

**DIE ROL VAN AGGRESSIE IN DIE PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING
VAN DRIE GROEPE OORTREDERS**

Yvonne van den Worm, M.A. (Kliniese Sielkunde)

Proefskrif goedgekeur vir die graad Doctor Philosophae in die Departement Psigologie
in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte van die Potchefstroomse Universiteit vir
Christelike Hoër Onderwys

Promotor: Prof. M.P. Wissing
Hulppromotor: Prof. D.A. Louw

Potchefstroom
1988

Opgedra aan Wian

Geldelike bystand van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing ten opsigte van die koste van hierdie navorsing word hierby erken.

Menings in hierdie werk uitgespreek of gevolgtrekkings waartoe geraak is, is dié van die skrywer en moet in geen geval beskou word as 'n weergawe van die menings of gevolgtrekkings van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing nie.

THE ROLE OF AGGRESSION IN THE PERSONALITY FUNCTIONING OF THREE GROUPS OF OFFENDERS

The present study investigates the role of aggression in the personality functioning of three groups of offenders, with special reference to murderers. A critical evaluation of the literature reveals different theories with regard to aggression and that there is confusion with regard to the role of aggression in personality functioning of murderers. Generally it is speculated that murderers are destructive and violent individuals, but this can not always be affirmed. The question is also raised whether murderers can be distinguished from other types of offenders on the basis of psychometric evaluation. The general goal of the study is to investigate the role of aggression in the personality functioning of offenders, and especially murderers, in order to make recommendations regarding effective therapeutic interventions for murderers.

The specific goals are:

- (a) to determine whether there are significant psychological differences between murderers from different prisons, with reference to aggression expression as evaluated by the Buss Durkee Hostility Scale;
- (b) to determine whether there are significant psychological differences between a group of murderers, thieves, assailants and non-offenders, on aggression-expression as evaluated by the Buss Durkee Hostility Scale and the Picture Situation Test, personality functioning, as evaluated by the Thematic Apperception Test and Sixteen Personality Factor Questionnaire, and some biographical and demographical aspects;
- (c) to compare the groups of murderers who differ with regard to aggression-expression (if so found) by integrating the information gained on the Buss Durkee Hostility Scale, Picture Situation Test, Sixteen Personality Factor Questionnaire, Thematic Apperception Test, a Biographical Questionnaire and the South African Wechsler Adult Intelligence Scale;
- (d) to make recommendations with regard to effective therapeutic interventions for murderers.

Several hypotheses were set for evaluation. The subjects consisted of 52 non-offenders, 129 thieves, 26 assailants and 111 murderers. The non-offenders were full-time and part-time students of the Vaal Triangle Campus (PU for CHE), from different occupational levels in an industrial community. The offenders were from the Pretoria Central Prison, Zonderwater Prison and Kroonstad Prison. Participation was voluntary. The thieves were randomly paired off with the murderers as a group, and the assailants as a group, according to age and educational level. The subjects were evaluated with the Buss Durkee Hostility Scale, the Picture Situation Test, the Sixteen Personality Factor Questionnaire, The Thematic Apperception Test and a Biographical Questionnaire. The subjects were addressed concerning the goal of the research as a group at each prison. The subjects were evaluated in groups of ten each. Each session lasted approximately one-and-a-half hours, one in the morning and one in the afternoon. The data was approached from two statistical frameworks: from a descriptive statistical framework where the groups were all treated as populations, and from an inferential statistical framework where the groups were treated as random samples from the population of offenders, consisting of murderers, assailants and thieves in prison at that particular time.

A statistical selection procedure was administered on the Buss Durkee Hostility Scale, Picture Situation Test and the 16 PF. The Chi-square Test was done on the data of the TAT and the Biographical Questionnaire. The results show that the groups of murderers, according to their prison allocation, are not homogeneous in terms of their responses on the Buss Durkee Hostility Scale, and that the murderers in the new Zonderwater Prison have higher average scores than the other group. F-tests found significant differences between murderers in the new Zonderwater Prison as a group and the murderers in Pretoria, Kroonstad and the open Zonderwater Prison as a combined group.

The murderers in the new Zonderwater Prison appear to be similar to the assailants in terms of the expression of aggression. Their aggression seems to be direct and physical in nature. In terms of personality, they appear to be aggressive, dominating, carefree and socially uninhibited. They are also emotionally less stable, suspicious and jealous, and have low super-ego strength. They projected

the most murder responses on the TAT. According to the biographical data they are younger than the other combined group of murderers. The combined group of murderers in contrast, exhibited very little aggression. The two groups thus differ dramatically in terms of aggression-expression. This could possibly explain the confusion in the literature about the role of aggression in the personality functioning of murderers. In personality, the combined group of murderers are warm, intelligent people who are controlled and compulsive, trusting, selfconfident, calm, but also withdrawn and prone to depression. The assailants seem to be the most aggressive group. In personality, they seemed to be independant, prone to anxiety and guilt feelings, suspicious, jealous, have a lack of warmth and low super-ego strength. The aggression-expression of the thieves is mainly characterized by a hostile attitude. In personality, they seemed to resemble the assailants and murderers in the new Zonderwater Prison.

It is indicated in the study that the two identified groups of murderers differ in terms of psychodynamics. The murderers in the new Zonderwater Prison are controlled by impulses and the combined group has too rigid control mechanisms. This finding has important implications for the treatment of murderers. Impulse controlled murderers must learn how to inhibit their aggressive impulses, and the combined group with rigid controls must be taught a more free and spontaneous expression of feeling. The study is concluded with final observations concerning remarks on problems with the study, and recommendations for future research.

VOORWOORD

Hiermee wil ek my dank en waardering betuig teenoor almal wat direk of indirek tot die samestelling van hierdie proefskrif bygedra het. In die besonder:

Prof. M.P. Wissing, my promotor, vir haar bekwame leiding, waardevolle wenke en opbouende kritiek.

Prof. D.A. Louw, my hulppromotor, vir sy bekwame leiding en insette.

Prof. A.G. de Wet en mnr. P. Pretorius van Departement Statistiek en Operasionele Navorsing (Vaaldriehoek-kampus, PU vir CHO) vir hulle raad en hulp en statistiese verwerking van die data.

Die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing vir hul finansiële steun.

Die proefpersone vir hul samewerking en die hoofde van die inrigtings en hul bereidwilligheid om hulp te verleen.

Prof. D. Wissing en mev. P. Bergh vir hul hulp met die taalkundige versorging.

Mev. Elza van Rooyen vir haar hulp met die tik van die proefskrif.

My man, Wian, vir sy belangstelling, aanmoediging en ondersteuning.

Alle eer en erkenning aan my Skepper.

Y. VAN DEN WORM

Potchefstroom

1988

I N H O U D S O P G A W E

HOOFSTUK 1 : PROBLEEM- EN DOELSTELLING

1.1	Probleemstelling	1
1.2	Terreinafbakening en begripseksplisitering	2
1.2.1	Persoonlikheid	2
1.2.2	Aggressie	4
1.2.3	Woede	6
1.2.4	Vyandigheid	7
1.2.5	Geweld	7
1.2.6	Aanranding	7
1.2.7	Moord	8
1.2.8	Oortreder	9
1.2.8.1	Moordenaar	9
1.2.8.2	Aanrander	9
1.2.8.3	Dief	9
1.3	Doelstellings van hierdie ondersoek	9
1.3.1	Algemene doelstelling	9
1.3.2	Spesifieke doelstellings	10
1.4	Hoofstukindeling	11

HOOFSTUK 2 : PSIGOBIOLOGIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

2.1	Genetiese invloede	12
2.2	Hormonale invloede	21
2.2.1	Die androgene	21
2.2.2	Die pituïtêr-adrenokortikale hormone	27
2.3	Die rol van die neuro-oordragstowwe	28

2.4	Die rol van breinpatologie by aggressie	30
2.4.1	Strukturele breinpatologie en aggressie	31
2.4.2	Epilepsie en aggressie	32
2.4.3	Aggressie en 'n abnormale EEG	35
2.5	Die invloed van dwelmmiddels en alkohol op aggressie	36
2.5.1	Dwelmmiddels	36
2.5.1.1	Die bensodiasepiene	37
2.5.1.2	Amfetamiene en ander psigostimulante	38
2.5.1.3	Hallusinogene middels	39
2.5.2	Alkohol en aggressie	40
2.6	Sintese en kritiese evaluering	49

HOOFSTUK 3 : DIEPTEPSIGOLOGIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

3.1	Die klassieke psigoanalitiese benadering	52
3.2	Die neo-Freudiaanse benadering	55
3.3	Die egopsigologiese benadering	63
3.4	Kritiek op die dieptepsigologiese opvattinge in verband met aggressie	69
3.5	Sintese en kritiese evaluering	70
3.6	Dieptepsigologiese opvattinge in verband met moord	71
3.7	Afleidings uit die dieptepsigologiese benadering vir evaluering in 77 die huidige ondersoek	

HOOFSTUK 4 : LEERTEORETIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

4.1	Die persoonlikheidsteorie van Dollard en Miller	79
4.1.1	Die basiese aannames van die frustrasie-aggressiehipotese (F-A-hipotese)	82
4.1.2	Evaluering van die F-A-hipotese vanuit die literatuur	84
4.1.3	Uitbreidings van die F-A-hipotese	87

4.1.4	Hersiening van die F-A-hipotese	89
4.2	Die persoonlikheidsteorie van Skinner en navorsing in verband met aggressie vanuit hierdie paradigma	97
4.2.1	Klassieke kondisionering en aggressie	101
4.2.2	Operante kondisionering en aggressie	108
4.2.2.1	Positiewe versterking en aggressie	108
4.2.2.2	Negatiewe versterking en aggressie	122
4.2.3	Die effek van straf op aggressiewe gedrag	123
4.3	Die sosiale leerteorie van Bandura en toepassing daarvan op aggressie	133
4.3.1	Die aanleer van aggressiewe gedrag	136
4.3.2	Faktore wat aggressiewe gedrag ontlok	138
4.3.3	Faktore wat aggressie in stand hou	141
4.4	Sintese en kritiese evaluering	148
4.5	Leerteoretiese benaderings oor moord	154
4.5.1	Henry en Short (1954)	154
4.5.2	Stuart Palmer (1960; 1972)	157
4.5.3	Navorsing oor die teorieë	158
4.5.4	Megargee se teorie van gekontroleerde en ongekontroleerde persoonlikheidstipes	159
4.5.5	Navorsing oor die teorie	163
4.6	Afleidings uit die leerteoretiese benaderings oor moord vir evaluering in die huidige ondersoek	164

HOOFSTUK 5 : SISTEMIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

5.1	Die anomieteorie	167
5.2	Sutherland se teorie van differensiële assosiasie	173
5.3	Die subkultuurteorieë	174
5.3.1	Die teorie van Cloward en Ohlin	174
5.3.2	Cohen se delinkwente subkultuurteorie	175

5.3.3	Miller se laerklaskultuurteorie	176
5.3.4	Wolfgang en Ferracuti se geweldsubkultuur	178
5.3.5	Ander subkultuurteorieë	179
5.4	Konflik in die sosiale sisteem	180
5.5	Aggressie en geweld binne die gesinsisteem	182
5.6	Sintese en kritiese evaluering	187
5.7	Sistemiese benaderings ten opsigte van moord	189
5.8	Afleidings uit die sistemiese benadering vir evaluering in die huidige ondersoek	191

HOOFSTUK 6 : PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING EN DEMOGRAFIESE KENMERKE VAN DIE MOORDENAAR

6.1	Psigologiese kenmerke van die moordenaar	192
6.1.1	Klassifikasie van moordenaars	192
6.1.2	Psigopatologiese versteurings en moord	197
6.1.2.1	Organiese versteurings	198
6.1.2.2	Substansiegebruikversteurings	198
6.1.2.3	Skisofreniese versteurings	199
6.1.2.4	Paranoïede versteurings	200
6.1.2.5	Affektiewe versteurings	201
6.1.2.6	Dissosiatiewe versteurings	202
6.1.2.7	Persoonlikheidsversteurings	202
6.1.3	Ontwikkelingsfaktore tydens die kinderjare	203
6.1.4	Psigologiese faktore binne die gesin en huwelik	205
6.1.5	Psigometriese eienskappe van moordenaars	208
6.1.5.1	Intelligensiemetings	209
6.1.5.2	Persoonlikheidsmetings	210
6.1.5.2.1	Projeksietegnieke	210
6.1.5.2.1.1	Die Rorschach-inkkladtoets	210

6.1.5.2.1.2	Die Tematiese Appersepsietoets	213
6.1.5.2.1.3	Ander projektiewe tegnieke	214
6.1.5.2.2	Gestandaardiseerde persoonlikheidsvraelyste	216
6.1.5.2.2.1	Die MMPI	216
6.1.5.2.2.2	Ander persoonlikheidsvraelyste	218
6.2	Demografiese kenmerke van die moordenaar	221
6.2.1	Ouderdom en geslag van die moordenaar	221
6.2.2	Sosiale status van die moordenaar	221
6.2.3	Ras van die moordenaar	222
6.3	Demografiese kenmerke van die slagoffer	223
6.3.1	Ouderdom en geslag van die slagoffer	223
6.4	Situasionele faktore	224
6.4.1	Wapen	224
6.4.2	Motief	225
6.4.3	Plek en tyd van moord	226
6.4.4	Alkohol en dwelmmiddels	227
6.5	Vorige oortredings	228
6.6	Afleidings uit die literatuur vir evaluering in die huidige ondersoek	228

HOOFSTUK 7 : DIE PSIGOTERAPEUTIESE HANTERING VAN DIE MOORDENAAR, MET SPESIFIEKE VERWYSING NA AGGRESSIE

7.1	Psigoterapeutiese hantering van die moordenaar	231
7.2	Psigoterapeutiese hantering van aggressie	235
7.2.1	Die leerteoretiese benadering	235
7.2.1.1	Gedragsterapeutiese tegnieke wat berus op klassieke en operante kondisionering	235
7.2.1.2	Opleiding in empatie	236
7.2.1.3	Kognitiewe gedragsterapeutiese programme	238
7.3	Die sistemiese benadering	241

7.4	Die psigobiologiese benadering	243
7.4.1	Chirurgiese prosedures	243
7.4.2	Chemoterapeutiese prosedures	244
HOOFSTUK 8 : NAVORSINGSHIPOTESES EN EMPIRIESE ONDERSOEK		
8.1	Navorsingshipoteses	247
8.2	Empiriese ondersoek	250
8.2.1	Agtergrond	250
8.2.2	Loodsondersoek	251
8.2.3	Metode van ondersoek	252
8.2.3.1	Die proefpersone	252
8.2.3.2	Die meetinstrumente	254
8.2.3.2.1	Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	254
8.2.3.2.2	Die Prentsituasietoets	256
8.2.3.2.3	Die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF)	258
8.2.3.2.4	Die Tematiese Appersepsietoets	262
8.2.3.2.5	Biografiese vraelys	269
8.2.3.2.6	Die Suid-Afrikaanse Wechsler-Individuele Intelligensieskaal vir Volwassenes	269
8.2.3.3	Prosedure	271
8.3	Verwerking van die gegewens	272
8.3.1	Motivering vir die gebruik van beide beskrywende en statistiek	273
8.3.2	Metodes wat gebruik is om die gegewens te verwerk	274
8.3.2.1	Differensiasie ten opsigte van verskillende groepe moordenaars	274
8.3.2.2	Differensiasie ten opsigte van die moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders	275
8.3.2.2.1	Beskrywende statistiek	275

8.3.2.2.2	Inferensiële statistiek	275
8.3.2.3	Die verband tussen die beskrywende en inferensiële raamwerke	276

HOOFSTUK 9 : RESULTATE

9.1	Evaluering van verskillende groepe moordenaars ten opsigte van aggressie-ekspressie	278
9.1.1	Vergelyking van die vier groepe moordenaars se gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	278
9.1.2	Motivering vir ontleding van die moordenaars se gegewens in twee groepe	288
9.2	Vergelyking van die twee groepe moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders se resultate ten opsigte van aggressie-ekspressie, persoonlikheidsfunksionering en biografiese en demografiese aspekte	291
9.2.1	Vergelyking van die twee groepe moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van aggressie-ekspressie	291
9.2.1.1	Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	291
9.2.1.2	Die Prentsituasietoets	301
9.2.2	Vergelyking van die twee groepe moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering	307
9.2.2.1	Die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys	307
9.2.2.1.1	Vergelyking van die vyf groepe ten opsigte van die hoogste gemiddelde tellings op die onderskeie faktore van die 16 PF	307
9.2.2.1.2	Vergelyking van die vyf groepe ten opsigte van die laagste gemiddelde tellings op die onderskeie faktore van die 16 PF	309
9.2.2.1.3	Vergelyking van die diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die persentasie ekstreme tellings op enkele faktore van die 16 PF	311
9.2.2.2	Die Tematiese Appersepsietoets	313
9.2.2.2.1	Kaart 1: Hantering van die verantwoordelikheidseise	313
9.2.2.2.2	Kaart 4: Heteroseksuele verhoudings	315
9.2.2.2.3	Kaart 6 BM: Moeder-seunverhouding	317
9.2.2.2.4	Kaart 7 BM: Vader-seunverhouding	318
9.2.2.2.5	Kaart 13 MF: Seksualiteit	319

9.2.2.2.6	Kaart 13 MF: Aggressie	321
9.2.2.2.7	Kaart 18 BM: Aggressie	322
9.2.3	Vergelyking van die moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van biografiese en demografiese aspekte	323
9.2.3.1	Agtergrondgegevens	323
9.2.3.1.1	Ouderdom	323
9.2.3.1.2	Taal	324
9.2.3.1.3	Agtergrond	325
9.2.3.1.4	Opvoedkundige kwalifikasies	326
9.2.3.1.5	Beroep	327
9.2.3.2	Skoolsituasie	328
9.2.3.3	Werksituasie	330
9.2.3.3.1	Beroepstabilliteit	330
9.2.3.3.2	Werkloosheid	331
9.2.3.4	Gesinslewe	332
9.2.3.4.1	Versorger (by wie die persoon grootgeword het)	332
9.2.3.4.2	Mortaliteit van ouers	333
9.2.3.4.3	Gesondheid van die ouers	334
9.2.3.4.4	Ekonomiese welstand van die ouers	335
9.2.3.4.5	Moeder ekonomies aktief	336
9.2.3.4.6	Gesinsmobilititeit	337
9.2.3.4.7	Ouers se huweliksverhouding	337
9.2.3.4.8	Besluitneming	338
9.2.3.4.9	Kerklike ingesteldheid	339
9.2.3.4.10	Gesinsverhoudings	340
9.2.3.5	Huweliksake	345
9.2.3.5.1	Huweliksverhouding	346

9.2.3.5.2	Seksuele verhouding	346
9.2.3.5.3	Fisieke mishandeling van die vrou	347
9.2.3.5.4	Dwelmmiddel misbruik	348
9.2.3.6	Misdaadsituasie	349
9.2.3.6.1	Vorige vonnis	349
9.2.3.6.2	Ouderdom tydens die misdaad	350
9.2.3.6.3	Aantal slagoffers	351
9.2.3.6.4	Ouderdom van die slagoffer	352
9.2.3.6.5	Ras van die slagoffer	352
9.2.3.6.6	Verhouding met die slagoffer	353
9.2.3.6.7	Tyd van die misdaad	354
9.2.3.6.8	Maand van die jaar waarin die misdaad gepleeg is	354
9.2.3.6.9	Dag van die week waarop die misdaad gepleeg is	355
9.2.3.6.10	Gevoel op dag van die misdaad	356
9.2.3.6.11	Dwelmmiddels gebruik op dag van misdaad	357
9.2.3.6.12	Provokasie deur die slagoffer	358
9.2.3.6.13	Reaksie van die slagoffer	358
9.2.3.6.14	Wapen gebruik	359
9.3	Vergelyking van die twee groepe moordenaars ten opsigte van hul intelligensietellings	360

HOOFSTUK 10 : INTERPRETASIE VAN DIE RESULTATE EN AANBEVELINGS

10.1	Interpretasie van die resultate van die moordenaars, diewe en aanranders ten opsigte van aggressie-ekspressie, persoonlikheidsfunksionering en enkele biografiese en demografiese aspekte	362
10.1.1	Die twee groepe moordenaars	362
10.1.1.1	Moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis	362
10.1.1.1.1	Aggressie-ekspressie	362

10.1.1.1.2	Persoonlikheidsfunksionering	363
10.1.1.1.3	Biografiese en demografiese aspekte	366
10.1.1.2	Die saamgevoegde groep moordenaars	369
10.1.1.2.1	Aggressie-ekspressie	369
10.1.1.2.2	Persoonlikheidsfunksionering	370
10.1.1.2.3	Biografiese en demografiese aspekte	371
10.1.2	Die aanranders	373
10.1.2.1	Aggressie-ekspressie	373
10.1.2.2	Persoonlikheidsfunksionering	374
10.1.2.3	Biografiese en demografiese aspekte	375
10.1.3	Die diewe	376
10.1.3.1	Aggressie-ekspressie	376
10.1.3.2	Persoonlikheidsfunksionering	376
10.1.3.3	Biografiese en demografiese aspekte	378
10.2	Evaluering van die afleidings uit die literatuur	379
10.2.1	Afleidings uit die dieptepsigologiese benadering	379
10.2.2	Afleidings uit die leerteoretiese benadering	380
10.2.3	Afleidings uit die sistemiese benadering	382
10.2.4	Afleidings uit die literatuur ten opsigte van psigiese en demografiese aspekte van moordenaars	382
10.3	Psigodinamiese beskrywing van die twee gedifferensieerde groepe moordenaars	385
10.4	Aanbevelings vir effektiewe terapeutiese ingrepe by moordenaars	391
10.4.1	Aanbevelings ten opsigte van psigoterapie vir die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis	393
10.4.2	Aanbevelings ten opsigte van psigoterapie vir die saamgevoegde groep moordenaars	396
10.5	Finale gevolgtrekking	398

BYLAE A	402
BYLAE B	406
BYLAE C	420
BRONNELYS	428

LYS VAN TABELLE

1.	Instansie en samestelling van die ondersoekgroepe.	253
2.	Betroubaarheidskoëffisiënte vir al die kaarte van die TAT volgens die nasiensisteem wat in die huidige ondersoek gebruik is	268
3.	Vergelyking van die moordenaars in die vier gevangnisse se hoogste gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	279
4.	Gemiddeldes en waarskynlikheidswaardes van die moordenaars in Sentraal, Zonderwater (oop) en die Kroonstadgevangenis ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	289
5.	Gemiddeldes en waarskynlikheidswaardes van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die Oop Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis (M2) en dié in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	290
6.	Vergelyking van die diewe, aanranders, die twee groepe moordenaars en die nie-oortreders se hoogste gemiddeldes ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	292
7.	Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders se gemiddeldes ten opsigte van die Prentsituasietoets	301
8.	Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en dié nie-oortreders ten opsigte van die hoogste gemiddelde tellings van al die faktore van die 16 PF	308
9.	Vergelyking van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die laagste gemiddelde tellings op al die faktore van die 16 PF	310
10.	Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders op faktore waarby 'n normafwykende verspreiding van tellings in ekstreme stiengroepe (1 tot 3 en 8 tot 10) voorgekom het (meer as 30% per groep in plaas van 16%)	312
11.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die wyse van hantering van verantwoordelikheidseise (TAT, Kaart 1)	314
12.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die mate van herkenning en kwaliteit van heteroseksuele verhoudings (TAT, Kaart 4)	316
13.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die herkenning en kwaliteit van die moeder-seunverhouding (TAT, Kaart 6 BM)	317

14.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die herkenning en kwaliteit van die vader-seunverhouding (TAT, Kaart 7 BM)	318
15.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie en aard van seksualiteit (TAT, Kaart 13 MF)	320
16.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie en aard van aggressie (TAT, Kaart 13 MF)	321
17.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie van aggressie en aard van aggressie-ekspressie (TAT, Kaart 18 BM)	322
18.	Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van verskillende ouderdomsklasse	324
19.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van moedertaal	324
20.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van stedelike versus plattelandse afkoms	325
21.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van opvoedkundige kwalifikasies	326
22.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van beroep	327
23.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van aspekte van die skoolsituasie	328
24.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die mate van beroepstabilditeit	330
25.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van werkloosheid	331
26.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van hul versorger (by wie die persoon grootgeword het)	332
27.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van mortaliteit van ouers	333
28.	Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die ouers se fisiese en psigiese gesondheid	334

29. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die ouers se ekonomiese welstand 335
30. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van 'n ekonomies aktiewe moeder 336
31. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van gesinsmobiliteit 337
32. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van die ouers se huweliksverhouding 338
33. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die verantwoordelikheid vir besluitneming van die ouers 339
34. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van kerklike ingesteldheid 340
35. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul verhouding met hul vader 341
36. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hulle verhouding met hul moeder 342
37. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul verhoudings met ander kinders in die gesin 343
38. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van sekere aspekte van hul verhouding met hul vader 344
39. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul huweliksverhouding 346
40. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul seksuele verhouding 347
41. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van fisieke mishandeling van die vrou 347
42. Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanrander, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van dwelmmiddelmisbruik 348

43.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van 'n vorige vonnis en die aard daarvan	350
44.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van hul ouderdom tydens die misdaad	350
45.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die aantal slagoffers	351
46.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die ouderdom van die slagoffer	352
47.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die ras van die slagoffer	353
48.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die verhouding met die slagoffer	353
49.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die tyd wat die misdaad gepleeg is	354
50.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die maand van die jaar waarin die misdaad gepleeg is	355
51.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die dag van die week waarop die misdaad gepleeg is	356
52.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van hoe hulle op die dag van die misdaad gevoel het	357
53.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van dwelmmiddels wat hulle op die dag van die misdaad gebruik het	357
54.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van provokasie deur die slagoffer	358
55.	Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die reaksie van die slagoffer	359

56. Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe 360
Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte
van die wapen wat deur hulle gebruik is
57. Vergelyking van die intelligensietellings van die moordenaars in die nuwe 361
Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars soos
gemeet deur die SAWIV

LYS VAN FIGURE

1.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Aanranding-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	280
2.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Indirekte Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	281
3.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Prikkelbaarheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	282
4.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Negativisme-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	283
5.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Verbale Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	284
6.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Haatdraendheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	285
7.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Agterdog-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	286
8.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Totale-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	287
9.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Aanranding-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	293
10.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Indirekte Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	294

11.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders, en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Prikkelbaarheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	295
12.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Negativisme-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	296
13.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Verbale-Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	297
14.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders, twee groepe moordenaars ten opsigte van die Haatdraendheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	298
15.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Agterdog-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	299
16.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Totale-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal	300
17.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Direkte Aggressie-subskaal van die Prentsituasietoets	303
18.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Ontkenning van Aggressie-subskaal van die Prentsituasietoets	304
19.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Konstruktiewe Respons-subskaal van die Prentsituasietoets	305
20.	Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Destruktiewe Respons-subskaal van die Prentsituasietoets	306

HOOFSTUK 1

PROBLEEM- EN DOELSTELLING

1.1 PROBLEEMSTELLING

Geweldsmisdaad soos aanranding en moord het 'n besonder hoë omvang in Suid-Afrika (Van der Westhuizen, 1982). Dit is dan ook een van die misdaadgroepe wat sowel die gemeenskap in die geheel as die individu in die besonder die meeste benadeel. Maar wat is geweld en/of aggressie? Watter rol speel aggressie by die persoonlikheidsfunksionering van oortreders? Is daar betekenisvolle verskille in die ekspressie van aggressie tussen oortreders en nie-oortreders? Wat is die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van die moordenaar?

Verskeie outeurs (Abrahamsen, 1973; Danto, Bruhns & Kutscher, 1982; Goldstein, 1986; Kutash, Kutash & Schlesinger, 1978; Wolfgang & Ferracuti, 1982) meen dat daar 'n verband tussen aggressie en moord is. Megargee (1966) se teorie van kontrole is die mees sistematiese poging om die verband tussen ekstreme aggressie en persoonlikheidsfunksionering te ondersoek. Om te verklaar waarom daar dikwels persone wat nie oortreders is nie, onder moordenaars gevind word, het hy aan die hand gedoen dat gewelddadige persone in twee tipes verdeel kan word. Die ondergekontroleerde persoon het min inhibisies sover dit aggressie aangaan, en reageer aggressief wanneer hy gefrustreer word, terwyl die oorgekontroleerde persoon rigiede inhibisies wat aggressie betref het, en dus uitermate gefrustreer moet word voordat hy aggressief sal optree. Hierdie teorie is deur verskeie outeurs bevestig (Blackburn, 1968) en aangepas (McGurk & McGurk, 1979).

Die vraag ontstaan egter of hierdie beklemtoning van die rol van aggressie geregtig is en of daar nie ook ander persoonlikheidseienskappe en sosiaal-situasionele faktore is wat 'n rol by geweldsmisdaad speel nie. Indien aggressie 'n rol speel, hoe word dit gemanifesteer en hoe funksioneer dit in die persoonlikheidsamestelling van die moordenaar? Hoe verskil aggressie by die moordenaar van aggressie by ander oortreders en ook nie-oortreders?

Antwoorde op hierdie vrae is nie so geredelik beskikbaar nie. Dit is opvallend dat daar nog relatief min navorsingsgegewens oor die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van die moordenaar is. Daar bestaan ook heelwat verwarring rondom die aard van die verband tussen aggressie en moord. Empiriese ondersoeke van hierdie aard wat wel aangetref word, is hoofsaaklik in die buiteland gedoen. Daarby word bestaande gegewens oor moordenaars dikwels gekenmerk deur 'n populêre sensasiestyl en/of deur 'n gebrek aan wetenskaplike, empiriese ondersoeke wat metodologies bevredigend is.

Wat Suid-Afrikaanse navorsing betref, is daar baie min oor moordenaars in die besonder gedoen. Hierdie navorsing sal dan ten doel hê om die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars te evalueer, deur hulle te vergelyk met drie groepe, naamlik nie-oortreders, diewe en aanranders. McGurk en McGurk (1979) se tipering van gekontroleerde en ondergekontroleerde persone sal ook empiries geëvalueer word. Dit sal as basis kan dien vir die formulering van meer konstruktiewe terapeutiese ingrepe. Hoe aggressie binne die persoonlikheid van moordenaars funksioneer, het uiters belangrike implikasies vir behandeling (McGurk & McGurk, 1979). Dit is dan juis ten opsigte van hierdie aspek wat die resultate van die huidige ondersoek 'n belangrike bydrae sal lewer.

1.2 TERREINAFBAKENING EN BEGRIPSEKSPLISITERING

Die grootste hoeveelheid navorsing oor aggressie is in die sestiger- en sewentigerjare in die buiteland gedoen. Relatief min navorsingsaandag is aan hierdie terrein gegee in die tagtigerjare. Daar sal in hierdie ondersoek hoofsaaklik gefokus word op literatuur na 1960. Twee begrippe wat in die literatuur tot konseptuele verwarring lei, is **persoonlikheid** en **aggressie**. Daar sal vervolgens kortliks gekyk word na hoe die begrippe in die literatuur gebruik word, en dan sal aangedui word hoe die verbandhoudende begrippe in hierdie ondersoek gebruik sal word.

1.2.1 Persoonlikheid

Daar bestaan letterlik honderde definisies van persoonlikheid in die literatuur, wat elkeen op die persoonlike en teoretiese veronderstellings van die verskillende outeurs gebaseer is. Volgens Allport (1961) kan hierdie definisies in drie groepe verdeel word.

Die eerste groep is die sogenaamde eksterne effekbenaderings. Volgens hierdie definisies bestaan persoonlikheid uit sekere eienskappe van die individu soos dit deur 'n waarnemer waargeneem word; persoonlikheid is dus die effek wat 'n gegewe individu op 'n ander het.

Die tweede groep definisies tipeer persoonlikheid as 'n struktuur, 'n bestaande objektiewe entiteit. Hierdie definisies beskryf persoonlikheid as 'n aggregraat van oorgeërfde en aangeleerde eienskappe, prosesse, sisteme of trekke, wat òf psigologies òf fisiologies is, of beide, en georganiseer is in 'n dinamiese geheel.

Die derde groep definisies is positivisties van aard. Hiervolgens word beweer dat persoonlikheid slegs gedefinieer kan word met verwysing na werklike metings daarvan, soos tellings op persoonlikheidstoetse.

Ten spyte van hierdie verskille in die definisies van persoonlikheid, is daar tog sekere algemene ooreenkomste. So word persoonlikheid as relatief stabiel gesien; persoonlikheid verwys na langdurende en belangrike eienskappe van 'n individu wat 'n belangrike invloed op gedrag uitoefen (Hergenhahn, 1984). Sekere aspekte van persoonlikheid, soos gedagtes, herinneringe en drome, is nie waarneembaar nie, terwyl ander aspekte, soos owerde gedrag, wel waarneembaar is. Persoonlikheid sluit ook aspekte, wat onbewus of bewus is, in (Ewen, 1980).

Smith en Vetter (1982) kom egter tot die gevolgtrekking dat persoonlikheid nie 'n bestaande entiteit is nie, maar 'n komplekse konstruksie wat deur die waarnemer ontwikkel en gedefinieer moet word. Daar kan nooit 'n enkele aanvaarbare definisie van persoonlikheid wees nie. Persoonlikheid moet daarom eerder binne 'n bepaalde teoretiese raamwerk gedefinieer word.

Wat die huidige ondersoek betref, is die raamwerk van Cattell, Eber en Tatsuoka (1982) van belang. Volgens Cattell et al. (1982) is persoonlikheid dit wat kan voorspel wat 'n persoon in 'n gegewe situasie sal doen. Hy beskryf

hierdie relatief stabiele en voorspelbare eienskappe in terme van trekke wat deur faktorontleding bepaal kan word. In die huidige empiriese ondersoek verwys persoonlikheid na trekke soos gemeet deur die onderskeie psigologiese toetse. Dit impliseer 'n trek-teoretiese benadering, maar daar sal ook by die interpretasie van die resultate van 'n psigodinamiese benadering gebruik gemaak word.

1.2.2 Aggressie

Johnson (1972) wys tereg daarop dat die term **aggressie** moeilik is om te definieer: "The term aggression has so many meanings and connotations that in effect it has lost its meaning" (p.8). 'n Verskeidenheid gedragswyses word as aggressiewe gedrag geklassifiseer. Dit varieer van ekstreme dade, soos moord en aanranding (Lester & Lester, 1975), tot onskuldige aktiwiteite, soos deelname aan kontaktsport (Russell, 1981). Die konsep **aggressie** word dus verskillend geoperasionaliseer. So kan die term **aggressie** dui op positiewe of konstruktiewe gedrag, maar ook op negatiewe of destruktiewe gedrag (Rosenzweig, 1981). Hierdie probleme het daartoe aanleiding gegee dat navorsers verskeie tipes aggressie onderskei het, byvoorbeeld konstruktiewe teenoor destruktiewe aggressie, reaktiewe teenoor instrumentele aggressie, waarneembare teenoor verdronge aggressie, en affektiewe teenoor koue aggressie (Feshbach, 1964; 1970; Buss, 1961; 1971).

'n Tradisionele definisie van aggressie is dié van Dollard, Miller, Doob, Mowrer en Sears (1939). Hiervolgens is aggressiewe gedrag enige gedragsreeks waarvan die doelrespons is om die persoon teen wie dit gerig is, te beseer. Buss (1961) kritiseer egter hierdie definisie, omdat dit die element van intensie of doelgerigtheid impliseer, en dus nie kwalifiseer as "gedrag" nie. Buss se definisie van aggressie as 'n respons wat skadelike stimuli aan 'n ander organisme lewer, laat die aspek van intensie weg, en skep juis daardeur ernstige probleme. Kan 'n daad slegs as aggressief beskou word in terme van die effek daarvan op die slagoffer? Navorsers soos Bandura (1973), Feshbach (1970) en ook Buss (1971) toon dat 'n verskeidenheid faktore 'n rol speel om te bepaal of 'n daad as aggressief beskou kan word, byvoorbeeld

die sosiale rol van die aggressor, keuses wat hy het, die reaksie van die slagoffer, intensies van die aggressor en waardes van die waarnemer.

Die omvattendste definisies van aggressie word in die psigodinamiese denkrigting aangetref, waar dit 'n verskeidenheid gedragswyses insluit, byvoorbeeld owerste geweld, verbale aggressie, drome en fantasieë oor geweld, besering van ander of die self wat per ongeluk plaasvind, en onbewuste wense om jouself of ander te benadeel (Stone, 1971). So 'n omvattende definisie lewer egter ook, soos reeds genoem, probleme op.

Tedeschi, Melburg en Rosenfield (1981) dui aan dat bogenoemde definisies van aggressie op die individu se gedrag fokus, en dus binne die individu soek na die determinante van aggressiewe gedrag. Hierdie outeurs is van mening dat identifisering van daad as aggressiewe gedrag alleen gemaak kan word binne die konteks van sosiale aanduidings van die waarnemers. Tedeschi et al. (1981) herkonseptualiseer aggressie deur die bevindings in verband met aggressie te vertaal in terme van dwingende mag. Hiervolgens kan aggressiewe daad beskou word as verskeie tipes dreigemente en strafmaatreëls, en die klem is dus op die sosiale doelstellings van interpersoonlike gedrag.

In die literatuur bestaan daar 'n verskeidenheid definisies van aggressie wat betrekking het op aggressiewe gedrag by diere (Brain & Benton, 1981; Hinde, 1974; Lorenz, 1963; Scott, 1958). Die huidige ondersoek sal egter hoofsaaklik fokus op menslike aggressie omdat dit nie soseer gaan oor die natuurlike evolusie van aggressie nie, maar eerder omdat dit 'n ondersoek is van die psigodinamiek van die mens en sy gedrag teenoor sy medemens. Alhoewel die bydrae van navorsing met diere nie ontken kan word nie, lewer die veralgemening van diereresultate na die mens baie probleme op. Daarby verbreed dit die konsep van aggressie sodanig dat dit onbruikbaar is.

Vir die doeleindes van hierdie ondersoek word die konsep aggressie in sy negatiewe of destruktiewe betekenis gebruik, dit wil sê gedrag wat vir persone skadelik is, of wat die vernietiging van voorwerpe behels. Aggressie word

dus gedefinieer as gedragswyses wat die intensie het om iemand anders te benadeel. Verskeie navorsers (Baron, 1977; Kaufmann, 1970) wys daarop dat 'n eksplisiete definisie van aggressie sekere aspekte, soos die lewering van skadelike stimuli en die intensie om te beseer, moet insluit. Verder moet die aanval, ten einde suksesvol te wees, 'n groter waarskynlikheid as nul hê.

In hierdie ondersoek sal die konsep aggressie verwys na die lewering van stimuli met die intensie om iemand anders te beseer of te benadeel. Hiervolgens is aggressie dus 'n vorm van gedrag, nie 'n emosie nie. Die teenwoordigheid van 'n emosie soos woede is nie noodsaaklik vir die pleeg van 'n aggressiewe daad nie. Baie moorde word immers koelbloedig of emosieloos gepleeg.

1.2.3 Woede

Aggressie as konsep moet van **woede** as konsep onderskei word. In teenstelling tot aggressie is daar 'n redelike eenstemmigheid in die literatuur dat woede 'n emosie is met duidelike outonomiese reaksies (Buss, 1961; Kaufmann, 1970; Kellerman & Burry, 1981; Stearns, 1972). Woede word dikwels as 'n dryfveer vir aggressie gesien, maar Averill (1982) bevind in sy hersiening van die relevante literatuur dat overte aggressie selde met woede gepaard gaan. Daar is ook nie-aggressiewe daade wat wel met woede gepaard kan gaan. Woede kan dus nie as die enigste dryfveer vir aggressie beskou word nie.

Averill (1982) gee waarskynlik een van die mees omvattende definisies van woede. Hy definieer woede as "... a conflictive emotion that, on the biological level, is related to aggressive systems and even more important to the capacities for cooperative social living, symbolization and reflective selfawareness; that on the psychological level, is aimed at the correction of some appraised wrong; and that, on the sociocultural level, functions to uphold accepted standards of conduct" (p.317). Hieruit blyk dat woede en aggressie twee duidelik onderskeibare konsepte is. In die huidige ondersoek sluit die konsep woede by bogenoemde definisie aan.

1.2.4 Vyandigheid

'n Konsep wat ook soms met aggressie verwar word, is dié van **vyandigheid**. Veral Buss (1961) tref 'n duidelike onderskeid tussen aggressie en vyandigheid. Hy definieer vyandigheid as 'n houding wat blywend is; 'n implisiete verbale respons wat negatiewe gevoelens en negatiewe evaluerings van mense en gebeurtenisse ontlok. Volgens Buss (1961) is alle vyandige response nie noodwendig aggressief nie, omdat hulle nie altyd geverbaliseer word nie; so impliseer alle verbale aggressie ook nie noodwendig vyandigheid nie. Ook Kaufmann (1970) definieer vyandigheid as 'n persoonlikheidseienskap; 'n responsstyl of gewoonte wat aangeleer word.

Volgens Kellerman en Burry (1981) is vyandigheid 'n verskynsel wat tussen die emosie van woede en aggressiewe gedrag lê. Vyandigheid word volgens hierdie outeurs gemanifesteer in onder andere fantasieë, geskinder, sarkasme en passief-aggressiewe gedrag. Vir die doeleindes van die huidige ondersoek word laasgenoemde definisie van vyandigheid gebruik.

1.2.5 Geweld

Geweld word dikwels as 'n wisselterm vir aggressie gebruik. Van der Westhuizen (1982) definieer geweld as alle klaarblyklik aggressiewe handeling, of dit gewettig is of nie. Volgens hierdie definisie is geweld dus 'n baie omvattende konsep. In die huidige ondersoek verwys geweld na leedberokkening waarin 'n fisies-motoriese aktiwiteit van groot intensiteit betrokke is (Svalastoga, 1982). Hierdie aktiwiteit kom dikwels, dog nie altyd nie, saam met aggressie voor. (Marmor, 1978). Volgens Strauss en Hotelling (1980) kan hierdie aktiwiteit van die toediening van 'n fisiese hou tot moord wissel.

1.2.6 Aanranding

Snyman (1981; 1984) definieer aanranding as die wederregtelike en opsetlike (a) regstreekse toevoeging van geweld aan die liggaam van 'n ander persoon, of (b) dreigement van onmiddellike persoonlike geweld aan 'n ander onder omstandighede waarin die bedreigde beweeg word om te glo dat die persoon

wat dreig die opset en die vermoë het om sy dreigement uit te voer. In die literatuur verwys aanranding na die fisieke besering van 'n ernstige aard op 'n ander persoon, met of sonder 'n wapen (Wolfgang, 1978) en wel met die intensie om te beseer (Wright, Rossi & Daly, 1983). Volgens Wolfgang (1978) is die intensie om te vernietig ook dikwels by aanranding teenwoordig. In sodanige gevalle verskil aanranding van moord daarin dat die slagoffer die aanval oorleef. Aanranding kan op verskeie vlakke, naamlik gesinsvlak, gemeenskapsvlak en seksuele vlak geskied (Van der Westhuizen, 1982). Vir die doeleindes van hierdie ondersoek word slegs na aanranding op interpersoonlike vlak verwys, en spesifiek waar daar 'n intensie is om te beseer, maar nie om te vernietig nie.

1.2.7 Moord

Daar is selde verwarring rondom die konsep **moord**, wat op 'n gedragvlak, net soos aanranding, 'n spesifieke uiting van aggressie is. Daar bestaan egter wel belangrike juridiese onderskeidings tussen poging tot moord, strafbare manslag en moord. Wat hierdie ondersoek betref, verwys moord na die wederregtelike en opsetlike veroorsaking van die dood van 'n ander mens (Snyman, 1981; 1984). In hierdie ondersoek gaan dit net oor moordenaars wat moord onder versagterende omstandighede gepleeg het. Hoewel die proefpersone in die huidige ondersoek as 'n beperkte of geselekteerde groep beskou word, is daar juis in die literatuur 'n gebrek aan inligting oor die sogenaamde "normale" moordenaar (Wolfgang & Ferracuti, 1982).

Alhoewel die voorafgaande konsepte van mekaar onderskei word, bestaan daar tog 'n onderliggende samehang in psigologiese dinamiek. So kan die ervaring van 'n emosie soos woede aanleiding gee tot 'n vyandige houding, waaruit aggressiewe gedrag kan volg, wat weer op verskeie wyses afgereageer kan word. Dit kan lei tot indirekte, passiewe aggressie of meer direkte verbale aggressie, of dit kan aanleiding gee tot fisieke aggressie, waarvan die intensiteit gewelddadige afmetings in die vorm van aanranding en moord kan aanneem (Kellerman & Burry, 1981).

1.2.8 Oortreder

'n Konsep wat verheldering in terme van die huidige ondersoek vereis, is **oortreder**. Hierdie konsep verwys na individue wat 'n wetsoortreding begaan het, in 'n hof skuldig bevind is en 'n vonnis van gevangenisstraf uitdien. In die huidige ondersoek verwys die konsep spesifiek na moordenaars, aanranders en diewe. Laasgenoemde drie konsepte sal nou verder toegelig word.

1.2.8.1 Moordenaar

In die huidige ondersoek verwys die konsep **moordenaar** na iemand wat wederregtelik en opsetlik die dood van 'n ander mens veroorsaak het, onafhanklik daarvan of versagtende omstandighede gevind is of nie. Aangesien daar nie altyd in die literatuur onderskei word tussen moord en moord met versagting nie, sou albei definisies kon geld. In die huidige empiriese ondersoek word slegs blanke manlike moordenaars by wie versagtende omstandighede gevind is, gebruik.

1.2.8.2 Aanrander

In die huidige ondersoek verwys die konsep **aanrander** na iemand wat 'n ander persoon fisiek aangeval en beseer het.

1.2.8.3 Dief

In hierdie ondersoek verwys die konsep **dief** na iemand wat iemand anders of 'n instansie se eiendom wederregtelik geneem het. Hierdie persone het geen vorige aggressiewe oortredings begaan nie.

Daar word vervolgens 'n uiteensetting van die doelstellings van hierdie ondersoek gegee.

1.3 DOELSTELLINGS VAN HIERDIE ONDERSOEK

1.3.1 Algemene doelstelling

Die algemene doelstelling van hierdie studie is om deur 'n kritiese

literatuuronderzoek en deur empiriese navorsing die aard van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van oortreders, met spesifieke fokus op die moordenaar te evalueer, en daarna aanbevelings te maak vir die terapeutiese hantering van moordenaars met versagtende omstandighede.

1.3.2 Spesifieke doelstellings

Die spesifieke doelstellings van hierdie ondersoek is:

1. Om vas te stel of daar psigologies-betekenisvolle verskille tussen moordenaars in die verskillende gevangnisse is ten opsigte van:

aggressie-ekspressie soos geëvalueer deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal.
2. Om vas te stel of daar psigologies-betekenisvolle verskille tussen 'n groep diewe, aanranders, moordenaars, en 'n groep nie-oortreders is ten opsigte van:
 - (a) aggressie-ekspressie soos geëvalueer deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets;
 - (b) enkele persoonlikheidstrekke soos geëvalueer deur die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF) en die Tematiese Appersepsietoets (TAT);
 - (c) enkele biografiese en demografiese aspekte.
3. Om 'n vergelykende uiteensetting van die persoonlikheidsamestelling van groepe moordenaars wat verskil ten opsigte van aggressie-ekspressie (indien dit gevind word) te gee, na aanleiding van die integrasie van informasie wat verkry is van biografiese en demografiese vraelyste, die 16 PF, die TAT, die Prentsituasietoets, die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes. Hierdie uiteensetting

sal teen die agtergrond van 'n psigodinamiese model van persoonlikheidsfunksionering gedoen word.

4. Om op grond van die verkreë resultate aanbevelings te maak in verband met die behandeling van minstens hierdie groep moordenaars met versagtende omstandighede.

1.4 HOOFSTUKINDELING

Ten einde 'n volledige agtergrond van die literatuur oor persoonlikheid en aggressie te verkry, word die eerste vyf hoofstukke gewy aan 'n kritiese evaluering van die belangrikste teorieë oor persoonlikheid, aggressie en moord, en wel vanuit die psigobiologiese, dieptepsigologiese, leerteoretiese en sisteemteoretiese benaderings.

Die literatuurverkenning word afgesluit met Hoofstuk 6, waarin 'n uiteensetting van demografiese en psigologiese kenmerke van die moordenaar gegee word. 'n Bespreking van die belangrikste terapeutiese ingrepe by moordenaars word in Hoofstuk 7 gegee.

Hoofstukke 8, 9 en 10 word gewy aan die empiriese ondersoek, resultate en die bespreking daarvan.

HOOFSTUK 2

PSIGOBIOLOGIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

Hoewel daar nie formele persoonlikheidsteorieë in die psigobiologiese paradigma bestaan nie, is daar verskeie persoonlikheidsteoretici wat, met betrekking tot persoonlikheid, 'n belangrike rol aan genetiese of oorerflike faktore toeskryf (Hergenhahn, 1984). So is verskeie persoonlikheidsteorieë gebaseer op eienskappe wat oorgeërf is, of dit nou fisiologiese behoeftes (Freud, Skinner, Dollard en Miller, Maslow), die neiging tot selfaktualisering (Jung, Rogers, Maslow) of sosiale belangstelling (Adler) is. Die vraag is dus nie of genetiese aspekte persoonlikheidsfunksionering beïnvloed nie, maar in watter mate dit geskied. Hierdie aspekte sal egter volledig bespreek word as bogenoemde teorieë in hieropvolgende hoofstukke onder die loep kom.

Afgesien van die rol van oorerflike faktore op persoonlikheid, is daar teoretici wat 'n belangrike rol toegeskryf het aan die psigofisiiese sisteme en hul invloed op persoonlikheid (Allport, 1961). Volgens Allport is persoonlikheid nie slegs psigies of slegs fisies van aard nie, maar speel beide 'n belangrike rol. Net soos wat die psigofisiiese sisteme se invloed op persoonlikheid nie ontken kan word nie, is die rol daarvan in aggressie en die manifestasies daarvan net so belangrik. Daar sal in hierdie hoofstuk aandag gegee word aan genetiese invloede, hormonale invloede, biochemiese invloede, die invloed van strukturele breinpatologie en ook die invloed van dwelmmiddels op aggressiewe en gewelddadige gedrag.

2.1 GENETIESE INVLOEDE

Die studie van chromosomale afwykings is 'n relatief nuwe veld van ondersoek. Die voorkoms van chromosoomafwykings word dikwels in verband gebring met aggressie. Hoewel sodanige navorsing primêr kriminologies van aard is, word dit nietemin bespreek en wel omdat dit goeie agtergrondkennis in die huidige ondersoek verskaf. Meer spesifiek kan die bestudering van hierdie ondersoeke nie alleen inligting verskaf oor hoe aggressie spesifiek by hierdie individue gemanifesteer

word nie, maar ook hoe genetiese faktore oor die algemeen verband hou met aggressie.

Een van die bekendste chromosomale afwykings is dié van die Downsindroom (Owens & Ashcroft, 1985). Dit is egter moeilik om te bepaal of Downsindroompersone meer aggressief as die algemene populasie is, omdat hulle baie ander kenmerke het, soos byvoorbeeld lae intellektuele vermoëns, wat moontlik verband kan hou met aggressie. Verreweg die meeste ondersoeke dui nietemin daarop dat hulle in werklikheid minder aggressief is as die algemene populasie; hulle is meer liefdevol, tevrede en gelukkig wanneer hulle vergelyk word met 'n kontrolegroep (Owens & Ashcroft, 1985). Dit beteken egter nie dat Downsindroompersone nooit aggressief is nie, of dat sommige bogemiddeld aggressief is. Daar behoort dus teen veralgemening gewaak te word.

'n Tweede tipe chromosomale afwyking wat met aggressie in verband gebring word, is dié van afwykende geslachtschromosome. Meyer-Bahlburg (1981a) wys daarop dat mans en vroue waarskynlik die meeste van mekaar verskil ten opsigte van die elenskap van aggressie. Die meeste ondersoeke het getoon dat seuns en dogters, en mans en vroue, nie alleen in die alledaagse lewe verskil ten opsigte van aggressie nie, maar ook wat patologiese of sosiaal-onaanvaarbare gedrag betref. Seuns toon byvoorbeeld vier keer meer antisosiale gedrag as dogters (Rutter, Graham & Yule, 1970). Hierdie bevindings is ook met kruiskulturele navorsing bevestig. Op grond van hierdie gegewens formuleer Meyer-Bahlburg (1981a) twee hipoteses.

- (a) Die teenwoordigheid van X-chromosome lei tot die ontwikkeling van relatief lae aggressievlakke.
- (b) Die teenwoordigheid van Y-chromosome lei tot 'n toename in die aggressievlakke.

Wat die eerste hipotese betref, is die eenvoudigste soort ondersoek die vergelyking van XO- en XX-kariotipes. As 'n toename in die X-chromosoom tot 'n afname

in aggressie lei, behoort die XX-kariotipes minder aggressief te wees as die XO-kariotipes. Hierdie hipotese kon egter nie deur navorsing bevestig word nie (Meyer-Bahlburg, 1981a).

Die Turner-sindroom (XO-kariotipes) bied 'n probleem in dié sin dat dit gepaard gaan met verskeie morfologiese en funksionele abnormaliteite, wat ook die vlak van aggressie kan beïnvloed. Die genoemde gevolgtrekkings word dus ook hierdeur geraak. Die XXX-kariotipes bied egter nie hierdie probleem nie. Volgens die genoemde hipotese, wat van die veronderstelling uitgaan dat 'n toename in die X-chromosoom tot 'n afname in aggressie lei, behoort vrouens met 'n XXX-chromosoomtelling minder aggressief te wees as dié met 'n XX-telling. Daar is egter in verhouding meer vrouens met 'n XXX-telling as met 'n XX-telling in inrigtings weens gedragsprobleme (Meyer-Bahlburg, 1981a). Die X-chromosoomhipotese word dus weerspreek. Die probleem is egter weer dat aggressiewe gedrag nie die enigste veranderlike is nie. Ondersoeke van Hook (1979) het byvoorbeeld getoon dat vroue met 'n XXX-chromosoomtelling 'n hoë voorkoms van verstandelike gestremdheid en verskeie psigiatriese probleme toon. Hierdie faktore kan dus die resultate beïnvloed.

Daar is ook 'n derde manier om die X-chromosoomhipotese te toets, naamlik deur manlike XXY-kariotipes met XY-kariotipes te vergelyk. Volgens die genoemde hipotese behoort die XXY-kariotipes minder aggressief te wees, maar Hook (1979) het 'n verhoogde persentasie XXY-kariotipes in inrigtings gevind. Dit spreek vanself dat hierdie bevinding nie noodwendig op verhoogde aggressie by hierdie groep hoef te dui nie. Hambert (1966), wat 75 XXY-kariotipes bestudeer het, het nietemin bevind dat daar asteniese persoonlikheidstrekke en 'n neiging tot aggressiewe uitbarstings by hierdie pasiënte teenwoordig was. Meyer-Bahlburg (1981a) wys egter daarop dat hierdie ondersoek se populasie van só 'n aard was dat seleksieprobleme ten opsigte van proefpersone ondervind is, wat die resultate se betroubaarheid kon beïnvloed.

Die Onderzoek van Witkin et al. (1976) het nie aan dieselfde kritiekpunte van Hambert mank gegaan nie. Van alle mans wat in die tydperk van 1 Januarie 1944 tot 31 Desember 1947 in die distrik van Kopenhagen (Denemarke) gebore is, is die boonste 15,9% met betrekking tot hulle lengte geselekteer omdat lengte skynbaar verband hou met XXY-kariotipes. Van die 4 558 geselekteerde mans is 90,8% se kariotipes ontleed en 16 XXY-pasiënte is geïdentifiseer. Van hulle het 18,8% kriminele oortredings gehad, teenoor die 9,3% van die meer as 4 000 persone in die XY-kontrolegroep. Daar was egter slegs een XXY-kariotipe wat 'n rekord van kriminele geweld gehad het. Die verskil tussen die XXY-kariotipes en die XY-kariotipes was, wat geweldpleging betref, dus onbeduidend.

Opsommend kan dus gesê word dat die XXY-kariotipe volgens die meeste navorsers nie gekenmerk word deur 'n hoë mate van aggressie nie. Uit die beskikbare data kan daar egter, weens die baie metodologiese en konseptuele probleme, nie definitiewe gevolgtrekkings gemaak word nie. Oor die algemeen kan egter nie gekonkludeer word dat daar ondersteuning vir die X-chromosoomhipotese is nie.

Wat die Y-chromosoomhipotese betref, is daar veral in die literatuur gefokus op die XYY-kariotipe. Hierdie individue is manlik en gewoonlik langer as gemiddeld, maar daar is geen ander onderskeidende kenmerke nie. Vroeëre ondersoeke (Nielsen, 1968; Price & Whatmore, 1967) rapporteer egter 'n verband tussen die XYY-kariotipe en verhoogde aggressie en kriminaliteit. Hierdie ondersoeke het egter ernstige konseptuele en metodologiese gebreke, veral ten opsigte van die populasie wat gebruik is (Meyer-Bahlburg, 1981a; Shah, 1976). Die beskikbare data bevestig ook nie die genoemde verband nie, veral nie wanneer XYY-kariotipes met XY-kontroles van dieselfde populasie vergelyk word nie, en ook nie as na die resultate van endemiese ondersoeke gekyk word nie. Die data dui wel op afwykings by sommige XYY-kariotipes, maar veralgemenings ten opsigte van verhoogde aggressie en kriminaliteit is tans egter nie moontlik nie.

Daar sal vervolgens kortliks aandag gegee word aan die belangrikste navorsingsbevindings. Vroeëre endemiese ondersoeke dui daarop dat 1 uit elke

700 mans XYY-kariotipes is (Jacobs, Price, Richmond & Ratcliffe, 1971). Shah (1976) het egter gevind dat die koers 1 uit elke 1 500-3 000 mans is. Alhoewel die voorkoms van XYY-kariotipes in verskeie inrigtings proporsioneel hoër was, was dit nie betekenisvol hoër nie. Ander ondersoeke meld merkwaardig hoër syfers (Jacobs, Price, Richmond & Ratcliffe, 1971). Sulke ondersoeke het gelei tot die stel van 'n verband tussen die XYY-kariotipe en aggressie. Shah (1976) wys egter daarop dat persone in maksimum sekuriteitinrigtings 'n hoogs geselekteerde groep is, en daar kan nie na die algemene populasie veralgemeen word nie.

Ten opsigte van persoonlikheidsondersoeke het die meerderheid navorsers gevangenes en psigiatriese populasies gebruik, met die gevolg dat 'n wye verskeidenheid psigiatriese en persoonlikheidsprobleme gevind is.

Hope, Phillip en Loughran (1967) het sewe XYY-pasiënte met 11 kontroles vergelyk. 'n Verskeidenheid psigologiese toetse is toegepas, maar min verskille is tussen die twee groepe gevind; van die 44 veranderlikes was daar slegs vier beduidende verskille. Die XYY-pasiënte het laer selfwaarde getoon, was meer obsessief en introvert, en het langer geneem om besluite te neem. Daar was geen betekenisvolle verskille in vyandigheid nie.

Little (1968) het 17 XYY-pasiënte met 17 XY-pasiënte van dieselfde inrigting vergelyk. Die kontrolegroep is afgepaar in terme van ouderdom, die tydperk wat in die inrigting deurgebring is en intelligensie. Afgesien van die verkryging van biografiese en sosiale inligting is vier psigologiese toetse toegepas, naamlik die Eysenck Persoonlikheidsvraelys, die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys, die Rosenzweig-P.F.-toets en die Edwards Personal Preference Schedule. Van die 46 veranderlikes het slegs twee betekenisvol verskil. Die resultate van die Edwards Personal Preference Schedule het getoon dat die XYY-pasiënte hoër tellings vir deursettingsvermoë behaal het. Op die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys was daar betekenisvolle verskille ten opsigte van Faktor O. Meer spesifiek was die kontroleproefpersone meer bekommerd, angstig, alleen, hipochondries en maklik onstelbaar. In die geheel was Little se bevindings in ooreenstemming met dié

van Hope et al. (1967): wanneer XYY-kariotipes met XY-kariotipes van dieselfde populasie vergelyk word, is daar nie betekenisvolle verskille nie.

Daar word soms 'n groot verskeidenheid ernstige psigologiese versteurings by XYY-kariotipes aangetref. Price en Whatmore (1967) het gevind dat slegs een van nege XYY-proefpersone 'n versteurde gesinsagtergrond gehad het. Hierdie gebrek aan gesinsagtergrondpatologie is egter nie deur ander navorsers gevind nie (Little, 1968). Price en Whatmore (1967) het ook bevind dat daar 'n hoë voorkoms van persoonlikheidsversteurings by die XYY-groep teenwoordig was. Shah (1976) wys egter daarop dat 'n groot persentasie (74%) van die betrokke inrigting se pasiënte aan persoonlikheidsversteurings gelyk het, wat bogenoemde bevindings dus minder betroubaar maak. Griffiths, Richards, Zaremba, Abramowicz en Stewart (1970) het statisties betekenisvolle verskille, ten opsigte van 'n vorige psigiatriese geskiedenis tussen nege XYY-proefpersone en 'n kontrolegroep gevind. Die XYY-proefpersone het hoër voorkoms van psigiatriese probleme (veral psigopatie) getoon, hulle was meer dikwels in skole vir wanaangepaste kinders, het meer stokkies gedraai en is meer dikwels geskors uit die skool. Hulle was ook meer dikwels betrokke in ernstige ongelukke.

Casey (1969) het bevind dat die persentasie gesinne, met psigiatriese versteurings en lae intelligensie by ouers of sibbe dieselfde was vir XYY-, XXY- en kontroleproefpersone. Casey (1969) het ook bevind dat ten opsigte van kriminaliteit in ander gesinslede, 'n sibbe meer geaffekteer was as 'n ouer. Hierdie bevinding wys dus eerder op 'n familiële predisposisie as 'n chromosoomabnormaliteit. Casey (1969) het ook bevind dat meer as die helfte van die gesinne van die drie groepe (XYY-, XY- en kontrole) 'n familiegeskiedenis van versteurde gedrag, psigiatriese afwyking of verlies van 'n ouer getoon het. As die chromosoomafwyking die primêre veranderlike was, sou mens 'n laer insidensie van psigologiese afwykings verwag het. Uit Little (1968) se ondersoek blyk daar ook min verskille tussen die gedrag of gesinsagtergronddata van XYY-persone en 'n kontrolegroep. Hierdie ondersoek toon dus dat XYY-proefpersone nie veel van persone van 'n kontrolegroep verskil nie. Die genoemde bevindings van Price en Whatmore (1967) kan dus bevraagteken word.

Ten opsigte van kriminele geskiedenis en tipe oortredings bevind Price en Whatmore (1967) dat die misdaadgeskiedenis van XYY-proefpersone minder gewelddadige oortredings as dié van kontrolegroep insluit, hoewel albei groepe se strafregisters ewe veel oortredings ingesluit het. Street en Watson (1969) meld dat as die oortredings net voor opname in ag geneem word, was die XY-proefpersone (58%) beduidend meer betrokke by nie-seksuele aggressie as die XYY-proefpersone (32%) en die XXY-proefpersone (37%).

Die voorafgaande ondersoeke toon dus dat XYY-proefpersone nie opvallend verskil ten opsigte van aggressie en oortredings wanneer hulle met 'n kontrolegroep van dieselfde populasie vergelyk word nie.

Die endemiese ondersoek van Witkin et al. (1976) is ook hier van belang. By die 12 XYY-mans wat in hulle ondersoek geïdentifiseer is, was die misdaadkoers betekenisvol verhoog; 41,7% van die XYY-proefpersone het een of ander oortreding gehad, teenoor die 9,3% van die kontrolegroep. Hierdie resultate hou egter nie verband met aggressie nie, omdat slegs een van die XYY-proefpersone vir 'n geweldsoortreding veroordeel is.

Die inligting wat beskikbaar is oor die aanpassing van XYY-pasiënte in inrigtings kan as 'n meer betroubare indeks van aggressiewe gedrag beskou word, omdat die omgewingsveranderlikes gekontroleer is (Shah, 1976). Price en Whatmore (1967) se ondersoek toon dat hul kontrolegroep meer openlik vyandig was en meer aggressiewe uitbarstings in die inrigting gehad het as die XYY-groep. Ook Street en Watson (1969) toon aan dat XYY-pasiënte beter aangepas is as hul kontrolegroepe. Laasgenoemde twee ondersoeke verwerp dus ook die aanname dat aggressie algemeen by XYY-pasiënte voorkom.

In 'n poging om die oorsaak van die vermeende verband tussen XYY-kariotipes en aggressie te verklaar, is daar ondersoeke gedoen met mans wat verlengde Y-chromosome het. Verskeie ondersoeke het getoon dat manlike misdadigers langer Y-chromosome as kontrolegroepe het (Nielsen, 1968). Die hipotese wat hieruit gespruit het, was dat die groter hoeveelheid genetiese materiaal 'n invloed uitoefen

op die chemiese prosesse wat met aggressie verband hou. Ander navorsers kon die hipotese egter nie ondersteun nie (Meyer-Bahlburg, 1981a). Ondersoeke waarin XYY-kariotipes en XXY-kariotipes vergelyk word, is ook hier van belang (McKerracher, 1971; Street & Watson, 1969). Nie een ondersoek het getoon dat daar meer aggressiewe oortredings by die XYY-kariotipes as by die XXY-kariotipes voorgekom het nie. In Witkin et al. (1976) se ondersoek het die XXY-kariotipes se persentasie oortredings tussen dié van die XYY-kariotipes en XY-kontrolegroep geval.

In 'n onderafdeling van Witkin et al. (1976) se ondersoek is die persoonlikheidsprofiel van XXY-kariotipes en XYY-kariotipes geëvalueer. Hierdie studie is deur Theilgaard (1981) gerapporteer. Die aspekte wat ondersoek is, het ook aggressiewe gedrag ingesluit. Daar is 12 XYY-proefpersone en 16 XXY-proefpersone by die ondersoek betrek. Twee tipes kontrolegroepe is betrek. Die een groep is afgepaar vir ouderdom, lengte en sosiale status, terwyl die ander groep ook afgepaar is ten opsigte van opvoedkundige vlak en intelligensie. Die volgende psigologiese toetse is gebruik: Rorschach-inkkladtoets, Woordassosiasietoets, Menstekentoets en Tematiese Appersepsietoets. Behalwe dat beide die XXY- en XYY-groepe effens laer intellektuele vermoëns gehad het, het die resultate daarop gedui dat daar nie noemenswaardige verskille ten opsigte van aggressiewe projeksies tussen die XXY- en XYY-groepe was nie. Die XYY-groep het minder anti-aggressiewe temas gehad as die kontrolegroepe, terwyl die XXY-groep nie van die kontrolegroepe verskil het nie. Tydens die kliniese onderhoude was daar egter meer direkte indikasies van aggressie by die XYY-groepe. Wat owerle aggressie betref, was daar 'n betekenisvolle verskil tussen XYY- en kontrolegroepe. Meer spesifiek het dit geblyk dat die verskille net betekenisvol was met betrekking tot een aspek, naamlik aggressie teenoor die huweliksmaat.

Ten opsigte van verbale aggressie het die XYY-groep nie verskil van die kontrolegroepe nie, terwyl die XXY-groep betekenisvol minder verbale aggressie getoon het. Ten opsigte van vorige veroordelings was daar geen betekenisvolle verskille nie, maar XYY-proefpersone is meer dikwels as die ander groepe gearresteer, meer spesifiek vir oortredings waarby geld betrokke was, aanrandings

en brandstigting. Aangesien die XYY-proefpersone se kinderjare egter kwalitatief swakker as dié van die ander groepe was, moet die bevinding versigtig geïnterpreteer word. Die swakker agtergrond van die XYY-persone kan moontlik die genoemde bevindings verklaar.

In die geheel gesien, bevestig die beskikbare data nie die stelling dat geslagschromosoomafwykings met verhoogde aggressie en kriminaliteit verband hou nie. Daar is beslis nie 'n simplistiese en eenvoudige verband nie, maar genetiese, omgewings- en ervaringsfaktore is in 'n komplekse interaksie met mekaar.

Genetika kan egter ook 'n rol by aggressiwiteit speel, sonder dat daar noodwendig chromosomale afwykings teenwoordig is. Baie navorsers beweer dat aggressie geneties bepaal kan word (Owens & Ashcroft, 1985). Vroeëre ondersoeke van kriminele gedrag het 'n positiewe verband tussen aggressie en genetika veronderstel (Owens & Ashcroft, 1985). Hierdie vroeë bevindings kon egter nie oortuigend deur latere navorsing bevestig word nie. Owens en Ashcroft (1985) wys daarop dat die interpretasie van die bevindings van genetiese ondersoeke versigtig hanteer moet word. Vroeëre ondersoeke is volgens hierdie outeurs byvoorbeeld deur verskeie metodologiese probleme gekenmerk. So was daar min beheer oor omgewingstoestande, en kon 'n bepaalde gedragswyse eerder aan omgewingsfaktore as aan genetiese faktore toegeskryf word. Owens en Ashcroft (1985) het tot die gevolgtrekking gekom dat genetiese faktore slegs tot 'n mindere mate by aggressie betrokke is.

Ondersoeke met aangenome kinders het egter meer lig op die probleem gewerp, omdat die omgewingsfaktore gekontroleer is. Hutchings en Mednick (1975) het gevind dat die persentasie oortredings by die biologiese vaders van aangenome misdadigers hoër is as die persentasie oortredings van die aannemende vaders. Hierdie navorsers het ook gevind dat die persentasie oortredings by aangenome kinders laer was as die biologiese vaders nie 'n misdaadgeskiedenis gehad het nie, in vergelyking met 'n hoër persentasie indien hy wel 'n misdaadgeskiedenis gehad het. Die grootste persentasie oortredings is gevind by dié aangenome kinders waar beide die biologiese en die aangenome vader 'n misdaadgeskiedenis gehad

het. Hierdie laasgenoemde bevinding dui dus op beide genetiese en omgewingsfaktore. Opsommend sou gekonstateer kon word dat daar wel 'n genetiese komponent by kriminele gedrag teenwoordig is, maar of kriminele gedrag ook aggressie impliseer, is gevaarlik. Die verband is nie simplisties nie en omgewingsfaktore en die interaksie met ander faktore moet ook in ag geneem word.

2.2 HORMONALE INVLOEDE

Met betrekking tot die hormonale beheer van aggressie dui 'n wye reeks ondersoeke veral op twee groepe hormone wat aggressiewe gedrag kan beïnvloed, naamlik die androgene en die hormone van die pituïtêre-adrenokortikale areas, ACTH en kortikosteroon (Brain, 1977; 1978; 1979). Die betrokkenheid van hierdie hormone by aggressiewe gedrag is veral toegelig deur die tradisionele tegnieke van klierverwydering en vervangingsterapie. Daar sal vervolgens 'n uiteensetting van die belangrikste navorsingsresultate met betrekking tot die verband tussen die twee groepe hormone en aggressie gegee word.

2.2.1 Die androgene

Na aanleiding van 'n groot hoeveelheid navorsing wat met diere gedoen is, is 'n oorsaaklike rol toegeskryf aan die geslagshormone ten opsigte van geslagsdimorfiese ontwikkeling oor die algemeen, en aggressiewe gedrag in die besonder (Brain, 1977; 1979). Vir die doeleindes van hierdie ondersoek sal daar slegs gekonsentreer word op die belangrikste navorsingsresultate met betrekking tot menslike gedrag. Weens etiese redes is die manipulerings van hormoonvlakke by die mens beperk tot situasies waar so 'n manipulasie definitiewe kliniese behandeling ten doel het, en slegs in uitsonderlike gevalle was die doel met hormoonbehandeling die verandering van 'n gedragsversteuring. Geslagshormoonbehandeling word meer algemeen gebruik om sekere somatiese veranderings teweeg te bring. Waar mense as proefpersone gebruik is, is daar, volgens die meeste beskikbare navorsingsresultate, gebruik gemaak van die korrelasionele benadering. Hiervolgens is endogene hormonale vlakke vergelyk met aspekte van aggressie, en endogene abnormaliteit is bestudeer as 'n gedeeltelike analoog van sekere

eksperimentele manipulasies in laer soogdiere (Meyer-Bahlburg, 1981b). Die belangrikste ondersoeke sal vervolgens bespreek word.

'n Direkte ondersoek van aggressiewe gedrag van normale adolessente ten opsigte van plasmatestosteroonvlakke is uitgevoer deur Olweus, Mattson, Schalling en Löw (1980). Hoewel hierdie ondersoek handel oor positiewe aggressie, word dit wel bespreek om die verband tussen plasmatestosteroon en aggressiewe gedrag nader toe te lig. Hulle het 58 normale adolessente seuns ondersoek. Die ondersoek het 'n aantal selfrapporteringskale en vraelyste, beoordelings deur die portuurgroep, fisieke ondersoeke, bloedtoetse en bepaling van plasmatestosteroonvlakke behels. In terme van pubiese haarontwikkeling was drie van die seuns op Tanner-stadium drie, nege op stadium vier en 43 op stadium vyf. Soos verwag kan word, was die groepgemiddelde plasmatestosteroonvlakke verhoog met toenemende Tanner-fases, maar daar was egter groot inter-individuele verskille binne en tussen die Tanner-fases.

Die resultate het slegs 'n klein aantal betekenisvolle korrelasies tussen plasmatestosteroonvlakke en gedragsmetings getoon. Van die 30 self-rapporteringsmetings het slegs vier, naamlik Fisieke Aggressie, Verbale Aggressie, 'n samestelling van Fisieke plus Verbale Aggressie, en 'n gebrek aan Fisieke Aggressie betekenisvol met plasmatestosteroon gekorreleer. Van die 11 portuurgroepbeoordelings het slegs een, naamlik Verbale Protes teenoor Onderwysers, betekenisvol gekorreleer. Wat die analise van die individuele selfrapporteringsvraelyste betref, het die navorsers tot die gevolgtrekking gekom dat dit primêr items was wat 'n respons op provokasie of onregverdige hantering gemeet het, wat 'n duidelik korrelasie met testosteroonvlakke getoon het. Hierdie korrelasiepatroon is nie soseer 'n assosiasie van plasmatestosteroon met die algemene frekwensie en/of intensiteit van aggressiewe gedrag nie, maar dui eerder op 'n gereedheid by iemand om sy status te vestig of te verdedig. Dit dui ook daarop dat individue met hoër testosteroonvlakke en van 'n meer gevorderde rypheid minder verdraagsaam is teenoor hul portuurgroep en ouers as die ander.

Hierdie gevolgtrekkings word ondersteun deur die feit dat plasmatestosteroon positief en betekenisvol korreleer met Tanner se stadium van pubiese hare en lengte, en positief, maar nie betekenisvol nie, met massa, liggaamsoppervlakte, borsomtrek, gewigomtrek, en 'n indeks van mesomorfiese of atletiese bou. Aan die ander kant was dit opvallend hoe min die testosteroonvlakke verband gehou het met die indeks van atletiese liggaamsbou. Die ondersoek bied dus min ondersteuning vir die hipotese van 'n verband tussen 'n sterk, gespierde liggaam en testosteroonvlakke. Dit is egter belangrik om daarop te let dat die verband tussen plasmatestosteroonvlakke en die gedragsveranderlikes net geldig is as die Tanner-stadia konstant gehou word, dit is, wanneer slegs individue van Tannerstadium-5 bestudeer word. Daar kan egter tot die gevolgtrekking gekom word dat ten minste sommige van die gedragseffekte aan die teenwoordigheid van testosteroon self toegeskryf kan word.

Met betrekking tot ondersoeke met aggressiewe individue, het Mattson, Schalling, Olweus, Löw en Svenson (1980) 'n ondersoek met 40 jeugoortreders uitgevoer en het Olweus et al. (1980) se proefpersone as 'n kontrolegroep gebruik. Dieselfde meetinstrumente is gebruik asook addisionele psigiatriese en psigologiese evaluasies.

Een opvallende resultaat van hierdie ondersoek is die feit dat die gemiddelde plasmatestosteroonvlak by die jeugmisdadigers hoër was as dié van die normale groep, ten spyte van die feit dat hulle 'n baie kleiner persentasie van Tanner-stadium-5 verteenwoordig het. Verder het sewe van die mees gewelddadige oortreders met herhaalde veroordelings, betekenisvol hoër plasmatestosteroonvlakke as die ander oortreders gehad. Die outeurs kon egter nie hier hul vergelyking met Tanner-stadia bevestig nie.

In die geheel gesien, was daar baie min veranderlikes wat betekenisvol met plasmatestosteroonvlakke gekorreleer het. Wanneer daar na beide Olweus et al. (1980) en Mattson et al. (1980) se ondersoeke gekyk word, het plasmatestosteroonvlakke slegs 'n klein persentasie van die geselekteerde

gedragsveranderlikes verklaar. Dit was die geval, ten spyte van 'n wye reeks testosteroonvlakke wat relatief stabiel was. Dit lyk dus nie asof die dramatiese toename in plasmatestosteroonvlakke tydens adolessensie gepaard gaan met toenemende aggressiwiteit in manlikes nie. Interindividuele verskille in aggressie by adolessente kan deur 'n verskeidenheid faktore, soos byvoorbeeld sosiale faktore, bepaal word. Opvoedingstyl is byvoorbeeld 'n sosiale faktor wat hier van belang kan wees. Ook die ontwikkeling van sekondêre geslagskenmerke en die aanleer van kulturele inhibisies kan hier 'n rol speel.

Die data oor die verhouding tussen hormone en aggressie in volwassenheid is feitlik slegs tot manlike proefpersone, veral jong mans, beperk. Wat endokriene sindrome betref, word testosteroontekorte veral aangetref by mans wat aan die Klinefelter-sindroom ly. Daar is 'n aanname dat hipogonodale mans meer passief is. (Vergelyk die vorige afdeling waar hierdie ondersoeke meer volledig bespreek is.) Testosteroonbehandeling van hipogonodale mans is 'n roetineprosedure en daar bestaan 'n algemene konsensus dat sulke behandeling nie alleen seksuele funksionering en motivering bevorder nie, maar ook algemene lewenslustigheid en gesondheid. Sistematiese dokumentasie van die gedragseffekte is egter skaars (Meyer-Bahlburg, 1981b).

Chirurgiese kastrasie met die gevolglike vermindering in testosteroonproduksie se gedragseffekte word deur 'n verskeidenheid outeurs beskryf (Moyer, 1976). Daar is egter min sistematiese inligting oor aggressiewe gedrag. Meer onlangs is chirurgiese kastrasie vervang met hormonale kastrasie. Dit behels die toediening van sintetiese progestogene of estrogene wat testosteroonproduksie verlaag, testosteroonkonsentrasie en die hoeveelheid vry testosteroon verminder (Meyer-Bahlburg, 1981b). Die meeste van die verbandhoudende ondersoeke handel oor die seksuele effek van hormonale kastrasie. Meyer-Bahlburg (1981b) vermeld die ondersoek van Blumer en Megeon wat medroksiprogesteronasetaat (MPA) gebruik om aggressiewe mans te behandel en 'n kalmerende effek gevind het. Meyer-Bahlburg (1981b) wys daarop dat dit te betwyfel is of hierdie effek iets met die androgene te doen het,

aangesien die MPA-behandeling aggressie geïnhibeer het voor die MPA-dosis bevredigende vlakke bereik het. Progesteron het ook 'n algemene inhiberende effek op breinaktiwiteit (Kopell, 1969). Die kalmerende uitwerking van MPA kan ook deur plasebo-effekte verklaar word. Al is metodologiese probleme ondervind, is dit steeds te betwyfel of androgene vermindering in volwassenheid lei tot 'n vermindering van psigopatologiese aggressie.

Ten opsigte van normale variasies van androgene konsentrasies het Persky, Smith en Basu (1971) die verband tussen die Buss-Durkee-vyandigheidskaaltellings en plasmatestosteron ondersoek. Hulle het 'n betekenisvolle korrelasie tussen plasmatestosteron en verskeie van die vraelys se tellings gevind. Die duplisering van hierdie resultate was egter onsuksesvol (Kreuz & Rose, 1972; Rada, Laws & Kellner, 1976). Meyer-Bahlburg (1981b) het na 'n ontleding van al die ondersoeke tot die gevolgtrekking gekom dat daar min of geen verband is tussen plasmatestosteronvlakke en aggressie, soos gemeet deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, nie.

Daar was slegs een ondersoek na die verhouding van plasmatestosteron en aggressiewe gedrag wat nie 'n selfrapporteringsvraelys gebruik het nie. Scaramella en Brown (1978) het 14 universiteitshokkie spelers ondersoek. Elk van die twee afrigters het elke speler geëvalueer in terme van 'n sewe-itemskaal wat daarop gerig was om aggressiewe gedrag te meet. Vyf van die sewe aggressie-items het positiewe korrelasies met plasmatestosteronvlakke getoon, maar slegs die items wat reaksie op bedreiging gemeet het, was statisties betekenisvol.

Ten opsigte van aggressiewe individue is veral gevangenes en gehospitaliseerde psigiatriese pasiënte ondersoek. Kreuz en Rose (1972) het by 'n maksimumsekuriteit-/psigiatriese inrigting tien proefpersone geklassifiseer as aanrander en elf as nie-aanrander. Nóg aggressiewe gedrag tydens verblyf in die gevangenis, nóg vraelysmetings van aggressie, nóg 'n vorige rekord van aanranding het verband gehou met plasmatestosteronkonsentrasies.

Die enigste uitsondering was dat mans wat reeds tydens adolessensie gewelddadig was, aansienlik hoër testosteroonvlakke gehad het as die kontrolegroepe. In 'n ondersoek van Kling (1975) is 12 manlike pasiënte geëvalueer in terme van aggressiewe gedrag, agitasie en plasmatestosteroonvlakke. Pasiënte en normale kontroles het nie verskil in terme van plasmatestosteroonkonsentrasies nie, maar agitasie het negatief gekorreleer met plasmatestosteroonvlakke, en aggressie het positief gekorreleer.

Ehrenkranz, Bliss en Sheard (1974) het 36 manlike gevangenes in drie groepe onderverdeel: 12 met chroniese aggressiewe gedrag, 12 sosiaal dominerende mans sonder fisieke aggressie en 12 wat nie fisiek aggressief of sosiaal dominerend was nie. Die plasmatestosteroonvlakke van die aggressiewe groep was betekenisvol hoër as dié van die sosiaal-dominante groep en betekenisvol hoër as dié van die nie-aggressiewe groep. Rada et al. (1976) het 52 verkragters en 12 pedofiele ondersoek. Die verkragters is in vier groepe onderverdeel volgens die mate van dwang wat gebruik is tydens die misdaad. Die plasmatestosteroonvlakke was binne die normale perke vir al die groepe. Die verkragtergroep met die hoogste mate van geweld het betekenisvol hoër gemiddelde plasmatestosteroonvlakke as die ander groepe gehad.

'n Ondersoek van Matthews (1979) het 11 manlike gevangenes, met 'n geskiedenis van 'n geweldsoortreding, vergelyk met 11 gevangenes sonder enige geskiedenis van aggressiewe oortredings. Daar is ten opsigte van ouderdom, lengte, massa en tydperk van verblyf in die gevangenis afgepaar. Die verskil was nie betekenisvol nie. Die bloedmonsters is egter in die middag geneem en nie in die oggend wanneer testosteroonvlakke hoog is nie, en dit kon die resultate beïnvloed het.

Hierdie ondersoeke dui dus op positiewe hormoongedragskorrelasies, maar die ondersoeke is uit 'n metodologiese standpunt almal loodsondersoeke. Nie een van die ondersoeke bevestig mekaar se positiewe korrelasies nie,

moontlik vanweë die onvergelykbaarheid van die populasies en meetinstrumente. Opsommend kan gesê word dat die ondersoeke wel daarop dui dat androgene geassosieer kan word met geslagsverskille in aggressie, met dominansiestatus en met patologiese vorme van aggressie. Daar is egter min konsekwentheid in die ondersoeke, want die korrelasies wat gevind is tussen gedragsveranderlikes en androgene konsentrasies is beperk. 'n Deel van hierdie inkonsekwentheid kan toegeskryf word aan die heterogene meetinstrumente wat gebruik is. Verder is dit moontlik dat die androgene slegs 'n beperkte rol speel in die ontwikkeling van aggressiewe gedrag, en dat ander faktore ook 'n invloed het. Daar is baie meer oortuigende bewyse vir die invloed van sosiale faktore op die ontwikkeling van aggressie (Bandura, 1973). Meyer-Bahlburg (1981b) kom tot die gevolgtrekking dat androgene wel 'n rol speel in die ontwikkeling van aggressie, maar dat daar egter ondersoeke, wat metodologies meer bevredigend is, gedoen moet word om dit te bevestig.

2.2.2 Die pituïtêr-adrenokortikale hormone

Die tweede groep hormone wat waarskynlik betrokke is by die beheer van aggressie is die pituïtêr-adrenokortikale hormone; ACTH en kortikosteroon. Die effek van hierdie hormone is minder dramaties en blywend as dié van die androgene, omdat hulle nie in alle toetssituasies en in alle spesies voorkom nie (Brain, 1978).

Die ondersoeke met betrekking tot die pituïtêr-andrenale hormone is egter almal gebaseer op navorsing met diere. Daar is weinig bekend oor die effek daarvan op mense. Hoewel die huidige ondersoek nie fokus op aggressie by diere nie, word hier ter inligting slegs 'n kort bespreking van die relevante navorsing gegee. Aangesien die bevindings van die diere-eksperimente (soos vroeër genoem) nie direk op mense toegepas kan word nie, kan hierdie inligting slegs as tentatief beskou word.

Volgens Leshner (1981) kan die pituïtêr-adrenokortikale hormone skynbaar 'n lang- en korttermyn effek op aggressie hê. Ten opsigte van die

langtermyn effek lei die chroniese behandeling met ACTH tot 'n afname in aggressie, wat skynbaar 'n direkte effek van ACTH is. Aan die ander kant lei akute stygings in die pituïtêr-adrenale hormoonvlakke tot 'n toename in aggressie, en hierdie effek kan skynbaar toegeskryf word aan kortikosteroon (Brain & Evans, 1973). Nie-aggressiwiteit (onderdanigheid) kan dus geproduseer en onderhou word deur verhoogde ACTH-vlakke. Daarenteen lei akute stygings in kortikosteroonvlakke tot hoër vlakke van aggressie en dus tot 'n mindere mate van onderdanigheid (Leshner, 1981).

Verskeie tipes stres kan die pituïtêr-adrenale hormone beïnvloed en tot 'n verhoogde ACTH-vlak lei. Daar is getoon dat verskeie stressors kan lei tot die inhibisie van aggressiewe gedrag by verskeie soogdiere (Brain & Nowell, 1970). Brain, Nowell en Wouters (1971) het ook gevind dat deksametasoon, wat 'n kragtige blokkeerder van ACTH is, tot 'n toename van aggressiewe gedrag in mense lei.

Leshner et al. (1973) het wat die verhouding tussen die pituïtêr-adrenale sisteem en die pituïtêr-gonodale sisteem betref, bevind dat daar 'n interaksie tussen die twee sisteme is, maar dat ACTH ook 'n onafhanklike onderdrukkende effek op aggressie het. Leshner (1981) het verder ook bevind dat daar verskillende hormone betrokke is by die beheer van aggressie en onderdanigheid. Die teenwoordigheid van androgene is skynbaar noodsaaklik vir aggressie, maar irrelevant vir onderdanigheid. Van die pituïtêr-adrenale hormone is ACTH noodsaaklik vir aggressie en kortikosteroon vir onderdanigheid.

2.3 DIE ROL VAN DIE NEURO-OORDRAGSTOWWE

Ondersoeke in verband met die biochemie van aggressie word gebaseer op die aanname dat sekere stowwe, naamlik die neuro-oordragstowwe, 'n belangrike rol speel in die kommunikasie tussen die senueselle (Cooper, Bloom & Roth, 1978; Usdin, Hamberg & Barchas, 1977). Die neuroreguleerders kan funksioneel geklassifiseer word as of neuro-oordragstowwe wat inligting oordra na aangrensende senueselle of as neuromoduleerders wat neuronaktiwiteit onderdruk of stimuleer.

Die belangrikste neuro-oordragstowwe wat in die sentrale senustelsel geïdentifiseer is, is die katesjolamiene, naamlik dopamien en noradrenalin, serotonien (5-hidroksitriptamien) en asetielcholin. Die meeste van die neurochemiese ondersoeke in verband met aggressie is dan ook gebaseer op hierdie neuro-oordragstowwe. Daar word toenemend meer gesofistikeerde inligting verkry oor die onderliggende neurochemiese en neurofisiologiese meganismes wat by aggressie betrokke is (Eichelmann, Elliot & Barchas, 1981). Slegs ondersoeke met menslike proefpersone sal bespreek word. Inligting hieroor is redelik beperk, aangesien die meeste ondersoeke met diere gedoen is.

Daar bestaan indirekte bewyse dat die neuroreguleerders ook by menslike aggressie 'n belangrike rol speel. So is verskeie middels, wat inwerk op die neuro-oordragstowwe, suksesvol aangewend om menslike aggressie te behandel. Voorbeelde hiervan is antikonvulsante (Monroe, 1975), stimulant (Allen, Sater & Covi, 1975), neuroleptiese middels (Itil & Wadud, 1975), trisikliese middels en litium (Sheard, 1971; 1975).

Die katesjolamiene word vir 'n verskeidenheid affektiewe versteurings verantwoordelik gehou, veral vir depressie en manie met tekens van aggressie. Die katesjolamienhipotese het aanvanklik ontstaan uit verskeie verwante navorsingsbevindings (Cooper, Bloom & Roth, 1974). Volgens Thiessen (1976) is kliniese depressie deur die stimulering van katesjolamienaktiwiteit by die sinapse verlig en lei dit tot 'n opgewonde gemoedstoestand, terwyl blokkering van katesjolamiensintese lei tot 'n afname in positiewe affek en soms lei tot depressie. Volgens hom is dit waarskynlik noradrenalin wat 'n belangrike rol speel, maar die werking van hierdie oordragstof is moeilik onderskeibaar van dié van dopamien.

Thiessen (1976) vermeld die ondersoeke van Bunney en sy kollegas (1972) wat bevestigende data verskaf het oor die rol van noradrenalin op gemoedstoestand. Hierdie ondersoeke is relevant ten opsigte van die rol van breinamiene en aggressie, omdat aggressie dikwels gepaard gaan met agitاسie en selfvernietigende gedrag, terwyl manie meer direk verbind is met aggressie.

Brown, Ballanger, Minichiello en Goodwin (1979) het 'n ondersoek uitgevoer waarin die neuro-oordragstowwe serotonien, noradrenalin en dopamien, asook 5-hidroksiindoolasynsuur (5-HIAA), 3-metoksi-4-hidroksifenielglikool (MHPG) en homovanilliensuur (HVA) in die serebrospinale vloeistof van mans met 'n geskiedenis van aggressiewe, gewelddadige en impulsiewe gedrag ontleed is. Ses-en-twintig manlike pasiënte met 'n diagnose van primêre persoonlikheidsversteuring is by die ondersoek betrek. Hulle is geselekteer op grond van 'n lang geskiedenis van aggressiewe gedrag. Die kontrolegroep was 26 manlike hospitaalwerkers sonder persoonlikheidsversteurings, maar wat egter op 'n soorgelyke wyse vir aggressiewe gedrag geëvalueer is. Die tellings vir aggressiewe gedrag tussen die eksperimentele groep en die kontrolegroep was betekenisvol verskillend. Die resultate toon dat die verhouding tussen neuro-oordragstoffs funksies en aggressie kompleks is. Die betekenisvolle negatiewe korrelasie tussen aggressiewe gedrag en 5-HIAA, en die betekenisvolle positiewe korrelasie met MHPG is in ooreenstemming met die hipotese dat aggressie by diere verband hou met 'n serotonergiese en katesjolamienergiese balans, eerder as slegs die funksionele vlak van elke stelsel afsonderlik. Hierdie parallelle bevinding bevestig egter die groot behoefte aan ondersteunende navorsing met menslike proefpersone en die gegewens kan slegs as tentatief beskou word.

2.4 DIE ROL VAN BREINPATOLOGIE BY AGGRESSIE

Daar is baie navorsers wat 'n verband tussen verskillende tipes breinpatologie en aggressiewe gedrag gevind het (Moyer, 1976). By baie van hierdie kliniese ondersoeke word daar egter metodologiese probleme ondervind, wat definitiewe gevolgtrekkings onmoontlik maak. Breinpatologie kan onderverdeel word in strukturele breinpatologie en patologie sonder aanduibare strukturele diepte (byvoorbeeld sommige vorms van epilepsie).

2.4.1 Strukturele breinpatologie en aggressie

Limbiese breintumors word dikwels geassosieer met abnormale aggressiewe gedrag (Mark, 1978), hoewel daar redelik uiteenlopende simptome teenwoordig kan wees.

Malamud (1967) het nege gevalle met tumors in die temporale lob ondersoek, wat ernstige psigologiese simptome getoon het. Drie van hierdie pasiënte het 'n verhoogde spanningsvlak en aggressiewe gedrag ondervind. Moyer (1976) wys daarop dat temporalelob-snitte of tumors ook aanleiding kan gee tot paroksismale simptome, wat verskeie affektiewe versteurings en outomatismes kan insluit. Gedurende so 'n periode van outomatisme kan die individu baie destruktief wees. Tumors wat diep-temporaal voorkom kan ook aanleiding gee tot oormatige irritasie en aggressie. Malamud (1967) beskryf 'n pasiënt met 'n tumor in die witstof van die singulaatgirus, wat 'n toename in spanning, negativisme en vyandigheid getoon het. 'n Ander pasiënt met 'n tumor in die singulum en linkerfrontale lob het aanvalle van gewelddadigheid en konvulsies gekry en tussen hierdie aanvalle was hy besonder prikkelbaar. Zeman en King (1958) rapporteer 'n aantal gevalle waar tumors van die septale areas gelei het tot rusteloosheid, prikkelbaarheid en aggressiewe uitbarstings. Hierdie pasiënte het 'n oormatige skrikreaksie, humeuruitbarstings en irrasionele gewelddadige gedrag getoon. Een van die pasiënte wou selfs haar man vermoor. Frontalelob-tumors kan ook lei tot 'n patologiese affek. Byna die helfte van bogenoemde pasiënte met frontalelob-tumors het affektiewe versteurings en 'n toename in prikkelbaarheid getoon.

Tumors in die hipotalamus kan ook lei tot 'n toename in aggressie. Reeves en Blum (1969) rapporteer 'n geval waar die ventromediale hipotalamus deur 'n neoplasma vernietig is en simptome van hiperfagie, obesiteit en 'n lae drempel vir aggressie tot gevolg gehad het. 'n Soortgelyke geval word deur Killeffer en Stern (1970) gerapporteer. Sano (1962) beskryf 1 800 gevalle van breintumors, waarvan 297 in die limbiese area was. Hy kom tot die gevolgtrekking dat daar 'n toename in prikkelbaarheid en woedeaanvalle by pasiënte met 'n tumor in die anterieur-hipotalamus was.

Al hierdie ondersoeke is egter gebaseer op relatief onsistematiese waarnemings van assosiasies tussen breinpatologie en aggressiewe gedrag. Owens en Ashcroft (1985) wys daarop dat dit gevaarlik is om definitiewe

interpretasies te maak op grond van hierdie kliniese materiaal en dat daar eerder gewag moet word vir meer sistematiese navorsing.

Daar is egter ook ander tipes strukturele breinpatologie wat met aggressie verband hou. Hoofbeserings as gevolg van 'n val of 'n ongeluk lei dikwels tot bewussynsverlies. Wanneer die persoon sy bewussyn herwin, gaan hy dikwels deur 'n fase van ongekontroleerde geweld en aggressie (Mark & Ervin, 1970). Soms word spesifieke areas van die brein beseer. Daar is ook 'n groot aantal versteurings wat 'n meer algemene diffuse breinpatologie veroorsaak, byvoorbeeld serebrale arteriosklerose, seniele demensie, alkohol-amnestiese versteuring en Huntington-chorea. Daar word dikwels na hierdie simptomatologie as "organiese breinsindroom" verwys, en 'n affektiewe gemoedsversteuring vorm deel hiervan. Lyght (1966) meen dat die gemoedversteuring soms gekenmerk word deur woede, aggressie en prikkelbaarheid. Die DSM-III (1980) wys ook op die organiese persoonlikheidsindroom wat deur emosionele labiliteit gekenmerk word, wat weer tot humeuruitbarstings, versteurde impulscontrole, apatie en agterdogtigheid kan lei.

Moyer (1976) vermeld ook 'n verband tussen aggressiewe gedrag en toestande soos hondsdoelheid, enkefalitis en die Lesch-Nyhan-sindroom. Weer eens is hierdie slegs kliniese waarnemings wat min inligting bied oor die aard van die verband tussen hierdie versteurings en aggressie. Aggressie is slegs een van die baie simptome wat met hierdie kliniese toestande gepaard gaan en wat dus slegs dui op 'n indirekte meganisme. Metodologies suiwer ondersoek is dus nodig om die aard van die verband te verklaar.

2.4.2 Epilepsie en aggressie

Epilepsie verwys na 'n chroniese toestand wat gekenmerk word deur herhaalde konvulsiewe aanvalle en/of bewussynsverlies. 'n Konvulsie is 'n paroksismale, patofisiologiese versteuring van serebrale funksionering wat veroorsaak word deur 'n spontane oormatige ontlading van kortikale neurone (Kaplan

& Sadock, 1985). Epilepsie kan voorkom in 'n hele aantal breinsindrome soos neurosifilis, trauma, breintumors en enkefalitis. Laasgenoemde staan bekend as simptomatiese epilepsie. In ongeveer 77% van alle gevalle van epilepsie is die oorsaak onbekend en staan dit bekend as idiopatiese epilepsie (Moyer, 1976).

Die elektroënkefalogram is bruikbaar om epilepsie te diagnoseer, maar is geensins onfeilbaar nie. Ongeveer 85% van epileptici het duidelike tekens van breingolfabnormaliteite op die EEG. Die oorblywende 15% het egter normale EEG's (Bootzin & Acocella, 1984). Epilepsie kan in verskillende tipes geklassifiseer word. Die bekendste is petit mal en grand mal, gedeeltelike konvulsies met motoriese simptome en gedeeltelike komplekse konvulsies met motoriese en sensoriese simptome (Bootzin & Acocella, 1984).

Die gedagte dat aggressiewe gedrag deur 'n konvulsie veroorsaak kan word, is deur verskeie navorsers geopper (Kolb & Brodie, 1982; Redlich & Freedman, 1966). Mark en Ervin (1970) het 'n verband gevind tussen temporalelob-epilepsie en aggressiewe gedrag. Gloor (1967) het egter in sy ondersoek bevind dat temporalelobstimulering baie selde aggressie en meer dikwels vrees ontlok. 'n Onderzoek van Rodin (1973) het Gloor se bevindings bevestig. In sy waarneming van 150 epileptici, waarvan 42 psigomotoriese outomatisme getoon het, was daar geen geval van iktale of post-iktale aggressie nie. Hy rapporteer verder dat, van die 700 ongeselekteerde epileptiese pasiënte by hulle kliniek, daar slegs vir 4,8% 'n veranderlike vir destruktiewe gedrag op hul mediese rekords gekodeer is.

Gunn en Fenton (1972) het 43 pasiënte met epileptiese outomatismes bestudeer. Hulle het tot die gevolgtrekking gekom dat gewelddadige optrede baie ongewoon vir pasiënte met outomatisme was en dat dit 'n klein rol in kriminele gedrag speel. In 'n latere endemiese ondersoek in Brittanje se gevangenispopulasie van epileptici het Gunn (1977) bevind dat die voorkoms van epilepsie in die gevangenis tussen sewe en agt per 1 000 mans is. Hierdie

syfer is hoër as die voorkoms van epilepsie in die algemene populasie. Gunn (1977) het 'n verteenwoordigende groep van 192 epileptiese gevangenes volledig ondersoek en met 'n kontrolegroep vergelyk. Ongeveer een derde van die epileptiese groep het temporalelob-epilepsie gehad. Hulle het weer eens bevind dat epileptici nie in die tronk beland het as gevolg van outomatiese gedrag nie, en dat die verband tussen epilepsie en kriminele gedrag redelik kompleks is.

Dit is dus duidelik dat iktale woede, of dit nou geassosieer word met temporalelob-epilepsie of met outomatisme, eintlik 'n rare verskynsel is. Daar bestaan egter heelwat ondersoeke wat daarop dui dat pasiënte met temporalelob-epilepsie veral vatbaar is vir ernstige psigologiese versteurings, waarvan aggressiewe en onbeskofte gedrag deel kan wees (Taylor, 1969). Ten spyte van hierdie gegewens, bestaan daar steeds onenigheid oor die mate waarin aggressie deur temporalelob-epilepsie veroorsaak word (Bootzin & Acocella, 1984; Goldstein, 1986).

Verskeie Britse ondersoeke (Ounsted, 1969; Serafetinides, 1965; Taylor, 1969) dui daarop dat 'n sekere kenmerkende patroon of sindroom geïdentifiseer kan word vir epileptiese pasiënte met gedragsprobleme. Hulle is manlik en afkomstig van 'n laer sosio-ekonomiese agtergrond. Hulle abnormaliteit is gewoonlik gelokaliseer in die linkertemporalelob, en die aanvalle begin op 'n vroeër ouderdom as dié van epileptici sonder gedragsprobleme. Daar is ook 'n hoër insidensie van versteurde gesinsagtergrond, psigose in familieleden en tydperke deurgebring in korrektiewe inrigtings. Al die bevindings is egter nie konsekwent deur al die genoemde ondersoeke bevestig nie. Daar is ook nie 'n duidelike teoretiese verklaring vir die eienskappe nie, en die hipotetiese verklarings is dus nog onbevredigend.

Daar word verder ook 'n verband gehipotetiseer tussen temporalelob-epilepsie en psigiatryse versteurings. Stevens (1966) het bevind dat daar geen verskil tussen temporalelob-epilepsiegroepe en 'n kontrolegroep van epileptici met betrekking tot voorkoms van psigiatryse simptome is nie. Hierdie bevinding

kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat epileptiese pasiënte as 'n groep 'n hoër insidensie van psigiatriese simptome kan hê as die algemene mediese populasie. Dit kan ook toegeskryf word aan die feit dat 'n individu groot word as 'n epileptikus, met die gepaardgaande sosiale implikasies. Daar kan egter geen simplistiese verband op grond van die beskikbare navorsing tussen temporalelob-epilepsie en psigiatriese versteurings gevind word nie.

2.4.3 Aggressie en 'n abnormale EEG

'n Ander aanduiding van breindisfunksie is 'n abnormale EEG. Ten spyte van teenstrydige navorsingsresultate, is daar aanduidings dat aggressiewe individue meer waarskynlik 'n abnormale EEG sal hê as die normale populasie (Davison & Neale, 1986).

'n Aantal ondersoeke met kinders met gedragsprobleme toon 'n abnormale EEG by sommige van hulle (Aird & Yamamoto, 1966; Monroe, 1970). Treffert (1964) het gevind dat psigiatriese pasiënte met EEG-abnormaliteite in die temporale lob, sonder owerste epilepsie, geneig was tot woede-uitbarstings. Verskeie ander ondersoeke toon dat individue met die diagnose van psigopatie meer dikwels 'n abnormale EEG gehad het (Kaplan & Sadock, 1985).

Verskeie ondersoeke dui op 'n verband tussen 'n abnormale EEG en kriminele gedrag (Carson, Butcher & Coleman, 1988). Sayed, Lewis en Brittain (1969) het in hul ondersoek gevind dat die voorkoms van 'n abnormale EEG by 32 geweldsoortreders vier keer hoër was as by die kontrolegroep. Daar is egter ook navorsers wat nie hierdie verband tussen 'n abnormale EEG en gewelddadige gedrag kon bevestig nie (Arthurs & Cahoon, 1964). Dit reflekteer die probleme in verband met 'n aanvaarbare konklusie ten opsigte van aggressie en EEG-abnormaliteite. Die EEG het verder min prognostiese waarde met betrekking tot aggressiewe gedrag; daar is byvoorbeeld te veel vals negatiewe en vals positiewe.

Die verband tussen abnormaliteite in die EEG, aggressie en kriminaliteit is oor die algemeen oop vir verskeie interpretasies. 'n Abnormale EEG kan op direkte of indirekte neurologiese substrate van aggressie dui. Die invloed

van die omgewing moet egter ook in ag geneem word. Daar bestaan 'n komplekse interaksie tussen die verskeie veranderlikes.

Volgens Moyer (1976) is daar een EEG-abnormaliteit wat spesifiek geassosieer word met impulsiewe, aggressiewe gedrag, naamlik die 6-en-14-per-sekonde-positiewe spits. Die eerste ondersoek hieroor is deur Gibbs en Gibbs (1951) uitgevoer en met verloop van tyd is oor die 200 ondersoeke oor die verskynsel uitgevoer (Monroe, 1970). Volgens Schwade en Geiger (1960) is die aggressiewe gedrag wat gepaard gaan met die positiewe spits-verskynsel heeltemal buite die beheer van die pasiënt. Verskeie simptome gaan gepaard met hierdie verskynsel, waaronder fisieke simptome soos vomering, hartkloppings, sweet, naarheid, duiseligheid en hoofpyne (Gibbs, 1955; Gibbs & Gibbs, 1963). Hierdie pasiënte is skynbaar ook minder liefdevol en minder sensitief, en hulle besef nie die gevolge van hul gedrag nie (Greenberg & Pollack, 1966). Die woede en destruktiewe aanvalle kom met min of geen provokasie voor, en word berekenend uitgevoer. Die aggressiewe uitbarsting word gevolg deur 'n verligting van spanning, en skuldgevoelens en berou is afwesig (Monroe, 1970; Schwade en Geiger, 1960). Verskeie moorde wat met hierdie verskynsel verband hou is reeds gerapporteer (Schwade & Geiger, 1960; Stehle, 1960; Woods, 1961).

Ten opsigte van die fisiologiese basis van die 6-en-14-per-sekondespitspatroon, is daar nog baie onduidelikheid, en daarom is die aard van die verband tussen die verskynsel en aggressie nog onduidelik.

2.5 DIE INVLOED VAN DWELMMIDDELS EN ALKOHOL OP AGGRESSIE

2.5.1 Dwelmmiddels

Daar is 'n groot tekort aan wetenskaplike ondersoeke om die effek van dwelmmiddels op menslike aggressie te bepaal, as gevolg van wetenskaplike en etiese probleme. Substansiemisbruik en aggressiewe gedrag by die mens behels wetlike, kulturele en morele oorwegings, wat die wetenskaplike ondersoek van die oorsaaklike verband baie moeilik maak. Een van die grootste

leemtes is weer eens die afwesigheid van 'n eenduidige, algemeen aanvaarde definisie van patologiese aggressie, veral by die mens. 'n Ander leemte is die gebrek aan 'n eenvormige definisie van dwelmmiddel-geïnduseerde gedrag. Die bepaling van menslike gedrag is eerder van endemiese of natuurlike ondersoeke, as van eksperimentele manipulasie afhanklik. Dit is dus moeilik om onbekende veranderlikes te beheer, 'n toedrag van sake wat die vasstelling van 'n oorsaaklike verband bemoeilik.

Daar word nou 'n bespreking van die effek van sekere groepe dwelmmiddels op aggressie gegee.

2.5.1.1 Die bensodiasepiene

Chloordiasepoksied is as eerste bensodiasepiene in 1960 bekend gestel. Dit het 'n effektiewe angswerende uitwerking (Jenner, Kerry & Parkin, 1961; Proctor, 1962). Sedertdien is dieselfde uitwerking van diasepam en ander bensodiasepiene bevestig (Louw & Gagliano, 1988). Die meeste bronne ondersteun die gebruik van die bensodiasepiene vir die behandeling van angs. Die gevolg is dat die middels baie wyd aan pasiënte voorgeskryf word. Daar was egter onlangs al meer aanduidings dat bensodiasepiene aggressie kan induseer, en wel in die vorm van woede-aanvalle of 'n algemene verhoogde vlak van aggressie.

Ingram en Timbury (1960) rapporteer episodes van erge irriteerbaarheid in twee uit 15 neurotiese buitepasiënte wat chloordiasepoksied ontvang het. Lion, Azcarate en Koepke (1975) vermeld twee gevalle van paradoksale woede. Die een was 'n kind van sewe wat 37,5 mg dikaliumchloorasepaat ingeneem het, en die ander 'n 25-jarige man met 'n geskiedenis van humeuruitbarstings. Konklusies na aanleiding van die voorafgaande resultate is egter nie veralgemeenbaar nie, want afgesien van die metodologiese gebreke van hierdie ondersoeke, is toksisiteit 'n ander moontlike verklaring vir die resultate. Volgens N. Murray (1962) en Tobin en Lewis (1960) kan hoë doserings soms lei tot persoonlikheidsveranderings, wat skielik verander as die dosis verminder word.

Die bevinding dat chloordiasepoksied aggressie in normale proefpersone kan verhoog, is verkry van gekontroleerde laboratoriumondersoeke waarin die middel vergelyk is met oksasepam of 'n plasebo. Dimascio en Barrett (1965) het bevind dat bogenoemde twee middels verskillende effekte het op aggressie. Chloordiasepoksied was geneig om aggressie te verhoog, terwyl oksasepam geen effek gehad het nie. Verskeie ander ondersoeke (Gardos, Dimascio, Salzman & Shader, 1968; Salzman, Kochansky, Shader, Porrino, Harmatz & Swett, 1974) het 'n week na die toediening van chloordiasepoksied 'n verhoging in aggressie vermeld. Die effek was egter baie gering. Verder het Ayd (1970) ook op inkonsekwentheid in Dimascio en sy medewerkers se ondersoeke gewys.

Woede-aanvalle of 'n verhoogde vlak van aggressie is dus uitsonderlik en wanneer dit wel plaasvind, is dit 'n ope vraag of dit nie maar net reeds bestaande of onderliggende aggressie is wat deur die disinhiberende effek van die middel na vore gebring word nie (Davis, 1985).

In teenstelling met bogenoemde ondersoeke dui verskeie ondersoeke daarop dat chloordiasepoksied effektief is vir die behandeling van aggressiewe gedrag (Boyle & Tobin, 1961; Goddard & Lokare, 1970; Kalina, 1964). Chloordiasepoksied het ook tellings op skale wat aggressie meet, verminder (N. Murray, 1962; Podobnikar, 1971).

Die bevindings is dus inkonsekwent en teenstrydig, met die gevolg dat daar geen definitiewe gevolgtrekkings oor die effek van chloordiasepoksied op aggressie gemaak kan word nie.

2.5.1.2 Amfetamiene en ander psigostimulante

Die amfetamiene, insluitende amfetamiensulfaat, amfetamienfosfaat, dekstroamfetamiensulfaat en meta-amfetamien, word in talle lande in die buiteland terapeuties aangewend vir die behandeling van obesiteit, narkolepsie, parkinsonisme en depressie, asook gedragsprobleme (Goodman & Gillman, 1975). Daar is algemene konsensus dat matige gebruik van amfetamiene

nie aanleiding gee tot aggressie of geweld nie (Blum, 1969; Tinklenberg & Stillman, 1970). Aanduidings dat langtermyngebruik van hoër doserings potensieel gevaarlik kan wees word egter gevind. Tinklenberg en Stillman (1970) het 'n progressiewe deteriorasie van die amfetamiengebruiker se vermoë om sy gedrag te beheer, waargeneem. Volgens Moyer (1976) word die effek vererger as die middel intraveneus geneem word. 'n Deel van die simptomatologie tydens intoksikasie is ernstige paranoïede simptome. Die hiper-aggressiewe toestand wat met chroniese amfetamienmisbruik geassosieer word, kan moontlik toegeskryf word aan die gepaardgaande paranoïede neigings (Price & Lynn, 1986).

Moyer (1976) wys ook daarop dat die subkultuur van die amfetamienmisbruiker dikwels paranoïede gevoelens en gevoelens van bedreiging bevorder. Hierdie gevoelens kan op hul beurt aggressiewe gedrag meebring. Sandler, Ruthven, Goodwin, Field en Matthews (1979) het in 'n ondersoek na die effek van fenieletilamien, wat nou verwant is aan d-amfetamien, getoon dat daar wel 'n verband is tussen die misbruik daarvan en aggressiewe gedrag.

Ten slotte kan die psigostimulerende effek van kafeïen 'n verskeidenheid reaksies by die mens tot gevolg hê. Valzelli (1981) wys daarop dat kafeïenisme moontlik 'n kontaminerende en dikwels geïgnoreerde veranderlike in die fasilitering van aggressiewe gedrag kan wees.

2.5.1.3 Hallusinogene middels

Ten spyte van die negatiewe gevolge van LSD op die persoonlikheid van sy gebruikers (Goldstein, Baker & Jamison, 1986), is daar relatief min ondersoeke wat geweldsoortredings met die gebruik van LSD verbind. Laasgenoemde kan moontlik aan die geweldige psigiese disorganisasie wat met die gebruik van LSD gepaard gaan toegeskryf word. Dit kan 'n gerigte aanval en moord moeilik maak. Die gebrekkige verband kan ook moontlik toegeskryf word aan die langdurige effek van LSD, sodat 'n misdaad wat verskeie dae na die inname van LSD gepleeg word, nie daarmee verbind word nie (Cohen & Ditman, 1963; Valzelli, 1981).

Ook Fensiklidien (PCP) word in verband gebring met patologiese aggressie (Sue, Sue & Sue, 1986). Siegel (1979) het PCP-gebruikers ondersoek wat gewelddadige oortredings begaan het. Hy het veral gevind dat abnormale aanvaller-slagofferinteraksie verband kan hou met die middel se induksie van ongewone aggressiewe gedrag. Fauman en Fauman (1979) het ook gevind dat die persoonlikhede van die PCP-gebruikers soortgelyk was aan dié van vergelykbare aggressiewe oortreders wat nie PCP gebruik het nie. Die aggressiewe gedrag kan dus verband hou met die persoonlikheid van die aanvaller en nie soseer met die gebruik van PCP nie.

Daar word dikwels 'n verband tussen die gebruik van dagga en aggressie gehipotetiseer, maar daar is geen duidelike bewyse hiervoor nie (Valzelli, 1981).

Daar kan op verskeie ondersoeke gewys word wat 'n assosiasie tussen aggressiewe oortredings en 'n kombinasie van dwelmmiddels aantoon. Tinklenberg, Murphy, Darley, Roth en Kopell (1974) het 50 manlike aggressiewe oortreders met 80 nie-aggressiewe oortreders ten opsigte van kriminele gedrag en substansiemisbruik vergelyk. In 36 van die aggressiewe oortreders het die invloed van dwelmmiddels 'n rol gespeel. Die gebruik van alkohol of sekobarbitoon alleen, of in kombinasie met ander dwelmmiddels, is by 31 van die 36 aanranders vasgestel. Dagga alleen, of in kombinasie met ander dwelmmiddels is met ses aanranders, en amfetamien met twee oortredings in verband gebring. Dit het ook geblyk dat sekobarbitoon die middel was wat aanrandings bevorder het. In die geheel gesien, is die verband tussen dwelmmiddel-misbruik en aggressie egter baie kompleks.

2.5.2 Alkohol en aggressie

Die effek van alkohol op aggressie het meer wetenskaplike ondersoeke gegenereer as die ander verdowingsmiddels. Verskeie ondersoeke dui op 'n verband tussen alkoholintoksikasie en gewelddadige oortredings (Virkhunen, 1974). Dit is egter moeilik om 'n oorsaaklike verband tussen hierdie twee faktore te lê, omdat daar nie gekontroleer is vir ander faktore, soos

byvoorbeeld persoonlikheid, nie. Die data dui egter wel op 'n verband tussen geweld en alkohol (Tinklenberg, 1973), maar ondersoeke waarin meer veranderlikes gekontroleer word, is noodsaaklik vir 'n definitiewe gevolgtrekking.

Die vroeëre ondersoeke in verband met alkohol en aggressie is gebaseer op indirekte metings van aggressie. Die navorsers het probeer om interne aggressiewe neigings, houdings of potensialiteite te bestudeer. Die mees algemene metings van aggressie is met behulp van vraelyste en projeksietegnieke verkry. Hetherington en Wray (1964) toon aan dat alkoholgebruik by proefpersone met 'n hoë behoefte aan aggressie en aan sosiale goedkeuring tot 'n verhoogde waardering vir aggressiewe tekenprente lei. Kalin, McClelland en Kahn (1965) het gevind dat aggressiewe fantasieë na aanleiding van TAT-kaarte verband gehou het met spesifieke dosisse alkohol. Doleys, Otto, Osborne, Harris en Snyder (1967) meen egter dat alkohol nie verband gehou het met self-gerapporteerde aggressie, soos gemeet deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal nie.

Ondersoeke na die effek van alkohol op gevoelens van woede het inkonsekwente resultate getoon. Mayfield en Allen (1967) en Pliner en Coppel (1974) het 'n toename in woede gerapporteer, terwyl ander 'n afname na die inname van alkohol gerapporteer het (Kastl, 1969).

Boyatzis (1975) het gedistilleerde drank, bier en koeldranke in 'n partytjiesituasie aan 'n groep manlike proefpersone gegee en hulle is aangemoedig om deel te neem aan kompeterende speletjies. Gedistilleerde drank en bier het verbale aggressie later in die sessie verhoog. Die vlak van aggressie het betekenisvol verband gehou met die bloedalkoholpersentasie van die proefpersone. Smith, Parker en Noble (1975) het die effek van alkohol op manlik-vroulike pare, wat deelgeneem het aan 'n ongestruktureerde bespreking, ondersoek. Die navorsers het bevind dat die effek van alkohol op die metings van verbale aggressie minimaal was. Hulle het egter gemeld

dat sommige proefpersone oort aggressief geraak het en selfs fisiek aggressief opgetree het.

Daar is egter verskeie metodologiese gebreke in die voorafgaande ondersoeke, want proefpersone is nie altyd ewekansig geselekteer nie, statistiese ontledings is nie altyd uitgevoer nie en sommige proefpersone is nie deur die alkohol beïnvloed nie.

'n Aantal ondersoeke het direkte metings van fisieke aggressie geïmplementeer. Hierdie metings het die waarneming van die intensiteit of duur van 'n skadelike respons, soos die toediening van 'n skok of geraas, behels. Die mees algemene meting van direkte fisieke aggressie is die toediening van 'n elektriese skok (Buss, 1961). Twee paradigmas het 'n toepaslike sosiale konteks gebied vir die toediening van 'n skok, naamlik die onderwyser-leerderparadigma (Buss, 1961) en die kompetisie-paradigma (Taylor, 1967). Laasgenoemde is meer dikwels gebruik om die verband tussen alkohol en aggressie te ondersoek. Daarvolgens neem die proefpersoon en sy opponent deel aan 'n reaksietydtoets en die een met 'n stadiger reaksietyd ontvang 'n skok, waarvan die intensiteit gekies word deur die betrokke proefpersoon. Hierdie paradigma bied skynbaar 'n geldige meting van aggressiewe gedrag (Taylor & Leonard, 1983). 'n Groot aantal ondersoeke het egter getoon dat veranderlikes wat teoreties aggressiewe reaksies beïnvloed, hierdie paradigma kan benadeel (Borden & Taylor, 1973; O'Leary & Dengerink, 1973). Navorsers het egter onlangs begin om direkte metings van aggressie te gebruik om die effek van alkohol te ondersoek.

Die eerste ondersoek van Bennett, Buss en Carpenter (1969) wat 'n direkte meting van aggressie gebruik het, het nie 'n verband tussen alkohol en aggressie gevind nie. In teenstelling hiermee rapporteer Shuntich en Taylor (1972) dat proefpersone wat onder die invloed van alkohol was, meer aggressief was as dié wat 'n plasebo ontvang het. Alhoewel hierdie eerste twee aanvanklike ondersoeke teenstrydige resultate gelewer het, het daaropvolgende ondersoeke wel getoon dat alkohol fisieke aggressie bevorder. Taylor en Gammon (1975) het 44 ml wodka of 15 ml whisky per 18 kg liggaamsmassa

aan manlike proefpersone toegedien. Hierdie groep is vergelyk met 'n groep wat nie alkohol ontvang het nie ten opsigte van skokintensiteite in die Taylor-paradigma. Die resultate het daarop gedui dat aggressie verband gehou het met die hoeveelheid alkohol wat ingeneem is. Die hoë dosering het tot meer intense skokke gelei as die lae dosis. 'n Analise van die gemiddelde skokintensiteit van al die groepe het daarop gedui dat 'n lae dosering aggressie effens geïnhibeer het, en dat die hoë dosering dit gefasiliteer het. 'n Daaropvolgende ondersoek het hierdie resultate bevestig (Taylor et al., 1976).

Verskeie navorsers het daarop gewys dat die tipe alkohol moontlik 'n rol kan speel (Boyatzis, 1975). Die meeste navorsers het die verwante inhoude van die middel ondersoek (Greenberg, 1970; Katkin, Hayes, Teger & Pruitt, 1970). Hierdie verwante stowwe, wat etanol uitsluit en wat dikwels gevind word in verskillende dranksoorte, is stowwe soos aldehyede, esters en olies. Daar is dan gepostuleer dat die verwante stowwe verantwoordelik kan wees vir die negatiewe effek van alkohol. Taylor en Gammon (1975) rapporteer dat hoë doserings alkohol tot meer aggressie gelei het as lae dosisse. Daar is toe ook gekyk na die komplekse interaksie van alkoholdosis en -tipe en vlakke van provokasie. Daar is bevind dat proefpersone wat drank met 'n laer inhoud van die genoemde verwante stowwe, soos wodka, ingeneem het, hulle toediening van meer intense skokke laat toeneem het as dié wat drank met 'n hoër inhoud van die genoemde verwante stowwe, soos whisky, ingeneem het. Volgens die outeurs het die hoë inhoud van die genoemde verwante stowwe in whisky moontlik die tempo van die etanolabsorpsie vertraag. Die verskillende aggressiewe reaksies by die twee groepe, wat onderskeidelik 'n hoë dosering wodka en whisky ontvang het, kan dus toegeskryf word aan die hoeveelheid alkohol wat in werklikheid in die bloedstroom teenwoordig was.

Taylor en Leonard (1983) het 'n ondersoek uitgevoer waarin drie doserings alkohol aan proefpersone gegee is. Die proefpersone het of 'n plasebo van 40 ml, of aktiewe doserings van 1,62 of 2,83 ml wodka per kg liggaamsmassa ontvang. Tydens die daaropvolgende kompeterende situasie het 'n positiewe lineêre verband tussen skoktoedieningsgedrag en die hoeveelheid alkohol

wat ingeneem is, duidelik geword. Uit die tien beskikbare skokvlakke, was die gemiddelde skokintensiteite vir die plasebo, die matige en hoë doseringgroepe onderskeidelik 3,10, 4,50 en 5,80.

Zeichner en Pihl (1979) het die paradigma gebruik waar die proefpersoon elektriese skokke toedien aan 'n maat wat op sy beurt aversiewe geluide kontroleer. Die proefpersone is in een van drie groepe verdeel, naamlik 'n alkoholgroep, waar 1,32 ml alkohol per kg liggaamsmassa toegedien is, 'n plasebogroep en 'n kontrolegroep, wat geen drank ontvang het nie. Die resultate het daarop gedui dat proefpersone wat onder die invloed van alkohol was, meer aggressief teenoor hul maat was as die persone wat geen alkohol ingeneem het nie. Daar was geen verskille tussen die plasebogroep en die groep wat geen drank ontvang het nie.

Bogenoemde ondersoeke sou kon dui op 'n oorsaaklike verband tussen alkoholintoksikasie en aggressiewe gedrag. Hierdie verband is egter nie absoluut nie, omdat elke individu anders op alkohol reageer. Die proefpersone wat in die ondersoek beskryf is, het ook 'n aansienlike variasie getoon. Taylor en Leonard (1983) het data van verskeie ondersoeke ingesamel om hierdie individuele variasie te illustreer. Data van ondersoeke, wat gebruik gemaak het van die standaard kompeterende situasie, sonder die invloed van 'n primêre manipulasie, is gebruik. Die skoktellings in hierdie ondersoeke was soos volg: lae aggressie (skokvlakke 1, 2 en 3), matige aggressie (skokvlakke 4, 5, 6 of 7) en hoë aggressie (skokvlakke 8, 9 of 10). Die persentasie geïntoksikeerde en nugter proefpersone, wat lae, matige en hoë skokvlakke gekies het, is bepaal. Eerstens was dit duidelik dat geïntoksikeerde proefpersone meer dikwels die matige en hoë skokvlakke gebruik het as die nugter proefpersone. Slegs 4% van die nugter proefpersone, teenoor 11% van die geïntoksikeerde proefpersone het hoë skokvlakke gekies. So het 41% van die nugter proefpersone en 57% van die geïntoksikeerde proefpersone die matige skokvlakke gekies. Ten spyte van die feit dat die geïntoksikeerde proefpersone hoofsaaklik matige en hoë skokvlakke gekies het, het 32% van hulle die lae skokvlakke gekies. Dit dui dus daarop dat alkohol aggressiewe gedrag nie eenvormig verhoog nie.

Daar is relatief min aandag gegee aan die effek van persoonlikheidsfaktore op die verband tussen alkoholgebruik en aggressie. Bruun (1962) het gevind dat proefpersone met 'n permissiewe houding teenoor aggressie die grootste toename in aggressiewe gedrag getoon het, terwyl toenemend sterker drank gebruik is. Hulle het met bier begin en met brandewyn geëindig. Boyatzis (1975) rapporteer dat individue met 'n lae mate van sosiale integrasie, interpersoonlike aggressie getoon het na die inname van alkohol.

Die teenwoordigheid van ware bedreiging blyk 'n belangrike faktor te wees. Taylor, Gammon en Capasso (1976) skryf die teenstrydige resultate van Bennett et al. (1969) en Shuntich en Taylor (1972) toe aan die gebruik van verskillende eksperimentele paradigmas waarin aggressiewe gedrag gemeet is. Volgens Taylor et al. (1976) was die onderwyser-leerlingparadigma minder bedreigend vanuit die onderwyser se perspektief, omdat die leerling nie kan terugreageer nie. Die kompetisieparadigma is egter inherent meer bedreigend, omdat die opponent kan terugreageer en fisieke aanvalle kan inisieer. Die skrywers kom op grond hiervan tot die gevolgtrekking dat die gebruik van alkohol aggressiewe gedrag in bedreigende situasies sal bevorder. Om hierdie hipotese te toets het geïntoksikeerde en nugter proefpersone gekompeteer met 'n opponent in 'n bedreigende en nie-bedreigende situasie. In die bedreigende situasie het die proefpersoon gekompeteer met 'n stil opponent, en hy was dus nie seker van die intensiteit van die skokvlak wat die opponent sal gebruik nie. In die nie-bedreigende situasie het die proefpersoon gehoor dat die opponent aan die eksperimenteerder noem dat hy nie daarvan hou om mense seer te maak nie, en dat hy meer gemaklik sal voel as hy telkens net een skokvlak kan gebruik. Volgens hierdie ondersoek het geïntoksikeerde proefpersone meer aggressief gereageer as die nugter proefpersone in die bedreigende situasies. Tog het beide die geïntoksikeerde en nugter proefpersone nie aggressief in die nie-bedreigende situasies opgetree nie. Die resultate van Taylor et al. (1976) dui dus daarop dat aggressie nie eenvoudig 'n direkte gevolg is van die gebruik van alkohol nie.

Taylor, Schmutte, Leonard en Cranston (1979) het probeer bepaal of

geïntoksikeerde proefpersone meer aggressief as nugter proefpersone sal optree in 'n situasie waar hulle waarneem dat die opponent hulle wil benadeel of beseer. Hulle sou dus 'n werklike, eerder as 'n potensiële dreigement van fisieke besering ervaar. Daar is 'n verandering aangebring in terme van die gedragsmeting van aggressie. In die vorige ondersoeke kon die proefpersoon tien skokvlakke kies. Die hoogste skok sou verband hou met die opponent se pyndrempel. Die proefpersone kon nou skokke toedien wat twee keer meer intens was as die pyndrempel. Shortell, Epstein en Taylor (1970) rapporteer dat nugter proefpersone baie huiwerig was om 'n skok van hierdie intensiteit toe te dien. In die bedreigende situasie is die opponent aangesê om op twee geleenthede te probeer om die hoë skokke toe te dien. In beide gevalle het 'n ligflits aangedui dat die opponent die intense skok toegedien het. Die proefpersoon het egter nie werklik die skok ontvang nie, en so is 'n werklike eerder as 'n potensiële bedreiging ervaar. Daar was ook 'n kontrolesituasie waarin daar geen bedreiging was nie.

Omdat nugter proefpersone in die nie-bedreigende situasie nie die hoë skok gebruik het nie, word hul resultate nie bespreek nie. Ten opsigte van die bedreigende situasie is gevind dat beide nugter en geïntoksikeerde persone voor die opponent se eerste poging om die hoë skok toe te dien, huiwerig was om dit te gebruik. Geïntoksikeerde proefpersone het egter hul gebruik van die intense skok betekenisvol verhoog na die opponent se provokasie. Alhoewel beide die geïntoksikeerde en nugter proefpersone hul gebruik van die intense skok verhoog het na die opponent se tweede poging, het die geïntoksikeerde proefpersone die hoë skok betekenisvol meer gebruik as die nugter proefpersone. Geïntoksikeerde proefpersone het die hoë skok in 60% van die gevalle gebruik na die tweede provokasie van die opponent, terwyl nugter proefpersone dit net in 20% van die gevalle gebruik het. Die geïntoksikeerde proefpersone wat nie bedreig is nie, het nie so 'n dramatiese toename in die gebruik van die skokke getoon nie.

Daar is ook ondersoeke uitgevoer om die effek van alkoholinnome en sosiale druk op fisieke aggressie te ondersoek. Taylor en Gammon (1976) het probeer

om te bepaal of sosiale druk van die portuurgroep die aggressie van geïntoksikeerde proefpersone sal verminder. Geïntoksikeerde en nugter proefpersone moes met 'n baie aggressiewe opponent kompeteer. In die sosiale druksituasie het 'n medewerker die proefpersoon aangemoedig om nie die opponent te skok nie. In die situasie waar geen sosiale druk uitgeoefen is nie, het die medewerker slegs die situasie waargeneem. Matige sosiale druk was slegs minimaal effektief om die aggressiewe gedrag van geïntoksikeerde proefpersone te beheer, maar dit was baie suksesvol in die geval van die nugter proefpersone. Soos die intensiteit van die sosiale druk toegeneem het, het die geïntoksikeerde proefpersone hul skokvlakke verminder na 'n vlak wat vergelykbaar was met dié wat die nugter proefpersone gebruik het.

'n Tweede ondersoek wat die effek van sosiale druk geëvalueer het, is deur Sears (1977) uitgevoer ten einde te probeer vasstel of sosiale druk 'n geïntoksikeerde proefpersoon sou aanmoedig om aggressief op te tree. Persone wat alkohol of 'n plasebo ingeneem het, het gekompeteer in die teenwoordigheid van twee porture wat hulle verbaal aangemoedig het om intense skokke toe te dien. Daar is gevind dat die geïntoksikeerde proefpersone betekenisvol meer vatbaar was vir sosiale druk as die nugter proefpersone.

Verskeie teoretiese modelle is aangebied ter verklaring van die effek van alkohol op aggressiewe gedrag. Tradisioneel is aanvaar dat hierdie effek veroorsaak word deur die direkte farmakologiese werking van alkohol op sekere inhibitoriese prosesse. Die fisiologiese variasie van hierdie model berus op die aanname dat alkohol dié deel van die brein beïnvloed wat verantwoordelik is vir inhibisie, en die psigodinamiese variasie van die model postuleer dat alkohol, deur die verswakking van 'n sensorstelsel, onderdrukte aggressie vrystel (Taylor & Leonard, 1983). Die belangrikste implikasie van die farmakologiese disinhibisieteorie is dat alkoholinnome normaal-geïnhibeerde aggressiewe gedrag sonder twyfel sal verhoog. Die empiriese ondersoeke het egter getoon dat geïntoksikeerde proefpersone

nie altyd aggressief optree nie (Sears, 1977; Taylor, Gammon & Cappaso, 1976).

'n Tweede teoretiese model is deur Boyatzis (Taylor & Leonard, 1983) voorgestel. Hiervolgens veroorsaak alkohol 'n verhoogde fisiologiese aktiveringsvlak, wat soortgelyk is aan die fisiologiese toestand wat aggressiewe gedrag vergesel. In die teenwoordigheid van toepaslike omgewings- en persoonlikheidsfaktore kan hierdie verhoogde aktiveringsvlak as aggressie geïnterpreteer word. Taylor en Leonard (1983) wys egter op verskeie probleme met hierdie model. Dit is byvoorbeeld onduidelik of alkohol altyd fisiologiese aktivering verhoog, en of aktiveringsvlak 'n eenvormige konsep is.

'n Derde teoretiese model is die aangeleerde-disinhibisiemodel (Lang, Goeckner, Adesso & Marlatt, 1975; Marlatt & Rohsenow, 1980), waarvolgens die sosiale wenke wat aan die inneem van alkohol gekoppel word verantwoordelik is vir die waargenome toename in aggressie, en nie die fisiologiese effek van alkohol nie. Hiervolgens leer persone dat hulle gedisinhibeerd kan en mag optree wanneer hulle onder die invloed is, en nie daarvoor verantwoordelik gehou sal word nie. Die inname van alkohol dien as 'n diskriminatiewe wenk dat gedisinhibeerde gedrag nie sosiaal afgekeur sal word nie (Marlatt & Rohsenow, 1980). Hierdie implikasie kon egter nie empiries bevestig word nie (Shuntich & Taylor, 1972; Zeichner & Pihl, 1979).

Lang et al. (1975) en Marlatt en Rohsenow (1980) beweer dat 'n gebalanseerde plasebo-ontwerp sal kan onderskei tussen die farmakologiese effek en die diskriminatiewe wenk-effek van alkohol. Hiervolgens moet 'n vierde groep, wat geen plasebo, verdowingsmiddel of alkohol inneem nie, by die tradisionele drie groepe gevoeg word. Die doel van die groep is dus om die "suiwer" effek van alkohol, sonder die invloed van wenke, te bepaal. Die proefpersone moet dus alkohol inneem sonder dat hulle daarvan bewus is, alhoewel dit probleme kan skep. Dit is moontlik dat die navorser hulle kan oortuig dat hulle nie alkohol ingeneem het nie, maar dit is onwaarskynlik dat hulle met

hoë doserings nie self bewus sal word van die fisiologiese veranderinge nie (Lang et al., 1975). Nie een van hierdie modelle bied dus 'n bevredigende verklaring van die effek van alkohol op aggressiewe gedrag nie. Die data wat in die voorafgegaande gedeeltes bespreek is, dui eerder daarop dat beide fisiologiese en omgewingsfaktore 'n rol speel. Verskeie navorsers (Pliner & Coppel, 1974) wys op hierdie moontlikheid, maar die meganismes waardeur die alkohol-geïnduseerde farmakologiese toestand aggressiewe neigings, wat deur sosiale wenke ontlok word, versterk, is nie deur hierdie navorsers bespreek nie.

Om hierdie meganismes te verklaar, sal die invloed van alkohol op kognitiewe prosesse eers bestudeer moet word. Verskeie ondersoeke toon dat prosesse soos gelyktydige aandag aan verskillende wenke (Huntley, 1973; Leigh, Tong & Campbell, 1975), geheuedefekte (Rosen & Lee, 1976) en komplekse probleemoplossing (Mills & Ewing, 1977) negatief deur alkoholintoksikasie beïnvloed word. Hoe beïnvloed hierdie kognitiewe defekte die aggressiewe gedrag van die geïntoksikeerde persoon? Taylor en Leonard (1983) wys daarop dat aggressiewe gedrag deur 'n verskeidenheid aansporende wenke, soos dreigemente, beledigings en pyn, en deur inhiberende wenke, soos norms van resiprositeit, aggressie, angste en fisieke krag van die teenstander beheer word. In 'n bedreigende situasie is albei tipes wenke teenwoordig. Alkoholinnome verlaag egter die individu se vermoë om gelyktydig aan al hierdie wenke aandag te gee, en hy kan slegs aan bepaalde wenke aandag gee. Taylor en Leonard (1983) wys daarop dat die individu moontlik net op uitstaande wenke sal reageer. Volgens hierdie outeurs sal die geïntoksikeerde persoon meer stimulusgebonde raak en minder na binne gerig optree. Empiriese navorsing het hierdie model bevestig (Schmutte, Leonard & Taylor, 1979; Taylor & Gammon, 1976). In die geheel gesien, kan daar tot die gevolgtrekking gekom word dat alkohol wel 'n bydraende rol tot aggressiewe gedrag speel.

2.6 SINTESE EN KRITIESE EVALUERING

Biologiese veranderlikes word met beide persoonlikheid en aggressie in verband gebring. Verskeie chromosomale afwykings, waaronder veral die XYY-kariotipe,

is deur navorsers met aggressie geassosieer. Verskeie ondersoeke kon egter nie hierdie verband bevestig nie. Genetika kan egter steeds 'n rol by aggressiwiteit speel, sonder dat daar noodwendig chromosomale afwykings teenwoordig is. Baie navorsers beweer dat aggressie geneties bepaal kan word (Owens & Ashcroft, 1985). Sekere ondersoeke dui op 'n genetiese komponent by kriminele gedrag, maar dit impliseer nie dat kriminele gedrag aan aggressie gelyk gestel kan word nie. Hierdie verband is nie eenvoudig nie en die rol van omgewingsfaktore kan nie ontken word nie.

In die literatuur is daar veral twee groepe hormone met aggressie in verband gebring, naamlik die androgene en die pituïtêr-adrenokortikale hormone. Laasgenoemde groep hormone se data kon slegs verkry word uit ondersoeke met diere en die resultate is dus tentatief. Wat die androgene, en veral testosteroon betref, is daar volgens die navorsers wel 'n verband tussen die androgene en die verskillende wyses waarop aggressie by die twee geslagte gemanifesteer word. Die androgene word ook geassosieer met dominansiestatus en patologiese vorme van aggressie. Daar is egter min konsekwentheid in die ondersoeke met betrekking tot gedragsveranderlikes wat gekorreleer word met androgene konsentrasies, en die korrelasies wat wel gevind is, is beperk. 'n Deel van hierdie inkonsekwentheid kan toegeskryf word aan die heterogene meetinstrumente wat gebruik is. Verder is dit moontlik dat die androgene, saam met ander faktore, 'n beperkte rol speel by die ontwikkeling van aggressiewe gedrag. So is daar baie meer oortuigende bewyse vir die invloed van sosiale faktore op die ontwikkeling van aggressie. Meyer-Bahlburg (1981a) het tot die gevolgtrekking gekom dat die androgene wel 'n rol speel in die ontwikkeling van aggressie, maar dat daar meer metodologies bevredigende ondersoeke gedoen moet word.

Neuro-oordragstowwe is ook met aggressie in verband gebring. Ondersoeke met menslike proefpersone het getoon dat die verhouding tussen die neuro-oordragstowwe en aggressie kompleks is. Daar is 'n groot behoefte aan ondersteunende navorsing met menslike proefpersone en die bevindings kan slegs as tentatief beskou word.

'n Hele aantal navorsers veronderstel 'n verband tussen verskillende tipes breinpatologie en aggressie. 'n Verband tussen hiper-aggressiewe gedrag en tumors

in die limbiese, temporale, frontale, septale en hipotalamiese areas is gerapporteer (Malamud, 1967; Moyer, 1976; Reeves & Blum, 1969; Zeman & King, 1958). Hierdie ondersoek is egter gebaseer op relatief onsistematiese waarnemings van assosiasies tussen breinpatologie en aggressiewe gedrag. Geldige gevolgtrekkings is dus nie moontlik nie.

Epilepsie, veral temporalelob-epilepsie word ook dikwels met aggressiewe gedrag in verband gebring. Hieroor bestaan daar egter nie veel eenstemmigheid nie (Goldstein, 1986; Taylor, 1969). Daar kan ook geen simplistiese verband tussen temporalelob-epilepsie en psigiatrisse versteurings gestel word nie, veral vanweë die invloed wat deur die kontaminerende veranderlikes uitgeoefen is. Daar is 'n verdere aanname gemaak dat aggressiewe individue meer waarskynlik 'n abnormale EEG sal hê as die normale populasie. Navorsing het egter teenstrydige resultate opgelewer (Arthurs & Cahoon, 1964), moontlik vanweë probleme met die eksplisitering van beide aggressiewe gedrag en EEG-abnormaliteite. Die EEG het min prognostiese waarde met betrekking tot aggressiewe gedrag, omdat daar te veel vals negatiewe en vals positiewe is. Die verband tussen abnormaliteite in die EEG en aggressie en kriminaliteit oor die algemeen, is oop vir verskillende interpretasies. Dit kan dui op 'n direkte of indirekte neurologiese substraat van aggressie. Die invloed van die omgewing moet ook in ag geneem word, omdat daar 'n komplekse interaksie tussen die onderskeie veranderlikes is.

Ten slotte is daar in hierdie hoofstuk gekyk na die relevante navorsing oor die invloed van die gebruik van dwelmmiddels en alkohol op aggressie. Daar bestaan wel 'n verband tussen aggressiewe gedrag en veral alkoholgebruik, maar die aard van die verband is baie kompleks en word beïnvloed deur 'n verskeidenheid faktore, soos situasionele faktore en persoonlikheidseienskappe.

Uit die voorafgaande bespreking is dit dus duidelik dat daar 'n komplekse interaksie tussen biologiese en omgewingsfaktore ten opsigte van aggressiewe gedrag is.

HOOFSTUK 3

DIEPTEPSIGOLOGIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

In hierdie afdeling sal die belangrikste dieptepsigologiese benaderings ten opsigte van persoonlikheid krities bespreek word. Daar sal spesifiek verwys word na aggressie, soos dit direk of indirek behandel word in die klassieke psigoanalise, die neo-Freudiaanse en die egopsigologiese benaderings. Die afdeling sal afgesluit word met 'n sintese en 'n kritiese evaluering van die onderskeie teorieë, en 'n bespreking van dieptepsigologiese benaderings oor moord.

3.1 DIE KLASSIEKE PSIGOANALITIESE BENADERING

Sigmund Freud kan beskou word as een van die mees prominente persoonlikheidsteoretici (Hergenhahn, 1984), en was die eerste teoretikus wat 'n wetenskaplike teorie oor onbewuste funksionering ontwikkel het.

Volgens Freud bestaan daar 'n kontinuum van bewustheid wat hy in drie segmente, naamlik die bewuste, die voorbewuste en die onbewuste verdeel. Die bewuste vorm slegs 'n beperkte deel van die psige en bevat inhoude waarvan die mens in die hede bewus is. Tussen die bewuste en die onbewuste lê die voorbewuste, wat maklik herroepbare inhoude soos gedagtes en herinneringe bevat. Die onbewuste, wat die grootste deel van die psige beslaan, bevat kragtige drange wat verantwoordelik is vir die alle belangrike menslike gedrag. Hierdie inhoude kan slegs op 'n simboliese, gemaskeerde wyse die bewussyn binnedring (Freud, 1957; 1966).

Freud verdeel die psige in drie dele, naamlik die id, die ego en die superego. Met geboorte is slegs die id teenwoordig. Die id bestaan uit drangenergie en funksioneer slegs in die onbewuste. Dit is 'n primitiewe, irrasionele, en impulsiewe deel van die persoonlikheid, wat volgens die plesierbeginsel funksioneer. Dit eis onmiddellike drangbevrediging. Spanning ontstaan uit die kragtige drange, veral die seksuele en aggressiewe drange, wat onmiddellik bevredig moet word (Freud, 1933). Die ego, wat volgens die realiteitsbeginsel funksioneer en in diens van die id optree,

ontwikkel egter mettertyd en is die realistiese deel van die psige. Die ego kan drangbevrediging uitstel en probeer om die impulse van die id op 'n aanvaarbare wyse te bevredig. Die ego funksioneer op beide die bewuste en die onbewuste vlak. Hoewel die ego dikwels in konflik met die id is, dien dit as die integreerder van persoonlikheid. Dit tree op as bemiddelaar tussen die id en die superego, en ook tussen hierdie strukture en die eksterne werklikheid. Die ego probeer dus om konflikte op te los, drange te bevredig en om realisties en effektief te reageer op die eksterne werklikheid (Freud, 1953a; 1959a). Die superego is die internalisering van sosiale en morele waardes wat veral by die ouers aangeleer is. Dit funksioneer volgens die moraliteitsbeginsel. Die superego bestaan uit twee dele, naamlik die gewete en die ego-ideaal. Die gewete is die geïnternaliseerde ervarings waarvoor die kind gestraf is. As die persoon nou sulke dinge waarvoor hy gestraf is doen en selfs daaraan dink, word hy gestraf met skuldgevoelens. Die ego-ideaal is die geïnternaliseerde ervarings waarvoor die kind beloon is. As die persoon die gedrag uitvoer, voel hy suksesvol en trots. Die superego streef egter na absolute perfeksie en is daarom ook onrealisties (Freud, 1953a; 1961a).

Die drie strukture van die psige is voortdurend in interaksie met mekaar, en word deur intrapsigiese konflik gekenmerk. Die ego moet die drange van die id op realistiese wyse bevredig, sonder om die reëls van die superego te oortree.

Volgens Freud word die psige deur drangenergie gemotiveer. Freud se drangmodel is basies 'n spanningsverminderingsmodel van motivering. Hiervolgens lei die aktivering van 'n liggaamlike behoefte tot 'n spanningstoestand wat verminder moet word (Freud, 1966). Freud onderskei veral twee groepe drange, naamlik die lewensdrange, of Eros, en die doodsdrange, of Thanatos. Die lewensdrange, soos honger, dors en voortplanting, het te doen met oorlewing van die individu. Die energie van die lewensdrange staan bekend as "libido". Freud het egter die seksuele drang as die belangrikste ten opsigte van persoonlikheidsontwikkeling beskou (Freud, 1953c).

Freud se konseptualisering van die doodsdrang is veral belangrik vir die huidige ondersoek en sal nou meer volledig bespreek word.

Dit is interessant dat Freud tot en met 1920 relatief min aandag gegee het aan die kwessie van aggressie en dat hy sy teorie oor aggressie verskeie kere hersien het. In sy vroegste werke het hy aggressiwiteit gesien as deel van die seksuele drange (Freud, 1953c) en het hy nie 'n onderskeid tussen 'n onafhanklike seksuele en aggressiewe drang getref nie (Freud, 1959b). Teen 1915 het Freud 'n onderskeid begin tref tussen aggressie as 'n komponent van die seksuele drang en aggressie as 'n drang onafhanklik van seksualiteit. Volgens hierdie alternatiewe hipotese van aggressie as 'n onafhanklike drang, sien hy die egodrange as die bron van aggressie (Freud, 1957). Teen 1920 hersien Freud sy teorie van drange en los hy sy ambivalensie op met die twee reeds genoemde onafhanklike drange, naamlik die Eros, of lewensdrange en Thanatos, of doodsdrange.

Volgens Freud (1961b) kan die mens die vernietigende impulse van die doodsinstink deur motoriese gedrag op die eksterne wêreld rig, en sodoende die doodsinstink suksesvol neutraliseer. Freud het later na hierdie drang verwys as die drang vir bemeestering, en sien destruktiewe aggressie dan ook as onafwendbaar (Freud, 1961b).

In sy latere geskifte handhaaf hy die siening dat die erotiese drange gerig is op selfbehoud, terwyl die doodsdrang alle lewende dinge wil laat terugkeer na 'n anorganiese toestand (Freud, 1933). Hierdie twee basiese drange werk sáám, maar ook téén mekaar. Hierdie interaksie tussen die twee drange gee aanleiding tot die wye verskeidenheid lewensverskynsels. Die energie van die instinkte, genoem libido, is aanvanklik teenwoordig binne 'n gedifferensieerde ego-id, wat destruktiewe impulse wat gelyktydig aanwesig is, neutraliseer. Die doodsinstink kan egter probleme skep. Solank as wat dit intern funksioneer, kom dit nie te voorskyn nie. Slegs wanneer dit na buite gerig word, word dit 'n vernietigingsdrang. Dit is baie noodsaaklik vir die voortbestaan van die individu. Sodra die superego ontwikkel, raak groot hoeveelhede van die aggressiewe drang deur middel van repressie gefikseer in die id, en funksioneer dit daar op selfvernietigende wyse. Hierdie is dan een van die grootste gevare vir die mens. Daarom is dit so belangrik om nie aggressie te onderdruk nie (Freud, 1969).

Freud se spesifieke bydrae was die stelling dat aggressie 'n basiese drang is. Verder het hy ook gepoog om aan te dui hoe aggressie gekontroleer en aanvaarbaar gekanaliseer kan word, veral met behulp van die ego en die superego.

3.2 DIE NEO-FREUDIAANSE BENADERINGS

Daar sal vervolgens 'n uiteensetting van Adler (1927), H.A. Murray (1962), Sullivan (1973) en Fromm (1973) se benaderings gegee word.

Adler (1927) het vanweë verskeie verskilpunte van Freud se benadering weggebreek. Sy benadering, wat as die individuele psigologie bekend staan, benadruk die uniekheid van elke individu en die siening dat die individu homself beywer vir 'n beter gemeenskap waarbinne mense in harmonie met mekaar saamwerk (Adler, 1927).

In Adler se aanvanklike konseptualisering van sy teorie, het hy beweer dat mense vir fisieke swakhede kompenseer deur ander aspekte te beklemtoon (Adler, 1917). Hy het hierdie teorie later uitgebrei om nie net werklike fisieke swakhede nie, maar ook verbeelde swakhede in te sluit. Kompensasie is nou gerig op gevoelens van minderwaardigheid as gevolg van ware of verbeelde swakhede. Adler het minderwaardigheid aan vroulikheid en meerderwaardigheid aan manlikheid gelyk gestel. Die strewe om meer manlik te word om sodoende meer mag te verkry, is manlike protes genoem. Volgens Adler is gevoelens van minderwaardigheid nie noodwendig negatief nie, omdat hierdie gevoelens dikwels as motivering kan dien. As gevolg van hulle gevoelens van minderwaardigheid groei sommige persone egter nie, maar word hulle daardeur oorweldig en ontwikkel hulle sodoende 'n minderwaardigheidskompleks. Adler (1963) se finale standpunt was dat mense primêr na superioriteit of perfeksie streef. Hierdie superioriteit is egter nie 'n selfsugtige, individuele superioriteit nie, maar is versoenbaar met die behoeftes van die gemeenskap. Indien iemand wel selfsugtig na persoonlike superioriteit streef en die behoeftes van ander en die samelewing ignoreer, ontwikkel 'n meerderwaardigheidskompleks. Die wyse waarop iemand na superioriteit streef, staan as sy lewenstyl bekend (Adler, 1931).

Volgens Adler gee die mens sinvolheid aan sy bestaan deur ideale of fiktiewe doelstellings, waarvolgens hulle kan leef, te skep. Hy noem dit fiksionele finalismes. Volgens Adler het alle individue ook 'n aangebore behoefte om in harmonie met ander saam te leef, wat bekend staan as sosiale belangstelling. Beroepstake,

samelewingstake en liefdes- en huwelikstake is drie probleme wat sosiale belangstelling vereis, en wat deur elke persoon opgelos moet word. Adler beweer verder dat die mate waarin 'n kind sosiale belangstelling ontwikkel, bepaal word deur sy interaksie met sy moeder. Enige lewenstyl wat nie gekenmerk word deur sosiale belangstelling nie, noem hy 'n verkeerde lewenstyl. Hy onderskei drie tipes lewenstyle, naamlik die oorheersende-dominerende tipe, die afhanklike tipe en die vermydende tipe. Drie toestande tydens die kinderjare, naamlik fisieke minderwaardigheid, bederwery en verwaarlosing kan 'n verkeerde lewenstyl veroorsaak.

Ten opsigte van aggressie meen Adler (1964) dat persone wat in hulle kinderjare aan onmiddellike behoeftebevrediging gewoon geraak het, nie anders kan as om aggressief te voel as hul behoeftes nie bevredig word nie. Hulle voel dan dat hulle omring word deur vyande as hulle nie hul sin kry nie. Dit lei dan tot owerste of koverste aggressiewe beskuldigings teenoor diegene wat sy reg op die uitoefening van persoonlike superioriteit oor ander ontnem.

Volgens Adler (1964) is aggressiewe gedrag 'n teken van 'n intensiewe gevoel van minderwaardigheid, met 'n gevolglike toename in die strewe na persoonlike superioriteit. Die doel van 'n aggressiewe uitbarsting is dan om ander te dwing om hulself te onderwerp. As 'n kind leer dat aggressie die moeder onderwerp, sal dit die belangrikste wapen word om ander mee te oorheers. As direkte aggressie nie suksesvol is nie, sal die aggressie, hoewel nie owerste nie, wel gemanifesteer word in enige ander neurotiese simptome (Adler, 1927).

H.A. Murray (1962) noem sy teorie "personologie". Sy twee kernbegrippe is behoeftes en druk. H.A. Murray (1962) ondersteun Freud se siening dat die mens gemotiveer word deur behoeftes, wat tot spanning lei. Hy definieer behoeftes as 'n konstruksie wat 'n krag in die breinarea, wat persepsies, gedagtes en daad organiseer, verteenwoordig. Murray brei die aantal biologiese drange uit om honger, dors, seks, suurstofdeprivasie, uitskeidingsfunksies en die vermyding van pynlike eksterne toestande, soos hitte en koue, in te sluit. Volgens hom is daar ook psigiese behoeftes (H.A. Murray, 1962). Omdat die organiese korrelate van persoonlikheid nog nie geïdentifiseer is nie, het Murray dit van meer owerste gedrag afgelei. Hy het op

dié manier 20 behoeftes geïdentifiseer.

Behoeftes ontstaan dikwels deur eksterne sowel as interne stimuli en daarom kan persoonlikheid nie sonder omgewingsfaktore bestudeer word nie. Druk verwys dus na daardie aspekte van die omgewing wat iemand se pogings om 'n gegewe doelstelling te bereik, fasiliteer of blokkeer. Omdat die mens sy omgewing selde korrek waarneem, onderskei Murray tussen die individu se interpretasie van eksterne gebeurtenisse en die werklikheid soos gedefinieer deur objektiewe ondersoeke. Daarmee saam staan 'n enkele behoefte-drukinteraksie bekend as 'n tema (H.A. Murray, 1962). Murray beklemtoon ook die rol van die onbewuste en aanvaar ook die verdeling van die psige in die id, ego en die superego. Hy het egter die konsepte effens gewysig, en volgens hom bevat die id nie net onaanvaarbare inhoude nie, maar ook positiewe kragte, soos empatie. Die ego bevorder dan hierdie konstruktiewe drange van die id en kan meer onafhanklik optree.

Murray plaas ook baie klem op ervarings in die kinderjare, veral ten opsigte van ouer-kindverhoudings. Negatiewe ervarings kan lei tot die ontstaan van komplekse (H.A. Murray, 1962). 'n Kompleks is die gevolg van die effek van volwasse gedrag teenoor die kind tydens ervarings soos geboorte, voeding en spening, toiletopleiding en dreigemente van kastrasie.

Die behoefte aan aggressie is van belang vir die huidige ondersoek. Dit behels die behoefte om te veg, pyn toe te dien, iemand dood te maak en om emosies van woede en haat uit te druk (H.A. Murray, 1962). Die onderskeid wat tussen latente en manifeste behoeftes getref word, impliseer dat die aggressie op 'n werklike voorwerp, soos by owerste aggressie, of op 'n verbeelde voorwerp gerig kan word. Verder kan dit ook in aggressiebelaaide drome of fantasieë gemanifesteer word.

Dit gebeur egter selde dat 'n behoefte onafhanklik van ander behoeftes funksioneer. Aggressie wat met outonomie gepaard gaan, verskil betekenisvol van aggressie wat met dominansie gepaard gaan. Verder is die behoeftes wat in stryd is met aggressie ook belangrik. Dit is belangrik om sowel die druk wat met die behoefte aan aggressie korreleer, as die tema daarvan te evalueer. Deur so 'n gedetailleerde analise van die behoefte aan aggressie te maak, kan die abstrakte konsep van 'n

vae krag, wat daarop gerig is om iemand te beseer, omgeskakel word in 'n meer konkrete stelling oor die funksionering van aggressie in 'n spesifieke individu.

Sullivan (1953) huldig die standpunt dat persoonlikheid nie buite die sosiale, interpersoonlike veld kan bestaan nie. Volgens hom ontwikkel die individu 'n persoonlikheid ten einde sy behoeftes te bevredig. Hy onderskei twee tipes behoeftes, naamlik behoeftes aan bevrediging en behoeftes aan sekuriteit. Hierdie behoeftes word bevredig deur 'n meganisme wat bekend staan as 'n dinamisme, wat verwys na 'n patroon van aktiwiteit of gedrag. Daar is veral drie dinamismes wat belangrik is vir persoonlikheid, omdat hulle 'n primêre rol in die vermindering van angs en die bevrediging van sekuriteitsbehoefte speel. Die eerste is die selfsisteem, wat ontwikkel deur die persoon se vroeëre interaksies, veral met die moeder. Hier leer die kind verskeie metodes aan vir die vermyding en vermindering van angs in interpersoonlike verhoudings. Die ander twee dinamismes is van 'n meer spesifieke aard as die selfsisteme. Die apatie-dinamisme tree in werking as nie daarin geslaag word om biologiese behoeftes te bevredig nie, en dit lei tot frustrasie. Die derde dinamisme, naamlik van slapende afsydigheid, is 'n respons op angs.

Sullivan (1953) lê ook op verskeie ontwikkelingsstadia en op kognitiewe ontwikkeling klem. Die vroegste ervaringsmodaliteit staan bekend as die prototaktiese modaliteit, wat vanaf geboorte tot ongeveer drie of vier maande strek. In hierdie modaliteit kan die baba nie tussen homself en sy omgewing onderskei nie. Daarna volg die parataktiese modaliteit, wat vanaf vier maande tot drie jaar strek. Die kind begin dan in terme van oorsaak-gevolgverhoudings dink, maar sy denke is nog baie onlogies. Hierdie denkmodaliteit kan ook by volwassenes voorkom. Uiteindelik ontwikkel die sintaktiese modaliteit, waarin oorsaak-gevolgverhoudings meer logies en akkuraat waargeneem word.

Terwyl 'n kind meer komplekse ervaringsmodaliteite ontwikkel, ontwikkel hy ook sosiale verwagtings, wat help om sy persepsies van die interpersoonlike sfeer te struktureer. Elke stel verwagtings is aangeleer en geld aanvanklik spesifiek vir een individu of tipe individu, en staan bekend as die persoonifikasie van daardie individu (Sullivan, 1968).

Personifikasies is geneig om te veralgemeen. Die personifikasies van sowel goeie of behoeftebevredigende eienskappe, as dié van swak of angswekkende kenmerke, wat gevorm is op grond van kontak met een persoon, word toegepas op baie ander soortgelyke persone. 'n Belangrike personifikasie is die self. Die self sluit aspekte soos die goeie ek-, die slegte ek- en die nie-ek-personifikasies in. Al hierdie beelde ontstaan uit 'n kind se persepsie van ander se evaluering van hom.

Volgens Sullivan (1968) is ang 'n baie belangrike determinant van die ontwikkelingsproses. Angs ontstaan wanneer die selfwaarde van die individu interpersoonlik bedreig word. Angs is egter nie net negatief nie, maar is ook noodsaaklik vir normale persoonlikheidsontwikkeling.

Ten opsigte van aggressie is Sullivan (1973) van mening dat die woederespons deel is van die biologiese samestelling van die mens, en dat dit dien om bedreigende situasies uit die weg te ruim. Die emosie van woede by die kind gaan waarskynlik gepaard met die ervaring van ang. Hy leer dan verskeie wyses waarop hy sy woede kan toon. So is woede dan een van die algemene response op ang. Daar is ook sommige persone vir wie aggressie 'n lewenswyse is. Sullivan (1953) noem hierdie tipe persoonlikheid die bose transformasie. Die etiologie hiervan kan gevind word in die kind se interpersoonlike verhouding met sy moeder en ander betekenisvolle persone. Wanneer die kind vra vir teerheid, reageer die moeder op só 'n wyse dat die kind angstig voel. Hy glo dan dat sy interpersoonlike wêreld omring is deur vyande en hy reageer vyandig teenoor dié persone wat hy as verwerpend personifiseer. Alhoewel hy later tussen vriende is, verdraai hy die situasie (Sullivan noem dit 'n parataktiese distorsie) en reageer met aggressie teenoor hulle. Wanneer daar parataktiese distorsies voorkom in iemand se interpersoonlike verhoudings, kan hy moeilike situasies nie op 'n redelike wyse hanteer nie, omdat sy persepsie van die situasie verdraai word deur irrelevante vorige ervarings. Hy reageer dan met aggressie teenoor ander, wat gegenereer is in sy verhouding met sy moeder.

Erich Fromm se persoonlikheidsteorie word gekenmerk deur konsepte van betrokkenheid met beide die individu en die samelewing, en die interaksie tussen hulle. Omdat daar nie 'n ideale samelewing bestaan nie, is individue basies eensame, geïsoleerde wesens. Fromm se teorie is dan 'n poging om die volgende vrae te

beantwoord: Waarom raak mense geïsoleer? Hoe kan mens hierdie isolasie oorkom, en hoe kan beide die individu en die samelewing deur interaksie met mekaar baat?

Volgens Fromm (1955) het alle individue vyf basiese behoeftes, naamlik verbondenheid, transendensie, verankertheid, identiteitsin en verwysingskader. Elke mens probeer om hierdie behoeftes te bevredig. Die behoefte aan verbondenheid is 'n behoefte om 'n positiewe, voortdurende verhouding met ander te vestig. Hierdeur kan die gevoel van isolasie gedeeltelik oorkom word. Die mees effektiewe vorm van verbondenheid is produktiewe liefde, wat in die vorm van moederlike, vaderlike, erotiese, broederlike liefde of selfliefde gemanifesteer kan word en in verhoudings wat gebaseer is op wedersydse respek, begrip en omgee, voorkom. Transendensie verwys na die verwesenliking van vermoë en potensiaal, wat kan lei tot kreatiewe produktiwiteit. Verankertheid verwys na die behoefte aan voortdurende, betekenisvolle verhoudings met beide die omgewing en die verlede. Die behoefte aan identiteit reflekteer die individu se behoefte om te weet wie hy is, en om sy rol in die samelewing te verstaan. Die behoefte aan 'n verwysingskader is 'n behoefte om perseptuele orde te skep in 'n wêreld wat andersins chaoties is.

Net soos die individu behoeftes het, het die samelewing dit ook. Die spesifieke behoeftes verskil van samelewing tot samelewing, maar in alle gevalle word dit bevredig deur die individu te leer om sosiale behoeftes te bevredig. Dit begin in die kinderjare. Soms kan die behoeftes van die samelewing en dié van die individu egter teenstrydig wees.

Die probleme wat vanweë samelewingseise ontstaan, word vererger deur die basiese menslike aard. Volgens Fromm (1947) is elke mens vasgevang in die menslike situasie, wat hom van diere onderskei in dié sin dat hy ontevredenheid, ongelukkigheid en verveeldheid kan ervaar. Volgens Fromm behels hierdie situasie verskeie historiese en eksistensiële digotomieë en die individu moet, ten spyte hiervan, probeer om sy behoeftes te bevredig.

Die bevrediging van beide individuele en samelewingsbehoefte is 'n funksie van die aard van die interaksie tussen die persoon en die sosiale groep. Hierdie interaksie word gedeeltelik bepaal deur die individu se persoonlikheidsstruktuur en deur sy

oriëntasie tot die omgewing. Fromm gebruik die konsep oriëntasie om die rol van die samelewing in die ontwikkelende persoonlikheid, en die rol van die persoonlikheid in interaksie met die samelewing te beklemtoon. Volgens Fromm is persoonlikheidseienskappe sentrale trekke wat rondom die kern van persoonlikheid georganiseer is. Dit is stabiel, dit bly konsekwent met die verloop van tyd en bepaal die persoon se gedrag. Die persoonlikheidstipes word as een of meer onderskeibare oriëntasies gemanifesteer. Die mees effektiewe oriëntasie is die produktiewe oriëntasie, wat gekenmerk word deur die verwesenliking van die individu se potensiaal (Fromm, 1947). Fromm onderskei ook sekere onproduktiewe oriëntasies. Die ontvanklike oriëntasie word gekenmerk deur persone wat baie afhanklik is van ander. Die uitbuitende oriëntasie word gekenmerk deur persone wat ander misbruik om sukses te bereik. Die opgaende oriëntasie is basies versamelend van aard, en dit gaan hier oor die versameling van besittings, wat materiële goedere of mense kan wees. Die bemarkende oriëntasie fokus op beide mense en goedere as kommoditeite. Volgens Fromm het 'n gegewe individu nie net een oriëntasie nie, maar kan hy verskeie oriëntasies hê.

Fromm (1973) het waarskynlik die mees volledige teorie oor aggressie vanuit die dieptepsigologiese benadering ontwikkel. Hy handhaaf die standpunt dat die mens se destruktiwiteit en wreedheid nie verklaar kan word in terme van dierlike oorerflikheid of 'n destruktiewe instink nie, maar dat dit verstaan moet word op grond van daardie faktore waarvolgens die mens verskil van ander spesies: "The problem is to examine in what manner and to what degree the specific conditions of human existence are responsible for the quality and intensity of man's lust for killing and torturing" (Fromm, 1973, p.211).

Fromm onderskei twee basiese tipes aggressie:

- (a) heilsame aggressie, wat biologies aanpasbaar en lewegewend is, en
- (b) kwaadaardige aggressie, wat biologies onaanpasbaar is.

Biologies aanpasbare aggressie is 'n respons op die bedreiging van lewensbelangrike aspekte. Dit word filogeneties geprogrammeer en is gemeenskaplik aan mense

en diere. Dit is ook nie 'n spontane aggressie nie, maar reaktief en verdedigend en is daarop gemik om bedreiging te verwyder. Kwaadaardige aggressie, daarenteen, is slegs kenmerkend van die mens. Dit is biologies skadelik, omdat dit sosiaal ontwrigtend is. Die primêre manifestasies van kwaadaardige aggressie, naamlik moord en wreedheid, kan genotvol wees sonder dat dit enige ander bedoeling het. Dit is skadelik, nie net vir die persoon wat aangeval word nie maar ook vir die aanvaller. Kwaadaardige aggressie is nie 'n instink nie, maar 'n menslike potensiaal wat gewortel is in die samestelling van die menslike aard.

Onder heilsame aggressie onderskei Fromm verder tussen pseudo-aggressie en verdedigende aggressie.

Pseudo-aggressie verwys na aggressiewe daade wat leed berokken, maar wat nie so bedoel word nie. Voorbeelde hiervan is toevallige aggressie, byvoorbeeld 'n gewerskoot wat iemand per ongeluk tref, speelse aggressie, byvoorbeeld skerm en boogskiet, en selfgeldende aggressie, wat gerig is op selfhandhawing.

Verdedigende aggressie word by beide mens en dier aangetref. Fromm is egter van mening dat verdedigende aggressie soveel te meer by die mens voorkom, juis vanweë sy bepaalde lewensomstandighede. Die mens kan verder nie net op bedreiging in die hede reageer nie, maar hy kan ook bedreiging in die toekoms antisipeer. Fromm identifiseer dan ook spesifieke behoeftes by die mens wat verdedigende aggressie mobiliseer, byvoorbeeld die behoefte aan vryheid, die behoefte aan selfbelang (narsisme) en die behoefte om weerstand te bied. Hy onderskei ook verder tussen konformerende aggressie en instrumentele aggressie as voorbeelde van verdedigende aggressie.

Wreedheid en destruktiewe aggressie is vir Fromm manifestasies van kwaadaardige aggressie. Hy noem twee tipes destruktiewe aggressie, naamlik spontane destruktiewe aggressie en destruktiewe aggressie wat geleë is in die persoonlikheidsstruktuur van die persoon. Voorbeelde van spontane destruktiewe aggressie is wraaksugtige en ekstatische destruktiewe aggressie. Wraaksugtige destruktiewe aggressie is 'n spontane reaksie op intense en ongeregverdigde leed wat iemand, of 'n groep waarmee hy identifiseer, aangedoen word. Dit verskil van gewone destruktiewe aggressie op die volgende twee wyses:

- (a) dit vind plaas nadat die skade aangerig is en dit is dus nie 'n verdediging teen dreigende gevaar nie;
- (b) dit is van 'n baie groter intensiteit en is dikwels wreed, listig en onversadigbaar.

Ekstatiese destruktiviteit kom voor in ritualistiese, primitiewe orgieë of toestande van beswying.

Voorbeelde van wreedheid en destruktiviteit wat in die persoonlikheidsstruktuur verweef is, is sadisme en nekrofilie. In sy bespreking van die sadistiese persoonlikheid gebruik Fromm Joseph Stalin as 'n kliniese geval van nie-seksuele sadisme, en Heinrich Himmler as 'n kliniese geval van anaal-opgarende sadisme. Hy gee ook 'n volledige kliniese bespreking van nekrofilie met Adolf Hitler as voorbeeld. Fromm gebruik die term nekrofilie, of liefde vir die dooies, en pas dit toe op 'n persoonlikheidstrek wat hy noem die nekrofiliese persoonlikheid. Volgens Fromm is die kwaadaardige vorme van aggressie nie aangebore nie, maar kan hulle verminder word wanneer sosio-ekonomiese toestande verander word en vervang word met toestande wat gunstig is vir die volle ontwikkeling van die mens se werklike behoeftes en vermoëns, sodat hy selfaktiverend kan word.

3.3 DIE EGOPSIGOLOGIESE BENADERINGS

Die egopsigoloë het baie meer as Freud klem gelê op die rol van die ego in die funksionering van die psige (Fenichel, 1945; Hartmann, Kris & Lowenstein, 1964). Daar sal vervolgens aandag gegee word aan Hartmann (1964) se persoonlikheidsteorie en sy beskouings oor aggressie, asook aan die beskouings van meer resente egopsigoloë (Kutash, Kutash & Schlesinger, 1978).

Hartmann (1964) kan beskou word as die vader van die egopsigologiese beweging, hoewel hy nie so bekend soos ander egopsigoloë, soos byvoorbeeld Erikson, is nie (Smith & Vetter, 1982).

Hartmann se egopsigologie, wat ook bekend staan as psigoanalitiese ontwikkelingspsigologie, behou Freud se basiese struktuur van die psige. Die id

bly 'n primitiewe struktuur wat die basiese drange huisves en wat streef na onmiddellike drangbevrediging. Die id beïnvloed ook die ontwikkeling van die ego en die superego, maar is nou nie meer net in konflik met die twee strukture nie, maar werk ook met hulle saam. Die ego vervul nog steeds die funksie om drange realisties te bevredig. Die realiteitsfunksie van die ego word egter dramaties deur Hartmann uitgebrei en die ego vervul dan 'n verskeidenheid realiteitsverwante funksies. Die ego doen realiteitstoetsing, dien as 'n beskermende buffer teen kragtige interne of eksterne stimulerings, beheer denke, taal, begrip, herroeping en gedrag. Die verdedigingsmeganismes is ook in die ego gesetel. Die ego het 'n integrerende funksie in dié sin dat hy die individuele algehele persoonlikheidsfunksionering integreer en koördineer. Meer spesifiek onderskei Hartmann die volgende vyf vlakke van egofunksionering:

1. Die primêre outonome funksie van die ego behels realiteitskontak en die integrasie van persepsie, denke en gevoel. As hierdie funksie versteur is, is daar 'n duidelike psigotiese proses teenwoordig.
2. Die sekondêre outonome funksie van die ego behels die vermoë tot gerigte denke. Wanneer hierdie funksie versteur is, kom gerigte denke voor, maar daar is inmenging deur primitiewe impulse. Dit dui op 'n proses van dekompensasie.
3. Die integrerende funksie van die ego dui op intaktheid en realiteitskontak. Die klem is hier op die regulering van gevoelens en angs, asook op die vermoë om op eksterne eise van die realiteit te fokus. Wanneer hierdie funksie versteur is, is daar probleme met konstruktiewe interpersoonlike interaksie en effektiwiteit, en inhibisie ten opsigte van doelgerigtheid. Innerlike konflikte fokus op persoonlike preokkupasies weg van eksterne belange, en word deur onderprestasie gereflekteer.
4. In die sintetiese funksie van die ego is realiteitskontak ook intakt. Wanneer hierdie funksie versteur is, word die energie wat gebruik kan word om dubbelsinnighede, onsekerhede en teenstrydighede in die realiteit te hanteer, gekanaliseer in passiewe kompenserende fantasie eerder as aktiewe doelgerigte gedrag. Passiwiteit, afhanklikheid en obsessiwiteit ontstaan hieruit.

5. Die aanpassende funksie van die ego voorveronderstel die effektiewe funksionering van bogenoemde vier funksies. Hierdie funksie behels buigsame probleemoplossingsvermoë, kreatiewe en skeppende reserwes, oorspronklikheid, stabiliteit en assimilasië van onbewuste fantasieë op 'n aanpassende wyse, wat die verwesenliking van doelstellings en verhoudings moontlik maak.

Die superego bestaan steeds uit morele waardes en houdings, en tree op as die gewete van die individu. Dit vervul ook funksies soos selfkritiek en die instandhouding van die ego-ideaal. Hoewel die id en die superego nog deel vorm van die psige, is die fokus van Hartmann se teorie op die ego (Hartmann, 1964).

Die ego word egter nie meer deur die id oorheers nie en is primêr outonoom. Die dinamika van die psige in Hartmann se teorie funksioneer ook volgens 'n energiemodel, soortgelyk aan dié van Freud. Die ego beskik egter nie oor genoegsame energie om onbeperk te funksioneer nie en moet dan van die psigiese energie van die id leen. Hierdie energie is egter nie suiwer of neutrale energie nie, en een van die funksies van die ego is dan om hierdie energie te transformeer. Volgens Hartmann (1964) is die ego se vermoë om id-energie te transformeer 'n aanduiding van egosterkte.

Hierdie transformeringsfunksie behels ook 'n proses waarin sekere vorme van gedrag verander word, wat bekend staan as 'n verandering van funksie. Dit gebeur wanneer gedrag, wat oorspronklik 'n idfunksie dien, verander word om 'n egoproses te dien. Hierdie proses is dan grootliks verantwoordelik vir die produksie van egobelange. Egobelange is basies strewinge na dit wat sinvol of bruikbaar is. Hulle is deel van die egosisteem, maar ontstaan rondom die persoon of die self. Dit sluit aspekte, soos die strewing na sosiale status, sukses en rykdom in. Wanneer so 'n egobelang relatief onafhanklik raak van die oorspronklike drangenergie, kan die ego sekondêre outonomie bereik. 'n Egobelang kan egter deur middel van regressie, deur die id beïnvloed word. Die ego moet die vermoë hê om regressie gedurig teë te werk, wat ook verband hou met egosterkte. Die ego moet ten slotte ook die individu se aanpassing by sy eksterne omgewing bevorder.

Hartmann et al. (1964) beskou aggressie as 'n dryfveer eerder as 'n instink in die

biologiese sin van die woord. Soos Freud libido beskryf het, beskryf hierdie outeurs aggressie in terme van stukrag, bron, doelstelling en objek. Verskillende aktiwiteite bied geleentheid vir die ontlading van aggressie. Aktiewe aggressie verwys na die wens om te beseer, te bemeester of die voorwerp te vernietig, terwyl passiewe aggressie na die wens om bemeester te word, beseer te word of om vernietig te word verwys. Die doelstellings van aggressie is nog nie so duidelik soos dié van die seksuele drang ontwikkel nie. Volgens die skrywers kan die doelstellings van aggressie geklassifiseer word volgens die mate van ontlading wat toegelaat word, en volgens die metodes van ontlading wat gebruik word.

Hulle onderskei ook vier tipes konflik, wat die doelstellings van aggressie kan verander. Hierdie vier tipes konflik, naamlik instinkkonflik, realiteitskonflik, strukturele konflik wat die ego betrek en strukturele konflik wat die superego betrek, sal nou kortliks bespreek word. Instinkkonflik ontstaan tussen aggressie en die libido wanneer die katekse van beide op dieselfde objek gerig is. Die reaksie van hierdie objek op pogings van voltooiing van aggressiewe daade kan die individu in gevaar stel, en realiteitskonflik kan dan ontstaan. Strukturele konflik wat die ego betrek ontstaan wanneer die ego, wat alreeds gedeeltelik met die objek geïdentifiseer het, bogenoemde gevaar antisipeer, omdat hy gekant is teen die voltooiing van aggressiewe daade. Strukturele konflik wat die superego betrek ontstaan wanneer morele waardes in gedrang kom. Die skrywers brei nie verder uit op die aard en impak van hierdie konflikte of verdedigingsmeganismes nie. Hulle meld slegs dat sommige verdedigingsmeganismes meer effektief is vir libido-impulse, terwyl ander meer effektief is vir aggressie-impulse.

Hulle onderskei vier prosesse waardeur die impak van aggressie verander kan word. Hierdie verandering kan plaasvind deur:

- (a) die verplasing van aggressie na ander objekte;
- (b) die beperking van die doelstellings van aggressiewe impulse;
- (c) die sublimasie van aggressiewe energie, en
- (d) die invloed van die libido.

Hierdie prosesse is dikwels interafhanklik en kan nie altyd in kliniese waarneming van mekaar onderskei word nie.

Volgens die skrywers is die verplasing van katekse die eenvoudigste van die vier prosesse. Van al die prosesse wat hier beskryf is, is dit die een wat nie noodwendig die ontlading van aggressie self beperk nie. Volle ontlading van aggressie is nie uitgesluit as die plaasvervangende objek korrek gekies word nie, veral nie as dit leweloos is nie. Beide die werklikheid en die strukturele organisasie speel hier 'n rol en bepaal die geleenthede, intensiteit en die vorm van aggressiewe gedrag, en organiseer die hiërargieë van motivering. Die verskynsel van verplasing is baie algemeen.

Wanneer die uiteindelijke doelstellings van aggressie nie bereik word nie, moet die verandering van aggressie aan die ander prosesse oorgelaat word. Hartmann et al. (1964) gee meer aandag aan die proses van sublimasie. Die skrywers beskou die bydrae wat getransformeerde aggressiewe energie tot die strukture van die ego en die superego lewer, as ten minste net so belangrik as dié van die libido. Die sublimasie van aggressiewe energie werp ook nuwe lig op een van die grootste probleme van Freud se teorie oor aggressie, naamlik dié van selfvernietiging. Hartmann et al. (1964) voel dat die digotomie van selfvernietigende en geëksternaliseerde aggressie onbevredigend is. Hulle aanvaar die bestaan van 'n getransformeerde aggressiewe energie, wat nie tot selfvernietiging lei nie, maar wat aan die superego en veral aan die ego motoriese krag vir funksionering verskaf. Dit is alreeds gemeld dat die ego help om aggressie te verander, deur dit op plaasvervangende objekte te rig.

Dit is verder bekend dat die internalisering van aggressie 'n essensiële voorwaarde vir die vorming van die superego is. Sodra die superego gevestig is, word die veranderde aggressie deur die superego in verhouding met die ego gebruik. Die skrywers beskou die vermoë om groot hoeveelhede aggressie te transformeer as een van die kriteria vir egosterkte.

Een situasie waarin die ontlading van aggressie geregverdig is, is wanneer die individu deur werklike gevaar bedreig word. Daar is gewoonlik twee response op werklike

gevaar, naamlik veg of vlug, maar van die twee is dit veg wat die direkte ontlading van aggressie impliseer. Aggressiewe energie wat nie tydens veg ontlaai word nie, kan geïnternaliseer en gebruik word as katekse van die superego, as 'n brn van skuldgevoelens.

Internalisering kan ook tot die transformering van aggressiewe energie in die ego lei, sonder dat die integriteit van die individu bedreig word. As dit egter sonder transformering in die ego geïnternaliseer word, kan daar 'n neiging tot selfvernietiging ontstaan.

Verskeie analitici is dit eens dat die doelstellings van aggressie baie nou verbonde is aan egofunksionering (Brenner, 1971). Wanneer die ego ten volle katekse bereik, ontwikkel dit twee verdelings wat integrasie moontlik maak. Een van hierdie verdelings differensieer die id en die ego, en die ander differensieer die ego van die eksterne realiteit. In die individu wat goed funksioneer, het hierdie grense optimale katekse bereik en is dit buigsaam, sodat egofunksies goed uitgevoer kan word. Die vernaamste taak van die ego is die suksesvolle integrasie van die dryfvere en behoeftes van binne met realiteitsaspekte en vereistes van die eksterne wêreld (Kutash, 1965). By die optimaal funksionerende individu is aggressiewe energie beskikbaar aan die ego, want die egogrense verseker dat daar aggressie in diens van die ego sal wees (Kutash et al., 1978). Wanneer die egogrense egter swak katekse bereik het en beskadig is deur konflik en trauma, kan die individu destruktiewe aggressie teen homself, en ook teenoor ander gebruik. Al die egofunksies soos realiteitstoetsing, akkurate beoordeling van objektiewe bedreiging, leer, oplos van konflik, besluitneming, en selektiewe gebruik van verdedigingsmeganismes, soos sublimasie en verplasing, is beskikbaar vir die hantering van die aggressiewe drang. Die superego ondersteun die ego om te verhoed dat aggressie op destruktiewe wyse na vore kom. Hier kan defekte in die ontwikkeling van die superego ook tot probleme lei (Kutash et al., 1978).

Die sentrale konsep in 'n geïntegreerde psigodinamiese teorie oor aggressie is dus **egosterkte**. 'n Ego wat goed funksioneer, onderskei tussen stimuli en wense van die onbewuste en dié van die eksterne wêreld. Hiervoor moet die egogrense buigsaam wees en moes hulle optimale katekse bereik het.

Gesonde of heilsame aggressie is dus aggressie in diens van die ego (1978). Daarenteen kom kwaadwillige aggressie voor by individue met identiteitsprobleme en 'n swak vermoë om impulse van binne te beheer werklikheid bevredigend te evalueer. Die swak ego het ook 'n swak ontwikkelde superego. By hierdie persone is die potensiaal vir kwaadwillige aggressie groot.

Kutash et al. (1978) merk tereg op dat bogenoemde stellings aspekte van ander dieptepsigoloë omvat: "Thus an integrated psychodynamic theory of ego malfunctioning, ego weakness, immaturity, or damage can encompass theories and does not rest on whether one regards aggression as an inborn or drive, a tendency or a survival mechanism" (p.28). Dit sluit aan by die gedagtes van minderwaardigheidsgevoelens en kompenserende manlike eienskappe wat tot aggressie kan lei, omdat sulke individue 'n swak ego het, asook die gedagte van die uitlewing van primitiewe instinkte. Fromm en Horney se kultuurteorieë is ook hier van toepassing, omdat individue wat in konflik hul kultuur dikwels ook swak ego's het en dus wreedaardig kan word. Bogenoemde sienings berus dus primêr op die gedagte dat egokontrole die aggressiewe gedrag wysig, sodat dit aanpassing bevorder en destruktiewe gewelddadige gedrag verhoed.

3.4 KRITIEK OP DIE DIEPTEPSIGOLOGIESE OPVATTINGS IN VERBAND MET AGGRESSIE

Freud se konsep van die selfgesentreerde doodsinstink is een van die kontroversiële elemente van sy teorie. Hierdie teorie word slegs deur 'n paar van sy navolgers aanvaar. Ander navolgers het die aspek van instinktiewe aggressie aangevaar, maar het Freud se konsep van selfgerigte aggressie verander in 'n konsep van instinktiewe aggressie, wat primêr na buite gerig word (Hartmann et al. 1953). Ander het dit heeltemal verwerp (Fenichel, 1945; Horney, 1939).

Die doodsinstink is hoofsaaklik op grond van die konsep van intuïtiewe aggressie gekritiseer. Stone (1971) merk dat die teorie die moontlikheid van vlug, wat 'n alternatief vir aggressiewe gedrag is, ignoreer. Daar is ook konseptuele probleme met die verplasing of sublimasie van selfvernietigende neigings. Volgens psigoanalitiese teorie word hierdie meganismes in werking gestel deur die blootstelling van basiese neigings. Met die doodsinstink is die basiese reg van selfverdediging verlore.

nooit geblokkeer nie. Die stelling dat verplasing en sublimasie konstant besig is om selfvernietiging te verhoed, hou dus nie steek nie.

Freud se konsep van die doodsinstink ontlok egter nie veel meer as die bogenoemde kritiek nie, omdat dit so vaag is, en omdat dit niks behels wat só konkreet is dat dit geoperasionaliseer kan word nie. Hierdie vaagheid geld ook vir die konsep van die getransformeerde doodsinstink (Hartmann et al., 1964). In die psigoanalitiese teorie het beide die doodsinstink en die aggressie-instink vae begrippe gebly: "Since the forces are hypothetical and unmeasurable, behavior cannot be predicted on the basis of specific variations in the instincts in question" (Zillmann, 1979, p.117).

Die onderskeid tussen primêr na binne gerigte en primêr na buite gerigte aggressie is minder relevant as wat dit skyn te wees. Die kwessie van gelyktydige katekse, dit wil sê gelyktydige konsentrasie van libidinale en vernietigende energie op 'n spesifieke voorwerp, soos deur Hartmann et al. (1964) voorgestel, is slegs 'n speel met die betekenis van woorde (Zillmann, 1979). Enige kombinasie van seksuele en aggressiewe gedrag kan, in terme van die doodsinstinkkonsep, verklaar word as 'n komponent van lewens- en doodsinstink, waarin een van hulle dominant is. Gegew hierdie konseptuele dubbelsinnighede, is die twee modelle ewe ontoereikend. Zillmann (1979) verwerp die doodsinstinkkonsep kategorieë, omdat dit nie bydra tot die verklaring van aggressie nie. Die grootste bydrae van die Freudiaanse teorie is die gebruik van die begrip **katarsis**. Alhoewel kragte van lewe en dood antagonisties is, is beide gerig op konservering van energie. Hierdie twee kragte inisieer ook gedrag wat lei tot spanningsvermindering, wat die primêre funksie van instink is.

Alhoewel daar nog steeds baie teenstrydigheid onder die dieptepsigoloë oor die aard van die doodsinstink heers, het hulle wel 'n groot bydrae gelewer tot die konseptualisering van die ontwikkeling van intrapsigiese aggressie.

3.5 SINTESE EN KRITIESE EVALUERING

Hoewel Freud se persoonlikheidsteorie een van die invloedrykste teorieë is, het dit ook baie kritiek ontlok. Freud se terme is breed en vaag, wat tot verwarring lei. Hy het ook te veel klem gelê op die rol van die id by persoonlikheidsfunksionering,

en het daardeur die rol van die omgewing ontken. Die belangrikste beperking op Freud se teorie is die gebrek aan bevredigende empiriese ondersteuning van sy teorie. Ook Freud se konseptualisering van die doodsdrang was vaag en dubbelsinnig en het baie kritiek ontlok. Freud se teorie het egter as 'n stimulus gedien vir die ontwikkeling van ander teorieë. Verskeie teoretici het op Freud se teorie uitgebrei, terwyl ander, in reaksie op een of ander aspek van Freud se teorie, nuwe teorieë ontwikkel het.

So het die neo-Freudiane soos Adler, Murray, Sullivan en Fromm ander aspekte, soos die rol van die individu se sosiale omgewing en die rol van die individu se primêre gesinsverhoudinge beklemtoon.

Die egopsigoloë, soos Hartmann, het die mensbeskouing van die psigoanalitici verander na 'n meer rasonale en omgewingsbeheerde siening. Hartmann se veranderinge word egter nie altyd ten volle by die kernkonsepte van die psigoanalitiese teorie geïntegreer nie. Hartmann et al. (1964) het ook Freud se konsep van 'n selfgerigte aggressie verander na 'n konsep van aggressie wat primêr na buite gerig word. Hierdie konsep is egter nog steeds te vaag.

Die meer resente egopsigoloë, waaronder Kutash, het die probleme van 'n aggressiewe instink vermy deur eerder die funksionering van die ego te beklemtoon. 'n Wanfunksionerende ego lei dus tot destruktiewe aggressie. Hierdie beskouing leen hom ook meer geredelik tot empiriese toetsing en bied meer inligting in terme van die verklaring van destruktiewe aggressie.

3.6 DIEPTEPSIGOLOGIESE OPVATTINGS IN VERBAND MET MOORD

Afgesien van die werk van Erich Fromm (1973), is daar relatief min dieptepsigologiese benaderings oor moord. Maar in aansluiting met die vorige gedeelte is daar die werke van Abrahamsen (1973), Bromberg (1961) en Tanay (1972), wat psigoanalitiese ontledings van die moordenaar bied, na aanleiding van verskeie ondersoeke op moordenaars. Hierdie ondersoeke is egter almal gebaseer op persoonlike en individuele onderhoude, wat dus die bevindings nie altyd veralgemeenbaar maak

nie. Tog lewer hulle 'n belangrike bydrae om die rol van aggressie by die persoonlikheidsfunksionering van die moordenaar vanuit 'n dieptepsigologiese raamwerk te beskryf.

Bromberg (1961) onderskei tussen normale moordenaars en psigopatiese moordenaars. Volgens hom is daar 'n groot persentasie moordenaars wat nie psigiatries diagnoseerbaar is nie, en dus "normaal" is. Hy wys egter daarop dat daar selfs by hierdie groep dikwels neurotiese reaksies voorkom. Alhoewel hierdie neurotiese konflik nie altyd klinies van aard is nie, is dit tog 'n psigiese motivering vir die moord. Volgens Bromberg (1961) hou die onderliggende psigologiese konflik dikwels verband met 'n vrees dat seksuele ontoereikendheid blootgestel sal word. So 'n persoon moet voortdurend sy seksuele viriliteit verdedig. Hierdie konflik lei dan ook dikwels tot sogenaamde driehoekmoorde.

Bromberg (1961) onderskei ook psigopatiese moordenaars. Volgens hom hou die houdings, emosionele reaksies, impulse, vooroordele en reaksieformasie wat psigopatie kenmerk, verband met emosionele onvolwassenheid. Die emosioneel onvolwasse persoon is geneig om as gevolg van sy basiese gevoel van minderwaardigheid aan 'n bende te behoort ten einde sy waardes en idees te bevorder. In so 'n bende is aggressie ook sosiaal aanvaarbaar, en juis daarom het die bende 'n belangrike psigologiese waarde vir die persoon. So 'n persoon word ook gekenmerk deur die sogenaamde vlugreaksie (Bromberg, 1961). Hierdie reaksie word veroorsaak deur die ego se persepsie van aggressiewe gevoelens teenoor ouers en simboliese ouerlike instellings van die omgewing, en deur die ego se wens om aan hierdie potensieel destruktiewe impulse te ontkom. Psigiese pyn as gevolg van verwerping, vernedering, frustrasie en emosionele deprivasie in die huislike omgewing, dryf die kind die huis uit. Hierdie reaksie word ook gevoed deur sterk gevoelens van angs. Onbewuste drange wat uit die Oedipus-situasie ontstaan, bevorder antagonisme teenoor die vader. Die ego kan dit nie hanteer nie en die vlugreaksie word hierdeur verder bevorder. Die fantasie van veroordeling deur die ouers is ook hier aktief. Die vlugreaksie lei egter nie tot die gewenste oplossing van sy konflikte nie.

Die emosioneel onvolwasse persoon leef sy gevoelens van aggressie baie direk uit en is dikwels betrokke by gevegte, om sodoende sy angs oor sy gevoelens van

ontoereikendheid te oorkom. Die persoon het ook 'n narsistiese houding teenoor sy liggaam en klere. So kan tatoeëring dien as 'n manier om minderwaardigheidsgevoelens te oorkom. Volgens Bromberg (1961) is daar onbewuste homoseksuele faktore betrokke by tatoeëring, soos die toediening van pyn deur 'n ouer man en die masochistiese houding van die ontvanger. Wat seksualiteit betref, word die onvolwasse individu dikwels deur skuldgevoelens gekenmerk. Hierdie seksuele reaksies lei tot 'n gedegradeerde siening van vroue en tot projeksies van homoseksuele aard (Bromberg, 1961). Volgens Bromberg (1961) help die herkenning van hierdie kenmerke van die emosioneel onvolwasse individu om die psige van die psigopaat beter te verstaan. Die psigopatiese moordenaar word dan veral deur ego-onstabiliteit gekenmerk, wat veral na vore kom deur die verdedigingsmeganisme van ontkenning. Bromberg (1961) onderskei ten slotte psigopatie, wat tot uiting kom as seksuele psigopatie, paranoia, sadisme of passiewe aggressie.

Abrahamsen (1973) se boek "The mind of the murderer" is vanuit die dieptepsigologiese benadering geskryf. Hy beskou die konflik tussen die seksuele en die lewensdrange as die bron van aggressie wat tot moord kan aanleiding gee. Hierdie konflik ontstaan gewoonlik as gevolg van ernstige trauma, wat veral tydens die vroeëre kinderjare ervaar word. Volgens Abrahamsen (1973) word gevoelens van verwerping en haat deur die kind verdring, sodat daar met verloop van tyd 'n klomp van hierdie gevoelens akkumuleer tot op 'n punt waar die egoverdedigingsmeganismes nie meer hierdie moorddadige gevoelens kan bedwing nie. Gewoonlik is mense nie bewus van hierdie verdringing nie, met die gevolg dat enige emosionele konflik hulle laat oorreeger. Wanneer die persoon dan aan oormatige druk blootgestel word, word hy woedend, hulpeloos en impulsief. Volgens Abrahamsen (1973) kan mense wat moord pleeg glad nie hul woede hanteer nie. Aangesien woede sosiaal onaanvaarbaar is, word dit verdring, wat op sy beurt weer tot gevoelens van angs kan lei. Hierdie gevoelens van angs kan egter meer vernietigend wees as woede. Wanneer so 'n iemand bedreig word deur sekere persone, of as situasies ontstaan waarin die ontlading van aggressie frustreer word, kan dit lei tot moord. Wanneer hierdie gefrustreerde aggressie ontlai word, is sulke mense meestal onbewus van die ware motivering onderliggend aan hul gedrag.

Volgens Abrahamsen (1973) word moord veroorsaak deur onbewuste motiewe, wat dikwels geanker is in 'n vergete emosie uit die kinderjare, dikwels seksueel van

aard. Volgens die outeur is daar altyd seksuele elemente by geweldsmisdaad betrokke.

Abrahamsen (1973) beskryf die volgende tipes moordenaars:

1. Die egodisharmonieuse tipe word gekenmerk deur 'n onoplosbare konflik tussen die ego en die superego wat lei tot 'n onvermoë om doodswense te hanteer. Hierdie onvermoë gee gewoonlik aanleiding tot 'n dissosiatiewe toestand, waarin die ego en die superego dissosieer. So 'n persoon het 'n onvermoë om sy aggressie te hanteer, en dit kan tot moord aanleiding gee.
2. Die psigotiese moordenaar word gekenmerk deur 'n algehele verlies van realiteitskontak.
3. Die egoharmonieuse tipe word gekenmerk deur die feit dat daar geen versteuring in egofunksionering is nie. Die moord word rasioneel gepleeg, en is vir die moordenaar bewustelik aanvaarbaar.

Hierdie klassifikasie van Abrahamsen (1973) stem baie ooreen met dié van Tanay (1972), wat op soortgelyke basis drie verskillende tipes moordenaars onderskei, naamlik egosintoniese, egodistoniese en psigotiese moordenaars.

Volgens Abrahamsen (1973) is die meeste moordenaars egodisharmonieus. Moordenaars kan, volgens hom, geïdentifiseer word op grond van diepgewortelde emosionele konflikte. Verder toon hulle eienskappe soos wraak, soeke na mag en gebrekkige selfwaarde. In sy ondersoek met moordenaars het hy gevind dat hulle blootgestel was aan 'n groot aantal gebeurtenisse waarin hulle seksueel oorgestimuleer is. Hulle het byvoorbeeld dikwels seksuele intimiteite tussen hulle ouers waargeneem, wat aanleiding tot diepgewortelde psigoseksuele versteurings kon gee. Hiervan is passiwiteit dikwels 'n simptoom. In 'n poging om hierdie passiwiteit te oorkom probeer hulle om hulleself deur gewelddadige optrede teen gevoelens van hulpeloosheid te verdedig.

Volgens Abrahamsen (1973) is die egosterkte van die moordenaar verswak en is hy afgetrokke en van die buitewêreld onttrek. Hierdie onttrekking mobiliseer

gevoelens van wraak. So begin hy dan fantaseer oor hoe hy wraak gaan neem. Die primêre kenmerke van die moordenaar is 'n gevoel van hulpeloosheid, impotensie en wraak wat oorgedra word uit die kinderjare. Binne die kern van hierdie emosies is sy irrasionele haat vir ander, sy agterdogtigheid en hipersensitiwiteit vir onreg en verwerping. Hiermee saam gaan 'n selfgesentreerdheid en 'n onvermoë om frustrasie te verduur. Omdat hy oorweldig word deur onbeheerbare emosionele uitbarstings, het hy 'n behoefte daaraan om deur middel van moord te vernietig. Hierdie simptome kom veral voor by die persoon wat sy geliefde vermoor. In hierdie situasie kan hy nie sy intense gevoelens van jaloerie en verwerping hanteer nie. Hy probeer dan om sy onbevredigde liefdesgevoelens deur middel van moord te bevredig. Hierdie emosies word veral by adolessente of by persone wat emosioneel onvolwasse is, gevind (Abrahamsen, 1973). Hierdie persone gaan baie ver, selfs tot by die punt van selfopoffering om hul geliefdes te akkommodeer. So 'n verwerpte minnaar het drie alternatiewe: hy kan die geliefde doodmaak, selfmoord pleeg of in selfbejammering verval. Sy keuse sal grootliks van sy ouderdom afhang. Die ouer man sal meer waarskynlik sy teenstander doodmaak, terwyl die jonger man eerder sy geliefde, of homself, sal doodmaak. Volgens Abrahamsen (1973) is selfmoord en moord nou verweef. Elke moord is 'n onbewustelike selfmoord, en selfmoord is 'n psigiese moord. Beide dade word veroorsaak deur die individu se akute verlies aan selfwaarde. Die moordenaar weifel tussen selfmoord en moord omdat hy bang is vir mense, vir homself en vir die dood. Hy probeer onbewustelik om ontslae te raak van die vrees vir sy eie dood.

Abrahamsen (1973) bied ook 'n ontleding van politieke sluipmoordenaars, en vind dat hulle soortgelyke persoonlikheidseienskappe het. Hierdie persone se gewelddadige impulse is gestimuleer deur herhalende fantasieë oor wraak en almagtigheid. Die mees uitstaande kenmerk is persoonlike mislukking, wat 'n manifestasie van die verlies aan selfwaarde is. 'n Ander oorheersende aspek is akute selfhaat, wat lei tot selfmoordgedagtes, gevoelens van isolasie en die geloof dat hulle die hele wêreld moet beveg. Die sluipmoordenaar se huislike omstandighede is verder gekenmerk deur armoede, vyandigheid, onmin en argumente, afwesige of onbetrokke vaders en dominerende moeders. Hy is oor die algemeen ook 'n eensame, geïsoleerde mens, met 'n onvermoë om verhoudings te vestig. Sy ambisies is meestal onrealisties in terme van sy intellektuele en emosionele vermoëns. Onderliggend hieraan, is sy opgeblase opinie van homself, wat gevoelens van almagtigheid en 'n magsbelustheid

behels. Nie een van hierdie persone het 'n stabiele manlike figuur gehad met wie hulle kon identifiseer nie, en het dus met hul moeders geïdentifiseer. Met 'n vader wat onbetrokke was, die huis verlaat het of oorlede is, het die moordenaars gevoel dat hulle hul moeder moes beskerm en terselfdertyd hul eie seksuele gevoelens teenoor haar moes beperk. Omdat hulle nie daarin kon slaag om hul seksuele versmagtinge na hul moeder te oorkom, en om hul eie seksuele aggressie te aanvaar nie, moes hulle 'n uitlaatklep vind. Hierdie behoefte is versterk deur die gedagte dat hulle hul moeder moes beskerm. Hierdie beskerming het hulle belangrik en sterk laat voel, en hul kinderjare is gevul met fantasieë van almagtigheid. Omdat hulle 'n obsessie oor hierdie magsfantasie gehad het, het hulle geglo dat hul almagtigheid hul magtiger gemaak het as ander, en dat hulle deur een of ander daad die wêreld sou kon verander. Die versteurde identifikasie is reeds vroeg in hul lewens teenwoordig. Algemene tekens is alleenheid, intense haat, hulpeloosheid, afhanklikheid, fantasieë van almagtigheid, vrese, frustrasies en moorddadige doodswense. Ander aspekte is antisosiale of kriminele oortredings en 'n geskiedenis van geestesversteurings. Abrahamsen (1973) identifiseer die volgende beskrywende eienskappe van moordenaars:

1. Gevoelens van wraak en fantasieë van grootheid, wat tot ontlading van haatimpulse kon lei.
2. Alleenheid, onttrekking, gevoelens van wantroue, hulpeloosheid, vrese, gevoelens van onbelangrikheid en verlies aan selfwaarde, as gevolg van vroeë (pre-Oedipale) kinderervarings.
3. Seksueel oorgestimuleerde gesinservarings, as gevolg van primale scène ervarings.
4. Spel- en taalfoute, as gevolg van emosionele versteurings in die vroeër kinderjare.
5. 'n Neiging tot transformering van identiteit, 'n versteurde selfbeeld en vatbaarheid vir suggestie.

6. 'n Onvermoë om frustrasie te hanteer, en 'n onvermoë om genoeg bevrediging te vind in die ekspressie van vyandige aggressiewe gevoel deur middel van konstruktiewe uitlaatkleppe.
7. 'n Onvermoë om egosentrisiteit en selfgesentreerdheid (primitiewe narsis) te verander na gesonde ideale en 'n gesonde gewete (ego-ideale en super-elemente) wat tot afhanklikheid van die moeder en minagting van outoriteit lei.
8. Selfmoordgeneigdheid, met gepaardgaande depressie.
9. Die slagoffer word ervaar as die saamgestelde beeld van die moordenaar se selfbeeld.
10. 'n Geskiedenis van 'n vorige antisosiale of kriminele daad, wat geassosieer is met dreigemente van moord.

Hierdie tekens is egter ook aanduidings van emosionele versteurings, wat noodwendig tot moord sal lei nie. Of dit wel sal gebeur, word bepaal deur omgewelike en konstitusionele faktore. Die belangrikste bepaler is waarskynlik die individuele vermoë om emosionele konflik te hanteer (Abrahamsen, 1973). Volgens Abrahamsen (1973) is die verhouding tussen die oortreder en die slagoffer belangrik. As die verhouding primêr seksueel van aard is, is daar nooit 'n passievolle slagoffer nie. Albei individue neem deel aan die moordproses, waartydens sado-masochistiese verhouding tussen slagoffer en aggressor tot so 'n intensiteit toeneem dat dit 'n klimaks bereik.

3.7 AFLEIDINGS UIT DIE DIEPTEPSIGOLOGIESE BENADERING VIR EVALUERING IN DIE HUIDIGE ONDERSOEK

Uit die voorafgaande bespreking het dit geblyk dat aggressie en bepaalde persoonlikheidsaspekte 'n rol in moord speel.

In terme van die voorafgaande sou daar verwag kon word dat die moordenaar se aggressie-ekspressie gekenmerk sal word deur:

- (a) direkte fisieke aggressie;
- (b) destruktiewe aggressie.

Die moordenaar sal waarskynlik die volgende persoonlikheidseienskappe weerspieël:

- (a) gebrekkige warmte;
- (b) gebrekkige egosterkte;
- (c) gebrekkige superegosterkte;
- (d) swak ouer-kindverhoudings;
- (e) skuldgevoelens met betrekking tot seksualiteit.

HOOFSTUK 4

LEERTEORETIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN PERSOONLIKHEID EN AGGRESSIE

Daar sal in hierdie hoofstuk eerstens 'n bespreking van Dollard en Miller se persoonlikheidsteorie gegee word, waarna hul frustrasie-aggressiehipotese volledig bespreek sal word. Tweedens sal die persoonlikheidsteorie van Skinner en die relevante navorsing ten opsigte van aggressie vanuit die belangrikste leerbeginsels bespreek word. Derdens word die persoonlikheidsteorie van Bandura en sy toepassing van die sosiale leerteorie op aggressie bespreek. Die hoofstuk sal met 'n sintese en 'n kritiese evaluering van die navorsing, gevolg deur 'n bespreking van leerteoretiese benaderings oor moord afgesluit word.

4.1 DIE PERSOONLIKHEIDSTEORIE VAN DOLLARD EN MILLER

Dollard en Miller (1950) was beïndruk deur Freud se benadering, maar hulle was van mening dat sy benadering te kompleks en vaag is, en dus empiries ontoetsbaar is. Daarom het hulle hul kennis van Hull se teorie gebruik om die basiese psigoanalitiese konsepte te herinterpreteer.

In teenstelling met Freud, wat die oorsprong van persoonlikheid toeskryf aan aangebore drange, beweer Dollard en Miller (1950) dat alle menslike gedrag aangeleer is. Hulle teorie handel oor presies hoe gedrag aangeleer word en hoe die kompleksiteit van menslike persoonlikheid deur die leerbeginsels verklaar kan word. Volgens hul teorie is daar veral vier belangrike konsepte, naamlik dryfveer, wenk, respons en versterking. Hierdie vier aspekte gee aanleiding tot 'n gewoonte of die sogenaamde S-R-assosiasie.

Ten opsigte van die dinamika van die psige beklemtoon hulle die rol van die dryfveer. Enige stimulus wat sterk genoeg is om gedrag te motiveer staan bekend as 'n dryfveer. Dollard en Miller (1950) onderskei tussen primêre of aangebore dryfvere en sekondêre of aangeleerde dryfvere.

Stimuli funksioneer nie net as dryfvere nie, maar kan ook as wenke dien. 'n Dryfveer motiveer gedrag, terwyl 'n wenk aandui hoe, waar en wanneer 'n respons wel sal

voorkom. Gedrag wat op die dryfveer en die wenk volg, word die respons genoem. So 'n respons word gedeeltelik bepaal deur die aanvanklike responshiërargieë, wat bestaan voor nuwe leer plaasvind. In so 'n hiërargie is die response georden volgens die waarskynlikheid dat die respons wel sal voorkom. Die leerervaring kan hierdie hiërargie herrangskik, en dit lei tot die resulterende hiërargie. Die versterker is enige voorwerp of gebeurtenis wat die waarskynlikheid dat 'n respons herhaal sal word, verhoog. Vir die versterker om effektief te wees, moet dit die spanning wat vanweë die dryfveer ontstaan, kan verminder.

Met betrekking tot die struktuur van persoonlikheid vind leer plaas deur middel van assosiasies tussen stimuli en response, wat as gewoontes bekend staan. Die konsep van die gewoonte verteenwoordig 'n geïntegreerde konseptualisering van hoe leer plaasvind. Die gewoonte is ook sentraal ten opsigte van die struktuur van persoonlikheid. Die volwasse persoonlikheid bestaan uit 'n komplekse struktuur van gewoontes. Die meeste gewoontes het sekondêre dryfvere, en baie gewoontes wat verbale stimuli bevat, is relatief kompleks.

Die hoër geestesprosesse kan egter nie maklik deur die S-R-formule verklaar word nie, en daarom verwys Dollard en Miller in hierdie verband na wenkproduserende response. Hierdie response produseer 'n wenk, wat deel vorm van 'n stimuluspatroon, wat weer dan 'n verdere respons ontlok. Dit verklaar aspekte soos redenering en kreatiewe denke. Redenering vind plaas wanneer owerle gedrag deur simboliese wenkproduserende response vervang word.

Met betrekking tot persoonlikheidsontwikkeling is Dollard en Miller van mening dat die baba slegs gebore word met primêre dryfvere, aangebore responshiërargieë en refleksie. Persoonlikheid ontwikkel uit die kind se interaksie met sy omgewing. Die kind se primêre drange moet bevredig word. Soms gebeur dit nie dadelik nie, en die kind leer instrumentele gedrag aan. Soos die leerproses verloop, begin die kind in sy interaksie met sy ouers, sibbe en portuurgroep om belangrike sosiale response aan te leer. Aanvanklike foute word geleidelik reggestel en meer toepaslike en selektiewe response word op verskeie klasse wenke aangeleer. Toenemend komplekse sekondêre dryfvere word aangeleer en geassosieer met

'n verskeidenheid wenke en response. Baie van die aangebore responsiërargieë word ook aangepas.

Persoonlikheidsontwikkeling is egter nie 'n maklike proses nie, omdat kinders baie afhanklik van hul ouers vir behoeftebevrediging is. Volgens Dollard en Miller kan hulpeloosheid tot ernstige konflik lei. Hulle identifiseer vier kritiese opvoedingsituasies wat vatbaar is vir konflik, naamlik die voedingsituasie, toiletopleiding, geslagsvoorligting, en die hantering van woede en aggressie. Laasgenoemde kan tot 'n woede-angskonflik lei, wat as onbewuste basis vir latere probleme kan dien.

Volgens Dollard en Miller is konflik en angs die basiese element van neurose. Dollard en Miller (1950) het vier tipes konflik bestudeer:

- (a) nadering-naderingskonflik, waarin die organisme terselfdertyd aangetrek en afgestoot word deur twee voorwerpe;
- (b) vermyding-vermydingskonflik, waarin die organisme terselfdertyd deur twee dinge afgestoot word;
- (c) nadering-vermydingskonflik, waarin die organisme terselfdertyd deur 'n voorwerp aangetrek word, en
- (d) dubbele nadering-vermydingskonflik, waarin die organisme terselfdertyd deur twee voorwerpe aangetrek en afgestoot word.

Die meeste van Dollard en Miller se navorsing is op die nadering-vermydingskonflik gerig. Hulle kom tot die konklusie dat hoe verder die persoon van die doel af is, hoe sterker is die toenaderingstendens, en hoe nader die persoon aan die doel is hoe sterker is die vermydingstendens. Dit veroorsaak vertwyfeling, waarin beide tendense ewe sterk is.

Daar is min teorieë oor aggressie wat soveel navorsing gegenereer het as die frustrasie-aggressiehipotese van Dollard, Miller, Doob, Mowrer en Sears (1939).

Volgens die skrywers is aggressie nie aangebore nie maar 'n suiwer reaktiewe vorm van gedrag.

4.1.1 Die basiese aannames van die frustrasie-aggressiehipotese (F-A-hipotese)

Die basiese uitgangspunt van hierdie teorie is dat aggressie altyd die gevolg van frustrasie is. Dit bevat twee basiese aannames (Dollard et al., 1939):

- (a) aggressiewe gedrag impliseer altyd die voorafbestaan van frustrasie;
- (b) frustrasie lei altyd tot aggressiewe gedrag.

Dollard et al. (1939) wys tereg daarop dat die mens nie altyd in sy alledaagse lewenservarings aggressiewe gedrag toon op frustrasie nie, waarskynlik omdat die mens gesosialiseer word om aggressiewe gedrag te inhibeer. Dit beteken egter nie dat hierdie aggressie totaal verdwyn nie - dit word slegs tydelik onderdruk, verplaas of vertraag.

Die twee kernkonsepte, naamlik aggressie en frustrasie, word soos volg vanuit hierdie benadering omskryf:

Frustrasie word gedefinieer as "that condition which exists when a goal-response suffers interference" en aggressie as "an act whose goal-response is injury to an organism (or organism-surrogate)" (Dollard et al., 1939, p.11).

Die volgende meer spesifieke aannames volg uit die twee basiese aannames (Dollard et al., 1939):

1. Die intensiteit van die aggressiewe respons is afhanklik van die intensiteit van die frustrasie, en dit is 'n funksie van die volgende:
 - (a) Die motiveringswaarde wat geassosieer word met die gefrustreerde respons - hoe meer gemotiveerd iemand is om 'n doel te bereik hoe meer gefrustreerd sal hy wees as die bereiking van die doel geblokkeer word.

- (b) Die omvang van die frustrasie - doelresponse wat slegs gedeeltelik geblokkeer word, sal minder frustrasie ontlok as response wat volledig geblokkeer word.
 - (c) Die kumulatiewe effek van 'n aantal frustrasies - 'n hele aantal frustrasies sal tot meer aggressie lei as 'n enkele frustrasie.
2. Wanneer iemand weet dat aggressiewe gedrag gestraf sal word, sal dit aggressie inhibeer. Hoe groter die waarskynlikheid van straf, hoe groter die waarskynlikheid dat aggressiewe gedrag geïnhibeer sal word.

Hierdie inhibisie is egter onvolledig, omdat dit nie die koverte elemente van aggressie beheer nie, en omdat dit ook nie die behoefte om aggressief op te tree laat verdwyn nie.

3. Aggressiewe gedrag wat op frustrasie volg, word ten sterkste op die bron van frustrasie gerig. As dit egter nie moontlik is nie, sal aggressie gerig word op teikens wat nou verwant aan die bron van frustrasie is, en aggressie sal dus verplaas word.

Dollard et al. (1939) het die volgende hipotese gestel: hoe meer straf geantisipeer word op 'n aggressiewe handeling, hoe meer inhibisie op die gedrag, en hoe groter die waarskynlikheid dat dit vervang sal word met gedrag wat minder straf inhou, of dat dit verplaas sal word na ander teikens. Dit beklemtoon weer eens die feit dat die inhibisie van aggressie altyd onvolledig is.

4. As aggressie, wat op die bron van frustrasie of ander teikens gerig word, geblokkeer word, kan dit tot aggressie teenoor die self lei, wat volgens Dollard et al. (1939) 'n spesiale tipe verplasing is. Dit gebeur dan ook veral wanneer die individu sy frustrasie aan homself toeskryf.
5. Die aktiewe ontlading van aggressie verminder die neiging om aggressief op te tree (die sogenaamde katarsis-effek). Selfs die blote ekspressie van ergernis kan lei tot katarsis. So ook kan verplaaste aggressie lei

tot die vermindering van aggressie teenoor die oorspronklike bron van frustrasie. Aggressie teenoor die self (soos vermeld in punt 4) kan ook katarsiswaarde hê.

In 1941 het Miller die tweede basiese aanname van die F-A-hipotese, waarvolgens frustrasie altyd tot aggressie lei, gewysig, sodat frustrasie kan lei tot 'n aantal verskillende response, waarvan aggressie een kan wees. Hy het egter die eerste basiese aanname, naamlik dat aggressie altyd 'n gevolg van frustrasie is, behou.

Daar word nou vanuit bestaande navorsing 'n kritiese bespreking oor bogenoemde teorie gegee, waarin daar ook op die beperkinge van hierdie teorie gewys sal word.

4.1.2 Evaluering van die F-A-hipotese vanuit die literatuur

Alhoewel die F-A-hipotese aanvanklik sonder enige veranderings wyd aanvaar is (Berkowitz, 1959), was daar verskeie teoretici wat beswaar gemaak het teen die veralgemenings vanuit die teorie.

Daar word vervolgens 'n meer volledige bespreking van 'n paar ondersoeke gegee, waarin die beperkings van die F-A-hipotese uitgelig sal word.

Buss (1961) beweer dat die dwarsboming van 'n doelstelling nie op sigself tot aggressie sal lei nie, en dat frustrasie 'n element van aanval moet inhou ten einde aggressie te ontlok. Hy lê ook klem op die instrumentele waarde van aggressie om frustrasie te oorkom.

Buss (1963) het 'n ondersoek uitgevoer waarin drie tipes frustrasie geskep is:

- (a) mislukking van 'n taak, sonder enige gevolge;
- (b) mislukking van 'n taak wat daartoe lei dat 'n geldelike beloning nie ontvang word nie;

- (c) mislukking van 'n taak wat beide die verlies van 'n beloning (punteverhoging) en die ontvang van straf (puntevermindering) insluit.

Die proefpersone moes aan iemand anders 'n konsep leer deur die toepaslike gebruik van straf. Wanneer foute deur die leerling, wat eintlik 'n eksperimenteerder was, gemaak is, moes die proefpersoon hom 'n skok toedien. Frustrasie is geskep deur 'n standaard van prestasie aan die proefpersoon te stel, en dan die leerling so swak te laat presteer dat die standaard buite bereik was. Die drie tipes frustrasie moes drie verskillende vlakke van frustrasie skep:

- (a) die laagste vlak;
- (b) die middelvlak, en
- (c) die hoogste vlak.

Volgens die frustrasie-aggressieteorie sal die vlakke van aggressie ooreenstem met die vlakke van frustrasie. So 'n ooreenstemming is nie gevind nie. By vroue het die vlak van frustrasie geen konsekwente effek op aggressiwiteit gehad nie. By mans het frustrasie geassosieer met die ontneming van 'n beloning tot baie meer aggressie as eenvoudige frustrasie gelei, maar frustrasie geassosieer met beide verlies van beloning en straf, het nie tot aggressie gelei nie. Hierdie bevindings steun die stelling dat aggressie toeneem met die vlak van frustrasie nie onvoorwaardelik nie.

Daar is verder bevind dat aggressie, in vergelyking met die kontrolegroep, toegeneem het in al die frustrasiesituasies. Hierdie toename het by mans en by dames voorgekom. Hierdie bevinding moet egter gekwalifiseer word: gegee die eksperimentele prosedure, het aggressie 'n instrumentele waarde; dit was 'n middel wat kon help om die doel te bereik. Die resultate ondersteun dus die gevolgtrekking dat aggressie wat instrumentele waarde het, deur frustrasie bevorder word. Dit is onduidelik watter effek frustrasie sou hê as die moontlike aggressiewe reaksies nie instrumenteel van aard was nie.

In 'n latere ondersoek (Buss, 1966a) kon die effek van frustrasie op instrumentele aggressie nie weer verkry word nie. Die prosedure wat gevolg is, was soortgelyk aan dié van die vorige ondersoek. In die frustrasievariasie is die prosedure van die geldelike beloning uitgelaat, maar ander variasies is bygevoeg. Of frustrasie bewerkstellig is deur taakmislukking sonder gevolge of deur taakmislukking gekombineer met straf of die verlies van beloning, en of die instrumentaliteit van aggressie beklemtoon is al dan nie, het aggressiewe gedrag in die frustrasiesituasies nie betekenisvol van aggressiewe gedrag in die kontrolesituasie verskil nie. Hierdie bevindings ondersteun dus nie die frustrasie-aggressiehipotese nie. By die gesamentlike beskouing van die resultate van die twee ondersoeke, het Buss (1966a) tot die gevolgtrekking gekom dat frustrasie 'n swak bepaler van aggressie is.

Verskeie navorsers het bevind dat aggressie slegs een van die baie moontlike hanteringstrategieë vir frustrasie is (Bandura, 1973; Savitsky, Rogers, Izard & Liebert, 1971). 'n Ondersoek van Christy, Gelfand en Hartmann (1971) ondersteun bogenoemde bevinding. In hierdie ondersoek is seuns blootgestel aan 'n aggressiewe model, of aan 'n nie-aggressiewe, maar hoogs aktiewe model, of is hulle betrek by sosiale interaksie. Hulle is toe blootgestel aan mislukking, in een geval in 'n kompeterende speletjie, en in die ander geval in 'n speletjie waarin 'n komponent van kompetisie afwesig was. Vryespel is hierna waargeneem om metings van beide aggressiewe en nie-aggressiewe gedrag te verkry. Blootstelling aan 'n aggressiewe model het gelei tot 'n groter mate van gevolglike aggressiewe gedrag as wat blootstelling aan 'n nie-aggressiewe, maar aktiewe model of sosiale interaksie veroorsaak het. In teenstelling met die verwagting van die F-A-hipotese, naamlik dat maksimale aggressie sal volg op mislukking in die kompeterende speletjie, was aggressie maksimaal in die situasie waar aggressiewe modellering en suksesvolle kompetisie gekombineer is. Aggressie was na beide sukses en mislukking in kompetisie betekenisvol hoër as in die nie-kompetisie kontrolesituasie en die twee kompetisiesituasies het nie betekenisvol van mekaar verskil nie. Die swakheid wat in die F-A-teorie teenwoordig is, naamlik dat frustrasie per se aggressie sal ontlok, word verder bevestig deur die feit dat frustrasie nie tot aggressie gelei het in situasies van nie-aggressiewe modellering en geen modellering nie.

Soos reeds genoem, toon hierdie en baie ander ondersoeke dat aggressie slegs een van die moontlike reaksies op frustrasie is. Zillmann (1979) skryf die feit dat sommige ondersoeke die F-A-hipotese ondersteun toe aan bykomstige faktore, soos elemente van persoonlike aanvalle of die instrumentele waarde van aggressiewe response. Ander ondersoeke toon dat frustrasie, wat as arbitrêr en onregverdig waargeneem word, wel tot aggressie aanleiding gee (Zillmann & Cantor, 1976).

Die F-A-hipotese se aanname van selfgesentreerde aggressie word deur Selg (1971) bevraagteken. Op grond van verskeie ondersoeke kom hy tot die gevolgtrekking dat aggressie teenoor die self nie noodwendig 'n gevolg van frustrasie is nie, maar dat dit ook aangeleer kan word. Selg (1971) kom ook tot die gevolgtrekking dat die F-A-hipotese se aannames oor katarsis nie voldoende deur empiriese ondersoeke bevestig is nie.

4.1.3 Uitbreidings van die F-A-hipotese

Die toepassing van Miller (1944) se konflikmodel op aggressiewe gedrag, spesifiek die verplasing van aggressie op plaasvervangende teikens, was 'n betekenisvolle uitbreiding van die F-A-hipotese.

Miller (1948) het met behulp van ondersoeke met diere aangetoon dat verplasing van aggressie wel plaasvind wanneer die oorspronklike teiken nie beskikbaar is nie. Hy het die volgende gevolgtrekkings gemaak:

1. As dit onmoontlik is om met aggressie te reageer teenoor die oorspronklike stimulus, sal die organisme die aggressie verplaas na 'n stimulus wat soortgelyk is aan die oorspronklike stimulus.
2. As konflik die organisme verhinder om aggressief teenoor die oorspronklike stimulus op te tree, sal dit verplaas word na 'n intermediêre stimulus.
3. As daar egter sterk neigings is om die oorspronklike stimulus te vermy,

sal die aggressie verplaas word na 'n stimulus wat baie van die oorspronklike stimulus verskil.

Indien verplasing as gevolg van konflik plaasvind, sal die intensiteit van die konflikterende response bepaal na watter stimulus die verplasing sal plaasvind. As daar egter nie konflik teenwoordig is nie, is verplasing bloot 'n kwessie van stimulusveralgemening.

Zillmann (1979) identifiseer verskeie probleme met Miller se teorie van verplasing.

Volgens hierdie teorie sal soortgelyke teikens eerder as nie-soortgelyke teikens aangeval word. Maar vir hoër vlakke van inhibisie geld dit dat hoe sterker die inhiberende kragte op aggressie teenoor die oorspronklike teiken is, hoe minder soortgelyk sal die teiken vir verplaaste aggressie wees. Sterk inhibisies sal dus lei tot aggressie teenoor persone wat baie min ooreenstemming met die oorspronklike teiken toon. Die verplasingsmodel bied baie min in terme van die oplossing of beheer van interpersoonlike aggressie. Die beste en moreel die regverdigbaarste beheer sou wees om die persoon aggressief te laat optree teenoor die oorspronklike teiken, anders sal 'n onskuldige persoon aangeval word. Hierdie implikasies van Miller se model is gebaseer op die aanname dat inhiberende response minder veralgemeen as aggressiewe response, 'n gevolgtrekking waartoe hy op grond van sy bevindings oor konflik kom. In terme van interpersoonlike aggressie is hierdie aanname totaal sonder empiriese validering, en dit is juis hierdie aspek, naamlik vaagheid met betrekking tot konkretisering van stimulussoortgelykheid, wat die vernaamste tekortkoming van die teorie is. Miller (1948) stel 'n vorm van semantiese veralgemeenbaarheid voor vir die hantering van die stimulussoortgelykheidskonstruk. So is die veralgemeenbaarheid van aggressiewe response of kompeterende reaksies nie net beperk tot perseptuele ooreenkomste wat gebaseer is op die fisiese manifestasies van oorspronklike of plaasvervangende teikens nie, maar kan dit, solank as wat daar 'n gemeenskaplike verbale of nie-verbale konnotasie of denotasie teenwoordig is, groot perseptuele diskrepansies oorbrug. Dit

het gelei tot 'n baie breë interpretasie van die stimulussoortgelykheidskonstruk, wat die model verder aanvegbaar maak.

4.1.4 Hersiening van die F-A-hipotese

Verskeie pogings is aangewend om die F-A-hipotese te hersien. Barker, Dembo en Lewin (1941) postuleer die frustrasie-regressiehipotese. Die navorsers rapporteer die waarneming dat gefrustreerde kinders primitiewe gedragspatrone toon. Die kind se gedrag gee die indruk van regressie na 'n vorige ontwikkelings stadium. Die hersiening het slegs hierdie regressie beklemtoon, sonder om die frustrasie-aggressieverhouding van die vorige hipotese te verander. Hierdie is egter 'n minder belangrike verandering. Die vernaamste poging om die frustrasie-aggressieteorie te hersien, is dié van Berkowitz (1962; 1965).

Berkowitz (1965) het die volgende twee stellings gemaak:

- (a) Frustrasie gee aanleiding tot 'n emosionele reaksie, soos woede, wat iemand kan gereed maak om 'n aggressiewe daad te pleeg.
- (b) Selfs al bestaan daar 'n gereedheid vir 'n aggressiewe daad, sal aggressiewe daade nie voorkom tensy daar toepaslike wenke is nie. Hierdie wenke kan omskryf word as stimuli wat geassosieer kan word met huidige of vorige woede-aanspoorders. Volgens Baron (1977) is die wyse waarop die stimuli aggressie-ontlokkende waarde verkry amper iets soos klassieke kondisionering. Berkowitz het ook die universele stelling dat alle aggressie frustrasie voorveronderstel, probeer beperk deur te postuleer dat daar aggressiewe gewoontes opgeroep en gevorm kan word by 'n persoon as hy, in die afwesigheid van aggressie, aan toepaslike wenke blootgestel word. Afgesien van laasgenoemde kwalifikasie is Berkowitz se hersiening grootliks 'n herfrasering van die F-A-hipotese, soos dit deur Miller aangepas is. Die vroeëre konsepte van die aggressiewe dryfveer en responssterkte vir aggressie is vervang deur dié van emosionele woede en aggressiegereedheid. Stimulusafhanklikheid, wat deur Miller beklemtoon word, is ook hier van belang. Hierdie model verskil slegs daarin van die vroeëre model

dat die konsep van toepaslike wenke daarin opgeneem is.

In Berkowitz se hersiening is die konsep van toepaslike wenke sentraal, maar ook baie dubbelsinnig. Die definisie van hierdie wenke verwys nie na die minimumsterkte van assosiasie wat nodig is om 'n wenk toepaslik te maak nie. As dit letterlik opgeneem word, kan alle stimuli wat aan die frustrasie-ervaring as sodanig en aan aggressie in die algemeen verbind is, aktiewe aggressiewe wenke word wat genoegsaam is om aggressie te ontlok. In byna elke sosiale interaksie waardeur iemand gefrustreer word, is daar ongetwyfeld oorgenoeg toepaslike wenke, en sulke interaksies sal altyd tot aggressie lei. Dit is egter teenstrydig met die doel van die hersiening. Verder is die gemiddelde menslike omgewing so belaaie met wenke wat op een of ander wyse verbind kan word aan vyandigheid en aggressie, dat dit moeilik raak vir enige gefrustreerde persoon om toepaslike wenke wat aggressie oproep te vermy.

Berkowitz (1965) postuleer dat die intensiteit van 'n aanval, in reaksie op toepaslike wenke, 'n gesamentlike funksie is van

- (a) die aggressiewe wenkwaarde van die stimulus - dus die sterkte van assosiasie tussen die ontlokkende stimulus en die vorige of huidige determinante van aggressie, en
- (b) die mate van aggressiegereedheid, woede-intensiteit of sterkte van aggressiewe gewoontes.

Berkowitz meen verder dat die blote assosiasie van stimuli met aggressie toepaslike wenke kan bied wat aggressie uit die organisme sal "trek". So beskou hy wapens as hoogs toepaslike wenke vir die ontlokking van aggressie (Berkowitz, 1968). Die gefrustreerde persoon se blootstelling aan hierdie wenke (wapens) gee geleentheid om die effek van aggressiewe wenke empiries te evalueer. Berkowitz en Le Page (1967) rapporteer die volgende ondersoek.

Eenhonderd proefpersone moes 'n taak uitvoer wat deur 'n ander proefpersoon, wat in werklikheid 'n medewerker van die eksperimenteerder was, geëvalueer is. Die evaluering is uitgevoer deur die toediening van 'n elektriese skok; of een skok om tevredenheid aan te dui, of sewe skokke om ontevredenheid aan te dui. Die aantal skokke was natuurlik onafhanklik van die proefpersoon se werklike prestasie. Die skokvariasie is gebruik om 'n variasie in die vlakke van woede te bewerkstellig. Die proefpersoon wat sewe skokke ontvang het, het 'n hoër mate van woede gerapporteer as dié wat slegs een skok ontvang het. Die aggressiewe en nie-aggressiewe proefpersone moes daarna die medewerker se prestasie evalueer. Die proefpersone het by die apparaat gesit waarmee hulle skokke kon toedien. Op hierdie stadium is daar 'n variasie van wenke aangebied. In een situasie is 'n haelgeweer en 'n rewolwer naby die apparaat geplaas. Daar is aan die proefpersone gesê dat die wapens aan die medewerker behoort en dat hulle dit moet ignoreer. In 'n ander situasie was die wapens ook daar, maar daar is aan die proefpersone gesê dat dit aan iemand anders behoort. In die kontrolesituasie was die wapens afwesig. 'n Bykomende kontrolesituasie, met slegs aggressiewe proefpersone, is bygevoeg. Hier is pluimbalrakette naby die apparaat geplaas, en daar is aan hulle gesê dat dit aan iemand anders behoort. Daar is bevind dat die aanwesigheid van wapens en hul assosiasie met die aggressieteiken by nie-aggressiewe proefpersone geen merkbare effek op aggressiewe gedrag, soos gemeet deur die aantal skokke wat aan die medewerker toegedien is, gehad het nie. In teenstelling hiermee het die variasie van wenke by alle aggressiewe proefpersone aanleiding gegee tot verskille in aggressiwiteit. Aggressiewe proefpersone het betekenisvol meer aggressief opgetree in die teenwoordigheid van wapens wat geassosieer is met die teiken, as in die teenwoordigheid van pluimbalrakette of die afwesigheid van beide wenke. Daar was nie 'n betekenisvolle verskil in aggressiwiteit tussen die situasies met geassosieerde en ongeassosieerde wapens nie.

Proefpersone het in die situasie waar wapens teenwoordig was wat nie met die teiken geassosieer was nie, betekenisvol meer aggressief opgetree as dié in die situasie waar rakette teenwoordig was. Die proefpersone in die ongeassosieerde wapensituasie het egter nie betekenisvol meer aggressief

opgetree as dié in die situasie waar geen van die wenke teenwoordig was nie. Daar moet gelet word daarop dat hierdie bevindings verkry is nadat daar spesifiek verwys is na die wapens en vermeld is aan wie hulle behoort. Hierdie element van die prosedure het tot 'n groot mate van kontroversie aanleiding gegee.

In 'n poging om die navorsing oor die wapeneffek uit te brei, kon Ellis, Weiner en Miller (1971) nie daarin slaag om Berkowitz en Le Page (1967) se bevindings te dupliseer nie. Ellis et al. (1971) het probleme ondervind om die proefpersone te oortuig dat die wapens aan die medewerkers behoort het. Die proefpersone het oor die algemeen die doel met die wapens herken, selfs as meer geloofwaardige verklarings gebruik is. As gevolg van hierdie probleme is die situasie met teiken-geassosieerde wapens uitgelaat. Die wapens is opsigtelik geplaas sonder om enige verklaring te gee. Ellis et al. (1971) het drie vlakke van woede-aansporing, naamlik geen skok, twee skokke en agt skokke, gebruik. In ooreenstemming met Berkowitz en Le Page (1967) se bevindings, het die teenwoordigheid van wapens geen merkbare effek gehad in gevalle van ligte irritasie nie (twee skokke). Maar in teenstelling met die oorspronklike bevindings, was daar ook geen noemenswaardige effek in gevalle van ernstige irritasie (agt skokke) nie. In die afwesigheid van irritasie het die teenwoordigheid van wapens 'n betekenisvolle inhiberende effek op aggressie gehad. Laasgenoemde bevinding is dus nie in ooreenstemming met die wenkmodel nie.

Buss, Booker en Buss (1972) was ook onsuksesvol in hul poging om die wapeneffek te dupliseer. Om die geloofwaardigheid van die verduideliking oor die teenwoordigheid van die wapens te verhoog het hulle aan die proefpersone gesê dat die wapens aan die medewerker behoort, wat dit aan 'n vriend, wat betrokke was in 'n ander eksperiment sou leen. Wat die wenkvariasie betref, was daar slegs die teenwoordigheid van teiken-geassosieerde wapens versus die afwesigheid van wapens. Verder was die ontwerp en prosedures van die eksperiment dieselfde as dié van Berkowitz et al. (1967). Buss et al. (1972) het bevind dat die teenwoordigheid van wapens eerder aggressiewe gedrag by beide aggressiewe en nie-aggressiewe

proefpersone laat afneem het. Buss et al. (1972) spekuleer dat die proefpersone in die teenwoordigheid van vernietigende wapens kon voel dat toediening van skokke van 'n hoë intensiteit moontlik te pynlik is, en dat hulle daarom geïnhibeer was. Die navorsers het toe besluit op 'n verdere ondersoek. Die proefpersoon is weer onder dieselfde omstandighede getoets, behalwe dat die skokvlakke verminder is tot minimale pynervaring. Weer eens het die bevindings nie die wapeneffek ondersteun nie.

Buss et al. (1972) het ook verskeie ondersoeke uitgevoer waarin wapens nie net teenwoordig was nie maar ook gebruik is deur die proefpersoon. Die proefpersone het aan 'n skyfskietssessie deelgeneem voordat hulle die geleentheid gegee is om aggressief op te tree. Slegs in een van die vier ondersoeke het die gebruik van wapens aggressie bevorder. In die ander drie was daar nie 'n betekenisvolle effek nie.

Page en Scheidt (1971) het bogenoemde probleme op grond van 'n eksperimentele nowe-effek verklaar. Volgens hulle was die proefpersone moontlik bewus van die rede waarom die wapens daar was, en het hulle saamgewerk met die eksperimenteerder deur meer skokke toe te dien - hierdie verskynsel van samewerkende proefpersone is dus 'n eksperimentele sydigheid wat ontstaan vanweë sogenaamde eisenmerke. Page en Scheidt (1971) het in hul duplisering van die wapeneffek bevind dat meer gesofistikeerde proefpersone meer onwillig was om saam te werk en gretig was om die eksperimenteerder te dwarsboom. 'n Ander moontlikheid was ook miskien dat die meeste proefpersone hulself wou voordoen as oulike, aangename, nie-aggressiewe persone. Dit is wel bekend dat mense geneig is om 'n gunstige beeld van hulself te projekteer. Page en Scheidt (1971) het toe die gesofistikeerde proefpersone onderskei van die naïewe proefpersone. 'n Interessante verskynsel was dat daar, in die teenwoordigheid van wapens, 'n toename in aggressie by die meer gesofistikeerde proefpersone was. In teenstelling hiermee het die teenwoordigheid van wapens nie daarin geslaag om aggressie by die naïewe proefpersone te ontlok nie. Laasgenoemde bevinding is egter nie statisties betekenisvol nie. Hierdie bevindings word gekompliseer deur die feit dat sowel naïewe as gesofistikeerde proefpersone

in die teenwoordigheid van wapens aggressiewe gedrag getoon het, terwyl gesofistikeerde proefpersone in die afwesigheid van wapens baie minder aggressief as naïewe proefpersone opgetree het. Laasgenoemde kan 'n aanduiding wees daarvan dat gesofistikeerde proefpersone skoktoediening verminder het omdat hulle evalueringsvrees ervaar het toe hulle bewus geraak het van die eksperimenteerder se belangstelling in vergeldingsgedrag. Hierdie vrees kon daartoe lei dat die proefpersone hulle samewerking gegee het, omdat die doel met die teenwoordigheid van wapens aan hulle bekend was. Page en Scheidt (1971) het 'n komplekse interaksie tussen gesofistikeerdheid, eisebawustheid en begrip van die evaluering geïdentifiseer. In die ondersoeke van Ellis et al. (1971); Page en Scheidt (1971) en Buss et al. (1972), het die teenwoordigheid van die wapens vreemd voorgekom vir die proefpersone, en hulle kon toe raai wat die doelstelling daarmee was. Dis juis hierdie deursigtigheid van die doelstelling wat die kern van die probleem was.

In 'n veldondersoek het Turner, Layton en Simons (1975) bogenoemde probleem oorkom. Hierdie navorsers het proefpersone gefrustreer deurdat 'n medewerker 'n verkeersknoep veroorsaak het. Hy het 'n vragmotor by 'n rooi robot laat staan, en eers beweeg lank nadat die lig groen geword het. In sommige situasies is 'n geweer in die vragmotor se vensterrak geplaas, en in ander situasies nie. Daar is ook 'n plakker op die venster aangebring met die woorde "wraak" of "vriend" daarop. Hierdie plakkers moes verseker dat die geweer afwisselend aggressiewe en nie-aggressiewe assosiasies het, die bestuurder was verder òf duidelik sigbaar, òf versteek agter 'n gordyntjie. Die mate waarin toeters gedruk is, is as 'n maatstaf van aggressie geneem. Die vraag ontstaan egter of die druk van toeters 'n betroubare maatstaf van aggressie is, en of dit nie bloot net 'n aanduiding van ergernis is nie.

Turner et al. (1975) het bevind dat wanneer die bestuurder nie sigbaar was nie, die teenwoordigheid van die geweer en die plakker met "wraak" daarop tot 'n groter toename in die druk van toeters gelei het as wat die geval was in die teenwoordigheid van die geweer en die plakker met "vriend" daarop, en in die afwesigheid van beide plakker en geweer. As die bestuurder duidelik sigbaar was, is geen effek verkry nie. Of die bestuurder nou sigbaar was of nie, kon die geweer saam met die plakker met "vriend" daarop nie daarin

slaag om die frekwensie van die druk van toeters te verhoog nie. By manlike bestuurders van nuwe motors het die geweer en die plakker met "wraak" daarop tot die druk van meer toeters gelei as in die ander situasie. Die frekwensie van die druk van toeters in die situasie waar die geweer en die plakker teenwoordig was, was vergelykbaar met die situasie waar beide afwesig was. By manlike bestuurders met ou motors het die geweer en die plakker met "wraak" daarop die teenoorgestelde effek gehad. Toeters is betekenisvol minder gedruk as in die gekombineerde oorblywende situasies. Hierdie variasies het minimale effekte op dames gehad, of hulle ou of nuwe motors bestuur het. In die geheel gesien, het die bevindings van Turner et al. (1975) nie ondersteuning gebied aan die opvatting dat gewere as kragtige aggressiewe wenke die ekspressie van aggressiewe daade ontlok nie. In die afwesigheid van suggestiewe plakkers het die teenwoordigheid van 'n geweer sulke neigings verminder. In die teenwoordigheid van die plakker met "wraak" daarop was die effek van die geweer baie inkonsekwent. Dit het gevarieer volgens die geslag van die persoon, die ouderdom van die motor en die sigbaarheid van die persoon op wie die aggressie gerig is. Hierdie bevindings dra by tot die gevolgtrekking dat die wapeneffek nie veralgemeenbaar is nie. Turner et al. (1975) se bevindings stem ooreen met die vroeëre bevindings. Berkowitz se stelling dat sulke wenke 'n universele krag besit om aggressie te ontlok, word nie ondersteun nie.

Berkowitz (1983) reageer op die kritiek teen sy bevindings van die wapeneffek. Hy verwerp veral die mening dat die proefpersone in sy ondersoek meer aggressief opgetree het omdat hulle daardeur die navorser tevrede wou stel. Hy wys op die ondersoek van Turner en Simons (1974) wat hierdie aspek ondersoek het. Hulle beweer dat ander proefpersone wat ook bewus is van die eksperimentele belang van wapens, hoë aggressievlakke sal hê. Hulle het dit op die volgende wyse getoets: 'n Medewerker, wat homself voorgedoen het as 'n student wat pas die eksperiment voltooi het, het inligting daaromtrent gegee aan die student wat gewag het om aan die eksperiment deel te neem. In die situasie waar daar 'n hoë bewustheid van die navorser se bedoelings met die eksperiment was, is daar aan die proefpersoon gesê dat hy wapens op die tafel sal sien en dat dit moontlik sy reaksies sal verander. In die situasie

waar daar 'n mindere mate van bewustheid was, is daar aan die proefpersoon gesê dat die ondersoek 'n mate van misleiding behels. Later, toe elke proefpersoon die geleentheid gekry het om iemand anders te skok, is bevind dat hoe hoër die bewustheid van die belang van die wapens was, hoe minder was die aantal skokke wat toegedien is. Proefpersone se kennis van die navorser se doelstellings met die wapens het dus juis hulle aggressie laat afneem.

'n Latere ondersoek van Simons en Turner (1976) het hierdie bevindings bevestig. Hierdie bevindings kan verklaar word deur die feit dat die proefpersone nie op 'n sosiaal onaanvaarbare wyse wou optree nie, omdat hulle bewus was daarvan dat hulle reaksies dopgehou is. Dit kan moontlik die vroeëre bevindings van Buss et al. (1972) se ondersoeke verklaar: die proefpersone kon moontlik bewus geraak het daarvan dat die eksperimenteerder hul reaksies dophou, en kon juis daarom en vanweë sosiale redes hul aggressie geïnhibeer het. Berkowitz (1983) verwys verder na ander ondersoeke wat sy bevindings ondersteun het, naamlik dié van Stodi (Berkowitz, 1983), wat die wapeneffek verkry het, selfs by proefpersone wat nie vooraf aggressief was nie. Leyens en Parke (1975) het studente blootgestel aan skyfies van wapens en het ook die wapeneffek by aggressiewe studente gekry.

Turner, Simons, Berkowitz en Frodi (1977) het in hul ondersoek die gedrag van jong mans by 'n lentekarnaval waargeneem. Hulle het een van die karnavalhokkies gebruik waar studente 'n hanswors met nat sponse kon gooi. 'n Wapen is by sommige neergesit, en by ander nie. Die deelnemers het nie geweet dat hulle betrokke was by die eksperiment nie, en het ook meer sponse na die hanswors gegooi as hulle aan die wapen blootgestel is. Of die gooi van sponse na die hanswors as aggressie beskou moet word, is egter onduidelik.

Volgens Baron (1977) was die tweede grootste wysiging van die FA-hipotese deur Berkowitz (1965) sy stellings oor die voorwaardes vir die vermindering van aggressie. Berkowitz (1965) was van mening dat erg gefrustreerde persone hul aggressie slegs kon verminder deur hul frustreerder te beseer. Sulke persone het volgens hom 'n sterk neiging gehad om hul aggressie ten volle uit te leef, en hulle sal nie tevrede wees voordat die frustreerder nie fisiek beseer is

nie. Berkowitz (1965) het verder beweer dat mislukte pogings om die frustreerder te beseer op sigself frustrerend kan wees, en dit kan die aggressie verder bevorder. Hierdie stellings maak verplasing of katarsis dus onmoontlik. Baie navorsers verwerp hierdie stelling (Feshbach, 1964; 1970; Zillmann, 1979). Die dryfveer wat deur frustrasie ontstaan, word tans as diffuus gesien en nie spesifiek as aggressie nie, en so sou dit dan ook verminder kan word deur verskeie ander aktiwiteite (Baron, 1977; Zillmann, 1979).

Slotgedagte

Dollard et al. (1939) en Berkowitz (1965) hanteer aggressie nie as 'n aangebore drang nie, maar wel as 'n omgewingsbepaalde reaksie. Hulle is dus meer optimisties wat die beheer en voorkoming van aggressie betref. Dit sou impliseer dat eksterne bronne van frustrasie verwyder moet word. Ongelukkig is die menslike omgewing so belaaï met potensiële frustreerders dat totale verwydering daarvan feitlik onmoontlik is. Hierdie hipotese bied dus nie 'n baie rooskleurige prentjie vir die beheer en voorkoming van interpersoonlike aggressie nie.

4.2 DIE PERSOONLIKHEIDSTEORIE VAN SKINNER EN NAVORSING IN VERBAND MET AGGRESSIE VANUIT HIERDIE PARADIGMA

Skinner se benadering kan as 'n behavioristies beskou word. Hy beklemtoon die direkte bestudering van gedrag, onderbeklemtoon die gebruik van konstrakte en beskou operante kondisionering as die basis vir die aanleer van gedrag (Smith & Vetter, 1982).

Skinner bevraagteken die konstrakte wat die innerlike funksionering van persoonlikheid verklaar. Volgens hom is sulke persoonlikheidsveranderlikes eenvoudig verbale etikette wat onnodig toegepas is op spesifieke gedragspatrone (Skinner, 1975). Skinner vervang hierdie konstrakte en afleidings in sy benadering met 'n funksionele analise van gedrag. Hierdie benadering fokus op die bepaling van oorsaak-gevolgverhoudings. Sulke verhoudings kan bepaal word deur die identifisering van kontrolerende antesedente faktore, soos stimuli en die akkurate waarnemings van die gedragsgevolge. In so 'n funksionele analise is dit volgens Skinner dus nie nodig om afleidings te maak oor innerlike funksionering nie. Skinner (1975) ontken egter

nie die invloed van innerlike fisiologiese prosesse op gedrag nie, maar is van mening dat die tegnologie en wetenskap nog nie volledig genoeg ontwikkel het om dit te verstaan nie.

Daar sal vervolgens meer volledig gekyk word na die elemente van Skinner se teorie. Daar is twee tipes response wat onderliggend is aan Skinner se funksionele analise van gedrag. Die eerste tipe, naamlik respondente, verwys na response wat ontlok word deur identifiseerbare stimuli. Die tweede groep response staan bekend as operante. 'n Operant is 'n respons wat voorkom sonder dat dit ontlok word deur 'n spesifieke stimulus. Twee verskillende leerprosesse is op grond van die onderskeid tussen respondente en operante geïdentifiseer. Die eerste tipe, naamlik klassieke kondisionering of S-tipe, is deur Pavlov (1927) ontwikkel. In hierdie leerproses word 'n neutrale stimulus deur 'n stimulus gevolg wat "natuurlik" of deur vorige leerervaring 'n spesifieke respons ontlok. Herhaalde aanbiedings van die neutrale stimulus, wat bekend staan as die ongekondisioneerde stimulus, sal tot 'n leerervaring aanleiding gee. Volgens Skinner is operante kondisionering (ook genoem instrumentele of tipe R-kondisionering), veel meer belangrik as klassieke kondisionering. In hierdie leerproses lewer die persoon 'n respons, sonder die teenwoordigheid van 'n spesifieke stimulus. Die respons "opereer" in die omgewing om dit te verander. Die waarskynlikheid dat die respons herhaal sal word, word beheer deur gebeurtenisse wat op die respons volg. As die gebeurtenisse die waarskynlikheid dat die respons herhaal sal word verhoog, staan die gebeurtenisse bekend as versterkers.

Die aanleer van 'n respons vind dus plaas as daardie respons gevolg word deur versterking. Oor die algemeen vind die verandering van 'n respons op 'n soortgelyke wyse plaas. So kan 'n respons uitgewis word deur die versterking te weerhou. Skinner onderskei tussen primêre en sekondêre versterkers. 'n Primêre versterker is 'n stimulus wat nie aangeleer is nie en wat 'n direkte bekende verband het met 'n dryfveer, byvoorbeeld honger en dors. Sekondêre of aangeleerde versterkers moet deur 'n leerproses versterkingswaarde verkry, en staan dan bekend as gekondisioneerde versterkers. Die beginsel van gekondisioneerde versterking is veral belangrik in terme van persoonlikheidsontwikkeling. Verbale stimuli, nie-verbale vorme van menslike gedrag en sosiale vorme van gedrag kan versterkend wees.

Skinner onderskei ook tussen twee tipes versterking, naamlik positiewe en negatiewe versterking. Hierdie twee tipes kan onderskei word op grond van die spesifieke effek wat dit op response het. 'n Operante respons sal toeneem as 'n positiewe versterker teenwoordig is nadat die respons reeds gelewer is, of wanneer 'n negatiewe versterker afwesig is nadat die respons gelewer is.

Straf is egter nie dieselfde as negatiewe versterking nie. Waar 'n negatiewe versterker vermydingsresponse laat toeneem, is straf 'n onaangename gevolg van gedrag, wat daarop gerig is om die gedrag te verander of te laat ophou. 'n Verdere onderskeid is dat die aversiewe stimulus by negatiewe versterking voor die respons voorkom, terwyl dit by straf ná die respons voorkom. Daar kan ook onderskei word tussen positiewe en negatiewe straf. Positiewe straf verwys na die toediening van 'n aversiewe stimulus na afloop van die lewering van die respons, terwyl negatiewe straf verwys na die wegneem van 'n aangename stimulus ná die lewering van die respons.

Die onderskeid tussen positiewe en negatiewe versterking en straf het belangrike implikasies vir die ontwikkeling van menslike gedrag en daarom ook vir persoonlikheidsfunksionering. Die volwasse persoonlikheid is volgens Skinner 'n versameling van verskeie tipes gedrag, wat deur die persoon se lewe deur verskeie tipes versterking ontwikkel het. Volgens Skinner is positiewe versterking baie effektief in die ontwikkeling en verandering van sosiale gedrag, omdat die positiewe versterker lei tot aangeleerde gedrag, wat relatief min negatiewe gevolge het en dikwels geassosieer word met positiewe emosionele gedrag. Straf lewer egter volgens hom verskeie probleme:

1. Gedrag wat onderdruk word deur straf kan maklik vervang word deur ander, omdat die straf nie die oorsaak van die ongewenste gedrag verwyder nie.
2. Wanneer straf opgehef word, lei dit dikwels tot die hervestiging van die ongewenste gedrag.
3. Vermydingsgedrag wat deur die straf veroorsaak word, kan op sigself problematies word.

4. Straf kan 'n faktor wees in die ontwikkeling van gekondisioneerde emosionele response, soos byvoorbeeld angs.
5. Straf is moeilik om toe te pas sonder dat die respons ook versterk word.

Skinner (1971) wys daarop dat daar verskeie voorbeelde van die differensiële effek van verskeie tipes versterking op gedrag is. Volgens Skinner is die bestraffing van kriminele gedrag met tronkstraf nie effektief nie. Hy is van mening dat rehabilitasie, waar positiewe versterking 'n rol speel, meer effektief sou wees.

In operante kondisionering kan 'n respons nie versterk word sonder dat die respons deur die persoon gelewer is nie. Hierdie probleem word opgelos deur die versterking van 'n reeks geordende gedrag, wat stapsgewyse benaderings van die verlangde gedrag is. Die proses staan bekend as gedragsvorming.

Skinner onderskei verder verskeie versterkingskedules. Die versterking kan konsekwent gegee word op elke respons wat gelewer word. By menslike gedrag word gedrag eerder onderbroke versterk. Ferster en Skinner (1957) identifiseer twee basisse vir onderbroke versterking. Die eerste is die ratioskedule, waar die lewering van versterking afhang van die aantal korrekte response wat gelewer word. In plaas daarvan om elke respons te versterk, word elke tweede, derde, vyfde of tiende respons na gelang van die doel van die eksperiment versterk. Daar is twee tipes ratioskedules. Die eerste is 'n vaste ratio, waar versterking konsekwent in dieselfde ratio toegedien word. Die tweede tipe is die veranderlike ratio, waar die ratio van versterkers willekeurig gewissel word. 'n Tweede tipe skedule is die intervalskedule, waarin versterking op 'n respons volg nadat 'n sekere tydspanne verloop het. In 'n vaste intervalskedule is die tydverloop konstant van een periode tot die volgende. In 'n veranderlike intervalskedule word 'n reeks willekeurig gevarieerde intervalle gebruik. Daar bestaan egter ook meer komplekse kombinasies van skedules, veral by menslike gedrag.

Ander belangrike begrippe in Skinner se benadering is diskriminatiewe stimuli en stimulusveralgemening. Diskriminatiewe stimuli verwys na stimuli wat situasies, waarin spesifieke gedrag versterk sal word, op 'n differensiële wyse sal aandui,

en die gedrag is dan onder stimulusbeheer. Stimulusveralgemening kom voor wanneer 'n respons volg op 'n stimulus wat verskil van, maar soortgelyk is aan dié wat oorspronklik in die leersituasie voorgekom het.

Skinner het self nie 'n buitengewone bydrae tot die navorsing oor aggressie gelewer nie, maar sy kondisioneringsbeginsels is baie wyd gebruik in die navorsing oor aggressie. Daar bestaan ook 'n massa navorsing oor die rol van die leerprosesse in aggressiewe gedrag. Hierdie bevindings sal vervolgens bespreek word. Daar sal eerstens verwys word na klassieke kondisionering en aggressiewe gedrag, en daarna sal operante kondisionering bespreek word, met verwysing na positiewe en negatiewe versterking, straf en diskriminatiewe stimuli.

4.2.1 Klassieke kondisionering en aggressie

Berkowitz (1962; 1965) beklemtoon die rol van klassieke kondisionering in die aanleer van aggressiewe gedrag. Volgens Berkowitz bestaan die kern van sy benadering uit die kondisionering van aggressiewe gedrag, wat deur 'n aanvanklik neutrale stimulus ontlok word. Sekondêre faktore wat die stimulus kan verander, is onderliggend hieraan.

Ten opsigte van impulsiewe aggressie beweer Berkowitz dat operante kondisionering grootliks oorbeklemtoon is, en dat die klassieke kondisioneringsmodel 'n meer bevredigende verklaring bied. 'n Individue reageer impulsief aggressief, omdat omgewingstimuli dit ontlok (Berkowitz, 1968). Die outomatiese aard van so 'n respons word baie beklemtoon. Die organisme kan homself nie help nie. Volgens hierdie siening word kognitiewe prosesse wat gedrag kan rig nie erken nie, alhoewel dit soms vermeld word. Kognitiewe prosesse is egter nie daartoe in staat om aggressiewe reaksies te inhibeer nie. Die mens se aggressiewe gedrag word, net soos by ander spesies, deur omgewingstimuli beheer. Daar is egter verskille, omdat die mens die aggressiewe betekenis van gebeure kan manipuleer.

Berkowitz gebruik grootliks bevindings wat verkry is deur ondersoeke van wenkmediasie (Berkowitz & Geen, 1967; Geen & Berkowitz, 1966) en die sogenaamde wapeneffek (Berkowitz & Le Page, 1967), om sy teorie van die klassieke kondisionering van impulsiewe aggressie te ondersteun. Hierdie

ondersoeke is reeds in 'n vorige afdeling bespreek.

'n Analise van die prosedure wat in die ondersoeke gebruik is, het geen direkte parallele met klassieke kondisionering nie. Daar is geen sistematiese afparing van gekondisioneerde en ongekondisioneerde stimuli nie, en dus geen kondisionering nie. Hierdie ondersoeke kan dus nie deur 'n kondisioneringsverklaring ondersteun word nie.

Daar word vervolgens gekyk na ondersoeke wat 'n meer direkte toets van die outomatiese stimulusbeheer van aggressie is. Loew (1967) het 'n ondersoek uitgevoer waarin manlike proefpersone versterk is om 'n aggressiewe of 'n nie-aggressiewe woord uit 'n reeks woorde te selekteer. Die eksperimenteerder se opmerking "korrek" was die versterking. Onder die voorwendsel dat dit 'n leertaak was, het proefpersone 'n ander persoon geskok, sonder dat hulle deur dié persoon geprovokeer is. Daar is gevind dat die proefpersone wat vir selektering van aggressiewe woorde versterk is, skokke van 'n groter intensiteit toegedien het as dié wat vir nie-aggressiewe keuses versterk is, of die taak frustrasie behels het of nie. Geen en Pigg (1970) het die volgorde van Loew se ondersoek omgekeer. Hulle het manlike proefpersone verbaal versterk om 'n ander persoon met intense skokke te skok, en daarna moes hulle die gebruik van aggressiewe woorde in 'n assosiasietoets evalueer. Daar is bevind dat proefpersone wat vir aggressiewe gedrag versterk is, 'n hoër frekwensie van aggressiewe assosiasies getoon het as die ander proefpersone. Alhoewel die voorkoms van woorde met aggressiewe konnotasies in vrye assosiasie van laasgenoemde ondersoek nie as 'n meting van aggressiewe gedrag beskou kan word nie, kan die twee ondersoeke daarop dui dat die versterking van een tipe aggressiewe respons die waarskynlikheid van ander tipe aggressiewe reaksies kan verhoog. Hierdie uitbreiding van outomatiese reaksies tot wenke word as die gevolg van kondisionering gesien.

Geen en Stonner (1971) het 'n eksperiment uitgevoer wat vaaghede met betrekking tot die aggressiewe respons vermy. Manlike proefpersone is verbaal versterk ("Dis goed, jy vorder goed") vir die toediening van 'n intense elektriese skok aan 'n ander persoon sodra 'n lig geflits het. Daarna het proefpersone

skokke toegedien in reaksie op òf aggressiewe woorde, soos "versmoor", "bloedbad", "moord", "steek" en "martel", òf nie-aggressiewe woorde, soos "was", "reis", "loop", "ontspan", "slaap" en "luister", wat op 'n skerm geprojekteer is. Daar is bevind dat die proefpersone wat versterk is, meer intense skokke toegedien het in reaksie op aggressiewe woorde as op neutrale woorde. As mens kan aanvaar dat proefpersone oor die algemeen gekondisioneer is om aggressief te reageer op woorde soos "bloedbad", is die effek in ooreenstemming met 'n kondisioneringsverklaring. Geen en Stonner (1971) het egter ook waargeneem dat proefpersone wat nie versterk is om aggressief op te tree nie, minder intense skokke in reaksie op aggressiewe woorde gelewer het as in reaksie op neutrale woorde. Hierdie bevindings stem nie ooreen met die aanname dat aggressiewe woorde gekondisioneerde ontlokkers van aggressie is nie. Die bevindings in verband met die versterkte proefpersone kan verklaar word as die gevolg van die uitbreiding van 'n gewoonte wat tydens die versterkingsperiode gevorm is. Die bevindings wat verkry is na aanleiding van die reaksies van die proefpersone wat nie versterk is nie, ondersteun nie die siening nie. Hierdie bevindings kan ten beste verklaar word as synde die gevolg van deursigtigheid en evalueringsvrees. Die bevindings ondersteun nie die teorie van responsgemedieerde stimulusveralgemening vir aggressie van Berkowitz nie.

'n Onderzoek deur Swart en Berkowitz (1976) hou meer direk verband met klassieke kondisionering van aggressie as die vroeëre ondersoeke wat bespreek is. In hierdie ondersoek is manlike proefpersone geprovokeer deur die ontvangs van òf agt skokke, òf een skok respektiewelik van 'n medewerker wat hul prestasie op 'n taak moes evalueer. Daarna moes hulle alleen in 'n glashokkie sit en die frekwensie van agt wit ligflitse aanteken. Die betekenis van die lig is sistematies gevarieer deur die volgende instruksies:

1. Die proefpersoon het onder die indruk verkeer dat die eksperimenteerder die medewerker moes skok, en die wit lig het gedui op die ontvangs van 'n pynlike emosionele skok.
2. Daar is aan die proefpersoon gesê dat die medewerker 'n skok ontvang

van die eksperimenteerder, maar dat die rekord van die wit ligflitse benodig word vir die kalibrasie van die tydopnemer.

3. Daar is ook aan die proefpersoon gesê dat die medewerker in 'n kontrolesituasie geen skok sal ontvang nie en dat die waarnemings gedien het as kalibrering van die tydopnemer.

Daarna moes die proefpersone iemand skok wat nog nie by die ondersoek betrokke was nie. Skokke is toegedien in reaksie op die bekende wit lig en op 'n nuwe blou lig. Veertig tekens (20 flitse van elke lig) is in toevalsvolgorde aangebied. Die intensiteit en duur van die skokke het gedien as 'n meting van aggressie. Swart en Berkowitz (1976) het aanvaar dat inligting oor die medewerker se lyding versterkend was vir die geprovokeerde proefpersoon, en hulle het beweer dat stimuli wat geassosieer is met versterking, toekomstige aggressie sal kontroleer. So is verwag dat die geprovokeerde proefpersoon meer aggressief sal optree in reaksie op die wit lig as op die blou lig. Die wit teken is gesien as die gekondisioneerde stimulus wat die aggressiewe reaksie ontlok, en klassieke kondisionering is die meganisme waardeur die stimuluskontrole tot stand kom.

Die aanname dat die slagoffer se pyn versterkend is, kon nie eksperimenteel ondersteun word nie. Dit is ook moeilik om te sien hoe die prosedure beskryf kan word as klassieke kondisionering, want dit is moeilik om te begryp hoe die wit lig, wat as 'n versterker by die geprovokeerde proefpersone gedien het, as 'n gekondisioneerde stimulus vir aggressie beskou kan word. As die lig beskou word as 'n versterker, sal die gedrag wat die versterker voorafgaan – in hierdie geval sit en wag – versterk word. Die proefpersoon se nie-aggressiewe gedrag sal versterk word. As die lig dan gesien word as 'n stimulus, behoort die reaksie in dié omstandighede, naamlik genieting van die situasie, versterk te word en nie aggressie nie. Om die klassieke kondisioneringsmodel te ondersteun, moes die wit lig verbind word aan die motivering van aggressiewe response. Dit sou gedoen kon word deur 'n ander stimulus, wat na herhaalde aanbiedinge met die lig, slegs aggressiewe reaksies sou ontlok. Bogenoemde data kan dit egter nie ondersteun nie.

Aangesien die klassieke kondisionering van menslike aggressie nog nie bevredigend bewys kon word nie, kan dit alleen 'n persoonlike oortuiging wees wat Berkowitz 'n teorie laat voorhou het waarin mense sonder keuse by geweld betrek word deur al die stimuli wat in die verlede aggressiewe uitbarstings voorafgegaan het, of daaraan verbind is. Die individu is dus aan die genade oorgelaat van 'n omgewing belaaie met wenke wat aggressiewe assosiasies, en uiteindelik geweld, ontlok. Berkowitz lê sterk klem op die vestiging en versterking van stimulusbeheer, maar die afname van die beheer word heeltemal geïgnoreer. Sy aanbieding van stimuluskontrole is dus grootliks verdraai. As aggressie beheer word deur gekondisioneerde en diskriminatiewe stimuli, moet nie-aggressiewe gedrag op 'n soortgelyke wyse gekontroleer kan word. As aanval gekondisioneer kan word, kan vermyding, onttrekking en vlug ook gekondisioneer word. Stimuluskontrole kan ook uitgewis word.

In 'n stimuluskontroleteorie van aggressie is daar dus ten minste twee faktore wat in ag geneem moet word, naamlik die feit dat stimuluskontrole van toepassing is op aggressiewe en nie-aggressiewe gedrag, en dat stimuluskontrole uitgewis kan word. In 'n stimuluskontroleteorie van aggressie moet daar ook aandag geskenk word aan natuurlike heersende omstandighede. As mens kan aanvaar dat kinders en volwassenes hoofsaaklik die versoeking om aggressief op te tree wil/kan weerstaan, sal voorafgaande stimuli die krag ontwikkel om nie-aggressiewe reaksies op woede te ontlok. Alleen die gedrag van individue wat met konsekwentheid aggressief optree, kan onder stimuluskontrole kom. So kan die gebruik van tekens, soos woorde met aggressiewe konnotasies, nie konsekwent verbind word met aanval nie. Hulle kan net sowel met vrees en ontvlugting geassosieer word as met woede en aggressie. As aggressiebelaaide tekens verder as gekondisioneerde stimuli vir aggressie beskou word, sal elke teken wat nie deur aggressiewe aktiwiteite gevolg word nie uitwissing bevorder. Die streng toepassing van die stimuluskontroleparadigma lei dus nie tot die gevolge wat Berkowitz voorgestel het nie. As dit 'n belangrike rol speel by menslike aggressie, bevorder dit waarskynlik eerder die nie-aggressiewe oplossing van konflik as aggressiewe oplossings.

Die outomatiese ontlokking van gedrag deur stimuli kan ook bevraagteken word. Word die mens nie daardeur gelykgestel aan die laer diersoorte nie, en word sy kognitiewe en wilsprosesse nie heeltemal ontken nie? Die massa data wat beskikbaar is oor die invloed van kognitiewe mediëring in die aanmoediging of ontmoediging van aggressie, bevraagteken die outomatiese invloed van stimuluskontrole soos gestel deur Berkowitz.

Vroeëre ondersoeke van aggressie het dikwels woede-geïnduseerde aggressie as 'n ongekontroleerde proses, sonder die invloed van denkprosesse, gekonseptualiseer. Die vraag kan tereg gevra word of aggressiewe gedrag noodwendig nie-kognitiewe of ongekontroleerde reaksies weerspieël. Ferguson en Rule (1983) wys daarop dat daar wel in sekere gevalle aggressiewe gedrag ontlok word wat gemedieer word deur die waarnemer se attribusies oor die aggressor se gedrag. Uit die literatuur het dit geblyk dat 'n aanval aggressie maklik kan aanmoedig (Berkowitz, 1962; Buss, 1971). Die omvang en intensiteit van teenaggressie hang egter baie daarvan af of die aanval toegeskryf kan word aan die situasie of aan die aggressor se persoonlike eienskappe. So is woede en die daaropvolgende weerwraak van 'n veel groter omvang as die aanval as intensioneel ervaar word (Dyck & Rule, 1978). Hierdie bevindings het dan ook verskeie navorsers aangemoedig om konstrakte oor attribusies by hul ondersoeke in te sluit (Pepitone, 1975; Zillmann, 1979). Ferguson en Rule (1983) wys egter daarop dat ten spyte van hierdie erkenning, daar nie werklik in hierdie ondersoeke geïdentifiseer word waarom attribusies van benadeling aanleiding gee tot woede en weerwraak nie. Ferguson en Rule (1983) het 'n analise gemaak van die prosesse wat persepsies van oorsaaklike verantwoordelikheid bepaal, en ook van die prosesse wat bepaal hoe die aggressor behoort te reageer in die spesifieke situasie. Hulle beweer dat weerwraak, woede en reaksies van blamering elk 'n funksie is van die waargenome diskrepansie tussen die aggressor se oorsaaklike verantwoordelikheid ten opsigte van benadeling en dit wat die waarnemer glo behoort te gebeur het. Soos wat hierdie diskrepansie toeneem, word woede, blamering en die behoefte om te straf verhoog. Hulle model bestaan verder uit die volgende elemente:

1. Die waarnemer evalueer die situasie om te bepaal of die aggressor verantwoordelik is vir die benadeling. Die waarnemer probeer eers bepaal of die benadeling intensioneel was of nie, en indien wel, of die aggressor se motiewe goedgesind was of nie. Om die beoordeling te doen, gebruik die waarnemer inligting wat beskikbaar is uit die benadelende situasie en uit die kategorie en teikengebaseerde verwagtings van die aggressor. Na hierdie evaluering word die aggressor se gedrag oorsaaklik geklassifiseer as toevallig, verstaanbaar en goedgesind, of kwaadwillig en vyandig.
2. Die waarnemer kan ook die aggressor se morele toerekenbaarheid evalueer. Oordele van morele toerekenbaarheid is 'n funksie van die verhouding tussen die waarnemer se beoordeling van dit wat behoort te gebeur en van dit wat werklik gebeur het.
3. Beoordelings van dit wat werklik gebeur het, word gereflekteer in dit waaraan die waarnemer die verantwoordelikheid toeskryf.
4. Beoordelings van dit wat behoort te gebeur word egter deur verskeie faktore bepaal. Hierdie beoordelings kan vir die waarnemer gespesifiseer word deur iets of iemand anders, byvoorbeeld die wetlike sisteem, of dit kan sy eie waardesisteem reflekteer.
5. Woede is 'n funksie van verskeie faktore, insluitende motivering deur benadeling. Dit is ook 'n funksie van die omvang van die waargenome diskrepansie tussen dit wat werklik gebeur het, en dit wat behoort te gebeur het. Woede neem toe soos wat motivering toeneem en kan toeneem soos wat die omvang van die diskrepansie tussen dit wat werklik gebeur het, en dit wat behoort te gebeur het, toeneem.
6. Die waarnemer se behoefte aan vyandige weerwraak is 'n funksie van woede. Soos woede toeneem, neem die waarskynlikheid van weerwraak toe, tensy inhibisie voorkom. Inhibisie sal groter wees as weerwraak tot sosiale afkeur kan lei.

Alhoewel hierdie model deur sommige navorsingsondersoeke bevestig word (Zillmann & Cantor, 1976), is verdere ondersoeke baie nodig, byvoorbeeld om te bepaal watter komponent van verantwoordelikheid vir die grootste variansie in die toekenning van skuld verantwoordelik is. Die faktore wat oorsaaklike toeskrywing en skuld beïnvloed moet ook bepaal word. Die vraag moet ook beantwoord word of die kriteria vir die oorsaaklike beoordeling verskil na gelang van die verhouding tussen aggressor en slagoffer, ouderdom, geslag en kenmerke van die slagoffer.

4.2.2 Operante kondisionering en aggressie

'n Groot aantal ondersoeke wat die rol van operante kondisionering by die aanleer of afleer van aggressiewe gedrag beklemtoon is uitgevoer. Daar sal vervolgens gekyk word na die rol van positiewe en negatiewe versterking, en die effek van straf op aggressie.

4.2.2.1 Positiewe versterking en aggressie

Buss (1961; 1971) is 'n voorstander van die teorie dat aggressiewe gedrag primêr uitgevoer word om positiewe versterkers te bekom. Volgens hom lei aggressiewe gedrag meestal tot 'n betekenisvolle wins, wat doeltreffend deur die uitdrukking "aggression pays" (Buss, 1961, p.7) opgesom word. Dit bied voordele vir die aggressor, en die ervaring van hierdie voordele dien weer as versterking vir aggressie. Alternatiewelik skep die ervaring van bevoordeling deur aggressie die verwagting van addisionele voordele, en verdere aggressie word daardeur gemotiveer.

Buss gee erkenning aan die verskynsel van emosionele aggressie (woede-aggressie). Hy voel egter dat instrumentele aggressie, wat koelbloedig uitgevoer word om beloning te verkry, 'n belangriker verskynsel is. Buss (1971) beweer dat woede-aggressie waarskynlik oorbeklemtoon is in teoretiese sienings van aggressie, en dat die meeste aggressie instrumenteel van aard is. Instrumentele aggressie is oorheersend, en kan aan die volgende twee feite toegeskryf word:

1. Daar is 'n universele kompetisie vir belonings.
2. In hierdie kompetisie het 'n aggressiewe reaksie 'n groter kans om versterk te word, terwyl nie-aggressiewe gedrag 'n kleiner waarskynlikheid het om suksesvol te wees.

Waarnemingstudies van kinders bevestig grootliks die gevolgtrekking dat aggressie meer dikwels beloon word (Patterson & Cobb, 1971; Patterson, Littman & Bricker, 1967). Die slening dat aggressie deur positiewe versterking beheer word, word wyd in die aggressieteorie gehandhaaf (Bandura & Walters, 1963; Patterson & Cobb, 1973). Dit word so wyd aanvaar dat dit moontlik algemene kennis is.

Zillman (1979) waarsku egter teen oorvereenvoudiging van wat as versterkers beskou kan word. In die praktyk word die versterkingswaarde van sekere situasies grootliks op intuïtiewe gronde bepaal, eerder as op die basis van dokumentasie van die versterkingswaarde. Buss (1971) onderskei drie tipes versterkers, naamlik verkryging van geld, prestige en status. Bandura (1973) onderskei tussen konkrete versterkers en statusversterkers. Die feit dat versterkers ook abstrakte aspekte, soos verhoogde selfwaarde, insluit, het die teorie toepasbaar gemaak op tipiese menslike situasies. Terselfdertyd het dit ook baie vaaghede geskep, op sowel konseptuele as op operasionele vlakke. Konseptueel is daar min empiriese gronde vir die stelling dat alle nie-tasbare versterkers as sekondêre versterkers, wat aan primêre versterkers verbind is, beskou kan word. Op operasionele vlak is dit ook moeilik om eenstemmigheid te bereik of iets 'n versterker is vir 'n spesifieke persoon, en as dit is, hoeveel versterkingswaarde dit het. Hierdie vaaghede beïnvloed selfs materiële versterkers. Daar is 'n indirek eweredige verhouding tussen die versterkingswaarde van geld en iemand se rykdom: hoe armer iemand is, hoe makliker sal geld as versterker dien, en hoe ryker iemand is, hoe groter moet die bedrag wees om as versterker te kan dien. Dit is verder ook dikwels moeilik om te besluit of aggressiewe gedrag versterk word deur dit wat na versterkers lyk, en of skynbaar positiewe versterkers eenvoudig prominente tekens is wat 'n aversie beëindig. In laasgenoemde geval is die versterking dan negatief.

Ten spyte van hierdie konseptuele en operasionele probleme met versterkers, is die teorie van positiewe versterking betekenisvol. Dit het klem gelê op positiewe manifestasies van aggressie. Zillmann (1979) waarsku teen die oormatige gebruik van versterkingswaarde van elke aggressiewe daad. Die teorie van positiewe versterking word sterk ondersteun deur 'n groot hoeveelheid data. Bewyse daarteen is opvallend afwesig. Die relevante literatuur sal in die hieropvolgende afdelings volledig bespreek word (Bandura, 1973; Bandura & Walters, 1963; Buss, 1961). Daar word nou slegs op enkele prominente feite gewys.

Om die effek van versterkers op die aggressiewe gedrag van kinders te evalueer, het Cowan en sy medewerkers albasters as tasbare versterkers gebruik. Cowan en Walters (1963) het die gevolge van verskillende versterkingskedules ondersoek. Seuns is volgens die volgende versterkingskedules vir die aanval op 'n outomatiese hanswors beloon:

- (a) na elke hou wat hulle gemik het;
- (b) na elke derde hou;
- (c) of na elke sesde hou.

Alle skedules het aanvallende gedrag verhoog. Nadat die gee van belonings gestaak is, het die seuns wat deurlopend versterk is vir aggressie die minste aangeval, en uitwissing het relatief stadig plaasgevind by die seuns wat onderbroke versterking ontvang het. Seuns wat vir slegs 1 uit 6 houe versterk is, het die langste volgehou met hul aanvalle op die hanswors.

Walters en Brown (1963) het in 'n belangrike verdere ondersoek gedemonstreer dat onderbroke versterking van spesifieke aanvalsresponse kan veralgemeen na ander aanvalreaksies. Seuns het 'n hanswors volgens die volgende skedule aangeval:

- (a) hulle is vir elke hou wat toegedien is, versterk;
- (b) hulle is vir elke sesde hou versterk,

(c) hulle is glad nie versterk nie.

Een groep het glad nie die geleentheid gekry om die hanswors aan te val nie. Die kinders is toe òf erg gefrustreer (die film waarna hulle gekyk het, is gestaak en hulle lekkers is gekonfiskeer), òf hulle het deelgeneem aan aangename aktiwiteite. Daarna is hulle gedrag tydens kompeterende spel en in beperkte spelsituasies waargeneem, en elke daad van interpersoonlike vyandigheid is gekodeer. Daar is bevind dat seuns wat onderbroke versterk is vir houe, by verre meer aggressief opgetree het as dié in al die ander situasies. Deurlopende versterking het nie daarin geslaag om van die slaan van 'n hanswors tot ander situasies te veralgemeen nie. Die aggressiwiteit van seuns in hierdie situasie is vergelyk met dié van seuns wat òf nog nooit versterk is vir houe nie, òf wat nie geleentheid gehad het om die hanswors te slaan nie. Frustrasie het nie 'n effek op aggressie gehad nie.

Buss (1963; 1966a; 1971) het verskeie ondersoeke uitgevoer oor die instrumentele waarde van aggressie, wat veral lig werp op die funksie van versterking op volwasse aggressie. Buss (1963) het by beide mans en vroue waargeneem dat die vooruitsig op 'n gunstige selfevaluering, 'n geldelike aansporing of 'n beter kursuspunt die vlak van aggressie verhoog bo dié van situasies waar sulke vooruitsigte afwesig is. Mans was veral vatbaar vir geldelike aansporings. Latere ondersoeke (Buss, 1966a; 1971) het bevestig dat aggressie toeneem as dit die moontlikheid inhou van 'n meer gunstige selfevaluering. In die laasgenoemde van die twee ondersoeke het die proefpersone meer inligting ontvang oor die suksesvolle benadering van hul doelstelling nadat hulle baie aggressiewe response uitgevoer het. Omdat die aggressiewe response daarin geslaag het om versterkers te verkry, is die intensiteit daarvan verhoog.

Gaebelein (1973) het geldelike aansporings aangebied vir intense aggressiewe response, en het gevind dat dit die vlak van aggressie by mans merkbaar verhoog het. Sy het ook die geslagsverskille wat Buss (1961) met betrekking tot die versterkingswaarde van geld (vir mans) gevind het, bevestig.

Waarneming van jeugbendes het daarop gedui dat prestige en hoër sosiale status aggressie baie aanmoedig (Miller, 1958; Short & Strodbeck, 1965). Konflikte tussen bendes toon dieselfde tendens (Wolfgang & Ferracutti, 1967; Yablonsky, 1962). Terselfdertyd toon die data dat statusbepalende konflikte meer as die helfte van intergroepaggressie behels, en dat dit meestal verbale konflikte is (Miller, Geertz & Cutter, 1961). Die versterking van status bevorder eerder vyandigheid, selfs in uitgesproke aggressiewe groepe.

Sosiale aanvaarding en goedkeuring, waarna dikwels verwys word as sosiale versterking, kan ook aggressie bevorder. Aggressiwiteit by kinders het betekenisvol toegeneem as die kinders geprys is vir aggressiewe aanvalle (Patterson, Ludwig & Sonoda, 1961). Vroue het meer intense skokke toegedien as hulle deur eksperimenteerders versterk is met 'n "goed" (Stapels & Walter, 1964). Die effek is ook by mans verkry (Geen & Pigg, 1970).

In die lig van hierdie bevindings is die effek van sosiale goedkeuring en aanmoediging op aggressie nie te betwyfel nie. Die vraag ontstaan egter of verbale aanmoediging, soos om "goed" te sê en met die kop te knik, beskou moet word as operante kondisionering (Buss, 1971; Dulaney, 1961). Die moontlikheid dat proefpersone bewus kan raak van die versterkingskontingensie en dat die resultate só beïnvloed word, is nog nie ten volle uitgeskakel nie, en die geldigheid van die ondersoeke word soms bevraagteken (Spielberger, 1965).

Die bevindings is verder ook oop vir alternatiewe interpretasies. Geen en sy kollega (Geen & Stonner, 1973) beweer dat sosiale versterking die sterkte van aggressiewe gewoontes verhoog. So 'n interpretasie sal hul bevinding dat versterkte aggressie tot 'n mate na nuwe situasies veralgemeen, verklaar. Bandura (1973), aan die ander kant, handhaaf die siening dat die bevindings 'n differensiële dwangvermindering reflekteer. Hiervolgens raak proefpersone meer aggressief as hulle blootgestel word aan goedkeurende en aanmoedigende opmerkings, omdat hul inhibisies teen aggressie verwyder is - sonder dat die gewoontesterkte noodwendig verander is. Ter ondersteuning van hierdie siening haal Bandura die bevinding van Stapels en Walter (1964) aan dat vroue, wat

veral sterk inhiberende neigings gehad het, slegs effens meer aggressief geraak het in reaksie op aanprysing van hoogs aggressiewe daade, terwyl vroue wat nie so sterk geïnhibeerde was nie, betekenisvolle toenames in aggressiewe gedrag getoon het as hulle geprys is. As aanvaar kan word dat opmerkings soos "goed" ewe versterkend vir geïnhibeerde en minder geïnhibeerde vroue is, is die bevinding wel in stryd met die bewering dat die waargenome effek van sosiale goedkeuring op aggressie uit toenames in gewoontesterkte spruit.

'n Onderzoek van Borden (1975) bied meer oortuigende bewyse teen die gewoontesterkte-interpretasie van die aggressie-fasiliterende effek van sosiale goedkeuring. Borden het 'n taak (Taylor, 1967) gebruik waarin die proefpersoon die vlak van skok wat sy opponent sal ontvang as hy gewen word op 'n reaksietyd Kompetisie, bepaal. Die opponent, 'n medewerker, bepaal ook 'n vlak van skok. Hy bied 'n voorbereide skedule van response en uitkomst vanaf 'n aangrensende vertrek aan. Na elke reaksietydlopie word die proefpersoon ingelig of hy vinniger of stadiger as sy opponent was. In beide gevalle neem hy kennis van die intensiteit van skok wat die opponent gekies het, en as die proefpersoon die kompetisie verloor het, kry hy ook 'n skok. In die eerste ondersoek het manlike proefpersone 'n taak uitgevoer in die teenwoordigheid van of 'n manlike of 'n vroulike waarnemer. Daar is bevind dat aggressiwiteit, gemeet aan die intensiteit van die skoktoediening aan die opponent, hoër was in die teenwoordigheid van 'n manlike as 'n vroulike waarnemer.

Dit is interessant dat die verwydering van die manlike waarnemer gelei het tot 'n betekenisvolle vermindering in aggressie, wat die proefpersoon se aggressie gebring het op 'n vlak wat vergelykbaar was met dié van sy opponent. In teenstelling hiermee, het die verwydering van die vroulike waarnemer geen of min effek gehad nie. Hierdie inligting impliseer dus dat sosiale goedkeuring by tye aangeneem kan word, en dat dit nie eksplisiet getoon hoef te word nie. Manlike proefpersone het skynbaar gevoel dat die manlike portuurs, wat hulle waargeneem het, hul aggressiewe reaksies teenoor die opponent sal verwag of selfs sal goedkeur, maar dit was nie die geval by vrouens nie.

'n Tweede ondersoek het die effek van sosiale goedkeuring nog meer direk getoon. Daar is weer manlike en vroulike waarnemers gebruik. Hierdie waarnemers is egter geïdentifiseer as òf pro-aggressief, òf nie-aggressief. 'n Wapen op sy baadjie het die waarnemer wat ten gunste van aggressie was, aangedui as 'n karate-instrukteur. Die ander waarnemer, wat teen aggressie gekant was, is voorgestel as 'n aktivis wat aan 'n organisasie vir wêreldvrede behoort het. Die bevindings het getoon dat mans se aggressie in die teenwoordigheid van 'n pro-aggressiewe waarnemer baie meer opvallend was as in die teenwoordigheid van 'n anti-aggressiewe waarnemer, of die persoon nou manlik of vroulik was. In ooreenstemming met die bevindings van die eerste ondersoek, het mans in die geheel meer aggressie getoon as vrouens. Daar is ook verder bevind dat aggressie betekenisvol afgeneem het nadat die pro-aggressiewe waarnemer hulle verlaat het. Daarenteen is geen vergelykbare effek waargeneem toe die anti-aggressor, wat manlik of vroulik kon wees, die vertrek verlaat het nie. Hierdie effek wat die waarnemers kan hê, word ook deur ander ondersoeke ondersteun. Borden en Taylor (1973) het gevind dat aggressie deur die teenwoordigheid van 'n klein gehoor van manlike en vroulike portuurs, gefasiliteer is.

Borden se demonstrasie van die feit dat evaluasie 'n veranderende effek op aggressie het, is van groot belang, omdat hierdie effek gewoonlik aan sosiale versterking toegeskryf is. Hy het verder gedemonstreer dat die verwydering van evaluasievrees die versterkingseffek termineer. Die meeste vroeëre ondersoeke oor sosiale versterking kan dus eerder in terme van evaluasievrees verklaar word.

Die stelling dat die aggressie-fasiliterende effek van sosiale goedkeuring en aanmoediging die gevolg is van 'n vermindering van die proefpersoon se huiwering om aggressief teenoor iemand anders op te tree, is in ooreenstemming met die bevindings. Die bevindings toon egter dat die aggressie-bevorderende effek van dwangvermindering afhang van 'n agent waardeur die vermindering in dwang verkry word. Manlike proefpersone het skynbaar gevoel dat die manlike portuurs, wat hulle waargeneem het, hul aggressiewe reaksies teenoor die opponent sal verwag of selfs sal goedkeur, maar dit was nie die geval by vrouens nie.

'n Verskynsel wat geweldig baie navorsing gegenereer het, is die versterkingswaarde van die toediening van pyn tydens aggressiewe gedrag. Skinner (1969) is veral die mening toegedaan dat aggressie versterk word deur die toediening van pyn. Volgens hom word aanvallende aggressiewe gedrag eerder effektief versterk deur die terugvoer van pyn as deur die feit dat sukses behaal is.

Bandura (1973) is van mening dat as tekens van pyn versterkend is vir aggressie, dit aan die verligting van die ongemak wat daarmee gepaard gaan toegeskryf word. Hy beweer verder dat wanneer die aggressor homself verwyf of verag omdat hy 'n ander beseer het, die tekens van pyn eerder inhiberend as versterkend op aggressie sal inwerk. Hierdie belangrike stelling word dikwels deur ander navorsers geïgnoreer.

Feshbach (1970) het 'n unieke benadering tot die versterkingswaarde van pyn. Volgens hom leer die mens deur waarnemingsleer norme aan vir weerwraak en vergelding. Hierdie norme oefen 'n mate van beheer uit oor gedrag wat verwant is aan selfwaarde. Feshbach (1970) beweer dat die individu se selfwaarde sal verlaag as daar met sukses aggressief teenoor hom opgetree word, en dat vergeldingstappe 'n meganisme bied om die verlies aan selfwaarde te herwin. Die reël van 'n oog vir 'n oog is hier ter sprake. So is dit dan ook die terugvoer van 'n suksesvolle weerwraakaksie wat selfwaarde herstel, en versterkend op aggressiewe gedrag inwerk (Feshbach, 1970).

Daar is ook 'n ander standpunt oor die effek van tekens van pyn op aggressie, naamlik dat sulke tekens eerder inhiberend op aggressie inwerk. Hierdie standpunt is deur Konrad Lorenz (1963) ontwikkel. Hy is van mening dat tekens van pyn optree as inhibeerders van verdere aanvalle. Morris (1968) is van mening dat pyn, en die manifestasies daarvan, deel is van 'n breër kategorie van gedrag, naamlik onderdanige gedrag, wat ook funksioneer as 'n inhibeerder van aggressie. Aangesien die tekens van pyn gewoonlik aan die einde van 'n konflik voorkom, is dit verstaanbaar dat die navorsers hierdie tekens oorsaaklik koppel aan die inhibering van aggressie. Daar bestaan

dan ook nog kulturele norme wat hierdie effek bevorder, naamlik dat verdere aggressiewe daade teenoor 'n reeds verslane slagoffer onaanvaarbaar is. Die inhibisie van aggressie is dus 'n aangeleerde reaksie op onderwerping, veral as die onderwerping geassosieer word met pyn en lyding.

Die inhibisie van aggressie kan ook bewerkstellig word deur emosionele reaksies te ontlok wat onversoenbaar met aggressiewe gevoelens is, byvoorbeeld gevoelens van empatie (Baron, 1977). Navorsing oor empatie (Stotland, 1969) toon dat die waarneming van pyn in iemand anders 'n vergelykbare affektiewe reaksie in die waarnemer ontlok. Indien dit gebeur, sal die aggressor wat aanhou om iemand wat pyn ervaar aan te val, self al hoe meer ongemak verduur. Hierdie ongemak kan slegs vermy word deur die aanval te termineer (Baron, 1971).

Ten opsigte van die aggressie-inhiberende effek van pyn, wys Zillmann (1979) daarop dat dit nie noodwendig teenstrydig is met die bewering dat tekens van pyn aggressie versterk nie. Versterking beïnvloed die herverskyning van aggressiewe gedrag, en die moontlikheid dat pyn aggressie inhibeer, sluit nie noodwendig die moontlikheid dat daaropvolgende aggressie sal toeneem uit nie. Die tekens van pyn kan dus 'n tweeledige doel hê: dit kan lei tot die onmiddellike inhibering van aggressiewe gedrag, en dit kan later aggressie bevorder. Hierdie siening word ondersteun deur Dengerink en Covey (1983) se vermyding-vlugteorie van aggressie. Hulle maak die volgende stelling ten opsigte van die feit dat aggressie pyn kan bevorder: "...termination of aversive events (in this case attack) will have the eventual effect of increasing the frequency of aggressive responses to attack" (Dengerink & Covey, 1983, p.166).

Die voorafgaande bespreking toon dat daar baie gedagtes is rondom die effek wat pyn op aggressie het. Daar bestaan egter relatief min empiriese ondersoeke wat 'n aanduiding kan gee van watter van hierdie aannames aanvaarbaar is.

Skinner (1969) baseer sy siening dat die mens 'n aangebore neiging het om

deur pyn versterk te word op die bevindings van die ondersoek van Azrin, Hutchinson en McLaughlin (1965). Hierdie ondersoek lewer egter probleme op, omdat daar van diere-ondersoeke direk na die mens veralgemeen word. Lorenz (1965) baseer sy siening dat pyn aggressie inhibeer op informele waarnemings van laer diersoorte. Die filogenetiese voorstelle in verband met die funksie van pyn is heeltemal sonder aanvaarbare empiriese ondersteuning.

Daar sal vervolgens gekyk word na beskikbare inligting ten einde 'n aanduiding te kry van watter aanname die mees geldige is.

Patterson en sy medewerkers (Patterson, Littman & Bricker, 1967; Patterson & Reid, 1970) het aggressiewe interaksies tussen kinders deur middel van deelnemende waarneming ondersoek. Waarnemers het die voorkoms van sekere vorms van gedrag so onopsigtelik moontlik geëvalueer. Op grond van hulle waarnemings is die frekwensie van spesifieke aktiwiteite wat aggressie voorafgegaan en gevolg het bepaal. Hulle het bevind dat drie kenmerkende dinge gebeur het nadat die aggressor pyn aan die slagoffer toegedien het: die slagoffer het òf sy gebied oorgegee, òf sy speelding opgegee, òf gehuil. As enige van hierdie "positiewe" gevolge voorgekom het, is die aanval getermineer. Patterson et al. (1967) beskou hierdie waargenome ekspressie van pyn, naamlik huil en die verkryging van ekstrinsieke belonings, as 'n positiewe versterker van aggressie. Zillmann (1979) beskou hierdie interpretasie as hoogs bevraagtekenbaar en wel om verskeie redes. Die waarnemingsdata dui nie aan dat huilgedrag 'n versterker is van aggressie nie. Hul navorsingsmetode kon nie tot 'n bevredigende afleiding oor die effek van die huilgedrag lei nie. Huilgedrag word hier as 'n primêre versterker hanteer, omdat daar geen ander aanduidings is dat dit 'n sekondêre versterker is nie. Dit is dus 'n baie arbitrêre oorweging. Die bevinding dat die slagoffer se huilery en die terminering van die aanval saam voorkom, kan alternatiewelik twee bewerings bevestig: eerstens dat die ekspressie van pyn aanhoudende aanval inhibeer, en tweedens dat dit versterkingswaarde vir die suksesvolle aanvaller inhou, omdat belonings verkry word. Onafhanklik van die alternatiewe oorwegings het die bevindings van Patterson et al. (1967) nie

bewys dat die slagoffer se huilery 'n versterkende positiewe gevolg van 'n aggressiewe aanval is nie. Die data toon dat huil vir die slagoffer 'n kenmerkende gevolg van konflik is. Die data dui verder ook nie daarop dat huil 'n kritiese wenk vir die staak van die aanval is nie. Dit is moontlik dat verdere aanvalle afgeweer word, omdat die opponent ophou om weerstand te bied en voorwerpe prysgee. Dit is te betwyfel of huil sonder oorgee 'n aggressiewe konflik sal termineer. Ongelukkig is ondubbelsinnige bewyse nie beskikbaar nie, en die aanname dat huil by kinders aggressie inhibeer of versterk, of beide, moet nog bewys word.

Ten opsigte van die meer algemene stelling dat pyn optree as 'n versterker van aggressie, is daar meer eksperimentele data beskikbaar. Die eerste groep ondersoeke wat hier van belang is, is dié van Buss (1966a; 1966b). Hy het die standaard onderwyser-leerlingparadigma gebruik vir hierdie ondersoeke. Albei ondersoeke toon dat aggressie nie deur pyn versterk word nie, maar dat pyn eerder aggressie inhibeer. 'n Onderzoek van Geen (1970) bevestig Buss se bevindings. Hy het Buss se eksperimentele prosedure nog verder uitgebrei, deurdat manlike proefpersone eers kwaad gemaak is voordat hulle aan die eksperiment deelgeneem het. Hy het bevind dat die slagoffer se ekspressie van pyn, dit wil sê aggressie soos gemeet deur die intensiteit van die skokke, betekenisvol verminder het. Pyn het aggressie tot dieselfde mate verminder in sowel die gevalle waarin die proefpersone kwaad gemaak is as waarin hulle neutraal hanteer is.

Die aggressie-inhiberende effek van pynwenke is verder bevestig deur 'n reeks ondersoeke van Baron (1971a; 1971b). Baron (1971a) het die effek van die omvang van 'n slagoffer se pyn op daaropvolgende aggressie ondersoek. Manlike persone is daarvan oortuig dat die slagoffer gekoppel was aan 'n "psigo-otonomiese pynmeter", 'n fiktiewe apparaat wat sogenaamde fisiologiese response integreer. Die prosedure van Buss is gebruik, en hier moes die proefpersoon skokke toedien vir foute wat die slagoffer gemaak het. Die proefpersoon moes die metings op die pynmeter aflees, daarom was hy bewus van die hoeveelheid pyn wat die slagoffer ervaar het. Baron (1971a) het gevind dat aggressiwiteit, gemeet in terme van die intensiteit

en duur van skokke, omgekeerd eweredig was aan die omvang van pyn wat deur die slagoffer ervaar is: namate die intensiteit van die pyn toegeneem het, het die aggressie afgeneem, en dit was by beide aggressiewe en neutrale proefpersone die geval. Hierdie bevindings ondersteun dié van Geen (1970).

In 'n baie soortgelyke ondersoek met manlike proefpersone het Baron (1971b) 'n variasie in die sosiale verhouding van aggressor en slagoffer ingesluit. Student teenoor student is vergelyk met student teenoor handarbeider. Inligting oor die slagoffer se intense pyn het weer eens aggressie betekenisvol verminder, of die proefpersone aggressief gevoel het of nie, en of hulle dieselfde sosio-ekonomiese en opvoedkundige status gehad het of nie.

'n Onderzoek deur Rule en Leger (1976) het die aanname dat pynwenke inhiberend op aggressie inwerk, bevestig. Hulle het die pynmeterprosedure van Baron (1971a) gebruik, en aan beide aggressiewe en nie-aggressiewe manlike proefpersone terugvoer gegee van die slagoffer se graad van pyn. 'n Aanduiding dat die slagoffer akute pyn ondervind, het aggressie verminder in beide aggressiewe en nie-aggressiewe proefpersone. Hierdie eenvormige inhiberingseffek is waargeneem in beide die intensiteit en duur van elektriese skokke wat aan die slagoffers gegee is.

In nog 'n ondersoek van Baron (1973) is die proefpersoon se aggressie verder verhoog om te sien of dit sou inmeng met die inhiberingseffek van pynwenke, en 'n sodoende aggressie sou versterk. In die aansporingsituasie is die proefpersoon se prestasie in 'n taak gekritiseer en addisioneel geëvalueer, met 'n aantal skokke wat onregverdig voorgekom het. In die kontrolesituasie is die proefpersoon gunstig geëvalueer, en wel sonder skokke. Terugvoer van die slagoffer se pyn is weer verskaf deur die sogenaamde pynmeter. Hierdie ondersoek het ook 'n situasie ingesluit waar die proefpersoon eers gesien het hoe iemand die slagoffer skok, met of sonder terugvoer van die slagoffer, of met pynterugvoer wat deur die aggressor geïgnoreer is. Die waarneming van die aggressor, of hy terugvoer ontvang het of nie, en of hy die terugvoer geïgnoreer het of nie, het aggressie laat toeneem. Hierdie effek was egter onafhanklik van die effek van die ontvang van terugvoer

van pyn van die proefpersoon se eie slagoffer. Belangrik hier is dat terugvoer oor die slagoffer se pyn nie daarin geslaag het om 'n algehele effek te hê nie, ongeag daarvan of 'n aggressiewe model waargeneem is. Die effek het gevarieer as 'n funksie van die vlak van aansporing tot aggressie. Aggressiwiteit, gemeet deur beide intensiteit en duur van die skok wat toegedien is, het geneig om verminder te word deur inligting oor slagoffers se pyn, maar dit was slegs by die nie-aggressiewe proefpersone die geval. By aggressiewe proefpersone, daarenteen, het die inligting nie daarin geslaag om 'n betroubare effek te hê nie. In terme van nie-aggressiewe persone ondersteun die resultate die vroeëre bevindings: tekens van pyn inhibeer eerder aggressie as wat aggressie daardeur versterk word. Met betrekking tot persone wat aangespoor is tot aggressie, toon hierdie bevindings dat persone wat aktief kwaad is – in hierdie ondersoek mans – hul slagoffer aanhou straf, al toon hy tekens van pyn. Onder hierdie omstandighede inhibeer die wenke nie aggressie nie, maar hierdie data ondersteun ook nie die aanname dat sulke tekens aggressie versterk nie.

'n Onderzoek deur Feshbach, Stiles en Bitter (1967) bied tentatiewe ondersteuning vir die aanname dat 'n aggressiewe individu se gedrag versterk kan word deur inligting oor 'n slagoffer se pyn, hoewel dit nie noodwendig aggressiewe gedrag hoef te wees nie. Feshbach et al. (1967) het 'n navorsingsparadigma van ondersoeke oor verbale kondisionering ontwikkel. Hulle voer aan dat die waarneming van die toediening van pyn op 'n aggressor as 'n positiewe versterker vir verbale response sal funksioneer, op 'n wyse soortgelyk aan die plasing van verbale en nie-verbale tekens van goedkeuring ("goed", "hmmm"), soos in verbale kondisionering. Daar is dus verwag dat die frekwensie van 'n uiting sal toeneem as dit gevolg word deur blootstelling aan pynwenke.

Volgens Feshbach et al. (1967) het blootstelling aan 'n aggressor se pyn skynbaar as 'n positiewe versterker vir daaropvolgende gedrag gefunksioneer – soos voorspel is. Dit is egter problematies dat die versterkingseffek gedeeltelik spruit uit die frekwensie-onderdrukkende effek in die kontrolesituasies. Rofweg gesproke het die waarneming van 'n ander persoon wat ly as 'n inhibeerder by nie-aggressiewe proefpersone gedien, en as

versterker by aggressiewes. Slegs die gekombineerde inhibeerder-versterkereffek is betroubaar. 'n Oortuigende demonstrasie van die versterkingswaarde van die aggressor se lyding vereis dat dit 'n betekenisvolle unilaterale toename in versterkte gedrag sal voortbring. So 'n effek is nie verkry nie.

Alhoewel Feshbach et al. (1967) se bevindings nie oortuigend daarop dui dat die waarneming van 'n aggressor se lyding versterkend is nie, toon hulle wel dat die versterkingswaarde van die waarneming van 'n aggressor in pyn dié van 'n neutrale persoon in pyn oorskry. As daar waarde geheg word aan die positiewe en negatiewe veranderinge in die frekwensie van die operant, soos meegebring deur die kondisioneringsproses, kan die aggressiewe proefpersoon se blootstelling aan die aggressor se lyding tot 'n mate gesien word as bevredigend, verblydend en versterkend. Terselfdertyd kan die nie-aggressiewe proefpersoon se blootstelling aan die neutrale persoon se pyn as onaangenaam, steurend en sleg ervaar word.

So 'n interpretasie is in ooreenstemming met onlangse bevindings oor affektiewe reaksies op die pyn van ander (Zillmann & Cantor, 1976). In 'n ondersoek met kinders is bevind dat die waarneming van 'n onaangename persoon wat ly, genotvol is, terwyl lyding van 'n aangename persoon nie alleen onaantoonbaar is nie, maar ook ontstellend. Die lyding van 'n neutrale persoon was steurend eerder as genotvol of ontstellend. Saam met die bevindings van Feshbach et al. (1967) en ander bevindings (Bramel, Taub & Blum, 1968) kan beweer word dat die aggressiewe persoon dit kan geniet as sy aggressor ly. Hierdie genot behoort versterkingswaarde te hê, en dit sal dus as 'n versterker dien. Maar as die versterking van aggressie deur pynwenke beskou word, ontstaan daar konseptuele probleme. Inligting oor 'n aggressor se lyding word veral waardeur, en is dus versterkend as die aggressiewe persoon self nie aggressief teenoor sy aggressor optree nie. Weerwraakgedrag kan ook terugvoer gee oor lyding, maar die moontlike versterkingswaarde van die terugvoer word noodwendig beïnvloed deur potensieel meer kragtige positiewe versterkers.

Die geval waar die aggressor deur ander beseer word, veral deur toevallige viktimisering, is van belang, omdat dit situasies bied waaronder die versterkingseffek van pynwenke sonder inmenging gemanifesteer kan word. In terme van die teorie bied hierdie voorbeelde verskeie moontlikhede. Wanneer die pyn van 'n aggressor vir 'n aggressiewe proefpersoon versterkend is, sal die toediening van pyn deur gebeure wat nie deur die aggressiewe persoon beheer word nie, sy nie-aggressiewe gedrag versterk. As aggressors dus die behandeling kry wat hulle verdien, deur die toedoen van ander of deur toevallige gebeurtenisse, sal wenke van pyn die aggressiewe persoon se geduld, selfbeheer en geloof dat dinge sonder aggressie sal regkom, versterk. Die punt wat hier gemaak word, is dat waar die versterkingswaarde van tekens van pyn aggressie in sekere situasies bevorder, dit in ander situasies nie-aggressiewe aktiwiteite sal bevorder (Zillmann, 1979). Opsommend kan dus gesê word dat die versterkingswaarde van pynwenke nie sonder meer bevestig kan word nie.

4.2.2.2 Negatiewe versterking en aggressie

Daar bestaan verskillende sienings in die literatuur oor die aanleer van aggressiewe gedrag deur negatiewe versterking. Sommige outeurs handhaaf die siening dat aggressie hoofsaaklik aangeleer word omdat dit positief versterk word (Berkowitz, 1969; Feshbach, 1970), soos reeds in die vorige afdeling bespreek is, terwyl ander (Patterson & Reid, 1970) die verligting van die aversiewe of onaangename omstandighede wat met aggressie gepaard gaan, as die primêre versterker beskou.

Die teoretiese analise van versterking deur die verligting van aversie het volgens Zillmann (1979) twee komponente:

1. As aggressiewe gedrag daarin slaag om die aversiewe omstandighede te beëindig, sal hierdie gedrag versterk word.
2. As gedrag soos insiklikheid en onttrekking daarin slaag om die aversiewe omstandighede te beëindig, sal hierdie nie-aggressiewe gedrag versterk word.

Patterson, Littman en Bricker (1967) rapporteer 'n ondersoek van aggressiewe gedrag by kinders wat bogenoemde teoretiese analise ondersteun. Hulle bevind dat skaam kinders, wat soms die teikens van aanvalle van hul maats was en wie se verdedigende aggressie effektief was in die terminering van die onaangename omstandighede, se verdedigende aggressiewe gedrag betekenisvol versterk is. Terselfdertyd is skaam kinders wat aanvalle vermy het deur onttrekking, en die kinders wie se pogings misluk het om 'n aanval af te weer, se nie-aggressiewe gedrag versterk. Hierdie ondersoek was egter metodologies nie bevredigend nie.

Zillmann (1979) wys egter daarop dat die siening van die vermindering van aversie as primêre versterker van aggressie nie 'n aanvanklike eerste aanval kan verklaar nie. So kan die siening van beloning as primêre versterker van aggressie ook nie gedrag verklaar in situasies waar die beloning vaag is nie. Volgens Zillmann (1979) is hierdie twee benaderings nie noodwendig teenstrydig nie, en kan albei geldig wees.

4.2.3 Die effek van straf op aggressiewe gedrag

Straf word in die meeste samelewings gebruik om die gedrag van kinders, volwassenes en huisdiere te vorm en te korrigeer. Dwarsdeur die eeue het straf, en die dreigement van straf, gedien as afskrikmiddel vir oortredings – veral dié van 'n vyandige of aggressiewe aard. Mens sou dus ook verwag dat die effek van straf deur navorsing en teorie bevestig sal word. Dit is egter nie die geval nie – die effektiwiteit van straf of dreigemente daarmee word sterk betwyfel.

Eksperimentele ondersoeke is baie beperk, vanweë morele oorwegings. Waarnemingsondersoeke bied ook nie bevredigende kontrole vir die evaluering van oorsaaklike verbande nie. Die beskikbare navorsing is grootliks gebaseer op die straf van afwykendes, hetsy krimineel of klinies. Inligting oor die effek van straf op "normale" mense behels slegs ligte vorme van straf. Daar is ook nog verder die probleem van konseptuele vaaghede. Die strafkonsep is gebruik om te verwys na maatreëls wat geneem is om reg te laat geskied. Slegs oortredings word gestraf. As daar nie 'n oortreding is nie, sal straf

'n vyandige aanval impliseer. Straf is dus onafskeidbaar verbind aan morele oordeel. Straf word egter tog wel soms gesien as aversiewe stimulerings onafhanklik van morele oorwegings. Straf is die teenoorgestelde van beloning. Positiewe straf is die toediening van 'n aversiewe stimulus, en negatiewe straf is die wegneem van 'n aangename stimulus of versterker (Orlemans, 1978). By menslike gedrag is die konsep van straf onafskeidbaar verbind aan morele oordeel. Wanneer gedrag gestraf word, word dit onmiddellik beoordeel as geregverdig of ongeregverdig, so gou as wat die mens so 'n oordeel kan maak (Kohlberg, 1964; Piaget, 1948).

Die effek van straf hang dus daarvan af of die individu die behandeling kan aanvaar as geregverdig of nie. So het 'n aantal ondersoeke getoon dat aversiewe behandeling wat as arbitrêr of ongeregverdig waargeneem word, neig om aggressie aan te moedig (Zillman & Cantor, 1976). Die mate waartoe aversiewe behandeling as geregverdig waargeneem word, is 'n kritieke faktor vir die bepaling van die impak daarvan op menslike gedrag. Die navorsing dui daarop dat aversiewe behandeling wat ongeregverdig is, aggressiewe gedrag sal ontlok - so kan aggressiewe gedrag nie aggressiewe response verminder nie. Aversiewe behandeling moet as geregverdig deur die mens ervaar word om 'n responsonderdrukkende effek te hê. Die mens probeer egter, net soos ander spesies, om sover moontlik aversiewe stimulerings te vermy. Daar kan aanvaar word dat ongemanipuleerde aversiewe beheer in mense analoog funksioneer aan dié van ander spesies, maar die implikasie dat daar net 'n klein verskil tussen mense en ander spesies met betrekking tot gemanipuleerde aversiewe beheer is, moet verwerp word.

Die kwessie wat hier ter sprake is, is dwang. Na die uitvoer van verbode daade, of na mislukking, verskaf 'n individu, groep of gemeenskap aversiewe stimulerings in die vorm van aggressiewe daade, om sodoende te verseker dat die voorgeskrewe gedrag uitgevoer word. Eerstens volg hieruit dat daar 'n totaal nuwe gebruik van straf is, naamlik om insiklikheid af te dwing. Hierdie gebruik is gebaseer op die vermoë van die mens om spesifieke gedragsverwagtings te kommunikeer, wat nie by ander spesies bestaan nie. Tensy straf arbitrêr en sonder enige rigting gebruik word, is die voorwaardes daarvan nie sonder meer dieselfde as by diere nie (Zillmann, 1979).

'n Tweede aspek wat hieruit voortvloei, is die feit dat die mens, as gevolg van sy kommunikasievaardighede, spesifieke strafkontingensies op 'n arbitrêre wyse kan opstel, sonder enige voorafgeleerde ervarings daarvan. Wat dwang betref, is die dreigement met straf 'n informele kontrak. So 'n kontrak is niks meer as 'n gekommunikeerde strafkontingensie nie. Kontrakte van dié aard is betrokke by alle menslike aspekte, veral by die voorkoming van geweld. Ten opsigte van die voorkoming van kriminele geweld word die kontrakte as effektief beskou - as misdaadwetgewing byvoorbeeld afgeskaf word, sal geweld gou katastrofiese vlakke bereik (Bandura, 1973). Hierdie siening word gehandhaaf deur voorstanders van eksterne strafmaatreëls om aggressie te beheer. Dit is belangrik dat geweld tot 'n groot mate beperk kan word deur slegs met straf te dreig en sonder werklike instrumentele leer van vermyding. Selfs in situasies van erge provokasie sal die meeste mense, sonder dat hulle voorheen vir sulke gedrag gestraf is, nie hulle aggressors beseer nie. Dit is juis die effek van die werklike toepassing van straf vir oortredings wat bevraagteken word. Zimring (1971) bevraagteken die effektiwiteit van rehabilitasieprogramme. Mense probeer ook om aversiewe situasies te vermy, maar hulle doen dit veral deur die doelbewuste antispasie van gevolge, eerder as op grond van leerondervindinge. Hierdie gedrag is dus nie parallel aan dié van diere nie.

Derdens beskik mense oor die vermoë om 'n morele oordeel te vel. 'n Kind kan byvoorbeeld besef wanneer reëls oortree word, en kan ook die hoeveelheid straf vir die oortreding projekteer. Kennis van reëls is dus belangrik om aversie te vermy, alhoewel die aanvaarding daarvan 'n ander saak is. Hier moet onderskei word tussen twee vlakke van ontwikkeling - een waar straf 'n onbevraagde, natuurlike mandaat is, en die ander waar strafkontingensies as totaal arbitrêr gesien word (Kohlberg, 1964; Piaget, 1948). Die kind in eersgenoemde fase aanvaar straf as 'n boetedoening vir oortredings, en aanvaar dus straf vir sy oortredings. Soos die kind egter vorder na die volgende fase (tussen 5 en 6 jaar), word die motiveringsomstandighede baie meer belangrik. Intensie raak nou van kritieke belang en die omvang van straf vir oortredings word ook nou in aanmerking geneem. 'n Analise van die ontwikkeling van morele denke lei tot die volgende verwagtings (Kohlberg, 1964):

1. By kinders wat nog nie begrip van bestaande strafkontingensies het nie, sal aversiewe beheer soos by ander spesies funksioneer.
2. Kinders op die ontwikkelingsvlak van versoenende vergelding sal waarskynlik straf vir oortredings aanvaar. Die straf sal waarskynlik wel reaksies, wat op aversiewe stimulering van toepassing is, ontlok maar dit sal andersins nie die individu beïnvloed nie.
3. By die meer volwasse kind, en by die volwassene, word straf alleen aanvaar wanneer dit toegepas word deur 'n agent wat formeel aangestel is om reëls toe te pas, en wanneer die tipe en hoeveelheid straf streng binne sosiaal aanvaarbare perke toegepas word. As straf gesien word as onregverdig, sal die ontvanger waarskynlik aangespoor word tot aggressiewe gedrag. Die situasie word verder gekompliseer as daar min konsensus oor die regverdiging van sommige strafkontingensies is - in sulke omstandighede kan dit tot verdere aggressie lei. So kan die toepassing van straf sonder dat daar 'n oortreding was, gesien word as 'n bedreiging van persoonlike vryheid. Om hierdie bedreiging te herstel, kan aggressie, en ook weerwraak, daaruit voortvloei.

In die lig van die voorafgaande bespreking is dit belangrik om die effek van straf op mense nader te kwalifiseer. By ouer persone is die effek van straf tot 'n groot mate afhanklik van die mate waarin dit as geregverdig ervaar word. Dit kan ook baie varieer van situasie tot situasie. Hoewel die stelling dat die effek van straf gemedieer word deur die subjektiewe beoordeling van wettigheid, nog nie intensief ondersoek is nie, kan dit help met die opheldering van teenstrydige inligting oor die effektiwiteit of oneffektiwiteit van straf (Bandura & Walters, 1959; Becker, Peterson, Luria, Shoemaker & Hellmer, 1962; Eron, Banta, Walder & Laulicht, 1961; Sears, Maccoby & Levin, 1957).

Daar sal vervolgens, met verwysing na bogenoemde konsep, na die belangrikste eksperimentele ondersoeke na die effek van straf in die beperking van aggressie gekyk word. 'n Belangrike verteenwoordigende ondersoek na die effek van straf op kinders is dié van Deur en Parke (1970). In hierdie ondersoek

is seuns as proefpersone gebruik en hulle is versterk en gestraf vir die slaan van 'n pop. Die seuns is:

- (a) aaneenlopend versterk;
- (b) onderbroke versterk;
- (c) onderbroke versterk en gestraf.

Daarna is die slaanrespons òf aan uitwissing onderwerp òf aaneenlopend gestraf. Albasters het as versterkers gedien, en 'n onaangename geluid was die straf. Beide die frekwensie en intensiteit van houe teen die pop is gemeet. Deur en Parke (1970) het die volgende in verband met straf bevind:

- 1. Straf het die tempo van slaan vertraag.
- 2. Na die aanleerperiode het straf die intensiteit verlaag.
- 3. Na verwerwing het die responsintensiteit redelik laag gebly.

Die tempo van slaanresponse was in die tweede fase heelwat laer tydens aaneenlopende toediening van straf as tydens uitwissing. Proefpersone wat in die verweringsperiode onderbroke versterk en gestraf is, het groter weerstand getoon teen uitwissing en was meer volhardend onder aaneenlopende straf as dié wat deurlopend tydens die verwerwingsperiode versterk is.

Na aanleiding van die resultate van diereondersoeke, dui hierdie ondersoek daarop dat ongemanipuleerde aversiewe beheer by kinders wel volgens verwagting funksioneer. Kinders wat "aggressief" optree, herken 'n aversiewe kontingensie, en hulle tree dan op so 'n wyse op dat aversie verminder word. Aversiewe stimulerings verstoer dus effektief die verwerwing en instandhouding van aggressiewe response. As dit duidelik raak dat aggressie nie langer beloon word nie, sal die gedrag ophou. As dit egter iets inhou, soos met onderbroke straf en beloning, sal hulle aanhou ten spyte van die aversie wat daarmee geassosieer word, totdat dit duidelik is dat dit nie meer werk nie. Die ondersoek sê egter niks oor die effek van straf wanneer dit korrekatief is vir oortredings nie. Die slaan van die pop was deel van 'n speletjie, en

die kind se slaanresponse kan dus nie as 'n oortreding gesien word nie, en die straf nie as korrekatief nie.

Daar is verskeie ondersoeke wat toon dat volwassenes aggressiewe response geredelik terughou as dit aversiewe stimulerings sal verhoed, verminder of elimineer. Shortell, Epstein en Taylor (1970) toon aan dat die blote wete dat die opponent tot weerwraak in staat is tot die vermindering van aggressie wat op hom gerig is kan lei. Baron (1973) het gevind dat aggressie by mans betekenisvol minder was as die slagoffer weerwraak kon neem, as wanneer weerwraak heeltemal uitgesluit was. Hy wys ook daarop dat die hoë waarskynlikheid van weerwraak aggressiewe response by mans wat nie kwaad is nie effektief beperk. By mans wat kwaad is, was dit egter nie so nie. Baron (1973) toon aan dat 'n hoë waarskynlikheid van weerwraak intermanlike aggressie effektief beperk indien die aanval slegs 'n klein beloning inhou, maar as die aansporing tot aggressie hoog is, maak dit min verskil. Gaebelin en Hay (1974) verskaf data wat daarop dui dat intervroulike aggressie parallel is aan intermanlike aggressie.

Die moontlikheid van weerwraak op aversiewe stimulerings bestaan gewoonlik, omdat die aggressor geïdentifiseer word. As hy egter anoniem sal bly, sal weerwraak moontlik uitgeskakel word. So het Donnerstein, Donnerstein, Simon en Ditricks (1972) waargeneem dat mans wat geïdentifiseer kon word deur die slagoffer, minder aggressief opgetree het as dié wat verseker was van anonimiteit, veral as die slagoffer gevaarlik voorgekom het.

Alhoewel daar data is wat die aggressie-onderdrukkende effek van potensiële weerwraak nie ondersteun nie (Knott & Drost, 1972), ondersteun die beskikbare inligting oor die algemeen die siening dat moontlike weerwraak aggressiwiteit verminder, solank as wat die aggressie nie aan aansporings verbind word nie. Hierdie effek verdwyn namate weerwraak meer instrumenteel raak.

Die beskikbare inligting kan ook in ooreenstemming met die kostevoordeelinterpretasie van aggressie gesien word (Zillmann, 1979). As die slagoffer

se potensiële strafreaksies as koste gesien word, moet die voordele wat deur aggressie gebied word die kostes daarvan oorskry, ten einde aggressiewe gedrag te regverdig. Hierdie data werp egter geen lig op die effek van straf op aggressiewe oortredings wat die individu as sodanig herken nie.

Die aversiewe beheer oor aggressie is verder deur Pisano en Taylor (1971) ondersoek. Hulle het die effektiwiteit van verskillende strategieë vir teenaggressie in die beperking van intermanlike aggressie ondersoek. In hierdie ondersoek is aggressie:

- (a) gelykgestel in terme van sterkte van die aggressiewe response;
- (b) teengewerk met meer intense aggressiewe response, of
- (c) teengewerk met minder intense aggressiewe response.

Die aggressor het dus 'n opponent gehad wat gedetermineerd was om krag teen krag te meet, wat op 'n hoogs bestraffende wyse opgetree het, of wat maklik oorgegee het. As aanvaar word dat die aggressor se primêre doelwit was om aversie te verminder, kon verwag word dat hy sy eie aggressie proporsioneel tot die erns van moontlike weerwraak sou verminder. Hierdie verwagting van die ondersoek is egter nie bevestig nie. Hoogs bestraffende teenaggressie het aggressie eerder laat toeneem as afneem. Die opponent se duidelike laksheid om die aggressor terug te betaal het aanvanklik nie aggressie verminder nie, maar het in die geheel misluk om aggressie te beheer. Weerwraak volgens 'n oog-vir-'n-oog-formule het aggressie betekenisvol onderdruk.

Die bevinding wat nie ooreenstem met aversievermindering nie, is dat erge teenaggressie aggressie laat toeneem – dit is waarskynlik omdat intense straf as ongeregverdig in terme van die eksperiment waargeneem is. Die eskalasie kan dus verklaar word met die aanname dat die proefpersoon gevoel het dat sy beste kans om erge teenstraf te verminder, was om sy eie aanvalle te laat toeneem. Die bevindings van Pisano en Taylor (1971) kan, in die lig van ander bevindings oor geslagsverskille met betrekking tot aggressie,

moontlik nie na vroue veralgemeen nie, aangesien daar nie data is wat dit ondersteun nie.

Daar is baie bevindings oor aversiewe beheer wat verklaar kan word deur die stelling dat die effek van strafaksies gemedieer word deur morele oorwegings. Daar is byvoorbeeld bevind dat as strafmaatreëls toegepas word deur 'n vriendelike, gewilde persoon, dit meer effektief is om verbode gedrag te verminder as wanneer dit toegepas word deur 'n minder gewilde, nie-ondersteunende persoon (Parke, 1969; Parke & Walters, 1967). Hierdie effek kan verklaar word deur die feit dat die strafmaatreëls verskillend geëvalueer word. As strafmaatreëls toegepas word deur 'n vriendelike persoon, word dit as goed bedoel en relatief regverdig geëvalueer, en as dit deur 'n onvriendelike persoon toegepas word, word dit geëvalueer as relatief arbitrêr.

Die mediëringsfunksie van morele oordeel kan dus 'n alternatiewe verklaring bied vir vroeëre bevindings, maar omdat dit ex post facto gebruik word, kan dit nie as 'n bevredigende verklaring beskou word nie. Daar is egter ook geen ondersoeke wat hierdie effek meer direk meet beskikbaar nie. Betroubare eksperimentele data oor die effektiwiteit van straf vir oortredings, wat deur die proefpersoon as sodanig herken word, en oor die mate waartoe strafmaatreëls aanvaar word as 'n funksie van die proefpersoon se bewustheid dat hy iets verkeerd gedoen het, word ernstig beperk deur morele oorwegings en etiese probleme. Die beskikbare data is dus beperk tot hiperaggressiewe, afwykende individue, en is in hoogs ongekontroleerde omstandighede verkry.

Die ondersoeke na fisieke straf wat redelike ernstige vorme van aggressie ingesluit het, is slegs beperk tot ekstreme gevalle, soos dié een van Ludwig, Marx, Hill en Browning (1969). Nadat ander maatreëls om die ongeprovokeerde potensiële moordaanvalle van 'n skisofreniese vroulike pasiënt te beheer misluk het, het die ondersoekers besluit om aversiewe skokke ná die probleemgedrag toe te dien. Volgens hulle het die behandeling die aggressiewe uitbarstings geëlimineer, en die nuwe-effekte was positief - die pasiënt het vriendelik teenoor ander begin optree. Dit is belangrik

om daarop te let dat sy die straf ten volle aanvaar het, en die goeie intensies daarvan erken het – hieronder sou daar waarskynlik 'n ander resultaat gewees het. Die veralgemeenbaarheid van hierdie bevindings is deur Bandura (1973) bespreek, en is om verstaanbare redes redelik beperk. Dit sê niks oor die gevolge van straf wat as onregverdig beskou word nie. In Westerse kulture word fisieke straf meestal afgekeur. Indien dit op volwassenes toegepas word, kan dit nie anders as om aggressie te ontlok nie. Op kinders toegepas, hang die impak af van die mate waartoe die kind sosiale evaluering van fisieke straf geabsorbeer het. Die kind raak egter gou bewus van die afkeur van fisieke straf en protesteer dus al meer daarteen, sodat dit uiteindelik al meer oneffektief raak en meer aggressie ontlok.

Dit sou waarskynlik belangriker wees om die effek van negatiewe straf op aggressie te evalueer. Soos reeds gemeld, word die prominente data beïnvloed deur die verwarring van die effek van straf en versterking. Daar is byvoorbeeld konsekwent bewys dat hiperaggressiewe gedrag van kinders beheer kan word deur die bestraffing van aggressiewe gedrag, gekombineer met die versterking van konstruktiewe response (Sloane, Johnston & Bijou, 1967). Die ontneming van die voorreg om vrylik met vriende te sosialiseer is byvoorbeeld 'n baie effektiewe strafmaatreël. Sosiale uitsluiting het aggressiewe gedrag by misdadige seuns baie verminder (Burchard & Tyler, 1965; Tyler & Brown, 1967). Sosiale uitsluiting het selfs aggressiwiteit by die leier van 'n bende verminder (Brown & Tyler, 1968). Hierdie effekte is waargeneem in omstandighede waar daar baie bestraffende mag was, byvoorbeeld in verbeteringskole, en verdere oortredings sou kon lei tot verdere strafmaatreëls. Dit is nie te sê dat die maatreëls net so effektief in ander omstandighede sal wees nie.

In dié konteks is dit van belang dat rehabilitasie van oortreders afhanklik is van die kombinerings van straf en die selektiewe versterking van konstruktiewe gedrag. Hierdie strategieë word gebruik omdat dit redelik is, maar dit is nie noodwendig effektief nie. Zimring (1971) beklemtoon die behoefte aan navorsing om die sukses van strafmaatreëls te bepaal voordat hulle wyd toegepas word. Die kombinerings van straf en versterking om gedrag

te kontroleer is beter as die gebruik van strafmaatreëls alleen. Die kombinerings van straf en versterking is effektief in 'n verskeidenheid situasies (Bandura, 1973). In die toekoms sal bepaal moet word watter spesifieke kombinasies van straf meer effektief is vir spesifieke doelstellings van gedragkontrole. Daar is baie navorsing (Zillmann, 1979) wat die bewering ondersteun dat straf, wat arbitrêr of ongeregtig is, as aansporing tot aggressie dien.

Daar is relatief min data beskikbaar oor die effek van dreigemente van straf, veral fisieke straf, op aggressiewe gedrag. Die eksplisiete dreigement van positiewe en negatiewe straf (wat nie fisiek van aard is nie) is ondersoek, maar dit is redelik onsistematies. Keirsey (1969) en ook Blackham en Silberman (1971) rapporteer die suksesvolle vermindering van oortredings deur die volgende prosedure: nadat persoonlike verantwoordelikhede en voorregte aan die proefpersoon verduidelik is, is hy duidelik ingelig oor spesifieke strafmaatreëls – meestal sosiale isolasie – wat spesifieke oortredings sal inhou, en hierdie kontraktuele ooreenkoms is streng toegepas. Hierdie bevindings kan egter nie as deurslaggewend beskou word nie. Eksplisiete dreigemente van negatiewe maatreëls, wat duidelik as straf ervaar kan word, is sistematies in die laboratorium ondersoek (Deutsch & Krauss, 1960; Kelley, 1965; Shomer, Davis & Kelley, 1966). Dit was egter die effek van sulke dreigemente op onderhandelings wat bestudeer is, en geen deurslaggewende gevolgtrekkings kan gemaak word nie. Sommige ondersoeke verskaf wel tentatiewe gegewens. Horai en Tedeschi (1969) het 'n gewysigde prisonierse-dilemmaspeel gebruik, waarin die proefpersoon se opponent gedreig het om waardevolle punte weg te neem as die proefpersoon nie 'n aangewysde keuse uitgevoer het nie. Hulle het gevind dat insiklikheid as 'n lineêre funksie van die mate van die geloofwaardigheid van die dreigement toegeneem het.

Baron (1977) kom tot die gevolgtrekking dat dreigemente van straf, om sodoende aggressie te verminder, slegs in sekere omstandighede effektief is. Hy vermeld veral vier faktore wat bepalend is vir die effektiwiteit van dreigemente van straf:

1. Die impak van dreigemente van straf hang baie af van die vlak van aggressie of provokasie wat ervaar word. Baron (1973) toon aan dat dreigemente van straf, met matige vlakke van aggressie, meer effektief is.
2. Die aggressie-inhiberende effek van dreigemente van straf hang ook af van die duidelike waarskynlikheid dat sulke straf werklik toegepas sal word (Baron, 1971a; 1973).
3. Die impak van dreigemente van straf op owerde gedrag hang ook af van die aversiewe behandeling wat deur die potensiële aggressors verwag word.
4. Dreigemente van straf sal verder slegs suksesvol wees as die potensiële aggressors min daarby sal baat om aggressief op te tree (Baron, 1973). As aggressiewe gedrag byvoorbeeld instrumenteel is, sal dreigemente van straf min effek hê (Buss, 1971).

Daar is ook bevind dat insiklikheid geneig is om proporsioneel tot die erns van die negatiewe maatreëls waarmee gedreig is, toe te neem. Die dreigement van straf vir oortredings kan op soortgelyke wyse beïnvloed word deur die dreigement se geloofwaardigheid en potensiële erns – dit moet egter nog bewys word.

Hierdie afdeling oor die waarde van straf het getoon dat daar baie verwarring ten opsigte van die gebruik van die strafkonsep is, en hierdie data het belangrike implikasies vir die behandeling van oortreders.

4.3 DIE SOSIALE LEERTEORIE VAN BANDURA EN DIE TOEPASSING DAARVAN OP AGGRESSIE

Albert Bandura verwerp ook, soos ander leerteoretici, die psigoanalitiese benadering as misties en onwetenskaplik, en lê self meer klem op die voorspelling en beheer van gedrag (Bandura, 1977). Bandura verwerp egter Skinner se radikale behaviorisme, en lê in sy teorie eerder klem op die interafhanklike rol van gedrag, interne oorsake en omgewingsfaktore (Bandura, 1978). Bandura (1977) noem dit

wederkerige determinisme. Hiervolgens funksioneer gedrag, interne persoonlike faktore (waaronder gedagtes, voorkeure, verwagtings en selfpersepsies) en omgewingsfaktore as interafhanklike reguleerders van mekaar.

Bandura se belangrikste bydrae is op die gebied van waarnemingsleer of modellering. Waarnemingsleer vind plaas as 'n nuwe vorm van gedrag aangeleer word, bloot deur die gedrag van iemand anders waar te neem. Teoreties gesproke kan feitlik enige gedragsvorm deur modellering aangeleer word. Bandura het die prosesse van modellering eksperimenteel bestudeer en het tot die gevolgtrekking gekom dat waarnemingsleer hoofsaaklik plaasvind deur die verkryging van kognitiewe voorstellings van gemodelleerde gedrag, eerder as deur die verwerwing van spesifieke response. Hierdie simboliese voorstellings, wat onderliggend is aan modellering, word deur vier prosesse gevorm:

1. **Aandagprosesse**

Of modellering suksesvol sal plaasvind, hang af van die mate waarin die waarnemer aandag gee aan die modelleringswenke in die situasie. Buiten blote waarneming moet die persoon die wenk akkuraat waarneem en moet hy uit die totale beskikbare stimuluskompleks dié wenke selekteer wat die meeste verband hou met die gemodelleerde gedrag.

2. **Retensie**

Bandura het gevind dat aandag en akkurate wenkdiskriminasie min waarde sal hê as daar nie retensie plaasvind nie. Volgens Bandura is een van die belangrikste faktore wat betrokke is by die retensie van gemodelleerde gedrag die simboliese kodering van die stimuli. So 'n kodering behels die klassifikasie, organisasie en inkorporasie van stimuli by reeds bestaande geheuesisteme. Daar is twee spesifieke sisteme wat betrokke is by modellering, naamlik 'n verbale en 'n verbeeldingsstelsel. Modelleringstimuli word gekodeer in sensoriese beelde en woorde, wat as gekodeerde, geïnternaliseerde wenke optree, en wat later opgeroep kan word wanneer die gemodelleerde gedrag geproduseer word. Sommige vorms van gedrag word op verbeeldingsvlak behou, terwyl die meerderheid verbale kodering behels. Verbale kodering bevorder retensie merkwaardig, en is ook noodsaaklik vir die aanleer van meer komplekse gedrag.

3. **Motoriese reproduksie**

'n Derde element in die modelleringsproses is die motoriese reproduksie van die gemodelleerde proses. Motoriese reproduksie vind nie outomaties ná aandag en die retensie van wenke van die gemodelleerde gedrag plaas nie. Fisieke beperkings of die teenwoordigheid van klein, moeilik waarneembare komponente in die respons, kan die respons verhoed of vertraag. In die algemeen formuleer die individu 'n konsep van die motoriese gedrag nadat die model waargeneem is, en probeer dit dan naasteby uitvoer. Dit is moontlik dat 'n individu deur waarnemingsleer 'n hele aantal response aanleer wat nooit werklik uitgevoer word nie, of wat slegs in uitsonderlike omstandighede uitgevoer word.

4. **Motivering en versterking**

Volgens die modelleringsteorie word response slegs uitgevoer as die persoon gemotiveer is, of as die respons versterk word. Alternatiewelik sal die moontlikheid dat 'n gegewe respons gestraf sal word, die respons onderdruk. Volgens die sosiale leerteorie word gedrag nie alleen deur eksterne versterkers beheer nie. Baie gedrag word deur geïnternaliseerde selfversterkingsprosesse beheer. Selfevaluering is 'n proses wat voortdurend plaasvind, en waarin die individu sy eie gedrag waarneem en standaarde vir homself stel. Hy gebruik self straf of beloning, afhangende van hoe die gedrag ooreenkom met sy eie standaarde (Bandura, 1973; 1977).

Bandura (1977; 1978) is van mening dat die individu 'n selfsisteem het wat gedrag beïnvloed. Hierdie sisteem bestaan uit 'n stel kognitiewe strukture en uit subfunksies van die waarneming, evaluering en regulering van gedrag. Volgens Bandura is daar 'n proses van selfwaarneming van gedrag, wat gevolg word deur 'n beoordelingsproses, en wat weer lei tot selfresponse. Die selfrespons beïnvloed op sy beurt die persoon se gedrag en sy omgewing, wat terugvoer verskaf sodat die selfregulerende sisteem aangepas kan word.

Die kognitiewe aard van selfregulering word verhelder deur Bandura (1977) se konsep van selfeffektiwiteit. Die individu tree grootliks op as gevolg van kognitiewe verwagtings, waarvan effektiwiteitsverwagtings baie belangrik is. Dit verteenwoordig die mate waarin die individu glo dat hy 'n taak suksesvol kan uitvoer.

Die effektiwiteitsverwagtings van die individu vorm kollektief sy gevoel van selfeffektiwiteit en sal die persoon se gedrag betekenisvol beïnvloed. Selfeffektiwiteit ontwikkel deur 'n spesiale tipe waarnemingsleer, waar die persoon herhaaldelik die effek van sy eie gedrag in spesifieke situasies waarneem. Bandura (1973) het 'n reusebydrae gelewer tot teorieë oor menslike aggressie. Daar sal nou meer volledig na die evaluering van sy teorie, soos dit in navorsing toegepas is, ten opsigte van menslike aggressie gekyk word.

Volgens Bandura behoort 'n volledige teorie van aggressie te verklaar hoe aggressiewe gedrag aangeleer word, wat aggressie by mense ontlok en wat hulle aggressiewe gedrag in stand hou (Bandura, 1978). Hierdie aspekte sal vervolgens bespreek word.

4.3.1 Die aanleer van aggressiewe gedrag

Bandura (1973) maak die stelling dat die mens nie met aggressiewe gedrag gebore word nie, maar dat dit, volgens die basiese leerparadigmas, deur direkte ervaring aangeleer word. Hy voeg egter verdere meganismes by om aspekte van aggressiewe gedrag, wat uniek is aan die mens en wat nie bevredigend deur die basiese leerparadigmas verklaar word nie, te verklaar. Volgens hom word baie gedragsvorme, en ook aggressiewe gedrag, hoofsaaklik aangeleer deur waarneming, sonder enige direkte ervaring. Volgens Bandura (1978) word nuwe vorme van gedrag nie alleen deur ervaring, hetsy direk of waarneembaar, aangeleer nie. Biologiese faktore speel 'n rol ten opsigte van die tipe aggressiewe response wat ontwikkel, en beïnvloed ook die tempo waarteen leer plaasvind. Volgens Bandura (1983) is dit waardevol om te weet hoe die neurofisiologiese stelsels intern funksioneer, maar dit is veral belangrik om te weet hoe hulle sosiaal geaktiveer word vir verskillende handeling. Volgens die sosiale leerteorie het die mens neurofisiologiese meganismes wat hom in staat stel om aggressief op te tree, maar die aktivering van hierdie meganismes hang af van toepaslike stimulerings en is afhanklik van kognitiewe beheer. Biologiese bepaling van aggressie varieer van spesie tot spesie. Diere is afhanklik van hulle biologiese toerusting in die hantering van konflikte. In teenstelling hiermee het die mens se vermoë om destruktiewe wapens te gebruik en groot getalle mense te organiseer,

grootliks sy afhanklikheid van fisieke kenmerke vir aggressiewe gedrag verminder (Bandura, 1978).

Die basiese beginsels van waarnemingsleer is dat die waargenome gevolge van gedrag ander gedrag op byna dieselfde wyse beïnvloed as die direkte ervaring van die gevolge van daardie spesifieke gedrag (Bandura, 1973). Die individu is dus nie heeltemal afhanklik daarvan om sy eie foute op 'n probeer-en-trefwyse te maak nie. As hy ander persone sien misluk, kan hy sy eie gedrag korrigeer, om sodoende self mislukking te vermy. So kan hy, nadat hy die sukses van ander waargeneem het, self ook sukses bereik deur waargenome effektiewe gedrag uit te voer. Die waarneming van 'n model wat 'n spesifieke aktiwiteit uitvoer en 'n beloning daarvoor ontvang, sal net soos in die geval van direkte versterking, die waarnemer se aantal response vir daardie aktiwiteit verhoog. Waarneming van 'n model wat 'n aktiwiteit uitvoer en daarna gestraf word, sal soos met direkte straf, die aantal response van daardie aktiwiteit verminder (Bandura, 1973). Hierdie beginsels geld dan ook vir die aanleer van aggressiewe gedrag - deur die waarneming van die aggressiewe gedrag van ander, vorm die individu 'n idee van hoe die gedrag uitgevoer kan word, en die simboliese verteenwoordiging daarvan dien as 'n riglyn vir latere optrede. Leer deur waarneming word beheer deur die vier verbandhoudende subprosesse wat reeds bespreek is (Bandura, 1977).

Sosiale leerteorie onderskei tussen die verwerwing van potensieel vernietigende en aggressiewe gedrag, en faktore wat bepaal of iemand dít wat hy geleer het sal uitvoer (Bandura, 1978). Hierdie onderskeid is belangrik, omdat nie alle dinge wat aangeleer is noodwendig uitgevoer sal word nie. Mense kan die vermoë om aggressief op te tree verwerf, behou en besit, maar die aangeleerde gedrag sal selde uitgevoer word as dit nie funksionele waarde het nie. As daar egter in die toekoms toepaslike situasies ontstaan, sal die aangeleerde gedrag wel uitgevoer word (Bandura & Walters, 1963; Bandura, 1965).

In die moderne samelewing kan aggressiewe gedrag veral van drie primêre bronne aangeleer word. Bandura (1983) wys eerstens op gesinsinvloede.

Ondersoeke het getoon dat ouers wat probleme op 'n aggressiewe wyse oplos se kinders ook soortgelyke aggressiewe gedrag vir probleemoplossing gebruik (Bandura & Walters, 1959; Bandura, 1960). Alhoewel die gesin 'n baie belangrike rol speel, is die gesin deel van 'n netwerk van ander sosiale sisteme. Die subkultuur waarin iemand hom bevind, bied 'n tweede bron van aggressiewe gedrag (Bandura, 1978). Die hoogste voorkoms van aggressie word ook gevind in gemeenskappe met volop aggressiewe modelle en waar die vaardigheid om te baklei as 'n waardevolle kenmerk beskou word (Wolfgang & Ferracuti, 1982). Bandura (1983) beskou simboliese modellering, wat deur die massamedia en veral deur televisie verskaf word, as die derde bron van aggressiewe gedrag. Hy verwys dan ook na verskeie veld- en eksperimentele ondersoeke wat getoon het dat aggressiewe gedrag gevorm word by kinders wat herhaaldelik blootgestel word aan aggressiewe videofilms (Bandura, 1973; Friedrich & Stein, 1973; Leyens & Parke, 1975; Liebert, Neale & Davidson, 1973; Steuer, Applefield & Smith, 1971). Geweld op televisie veroorsaak nie alleen dat aggressiewe gedrag gevorm word nie, maar dit beïnvloed ook inhibisies met betrekking tot aggressiewe gedrag en desensitiseer die mens vir geweld (Cline, Croft & Courrier, 1973).

Alhoewel modelleringsinvloede alomteenwoordig is, speel leer deur direkte ervaring ook 'n belangrike rol, naamlik die versterking en straf van probeer-en-trefgedrag. Bandura (1983) wys daarop dat kognitiewe prosesse 'n belangrike rol speel in leer uit responsgevolge, en dat dit ook 'n belangrike rol speel in waarnemingsleer.

4.3.2 Faktore wat aggressiewe gedrag ontlok

Volgens Bandura (1983) moet 'n teorie nie alleen verklaar hoe aggressiewe gedrag aangeleer word nie, maar ook hoe dit geaktiveer en gekanaliseer word. Hy onderskei twee breë klasse motiveerders van gedrag. Eerstens is daar die biologiese motiveerders, wat interne aversiewe stimulerings en eksterne aversiewe stimulerings insluit. Die tweede bron van motivering is die kognitiewe motiveerders. Die vermoë om toekomstige gevolge in kennisies te antisipeer, is 'n kognitiewe motiveerder. Deur die kognitiewe verteenwoordiging van toekomstige gevolge kan individue teenswoordige

motiveerders van gedrag genereer (Bandura, 1983). 'n Verdere bron van kognitiewe motivering is die mens se vermoë om doelstellings te stel en selfevaluerings te maak. Selfmotivering behels standarde waarteen gedrag gemeet kan word. Die individu ontwikkel vir homself maatstawwe waarvolgens hy sy gedrag evalueer en rig. Ook wat aggressiewe gedrag betref, ontwikkel die individu 'n idee van watter tipe gedrag sekere gevolge sal hê, en hierdie geantisipeerde gevolge rig sy gedrag. So sal iemand aggressief teenoor iemand anders optree in omstandighede wat relatief veilig is en wat beloning inhou. Met verwysing na aversiewe motiveerders, verwerp Bandura (1983) die aggressie-frustrasiehipotese. Volgens die sosiale leerteorie lei aversiewe stimulerings tot 'n algemene toestand van emosionele opwekking, eerder as 'n toestand van frustrasie. Hierdie toestand van emosionele opwekking lei tot 'n aggressiewe dryfveer, wat alleen deur aggressiewe gedrag bevredig kan word. Die tipe gedrag wat ontlok sal word, sal afhang van hoe die bron van stimulerings kognitief geëvalueer word, van die tipes response wat aangeleer is om stres te hanteer en van hulle relatiewe effektiwiteit. Bandura (1983) wys daarop dat dieselfde fisiologiese toestand verskillend ervaar kan word as verskillende emosies, afhangend van wat mense waarneem as motiveerders, en hoe hulle dit interpreteer.

By individue wat geneig is tot aggressie sal verskillende bronne van emosionele opwekking hul aggressie verhoog. Bandura (1983) beskou verder woede as 'n fasiliterende eerder as 'n noodsaaklike faktor vir aggressie. Daar is reeds deur verskeie ondersoeke aangedui dat pyn, wegneem van belonings, persoonlike beledigings en mislukking, wat almal aversief is, nie uniforme gedragseffekte het nie. Sommige van hierdie aversiewe antededente het 'n meer vyandige intensie as ander, en het daarom 'n groter potensiaal om aggressie te ontlok. Die navorsing wat hierop betrekking het, is reeds in die vorige afdeling volledig bespreek.

Bandura (1983) dui aan dat positiewe motiveerders in die navorsing grootliks verwaarloos is ten gunste van aversiewe motiveerders. Die kognitiewe vermoëns van die mens om toekomstige gevolge te simboliseer, help hom om sy gedrag te reguleer. So word 'n groot hoeveelheid menslike aggressiewe

gedrag gemotiveer deur geantisipeerde positiewe gevolge. Daar is waarskynlik niks wat menslike gedrag so beïnvloed as die gedrag van ander nie. Sowel kinders as volwassenes sal aggressief optree as hulle ander persone waargeneem het wat aggressief optree (Bandura, 1973; Liebert, Neale & Davidson, 1973).

In die sosiale leerteorie word daar vier prosesse onderskei waardeur modelleringsinvloede aggressiewe gedrag kan aktiveer (Bandura, 1983). Eerstens is daar die direkte funksie van gemodelleerde gedrag, wat vir die individu 'n aanduiding gee van watter gedrag effektief is en watter nie. Modellerings kan ook 'n disinhiberende invloed hê met betrekking tot vernietigende gedrag wat vrees of skuld ontlok. Die waarneming van aggressie in ander genereer emosionele opwekking. Emosionele opwekking sal aggressie aanmoedig by individue wat geneig is om aggressief op te tree. Aggressiewe modellerings kan die waarskynlikheid van aggressiewe gedrag deur die stimulus-bevorderende effek daarvan verhoog. Modelleringsaktiwiteite vestig waarnemers se aandag op die spesifieke metodes wat gebruik word. Volgens Bandura (1983) kan modellerende faktore as leerders, motiveerders, disinhibeerders en emosionele opwekkers optree.

Bandura (1983) wys op twee verdere aspekte. Die feit dat mense deur die proses van sosialisering geleer word om bevele te gehoorsaam, staan volgens hom bekend as instruksiemotiveerders. Deur die versterking van insiklikheid en die straf van ongehoorsaamheid kan outoritêre bevele gehoorsaamheidsaggressie ontlok. In ondersoeke van gehoorsaamheidsaggressie het Milgram (1974) en ander (Kilham & Mann, 1974; Mantell & Panzarella, 1976) getoon dat volwassenes toenemende ernstige skokke aan iemand anders sal toedien, ten spyte van sy pleite om dit nie te doen nie. Volwassenes vind dit moeilik om portuurgroepdruk ten opsigte van aggressiewe gedrag te weerstaan, en vind dit ook moeilik om wettige outoriteite te dwarsboom.

Tweedens kan aggressiewe gedrag ook aangespoor word deur bisarre gedagtes. So kan iemand wat aan 'n paranoïede delusie ly, iemand anders uit

selfverdediging vermoor, omdat hy glo dat hy bedreig word (Reich & Hepps, 1972).

4.3.3 Faktore wat aggressie in stand hou

Aggressiewe gedrag kan, net soos ander vorme van gedrag, aangemoedig, geëlimineer en herstel word as die effek wat dit veroorsaak, verander word (Bandura, 1973). Gedrag word nie alleen deur waargenome gevolge gerig nie, maar ook deur die gevolge wat die mens vir homself skep. Bandura (1977) onderskei drie tipes gevolge wat nie alleen afsonderlik 'n rol speel nie, maar ook in samewerking met mekaar 'n invloed op gedrag uitoefen.

Aggressie word veral beïnvloed deur sy gevolge. Ekstrinsieke belonings is belangrik, en omdat sulke gedrag meestal in interpersoonlike aggressie voorkom, het dit sekere kostes. Daarom is positiewe aansporings nodig om inhibisies, wat vanweë die aversiewe gevolge van aggressie ontstaan, te oorkom. Mense tree dikwels aggressief op om tasbare beloning te verkry, en daar is bevind dat aggressiewe gedrag wat onderbroke versterk word, blywend is (Walters & Brown, 1963). Sommige aggressiewe optredes word in stand gehou omdat status en sosiale belonings daaraan gekoppel is. Aggressiewe response wat sosiaal versterk word, sal toeneem. Versterking bevorder ook ander tipes aggressiewe gedrag (Geen & Pigg, 1970; Loew, 1967).

Mense probeer dikwels om juis pyn of aversie te verminder deur hulle aggressief te gedra. Hierdie verdedigende aggressie word, volgens die sosiale leerteorie, in 'n groter mate in stand gehou deur geantisipeerde gevolge, eerder as deur die direkte gevolge daarvan (Bandura, 1978). Bandura kom tot die volgende gevolgtrekking: "Since in all instances, the behavior is instrumental in producing certain desired outcomes, be they pain, approval, status or material gain, it is more meaningful to differentiate aggressive behaviors in terms of their functional value whether or not they are instrumental" (Bandura, 1983, p.25).

Bandura onderskei twee bronne van beperkings van aggressiewe gedrag.

Sosiale beperkings is gewortel in dreigemente van eksterne straf. Persoonlike beperkings kom na vore deur geantisipeerde selfveroordelende reaksies op die individu se eie gedrag. Gevolge van straf wat waargeneem of ervaar word, verskaf inligting oor die omstandighede waarbinne aggressiewe gedrag veilig is of nie. Aggressiewe gedrag word dus gedeeltelik beheer deur geantisipeerde negatiewe gevolge.

Tot dusver het Bandura se benadering en dié van die basiese leerparadigmas grootliks ooreengestem. Op die gebied van die versterking van modellering het hy egter 'n unieke bydrae gelewer. Ten opsigte van aggressiewe gedrag sal die volgende geld: "... seeing aggression rewarded in other increases, and seeing it punished, decreases the tendency to behave in similar aggressive ways" (Bandura, 1973, p.235-236). Bandura (1971) het verskeie rasionale ontwikkel om die effek van middellike versterking en straf te verklaar. Eerstens verskaf dit inligting oor die tipes handeling wat aanvaarbaar is of nie, en ook oor die spesifieke situasies waarin hulle uitgevoer kan word. Die waarnemer word dus bewus van die heersende kontingensies van versterking en straf. Sonder dat die persoon hierdie kontingensies direk ervaar het, kan hy sy eie gedrag daarvolgens rig, om sodoende belonings tot 'n maksimum te verhoog. Kennis oor die moontlike gevolge van 'n respons kan dus gedrag inhibeer of fasiliteer.

Ter ondersteuning van hierdie siening is daar getoon (Bandura & Barob, 1971; Kaufmann, Baron & Kapp, 1966) dat kennis oor kontingensies van versterking en straf wel gedrag kan beheer. Die beherende invloed van werklike bestaande kontingensies kan ook daardeur oorheers word. Die tweede rasionaal omskryf die motiverende effek van middellike kondisionering en die uitwissing van emosionele opwekking. Bandura (1971) is van mening dat sulke emosionele gedrag aangeleer word deur direkte ervaring, maar hy beweer dat empatiese reaksies wat deur middellike kondisionering aangeleer word, net so belangrik is. Daar word aanvaar dat die waarneming van emosies by ander, ook affektiewe reaksies in die waarnemer sal induseer. Daar word aangeneem dat hierdie affektiewe reaksies by die waarnemer in ooreenstemming is met die reaksies wat deur die waargenome persoon ervaar

is (Berger, 1962). Bandura aanvaar 'n hoë mate van affiniteit tussen waargenome affek en empatiese reaksie, maar verwag nie dat hierdie gedrag noodwendig identies ten opsigte van 'n tipologie van affek is nie (Zillmann, 1979). Bandura baseer hierdie belangrike aanname op die spekulasie dat mense in sosiale situasies geneig is om dieselfde tipe emosie uit te druk as dié om hulle, en daarom word 'n ander se ekspressie van affek 'n diskriminatiewe wenk vir ooreenstemmende affek by die waarnemer. In sosiale situasies word daar dus, deur die waarneming van die ekspressie van affek by ander, 'n ooreenstemmende affek gekondisioneer.

Volgens die aanname van gekondisioneerde ooreenstemmende affektiewe reaksies, beweer Bandura (1971) dat modelle in die algemeen emosionele reaksies vertoon terwyl hulle versterkende of bestraffende ervarings ondergaan. Verder beweer hy dat die waarneming van 'n model wat versterk word positiewe gevoelens soos bevrediging sal ontlok, wat dus die nabootsing van die model se gedrag sal bevorder, en dat die waarneming van 'n model wat gestraf word negatiewe gevoelens, soos vrees, sal ontlok, wat dus die response sal onderdruk. 'n Model wat beloon word vir aggressiewe gedrag, sal aggressie laat toeneem, omdat aggressie dan geassosieer word met aangename gevoelens. Daarteenoor sal 'n model wat gestraf word vir aggressiewe gedrag aggressie laat afneem, omdat dit geassosieer word met gevoelens van ongemak. Daar word erkenning gegee aan die feit dat gekondisioneerde middellike affek, wanneer dit nie reëlmatig herhaal word nie, onderworpe is aan uitwissing (Bandura, 1983).

Bandura het suksesvolle prosedures ontwikkel vir die wysiging van wanaangepaste affektiewe gedrag (byvoorbeeld fobieë en vrese) op grond van die sistematiese uitwissing van gekondisioneerde affek (Bandura, 1971). Alhoewel daar navorsing is wat daarop dui dat middellike affektiewe reaksies gekondisioneer kan word (Bandura & Rosenthal, 1966; Barnett & Benedetti, 1960; Berger, 1962; Craig & Weinstein, 1965), is die aanname dat mense in die algemeen in ooreenstemming met emosies wat deur ander vertoon word, reageer, bevraagtekenbaar in die lig van onlangse ondersoeke (Zillmann, 1979). Soos vroeër gemeld, het Zillmann en Cantor (1976) waargeneem dat

'n negatiewe disposisie teenoor 'n potensiële model lei tot nie-ooreenstemmende, eerder as ooreenstemmende, affektiewe reaksies. Hierdie disposisionele beheer van affektiewe reaksies (Zillmann & Cantor, 1976) dui daarop dat die stellings van die middellike kondisioneringsrasionaal alleenlik van toepassing is op modelle wat positief, of ten minste nie negatief nie, waargeneem word. Die rasionaal se stellings sal verder verander moet word in die geval van 'n model wat verwerp word en 'n nie-ooreenstemmende affek ontlok. Responsonderdrukkende negatiewe gevoelens word met aggressie geassosieer wanneer aggressie konsekwent as versterkend waargeneem word vir 'n model wat verwerp word. So sal responsaanmoedigende positiewe gevoelens geassosieer word met aggressie indien dit as bestraffend vir so 'n model waargeneem word (Zillmann, 1979).

Die oorblywende rationale wat deur Bandura (1971) gestel is, is sekondêr aan bogenoemde twee rationale. Die rationale handel oor die effek van 'n waargenome model wat belonings en straf ontvang het vir sy gedrag. Hiervolgens wysig die hele episode die waarnemer se persepsie van beide die model en die versterkings of strafagent. Hierdie gewysigde persepsie beïnvloed modellering. Die model se status neem byvoorbeeld toe as hy beloning vir sy gedrag ontvang. Hierdie toename in sosiale status maak die model dan meer invloedryk. So laat straf iemand se status daal, en hy is dus minder modelleerbaar. Die waarde van die versterkings of strafagent kan bevorder word deur sy regverdigheid in die toediening van versterking en straf. As hierdie agente hul magte misbruik, ondermyn hulle die wettigheid van hul outoriteit en negatiewe gevoelens word dan sodoende ontlok (Bandura, 1971). Regverdigheid word by die effek van middellike versterking en straf betrek. Regverdigheid in beloning en straf moet as sodanig deur die respondente waargeneem word. In die geval van waargenome ongeregtighede, kan voorspellings wat verkry is van die primêre rationale, gewysig of verwerp word.

Bandura (1971) se analise van motiveringsprosesse in sosiale leer brei die stelling van eksterne en middellike versterking en straf uit na dié van selfversterking en selfstraf (Bandura, 1973). Die individu internaliseer dus

bestaande norme, en konstrueer so sy eie sisteem van versterking en straf. Omdat die individu as die selfbelonende of selfbestraffende agent funksioneer, tree hy dan so op om die genot van selfgoedkeuring te verhoog, en om die aversie van selfafkeur te beperk (Bandura, 1973).

Bandura is ook van mening dat selfversterking en selfstraf die invloed van eksterne versterking en straf kan oorheers. Eksterne versterking en straf het die grootste effek op gedrag as dit in ooreenstemming met selfgegenereerde goedkeuring of afkeur is. Wanneer eksterne straf of versterking selfregulerende invloede, wat teenstrydig is, behels, sal individue bloot insiklik wees. Volgens Bandura kan dit wanaanpassende gevolge hê.

Ten opsigte van aggressie word selfversterking as die primêre motiverende krag beskou, veral as dit aan selftrots verbind is. Selfstraf vir aggressie kom voor as die individu aan gevoelens van berou en selfverwyt ly wanneer hy sy handelings as teenstrydig met sy eie beskouings oor aggressie evalueer. Omdat daar oor die algemeen aanvaar moet word dat negatiewe sanksies teen aggressie verwerf word deur versterking en modellering, het Bandura (1973) verskeie meganismes voorgestel wat die feit kan verklaar dat iemand in 'n aggressiewe uitbarsting selfbeperkings kan ignoreer - "By behaving in a variety of self-deceptive cognitive maneuvers, humane, moral people can behave cruelly without self-condemnation" (p. 238). Dit behels onder meer die volgende meganismes:

1. Die erns van die aggressiewe daad kan verminder word deur dit te kontrasteer met ander meer ernstige dade. Hierdie vergelyking verklein die oortreding in terme van geïnternaliseerde standaarde.
2. Die regverdiging van aggressie, in terme van hoër beginsels, maak geweld moreel meer aanvaarbaar vir die aggressor, omdat die doel daarvan as geregverdig beskou word.
3. Selfveroordeling vir aggressie kan ook geneutraliseer word deur die verantwoordelikheid op 'n outoriteit te verplaas.

4. Die verplasing van verantwoordelikheid na ander, wat aan aggressiewe aktiwiteite deelneem en dit aanmoedig en goedkeur, kan selfkritiek verminder.
5. Selfbeoordeling kan verminder word deur die dehumanisering of ontmensliking van slagoffers. As slagoffers ontnem word van hul menslike elenskappe, word selfberisping vir aggressie ontoepaslik.
6. Deur die skuld aan die slagoffers toe te skryf, word selfverwyte van aggressors geneutraliseer veral as hulle voel dat hulle deur hul slagoffers geforseer is om aggressief op te tree.
7. Verdraaiing van gevolge kan ook 'n rol speel. Die nadelige effek van aggressie kan verklein word, en sodoende word selfverwyte vrygespring.
8. Bandura (1973) het ook 'n proses van geleidelike desensitisasie voorgestel, waarvolgens persone wat aanvanklik nie aggressief is nie, al meer aggressief raak - hierdie opmerklike veranderinge kan selfs nie deur die individu self waargeneem word nie.

Met die uitsondering van punt 8, kan al hierdie meganismes 'n tweeledige doel dien. Eerstens kan hulle toegepas word op beplande aggressiewe gedrag, in welke geval aggressiewe gedrag bevry word van inhibisies, en sodoende aangemoedig word. Tweedens kan hulle toegepas word nadat aggressiewe daade uitgevoer is. So kan hierdie meganismes dan analoog aan Freud se verdedigingsmeganismes funksioneer. Die impak van oortredings word so verminder, en die individu kan dan makliker met sy aggressiewe daade saamleef.

Bandura (1973) beklemtoon die betrokkenheid van kognitiewe prosesse in die mediëring van die kontingensies van versterking en straf. Hierdie prosesse, waarna verwys word as kognitiewe kontrole of beheer, behels die volgende:

1. Die mees belangrike faktor van kognitiewe kontrole behels die kognitiewe verteenwoordiging van kontingensies van versterking en

straf. Hierdie bewustheid van die geïdentifiseerde kontingensies sal die individu se gedrag rig. Menslike gedrag hang dus nie af van langdurige leerprosesse nie, maar word beïnvloed deur insigvolle funksionering. Die bewustheid van kontingensies van straf en versterking kan die invloed van werklike bestaande kontingensies oorheers. As die waarneming van hierdie kontingensies foutief is, sal dit tot ontoepaslike gedrag lei. As die diskrepansie tussen die individu se oorspronklike waarnemings van kontingensies en daad wat werklik bestaan groter word, sal die individu sy persepsies korrigeer (Bandura, 1973). Menslike gedrag, en dus ook aggressie, word grootliks deur geantisipeerde gevolge van beplande gedrag beheer, eerder as deur die toevallige geskiedenis van kontingente versterking en straf van eksterne gebeurtenisse. Hierdie antispasies is egter vatbaar vir distorsies en foutiewe oordeel.

2. 'n Ander aspek van kognitiewe beheer is, volgens Bandura (1973), die kognitiewe rig van gedrag. Die mens se vermoë om inligting te verwerk, lei tot 'n selektiewe waardering van spesifieke versterkende of strafervarings. So kan sekere kortstondige effekte van straf of beloning by die mens ook arbitrêr verleng word. Dit is moontlik, omdat eksterne gebeurtenisse gekodeer en simbolies gestoor word in die geheue. So kan enkele gebeurtenisse wat net 'n ligte impak op gedrag behoort te hê, 'n blywende effek hê.
3. Bandura (1973) beklemtoon verder die funksie van intellektuele probleemoplossing in die kognitiewe beheer van gedrag. Die gevolge van beplande aksies word vooraf in gedagtes geantisipeer, eerder as deur voorafgaande owerde gedrag. Die menslike vermoë om verskeie aksies kovert, eerder as owerde, te ondersoek, maak dit vir hom moontlik om optimale aggressiewe strategieë te ontwikkel, in ooreenstemming met selfgestelde kriteria. Sulke strategieë kan onafhanklik wees van direkte ervarings met kontingensies van straf en versterking wat met die beplande gedrag verband hou.

Bandura (1973) bou 'n sterk saak op vir die sosiale leerteorie van aggressie. Hy evalueer die data oor die beheer van aggressie deur eksterne gebeurtenisse as in ooreenstemming met en ondersteunend van die sosiale leerteorie-benadering. Daar is 'n massa bevindings wat sy postulasies met betrekking tot die effek van middellike versterking, middellike straf en middellike diskriminatie en gekondisioneerde stimuli ondersteun. Die navorsing wat die voorspellings van modellering bevestig is konsekwent en oortuigend: "Suffice to say that there is compelling evidence that shows that hostile and aggressive behaviours can be acquired, maintained, strengthened, weakened and eliminated through modelling" (Zillmann, 1979, p.239). Die navorsing word volledig deur Bandura (1973) en ander (Baron, 1977) bespreek.

Ten opsigte van die verskeie meganismes wat voorgestel is om die modelleringseffekte te verklaar, is daar egter nog dubbelsinnighede. Dit is byvoorbeeld nog onduidelik watter van hierdie meganismes hoofsaaklik verantwoordelik is vir die modelleringseffek. Middellike kondisionering en veranderinge in die waarneming van uitstaande kenmerke van die agente wat betrokke is by die paradigma, is verwarrend. Die verskeie meganismes funksioneer ook gesamentlik en dit sal moeilik wees om hulle te skei en afsonderlik te evalueer. Die kovert aard van die inhoud van hierdie postulasies maak hulle moeilik toetsbaar. As hulle egter as hipotetiese konstruksie hanteer word, kan hulle help om verskynsels, wat andersins nie verklaar kan word nie, te verklaar. Hierdie hipoteses word egter dikwels in post hoc-ondersoeke gebruik, en bied so verklarings wat moontlik tot verwarring kan lei.

4.4 SINTESE EN KRITIESE EVALUERING

Dollard en Miller was die eerste teoretici wat die leerbeginsels toegepas het op menslike persoonlikheidsfunksionering. Hul teorie word gekenmerk deur duidelike konsepte, 'n empiriese wetenskaplike benadering en 'n duidelike teorie oor hoe persoonlikheid ontwikkel. Hul teorie word egter allerweë as te eenvoudig en simplisties beskou om komplekse menslike gedrag te kan verklaar.

Dollard et al. (1939) se hipotese oor frustrasie as 'n voorvereiste vir aggressie, het 'n magdom eksperimentele navorsing gestimuleer. Soos reeds vermeld, is die hipotese deur verskeie navorsers gekritiseer. Empiriese ondersoeke (Bandura, 1973; Buss, 1963; 1966; Christy, Gelfand & Hartman, 1971) kon nie Dollard et al. (1939) se bewerings onvoorwaardelik ondersteun nie.

Berkowitz (1962; 1965; 1969) het in sy hersiening van die frustrasie-aggressiehipotese die stelling gemaak dat die blootstelling aan toepaslike wenke tot die ontlokking van aggressiewe gedrag kan lei. In Berkowitz se hersiening is die konsep van toepaslike wenke sentraal, maar ook baie vaag. Verskeie empiriese ondersoeke (Buss, Booker & Buss, 1972; Ellis, Weiner & Miller, 1971; Turner & Leyton, 1976) het teenstrydige resultate opgelewer en die bevindings ten opsigte van Berkowitz se assosiasiemodel is aanvegbaar.

Volgens Dollard et al. (1939) en Berkowitz (1965), is aggressie 'n omgewingsbepaalde reaksie, en nie 'n aangebore drang nie. Die grootste tekortkoming van hierdie teorie is egter die gebrekkige operasionalisering van die konsep "frustrasie". Alhoewel bogenoemde skrywers meer optimisties as Freud oor die beheer en voorkoming van aggressie is, impliseer hulle teorie dat eksterne bronne van frustrasie verwyder moet word. Die menslike omgewing is egter so belaaï met potensiële frustrasie dat totale verwydering daarvan feitlik onmoontlik is. Hierdie hipotese bied min oplossings in terme van die beheer en voorkoming van interpersoonlike aggressie.

Skinner se persoonlikheidsteorie word, net soos die teorie van Dollard en Miller, gekenmerk deur duidelike konsepte en duidelike stellings oor die ontwikkeling en instandhouding van gedrag. Skinner se teorie word egter as nog meer simplisties en oppervlakkig as dié van Dollard en Miller beskou. Skinner word veral gekritiseer omdat hy die biologiese determinante van menslike gedrag ignoreer. Sy leerbeginsels is breedvoerig toegepas in die navorsing oor aggressie.

Die verwerwing en instandhouding van aggressiewe gedrag hang in 'n groot mate af van leerprosesse. In die literatuur is beide klassieke kondisionering en operante kondisionering met die aanleer van aggressiewe gedrag in verband gebring.

Dit was veral Berkowitz wat baie waarde aan stimulusbeheer geheg het, veral in terme van die klassieke kondisioneringsparadigma. Volgens hom reageer iemand impulsief aggressief omdat omgewingstimuli dit ontlok. Kognitiewe prosesse wat gedrag rig en ook aggressie inhibeer word nie erken nie. Berkowitz het ondersoeke van wenkmediëring gebruik om sy stelling van die klassieke kondisionering van impulsiewe aggressie te ondersteun (Berkowitz & Geen, 1967; Berkowitz & Le Page, 1967; Geen & Berkowitz, 1966). 'n Analise van hierdie ondersoeke het getoon dat die prosedures wat gebruik is geen direkte parallele met klassieke kondisionering toon nie. Meer direkte ondersoeke van die klassieke kondisionering van menslike aggressie lewer ook teenstrydige resultate op (Geen & Stonner, 1971; Loew, 1967; Swart & Berkowitz, 1976). Die vernaamste kritiek teen hierdie model van Berkowitz is dan juis die feit dat hy die mens gelykstel aan laer diersoorte, en sodoende die mens se kognitiewe en wilsprosesse heeltemal ontken.

Vroeëre ondersoeke van aggressie het dikwels woede-geïnduseerde aggressie beskou as 'n ongekontroleerde proses, waarby denkprosesse nie betrokke is nie. Verskeie navorsers het egter onlangs konstrueer, wat attribusies insluit, in hul ondersoeke gebruik (Zillmann, 1979). Ferguson en Rule (1983) maak 'n analise van die prosesse wat persepsies van oorsaaklike verantwoordelikheid bepaal, en ook van die prosesse wat bepaal hoe die aggressor behoort te reageer in die spesifieke situasie. Hulle maak die stelling dat weerwraak, woede en reaksies van blamering elk 'n funksie is van die waargenome diskrepansie tussen die aggressor se oorsaaklike verantwoordelikheid ten opsigte van benadeling, en van dit wat die waarnemer glo behoort te gebeur. Soos die diskrepansie toeneem, word woede, blamering en die behoefte om te straf verhoog. Alhoewel hierdie model deur sommige navorsing ondersoek word (Zillmann & Cantor, 1976), moet dit nog verder bevestig word. Operante kondisionering speel 'n belangrike rol in die aanleer van aggressie. Die prosesse van positiewe en negatiewe versterking en dié van straf is hier ter sprake.

Buss (1961) kan beskou word as die grootste ondersteuner van die teorie dat aggressie deur positiewe versterking aangeleer word. Daar is dan ook sterk empiriese ondersteuning vir hierdie teorie, waarvolgens verskeie aspekte as versterkers kan dien, byvoorbeeld albasters (Cowan & Walters, 1963), geld, beter

klaspunte en gunstige selfevaluering (Buss, 1963; Gaebelin, 1973). Ook sosiale goedkeuring kan aggressie versterk, veral as daar nie sprake van vrees vir evaluering is nie (Borden, 1975).

'n Verdere kontroversiële aspek is die rol van pyn by die inhibering of versterking van aggressie. Ook hier bestaan daar twee denkrigtings, naamlik die stelling dat pyn aggressie versterk (Skinner, 1969), of dat pyn aggressie inhibeer (Lorenz, 1965). Zillmann (1979) wys daarop dat hierdie twee stellings nie noodwendig teenstrydig is nie. Tekens van pyn kan 'n tweeledige doel dien; dit kan tot die onmiddellike inhibering van aggressiewe gedrag lei, maar dit kan ook later aggressie bevorder. 'n Oorsig van die empiriese literatuur toon dat tekens van pyn wel 'n inhiberende effek op aggressie kan hê (Baron, 1971; Buss, 1966; Geen, 1970; Rule & Leger, 1976). Die navorsing oor die versterkingswaarde van tekens van pyn was teenstrydig. Zillmann (1979) kom tot die gevolgtrekking dat tekens van pyn aggressie in sommige situasies versterk, terwyl dit nie-aggressiewe gedrag in ander versterk. Verskeie outeurs is van mening dat negatiewe versterking 'n rol speel in die bevordering van aggressiewe gedrag. Zillmann kom tot die gevolgtrekking dat beide negatiewe en positiewe versterking betrokke is by die aanleer van aggressie.

Die vraag oor die effek van straf op aggressie het 'n groot aantal navorsingsondersoeke gestimuleer. Dit blyk egter dat die vlak van morele ontwikkeling 'n kritieke veranderlike by die bestraffing van menslike aggressie is. Of straf as geregverdig of arbitrêr beskou word, sal uiteindelik bepaal of straf aggressie effektief sal elimineer. Empiriese ondersoeke het getoon dat straf, of die dreigement daarvan aggressie by sowel kinders (Deur & Parke, 1970) as by volwassenes (Shortell, Epstein & Taylor, 1970) verminder. Die feit dat die beskikbaarheid van betroubare eksperimentele data oor die effektiwiteit van straf vir oortredings ernstig ingeperk word deur morele oorwegings en etiese probleme, is 'n metodologiese probleem. Die beskikbare data is beperk tot hiperaggressiewe, afwykende individue, en dit is in hoogs ongekontroleerde omstandighede verkry. Die veralgemeenbaarheid van die bevindings van hierdie ondersoeke is baie beperk.

Verskeie ondersoeke toon dat die kombinerings van straf en versterking meer effektief as strafmaatreëls is om aggressiewe gedrag te beheer (Bandura, 1973).

Ten opsigte van dreigemente van straf kom Baron (1977) tot die gevolgtrekking dat dit slegs effektief is wanneer:

- (a) daar matige vlakke van straf toegepas word;
- (b) daar 'n duidelike waarskynlikheid is dat straf werklik toegepas sal word;
- (c) aversiewe behandeling deur die potensiële aggressors verwag word, en
- (d) die potensiële aggressors min daarby sal baat om aggressief op te tree.

Hierdie afdeling oor die effek van straf op aggressie het verreikende implikasies vir die terapeutiese hantering van aggressie, wat volledig in Hoofstuk 7 bespreek sal word.

Bandura se sosiale leerteorie van persoonlikheid gee, buiten die basiese leerbeginsels, ook meer erkenning aan komplekse kognitiewe prosesse wat 'n rol by gedrag speel. Bandura bied 'n konseptuele raamwerk waarbinne baie van die bydraes van empiriese navorsing geïntegreer kan word.

Bandura (1973) het met sy sosiale leerteorie ook 'n baie volledige teorie oor aggressie ontwikkel. Sy teorie behels drie aspekte, naamlik die aanleer, ontlokking en instandhouding van aggressiewe gedrag. Net soos die ander leerteoretici, glo hy ook dat aggressiewe gedrag aangeleer word deur die basiese leerparadigmas. Sy grootste bydrae was sy stellings oor waarnemingsleer of nabootsing. Volgens Bandura (1983) word aggressiewe gedrag veral uit drie primêre bronne, naamlik gesinsinvloede, die sosiale subkultuur en die massamedia aangeleer.

Bandura isoleer twee klasse motiveerders van gedrag, naamlik biologiese en kognitiewe motiveerders. Hy lê dan veral klem op die kognitiewe vermoë van die mens om sy gedrag te rig en doelstellings te stel. Aggressiewe gedrag is nie 'n suiwer refleksiewe reaksie nie; kognitiewe prosesse speel 'n belangrike rol.

Volgens Bandura (1983) word aggressiewe gedrag in stand gehou deur ekstrasieke belonings, soos tasbare, status- en sosiale belonings. Aggressiewe gedrag word dan ook deur straf of dreigemente van straf geïnhibeer. Tot dusver het Bandura se benadering en dié van die basiese klassieke en instrumentele leerparadigmas grootliks ooreengestem. Op die gebied van middellike versterking lewer hy egter 'n unieke bydrae. Deur middellike versterking word die individu bewus van die heersende kontingensies van versterking en straf, en kan hy dus sy eie gedrag so rig om belonings tot 'n maksimum te verhoog, sonder dat die persoon hierdie kontingensies direk ervaar het. Tweedens postuleer Bandura (1971) dat empatiese reaksies deur middellike kondisionering aangeleer kan word. Die waarneming van emosies by ander kan dus affektiewe reaksies by die waarnemer induseer. Daar word ook aangeneem dat hierdie affektiewe reaksies in die waarnemer in ooreenstemming is met die reaksies wat deur die waargenome persoon ervaar is. Zillmann (1979) wys egter daarop dat hierdie stelling slegs van toepassing is op modelle wat as positief, of ten minste nie negatief nie, ervaar word.

Bandura (1973) brei die stelling van eksterne en middellike versterking uit na selfversterking en selfstraf. Die individu konstrueer dus sy eie sisteem van versterking en straf, en volgens Bandura (1983) kan dit die invloed van eksterne versterking en straf oorheers.

Bandura (1973) stel verskeie kognitiewe meganismes waardeur iemand selfbeperkings kan ignoreer voor. Hy beklemtoon ook die betrokkenheid van kognitiewe prosesse by die mediëring van die kontingensies van versterking en straf. In die geheel gesien, bou Bandura (1973) 'n baie sterk saak vir die sosiale leerteorie op. 'n Massa empiriese bevindings bevestig sy stellings met betrekking tot die effek van middellike versterking en straf en middellike diskriminatiewe en gekondisioneerde stimuli.

Daar bestaan nog vaaghede ten opsigte van die verskeie meganismes wat voorgestel is om die modelleringseffekte te verklaar. Die verskeie meganismes funksioneer gesamentlik, en dit sal moeilik wees om hulle te skei en afsonderlik te evalueer. Die koverte aard van die inhoud van die stellings maak hulle ook moeilik toetsbaar.

Die leerteorieë bied heelwat inligting oor die verwerwing, instandhouding en beperking van aggressiewe gedrag, maar bied weinig inligting oor interne persoonlikheidsfunksionering en die rol van aggressie by kriminele oortreders, soos moordenaars. Daar sal vervolgens 'n kritiese evaluering gegee word van teorieë oor moord, wat gebaseer is op sekere leerteoretiese benaderings.

4.5 LEERTEORETIESE BENADERINGS OOR MOORD

Daar is 'n opvallende afwesigheid van literatuur waarin die leerprosesse spesifiek op die verskynsel van moord toegepas word, in teenstelling met die massa literatuur oor die rol van die leerprosesse op aggressiewe gedrag. Die frustrasie-aggressie-hipotese van Dollard et al. (1939) het egter tot 'n paar belangrike benaderings oor moord aanleiding gegee.

Die werke van Henry en Short (1954) en Palmer (1960; 1972) sal vervolgens bespreek word. Hulle sien moord as 'n direkte uitvloeisel van frustrasies. Daarna sal die teorie van Megargee (1966) bespreek word. Hy baseer sy basiese aannames net gedeeltelik op die frustrasie-aggressiehipotese.

4.5.1 Henry en Short (1954)

Henry en Short (1954) postuleer 'n teorie oor moord, wat gebaseer is op die aanname dat aggressie 'n gevolg van frustrasie is. In essensie gebruik hulle die frustrasie-aggressiehipotese van Dollard et al. (1939) om moord en selfmoord te verklaar. Albei is volgens hulle aggressiewe daade, maar die gerigtheid van die aggressie verskil. In hulle ondersoeke korreleer hulle eerstens moord- en selfmoordkoerse met die besigheidsiklus, en dui aan dat die korrelasie in ooreenstemming is met die formulering van selfmoord en moord as aggressiewe daade, wat as gevolg van objektiewe frustrasies, soos gegenereer deur die vloei van ekonomiese kragte, ontstaan. Hier word selfmoord en moord as ongedifferensieerde aggressiewe daade beskou, in dié sin dat die plegers daarvan dieselfde reageer op 'n objektiewe bron van frustrasie. Tweedens onderskei hulle tussen die twee aggressiewe daade ten opsigte van die verskil wat daar met betrekking tot die teiken van aggressie bestaan. By selfmoord is die teiken van aggressie die self. By moord is die

teiken iemand anders. Volgens Henry en Short (1954) is die keuse van die teiken vir aggressie gedeeltelik 'n funksie van die krag van die eksterne beperkings op gedrag. Wanneer gedrag vereis word wat rigied aan die eise en verwagtings van ander persone moet voldoen, is die moontlikheid van selfmoord as 'n reaksie op frustrasie laag, en is die moontlikheid van moord as 'n reaksie op frustrasie hoog. As die gedrag wat vereis word nie meer konformerend hoef te wees nie, is die waarskynlikheid van selfmoord hoog en dié van moord laag.

Henry en Short (1954) beskou die rig van aggressie op 'n ander as die basiese en primêre teiken van aggressie. Volgens hulle is daar 'n positiewe korrelasie tussen die mate waarin aggressie as gevolg van frustrasie op 'n ander gerig word en die mate waarin hierdie tipe aggressie deur die aggressor as wettig geëvalueer word. So is selfmoord 'n residuele kategorie vir diegene vir wie die eksterne gerigtheid van aggressie onwettig geraak het. Moord sal dus slegs voorkom wanneer dit as geregverdig ervaar word. Soos reeds vermeld, korreleer selfmoord negatief en moord positief met die sterkte van eksterne beperkings op gedrag. Henry en Short (1954) postuleer dan ook dat die mate van legitimisering van na-buite-gerigte aggressie positief korreleer met die sterkte van eksterne beperkings. Die sterkte van eksterne beperkings is dan ook hulle primêre basis vir die wettiging van ekstern-gerigte aggressie. Wanneer gedrag aan die eise en verwagtings van ander moet voldoen, het die ander persone 'n aandeel in die verantwoordelikheid vir die gevolge van gedrag, en kan hulle sodoende daarvoor verantwoordelik gehou word. As die eksterne beperkings swak is, moet die self verantwoordelikheid aanvaar, en só is na-buite-gerigte aggressie nie meer geregverdig nie.

Ten opsigte van die psigologiese basis van die legitimisering van na-buite-gerigte aggressie, maak Henry en Short (1954) veral van die psigoanalitiese benadering gebruik. Hulle wys eerstens daarop dat 'n swak of ontoereikende superego geassosieer word met die onbevredigende beheer van aggressiewe impulse, terwyl 'n streng superego geassosieer word met die inhibisie van na-buite-gerigte aggressie. 'n Streng, bestraffende superego word dan ook geassosieer met selfmoord. Die skrywers wys tweedens daarop dat daar

bevind is dat aggressie wat op ander gerig is, gepaard gaan met 'n kardiovaskulêre reaksie, naamlik die norepinefrien-tipe, omdat dit soortgelyk is aan 'n reaksie wat veroorsaak word deur die toediening van norepinefrien. Aggressie wat gerig word op die self gaan egter gepaard met 'n kardiovaskulêre reaksie wat gekenmerk word deur 'n epinefrien-tipe reaksie. Henry en Short (1954) bring hierdie twee aspekte, naamlik superegosterkte en die tipe kardiovaskulêre reaksie, in verband met aspekte van die ouer-kindverhouding.

Volgens Henry en Short (1954) is daar twee faktore wat verantwoordelik is vir die ontwikkeling van neigings tot selfgerigte aggressie. In die geval van die eerste faktor is die bron van versorging van die kind dieselfde is as die bron van straf. In hierdie geval kan die kind nie aggressief optree teenoor die bron van straf nie, omdat die bron van versorging dan bedreig sal word. So 'n kind ontwikkel dan inhibisies met betrekking tot aggressie wat op ander gerig is. Dit gebeur egter nie wanneer die bron van versorging van die bron van straf verskil nie. Tweedens postuleer Henry en Short (1954) dat liefdesgeoriënteerde straf tot ontwikkeling van inhibisies met betrekking tot aggressie teenoor ander sal lei, omdat aggressie teenoor ander die kind se bron van liefde bedreig. Kinders wat egter fisiek gestraf word, sal nie inhibisies vir aggressie, wat op ander gerig is, ontwikkel nie. Henry en Short (1954) verklaar hierdie stellings om sekere verskille in die koerse van moord en selfmoord, wat nie verklaar kon word in terme van die mate van eksterne beperkings op gedrag nie. So verklaar hulle byvoorbeeld die feit dat geskeide persone meer geneig is tot selfmoord as weduwees of wewenaars soos volg: Egskeiding word beskou as 'n daad van aggressie teenoor die liefdesobjek, en die gevolg van hierdie aggressiewe daad is dus die verlies van versorging. By die weduwees, en wewenaars daarenteen, kan die verlies van versorging nie aan 'n aggressiewe daad toegeskryf word nie. Henry en Short gebruik dan ook hierdie psigologiese basis om moord te verklaar. Volgens hulle vermoor die manlike moordenaar dikwels die moederplaasvervanger, soos sy vrou, geliefde of vriendin. Volgens hulle word die eise, wat die superego aan gedrag stel, dikwels op die slagoffer geprojekteer. Deur die meganisme van die projeksie van skuld word die eise van die superego geëksternaliseer en aan 'n werklike persoon toegeskryf. Sodoende word die geïnternaliseerde inhibisie

van die ekspressie van aggressie teenoor ander verswak, en bied dit dus 'n effektiewe bron van aggressie in die eksterne wêreld.

4.5.2 Stuart Palmer (1960; 1972)

Palmer (1960; 1972) pas, in navolging van Henry en Short (1954), die frustrasie-aggressiehipotese op geweld en moord toe. Volgens Palmer gee relatiewe deprivasie aanleiding tot geweld. Die sosiale kontroles wat gebruik word om hierdie geweld te beperk, word op sigself as frustrerend deur die gewelddadige oortreder ervaar, en dit gee aanleiding tot meer geweld. Volgens Palmer is dit dan veral iemand se rolverhoudings wat belangrik is, en as dit geblokkeer of verloor word, gee dit aanleiding tot geweld. Hy het ook spesifiek gaan kyk na omstandighede binne die sosiale sisteem wat tot moord aanleiding kan gee.

Palmer (1972) beweer dat frustrasies gedurende die vroeë kinderjare, asook die afwesigheid van belangrike rolmodelle, 'n belangrike rol speel in die ontwikkeling van 'n neiging tot moord. Volgens Palmer is rolle en situasies baie belangrik vir die ontwikkeling van iemand se selfwaarde. Die innerlike status en rolsisteme van iemand is altyd in 'n spanningstoestand, en die mate van spanning hang af van die mate waarin die individu ervaar dat sy innerlike rolle mekaar belemmer en met mekaar in konflik is. Daar bestaan ook spanning met betrekking tot rolle in sosiale status, wat afhang van die mate van wederkerigheid van rolle wat deur die individu ervaar word.

Palmer (1972) hipotetiseer dat moord meer waarskynlik gepleeg sal word deur individue wie se innerlike sisteme aan hoë spanning onderhewig is. In 'n ondersoek van 51 manlike moordenaars in New England, wat met hul broers vergelyk is, is hierdie hipotese getoets. Die volgende is bevind:

1. Die moordenaars het betekenisvol meer fisieke frustrasies, soos ernstige beserings, ongelukke, siektes en lyfstraf, as hul broers ondervind.
2. Hulle het betekenisvol meer psigologiese frustrasies, soos emosionele versteurings, moederlike rigiditeit, traumatiese toiletopleiding en

gedragsprobleme as hulle broers ondervind, en hulle verbale vermoëns het stadiger ontwikkel.

3. Die moordenaars het minder sosiaal aanvaarbare uitlaatkleppe vir aggressie, soos verbale aggressie, bakleiery en sportbeoefening as hulle broers ontwikkel.
4. Hulle het meer sosiaal onaanvaarbare wyses vir die ontlading van aggressie, soos leuens, diefstal, woedeuitbarstings en intoksikasie, as hulle broers ontwikkel.

Daar is ook bevind dat die moeders van hierdie groepe in die algemeen meer statusbewus was. Die meerderheid van die moeders was in die laer sosio-ekonomiese klas, en hul opwaartse mobilisasie is gefrustreer. Dit het ook gegeld vir die oortreders. Sowel die oortreders as hulle moeders was ook baie bewus van hul mislukkinge en het ander daarvoor verantwoordelik gehou. Die vaders van hierdie oortreders was meestal afwesig of, indien teenwoordig, baie passief. Die oortreders het swak manlike rolmodelle gehad. Hul moeders was egter baie dominerend en het enige teken van manlikheid onderdruk. Nie alleen bevind hierdie oortreders hulle in 'n nie-wederkerige omgewing nie, maar hulle ervaar ook intense innerlike rolsisteespanning, wat aanleiding gee tot gewelddadige uitbarstings. Palmer wys ook op hierdie oortreders se gebrekkige identiteit, wat hoofsaaklik negatief van aard is. Die oortreder ervaar homself as iemand met 'n lae selfwaarde, min sekuriteit en min mag. Deur moord te pleeg skep hy egter vir homself 'n identiteit, en so ontwikkel hy skielik baie mag.

Palmer (1972) wys ten slotte daarop dat dit dikwels die samewerking van sosiale, asook innerlike, sisteme met hoë spanning is wat aanleiding gee tot gunstige omstandighede vir moord.

4.5.3 Navorsing oor die teorieë

Beide Henry en Short (1954) en Palmer (1972) gebruik die basiese aannames van die frustrasie-aggressiehipotese. Daar is reeds in 'n vorige afdeling

gewys op die probleme rondom die aanname dat frustrasie altyd aanleiding gee tot aggressie. Die aard van die oorsaaklike verband tussen frustrasie en owerste aggressie, wat aanleiding gee tot moord, word nie deur een van hierdie teorieë verklaar nie. Volgens Wolfgang en Ferracuti (1982) kan baie van die data van Henry en Short eerder verklaar word deur Reckless se insluitingsteorie. Ondersoeke het ook getoon dat die oorsaaklike verband tussen frustrasie en aggressie, soos gemeld word in Henry en Short se ondersoeke, nie bevestig kon word nie. Palmer (1972) se konseptualisering van frustrasie lewer ook probleme op – epilepsie, masels, en hoofbeserings word beskou as aanleiding tot frustrasie, terwyl geen aandag gegee is aan die feit dat hierdie probleme op sigself tot aggressie kon aanleiding gee nie. Daar moet ook daarop gewys word dat frustrasie 'n noodsaaklike en onvermydelike deel is van die sosialiseringproses. Wolfgang en Ferracuti (1982) wys daarop dat die frustrasie-aggressiehipotese min waarde het vir die verklaring van gedrag in groot subkulturele groepe wat gekenmerk word deur hoë koerse van aggressiewe misdaad, omdat daar nie vergelykbare data in verband met die koerse van frustrasie, die faktore wat frustrasie veroorsaak en die oorsaaklike verband tussen hierdie faktore en grade van frustrasie en aggressiewe oortredings is nie.

4.5.4 Megargee se teorie van gekontroleerde en ongekontroleerde persoonlikheidstipes

Megargee (1966) wys daarop dat verskeie empiriese ondersoeke van relatief matige vorme van aggressie getoon het dat die owerste aggressiewe persoon minder kontrole het en meer geneig is tot aggressie as die owerste nie-aggressiewe persoon. Die praktiese implikasie hiervan is dat die aggressiewe persoon ontmoedig kan word om aggressief op te tree deur sy kontrole te verhoog. Rehabilitasieprogramme berus dan ook op hierdie beginsel. Megargee (1966) is egter van mening dat die onderliggende dinamika van ekstreme vorme van aggressie, soos moord, verskillend kan wees van dié van die meer matige vorme van aggressie. So is daar dikwels aggressiewe oortreders wat redelik passiewe persone is, met geen vorige geskiedenis van aggressie nie. In hierdie gevalle is die aggressiewe oortreding atipies vir die persoon wat altyd gekenmerk is deur uitermate hoë vlakke van kontrole.

Daar bestaan empiriese data wat daarop dui dat ekstreme en matige aggressie gekenmerk word deur verskillende onderliggende dinamikas. Megargee en Mendelsohn (1962) het die MMPI op aggressiewe oortreders (oortreders met 'n rekord van ernstige aanranding of moord) en nie-aggressiewe oortreders toegepas en die vyandigheidskale met mekaar vergelyk. Die aggressiewe oortreders het meer kontrole en minder vyandigheid as die nie-aggressiewe oortreders en normale proefpersone gehad. Megargee (1966) het as gevolg van hierdie ondersoek gehipotetiseer dat daar by aggressiewe oortreders ten minste twee persoonlikheidstipes is, naamlik die ondergekontroleerde aggressiewe tipe en die chronies oorgekontroleerde tipe.

Die ondergekontroleerde aggressiewe persoon stem ooreen met die tipiese beeld van die aggressiewe persoonlikheid. Sy inhibisies van aggressiewe gedrag is redelik laag, en hy reageer gewoonlik met aggressie wanneer hy gefrustreer en geprovokeer word. In sommige situasies sal hy sy aggressie deur middel van afreagering teenoor die slagoffer verminder. In sulke gevalle sal hy gebruik maak van die meganisme van verplasing en 'n plaasvervanger vind vir sy aggressie. As gevolg van sy lae vlakke van inhibisie, sal hy waarskynlik gediagnoseer word as 'n sosiopatiese persoonlikheid, antisosiale of dissosiale tipe. Die chronies oorgekontroleerde tipe word gekenmerk deur ekstreme rigiede inhibisies, sodat hy selde met aggressie reageer, ongeag hoe groot die provokasie is. Hierdie inhibisies is redelik algemeen van aard. Hy maak dus ook nie gebruik van verplasing of responsveralgemening nie, maar deur 'n proses van een of ander vorm van tydelike summasie, soos beskryf deur Dollard et al. (1939), bou sy motivering tot aggressie mettertyd op, in sommige gevalle tot by 'n stadium waar dit die oormatige verdedigings oorskry. As dit gebeur, en daar is genoegsame wenke in die omgewing, sal 'n aggressiewe daad volg. Omdat die inhibisies so oormatig is, sou mens verwag dat wanneer die chronies oorgekontroleerde persoon uiteindelik aggressief optree, sy motivering tot aggressie op 'n hoër vlak sal wees as dié van die ondergekontroleerde aggressor, omdat meer aansporing nodig is om die inhibisies te oorkom. As aanvaar word dat die graad van geweld van die aggressiewe daad proporsioneel is tot die graad van motivering, kan aanvaar word dat 'n groep mense wat ekstreme aggressiewe dade, soos aanranding of moord gepleeg het, persone van die chronies oorgekontroleerde

tipe, sowel as die ondergekontroleerde aggressiewe tipe sal insluit. Op verskeie metings en indekse van aggressie en beheer sal die ekstreme aggressiewe groepe minder aggressief en meer gekontroleerd wees as 'n groep met matige aggressie, of as 'n normale groep. As die siening van ondergekontroleerde aggressiewe oortreders egter korrek is, sal die mees aggressiewe groep meer aggressie en minder beheer as al die ander groepe toon.

Megargee en Mendelsohn (1963) het hierdie hipotese direk getoets. Drie groepe oortreders is vergelyk volgens 'n indeks gebaseer op Murstein se Rorschach-vyandigheidskaal. Die ekstreme aggressiewe groep is saamgestel uit manlike oortreders wat gevonnissen is vir moord, aanranding met 'n dodelike wapen, en manslag. Die matige aggressiewe groep het bestaan uit manlike oortreders met veroordelings van fisieke aanranding. Die nie-aggressiewe groep het bestaan uit 'n ewekansig geselekteerde groep oortreders wat nie aggressiewe oortredings begaan het nie. Daar is voorspel dat die matige aggressiewe groep die hoogste telling sal behaal op die vyandigheidskaal, die nie-aggressiewe groep 'n matige telling en die baie aggressiewe groep die laagste telling. Die resultate het die hipotese ondersteun, maar die verskille was statisties onbeduidend. Dieselfde navorsers het 'n ondersoek gedoen waarin 'n aanrandingskaal vanuit die MMPI (As-3r) ontwikkel is, wat hierdie hipotese verder ondersteun het. 'n Ontleding van die inhoud van die items van die skaal het daarop gewys dat die items baie passief en nie-aggressief van aard was. Die MMPI geldigheidskaal het ook getoon dat die resultate nie die gevolg van distorsie was nie. Die As-3r-skaal het positief gekorreleer met skale van repressie, konformiteit en kontrole, en negatief met skale van aggressie en uitreagering, soos Pd.

Megargee (1966) het hierdie hipotese verder ondersoek met behulp van 'n baie volledige en uitgebreide ondersoek. Vier groepe manlike jeugmisdadigers is vir die ondersoek geselekteer. In die eerste twee groepe is 30 seuns, volgens 'n evaluering op 'n aggressieskaal, verdeel in 'n baie aggressiewe groep en 'n matige aggressiewe groep. Twee nie-aggressiewe groepe is met die aggressiewe groepe afgepaar. Die ondersoek het bestaan uit 'n gestandaardiseerde onderhoud, psigometriese evaluasie

(Kaliforniese Persoonlikheidsvraelys, Rosenzweig-P.F.-toets, TAT, Holtzman-inkkladtegniek en 'n verkorte WAIS). 'n Totaal van 28 hipoteses is gestel, wat almal aspekte van die algemene hipotese, naamlik dat die baie aggressiewe groep laer aggressie en hoër kontrole as die ander groepe sal hê, geëvalueer het. Die statistiese ondersoeke wat gebruik is, het gevarieer as 'n funksie van die steekproefgrootte en vlak van meting. Die resultate van die ondersoek ondersteun die hipotese nie ondubbelsinnig nie, maar daar is tog wel bevredigende ondersteuning. Van die 28 hipoteses het 22 daarop gedui dat die baie aggressiewe groep minder aggressief en meer beheersd as die ander groepe was. Veertien van hierdie hipoteses is statisties betekenisvol met p-waardes tussen ,003 tot ,084. Op slegs een van die 15 veranderlikes is die baie aggressiewe groep die meeste aggressief, en die verskil is nie betekenisvol nie. Daar kan egter nie aanvaar word dat die hipotese ten volle bevestig word nie, net soos die hipotese dat alle baie aggressiewe oortreders meer aggressief en minder gekontroleerd as ander is, nie bewys kan word nie. Daar kan egter ook ander alternatiewe verklarings wees, maar Megargee beskou die resultate as genoegsame bevestiging van sy hipotese.

Hierdie tipologie het ook implikasies vir psigoterapie. Die ondergekontroleerde aggressiewe tipe sal waarskynlik meer baat vind by 'n stelsel waar kontroles en inhibisies aangeleer word deur positiewe versterking en straf, terwyl die chroniese oorgekontroleerde oortreder meer baat sal vind by een of ander vorm van psigoterapie wat gerig is op die gesonde, aanvaarbare ontlading van aggressie. Hier kan die doelstellings van die rehabilitasiesentrum lynreg verskil met dié van individuele terapie, en dit kan dus noodsaaklik wees om die twee tipes oortreders afsonderlik te behandel. Megargee, Cook en Medelsohn (1967) het 'n spesiale skaal uit die MMPI ontwikkel om die dimensies "onderkontrole" en "oorkontrole" te evalueer naamlik die OH-skaal ("Overcontrolled-Hostility")-skaal. Edmunds en Kendrick (1980) het met hul evaluasie van die aggressieskaal bevind dat die OH-skaal nie bevredigende geldigheidskoëffisiënte lewer nie, en dat die Buss-Durkee-vyandigheidskaal eerder gebruik kan word vir die geldige meting van aggressie.

4.5.5 Navorsing oor die teorie

Megargee (1966) se teorie is sedertdien redelik volledig getoets. Uiteenlopende resultate is verkry. In hulle ondersoeke kon Lester, Perdue en Brookhart (1974) en Lester en Wright (1978) nie ondersteuning vir Megargee se teorie kry nie. Albei hierdie ondersoeke is egter met 'n klein aantal proefpersone uitgevoer (N=16). 'n Onderzoek van Fischer (1970) het bevind dat die OH-skaal sterk beïnvloed word deur faktore soos ras en tot 'n mindere mate sosiale onttrekking, en het aanbeveel dat hierdie veranderlikes in ag geneem moet word wanneer oorgekontroleerde aggressie voorspel word.

Blackburn (1971) het 'n trosontleding op MMPI-profiel van moordenaars, wat meestal geestelik versteur was, uitgevoer. Hy het vier persoonlikheidstipes geïdentifiseer, wat Megargee se teorie in dié sin bevestig het dat twee van die tipes wat gevind is, beskryf kon word as oorgekontroleerd en die ander twee as ondergekontroleerd. 'n Verdere ondersoek van Blackburn (1975) met nie-psigotiese en oortreders wat as psigopatiese gediagnoseer is, en waarin 'n trosontleding van MMPI-tipes uitgevoer is, het weer eens, soos in die vorige ondersoek, vier persoonlikheidstipes gevind. McGurk (1978) het vervolgens 'n trosontleding van MMPI-profiel van moordenaars sonder geestesversteurings uitgevoer. Daar is vyf persoonlikheidstipes geïdentifiseer. Die profiele van hierdie moordenaars was merkwaardig soortgelyk aan dié van die afwykende en psigopatiese moordenaars, en die resultate het dus Megargee se teorie weer eens ondersteun.

McGurk en McGurk (1979) het egter die moontlikheid daarvan ondersoek of hierdie konsekwente ooreenstemming van persoonlikheidsprofiel nie moontlik tipes gevangenes, of eenvoudig mense in die algemeen, verteenwoordig nie, eerder as tipes baie aggressiewe oortreders. 'n Trosontleding is op 'n ewekansige steekproef gevangenes (N=60) en 'n kontrolegroep, bestaande uit gevangenisoffisiere (N=40), uitgevoer. Die gevangene-groep het drie persoonlikheidstipes opgelewer, soortgelyk aan dié wat by die afwykende moordenaars (Blackburn, 1971) en moordenaars sonder geestesversteurings (McGurk, 1978) geïdentifiseer is. Die resultate

was in stryd met Megargee (1966) se teorie van kontrole, in dié sin dat die gevangenes geëtiketteer is as oorgekontroleerd, nie 'n geskiedenis van ernstige geweld gehad het nie, en dat min van dié wat as ondergekontroleerd geëtiketteer is, matige aggressiewe oortredings gepleeg het. Die meeste van die proefpersone was nie aggressief nie. Wat veral van belang is, is die feit dat 72,5% van die kontrolegroep gesien is as oorgekontroleerd, relatief tot die vorige profiele van die abnormale en normale moordenaars. McGurk en McGurk (1979) het die resultate van die vorige ondersoek op grond hiervan geherformuleer. Individue wat vroeër as oorgekontroleerd in vergelyking met ander oortreders geïdentifiseer is, is nou bestempel as normaal en gekontroleerd, eerder as oorgekontroleerd. McGurk (1981) het in 'n verdere ondersoek gevind dat hoewel die houdings teenoor hul omgewing en die intellektuele vermoë van gekontroleerde en ondergekontroleerde gevangenes soortgelyk is, verskil hul vorige gedrag en gedrag in die gevangenis betekenisvol. Die gekontroleerde gevangenes het 'n relatief meer stabiele agtergrond, hulle reageer op hul vonnis sonder om iemand te blameer, vra meer goedkeuring van personeel, is meer selfvertrouend en onafhanklik, en lewer selde probleme.

Die implikasies van hierdie resultate vir terapie en rehabilitasie is veral belangrik. Dit is duidelik dat die twee tipes verskillend behandel moet word, soos reeds deur Megargee (1966) aangedui is. In die geheel gesien het Megargee (1966) dus 'n belangrike bydrae gelewer tot die tipering van aggressiewe oortreders, met belangrike terapeutiese implikasies.

4.6 AFLEIDINGS UIT DIE LEERTEORETIESE BENADERINGS OOR MOORD VIR EVALUERING IN DIE HUIDIGE ONDERSOEK

Volgens Henry en Short (1954) sal moordenaars gekenmerk word deur:

- (a) die aanwesigheid van 'n eksterne bron van frustrasie, soos finansiële probleme;
- (b) 'n swak, ontoereikende superego;
- (c) 'n geskiedenis van fisieke mishandeling deur ouers.

Moordenaars word volgens Palmer (1960; 1971) gekenmerk deur:

- (a) fisieke frustrasie, byvoorbeeld siektes en fisieke straf tydens die kinderjare;
- (b) psigologiese frustrasie, byvoorbeeld lae sosio-ekonomiese status, vaderafwesigheid en gebrekkige rolmodelle, en moederdominansie.

Volgens Megargee (1966) sal moordenaars gekenmerk word deur:

- (a) laer tellings op gemete skale van aggressie as nie-aggressiewe oortreders;
- (b) 'n hoër mate van kontrole oor aggressiewe impulse as nie-aggressiewe oortreders;
- (c) geen vorige oortreding of geskiedenis van aggressie nie.

HOOFSTUK 5

SISTEMIESE PERSPEKTIEWE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE EN PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING

Hoewel daar nie formele persoonlikheidsteorieë in die sosiologiese paradigma bestaan nie, is daar verskeie persoonlikheidsteoretici wat, met betrekking tot die ontwikkeling van persoonlikheid, 'n belangrike rol aan sosiale faktore toeskryf. Verskeie persoonlikheidsteorieë is gebaseer op aannames oor die rol van die sosiale omgewing op persoonlikheid, byvoorbeeld die teorieë van Adler, Fromm en Bandura. Die vraag is egter nie of sosiale faktore persoonlikheid beïnvloed nie, maar eerder in watter mate dit persoonlikheid beïnvloed. Bogenoemde teorieë is egter reeds in die vorige afdelings bespreek.

'n Beskouing wat wel by hierdie hoofstuk aansluiting vind, is die sisteemteoretiese beskouing van persoonlikheid. Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) het in die twintigerjare sy organismiese bestuderingswyse in die biologie geformuleer. Met verloop van tyd het hy hierdie benadering op ander vakgebiede toegepas. Die sisteemteorie bied nie nuwe vakkennis nie, maar 'n denkraamwerk waardeur 'n verskeidenheid inligting en data op 'n logiese wyse georden kan word: "As die definisie van 'n sisteem op persoonlikheid van toepassing gemaak word, kan die persoonlikheid beskrywe word as 'n geheel of eenheid wat uit verwante subsisteme bestaan wat in interaksie met mekaar en met die sisteem as geheel verkeer" (Nel, 1987, p.216).

Volgens Von Bertalanffy (1968) is die subsisteme van persoonlikheid hiërargies georden, en persoonlikheid self vorm weer 'n vlak in 'n groter sisteem. Die suprasisteem van enige sisteem is die daaropvolgende sisteem op die hoër vlak in die hiërargiese orde van sisteme. Volgens Von Bertalanffy kan persoonlikheid alleen ontwikkel en oorleef indien daar voortdurende interaksie met die suprasisteem is. Die mens is dus 'n sosiale wese en persoonlikheid bestaan nie in totale isolasie nie. Die interaksie tussen persoonlikheid en die suprasisteem het nie alleen 'n uitwerking op persoonlikheid nie, maar ook op die suprasisteem. Die aard van hierdie interaksieprosesse is vir die sisteemteoretici van belang (Nel, 1987).

Omdat daar ook nie formele sosiologiese teorieë ten opsigte van aggressie bestaan nie, sal daar in hierdie afdeling kortliks aandag gegee word aan die belangrikste sosiologiese teorieë wat wel 'n bydrae lewer in terme van die determinante van aggressiewe gedrag wat in die mens se gemeenskap geleë is. Die fokus is hier dus op sosiale kragte eerder as op inherente kragte binne die individuele mens. Omdat hierdie ondersoek primêr 'n psigologiese ondersoek is, sal die relevante sosiologiese literatuur nie in diepte bespreek word nie, maar slegs kortliks vermeld word.

Afgesien van die definisies van aggressie wat reeds bespreek is (sien Hoofstuk 1), kan geweld, volgens Collins (1975), 'n noodsaaklike element van die sosiale sisteem uitmaak. So is die staat volgens hom die sisteem wat geweld organiseer. Chandler (1973) definieer geweld as enige onwettige toepassing van druk. Dit is daarom noodsaaklik dat elke gemeenskap moet onderskei tussen wettige en onwettige druk. Daar is egter nie eenvoudige verklarings vir die verskynsel van onwettige geweld nie, en die verklaring moet, volgens die sosiologiese benadering, in die mens en sy wisselwerking met sy breë maatskaplike milieu gesoek word. Daar word vervolgens 'n evaluering van die belangrikste teorieë gedoen.

5.1 DIE ANOMIETEORIE

Emile Durkheim (1938) het 'n opskudding veroorsaak met sy siening dat misdaad beide normaal en funksioneel in 'n gemeenskap is. Hy was ook die eerste persoon wat die konsep **anomie** of **normloosheid** gebruik het. Anomie bied, volgens hom, 'n teelaarde vir antisosiale gedrag. Durkheim het nooit die konsep anomie eksplisiet gedefinieer nie, maar volgens 'n ontleding van sy gebruik van die term verwys dit na 'n toestand waar daar nie meer in die betrokke gemeenskap regulerende norme bestaan deur middel waarvan mense hulle aspirasies kan verwesenlik nie.

Durkheim (1938) het die konsep van anomie die eerste keer in sy werk oor arbeidsverdeling, en die gevolge daarvan, gebruik. Arbeidsverdeling veroorsaak 'n afname in maatskaplike solidariteit en veroorsaak konflik tussen sekere maatskaplike klasse. Volgens Durkheim (1938) lei spesialisasie as gevolg van arbeidsverdeling daartoe dat persoonlike kontak en interaksie tussen mense al minder word, met die gevolg dat gemeenskaplike norme nie ontwikkel kan word nie, en dat onvoorspelbaarheid en onsekerheid toeneem.

Durkheim (1964) pas die begrip anomie veral in sy bekende werk oor selfmoord toe. Volgens Durkheim is selfmoord ten nouste verweef met 'n bepaalde sosiale struktuur, en volgens hom is selfmoord vir verskeie gemeenskappe onafwendbaar. Durkheim het drie tipes selfmoord onderskei, naamlik:

- (a) egoïstiese selfmoord, wat toegeskryf kan word aan sosiale disintegrasie;
- (b) altruïstiese selfmoord, wat toegeskryf word aan 'n hoë mate van groepsolidariteit, en
- (c) anomiese selfmoord, wat verband hou met normloosheid.

Hiervolgens kom anomiese selfmoord voor wanneer daar 'n verandering in die kollektiewe orde plaasvind en die eksterne inhibisies en morele waardes versteur raak. Die persoon tree dan volgens sy emosies op. Durkheim het afwykende gedrag dus as die gevolg van sosiale faktore gesien, en individuele menslike faktore geïgnoreer. Hierdie kritiek negeer egter nie die waarde van sy bydrae nie.

Merton (1968) het die konsep van anomie verder uitgebou en geherformuleer, en dit word beskou as een van die mees aangehaalde en invloedryke teorieë in die bestudering van afwykende gedrag. Merton (1968) onderskei tussen die kulturele en die sosiale struktuur van 'n gemeenskap, waarby 'n individu moet aanpas. Die kulturele struktuur kan gedefinieer word as daardie georganiseerde stel norme en waardes wat gedrag beheer en wat gemeenskaplik is vir alle lede van 'n gemeenskap of groep, terwyl die sosiale struktuur verwys na daardie georganiseerde stel sosiale verhoudings waarby lede van 'n gemeenskap of groep betrokke is. Merton (1968) beskou anomie dan as die gevolg van die afbrekingsproses van die kulturele struktuur, wat veral voorkom waar daar 'n akute verbreking tussen kulturele norme en doelstellings is, en die sosiaal gestruktureerde vermoëns van lede van die groep om daarvolgens op te tree.

Merton (1968) stel 'n tipologie voor wat die verskillende wyses vir aanpassing by kulturele en sosiale strukture in die samelewing uiteensit. Hy wys op normale en afwykende vorme van aanpassing.

Hierdie tipologie word nou vervolgens bespreek.

* **Konformiteit**

Wanneer 'n gemeenskap stabiel is, is konformiteit aan beide kulturele doelstellings en geïnstitutionaliseerde middele die mees aanvaarde vorm van aanpassing. Die stabiliteit en kontinuïteit van die samelewing berus op hierdie wyse van aanpassing, en daarsonder kan daar geen samelewingsorde wees nie. Nie-konformerings kan dan op die volgende vier wyses tot uiting kom.

* **Innovasie**

Hierdie wyse van aanpassing kom voor wanneer die persoon die kulturele doelstellings nastreef, sonder dat hy die institusionele norme wat die middele vir doelbereiking beheer geassimileer het. Merton (1968) gebruik die voorbeeld van misdaad om hierdie aanpassingswyse te verduidelik. Hy gebruik die Amerikaanse samelewing as voorbeeld, waar daar 'n sterk beklemtoning van die suksesdoelstelling is, veral in terme van ekonomiese sukses. Motivering vir sukses word gebied deur die bestaande waardes en norme van die kultuur, maar die middele beskikbaar vir die bereiking van hierdie doelstellings word grootliks deur die klassestruktuur van dié met moontlike afwykende gedrag beperk. Dit is dus die kombinasie van hierdie kulturele klem en die sosiale struktuur wat intense druk uitoefen sodat afwykende gedrag ontstaan: "It is only when a system of cultural values extols, virtually above all else, certain common successgoals for the population at large while the social structure rigorously restricts or completely closes access to approved modes of reaching these goals for a considerable part of the same population, that deviant behaviour ensues on a large scale" (Merton, 1968, p.137).

Daar moet egter daarop gewys word dat innovasie soms 'n positiewe betekenis kan hê, in dié sin dat dit die basis kan vorm van nuwe instellings.

* **Ritualisme**

Ritualisme verwys na die verwerping of grootskaalse verskraling van kulturele doelstellings, om sodoende sukses te behaal en vinnige sosiale mobiliteit te verkry, sodat die individu sy aspirasies kan bereik (Merton, 1968).

Ritualisme word nie gewoonlik aan afwykende gedrag gekoppel nie, omdat dit institusioneel toelaatbaar is. Merton (1968) beskou dit egter as afwykend, omdat dit afwyk van die kulturele model waarin 'n individu sy aspirasies via geïnternaliseerde norme en waardes moet nastreef.

Merton (1968) wys daarop dat hier nie verwys word na persoonlikheidstipes nie, maar eerder na wyses van aanpassing by teenstrydighede in die kulturele en sosiale struktuur. Individue kan dan ook beweeg van een aanpassingswyse na 'n ander. Ritualisme kan dus die gevolg van vroeëre innovasie wees. Wanneer 'n vorm van angs ontwikkel om status te bereik, soos deur kulturele doelstellings voorgehou word, kan dit opgelos word deur ritualisme.

* **Onttrekking**

Volgens Merton (1968) word onttrekking gekenmerk deur die verwerping van die kulturele doelstellings en institusionele middele wat op daardie doelstellings gerig is. Hierdie aanpassingswyse is dan waarskynlik die een wat die minste voorkom. By hierdie kategorie sluit Merton (1968) mense in wat in die samelewing is, maar nie van die samelewing nie, byvoorbeeld uitgeworpenes, boemelaars, swerwers, rondlopers, chroniese alkoholiste en verslaafdes. Hierdie individue kan wel 'n oriëntasie tot die waardes van hul eie groepe, en soms tot die waardes van die konvensionele samelewing behou. Hulle kan dus na ander aanpassingswyses skuif.

Hierdie aanpassingswyse kan ontstaan wanneer beide die kulturele doelstellings en institusionele middele deeglik deur die individu geïnternaliseer is, maar die beskikbare institusionele middele nie tot sukses lei nie. Daar ontstaan nou 'n tweeledige konflik: die morele verpligting om geïnternaliseerde middele suksesvol aan te wend is in konflik met druk om onwettige middele te gebruik, en so word die individu van middele wat beide wettig en effektief is, uitgesluit. Die konflik word opgelos as die individu hom aan beide die kulturele doelstellings en institusionele middele onttrek.

Volgens Merton (1968) word hierdie aanpassingswyse skerp deur die samelewing veroordeel, omdat dit oneffektief is. Hierteenoor word innovasie en ritualisme nie so skerp veroordeel nie, omdat daar by albei tog sprake is van 'n strewe na moontlike doelstellings. Onttrekking is, volgens Merton (1968), 'n aanpassingswyse wat privaat en geïsoleerd voorkom, en 'n reaksie op akute anomie, wat 'n totale breuk met die bekende en aanvaarde normatiewe raamwerk en gevestigde sosiale verhoudings behels.

* **Rebellie**

Hierdie wyse van aanpassing poog om nuwe doelstellings en institusionele middele te stel in die plek van bestaande doelstellings en middele wat aktief verwerp word en waarvan die individu vervreem is.

Merton onderskei hierdie wyse van aanpassing van 'n oënskynlik soortgelyke, maar tog wesenlik verskillende tipering, naamlik wrok. Laasgenoemde begrip is deur Max Scheler sosiologies ontwikkel. Wrok het drie elemente wat met mekaar verband hou:

- (a) diffuse gevoelens van haat, afguns en vyandigheid;
- (b) 'n gevoel van magteloosheid om hierdie gevoelens uit te leef teen die persoon, groep of sosiale struktuur wat daarvoor verantwoordelik is, en
- (c) 'n herhaalde ervaring van hierdie magtelose wrewel.

Hierdie wrok verskil van rebellie in dié sin dat wrok nie 'n ware verandering in waardes behels nie. Wrok behels 'n suurdruiwereaksie wat die verlangde, maar onbereikbare doelstellings daarstel, terwyl rebellie gekenmerk word deur 'n ware herevaluasie, omdat die direkte of indirekte ervaring van frustrasie tot die totale afkeur van voorheen gewaardeerde waardes en norme lei. Alhoewel hierdie twee sentimente verskillend is, kan georganiseerde rebellie gevoed word deur ongelukkigheid en ontevredenheid onder individue. Rebellie kom voor wanneer die institusionele sisteem ervaar word as 'n struikelblok

om doelstellings te verwesenlik. Wanneer rebellie beperk is tot 'n relatief magtelose segment in die samelewing, is dit 'n vrugbare teelaarde vir die ontstaan van subkulture wat vervreem is van die res van die samelewing, maar 'n hegte interne solidariteit handhaaf. Wanneer rebellie egter oor 'n breë spektrum voorkom, sodat 'n groot deel van die samelewing daarby betrek word, bied dit 'n gunstige atmosfeer vir revolusionêre optrede, waardeur die bestaande orde gewysig kan word.

Rebellie kom dus op 'n ander vlak voor as die vorige aanpassingswyses. Merton en Nisbet (1961) onderskei tussen twee afwykende gedragsvorme, naamlik afwykende gedrag en nie-konformerende gedrag wat hierdie verskil duidelik illustreer. Die afwykende persoon oortree reëls, maar probeer dit nie betwis of verander nie. Hy probeer net wegstap met sy oortreding eerder as om iets in verband met die reël te doen. Die nie-konformeerder is egter gerig daarop om die norme, wat hy in die praktyk ontken, te verander, en hy wil dit vervang met meer geldige reëls.

Merton (1968) se analise van anomie berus op die aanname dat die sosiale struktuur tot anomie en afwykende gedrag aanleiding kan gee. Hierdie neiging tot anomie is egter nie eweredig versprei in die samelewing nie, en daar is ook ander doelstellings, buiten ekonomiese doelstellings, wat tot verskillende wyses van wanaanpassing aanleiding kan gee (Merton, 1968).

Merton se tipologie is dus 'n demonstrasie daarvan dat sekere toestande in die kulturele en sosiale struktuur bevorderlik is vir afwykende gedrag by sommige individue. Volgens Merton ontstaan afwykings dus as gevolg van frustrasie, waarvan die oorsprong in die blokkering van die bereiking van doelstellings geleë is. Daar is reeds volledig op die kwessie van frustrasie as 'n oorsaak van aggressiewe gedrag gewys, en dieselfde kritiek sou dus weer hier geopper kan word. Sy bydrae is egter geleë in die aanduiding daarvan dat afwykende gedrag binne die raamwerk van die maatskaplike sisteem, waarin dit voorkom, gesien moet word. Hierdie is egter 'n baie simplistiese verklaring, omdat individuele persoonlikheidsfaktore totaal negeer word. Volgens hierdie verklaring is die mens dus 'n produk van sy omgewing. Hy stel verder ook alle mense,

in terme van hulle reaksie op anomie, aan mekaar gelyk. Merton soek die determinante wat tot verskillende wyses van aanpassing lei, binne die sosiale struktuur, terwyl dit binne iemand se persoonlikheidsstruktuur geleë kan wees.

5.2 SUTHERLAND SE TEORIE VAN DIFFERENSIËLE ASSOSIASIE

Sutherland en Cressey (1970) gaan uit van die standpunt dat iemand se gedrag deur groepe in die algemeen, of deur bepaalde groepe beïnvloed word. Die mate waarin die individu se gedrag die waardes en norme van 'n bepaalde groep weerspieël, hang af van die mate waarin die betrokke groep se waardes en norme geassimileer word, en ook van die frekwensie en duur van blootstelling daaraan. Net soos alle ander gedragsvorms word misdadige gedrag deur die prosesse van sosialisering aangeleer. Die individu vertoon dus tot 'n groot mate, die gedrag, houdings en morele standaarde van die gemeenskap waarin hy hom bevind. Die leerprosesse waardeur misdadige gedrag aangeleer word, staan bekend as differensiële assosiasie (Sutherland & Cressey, 1970).

Hierdie proses verloop kortliks soos volg: Misdadige gedrag word aangeleer deur 'n proses van interaksie in intieme, persoonlike groepe. Nie alleen word misdaadtegnieke aangeleer nie, maar ook gesindhede van verontagsaming van wette. Die individu se houdings teenoor wetverbreking word dus beïnvloed deur die houdings van sy betrokke groep teenoor oortredings. 'n Positiewe gesindheid teenoor bestaande wette kan 'n individu dus daarvan weerhou om wette te oortree, terwyl 'n negatiewe gesindheid die individu kan aanspoor om reëls te oortree.

Differensiële assosiasie varieer in terme van frekwensie, duur, prioriteit en intensiteit. 'n Neiging tot misdadigheid hang dus nie van nabootsing alleen af nie, maar behels al die meganismes van die sosialiseringsproses. Hoewel misdadige gedrag algemene behoeftes en waardes reflekteer, word dit nie daardeur verklaar nie, aangesien dieselfde waardes en behoeftes vir nie-misdadige gedrag ook geld. Die essensie van Sutherland en Cressey (1970) se teorie is dus dat kulturele, subkulturele en ander strukturele faktore misdadige gedrag beïnvloed. Hierdie teorie sluit ook aan by Merton se anomieteorie. Iemand kan deur 'n proses van differensiële assosiasie tot sulke verhewe, en dikwels onbereikbare, doelwitte aangespoor word, dat dit later

groot aanpassings verg om 'n aanvaarbare kompromie te bereik. Die aanpassingsmeganisme wat gebruik word, kan 'n betekenisvolle rol in die aansporing tot misdaad speel. Hierdie teorie sluit ook aan by die subkultuurteorieë, wat vervolgens bespreek sal word.

5.3 DIE SUBKULTUURTEORIEË

Die begrip **subkultuur** is geformuleer na aanleiding van die waarneming van differensiële kultuurpatrone wat in verskillende samelewings aangetref word. Dit dui op bepaalde waardestelsels, norme en gedrag wat kenmerkend vir bepaalde groepe is. As die subkulturele norme standaarde van gedrag voorskryf wat van die breër kultuur afwyk, lei dit tot normatiewe kultuurkonflik, wat 'n belangrike entiteit in die veroorsaking van misdaad is. Van die belangrikste subkultuurteorieë is dié van Cloward en Ohlin, Cohen, Miller, Wolfgang en Ferracuti, en Cohen en Strodbeck. Hierdie teorieë sal vervolgens kortliks bespreek word.

5.3.1 Die teorie van Cloward en Ohlin

Cloward en Ohlin (1960) gebruik die konsep anomie in hul konseptualisering van gedrag as 'n funksie van die relatiewe beskikbaarheid van wettige en onwettige geleentheidstrukture. Die gaping tussen die ideale wat aan die laer klas voorgehou word, en dit wat werklik binne hulle bereik is, kan 'n bron van ernstige aanpassingsprobleme word. By die adolessente van 'n laer klas, wat veral by misdadige bendes betrokke is, word die nastrewing van doelwitte beklemtoon, maar die gebrek aan wettige kanale en middele om die doelstellings op aanvaarbare wyses te bereik of aan te pas, ontlok frustrasie. So word daar dus op baie lede van die laer klas druk uitgeoefen om geïnstitusionele norme te verwerp en onwettige alternatiewe te gebruik. Cloward en Ohlin (1960) identifiseer drie tipes kontrakulture, naamlik die misdaad-, konflik- en onttrekkingsubkultuur. Die ontstaan van die subkulture hang nou saam met die besondere aard van die gemeenskap.

Die kontrakultuur ontwikkel in laerklasbuurte waar suksesvolle misdadigers bekend is, en met jeugdige kontak maak. Omdat jeugdige in dié omgewing oor geen suksesvolle modelle, wat op 'n aanvaarbare wyse ontwikkel is en waarmee hulle kan identifiseer, beskik nie, assosieer hulle op alle vlakke en

ouderdomme met suksesvolle misdadigermodelle. Aktiewe deelname aan onwettige aktiwiteite word toegelaat, en dit hou besondere kompensasië vir die deelnemers in. Hierdie tipe subkultuur dra by tot die integrasie van konvensionele en kriminele waardes; dit spruit voort uit die konflik wat onder meer ontstaan, eensyds met medepligtiges en andersyds met diegene wat hul onskuld probeer bewys indien hulle met die polisie in botsing kom. 'n Gesonde verhouding tussen die misdadiger en sy medepligtiges bepaal sy sukses. 'n Gemeenskap waarin sodanige optrede toegelaat word, skep 'n struktuur wat geleentheid bied vir die navolging van misdadige aktiwiteite.

Die konfliksubkultuur, wat ook 'n kontrakultuur is, maak grootliks van geweld gebruik in die nastrewing van status. Hierdie jeugmisdadigers word gekenmerk deur 'n onvermoë om of konvensionele of onwettige waardes te aanvaar en te integreer, weens die mate van disorganisasie wat in die betrokke gemeenskappe aangetref word. As gevolg van die afwesigheid van 'n georganiseerde wyse van gedrag of uitlewing van frustrasie wend die betrokkenes hul tot geweldsmisdade. Aggressiewe optrede raak dan die norm.

Die onttrekkingssubkultuur bestaan uit jeugdige wat nie suksesvol in die misdaad- of konfliksubkultuur kan funksioneer nie. Hierdie subkultuur word onder andere gekenmerk deur die gebruik van verdowingsmiddels, en op dié wyse word kontak gemaak met groepe wat innerlike ervarings as 'n dominante waarde beskou. Hierdie subkultuur is egter nie van belang in die veroorsaking van geweldsmisdade nie.

5.3.2 Cohen se delinkwente subkultuurteorie

Cohen (1955) lê veral klem op die hoë waarde wat veral die Amerikaanse samelewing aan status en selfverwesenliking heg. Volgens hom ontstaan daar veral konflik tussen die waardes van die middelklas en die laer klas. Middelklasgesinne sosialiseer hul gesinslede om hul ambisies voortdurend aan te pas en met oorleg en selfbeheersing te werk te gaan. Langtermyn doelstellings word beklemtoon en daar word baie ondersteuning vanuit die gesinsisteem gebied.

Hierdie waardes word egter ook aan lede van die laer klas voorgehou, en hierdie jeugdiges raak gou bewus van hul agterstand in die strewe na selfverwesenliking. Die laerklasgesinslede word eerder gesosialiseer om korttermyn doelstellings na te streef en minder beheer uit te oefen. Hierdie jeugdiges ervaar dikwels struikelblokke om middelklaswaardes na te streef, en dit gee aanleiding tot negativisme. Daar word dan gesoek na 'n oplossing van hierdie gemeenskaplike probleem. Deur interaksie tussen lede van die laer klas ontstaan daar nou as 'n oplossing vir die probleem 'n subkultuur wat die middelklassisteem verwerp. So 'n misdadige subkultuur ontstaan dan as gevolg van 'n gemeenskaplike weerstand teen die middelklas wat hul verontreg en deelname aan doelwitte ontnem. Daar ontstaan nou 'n doeltreffende wisselwerking tussen lede van die subkultuur, wat almal soortgelyke probleme ervaar. Die norme van die gemeenskap word heeltemal verwring sodat misdadige gedrag die norm word, juis omdat dit in konflik met die konvensionele gemeenskap is. Deur middel van geweld en vandalisme probeer lede van die subkultuur om hul frustrasie en vyandigheid teenoor die gemeenskap te ontlaai. So is die misdaadsubkultuur 'n poging om aanpassingsprobleme te oorkom. Die algemene gemeenskapsnorme word so verander dat veral geweldsmisdaad die norm word. So skep die subkultuur 'n wettige struktuur waarbinne sy lede teenoor die gemeenskap reageer.

5.3.3 Miller se laerklaskultuurteorie

Volgens Miller (1958) word die misdadiger gemotiveer deur sy pogings om aan te pas by, en te konformeer met, die waardesisteem van die betrokke kultuur waaraan hy behoort. Volgens hom is daar dus 'n noue verband tussen die gedragsmotivering in 'n bepaalde situasie en die wyse waarop die individu die kragte van sy kulturele omgewing interpreteer en verwerk. So speel die vergelyking van kulture ook 'n rol. Hy beskou dan ook die laerklaskultuur, met sy kenmerkende waardes, as 'n groter oorsaak van bendemisdaad as die misdaadsubkultuur, wat uit konflik met middelklaswaardes ontstaan. Miller (1958) beskryf sekere waardes en norme, van die laerklaskultuur, wat tot uiterste gedragswyses aanleiding kan gee. Elke waarde en norm kan beskou word as 'n dimensie van gedragswyses waarin verskillende individue verskillend in uiteenlopende omstandighede sal optree. Hy noem telkens twee alternatiewe

waardes, wat twee uiterste pole verteenwoordig. Miller (1958) isoleer die volgende waardes:

1. **Moeilikhed** (of die afwesigheid daarvan), wat tot wetsgehoorsame of wetsverbrekende gedrag kan lei.
2. **Gehardheid** (of die afwesigheid daarvan), wat tot fisieke braafheid, vreesloosheid en onverskrokkenheid, of tot swakheid, papbroekigheid en verwyfdheid kan lei.
3. **Geslepenheid** (of die afwesigheid daarvan), wat tot die vermoë om te manipuleer en te bedrieg, asook skerpsinnigheid kan lei, of tot verdienste deur harde werk, traagheid en stadige begrip.
4. **Opwinding** (of die afwesigheid daarvan), wat tot risiko, gevaar en sensasie, of tot passiwiteit, verveeldheid en dooierigheid kan lei.
5. **Noodlot** (of die afwesigheid daarvan), wat tot bevoordeling deur geluk, of tot onheilspellende afwesigheid van geluk kan lei.
6. **Selfstandigheid** (of die afwesigheid daarvan), wat tot vryheid van eksterne gesag en beperking van onafhanklikheid, of tot die teenwoordigheid van gesag en onafhanklikheid kan lei.

By die laer klas is die uitlewing van, en betrokkenheid by, gedragswaardes van besondere belang, omdat dit aan die lede 'n besondere status kan verleen. Die waardes **moeilikhed** en **gehardheid** kan veral met geweldsmisdaad geassosieer word. Moeilikhed word deur die laerklaskultuur beskou as 'n middel waardeur doelwitte verwesenlik kan word. Gehardheid bevat, soos reeds genoem, verskeie komponente, wat hoog aangeskryf word in die laerklaskultuur. Daar word veral waarde geheg aan vreeslose, onverskrokke optrede, en volgens Miller (1958) kan dit toegeskryf word aan die dominante aanwesigheid van die moederfiguur en die afwesigheid van die vaderfiguur in die gemeenskappe. Hierdeur ontstaan kompulsiewe reaksieformasiegeweldsmisdade, wat met statusverlies in verband gebring kan word.

5.3.4 Wolfgang en Ferracuti se geweldsubkultuur

Wolfgang en Ferracuti (1967; 1982) ontwikkel 'n teorie op grond van empiriese bevindings oor die sogenaamde subkultuur van geweld. Volgens hulle is die owerste gebruik van geweld in interpersoonlike of groepinteraksies 'n weerspieëling van basiese waardes, wat onderskei moet word van dié van die breër gemeenskap. Hulle postuleer dat hierdie owerste geweld deel is van 'n subkulturele normatiewe stelsel, en hierdie stelsel word deur die psigologiese kenmerke van die lede van die subkultuur gereflekteer. Hulle formuleer verder sewe stellings om hul teorie te ondersteun. Dit word vervolgens kortliks bespreek.

1. Geen subkultuur kan totaal verskillend van, of heeltemal in konflik met, die gemeenskap waarvan hy deel is, wees nie. Daar is wel waardes wat gedeel word deur beide die subkultuur en die breër kultuur.
2. 'n Geweldsubkultuurhipotese impliseer nie dat die lede van die subkultuur in alle situasies gewelddadig sal optree nie. Volgens die normatiewe stelsel word aggressiewe gedrag in sommige sosiale situasies vereis, maar dit gebeur nie altyd en aaneenlopend nie.
3. Die bereidwilligheid om geweld in 'n verskeidenheid situasies te gebruik beklemtoon die deurdringende en diffuse aard van hierdie kulturele invloed. Die aantal en tipes situasies waarin 'n individu gewelddadig optree, kan beskou word as 'n maatstaf van die mate waarin die individu die geweldwaardes geassimileer het.
4. Die subkulturele waardes van geweld word veral gehandhaaf deur die ouderdomsgroep vanaf laat-adolessensie tot die middeljare, maar kan ook in alle ander ouderdomsgroepe voorkom.
5. Die teëstellende norm van nie-gewelddadigheid impliseer die volgende: wanneer 'n individu nie gewelddadig optree wanneer dit van hom verwag word nie, kan dit tot straf deur die groep lei, wat op verskeie wyses, soos deur hulle norme voorgeskryf, gemanifesteer kan word.

6. Die ontwikkeling van gunstige houdings teenoor 'n subkultuur, en die uitvoer van gewelddadige daade binne hierdie raamwerk, behels gewoonlik aangeleerde gedrag en 'n proses van differensiële leer, assosiasie en identifikasie.
7. Die gebruik van geweld in 'n subkultuur word nie noodwendig as onwettig beskou nie, en daarom hoef die lede van die subkultuur nie skuldgevoelens oor hul aggressiewe daade te hê nie.

Wolfgang en Ferracuti (1982) het hierdie postulasies op moord toegepas en dit empiries gevalideer. Hierdie aspek sal in punt 5.7 meer volledig aan die orde kom.

5.3.5 Ander subkultuurteorieë

Verskeie ander navorsers het 'n bydrae tot die subkultuurteorieë gelewer. Cohen en Short (1958) beskryf die kenmerke van 'n manlike ouersubkultuur, 'n konflikgeoriënteerde, 'n verdowingsmiddelverslaafde, 'n semi-professionele diefstal-subkultuur en 'n middelklas jeugmisdadige subkultuur. Volgens hulle moet daar veral aandag geskenk word aan die aanpassingsprobleme wat tot elke subkultuur lei, en die rol wat die sosiale struktuur in die generering van probleme en oplossings speel.

Short en Strodtbeck (1965) se werk met bendes en jeugmisdadigegroepe bevestig die teorieë van Cohen, Merton, Miller en Cloward en Ohlin empiries. Yablonsky (1962) lewer 'n bydrae met sy bestudering van gewelddadige groepe, waar hy veral op die lede en leiers van die groepe gefokus het. Hy bevind dat gewelddadige bendes, vanweë die sosiopatiese neigings van die groepslede, gekenmerk word deur beperkte groepskohesie en verskillende vlakke van gebondenheid of toewyding aan die groep.

Die vraag ontstaan egter wat die bydrae van al die werke, wat in hierdie afdeling bespreek is, in terme van 'n sosiologiese teorie oor aggressie is. Volgens Osman

en Lee (1978) lewer hierdie werke 'n bydrae in dié sin dat hulle almal belangrike veranderlikes wat betrokke is, beklemtoon, alhoewel dit nie 'n formele teorie daarstel nie. Osman en Lee (1978) toon aan dat hierdie werke meestal oorveralgemeende stellings maak, en dat die konsepte losweg gedefinieer is: "Without an underlying theory of measurement for well-defined variables, the possibilities for developing a good formal theory are out of reach" (p.67). Ten spyte van hierdie probleme is hierdie werke tog stimulerend. Verskeie onderwerpe in die sosiologie van geweld en aggressie, soos byvoorbeeld intergroepsgeweld, rassegeweld, ekologiese kragte en geweld en internasionale geweld (Smelser, 1962), word nie hier volledig bespreek nie. Daar word vervolgens aandag gegee aan die rol van konflik, aggressie en geweld in die sosiale sisteem.

5.4 KONFLIK IN DIE SOSIALE SISTEEM

Aggressiewe gedrag kan individue elimineer of buite aksie stel, of dit kan 'n wyse van kommunikasie binne die sosiale sisteem wees. Coser (1956) gee veral aandag aan die sosiale rol van konflik. Omdat die struktuur van enige sosiale sisteem deur 'n proses van konflik verander kan word, is die sisteem aanpasbaar as 'n element van die hiërargiese sisteem. Die kohesie van 'n sosiale sisteem is afhanklik van die positiewe verbande of samewerkende verhoudings tussen die elemente, en hierdie bande word versterk deur konflik tussen sulke sisteme.

Baie konflikte versterk die organisasie van die sosiale sisteem waarin dit voorkom. Dit blyk veral so te wees as die konflik geïnstitusioneel word. Die moontlikheid dat 'n groot konflik die sosiale sisteem vernietig, word verminder deur die bestaan van kleiner subsisteemkonflikte. Konflik lei tot 'n polarisasie van elemente in blokke, wat op verskillende wyses in die sisteem kan funksioneer. Op hierdie wyse dra konflik by om die sosiale sisteem te laat funksioneer. Volgens Coser (1967) kan gewelddadige konflik in diens van die sosiale sisteem staan. Dit kan funksioneer as 'n middel om doelstellings, wat andersins nie verwesenlik kan word nie, te bereik, en as die geweld interpersoonlik is, kan dit as 'n interne veiligheidsklep vir die sisteem funksioneer, omdat die druk op die sisteem sodoende verminder word. Probleme in 'n sosiale sisteem kan uitgewys word deur die gevaartekens van geweld. Geweld kan ook dien

as 'n sosiologiese katalisator, deurdat die verskeie elemente in die sisteem verenig word en die knelpunte tot 'n klimaks gebring word.

In die afgelope tyd word geweld in die sosiologie gesien as 'n meer intense stadium binne 'n meer algemene proses van konflik (Osman & Lee, 1978). Konflik is meer intens as kompetisie, omdat die een element die ander direk antagoniseer. Konflik word geweld wanneer fisieke skade toegedien word. Kompetisie en konflik tussen elemente in 'n sisteem is funksioneel in die mate van interafhanklikheid wat bestaan. Die konseptualisering van konflik as 'n sisteemproses is veral deur Scherer, Abeles en Fischer (1975) ontwikkel. Volgens hulle is 'n sisteem 'n struktuur in 'n proses, 'n proses is 'n patroon van gebeurtenisse, 'n struktuur is 'n patroon van elemente en 'n element is 'n primitiewe konsep wat gespesifiseer moet word. **Verhouding** is 'n konsep wat verwys na die korrelasie van gebeurtenisse tussen twee elemente. Vir die doeleindes van sosiologiese toepassings kan elemente geïdentifiseer word as individue, groepe of nasies, en die analise poog om respektiewelik interpersoonlike, intergroep of internasionale konflikte te beskryf. Daar is verskillende tipes konflikte, byvoorbeeld pragmaties gebaseerde versus emosioneel-gebaseerde konflik (instrumentele versus vyandige aggressie is die gevolg daarvan), of konflikte beheer deur institusionalisering versus konflikte wat nie beheer word deur die sisteem waarin dit gevestig is nie. Verskillende klasse sosiale sisteme kan vatbaar wees vir verskillende tipes konflik. Scherer et al. (1975) verwys na die gebeurtenisse wat konflikte met die verloop van tyd as die natuurlike geskiedenis van konflik voorspel.

Hierdie konseptualisering van konflik as natuurlike geskiedenis word kortliks toegelig:

In die aanvanklike stadium is die elemente of partye in 'n sisteem tot 'n groot mate onverbonde of in 'n samewerkende verhouding. Hierdie fase staan bekend as "prekompetisie". "Kompetisie" ontstaan wanneer veranderinge in die sisteem tot 'n kompeterende verhouding tussen die betrokke partye lei. Hierdie motivering tot verandering kan intern of ekstern aan die sisteem wees. As hierdie elemente vervolgens aggressief optree teenoor mekaar, ontstaan daar konflik. Die intensivering of eskalering van kompetisie en konflik is 'n positiewe terugvoerproses, wat gewoonlik tot polarisasie lei. Afhangende van die interverhoudings wat tussen die elemente van die sisteem bestaan, sal elemente wat in konflik is, neig om hulself

te groepeer in die vorm van konflikblokke met sterk positiewe verhoudings tussen elemente in elke blok. Positiewe verhoudings tussen elemente in konflikterende blokke sal verdwyn en negatiewe verhoudings sal ontstaan. 'n Spesiale (gewoonlik kort) tydperk verloop dan gewoonlik; 'n "krisis"-tydperk waarin geweld voorkom. Uiteindelik is daar òf 'n afname in konflik en 'n terugkeer na kompetisie, òf 'n groot afbraak en herstrukturering van die sisteem. Dit is dan die stadium van resolusie of revolusie. Of geweld in die tydperk van resolusie of revolusie sal voorkom, sal afhang van die parameters van die sisteem.

Daar is verskeie ware konfliktsituasies waarop hierdie model toegepas kan word (Scherer et al., 1975). 'n Spesifieke voorbeeld hiervan is politieke revolusie. Hierdie sisteembenadering tot die proses van konflik kan 'n waardevolle voorloper wees van 'n formele teorie van geweld en aggressie (Osman & Lee, 1978). Ook die werk van Collins (1975), oor die vernaamste oorsake van konflik, lewer 'n bydrae tot konfliktsosiologie.

Ten slotte beklemtoon hierdie benadering die belang van die feit dat die mens 'n sosiale wese is wat binne 'n sosiale sisteem in 'n breëre gemeenskap funksioneer. Die dinamika van hierdie sisteme kan 'n belangrike bydrae lewer tot die generering van konflik, wat in aggressie en geweld gemanifesteer word.

5.5 AGGRESSIE EN GEWELD BINNE DIE GESINSISTEEM

In die vorige afdelings is daar veral gefokus op die samelewing, en op subkulture binne die samelewing as 'n bron van aggressie en geweld. Binne hierdie sisteme bestaan daar egter nog 'n sisteem, naamlik die gesin, wat 'n belangrike rol in die generering van aggressie en geweld speel (Bandura, 1973).

Dit is dan ook veral die sisteemteoretici (Minuchin, 1974) wat klem lê op die feit dat die fokus van patologie nie in die individu alleen is nie, maar eerder in die individu in konteks van sy sisteem. Alle gedrag binne 'n gesin is 'n weerspieëling van hoe daardie gesin funksioneer (Minuchin, Rosman & Baker, 1978).

Empiriese navorsing oor intrafamiliale aggressie is egter relatief beperk (Chimbos, 1978). Hierdie ignorering van die gesin as bron van geweld kan waarskynlik toegeskryf

word aan die idealistiese opvatting van die gesin as 'n sisteem waarbinne die individu liefde, samewerking en versorging ontvang. Steinmetz en Strauss (1975) beskryf hierdie opvatting as 'n sosiale mite. Inligting oor gesinsgeweld is verder ook moeilik bekombaar, omdat verhoudinge tussen gesinslede as 'n private aangeleentheid beskou word en moeilik ondersoek kan word.

Gelles (1979) beskou die gesin as die belangrikste sosiale sisteem waarbinne geweld aangeleer word. Hy wys op verskeie empiriese ondersoeke wat aantoon dat 'n persoon vanaf die vroeë kinderjare tot en met bejaardheid, meer waarskynlik aggressie en geweld in gesinsverband sal waarneem, sal pleeg of die slagoffer daarvan sal wees, as in enige ander sisteem. Intrafamiliale geweld word dan ook as geregverdig en toelaatbaar waargeneem. Geweld in die gesin is grootliks instrumenteel, en kinders word geleer hoe om geweld te gebruik. Daar word vervolgens gekyk na 'n paar empiriese ondersoeke wat bogenoemde stellings bevestig.

Verskeie navorsers het kinderopvoedingsprosesse as 'n moontlike bron van aggressiewe, antisosiale gedrag ondersoek. Glueck en Glueck (1950) en Bandura en Walters (1959) het onafhanklik van mekaar 'n soortgelyke agtergrondsprofiel vir beide laer- en middelklasgroepe gevind. Beide ondersoeke het gevind dat die aggressiewe, antisosiale persoon afkomstig is uit 'n omgewing gekenmerk deur ouerlike verwerping, gesinsonrus, bestraffende dissipline en inkonsekwentheid.

Die mees uitgebreide ondersoek van die vroeëre determinante van aggressie is dié van Sears, Maccoby en Levin (1957). Hulle het uit onderhoude met 379 moeders tot die gevolgtrekking gekom dat aggressie in jong kinders (gedefinieer as gedrag met die intensie om iemand te beseer) geassosieer kan word met omgewingsfaktore, soos ouers se permissiwiteit ten opsigte van aggressie, die gebruik van fisieke straf, en gebrekkige selfwaarde van moeders. McCord, McCord en Howard (1961) het hierdie bevindings verder bevestig met 'n ondersoek van 174 seuns en hul gesinne. Volgens hierdie navorsers is daar drie elemente in 'n kind se omgewing wat sy vlak van aggressie beïnvloed, naamlik:

- (a) die emosionele verhouding tussen die seun en sy ouers (die mate waarin die gesin die kind op 'n bestraffende, dreigende of verwerpende wyse hanteer);

- (b) die direkte beheer wat die ouer oor die kind se gedrag uitoefen (die mate waarin die ouers die kind se gedrag konsekwent rig), en
- (c) die heersende omgewing van die gesin (die mate waarin ouers die waardes versterk of ondermyn).

Die navorsers het bevind dat aggressiewe, nie-aggressiewe, assertiewe en nie-assertiewe seuns uit heeltemal verskillende agtergronde afkomstig is. Die aggressiewe seuns kom uit huise waar die ouers die seun op 'n verwerpende, bestraffende wyse hanteer het, nie direkte beheer oor sy gedrag uitgeoefen het nie, aan hom 'n voorbeeld van afwyking voorgehou het en dikwels betrokke was by intense konflik. Die nie-aggressiewe seuns is afkomstig uit huise waar hulle op 'n liefdevolle, nie-bestraffende wyse hanteer is, 'n konsekwente stelsel van beheer oor hul gedrag uitgeoefen is, waar hulle blootgestel is aan voorbeelde van sosiale konformiteit en grootgemaak is deur liefdevolle, tevrede ouers. Die assertiewe seuns het ooreengestem met die nie-aggressiewe kinders daarin dat hulle relatief liefdevolle, nie-bedreigende ouers gehad het. Hulle het egter met die aggressiewe seuns ooreengestem in die sin dat hul ouers nie konsekwent beheer uitgeoefen het nie, afwykende modelle was en dikwels openlik in konflik was. Hierdie ondersoek bevestig dus dat daar faktore in die kind se omgewing is waardeur aggressie aangeleer kan word.

'n Meer onlangse ondersoek, wat tot soortgelyke bevindings gekom het, is dié van Lefkowitz, Eron, Walder en Huesmann (1977). Hierdie navorsers het 'n longitudinale ondersoek oor 'n tydperk van tien jaar met 875 kinders uitgevoer. Die ondersoek is in 1960 begin. 'n Ontleding van die data het daarop gedui dat aggressie deur die kind aangeleer word in sy interaksie met sy omgewing. Daar is bevind dat straf van die kind tuis geassosieer kon word met aggressie van die kind by die skool. Daar was egter kontrasterende effekte van straf vir twee tipes kinders: lae-aggressiekinders wat goed met hul ouers geïdentifiseer het, en hoë-aggressiekinders wat net matig met hul ouers geïdentifiseer het. Straf het aggressie by eersgenoemde groep geïnhibeer, maar dit by laasgenoemde groep gefasiliteer. Omdat dit moeilik was om oorsaaklike verbande te bepaal, het die navorsers in 1970 weer 'n ondersoek uitgevoer. Slegs 427 van die oorspronklike groep kon opgespoor word, en is ondersoek.

Die belangrikste bevindings was dat aggressie op agtjarige ouderdom die beste voorspeller was van aggressie op negentienjarige ouderdom. Dit suggereer dat aggressie in stand gehou word deur leerbeginsels soos eksterne versterking, middellike versterking en selfversterking. Die effek van straf op aggressiewe gedrag was weer eens gekompliseerd.

Die longitudinale data het daarop gedui dat matige straf op die lang duur minder aggressiewe kinders opgelewer het as geen straf of erge straf. Erge straf het veral aanleiding gegee tot latere aggressie in gevalle waarin die kind swak met sy ouers geïdentifiseer het. Verwerping van kinders deur hul ouers het die sterkste onmiddellike effek op aggressie gehad, maar geen langtermyn effek nie. Daar was egter wel 'n positiewe verband tussen ouerlike verwerping en psigopatologie met verloop van tyd. Identifikasie met ouers wat betref van waardes ten opsigte van aggressie en nabootsing van aggressiewe modelle het ook 'n belangrike rol gespeel wat betref die aanleer van aggressie.

Hierdie data bevestig onteenseglik die feit dat die gesin een van die primêre bronne is waar aggressie en geweld aangeleer word. Daar bestaan egter uiteenlopende menings oor die redes hiervoor. Sommige skrywers sien die oorsake van gesinsgeweld as ten nouste verweef met sosiale geweld (Gil, 1979), terwyl ander die oorsake daarvan toeskryf aan die tekortkominge van die gesinstruktuur (Farrington, 1980; Foss, 1980).

Gil (1979) se belangrikste stelling is dat gesinsgeweld gewortel is in samelewingsgeweld, en dat gesinsgeweld nie daarsonder begryp kan word nie. Daarom kan gesinne nie as afsonderlike entiteite behandel word nie. Gil (1979) onderskei tussen strukturele en persoonlike geweld, maar dit is egter nie diskrete verskynsels nie. Hulle is in interaksie met mekaar en versterk mekaar. Hy beskou dan ook die gesin as die agent van geweld. Afgesien van sosiale en biologiese reproduksie is dit ook die funksie van die gesin om die emosionele stabiliteit van gesinslede te herstel. Sosiale reproduksie en die herstel van emosionele stabiliteit is belangrike veranderlikes met betrekking tot geweld in gesinne. Sosiale reproduksie verwys na prosesse waardeur die kind voorberei word vir volwassenheid. Die gesin moet die stres van die hedendaagse lewe kan hanteer deur emosionele stabiliteit te bied.

Volgens Gil (1979) word menslike ontwikkeling versteur wanneer inherente biologiese, psigologiese en sosiale behoeftes nie bevredig word nie, of uitermate gefrustreer word. Of hierdie behoeftes in 'n spesifieke samelewing bevredig word, sal afhang van sy beleid ten opsigte van bronne, werk, produksie en regte, en van die waardes wat hierdie beleid vorm en konstrueer. Hierdie beleid en waardes bepaal die lewensgehalte en die kwaliteit van menslike verhoudings in die samelewing, en daarmee saam die omvang en beperkinge van ontwikkeling en selfaktualisering. Sodra 'n samelewing se institusionele prosesse hierdie behoeftes konsekwent frustreer en ontwikkeling versteur, sal die energie wat deur "strukturele geweld" geblokkeer word, aanleiding gee tot reaktiewe persoonlike geweld deur individue en groepe. So sal individue meer dikwels aggressie in gesinsverband ontlaai, eerder as in die formele omgewing waar dit ontstaan het. Persoonlike geweld in gesinne sal dikwels 'n kettingreaksie van geweld aan die gang sit. Volgens Gil (1979) word gesinne die agente van strukturele geweld as hulle kinders grootmaak in samelewings waar persoonlike geweld en onderdanigheid aan strukturele geweld normale alledaagse verskynsels is. Volgens Gil (1979) lê die oplossing hiervoor dan in die verandering van die aard van die samelewing. Gil (1979) fokus dus suiwer op die samelewing as die oorsaak van geweld, en ontken sodoende individuele faktore wat ook 'n belangrike rol in die generering van geweld speel.

Farrington (1980) lê klem op die effek van die strukturele eienskappe van die gesin en op die hoeveelheid stres wat deur die gesin ervaar word. Die gesin ervaar waarskynlik vandag baie meer stres as enige ander sisteem, en kan vanweë sy unieke samestelling nie daartoe in staat wees om hierdie stres te hanteer nie. Gesinne is nie alleen blootgestel aan eksterne stres nie, maar ook aan stres binne die gesin self, waar waardekonflik of rolkonflik byvoorbeeld 'n bron van stres kan wees. Farrington (1980) wys daarop dat geweld dikwels 'n aanvaarbare reaksie is om hierdie stressors te hanteer. Alhoewel almal potensieel op 'n aggressiewe wyse kan reageer, is dit nie almal wat wel geweld gebruik as 'n middel om stres te hanteer nie. Farrington (1980) noem 'n aantal faktore wat sekere gesinne aanmoedig om geweld te gebruik:

1. Die beskikbaarheid van alternatiewe response op stres. As alle ander response, byvoorbeeld ekonomiese of statusresponse, nie beskikbaar of effektief is nie, kan geweld 'n aanvaarbare respons raak.
2. Subkulture en gesinsnorme wat geweld goedkeur, kan dit aanmoedig.

3. Vorige ervaring van geweld kan die gebruik van geweld aanmoedig. Persone wat byvoorbeeld grootgeword het met geweld, sal meer waarskynlik self gewelddadig wees.

Die gesinslede raak gefrustreerd, want as hulle nie daarin slaag om stres suksesvol te hanteer nie, kan dit tot frustrasie lei. Hierdie aspekte verhoog dan die waarskynlikheid van beide instrumentele en impulsiewe intragesinsgeweld. Foss (1980) het die stelling van Farrington (1980), dat die struktuur van die gesin van só 'n aard is dat dit geweld bevorder, meer intensief bestudeer. Van die faktore wat die gesin verhoed om probleemoplossingstegnieke wat aggressie sal verminder te gebruik, is 'n hoë emosionele investering tussen gesinslede, totale persoonlikheidsbetrokkenheid en die wete dat gesinslede nie eenvoudig kan weggaan as 'n konflik ontwikkel nie. Foss (1980) het Coser (1956) se konflikmodel van klein intieme groepe op die gesinstruktuur toegepas, en 'n aantal stellings oor die effek van bogenoemde faktore op gesinsgeweld geformuleer. Foss (1980) het ook aangedui dat vermyding van konflik geweld eerder fasiliteer as inhibeer.

5.6 SINTESE EN KRITIESE EVALUERING

Hierdie hoofstuk het op determinante van aggressiewe gedrag wat in die mens se sosiale omgewing geleë is gefokus.

Emile Durkheim (1938) was die vader van die konsep **anomie** of **normloosheid** wat verwys na 'n toestand waarin daar nie meer regulerende norme, deur middel waarvan mense hul aspirasies kan bereik, in 'n betrokke gemeenskap bestaan nie. Durkheim (1964) pas die konsep **anomie** toe op die verskynsel van selfmoord. Hy sien afwykende gedrag dus as 'n resultaat van sosiale faktore en individuele menslike faktore word geïgnoreer. Hierdie kritiek negeer egter nie die waarde van sy bydrae nie.

Merton (1968) bou die konsep van anomie verder uit, en herformuleer dit as die gevolg van die afbrekingsproses van die kulturele struktuur, wat veral voorkom waar daar akute verbreking is tussen kulturele norme en doelstellings, en die sosiaal

gestruktureerde vermoëns van lede van die groep om daarvolgens op te tree. Merton (1968) stel 'n tipologie op wat die verskillende wyses van aanpassing by kulturele en sosiale strukture in die samelewing uiteensit. Volgens Merton (1968) se tipologie en konseptualisering is sekere toestande in die kulturele en sosiale struktuur bevorderlik vir afwykende gedrag by sommige individue. Volgens hom ontstaan afwykings dus as gevolg van frustrasie, waarvan die oorsprong geleë is in die blokkering van die bereiking van doelstellings. Daar is reeds volledig gewys op kritiek teen frustrasie as 'n oorsaak van aggressie. Merton (1968) se bydrae is egter wel geleë in die aanduiding daarvan dat afwykende gedrag binne die raamwerk van die maatskaplike sisteem waarin dit voorkom, gesien moet word. Hierdie is egter 'n baie simplistiese verklaring, omdat individuele persoonlikheidsfaktore totaal negeer word; die mens is dus 'n produk van sy samelewing. Hy stel verder ook alle mense, in terme van hul reaksie op anomie, aan mekaar gelyk, en soek die determinante wat tot verskillende wyses van aanpassing lei binne die sosiale struktuur, terwyl dit ook binne die persoonlikheidsstruktuur van 'n persoon, of in die interaksie tussen persoonlikheid en omgewing geleë kan wees.

Volgens Sutherland en Cressey (1970) word afwykende gedrag deur 'n proses van interaksie in intieme persoonlike groepe aangeleer. Die leerprosesse waardeur misdadige gedrag aangeleer word, staan bekend as differensiële assosiasie (Sutherland & Cressey, 1970). Differensiële assosiasie varieer in terme van frekwensie, duur, prioriteit en intensiteit. 'n Neiging tot misdadigheid hang dus nie eenvoudig van nabootsing alleen af nie, maar behels al die meganismes van die sosialiseringprosesse. Sutherland se teorie vorm 'n breë basis vir die subkultuurteorieë.

Subkulture dui op bepaalde waardestelsels, norme en gedrag wat kenmerkend vir bepaalde groepe is. Die subkultuurteorieë (Cloward & Ohlin, 1960; Cohen, 1955; Miller, 1958; Wolfgang & Ferracuti, 1967) lê baie klem op laer- of middelklasseuns wat nie daarin kan slaag om met die middele tot hulle beskikking hul doelstellings bereik nie. Hulle verval dan in 'n subkultuur waar misdadige en aggressiewe gedrag 'n aanvaarbare wyse raak om doelstellings te bereik. Hierdie seuns identifiseer dan ook, vanweë 'n gebrek aan aanvaarbare rolmodelle, met aggressiewe en misdadige persone in die subkultuur. Daar is dus by hierdie groep teorieë weer eens 'n oorbeklemtoning van gemeenskapsdeterminante van aggressie.

Coser (1956) lewer 'n waardevolle bydrae met sy werke oor die sosiale rol van konflik. Volgens hom kan konflik bydra om die sosiale sisteem te laat funksioneer. Dit kan byvoorbeeld optree as 'n middel om doelstellings te bereik, en dit kan as 'n veiligheidsklep vir die sisteem dien as die geweld van interpersoonlike aard is, omdat dit die druk op die sisteem so verminder. Coser (1967) se konseptualisering van konflik in intieme groepfunksionering was veral relevant vir die ontleding van gesinsgeweld. Die gesin, as kleiner funksionele sisteem binne die breër sosiale gemeenskap, word allerweë beskou as die belangrikste sosiale sisteem waarbinne geweld aangeleer word (Gelles, 1979). Verskeie empiriese ondersoeke ondersteun hierdie siening (Glueck & Glueck, 1950; Lefkowitz et al., 1977; McCord et al., 1962; Sears et al., 1957).

Volgens Gil (1979) is gesinsgeweld ten nouste verweef met sosiale geweld. Sodra 'n samelewing se institusionele prosesse die mens se behoeftes aan selfaktualisering frustreer, sal die energie wat geblokkeer word deur strukturele geweld aanleiding gee tot reaktiewe, persoonlike geweld deur individue en groepe. Gil (1979) fokus dus suiwer op die samelewing as die oorsaak van geweld, en ontken sodoende ook individuele faktore.

Farrington (1980) en Fos (1980) beklemtoon die strukturele eienskappe van die gesin in terme van die hantering van stres en konflik. Volgens Farrington (1980) word geweld 'n aanvaarbare wyse om stres te hanteer wanneer die gesin nie oor alternatiewe response op stres beskik nie. Geweld as streshanteringsmeganisme kan ook bevorder word deur subkulturele en gesinsnorme wat geweld goedkeur, en deur vorige ervaring met geweld. Wanneer die gesin nie daarin kan slaag om stres suksesvol te hanteer nie, kan dit tot frustrasie lei. Hierdie faktore verhoog dan die waarskynlikheid van gesinsgeweld. Foss (1980) wys daarop dat die vermyding van konflik in die gesin eerder aggressie sal aanmoedig.

5.7 SISTEMIESE BENADERINGS TEN OPSIGTE VAN MOORD

Daar is reeds in die vorige hoofstuk verwys na die werk van Henry en Short (1954) en Palmer (1961), wat die frustrasie-aggressiehipotese vanuit 'n sosiologiese perspektief op moord toegepas het.

Wolfgang en Ferracuti (1982) pas hul teorie van die subkultuur van geweld op moord toe. Die hipotese van 'n subkultuur van geweld impliseer dat daar 'n tema van geweld teenwoordig is in die groepwaardes wat die lewenstyl, sosialiseringproses, en interpersoonlike verhoudings van individue, wat in dieselfde omstandighede woon, vorm. Hulle het hul werk veral gerig op die groep moorde wat nie vooraf beplan of 'n psigotiese manifestasie was nie, maar eerder emosioneel van aard was. Volgens Wolfgang en Ferracuti (1982) kom die hoogste moordkoerse in relatief homogene subkulturele groepe in enige groot stedelike gemeenskap voor. Hulle beweer dat die waardesistiem van so 'n groep 'n subkultuur van geweld inhou. Hoe groter die mate van integrasie van die individu by die subkultuur, hoe groter die waarskynlikheid dat sy gedrag in 'n verskeidenheid situasies gewelddadig sal wees. Daar sal ook 'n direkte verband wees tussen moordkoerse en die mate waarin die subkultuur van geweld 'n groep waardes met 'n tema van geweld reflekteer.

Hoewel 'n subkulturele affiniteit vir geweld hoofsaaklik voorkom in groot stedelike gemeenskappe, en veral in die adolessente populasie, kan tipiese voorbeelde van hierdie verskynsel gevind word in plattelandse areas en by ander volwasse groepe. 'n Baie gestruktureerde subkultuur van hierdie tipe kan byvoorbeeld gevind word in Sardinië en Colombië. Verskeie oorsake, wat aanvanklik daarmee geassosieer is en waarvan sommige polities van aard is, speel nog 'n rol, maar die subkulturele oordrag van geweld bly die belangrikste (Wolfgang & Ferracuti, 1982).

Wolfgang en Ferracuti (1982) postuleer dat hulle subkulture van geweld, deur middel van die identifisering van groepe met die hoogste moordkoerse, sal kan identifiseer. Hierdie groepe sou dan ten opsigte van aspekte soos hul waardesistiem, die tipiese reaksies op sekere stimuli, perseptuele verskille in die evaluering van stimuli en hul persoonlikheidsstruktuur geëvalueer kan word.

Die bestaan van 'n subkultuur van geweld kan gedeeltelik bevestig word deur ondersoeke na die sosiale groepe en individue wat die hoogste moordkoerse het. So 'n ondersoek hoef nie beperk te word tot een nasionaliteit of etniese groep nie.

Volgens Wolfgang en Ferracuti (1982) sal 'n interne behoefte aan aggressie, en bereidheid van die individu, wat aan die subkultuur van geweld behoort, om geweld

te gebruik, psigologiese begronding in persoonlikheidstrekke en -houdings hê, wat deur psigometriese ondersoeke vasgestel kan word. Daar is reeds in hierdie hoofstuk (punt 5.3.4) verwys na Wolfgang en Ferracuti (1982) se stellings oor die subkultuur van geweld.

Wolfgang en Ferracuti (1982) postuleer verder dat die teorie nie alle vorms van geweld verklaar nie, maar wel 'n poging is om psigologiese en sosiologiese konstrakte saam te gebruik, om die konsentrasie van geweld in sekere sosio-ekonomiese groepe en geografiese areas te verklaar. Wolfgang en Ferracuti (1982) probeer hul teorie ondersteun met 'n volledige hersiening van die relevante literatuur. Hulle kon egter nie daarin slaag om 'n duidelike persoonlikheidsbeeld van moordenaars te vorm nie. Hulle kon wel voorbeelde van moontlike subkulture van geweld op grond van hoë moordkoerse identifiseer, soos byvoorbeeld in Colombië, Sardinië, Mexiko, Albanië en Indië. Die empiriese validering van hierdie teorie is egter nog heeltemal onbevredigend. Die teorie sal dan ook net sekere tipes moord kan verklaar. Hoewel hierdie teorie ook klem op die samelewing lê, gee dit egter ook erkenning aan individuele persoonlikheidsfaktore.

5.8 AFLEIDINGS UIT DIE SISTEMIESE BENADERING VIR EVALUERING IN DIE HUIDIGE ONDERSOEK

Hierdie benadering beklemtoon die rol van samelewings- en gesinsfaktore in die generering van geweld. Ten opsigte van samelewingsfaktore sou daar, volgens Wolfgang en Ferracuti (1982) se teorie, verwag kon word dat moordenaars in 'n subkultuur van geweld grootgeword het. Volgens die sistemiese benadering word geweld in gesinsverband aangeleer, en daar sou dus verwag kon word dat moordenaars uit gewelddadige huisgesinne afkomstig is.

HOOFSTUK 6

PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING EN DEMOGRAFIESE KENMERKE VAN DIE MOORDENAAR

Daar sal in hierdie hoofstuk op empiriese ondersoeke met moordenaars as proefpersone gefokus word, om sodoende psigologiese en demografiese kenmerke van die moordenaar, slagoffer en die misdaadsituasie uit te lig.

6.1 PSIGOLOGIESE KENMERKE VAN DIE MOORDENAAR

In hierdie afdeling word daar gefokus op die klassifikasie van moordenaars, psigopatologiese toestande wat met moord geassosieer word, ontwikkelingsfaktore tydens die kinderjare, psigologiese faktore in die gesin en huwelik wat met moord verband hou, en psigometriese eienskappe van moordenaars.

Vervolgens word die belangrikste klassifikasiewyses van moordenaars ontleed.

6.1.1 Klassifikasie van moordenaars

Die vroegste ondersoeke (Krafft-Ebing, 1934) met betrekking tot die klassifikasie van moordenaars fokus op bizarre en ongewone gevalle. Bromberg (1961) verdeel moordenaars in normale en psigopatiese moordenaars. Onder psigopatiese moordenaars het hy die opwindingsmoord, verkragtingmoord, alkoholiese moord en die impulsiewe, bizarre moord gegroepeer, en almal is vir hom psigopaties van aard. Guttmacher (1973) het 175 moordenaars ondersoek en hulle geklassifiseer in terme van psigiatriese diagnoses. In sy groep het 40% aan 'n psigose gely. Sy klassifikasie het nie berus op geestesversteurd versus normaal nie, want hy wou eerder die moordenaars volgens 'n psigiatriese diagnose klassifiseer, sodat hy psigologiese teorieë kon toepas om die dinamika van die moord te verklaar. Hy het ook psigoanalitiese teorieë gebruik om 'n klassifikasiestelsel te ontwikkel, wat op psigodinamiese konsepte gebaseer is. Volgens hom is die gemiddelde moordenaar nie juis psigopatologies nie, maar hy het nie met sy ouers se sosiale waardes geïdentifiseer nie, en het dus 'n defekte gewete. So 'n persoon is

gewoonlik afkomstig van 'n sosiaal minder bevoorregte gesin, en het as kind emosionele deprivasie ervaar. Hierdie ervaring van deprivasie kan aanleiding tot eksterne frustrasie gee, wat tot moord kan lei.

Guttmacher se tweede tipe moordenaar is die sosiopatiese tipe. Hy is as kind fisies deur sy vader mishandel, en is deur sy verleidende, histeriese moeder verwerp. Huweliksonmin was dikwels teenwoordig. Die wreedheid wat die vader teenoor die kind openbaar, veroorsaak dat die kind, as volwassene, self wreed teenoor ander optree, om hom sodoende te wreek. Aggressie teenoor diere in die kinderjare kan ook aanduidend wees van aggressie teenoor mense in volwassenheid. Tydens adolessensie is daar 'n geskiedenis van jeugmisdaad, stokkiesdraai en weglopery. As 'n volwassene sal die persoon reeds vorige oortredings hê.

Die alkoholiese moordenaar is, volgens Guttmacher, iemand wat wel sy aggressie kan beheer wanneer hy nugter is, maar alkohol ontlok sy gewelddadige aggressie en vernietig sy kontrole daarvoor. Voordat die moord gepleeg word, het hy sy seksuele potensie, sy betrekking en moontlikhede vir bevordering as gevolg van sy drankprobleem verloor, en hy glo ook dat hy besig is om sy vrou of geliefde te verloor, omdat sy iemand wat beter as hy is, sal verkies. Wanneer hy oortuig is van haar ontrouheid, raak sy jaloesie patologies en vermoor hy haar wanneer hy onder die invloed van drank is.

Guttmacher se volgende tipe staan bekend as die wraakmoordenaar. Die persoon pleeg moord in reaksie op die onttrekking van seksuele belang deur sy eggenoot of geliefde. Die verhouding met die slagoffer is ambivalent. Wanneer seksuele genot onttrek word, vernietig die moordenaar sy liefdesobjek.

Guttmacher beskryf ook 'n skisofreniese en sadistiese moordenaar. Die skisofreniese moordenaar vermoor mense in ooreenstemming met sy paranoïede delusies en hallusinasies. Die sadistiese moordenaar, daarenteen, moor om seksuele genot te verkry en hy kies ook slagoffers met spesifieke beroepe of kwaliteite. Hy sien sy slagoffers as objekte vir sy plesier en nie as

medemense nie. Hy is gewoonlik 'n alleenloper wat nie die sterk emosionele band met sy moeder kon verbreek nie.

Miller en Looney (1974) onderskei drie tipes moorde, wat bepaal word deur die graad van dehumanisering van die slagoffer deur die aanvaller. Moord kan, volgens hulle, verdeel word in:

- (a) hoërisikomoorde met totale dehumanisering van die slagoffer;
- (b) hoërisikomoorde met gedeeltelike dehumanisering van die slagoffer, en
- (c) laerisikomoorde met gedeeltelike dehumanisering van die slagoffer, wat konsensuele validasie van die portuurgroep veries.

Tanay (1972) onderskei drie tipes moordenaars. Die egodistoniese moordenaar is tipies iemand wat teen sy bewuste wense moord pleeg, en die daad word dan uitgevoer in 'n veranderde bewussynstoestand. Wanneer dit gebeur, dissosieer 'n sekere deel van die persoonlikheid. Hierdie proses van dissosiasie kan geïnduseer word deur psigologiese, fisiologiese of farmakologiese faktore. Die tweede tipe, wat minder algemeen is noem hy die egosintoniese moordenaar. In dié tipe moord, kies die moordenaar bewustelik moord as 'n wyse om 'n belangrike psigologiese probleem te hanteer. Geweld word dus 'n wyse om konflik op te los. Die derde tipe noem Tanay die psigotiese moordenaar, en die beskrywing is in ooreenstemming met dié van Guttmacher se beskrywing van die skisofreniese moordenaar. Tanay fokus slegs op die egotoestand van die individu.

Wille (1974) onderskei tien verskillende tipes moordenaars.

1. Die depressiewe moordenaar het selde vorige oortredings en toon nie antisosiale gedrag nie. Hy kan selfmoord, moord of moord en selfmoord pleeg. Vir hom is die lewe sinloos en hy wil die lyding van ander beëindig.
2. Die tweede tipe moordenaar het 'n psigotiese versteuring, soos byvoorbeeld 'n skisofreniese reaksie, paranoïede tipe. So kan die

moordenaar stemme hoor wat dreig om hom te vermoor, of wat hom aansê om iemand anders te vermoor om sodoende homself te beskerm.

3. Die derde tipe moordenaar het een of ander tipe organiese breinskade as gevolg van breintrauma, veroorsaak deur 'n motorongeluk, epilepsie, seniele demensie of 'n oorerflike siekte wat die brein stelselmatig vernietig.
4. Die vierde tipe moordenaar het 'n psigopatiese persoonlikheid en het 'n geskiedenis van sosiale wanaanpassing. Hy is gevoelloos en is onsensitief vir die behoeftes en regte van ander, het 'n defektiewe gewete en 'n siniese lewensbeskouing. Hy het ook 'n onvermoë om te leer deur ervaring, en herhaal foute.
5. Die vyfde tipe moordenaar het 'n passief-aggressiewe persoonlikheid. Hy het op verskeie geleenthede tekens van ernstige aggressie getoon as die slagoffer gedreig het om hom te verlaat. So is die vrou of geliefde dikwels die slagoffer sodra sy om 'n egskeiding vra.
6. Die alkoholiese persoonlikheid is die sesde tipe moordenaar. Die innerlike aggressie van die persoon word ontlok deur die inname van alkohol, omdat sy inhibisies daardeur verminder word. Breinskade as gevolg van chroniese alkoholisme kan ook voorkom, en dit ontlok woede soortgelyk aan dié van moordenaars met organiese breinsiektes.
7. Die sewende tipe moordenaar is meer dikwels vroulik en het 'n histeriese persoonlikheid. Sy sal eerder met moord dreig as om dit deur te voer, maar hierdie dreigemente is nie ligtelik nie. Oormatige angs kan aanleiding gee tot 'n dissosiatiewe versteuring, waar daar ook dikwels geheueverlies met betrekking tot die moord voorkom.
8. Die agtste tipe moordenaar is die kind wat moord pleeg. So 'n daad word gewoonlik gepresipiteer deur intense jaloesie in die gesin, gevoelens van verwerping en minderwaardigheid en blootstelling aan ouerlike geweld, waarmee die kind dan onbewustelik identifiseer.

9. Die negende tipe moordenaar kan 'n verstandelik gestremde persoon wees. Moord deur hierdie persone is 'n seldsame verskynsel, maar as dit voorkom, is dit dikwels 'n poging om 'n abnormale geslagsdaad met 'n kind te verbloem.
10. Die tiende tipe moordenaar staan bekend as die seksmoordenaar. Hy verkry een of ander seksuele opwindning deur die moord, wat dikwels gepaard gaan met verminking van die liggaam voor of na die dood van die slagoffer.

Kutash et al. (1978) ontwikkel 'n klassifikasiesisteem wat gebaseer is op die motiverende en dinamiese aspekte van die daad. Hulle onderskei eerstens die organiese, toksiese en paranoïede groep. Hier kan 'n organiese faktor, soos 'n tumor in die temporale lob, 'n rol speel. Die gebruik van alkohol en amfetamiene kan tot moord lei. Paranoïede delusies kan ook tot moord aanleiding gee. Vervolgens vermeld hulle die motiveringstimuli-klassifikasie van Revitch (1975; 1977).

Hierdie kategorieë is egter nie rigiede klassifikasies van gedrag nie; daar is grensgebiede wat oorvleuel. Die omgewingstimuli is versprei oor 'n kontinuum met suiwer eksogene stimuli aan die een kant, en suiwer endogene stimuli aan die ander kant. Die volgende tipes word onderskei:

1. Omgewingsgestimuleerde moorde word veroorsaak deur 'n kombinasie van sosiale druk en verswakking van outoriteit en beheer, wat tot sosiale disintegrasie, en gevolglik geweld, lei. Hierdie kategorie sluit politieke moorde, staatsmoorde, sinlose moorde op bejaardes en terrorisme, asook die professionele misdadiger wat 'n moord pleeg, in. So kan gemeenskaplike omgewingsinvloede by individue met verskillende persoonlikhede as 'n stimulus vir misdaad dien.
2. Situasionele moorde is in essensie 'n reaksie op 'n stresvolle situasie. Hulle word meestal gepleeg deur persone met min of geen psigopatologie, alhoewel alle tipes persoonlikhede betrokke kan wees. Dit kan impulsief of voorafbeplan wees.

3. Impulsiewe moordenaars reageer met antisosiale daade op verskeie situasionele en omgewingstimuli. Hulle verskil van situasionele oortreders in terme van die veelvuldigheid van hul antisosiale daade en hul swak impulsbeheer. Die oortredings is diffuus, swak gestruktureer en nie voorafbeplan nie. Die oortredings kan aggressief wees of nie, of kan daarvan 'n kombinasie wees.
4. Katatimiese moorde: Revitch gebruik die term "katatimies" om ernstige emosionele uitbarstings, wat gedien het as 'n differensiële diagnose vir psigomotoriese epilepsie in 'n gevangenispopulasie, te beskryf. Katatimiese moordenaars moor as hulle gestimuleer is deur idees wat belaaï is met intense gevoelens, wat op 'n sterk wens, vrees of ambivalente strewing gebaseer is. Voorbeelde hiervan is skisofreniese reaksies, skisoaffektiewe tipes en ook histeriese persoonlikhede.
5. Kompulsiewe moorde is op die verste endogene punt van die motiveringspektrum. Hierdie oortredings word hoofsaaklik bepaal deur innerlike bronne, met min of geen omgewingsinvloede. Fantasieë kan oortredings reeds jare voorafgaan, en 'n eerste moord word dikwels deur meer gevolg. Sommige kompulsiewe moordenaars probeer soms om hul kompulsies te weerstaan, maar dit lei tot intense angs en spanning.

Vanweë die gebrek aan eenvormige konsepte is bogenoemde klassifikasiesisteme nie baie bruikbaar nie. Die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van die moordenaar is vaag en onduidelik in die meeste van hierdie klassifikasies.

6.1.2 Psigopatologiese versteurings en moord

Die onderskeie psigopatologiese toestande wat met moord geassosieer word, sal vervolgens bespreek word. Hierdie afdeling word slegs ter inligting bespreek, aangesien die huidige ondersoek nie fokus op die diagnosering van psigopatologie nie. Waar moontlik sal verwys word na die indelings van die DSM III-R-klassifikasiestelsel.

Uit die aard van die saak sal daar nie na al die indelings verwys word nie, maar slegs na dié wat relevant is, omdat die meeste outeurs nie hierdie stelsel gebruik het nie.

6.1.2.1 Organiese versteurings

Die verband tussen verskeie tipes organiese patologie en moord is reeds volledig in punt 2.1.4 bespreek.

6.1.2.2 Substansiegebruikversteurings

Wat dwelmmiddelmisbruik betref is daar relatief min inligting bekend. Ellinwood (1971) rapporteer 13 gevalle van moord wat met amfetamienmisbruik verband hou. Volgens Senay en Wettstein (1983) kan die verband tussen moord en psigoaktiewe dwelmmiddels toegeskryf word aan die versteuring van realiteitstoetsing en oordeel wat deur die middels veroorsaak word.

Ten opsigte van alkoholmisbruik het Wolfgang en Strohm (1956) die polisieregisters van 588 moordgevalle in Philadelphia, vanaf 1948 tot 1953, bestudeer. Slegs die aan- of afwesigheid van alkohol kon bepaal word. As die polisieregister nie alkohol vermeld het nie, is daar aanvaar dat dit afwesig was. Die resultate het daarop gedui dat alkohol in 64% van die gevalle teenwoordig was. Alkohol het ook verband gehou met die metode van die moord. Alkohol het 'n rol gespeel by 22% van die messtekery, 69% van die aanrandings en 55% van die skietvoorvalle. Voss en Hepburn (1968) het die rol van alkohol by moorde wat in Chicago gepleeg is ondersoek. Hulle het bevind dat alkohol by 53,5% van 370 moorde 'n rol gespeel het. Mayfield (1976) het 307 manlike gevangenes, met 'n rekord wat gewissel het van aanranding met 'n gevaarlike wapen tot moord, ondersoek. Persoonlike besonderhede van die slagoffers is ingesamel. Die resultate toon dat slegs een derde van beide die oortreders en slagoffers definitief nie alkohol gebruik het ten tyde van die misdaad nie. Shupe (1954) het die urinemonsters van 882 persone wat gearresteer is, ondersoek. Hy het gevind dat 64% van die groep se bloedalkoholpersentasie hoër as 10% was. 'n Redelike hoë persentasie van die geïntoksikeerde proefpersone is dan ook vir geweldsmisdade gearresteer.

Virkhunen (1974) het moorde wat oor 'n periode van ses jaar in Helsinki gepleeg is ondersoek, en het bevind dat 66% van die oortreders en 68% van die

slagoffers onder die invloed was. Bogenoemde ondersoek het egter heelwat metodologiese probleme. Dit is moontlik dat dit makliker was om persone wat onder die invloed is te arresteer. Die navorsers het ook staat gemaak op geskrewe rapporterings van alkoholmisbruik, in plaas van 'n direkte meting van die bloedalkoholvlakke. Daar word geen inligting verskaf oor die persone wat nie onder die invloed was nie. Dit is dus moeilik om 'n oorsaaklike verband tussen hierdie twee faktore te lê, omdat daar nie gekontroleer is vir ander faktore, soos byvoorbeeld persoonlikheid nie.

Holcomb en Adams (1985) het die persoonlikheidsfaktore wat betrokke is by alkoholverwante geweld ondersoek deur die MMPI-tellings van 259 manlike proefpersone te vergelyk. Hulle het uit vier verskillende groepe bestaan:

- (a) mans wat moord gepleeg het terwyl hulle onder die invloed was;
- (b) mans wat moord gepleeg het terwyl hulle nugter was;
- (c) mans met probleme wat nie verband gehou het met alkohol of aggressie nie, en wat opgeneem is in 'n psigiatriese kliniek, en
- (d) mans wat opgeneem is in 'n uitdrogingseenheid, met geen rekord van geweld voor opname nie.

Die aggressiewe groepe (a en b) was meer paranoïes, maar minder manies as die nie-aggressiewe groepe. Mans wat moord gepleeg het terwyl hulle nugter was, was interpersoonlik minder sensitief (lae MF-tellings) maar meer psigopaties (hoë PD-tellings) as dié wat moord gepleeg het terwyl hulle onder die invloed was. Dié wat moord gepleeg het onder die invloed van drank was minder psigologies gerig (hoë L-tellings) as dié wat onder invloed was, maar nie moord gepleeg het nie. Hierdie ondersoek dui dus op 'n komplekse interaksie tussen persoonlikheidsfaktore, alkohol en aggressie.

6.1.2.3 Skisofreniese versteurings

Soos reeds geblyk het uit die klassifikasie van moordenaars, is daar verskeie ondersoekers wat skisofrenie met moord in verband bring (Guttmacher, 1973; Tanay, 1972; Wille, 1974).

Ook ander empiriese ondersoeke bring skisofrenie en moord met mekaar in verband. Gillies (1965) het 66 persone, wat aangekla was van moord in die Glasgow-area, ondersoek. Hy het bevind dat 15% van hierdie persone skisofrenies was. West (1965) het 'n groep van 75 moordenaars, wat na die daad selfmoord gepleeg het, ondersoek. Twee mans en twee vroue was skisofrenies, terwyl twee ander as patologies jaloers geklassifiseer is. Tupin, Mahar en Smith (1973) het 50 manlike moordenaars by 'n Kaliforniese mediese sentrum ondersoek, en het bevind dat slegs 12% van hierdie groep as psigoties bestempel kon word. Green (1981) het 58 toelatings vir moedermoord deur seuns ondersoek, en het bevind dat 74% skisofrenies was, 16% depressief en dat 10% 'n persoonlikheidsversteuring gehad het. Campion (1985) het 15 mans, wat hul moeders vermoor het, ondersoek. Agt van hierdie groep was skisofrenies.

Spry (1984) wys egter daarop dat die voorkoms van misdaad by skisofrene nie hoër is as vir die algemene populasie nie, en waarskynlik word skisofrenie veral deur die publiek met geweld geassosieer, omdat daar gewoonlik sensasionele publisiteit hieraan verleen word.

Gillies (1965) wys daarop dat misdaad dikwels die eerste aanduiding van 'n skisofreniese proses kan wees. Hy beskou ook moedermoord as 'n skisofreniese misdaad. Vandaar waarskynlik die sterk assosiasie tussen skisofrenie en moedermoord, soos gevind deur Green (1981) en Campion (1985). Die motiewe van skisofreniese moordenaars is gewoonlik bisar en tipies van die versteuring (Gillies, 1965). Spry (1984) wys egter daarop dat daar wel 'n korrelasie tussen skisofrenie en aggressiewe oortredings is, maar dat alle skisofrene nie noodwendig aggressief is nie.

6.1.2.4 Paranoïede versteurings

Revitch (1954) beskryf 'n paranoïede toestand wat gekenmerk word deur goeie persoonlikheidsorganisasie. Die huweliksmaat is betrokke by die delusiesistiem en dit staan as gekonjugeerde paranoia bekend. Die simptomatologie bestaan uit beskuldigings van ontrouheid, destruktiewe en vyandige aggressiewe houdings teenoor die vrou, gepaardgaande met gevoelens

van onsekerheid en afhanklikheid van die huweliksmaat. Die beskuldigings kan moontlik waar wees, maar die waarheid word dikwels verdraai en bewyse word gefabriseer. So kan psigiaters ook dikwels mislei word en kan die gesonde huweliksmaat as die versteurde bestempel word. DuPont en Grunebaum (1968) tipeer die mans van paranoïede vroue as gewillige slagoffers. Aanranding en selfs moord op die gesonde huweliksmaat is nie vreemd nie.

In Lankron (1963) se groep van 150 pasiënte wat aangekla is van moord, het 37,3% paranoïede delusies gehad en 20% morbiede jaloesie en delusies van ontrouheid. Vyf keer meer mans het hul vrouens vermoor as die omgekeerde. Podolsky (1956) is van mening dat die doel van paranoïede moord 'n poging is om 'n oorheersende gevoel van woede te ontlaai. Dit herstel dan psigiese homeostase, help om angs te hanteer en verskaf 'n gevoel van almagtigheid. Moord deur 'n paranoïede persoon kan vir jare lank beplan word. Dokters is dikwels slagoffers van paranoïede moordenaars (Revitch, 1979).

Baie, maar nie alle massamoordenaars nie, ly aan 'n paranoïede versteuring. Ook sluipmoordenaars van prominente persone word dikwels gemotiveer deur òf grootheidswaansin, òf delusies van vervolging (Revitch & Schlesinger, 1981).

6.1.2.5 Affektiewe versteurings

Die psigoanalitiese literatuur, veral die werke van Freud, postuleer 'n omgekeerde verband tussen depressie en aggressie. Kendall (1970) ondersoek die hipotese dat depressie veroorsaak word deur die inhibisie van aggressiewe response op frustrasie. Soos egter reeds in die klassifikasie van moorde vermeld is, is depressie met moord in verband gebring (Wille, 1974). Ook empiriese ondersoeke het depressie en moord geassosieer. Schipkowsky (1968) het 25 oortreders by die psigiatrisie kliniek van die Universiteit van Sofia ondersoek. Vier is gediagnoseer as manies, en 21 as depressief. Al die depressiewes het moord gepleeg. In die literatuur word daar ook heelwat gevallestudies vermeld (Batt, 1948; Hudgens, 1965). Hirose (1979) vermeld vier moordenaars wat gepoog het om selfmoord te pleeg, waarvan drie aan endogene depressie en die oorblywende aan 'n ernstige neurotiese depressie gelyk het. Good (1978) wys daarop dat manie nie altyd met aggressie geassosieer

word nie, hoewel verskeie navorsers (Sheard, 1971) wys op die aggressiewe simptome wat soms met manie gepaard gaan. In teenstelling met depressie, word manie eerder geassosieer met oortredings soos diefstal, dronkenskap en bedrog (Mannheim, 1965). Good (1978) beweer egter dat manie dikwels verwar word met paranoïede skisofrenie en vandaar die gebrekkige assosiasie tussen manie en aggressiewe oortredings.

6.1.2.6 Dissosiatiewe versteurings

Verskeie moordenaars by wie daar moontlik sprake is van dissosiatiewe versteurings, word in die literatuur beskryf. Tanay (1972) se egodistoniese moord verwys na moord wat tydens 'n veranderde bewussynstoestand gepleeg word. Ook Wille (1974) se histeriese moordenaar kan as gevolg van oormatige angs aan 'n dissosiatiewe versteuring ly, en ook dikwels aan geheueverlies ten opsigte van die daad ly. Revitch en Schlesinger (1981) se katatimiese moordenaars sou waarskynlik ook hier geklassifiseer kon word. Daar word egter weinig empiriese ondersoeke in die literatuur vermeld, maar twee gevallestudies is hier van belang. Meyerson (1966) beskryf twee vroue wat hul kinders vermoor het en dit glad nie kon onthou nie. Podolsky (1964) beskryf 'n geval van sonambulistiese moord.

6.1.2.7 Persoonlikheidsversteurings

Soos reeds geblyk het uit die klassifikasies van moordenaars word verskeie tipes persoonlikheidsversteurings, naamlik die psigopatiese (antisosiale) persoonlikheid (Bromberg, 1961; Guttmacher, 1973; Wille, 1974) en die histeriese en afhanklike persoonlikheidsversteuring (Wille, 1974) met geweld en moord geassosieer.

Die verband tussen die antisosiale persoonlikheid en aggressiewe gedrag kry baie aandag in die vakliteratuur, maar dit kon nie ondubbelsinnig bevestig word nie (Heilbrun, 1979). Vroeëre ondersoeke met die MMPI kon weinig verskille tussen aggressiewe en nie-aggressiewe oortreders uitwys (Panton, 1958). Meer onlangse ondersoeke met die MMPI, wat die 4-3-profiel ondersoek het, lewer teenstrydige resultate op (Buch & Graham, 1978; Davis & Sines, 1971). Hierdie bevindings dui daarop dat psigopate nie noodwendig aggressiewe

oortredings begaan nie. Hare en McPherson (1984) het 227 manlike oortreders ondersoek en het bevind dat die geïdentifiseerde psigopate meer waarskynlik aggressief en gewelddadig sal optree. In die geheel gesien, word moord wel met antisosiale persoonlikheidsversteurings geassosieer, maar alle moordenaars is nie psigopate nie.

Dit is duidelik uit die voorafgaande bespreking dat daar ten opsigte van "abnormale" moordenaars 'n verskeidenheid psigopatologiese toestande is wat met moord geassosieer kan word. Wat die huidige ondersoek betref, het ons hoofsaaklik met moordenaars te doen waar growwe patologie, soos psigosies, met die uitsondering van persoonlikheidsversteurings, uitgeskakel is.

6.1.3 Ontwikkelingsfaktore tydens die kinderjare

In vorige afdelings is daar gewys op die belang van oueropvoeding en die verhouding tussen ouers en kinders in terme van die generering van aggressie. Daardie ondersoek is egter ten opsigte van nie-aggressiewe kinders of relatief normale populasies uitgevoer. Die bevindings word ook bevestig deur ondersoek wat met aggressiewe populasies gedoen is. Climent en Ervin (1972) het 40 aggressiewe pasiënte met 40 nie-aggressiewe pasiënte ten opsigte van sekere neurologiese en sosiopsigiatriese kriteria vergelyk. Hulle bevind dat die twee groepe verskil wat neurotiese simptome soos koppigheid, humeuruitbarstings en emosionele deprivasie betref. Die aggressiewe pasiënte het waarskynlik ook meer fisieke lyfstraf ontvang. Alkoholisme by die vader was betekenisvol hoër in die aggressiewe groep. Bach-y-Rita (1974) het 62 aggressiewe oortreders bestudeer. Die ouers was in meer as die helfte se geval vir hulle 'n aggressiewe rolmodel.

Ten opsigte van ondersoek met moordenaars word soortgelyke faktore in die kinderjare met die oortreding in verband gebring as dié in die bogenoemde ondersoek. Faktore soos ouerlike verwerping, gebroke huise, fisieke mishandeling, huweliksonmin, ernstige deprivasie en onstabilliteit word met moord in verband gebring (Allen, 1980). Lester en Lester (1975) noem faktore soos:

- (a) houding van die moeder en vader teenoor die kind;
- (b) konsekwentheid en duur van noue verbintenisse met een of beide ouers;
- (c) fisieke probleme met geboorte;
- (d) ervaring van fisieke mishandeling;
- (e) waarneming van fisieke konflikte en argumente, en
- (f) rigiditeit ten opsigte van impulskontrole.

Wille (1974) het in sy groep van 200 moordenaars gevind dat 25% van hulle ernstig liggaamlik mishandel is. Drie en veertig persent van hulle was ook afkomstig uit huise wat gekenmerk is deur ouerlike verwerping en emosionele deprivasie. Hillman en Blackman (1966) het 'n verband tussen enuresis, brandstigting en wreedheid teenoor diere in hulle kinderjare en toekomstige gewelddadige gedrag gehipotetiseer. MacDonald (1968) kon egter nie die verband bevestig nie.

Duncan en Duncan (1971) wys ook op die verband tussen fisieke mishandeling as kinders en moord. Bender (1959) en Eason en Steinhilber (1961) beskryf 'n stereotipe van die adolessente moordenaar. Hy is kenmerkend 'n ongewenste kind, met 'n swak ontwikkelde ego as gevolg van deprivasie. Die vaderfiguur is gewoonlik swak en afwesig, en die moeder aggressief en vernietigend. Sendi en Blomgren (1975) het adolessente moordenaars ondersoek en bevind dat die meeste uit ongunstige huislike omstandighede afkomstig was, gekenmerk deur ouerlike verwaarlosing, mishandeling of afwesigheid. Hulle was ook meer dikwels as die kontrolegroep aan fisieke mishandeling en seksuele verleiding of perversie deur die ouer blootgestel. Walshe-Brennan (1976) het in 'n ondersoek van 11 kinders wat moord gepleeg het, bevind dat die moeders geneig was om dominerend te wees.

Corder, Ball, Haizlip, Rollins en Beaumont (1976) het drie groepe adolessente moordenaars vergelyk – tien wat hul ouers vermoor het, tien wat 'n familielid vermoor het en tien wat 'n vreemdeling vermoor het. Die adolessente wat hul ouers vermoor het, het betekenisvolle verskille met die ander twee groepe

getoon. Hulle het minder sosiale verhoudings en seksuele uitlaatkleppe gehad, minder tekens van aggressiewe gedrag, meer tekens van chroniese fisieke mishandeling deur ouers, oorbinding aan hul moeders, meer tekens van atipiese seksuele stimulerings deur ouers, chroniese mishandeling van hul moeder deur die vader, en meer afwesige vaders. Al drie groepe is egter gekenmerk deur gesinsdisorganisasie en wanaanpassing van ouers. Fiddes (1981) het 37 adolessente moordenaars ten opsigte van 'n verskeidenheid faktore ondersoek. Dit het geblyk dat hierdie seuns afkomstig is uit 'n jeugmisdadige omgewing, en dat meer as 'n kwart van die seuns se familieledede by misdaad betrokke was. Vyftien van die seuns was afkomstig uit gebroke huise, waar daar òf stiefouers, òf enkelouers teenwoordig was. Hulle het verder ook uit relatief groot gesinne gekom (vyf tot nege kinders). Hierdie groot gesinne kan verband hou met die afwesigheid van kontrole. Verwerpende vaders wat alkohol misbruik het, het ook sterk gefigureer.

Langevin (1983) het 'n ouer-kindverhoudingsvraelys op 109 moordenaars, 38 nie-aggressiewe oortreders en 'n kontrolegroep van 54 toegepas. Hoewel die moordenaars versteurde verhoudings gehad het, het hulle nie dramatiese verskille van die ander groepe verskil nie.

Bogenoemde ondersoeke dui redelik konsekwent op sekere faktore in die ontwikkelingsjare van die kind, wat met betrekking tot moord van belang is, naamlik 'n swak ouer-kindverhouding, gebrek aan stabiliteit van die ouerhuis, fisieke mishandeling, gebrekkige kontrole en afwesige modelle. Uit hierdie ondersoeke het duidelik geblyk dat die gesin van primêre belang vir gesonde psigiese ontwikkeling is. Daar sal vervolgens kortliks aandag gegee word aan gesinsgeweld, met spesifieke verwysing na man-vrougeweld en moord.

6.1.4 Psigologiese faktore binne die gesin en huwelik

Vroueslanery, kindermishandeling en moord op ouers of kinders is manifestasies van gesinsgeweld. Daar sal egter in hierdie afdeling slegs gefokus word op moord tussen man en vrou, omdat vroueslanery en kindermishandeling elk onderwerpe in hul eie reg is. Moorde binne die gesin is 'n relatief algemene verskynsel. In verskeie sosiologiese ondersoeke is gevind dat een uit elke

vyf moorde 'n familielid betrek (Von Hentig, 1948; Wolfgang, 1958). Hierdie statistiek geld nie alleen vir Amerika nie, maar ook verskeie ander lande (Gelles, 1979). Amerikaanse data het getoon dat 40 tot 50% van alle moorde binne die gesinsisteem plaasvind, en dat die helfte van hierdie moorde huweliksmaats betrek (Goode, 1971).

Wolfgang (1958) het baanbrekerswerk verrig met sy ondersoek van 588 moorde in Philadelphia. Een honderd van die slagoffers was 'n eggenoot van hul moordenaar. Drie en vyftig vroue is vermoor deur hul mans, en sewe en veertig mans is deur hul vroue vermoor. Een en veertig persent van die vroulike moordenaars was getroud, terwyl slegs 11% van al die manlike moordenaars getroud was. As 'n vrou moord gepleeg het, was die kans goed dat die slagoffer haar man was, terwyl dit nie noodwendig die geval vir mans was nie. Vyf en veertig persent van die vroulike moordenaars het hul mans vermoor, teenoor die 11% van die manlike moordenaars wat hul vroue vermoor het. Waar mans moord gepleeg het, was die moorde in die algemeen meer gewelddadig as die ander moorde. Volgens Wolfgang (1958) is moord nie 'n statiese gebeure waarin die slagoffer passief betrokke is nie; soms is die slagoffer 'n aktiewe deelnemer, wat in werklikheid die moord ontlok of presipiteer.

Wolfgang gebruik die term slagoffer-gepresipiteer as die slagoffer 'n direkte, positiewe presipiteerder van die moord is. In Wolfgang (1958) se ondersoek was egpaarmoorde meer dikwels slagoffer-gepresipiteer as ander moorde (33% versus 26%). Mans het geneig om hul moorde meer dikwels te presipiteer as vroue. Volgens Wolfgang kan dit beteken dat:

- (a) mans hul vroue meer dikwels probeer;
- (b) vroue meer vatbaar is vir provokasie as mans, en meer gewelddadig reageer;
- (c) mans meer skuldgevoelens ervaar en nie reageer op provokasie nie, of dat
- (d) mans makliker onttrek uit huweliksresponse en so hul reaksie op hul vrouens se provokasie inhibeer.

Kurland, Morgenstern en Sheets (1955) het twaalf moordenaars, wat hul vroue vermoor het, ondersoek. Hulle verklaar die moorde in terme van sekere patologiese kenmerke en verhoudings tussen die egpare. Die klem van die ondersoek was op geakkumuleerde vyandighede tussen egpare en die redes waarom hierdie verhoudings gehandhaaf is, ten spyte van die toenemende herhalende konflikte. Volgens die outeurs is sekere persoonlikheidskenmerke (sado-masochistiese komplekse, katastrofiese houdings en patologiese jaloesie) belangrike faktore in die motivering van moord. Hierdie gevolgtrekkings word egter deur metodologiese probleme beperk. Al twaalf die gevalle was byvoorbeeld psigoties en die gevolgtrekkings kan nie veralgemeen word na nie-psigotiese groepe nie. Die hipoteses van die outeurs kan ook moeilik empiries getoets word.

Guttmacher (1955) het in sy ondersoek van 36 moorde waarby gesinslede betrokke was (meestal man-vroumorde), gevind dat die sterkste motiverende faktor in man-vroumorde die verlating van een eggenoot ter wille van iemand anders was. Patologiese jaloesie, promiskuiteit en wreedheid was ook belangrike oorsake. Guttmacher toon egter nie die verband tussen hierdie veranderlikes binne 'n teoretiese raamwerk aan nie. Sy gegewens is ook gebaseer op data van 'n klein groep, wat die veralgemeenbaarheid daarvan beïnvloed.

Cormier (1961) in Chimbos (1978) het man-vroumorde verklaar as 'n wyse om 'n dooiepunt in hul verhouding te oorkom. Volgens hom is mans en vroue so betrokke by mekaar, dat nie een kans sien om 'n finale breuk te veroorsaak nie. Die moord kom gewoonlik voor op 'n punt van intense emosie, wanneer albei partye voel dat om aan te gaan ondenkbaar is, maar om op te gee onmoontlik is. Alhoewel hierdie toestand psigologies van aard is, kan dit ook die gevolg wees van sosiale faktore, en dit is moeilik om te bepaal watter faktor 'n rol speel.

Chimbos (1978) het 34 moordenaars, wat hul eggenote vermoor het, ondersoek. Hy het bevind dat die moord selde 'n skielike, onverwagte uitbarsting was. Dit was meestal die laaste strooi in 'n reeks bittere argumente oor buite-egtelike verhoudings, en seksuele wraak. Daar is gevind dat 64% van

die gevalle ten minste een keer tydelik geskei was. Verder het 53% aangedui dat daar wel dreigemente van moord gemaak is voor die werklike moord plaasgevind het, veral tydens argumente. Die navorser het ook bevind dat 70% van die gevalle voorheen betrokke was by fisieke geweld teenoor hul eggenote.

Barnard, Vera, Vera en Newman (1982) se ondersoek van 23 manlike en 11 vroulike moordenaars wat hul eggenote vermoor het, het Chimbos (1978) se bevindings bevestig. Volgens hul ondersoek is die huweliksverhoudings gekenmerk deur gereelde argumente en 'n geskiedenis van verwyderings. Daar was ook betekenisvolle verskille tussen die mans en vroue in die ondersoek. Vroue se huweliksprobleme het hoofsaaklik bestaan uit verbale en fisieke geweld, en alkoholmisbruik deur hul mans. Die manlike moordenaars het meer voorvalle van ontrouheid van en verlating deur hul vrouens gerapporteer.

Bach (1980) rapporteer 'n interessante ondersoek met 74 mans wat hul eggenote vermoor het. Volgens hom word geweld in die huwelik gesien as 'n vorm van straf vir die huweliksmat, wat getipeer word as die een wat verwagtings, hoop en planne vir die toekoms vernietig. Hy of sy wat die intieme konteks van die huweliksverhouding verbreek, moet gestraf word. Die doodvonnis is dan die mees ekstreme vorm van straf. Beide die mans en vroue in die ondersoek het, volgens die outeur, 'n diepe verbintenis met en betrokkenheid by die huwelik getoon, en het daarom dan waarskynlik ook die ekstreme vorm van straf gekies. Hierdie stelling is egter baie simplisties, sonder veel empiriese ondersteuning.

6.1.5 Psigometriese eienskappe van moordenaars

Daar sal in hierdie afdeling 'n ontleding gemaak word van die belangrikste bevindings uit psigometriese ondersoeke met moordenaars. Eerstens word gekyk na intelligensiemetings, daarna sal persoonlikheidsmetings bespreek word, en die afdeling sal afgesluit word met ondersoeke waarin verskillende meetinstrumente gebruik is.

6.1.5.1 Intelligensiemetings

Intelligensiemeting is belangrik vir 'n volledige psigologiese evaluasie. Kriminele verantwoordelikheid kan drasties beïnvloed word as iemand verstandelik gestrem is.

Navorsers het bevind dat daar wel verskille in IK en subtoetsstrooiing tussen verskeie kriminele subgroepe en moordenaars was (Wagner & Klein, 1977; Weins, Matarazzo & Gavor, 1959). Die belangrikste bevinding was die hoër praktiese IK in vergelyking met die verbale IK. Die verklaring van hierdie bevinding kan, volgens Kahn (1968), wees dat verbale funksionering op die uitstel van impulsuitlewing berus, terwyl praktiese funksionering meer saamhang met direkte impulsuitlewing. So sal persone soos psigopate, wat 'n gebrekkige vermoë het om impulse uit te stel, dus beter met praktiese as verbale take presteer.

Revitch en Schlesinger (1981) kon egter geen spesifieke kognitiewe patroon by enige kriminele tipe, insluitende moordenaars, identifiseer nie. Hierdie waarnemings is ook bevestig deur ander navorsers (Deiker, 1973; Field, 1960; Foster, 1959; Kahn, 1968; Pantan, 1960). Een van die vroegste ondersoeke (Berg & Fox, 1947) het bevind dat moordenaars betekenisvol laer intelligensietellings gehad het. Kahn (1971) bevestig hierdie bevindings, maar wys daarop dat die laer IK van moordenaars toegeskryf kan word aan die hoër proporsie verstandelik gestremde persone in die ondersoekgroep, in vergelyking met die algemene populasie. Deiker (1973) het ook gevind dat die gemiddelde IK van sy groep van 243 moordenaars laer was as dié van Wechsler se populasie. Hy het elkeen met Wechsler se populasie afgepaar volgens geslag, ras, ouderdom en opvoedingspeil en toe geen betekenisvolle intellektuele verskille gevind nie.

Kunce, Ryan en Eckelman (1976) ontleed die Wechsler-profiële van 15 aggressiewe oortreders. Hulle bevind dat daar verskillende subtoetsstrooiings vir aggressiewe en nie-aggressiewe oortreders is. Die ratio van die Ooreenkomste telling tot die Totale telling was laer vir gewelddadige oortreders as die nie-gewelddadige oortreders. Shawver en Jew (1978) kon egter nie

hierdie bevindings bevestig nie. Hays, Solway en Schreiner (1978) het 26 jeugmisdadige moordenaars vergelyk met 39 jeugdige, diene. Hulle bevind dat die moordenaars 'n laer gemiddelde intelligensie gehad het en beide groepe se verbale IK was laer as die praktiese IK. Uit hierdie gegewens kan mens aflei dat daar nog heelwat teenstrydighede ten opsigte van hierdie bevindings bestaan.

Onlangse neurosielkundige evaluasies van normale en kriminele populasies is belangwekkend. Pontius en Yudowitz (1980) beweer dat sekere tipes antisosiale individue nie van kognitiewe instelling kan verander as 'n aksie eers begin het nie. Hulle het wel ondersteuning vir hul teorie gevind deur te wys op die verskille tussen normales en kriminele ten opsigte van die vermoë om van instelling te verander in die Trail Making Test. Die neurosielkunde sal waarskynlik in die toekoms 'n groot bydrae kan lewer met betrekking tot inligting oor kriminele populasies.

6.1.5.2 Persoonlikheidsmetings

Persoonlikheidsmetings kan verdeel word in die projeksietegnieke, wat meetinstrumente soos die Rorschach en TAT insluit, en gestandaardiseerde persoonlikheidsvraelyste, soos die MMPI en 16 PF. Daar sal vervolgens volgens hierdie indeling 'n uiteensetting van empiriese ondersoeke met moordenaars gegee word.

6.1.5.2.1 Projeksietegnieke

6.1.5.2.1.1 Die Rorschach-inkkladtoets

Empiriese ondersoeke met die Rorschach in die geval van moord is relatief beperk. Lester en sy kollegas het 'n reeks kort ondersoeke uitgevoer met veroordeelde moordenaars en het verskeie aspekte van hul Rorschach-protokolle bespreek. Hulle het veral gefokus op bewegingsreponse (Lester & Perdue, 1973), kleurskakeringsresponse (Lester & Perdue, 1971), eksterne dwangmaatreëls (Lester, 1973a), liggaamsbeeld (Lester & Perdue, 1974), gesinsmoorde (Perdue & Lester, 1973), en die voorspelling van moord (Lester & Lester, 1975).

Die probleem met hierdie navorsing is dat dit basies statisties is, met geen aanbieding van rou data of kliniese gevallestudies nie. Omdat alle moorde nie dieselfde is nie, is hul bevindings interessant, maar lewer dit slegs 'n klein bydrae ten opsigte van die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars.

Empatiese vermoë is ook met behulp van die Rorschach gemeet, en dit hou veral verband met die waarneming van menslike beweging. Miller en Looney (1974) het die Rorschach-protokolle van moordenaars, wat hul slagoffers verontmenslik het, bestudeer. Hulle het bevind dat hierdie moordenaars nie hul slagoffers as mense waarneem nie. Hierdie gebrek aan empatie, soos blyk uit die afwesigheid van menslike waarnemings in die Rorschach, is ook beklemtoon deur Duran De Bousingen (1971) in sy ondersoek van ses moordenaars. Die mate van kontrole, soos dit weerspieël word in die Rorschach-psigogram, is by moord van absolute belang. Kutash et al. (1978) vind dat die psigogram van akute katatimiese moordenaars gekenmerk word deur dominante kontrole (hoë F-response). Daar is ook min intrapsigiese of emosionele stimulering, dus is daar min bewegings- en kleurresponse. Die individu is rigied en het 'n onvermoë om aan te pas by veranderende eise. Hy het ook 'n onvermoë om sy ego te gebruik om sy emosie te reguleer. Satten, Menninger en Mayman (1960) vind dat die Rorschach-protokolle van dié wat skielik en sonder motief moor, ook kort en ingeperk is, met 'n merkbare versteuring met betrekking tot die hantering van kleur. Duran De Bousingen (1971) vind in sy ondersoek van ses adolessente eksplosiewe moordenaars dat die Rorschach-protokolle ingeperk is (minder as 15 response) en sonder tekens van impulsiwiteit of psigose is. Min of geen menslike response kom voor, en kleur-vorm- en vorm-kleurresponse is afwesig. Op grond van hierdie bevindings beweer Duran De Bousingen dat wanneer hierdie persoonlikhede op 'n bepaalde manier gestimuleer word, die kontrole sal ingee en 'n skielike gewelddadige daad só sal ontstaan. Na so 'n daad herintegreer die persoonlikheid volledig, sonder 'n aanduiding van enige psigose. Volgens Kutash et al. (1978) is die persoonlikheidsstruktuur van moordenaars nie altyd so broos nie, maar daar kan wel 'n losse integrasie en 'n merkbare gebrek aan kohesie wees. Daarom is die analise van beide die psigogram en die inhoud essensieel.

Volgens Kutash et al. (1978) het die kompulsiewe moordenaar dikwels 'n minder rigiede ego, maar hul innerlike lewe (min bewegingsresponse met bevredigende vormvlak) wys op 'n geweldige losheid van kontrole, en daar is 'n hoë risiko van uitreageringsgedrag.

Rorschach-protokolle met bisarre, patalogiese en selfs aggressiewe inhoud is nie altyd aanduidend van 'n potensiaal vir geweld nie. Sulke protokolle dui waarskynlik op grensgeval of psigotiese kenmerke, en dui net op die primitiewe vlak van psigologiese integrasie en ontwikkeling. Kahn (1967) vind dat realiteitstoetsing ten opsigte van die vormkwaliteit van die Rorschach-response betekenisvol korreleer met geestesversteurdheid soos deur die wet vasgestel. Wolfgang en Ferracuti (1982) noem betekenisvolle Rorschach-ondersoeke deur Julio Endara. Die belangrikste bevindings is die volgende:

1. Ten opsigte van misdade teenoor die persoon, het die grootste groep bestaan uit ekstratensief gerigte, eerder as intratensief gerigte psiges.
2. Moordenaars het 'n Rorschach-patroon wat dui op 'n gebrekkige empatie en 'n gebrek aan bewuste kontrole. Hul protokolle toon gebrekkige emosionele kontrole, met impulsiewe reaktiwiteit, 'n behoefte aan onmiddellike bevrediging van behoeftes, affektiewe labiliteit, wanaanpassing en egosentrisme.
3. Die belangrikste bevinding, volgens Endara, was die feit dat moordenaars die helfte minder menslike inhoudresponse (H plus Hd) as ander oortreders lewer. Dit dui op 'n gebrek aan empatie, vyandigheid en opstandigheid teenoor outoriteite.
4. Wanneer die Orr-skaal (ontwikkel deur Myriam Orr, 1958) wat die mate van degradering van die moederbeeld bepaal, op die Rorschachprotokolle van moordenaars toegepas is, is gevind dat hierdie oortreders die mees uitstaande kenmerke van degradering van die moederbeeld getoon het. Dit kan daarop dui dat die primêre moeder-seunverhouding ernstig

versteur of gedepersonaliseer is. Die "goeie" moeder is deur hierdie persone geïnternaliseer as 'n bron van frustrasie en angs.

Daar moet egter in gedagte gehou word dat die Rorschach, vanweë sy multidimensionele benadering tot persoonlikheidsdiagnose, verskeie probleme ten opsigte van geldige diagnostiese aanduidings oplewer. Die beeld van die moordenaar uit die Rorschach-ondersoeke, veral wanneer dit vergelyk word met normale persone, word gekenmerk deur egosentrisme en gebrekkige emosionele kontrole. Die moordenaar kan ook beskryf word as 'n eksplosiewe, onvolwasse, hipertimiese persoon, wat 'n onvermoë het om sosiale kontak te bewerkstellig. Hy het 'n gebrek aan bewuste kontrole en 'n sterk behoefte aan die onmiddellike bevrediging van impulse.

6.1.5.2.1.2 Die Tematiese Appersepsietoets

Satten et al. (1960) vind dat die TAT-stories van hulle proefpersone, wat skielike moorde gepleeg het, baie kort en belaaï was met 'n primitiewe moorddadige vyandigheid en gewelddadige primitiewe fantasieë. Temas het dikwels gesentreer om moord, waar die moordenaar geprovokeer is om die daad uit te voer. Die outeurs het ook daarop gewys dat die proefpersone amper altyd bewuste fantasieë of idees van dood ontken. Dit was alleen deur die TAT dat sulke idees na vore gekom het. Duran De Bousingen (1971) het gevind dat die TAT-protokolle van sy ses adolessente moordenaars probleme met identifikasie weerspieël het. 'n Gebrek aan verwysing na die slagoffers, en geen begrip van toerekenbaarheid nie, het ook voorgekom. In die algemeen het hul protokolle egter nie veel verskil van adolessente met konflikte se protokolle nie.

Intense seksuele skuld is ook deur Mckie (1974) in die TAT-protokolle van sommige moordenaars waargeneem. Hierdie skuld word verwyder deur die vrou te vermoor. Die verband tussen fantasie en aggressie is egter nooit direk en vanselfsprekend nie (Jensen, 1957). Mckie (1974) meen byvoorbeeld dat moordenaars deur die gebruik van repressie onaangename gedagtes van woede, vrees en aggressie vermy – hulle ontken hierdie emosies omdat

hulle bang is dat hul gevoelens of impulse hulle sal oorweldig. Miller en Looney (1974) is ook van mening dat persone in die TAT-stories gedehumaniseer word, en dikwels bestaan daar 'n onsekerheid of 'n figuur lewend of dood is.

Wille (1974) ontleed in sy ondersoek die hantering van woede, vrees en aggressie in die fantasietemas van die TAT-kaarte van 20 moordenaars en 20 nie-moordenaars. Twee uitstaande persoonlikheidstipes is by moordenaars geïdentifiseer:

1. 'n Sindroom van repressie – repressie van angs en vrees, en inhibisie van gedagtes oor aggressiewe gedrag.
2. 'n Sindroom van gedragsgereedheid – 'n gedragsgereedheid waar moordenaars gereed is om aan te val of te verdedig, en die beheer van die uitkoms van gebeurtenisse as hul verantwoordelikheid beskou. Daarenteen was nie-moordenaars se fantasietemas meer vyandig en met vrees belaai, meer owerste aggressiewe fantasieë het voorgekom en hulle was minder rigied in die hantering van hulle fantasieë.

'n Kliniese ondersoek (Wille, 1974) van die moordenaars se TAT-protokolle dui op 'n beperkte mate van verbalisasie. Die moordenaars se fantasieë bevat 'n beperkte mate van woede, vrees of aggressiewe gedrag. Daar is 'n oppervlakkigheid in interpersoonlike verhoudings; oerfigure is veral beskou as kontrolerend en konflikbelaai. Seksuele skuldgevoelens was baie intens, vroue is gesien as verleidend, en die metode om die skuld op te los, was om die vrou te elimineer.

6.1.5.2.1.3 Ander projektiewe tegnieke

Projektiewe tegnieke word dikwels, juis omdat hulle so maklik toegepas kan word, in 'n psigometriese toetsbattery ingesluit. MacDonald (1958) bevraagteken die betroubaarheid van hierdie tegnieke, maar erken tog die waarde daarvan in 'n uitgebreide evaluasie. Uhlin (1978) beskryf 'n geval van 'n paranoïede skisofreen, wat sy slagoffers voor vyf ooggetuies vermoor

het. 'n Analise van sy tekeninge dui op bedreigde seksuele identiteit, versteurde liggaamsbeeld en swak realiteitskontak, wat almal aanduidend van psigose is. Marinow (1965) beskryf ook 'n geval van 'n paranofede psigose, waar 'n persoon sy skoonpa vermoor het. Sy tekeninge was verwarrend en gedetailleerd, met godsdienstige en vervolgingsverwysings.

Die Bender-gestalttoets (Bender, 1938) word ook soms as 'n projektiewe tegniek gebruik (Hutt, 1968), en interpretasies is gebaseer op die verskeie wyses waarop die figure geteken word. Revitch en Schlesinger (1981) wys egter daarop dat dit slegs komplementêr tot ander toetse met betrekking tot die moordenaar gebruik kan word. Hulle het byvoorbeeld gevind dat individue met 'n potensiaal vir ekstreme geweld dikwels figure teken wat teen mekaar bots en die ooglopende grense ignoreer.

'n Paar ondersoeke is uitgevoer met die Rosenzweig-prentfrustrasietoets wat op die frustrasie-aggressiehipotese gebaseer is. Hierdie ondersoeke kon egter nie daarin slaag om moordenaars te identifiseer nie (Peterson, Pittman & O'Neil, 1962).

Sarbin, Wenk en Sherwood (1968) het 'n variasie van Wagner se projektiewe Hand Test toegepas, en 73% van 'n steekproef aggressiewe en nie-aggressiewe oortreders korrek geklassifiseer. Hierdie Hand Test is ontwikkel deur Bricklin, Piotrowski en Wagner (1963), en alhoewel dit belowend lyk, is daar nog min empiriese navorsing hieroor beskikbaar.

Revitch en Schlesinger (1981) noem dat die Criminal Fantasy Technique wat deur Schlesinger en Kutash ontwikkel is, 'n poging is om misdaad te voorspel en om psigodinamiese insigte te verkry. Die tegniek bestaan uit twaalf kaarte met tekeninge van verskeie misdade. Die proefpersoon moet dan stories oor die kaarte vertel. In 'n ondersoek waarin kompulsiewe seksuele oortreders vergelyk is met kliniese kontroles, is daar 'n betekenisvolle aantal stories as patologies geëvalueer in verband met kaarte wat bedoel was om seksuele fantasie te ontlok.

Die kriminelefantasietegniek is 'n nuwe projektiewe toets, wat volgens Revitch en Schlesinger (1981) bruikbaar kan wees ten opsigte van differensiasie en psigodinamika. Daar is egter min empiriese navorsing hieroor beskikbaar.

6.1.5.2.2 Gestandaardiseerde persoonlikheidsvraelyste

6.1.5.2.2.1 Die MMPI

Daar is by verre die meeste navorsing met die MMPI uitgevoer, veral met betrekking tot klassifikasie en voorspelling van kriminele populasies. Die werk van Megargee (1966) is reeds in Hoofstuk 4 volledig bespreek, en word nie hier herhaal nie.

Davis en Sines (1971) stel 'n profielsamestelling daar, wat geassosieer kan word met vyandige, aggressiewe uitreageringsgedrag. Hulle beskryf die 4-3-samestellingsprototipe (profielpiek op die Pd-skaal, met die tweede hoogste piek op die Hy-skaal) en ondersoek die verskille tussen die profiele en 'n kontrolegroep se protokolle in 'n hospitaal, gevangenis en mediese sentrum. 'n Gedragspatroon van vyandige, aggressiewe uitbarstings by mans wat gewoonlik stil is, het in al drie plekke na vore gekom. Volgens die outeurs is hierdie gedragspatroon in ooreenstemming met Megargee (1966) se OH-tipe. Persons en Marks (1971) bevestig hierdie bevindings. Carroll en Fuller (1971) vergelyk nie-aggressiewe, aggressiewe en seksuele oortreders, en vind dat die nie-aggressiewe groep vyandige en onsamehangende denke toon en die mees afwykende profiele het. Die nie-aggressiewe groep het betekenisvol hoër profiele as die ander twee groepe op die F-, Sc- en Ma-skale. Hulle bevindings ondersteun dus ook Megargee (1966) se werk. Sutker, Allain en Geyer (1978) vind in 'n vergelykende ondersoek van 22 vroulike moordenaars dat hulle betekenisvol laer tellings op skale F en 4 behaal het, en hoër tellings op K en 5.

Sommige navorsers het probeer om, met behulp van die MMPI, aggressiewe oortreders van mekaar te onderskei (Bauer & Clark, 1976; Huesmann, Lefkowitz & Eron, 1978). Hierdie bevindings kon egter nie suksesvol herhaal word nie (Holland, Beckett & Levi, 1981; Lothstein & Jones, 1978). Holcomb,

Adams en Ponder (1985) het daarin geslaag om 80 oortreders, wat van moord aangekla is, met die MMPI in vyf persoonlikheidstipes te klassifiseer. 'n Ander ewekansige geselekteerde steekproef van 80 moordenaars is gebruik in 'n suksesvolle kruisvalidering. Oor die algemeen kan vier van die vyf tipes oortreders as baie onstabiel en ongewoon in hulle denke beskryf word. Hulle het min vooruitbeplande rigting en kontrole in hul lewens. Volgens die skrywers sal die grootste persentasie van die normale tipe as ondergekontroleerd, eerder as oorgekontroleerd, beskryf kan word, soos beweer deur Megargee (1966). Anderson en Holcomb (1983) identifiseer met behulp van Ward (1963) se minimumsom-van-kwadrante-metode vyf verskillende tipes moordenaars deur 'n klassifikasie van MMPI-tipes. Die vyf profiel tipes is op 24 sosiologiese en gedragsveranderlikes vergelyk. Die vyf profiel tipes het betekenisvol verskil op 16 van die 24 veranderlikes, wat dus dui op konstrugeldigheid van die tipologie.

In die navorsing oor die MMPI is die rol van intellektuele vermoë as 'n veranderlike ondersoek. Holland et al. (1981) vind dat die verhouding van psigopatie (Skaal PD) tot intelligensie summerend is in die voorspelling van aggressiewe gedrag. Heilbrun (1979) meen dat Pd en Intelligensie interaktief in die differensiasie van aggressiewe en nie-aggressiewe oortreders is. Ander het egter daarop gewys dat enige ondersoek wat poog om intelligensie en persoonlikheidsveranderlikes met mekaar in verband te bring, vir ras as 'n inmengende faktor moet kontroleer (Gearing, 1979; Holcomb & Adams, 1982).

Holcomb en Adams (1983) het bogenoemde verband by 137 manlike moordenaars ondersoek en vir ras gekontroleer. Hulle het twee betekenisvolle veranderlikes geïdentifiseer, wat die verband tussen die persoonlikheid- en intelligensieveranderlikes in die ondersoek beskryf, naamlik 'n probleemoplossingfokus en 'n intraspektiewe selffokus.

Die gebruik van die MMPI as 'n diagnostiese hulpmiddel word egter beïnvloed deur faktore soos betroubaarheid, geldigheid en distorsie. Posey en Hess (1985) vind dat oortreders 'n aggressiewe responspatroon suksesvol kan naboots op verskeie subskale, veral dié wat ooglopend is.

Revitch en Schlesinger (1981) beskou die gebruik van die MMPI slegs as 'n hulpmiddel. Hulle wys daarop dat meeste van die MMPI-ondersoeke aggressie en skale 4-9-6-8 verbind, wat geassosieer kan word met 'n uitreagerende, sosiopatiese individu met verwarde, bisarre en dikwels paranoïede denke. Dit is egter ook bekend dat baie min moorde te doen het met sosiopatie, paranoia, bisarre denke of 'n kombinasie daarvan.

6.1.5.2.2.2 Ander persoonlikheidsvraelyste

Verskeie ander persoonlikheidsvraelyste is in ondersoeke met aggressiewe proefpersone en moordenaars gebruik. Davis en Mettee (1971) het byvoorbeeld Rotter (1966) se interne-eksterne lokus-van-kontroleskaal toegepas en gevind dat interne lokus van kontrole aggressie op die self rig, terwyl eksterne lokus van kontrole aggressie op eksterne persone rig. Hierdie bevindings moet egter empiries bevestig word.

Perdue en Lester (1974) het die Johnson Temperament Analysis op 50 moordenaars toegepas. Die ondersoek identifiseer twee persoonlikheidsdimensies, wat moordenaars kenmerk. Die eerste dimensie word gekenmerk deur gespannendheid, depressie, subjektiwiteit en 'n kritiese ingesteldheid, en 'n gebrek aan geselligheid, simpatie en selfbemeestering. Die dimensie word algemene psigopatologie genoem. Die tweede dimensie word gekenmerk deur aktiwiteit, geselligheid en aggressiwiteit, en word assertiwiteit genoem. Ouer moordenaars en meer intelligente moordenaars toon minder algemene psigopatologie en meer assertiwiteit. Die tipiese moordenaar was meer gespanne, depressief, subjektief en krities as die gemiddelde man, en minder aktief en selfbemeesterend maar normaal ten opsigte van geselligheid, simpatie en aggressie.

Singh (1979) vergelyk 75 moordenaars met 75 oortreders in terme van die Eysenckpersoonlikheidsvraelys, Scheier en Cattell se neurotismeskaal en Bell se aanpassingsvraelys. Die resultate dui daarop dat die moordenaars betekenisvol hoër tellings op psigotisme (P) behaal het. Volgens Eysenck (1970) is 'n hoë P- tipies van 'n geïsoleerde, moeilike persoon met 'n gebrek

aan menslike gevoelens vir sy medemens, en wat aggressief of selfs vyandig is teenoor diegene wat na aan hom is. Ook neurotisme (N) word met die moordenaars se persoonlikhede geassosieer. Die resultaat dui ook daarop dat moordenaars swak huislike, emosionele en sosiale aanpassing toon, maar beter gesondheid en beroepsaanpassing.

Laufer, Johnson en Hogan (1981) het die Kaliforniese Persoonlikheidsvraelys op twee groepe, naamlik 56 dwelmverslaafdes en 59 moordenaars toegepas. Die resultate dui daarop dat die twee groepe redelik soortgelyk was in terme van hul persoonlikheidsstrukture. Beide groepe het buitengewoon lae tellings gehad vir Sosialisering, Verantwoordelikheid, Gevoel van Welsyn en Toleransie. Hierdie profiel dui op persone wat onverantwoordelik, skelm, oppervlakkig, temperamenteel en plesiersoekend is. Die groepe het verskil op Dominansie en Goeie Indruk, wat daarop dui dat die dwelmoortreders meer passief en minder bekommerd oor sosiale goedkeuring as die moordenaars was. Op die surrogaatmeting van egokontrolle het die moordenaars betekenisvol hoër tellings behaal. Volgens die skrywers ondersteun hierdie navorsing die gedagte dat vraelyste soos die MMPI in die Kaliforniese Persoonlikheidsvraelys verskillende tipes oortreders moeilik onderskei, maar dit bied ook die moontlikheid dat 'n konstruk soos egokontrolle moontlik tussen moordenaars en ander oortreders kan differensieer.

Vervolgens word na 'n paar ondersoeke, wat van 'n verskeidenheid meetmiddels gebruik gemaak het, aangehaal, en die bevindings bespreek.

Lothstein en Jones (1978) het 61 adolessente oortreders volgens hul vlak van geweld in vier groepe verdeel, en die MMPI, Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Rotter-I-E-skaal toegepas. Die resultate dui daarop dat die Buss-Durkee-vyandigheidskaal klinies bruikbaar kan wees om te onderskei tussen hoëaggressie- en laeaggressieoortreders. Die Rotter-I-E-skaal se waarde is beperk. Die MMPI dui op 'n 8-4 aggressiewe profiel.

McDonald en Paltich (1981) het vier groepe, naamlik 61 moordenaars, 42 aanrander, 71 diene en 24 werklose nie-oortreders met mekaar vergelyk in terme van verskillende toetsgewens, naamlik verbale en Raven IK-tellings,

MMPI, 16 PF-data, 'n Ouer-kindverhoudingsvraelys en Rorschach-data. Die resultate dui daarop dat die vyandigheidskaal, soos die Elizur-vyandigheidskaal en Megargee se OH-skaal glad nie tussen die groepe diskrimineer nie. Die 16 PF evalueer al vier groepe as bogemiddeld in terme van emosionele stabiliteit. Volgens die outeurs is hierdie bevinding 'n aanduiding dat die 16 PF nie bevredigend tussen die groepe kon onderskei nie. Die MMPI toon egter 'n verhoogde historieskaal. Die outeurs wys daarop dat die swak diskriminasiewaarde van die toetsdata moontlik toegeskryf kan word aan die feit dat hulle moordenaars as 'n homogene groep, en moord as 'n homogene gedragswyse hanteer. Hulle stel dan ook voor dat moordenaars eerder volgens motiveringskategorieë verdeel moet word, om die rol van presipiterende faktore te ondersoek. Mans wat hul vrouens as gevolg van jaloesie vermoor, sal byvoorbeeld meer met mekaar as met moordenaars as 'n groep ooreenstem.

Langevin, Paitich, Orchard, Handy en Russon (1982) vergelyk 109 moordenaars met 38 nie-aggressiewe oortreders en 54 nie-aggressiewe persone is gebruik as normale kontroles. Die volgende toetse is gebruik: die MMPI, 16 PF, Clarke Vocabulary Scale en Raven se progressiewe matrikse. Die mediese verslae is ook wat betref vorige diagnoses ondersoek en volledige agtergrondinligting is verkry. Die resultate dui daarop dat psigiatriese diagnose en persoonlikheidspatologie oor die algemeen nie betekenisvol met moord verband hou nie. Die persoonlikheidstoetse bevestig die resultate van die psigiatriese diagnose. Hoewel moordenaars meer patologie as normale kontroles toon, verskil hulle nie van nie-aggressiewe oortreders nie. Hulle het egter wel hoër Hy-tellings op die MMPI. 'n Neiging tot gemiddelde intelligensie kom by die moordenaars voor en daar is 'n swak tendens vir laer IK en breinpatologie.

Die navorsers kom tot die gevolgtrekking dat 'n psigiatriese diagnose irrelevant is ten opsigte van die bestudering van moord, maar dat intelligensie en neurologiese faktore waarskynlik 'n klein rol speel. Persoonlikheidstrekke, soos histerie, afhanklikheid en affektiewe jaloesie, kan ook moontlik 'n rol speel.

6.2 DEMOGRAFIESE KENMERKE VAN DIE MOORDENAAR

In hierdie afdeling sal die belangrikste empiriese gegewens oor aspekte soos die ouderdom, geslag, ras en die sosiale status van die moordenaar ondersoek word. Weens die gebrek aan Suid-Afrikaanse gegewens sal slegs Britse en Amerikaanse ondersoeke bespreek word.

6.2.1 Ouderdom en geslag van die moordenaar

Verskeie ontledings van sosiale veranderlikes van geweldsoortreders en spesifiek moordenaars, toon dat die ouderdomme van moordenaars wissel tussen 20 en 40 jaar, met die meerderheid in die omgewing van 20 jaar (Danto et al., 1982; Rizzo, 1982; Wolfgang & Ferracuti, 1982). Die meeste moordenaars is mans en Wolfgang en Ferracuti (1982) skryf dit toe aan die tradisionele manlike rol wat veridealiseer word. Macdonald (1961) vind dat moordenaars meestal manlik is, tussen die ouderdomme van 20 en 30. Volgens Kahn (1971) se ondersoek met 43 moordenaars, was die gemiddelde ouderdom 30,88 jaar, en slegs twee was vroulik. Hierdie bevindings bevestig ook Wolfgang (1958) se resultate. Wille (1974) se ondersoek met 200 moordenaars toon dat hul gemiddelde ouderdom tussen 30 tot 40 jaar was; 41% in die 20 tot 30 jaar groep, 31,5% in die 30 tot 40 jaar groep, 7,5% onder 20, en 16% in die 40 tot 50 jaar groep. Bensing en Schroeder (1961) het 663 moorde ondersoek en bevind dat die moordenaars relatief jonk was, tussen die ouderdomme 21 tot 46 en dat slegs 13,9% vroulik was. Gibson en Klein (1961) het soortgelyke resultate in Brittanje verkry. Rizzo (1982) het die hofsake van 243 moordenaars ontleed en bevind dat 90% manlik was. Hul gemiddelde ouderdom was 26 jaar.

6.2.2 Sosiale status van die moordenaar

Met betrekking tot sosiale status is die bevinding van hoër-klasselfmoord en laer-klasmoord deur die werk van Henry en Short (1954) bevestig. Ook Wolfgang (1958) rapporteer dat byna al die moorde gepleeg is deur verteenwoordigers van die laer sosio-ekonomiese klas, veral die ongeskoolde werkersklas. Wolfgang en Ferracuti (1982) vermeld dat hierdie bevinding ook in verskeie lande buiten Amerika bevestig is. Wille (1974), Bensing en Schroeder (1961), Rose (1979), Roberson (1976) en Kahn (1971) bevestig almal hierdie verband tussen laer sosio-ekonomiese status en moord.

Dit beteken egter nie dat hoër- en middelklasmoorde nie voorkom nie. Wolfgang en Ferracuti (1982) is van mening dat die samelewings met 'n relatief laer moordkoers waarskynlik 'n hoër persentasie oortreders van die hoër- en middelklas sal hê as die samelewings met baie hoë koerse. Wanneer middelklas of hoërklaspersone wel moord pleeg, is daar dikwels ook een of ander vorm van ernstige psigopatologie teenwoordig (Wolfgang & Ferracuti, 1982). Die feit dat hierdie persoon lid is van 'n subkultuur waarin die gebruik van interpersoonlike geweld afgekeur word, kan hom moontlik weerhou van hierdie tipe oortreding.

6.2.3 Ras van die moordenaar

Verskeie Amerikaanse ondersoeke het daarop gewys dat 'n moordenaar meer waarskynlik 'n Neger sal wees, dat tien keer meer Negermans as Neger-vroue moordenaars is, en dat die Neger-vroulike moordenaars vyf keer meer voorkom as blanke vroulike moordenaars (Danto et al., 1987; Roberson, 1976; Rose, 1979).

Bensing en Schroeder (1961) rapporteer dat 76% van die moordenaars in hul groep Negers was. Wolfgang (1958) vind dat 75% van sy groep Negers was. Kahn (1971) se ondersoek ondersteun egter nie hierdie tendens nie. Curtis (1974) het polisiestatistiek en ander empiriese ondersoeke nagegaan en gevind dat feitlik twee-derdes van aggressiewe oortredings deur Negers begaan word. Curtis (1974) wys egter daarop dat daar baie vooroordeel teenoor Negers bestaan, wat moontlik 'n skewe beeld weergee, veral wat polisieverslae betref.

Wolfgang en Ferracuti (1982) wys daarop dat in 'n heterogene samelewing waar een ras 'n minderheidsgroep is wat deur die ander oorheers word, die minderheidsgroep waarskynlik sosiaal minderwaardig sal wees en dat daar 'n groot persentasie in die laer sosio-ekonomiese klas sal wees. Die opheffing van die Negers van Amerika is egter nog so resent, dat die statistiek nog steeds op 'n hoë voorkoms in die laer ekonomiese klasse dui. Dit kan dan ook verklaar waarom Negers tot vier of vyf keer hoër geweldsmisdaadkoerse as blankes het. Wolfgang en Ferracuti (1982) wys ook daarop dat dit ten strengste ontken word dat daar 'n genetiese komponent of enige biologiese

spesifiekheid by Negers in terme van misdaad is, maar dat dit eerder verband hou met aangeleerde response en sosiale omstandighede wat tot kriminele gedrag bydra.

6.3 DEMOGRAFIESE KENMERKE VAN DIE SLAGOFFER

6.3.1 Ouderdom en geslag van die slagoffer

Daar is reeds gewys op die faktore wat van belang is by egpaarmoorde. Uit daardie gegewens was dit duidelik dat die slagoffer selde 'n vreemdeling vir die moordenaar is. Volgens Danto et al. (1982) is dit vir minder as 30% die geval. Lester en Lester (1975) wys daarop dat aansienlik meer mans as vroue slagoffers van moord is. Persone in die ouderdomsgroep van 25 tot 35 is meer dikwels slagoffers van moord (Rose, 1979). Ten opsigte van ras blyk dit dat Negers ook meer dikwels slagoffers van moord is (Roberson, 1976; Rose, 1979).

Ook Curtis (1974) wys daarop dat vreemdelinge selde die slagoffers van moord word. Die skrywer wys egter daarop dat daar in die onlangse verlede 'n groot toename in vreemdelingmoorde was, en skryf dit toe aan straatgeweld wat toeneem. Ten opsigte van ras is daar relatief min bekend, maar volgens Curtis (1974) is daar, veral wat vreemdelingmoorde betref, 'n oormaat wit-swartmoorde, veral met betrekking tot vreemdelingmoorde.

Volgens Gibson en Klein (1961) se ondersoek was omtrent twee-derdes van die slagoffers vroue, veral omdat so baie vroue deur hul mans vermoor is.

In die verlede is oortreders en slagoffers as statiese entiteite hanteer. Daar word egter al hoe meer klem op die interaksie tussen die twee, en op die rol van die slagoffer in die moord gelê. Soos reeds vroeër vermeld, verwys Wolfgang (1958) hierna as slagoffer-gepresipiteerde moord. Die gedagte is aanvanklik deur Von Hentig (1948) ontwikkel, en is deur Wolfgang (1958) uitgebrei. Volgens Wolfgang (1958) is daar presipitasie as die slagoffer eerste aanval. Hy noem verder dat 26% van die Philadelphia-moorde gepresipiteer is. Curtis (1974) bevind dat 22% van die moorde in die nasionale ondersoek

gepresipiteer is. Die skrywer het egter daarop gewys dat dit moeilik is om presipitasie operasioneel te definieer en te kodeer. Roberson (1976) bevind dat die slagoffer nie altyd swak en passief is nie.

Volgens Danto et al. (1982) kies moordenaars mans drie keer meer as 'n slagoffer as vroue. Van die slagoffers het 25% met die moordenaar ooreengestem ten opsigte van vorige oortredings en laer sosio-ekonomiese klas.

6.4 SITUASIONELE FAKTORE

Daar sal vervolgens gewys word op enkele situasionele faktore, soos die wapen wat vir die moord gebruik is, die motief vir die moord en die tyd en plek van die moord. Ten slotte sal daar gewys word op die rol van alkohol en dwelmmiddels by hierdie misdaad.

6.4.1 Wapen

Dit wil voorkom asof 'n vuurwapen die mees gesogte wapen vir moord is. Danto et al. (1982) wys daarop dat slegs 20% van die oortreders messe gebruik, maar by swart oortreders word messe in 50% van die gevalle gebruik. Wilbanks (1983) rapporteer dat 64,6% van die moordenaars 'n vuurwapen en 19,1% 'n mes gebruik het.

Volgens Curtis (1974) se nasionale ondersoeke is 57% van die moorde met 'n vuurwapen gepleeg. Messe en ander skerp instrumente is die tweede meeste gebruik (21%). Ook in Wille (1974) se ondersoek het 65% van die moordenaars 'n vuurwapen gebruik, messe is in 13% van die gevalle gebruik, swaar voorwerpe in 12% en in 11,6% van die gevalle is slagoffers met kaal hande verwurg. Wolfgang (1958) kon egter nie bogenoemde gegewens bevestig nie. In sy ondersoek is daar meer van messe (38%) as van vuurwapens (33%) gebruik gemaak. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die hoë persentasie bendegroepe in die steekproef, waar mesdraery prominent is (Curtis, 1974).

Bensing en Schroeder (1961) vind dat vuurwapens in 55% van die moorde gebruik

is, en messe en skerp voorwerpe is in 25% van die gevalle gebruik. Ook Lester en Lester (1975) en Roberson (1976) bevestig hierdie gegewens. Daar is 'n opvallende laer insidensie van vergiftiging as 'n metode, waarskynlik omdat vergiftiging 'n langsame proses is en die meeste moorde impulsief en op die ingewing van die oomblik gepleeg word.

6.4.2 Motief

Dit wil voorkom asof rusies dikwels 'n motief vir moord is. Volgens Danto et al. (1982) word die moord in meer as 50% van die gevalle deur 'n rusie voorafgegaan, gewoonlik binne drie dae voor die moord.

Curtis (1974) vind dat klein, onbenullige rusies 'n baie belangrike rol by moord speel (35,7%). Ander motiewe wat ook 'n rol speel, is gesinsrusies en roof (8,8%). Wit manlike slagoffers is in meer situasies, wat as 'n roof begin het, as vroulike blanke of swart slagoffers vermoor. Die persentasie slagoffers waar roof 'n motief was, het met ouderdom toegeneem. Vroulike slagoffers was egter meer dikwels by moord wat volg op gesinsrusies betrokke. Ander belangrike motiewe was selfverdediging (5,5%) en jaloesie (4,4%) (Curtis, 1974). Wolfgang (1958) bevind ook dat onsinnige rusies in 36,6% van die gevalle 'n rol gespeel het. Gesinsrusies (33,4%), jaloesie (11,1%), rusies oor geld (10,3%) en roof (7,9%) was ook van belang.

Bensing en Schroeder (1961) noem die volgende as die belangrikste motiewe:

- (a) onbenullige rusies;
- (b) huweliksrusies, waar een eggenoot die ander vermoor het;
- (c) seksuele of liefdesrusies, waar die slagoffer vermoor is deur iemand anders as sy eggenoot of geliefde.

Volgens Gibson en Klein (1960) is rusies vir meer as 50% van die moorde verantwoordelik, en roof vir 21%. Wille (1974) rapporteer ook dat daar 'n rusie of 'n baie intense, betekenisvolle emosionele betrokkenheid (soos intense gevoelens van jaloesie, of sterk seksuele stimulerings) aan die moord

in 49,5% van die gevalle voorafgegaan het. Van sy groep het 15,7% betekenisvolle intense emosionele interaksie, wat tydens maande of weke voor die moord ontwikkel het, getoon, en dit het binne drie dae voor die moord te berde gekom. In 27% van die gevalle was roof 'n motief.

6.4.3 Plek en tyd van moord

Curtis (1974) wys daarop dat die meeste moorde binnenshuis plaasvind, veral moorde wat gesins- en familieleden betrek. Wille (1974) vind dat 52% van die moorde in die huis plaasgevind het, en het tot die gevolgtrekking gekom dat 'n huis nie noodwendig altyd 'n veilige hawe is nie.

Volgens Wolfgang (1958) moor mans meer dikwels op straat en word daar vermoor, terwyl vroue meer dikwels in die kombuis moor, maar in die slaapkamer vermoor word. Moord kom ook meer dikwels voor in die sentrale besigheidsarea van die stad, die onmiddellike areas wat die besighede omring en in die residensiële areas om industriële gebiede (MacDonald, 1961).

Ten opsigte van die tyd van moorde is Saterdag, Sondag en publieke vakansiedae piektye vir moord en die meeste moorde kom tydens die nagtelike ure voor – 53,4% kom tydens 8 nm en 2 vm voor en 25% van moorde vind tussen 6 nm Saterdagmiddag en 6 vm Sondagoggend plaas, wat dit dan die gevaarlikste 12uur-periode van die week maak (MacDonald, 1961). Bensing en Schroeder (1960) het gevind dat 60% van die moorde in hul ondersoek tussen 6 nm en 4 vm plaasgevind het. Ook Wolfgang (1958) bevestig dit dat die meeste moorde oor naweke en saans plaasvind. Volgens Danto et al. (1982) kom die meeste moorde tussen 8 nm en 2 vm oor naweke voor en Desember en Julie (vakansietye) is piekmaande. Volgens MacDonald (1961) kom moord meer dikwels voor in die somermaande en in warm streke. Bensing en Schroeder (1960) kon egter geen bevestiging vind vir die verband tussen moord en spesifieke seisoene nie. Die oënskynlike verband tussen moord en warmer weer kan verklaar word as 'n indirekte effek, in dié sin dat dit die sosiale gedrag, eerder as biologiese aspekte, van mense beïnvloed (MacDonald, 1960). Michael en Zumpe (1983) kon ook nie 'n verband tussen moord en spesifieke seisoene vind nie.

Volgens oorlewing word daar ook 'n verband tussen die fase van die maan en die voorkoms van afwykende gedrag gehipotetiseer. Pokorny (1964) het die data van moorde in Texas vir die tydperk 1959 tot 1961 ondersoek, maar kon geen betekenisvolle verband tussen die fase van die maan en moord vind nie. Cerbus (1970) het 'n soortgelyke ondersoek in Ohio vir die jare 1962 tot 1967 uitgevoer, en kon ook geen betekenisvolle verband vind nie. Ook magnetiese effekte, soos sonaktiwiteite, is in verband gebring met moordkoerse. Pokorny (1966) kon egter geen verband vind nie. Pokorny en Mefferd (1966) het ook die moontlike verband tussen geomagnetiese veranderinge en moord ondersoek, maar kon weer eens geen verband vind nie.

Pokorny en Davis (1964) het moorde in Houston ondersoek om te bepaal of daar 'n verband was tussen moord en die weer. Hulle kon geen verband met betrekking tot enige van die veranderlikes wat hulle ondersoek het, vind nie. Hierdie veranderlikes het temperatuur, windspoed, windrigting, barometriese druk, relatiewe humiditeit, sigbaarheid, reën, mis, donderstorms, bewolktheid en die deurbeweeg van koel noordelike fronte ingesluit.

6.4.4 Alkohol en dwelmmiddels

Daar is reeds in Hoofstuk 2 na die rol van alkohol by aggressiewe gedrag verwys. Verskeie ondersoeke het bevind dat alkohol nie alleen deur die oortreder gebruik is nie, maar ook deur die slagoffer. Wolfgang (1958) het bevind dat òf die moordenaar, òf die slagoffer, òf beide in twee-derdes van sy gevalle, onder die invloed van drank was. Bensing en Schroeder (1961) het in hul ondersoek gevind dat 36% van die slagoffers onder die invloed van drank was, en dat ten minste dieselfde persentasie van die moordenaars ook onder die invloed van drank was. MacDonald (1961) vermeld tien ondersoeke waarin bevind is dat byna die helfte van die moordenaars voor die misdaad alkohol gebruik het. Wille (1974) het bevind dat 34% van sy proefpersone tydens die moord onder die invloed van drank was. Dwelmmiddels was 'n faktor in slegs vier uit die 200 gevalle.

Lunde (1976) wys egter daarop dat hoewel alkohol dikwels met moord geassosieer word, alle moordenaars nie alkoholiste is nie. In die lig van die

hoër frekwensie van beide moord en alkoholmisbruik oor naweke, wanneer daar meer geleentheid vir drink is, is dit duidelik waarom daar 'n korrelasie tussen die twee is, maar wat die aard van die verband is, is moeilik om te bepaal. Die feit dat moordenaars gewoonlik hul slagoffers ken, verklaar ook die feit waarom slagoffers ook dikwels dronk is en dikwels is daar dan ook saam gedrink (Lunde, 1976).

6.5 VORIGE OORTREDINGS

MacDonald (1961) wys daarop dat daar verskeie menings is waarvolgens daar 'n hele aantal moordenaars is wat slegs een oortreding begaan het en eerste oortreders is. Hierdie siening word nie ondersteun deur navorsing in die VSA nie. Banay (1942) het gevind dat vorige oortredings teenwoordig was by almal behalwe vyf van die 22 oortreders wat hy ondersoek het. Hierdie was egter 'n klein geselekteerde groep, wat die resultate nie baie veralgemeenbaar maak nie. Wolfgang (1958) toon dat 64% van die moordenaars in sy groep vorige oortredings gehad het, waarvan 66% vir oortredings teenoor die slagoffer was. Gibson en Klein (1961) rapporteer dat 79% van die moordenaars vorige oortredings gehad het. Volgens Wille (1974) het 37,5% van sy groep moordenaars 'n vorige gevangenisrekord gehad, en dikwels 'n lewenspatroon geopenbaar het van geleidelike eskalering van die uitlewing van aggressiewe impulse en gebrekkige gedragskontroles.

6.6 AFLEIDINGS UIT DIE LITERATUUR VIR EVALUERING IN DIE HUIDIGE ONDERSOEK

1. Verskeie ondersoeke dui op negatiewe faktore tydens die kinderjare, wat met moord geassosieer word. Ouerlike verwerping, gebroke huise, fisieke mishandeling, huweliksonmin, ernstige deprivasie en onstabiliteit is met moord in verband gebring (Allen, 1980). Sommige outeurs identifiseer ook 'n oorbinding met die moeder (Corder et al., 1976). Fiddes (1980) bevind dat adolessente moordenaars in 'n misdadige omgewing grootgeword het. Daar sou dus verwag kan word dat moordenaars uit 'n swak ouer-kindverhouding kom, en uit huise sal kom waar daar 'n gebrek aan gesinsharmonie en stabiliteit is. Fisieke mishandeling van moordenaars deur hul ouers figureer sterk.
2. Met betrekking tot faktore in die gesins- en huwelikslewe van moordenaars,

het verskeie outeurs gewys op patologie in die huweliksverhouding, wat tot moord aanleiding kan gee (Barnard et al., 1982 ; Chimbos, 1978). Moordenaars se huweliksverhoudings sal dus konflikbelaai en onbevredigend wees.

3. Verskeie eienskappe is op grond van bevindings uit psigometriese ondersoeke aan moordenaars toegeskryf. Die bevindings wat relevant is ten opsigte van die huidige ondersoek, is:
 - (a) Sommige outeurs het gevind dat moordenaars se intelligensietellings laer is as dié van die algemene populasie, maar ander kon nie hierdie bevinding bevestig nie (Revitch & Schlesinger, 1981). Moordenaars se intelligensietellings sal waarskynlik nie verskil van die tellings van die normale populasie nie.
 - (b) Satten et al. (1960) wys daarop dat moordenaars se response op die TAT kort is, en belaaï is met primitiewe vyandigheid en moorddadigheid. Temas sentreer ook dikwels om moord. Wille (1974) het egter relatief min woede en aggressie in die TAT-response gevind. Intense seksuele skuldgevoelens kom dikwels voor (Mckie, 1974). Miller en Looney (1974) meen dat figure dikwels gedehumaniseer word. Moordenaars se TAT-response sal dus waarskynlik gekenmerk word deur aggressiewe fantasieë en moordtemas. Seksuele skuld en dehumanisering van figure kan ook voorkom.
 - (c) Laufer et al. (1981) bevind dat egokontrolle 'n belangrike konstruk is, waarmee onderskei kan word tussen moordenaars en ander oortreders. Volgens hulle sal moordenaars betekenisvol hoër tellings op egokontrolle behaal as die ander groepe.
 - (d) Langevin et al. (1982) meen dat 'n psigiatriese diagnose irrelevant is ten opsigte van die bestudering van moord. Volgens hulle sal persoonlikheidstrekke soos histerie, afhanklikheid en affektiewe jaloesie by moordenaars voorkom.

4. Ten opsigte van demografiese kenmerke sou verwag kon word dat moordenaars ongeveer 20 tot 40 jaar oud sal wees (Danto et al., 1982). Hulle sal meer waarskynlik handarbeiders uit 'n laer sosio-ekonomiese klas wees (Wolfgang & Ferracuti, 1982). Die slagoffer sal waarskynlik tussen 25 en 35 jaar oud wees (Lester & Lester, 1975) en sal aan die moordenaar bekend wees (Danto et al., 1982). 'n Vuurwapen sal meer waarskynlik gebruik word (Danto et al., 1982). Die meeste moorde vind binnenshuis en snags en oor naweke plaas (Curtis, 1974; Danto et al., 1982). Volgens Lunde (1976) sal alkoholmisbruik by sowel die moordenaar as die slagoffer 'n rol speel. MacDonald (1961) beweer dat moordenaars eerste oortreders is. Dit kon egter nie in die VSA bevestig word nie. Volgens outeurs soos Wille (1974) sal moordenaars 'n vorige oortreding van 'n aggressiewe aard hê.

HOOFSTUK 7

DIE PSIGOTERAPEUTIESE HANTERING VAN DIE MOORDENAAR, MET SPESIFIEKE VERWYSING NA AGGRESSIE

7.1 PSIGOTERAPEUTIESE HANTERING VAN DIE MOORDENAAR

Die meerderheid van geweldsoortreders word gewoonlik vir relatief lang tydperke in gevangenskap gehou, waartydens verskeie pogings aangewend word om hul gedrag te verander. Voordat daar meer spesifiek aandag gegee word aan die onderskeie psigoterapeutiese benaderings wat gebruik kan word om hierdie oortreders te behandel is daar eers 'n paar begrippe wat verduidelik moet word. Twee konsepte wat onderskei moet word is **behandeling** en **rehabilitasie**. Halleck (1978) wys daarop dat bogenoemde konsepte albei dieselfde doelstellings het en nie teenoor mekaar staan nie. As iemand se gedrag gekorrigeer of verander word om hom te help, word hy in werklikheid behandel. Die konsep behandeling ontlok egter ongelukkig dikwels 'n beeld van 'n suiwer mediese benadering, terwyl die term rehabilitasie geassosieer word met 'n bestraffende benadering. Volgens Halleck (1978) bestaan daar nie iets soos 'n suiwer mediese model of 'n strafmodel nie, en is mediese, ekonomiese, gedrags- en strafmodelle op 'n baie komplekse wyse by benaderings van geweldsoortreders betrokke. Volgens Halleck (1978) kan rehabilitasie op drie wyses gekonseptualiseer word:

1. Dit kan eerstens verwys na bloot 'n verandering van een of ander aspek van die oortreder se gedrag, sodat hy nie weer antisosiaal sal optree nie. Dit gaan dus suiwer oor die voorkoming van toekomstige misdaad.
2. Ten tweede kan rehabilitasie beskou word as 'n poging om die oortreder te verander sodat toekomstige antisosiale gedrag nie sal voorkom nie, maar hierdie verandering mag nie sy toekomstige fisieke of psigologiese potensiaal beïnvloed nie. Daar is dus 'n etiese komponent by hierdie siening betrokke.
3. Derdens kan rehabilitasie verwys na verandering van die oortreder met die oog op die eliminasië van sy kriminele neigings, en sodat hy ook 'n beter

lid van die samelewing word. Hier is die doelstelling nie alleen om terugval te beëindig sonder om die oortreder te benadeel nie, maar ook om die oortreder 'n meer gelukkige en effektiewe lid van die samelewing te maak.

Halleck (1978) definieer behandeling as enige strategie om die oortreder te verander sodat beide die oortreder en die samelewing voordeel daaruit trek. Behandeling sluit dus alle aspekte van rehabilitasie in, maar ook meer as dit. So word daar dikwels hulp verleen aan oortreders met persoonlike probleme wat min te doen het met kriminaliteit.

Daar is egter doelstellings van die korrektiewe sisteem wat in konflik met die doelstellings van rehabilitasie is. Halleck (1978) wys op die volgende:

"Rehabilitation is difficult to accomplish, for instance, when there is too much emphasis upon deterrence and retribution. An individual subjected to a lengthy imprisonment in order to set an example for others may develop a profound bitterness that destroys rehabilitative efforts. An offender kept in prison beyond the point at which he might have been safely released may undergo personality changes that increase his criminalistic tendencies. An offender who feels victimized develops an aggressiveness toward society, and such an attitude also is antagonistic to the rehabilitative process. Obviously it is difficult to punish and help an offender at the same time" (p.382).

Volgens Halleck (1978) moet rehabilitasie altyd die belangrikste doelstelling in die hantering van die aggressiewe oortreder bly.

'n Rehabilitasieprogram bestaan gewoonlik uit 'n hele aantal komponente, soos opvoedkundige dienste, opleiding in beroepsvaardighede, geestelike versorging en psigoterapie.

Hewlings (1971) wys op 'n paar belangrike veranderlikes wat in aanmerking geneem moet word in die konstruering van 'n behandelingsprogram vir moordenaars. Volgens hom moet die meeste moordenaars vonnisse uitdien van ongeveer tien tot 18 jaar, en dit is juis hierdie lang vonnisse wat besondere eise aan 'n behandelingsprogram stel. Die meeste moordenaars het psigologiese hulp nodig, veral tydens die eerste 12 maande van hul vonnis. Hewlings (1971) is van mening dat dít miskien die beste tydperk is om met psigoterapie te begin, aangesien die oortreder dan meer ontvanklik is vir terapie. Die eerste aspek wat hanteer moet word, is die aanvaarding van en reaksie op die vonnis. Vir die meeste moordenaars is dit die eerste kennismaking met die gevangenis, en dit kan 'n vernietigende ervaring vir die selfbeeld wees (Morris & Morris, 1962). Dit kan 'n goeie aanvangspunt vir terapie skep. Die verwydering van gesinslede en isolasie kan baie traumaties wees en tot depressie lei.

'n Verdere aspek wat probleme kan oplewer, is onsekerhede wat verband hou met die onbepaalbare aard van die vonnis. Moordenaars voel dikwels dat hulle, met die oog op ontslag, voortdurend dopgehou en geëvalueer word, en dit beperk spontaneïteit (Hewlings, 1971). 'n Aspek wat dikwels voorkom en ook hanteer moet word, is dié van ontkenning van die misdaad. So 'n ontkenning impliseer dat dit nie nodig is om te verander of om hulp te ontvang nie. Dit gaan dikwels gepaard met 'n verwerping van die gevangenis as 'n instelling wat die gevangene kan bevoordeel (Hewlings, 1971). Die hantering van positiewe gevoelens, en probleme met intieme verhoudings en seksualiteit, moet ook aandag kry. Hewlings (1971) wys ten slotte daarop dat daar ook gekyk moet word na persoonlikheidstagnering in die gevangenis, wat 'n gevolg kan wees van die lang vonnisse.

Daar is 'n opvallende gebrek aan behandelingsprogramme wat spesifiek op die psigoterapeutiese hantering van moordenaars gerig is. Daar bestaan min of geen inligting hieroor, afgesien van Megargee (1966) en McGurk en McGurk (1981) se voorstelle oor die terapeutiese hantering van gekontroleerde en ondergekontroleerde moordenaars, en Wille (1974) se voorstelle vir 'n rehabilitasieprogram, wat bestaan uit 'n multidimensionele benadering waarin die oortreder die geleentheid gebied word om insig te verwerf in sy persoonlikheidsfunksionering, reaksies op sy

portuurgroep en houdings teenoor medegevangenes, asook 'n voorbereidingsprogram op hertoetrede tot die gemeenskap. Slegs drie artikels oor die behandeling van moordenaars kon opgespoor word. Kaliappan, Gopalan en Vijayakumar (1982) het die effektiwiteit van progressiewe spierontspanning in 'n ondersoek met 30 moordenaars geëvalueer. Volgens die skrywers gaan gevangenisskap met baie stres gepaard, en moordenaars se staatangs is dus baie hoog. Die dertig oortreders het progressiewe ontspanning ontvang, en hul staat- en trekangsvlakke is periodiek geëvalueer. Die resultate het getoon dat die vermindering van somatiesse klagtes die gevangenes meer bewus gemaak het van angs. Die terapie het daarin geslaag om staatangs te verminder, maar nie trekangs nie. Die skrywers beveel aan dat ontspanningsterapie in kombinasie met kognitiewe herstruktureringstegnieke gebruik moet word.

Schneck (1983) rapporteer 'n gevallestudie waarby hipnose gebruik is om skuldgevoelens te verlig by 'n vrou wat haar vader vermoor het.

Oberkirch (1985) vermeld 'n gevallestudie waarby sy 'n dieptepsigologiese benadering gebruik het. Sy gee 'n beskrywing van haar weeklikse sessies met 'n moordenaar oor 'n tydperk van 26 maande. Die terapie was veral daarop gerig om die pasiënt te help om sy oortreding te erken en daaroor te praat. Die moorddaad is gesien as 'n identifikasie met die aggressor, in die geval die moordenaar se moeder. Hy het sy slagoffer geforseer om haar slegte eienskappe te bely en verskoning te maak daarvoor terwyl hy haar vermoor het. Sy woede teenoor sy gesin se "stilstuipes" het hy gehanteer deur mossies met sy windbuks af te maai. Oberkirch (1985) het hierdie gedrag as vroeë waarskuwingstekens beskou. Die moordenaar was vasgevang in 'n uitgebreide gesin wat baie verwarrende en dubbele boodskappe aan hom gegee het, maar as 'n groep het die gesin hom gestraf. Hy het niemand gehad om hom te beskerm teen hierdie onverstaanbare familieaanvalle nie. Die "moord" op die mossies, en later op die vrou, kan gesien word as 'n patetiese roep om hulp. Oberkirch (1985) lê ook klem op die aard van die verhouding wat bygedra het tot vordering in die terapie. Die moordenaar het die vrymoedigheid gehad om sy drome, gesin en die oortreding met haar te bespreek. Deur die proses van terapie is die moordenaar gehelp om homself vir sy wrede daad te vergewe.

Die huidige ondersoek het onder andere ten doel om aanbevelings te maak vir die terapeutiese hantering van moordenaars. Daar word egter in die literatuur baie meer klem gelê op die hantering van aggressie, wat as 'n belangrike komponent in die hantering van die moordenaar beskou word. Daar sal vervolgens 'n evaluering van die belangrikste terapeutiese behandelingstrategieë vir aggressie gemaak word.

7.2 PSIGOTERAPEUTIESE HANTERING VAN AGGRESSIE

Die meeste behandelingstrategieë vir aggressiewe gedrag is ontwikkel vanuit die leerteoretiese benadering, die sistemiese benadering en die psigobiologiese benadering. Hierdie benaderings sal vervolgens bespreek word.

7.2.1 Die leerteoretiese benadering

Daar is veral drie benaderings binne die leerteoretiese paradigma wat gebruik word om aggressie te behandel, naamlik:

- (a) gedragsterapeutiese tegnieke wat berus op klassieke en operante kondisionering;
- (b) opleiding in empatie, en
- (c) kognitiewe gedragsterapeutiese programme.

Hierdie benaderings sal vervolgens bespreek word.

7.2.1.1 Gedragsterapeutiese tegnieke wat berus op klassieke en operante kondisionering

Die gebruik van prosedures soos straf, negatiewe versterking, positiewe versterking en uitwissing, is taamlik suksesvol in die hantering van aggressiewe gedrag by kinders (Carr, 1981). Carr (1981) beveel egter aan dat ander tegnieke vir volwassenes gebruik word, omdat dit prakties meer implementeerbaar is. Tegnieke wat dikwels gebruik word, is sistematiese desensitisasie (Wolpe, 1958; 1973) en assertiwiteitsopleiding (Carr & Binkoff, 1981). Sistematiese desensitisasie is deur verskeie navorsers (Evans, 1971;

Hearn & Evans, 1973) gebruik om aggressie te verminder. Die aanname wat gemaak word, is dat die onderliggende opwekkingskomponent by angs en woede grootliks ooreenstem (Schachter & Singer, 1962) en dat indien progressiewe ontspanning angsresponse kan inhibeer, (Wolpe, 1958) dit ook woederesponse sal inhibeer. Iemand wat ontspanne is, sal ook nie gou kwaad word nie en sal 'n konfliktsituasie makliker hanteer. Die resultate van hierdie ondersoeke het bogenoemde aanname bevredigend ondersteun.

Assertiwiteitsopleiding (Wolpe & Lazarus, 1966; Wolpe, 1958) is deur gedragsterapeute gebruik om die inhibisies van oorgeïnhibeerde persone te verminder. Volgens Carr en Binkoff (1981) kan vroeëre nie-assertiwiteit tot oormatige aggressie lei. Volgens Wolpe (1958) ontlok assertiewe gedrag angs as gevolg van vroeëre ervarings, en die persoon vermy dan hierdie gekondisioneerde angs deur assertiewe gedrag te vermy. So 'n persoon ervaar egter dikwels probleme, omdat hy nie daartoe in staat is om sy woede op 'n toepaslike en aanvaarbare wyse uit te druk nie, en tree dan soms aggressief op. Ander navorsers soos MacDonald (1975) verklaar nie-assertiwiteit as 'n gebrek aan sosiale vaardighede. Henderson (1983) en Quinsey, Maquire en Varrey (1983) het 'n positiewe verband tussen oorgekontroleerde aggressiewe oortreders en 'n gebrek aan assertiwiteit gevind.

Assertiwiteitsopleiding is daarop gemik om aan die individu alternatiewe response, wat sosiaal meer toepaslik is as aggressiewe response, te verskaf. Die individu word geleer om sy aggressie op 'n meer konstruktiewe wyse uit te druk. Verskeie ondersoeke (Bornstein et al., 1979; Frederiksen, Jenkins, Foy & Eisler, 1976; Foy, Eisler & Pinkton, 1975; Rimm, Hill, Brown & Stuart, 1974) het assertiwiteitsopleiding suksesvol met aggressiewe proefpersone in individuele sowel as groepterapie gebruik.

7.2.1.2 Opleiding in empatie

Een van die vroegste verwysings na die konsep **empatie** was in die werke van die Duitse psigoloog Theodore Lipps, wat dit "Einfühlung" genoem het (Katz, 1963). Tradisioneel is die konsep empatie in die konteks van psigoterapie gebruik (Rogers, 1957; Rogers & Truax, 1967).

Dit was egter Feshbach (1979) wat opleiding in empatie as 'n teenvoeter vir aggressie gebruik het. Feshbach en Feshbach (1969) en Feshbach (1979) definieer empatie aan die hand van 'n driefaktormodel. Die eerste faktor bestaan op kognitiewe vlak, en verwys na die vermoë om die affektiewe toestand van iemand anders te onderskei. Die tweede, en meer gevorderde kognitiewe faktor verwys na die vermoë om jouself in die rol van iemand anders te plaas en die lewe vanuit sy perspektief te sien. Die derde faktor, wat emosionele responsiwiteit genoem kan word, bestaan op affektiewe vlak en verwys na die vermoë om die gevoel van iemand anders te ervaar en te deel.

Volgens Feshbach (1979) kan die vermoë tot empatie 'n wye reeks effekte meebring, soos verhoogde selfbegrip, sosiale begrip, groter emosionele vaardigheid, verhoogde gevoel van deernis of medelye, gedrag wat te doen het met omgee vir ander, verhoogde kommunikasievaardighede en groter kohesie van kognitiewe, affektiewe en interpersoonlike aspekte van gedrag.

Verskeie ondersoeke het 'n positiewe verband getoon tussen empatie en ander prososiale waardes en gedrag (Chandler, 1973; Eisenberg & Miller, 1987; Greif & Hogan, 1973; Hogan, 1969). Die verband tussen empatie en aggressie is deur verskeie navorsers bestudeer en daar is meestal 'n negatiewe verband bevind (Feshbach & Feshbach, 1969; Mehrabian & Epstein, 1972).

In die lig van bogenoemde wil dit dus voorkom asof 'n verhoging in empatie 'n vermindering van aggressie tot gevolg sal hê. Feshbach (1979) het in haar benadering nie gefokus op aggressiewe gedrag nie, maar eerder op empatie en die verhoging daarvan. Haar onderliggende aanname was dus dat aggressiewe individue oor beperkte empatiese vermoëns beskik, of dat hulle nie hul empatiese vaardighede in 'n groot verskeidenheid situasies gebruik nie. Die vooronderzoek van Feshbach (1979) toon positiewe resultate, naamlik dat 'n verhoging in empatie aggressie verminder.

7.2.1.3 Kognitiewe gedragsterapeutiese programme

Novaco (1975; 1977a; 1977b; 1979) het, met die klem op kognitiewe aspekte, 'n terapeutiese program vir die behandeling van persone met chroniese probleme van kortgebondenheid of woede ontwikkel. Volgens Novaco (1975) is woede 'n emosionele respons op provokasie, wat deur drie faktore, naamlik kognitiewe, somaties-affektiewe en gedragsfaktore bepaal word. Op kognitiewe vlak is woede 'n funksie van die waarderings, attribusies, verwagtings en selfstellings wat iemand tydens die situasie van provokasie maak. Op somaties-affektiewe vlak hou woede verband met sekere veranderinge in die outonome en sentrale senuweestelsels, wat deur die persoon as spanning of agitatie ervaar word. Die gedragsaspek van woede kan tweërlei vorme aanneem, naamlik òf onttrekking uit die situasie, òf antagonisme tot aggressie en woedeuitbarstings kan voorkom. Novaco (1975) se prosedure is 'n selfbeheersingsprosedure wat gebaseer is op die aanname dat emosionele opwekking en die verloop wat sodanige emosionele opwekking volg, gedefinieer of bepaal word deur iemand se kognitiewe strukturering van situasies. Terapeutiese prosedures behels intervensies op die kognitiewe, affektiewe en gedragsvlakke, met die grootste klem op die kognitiewe vlak. Die "stress inoculation"-benadering behels drie basiese stappe, naamlik kognitiewe voorbereiding, aanleer van vaardighede en oefening in die toepassing daarvan.

Die fase van kognitiewe voorbereiding behels die volgende: identifisering van die persone en situasies wat gewoonlik woede veroorsaak, onderskeiding tussen woede en aggressie, onderskeiding tussen geregverdigde en minder geregverdigde woede, begrip van die determinante van woede, begrip van woede aan die hand van die opeenvolging van gebeure en die bekendstelling aan woedebeheersingstegnieke as metodes om konflik en spanning te hanteer. Die eerste fase is dus gerig op bewuswording deur die individu van sy eie woedepatroon, stimuli wat normaalweg by hom woede ontlok, en die interne of fisiologiese aspekte van die emosionele toestand.

In die tweede fase van die program leer die persoon nuwe kognitiewe prosedures aan waarmee hy op provokasie kan reageer. 'n Basiese doelwit

is om groter buigsaamheid teweeg te bring in die wyse waarop die persoon situasies kognitief struktureer. Daar word gepoog om die persoon sover te kry om nie negatiewe of provokerende situasies waar te neem as persoonlike bedreigings nie, deur alternatiewe attribusies vir situasies voor te stel.

Die belangrikste kognitiewe intervensie bestaan uit die aanleer van selfinstruksies of selfstellings wat die persoon aan homself gee tydens verskillende fases van provokasie, waardeur hy kontrole uitoefen oor sy waardering van die situasie en sy emosionele toestand. Gedragsintervensies sluit oefeninge in progressiewe ontspanning in, asook maniere om kalm te kommunikeer tydens die provokerende situasie. In die toepassingsfase kry die kliënt die geleentheid om die vaardighede, wat hy in die vorige fase deur modellering en gedragsherhaling geleer het, in gesimuleerde, en later in werklike situasies toe te pas.

In die oorspronklike behandelingsprojek (Novaco, 1975) is die effektiwiteit van kognitiewe intervensies alleen, ontspanningsoefeninge alleen en die twee tegnieke in kombinasie vergelyk. Evaluasies is voor en na behandeling gedoen deur middel van 'n woedevraelys, rolspel, fisiologiese meetmiddels na provokasie en dagboeke van die proefpersone. Op al die meetmiddels is 'n duidelike afname van woede en verhoging van selfbeheer na toepassing van die gekombineerde prosedure gemeet. Kognitiewe intervensies alleen en ontspanningsoefeninge alleen, het ook betekenisvolle verandering meegebring, maar nie soveel as in kombinasie nie.

Hierdie behandelingsprogram is met sukses in 'n verskeidenheid situasies toegepas (Novaco, 1977a; 1977b; 1979). Kaufman en Wagner (1972) en McCullough, Hutsinger en Nay (1977) het ook selfbeheersingstegnieke gebruik om aggressie te beheer. Kaufman en Wagner (1972) het 'n sistematiese behandelingstegniek ontwikkel wat hulle "the barb" genoem het. Dit bestaan uit sistematiese aanbieding van provokerende stimuli, responsspesifikasie en rolspel, om vaardighede in die hantering van die provokasie te verwerf, en terugvoering aan die hand van sosiale en materiële versterking. Die

behandeling is suksesvol op 'n adolessent toegepas. McCullough et al. (1977) se tegniek bestaan uit die identifisering van gevoelens, gedagtes en liggaamlike sensasies wat die emosionele uitbarsting voorafgaan. Rollespel en video-opnames word dan gebruik om die kliënt bewus te maak van sy gedrag tydens sulke situasies. Gedrag wat onversoenbaar met aggressie is, soos 'n ontspanne fisieke houding en 'n kalm manier van praat, word daarna ingeoefen en die kliënt word geleer en geoefen om die ketting van gebeure in provokasie so gou moontlik te identifiseer, te stop en voort te gaan met gedrag wat onversoenbaar is met aggressie. Die behandeling is suksesvol toegepas op 'n sestienjarige seun.

'n Kognitiewe gedragsterapeutiese prosedure wat ook toepassingswaarde het vir die behandeling van aggressiewe gedrag, is die rasioneel-emotiewe benadering (RET) van Albert Ellis (1962). In hierdie benadering word die individu met sy irrasionele gedagtes gekonfronteer, en word dit vervang met meer rasionele alternatiewe. Deur die vervanging van irrasionele, aversiewe gedagtes met gedagtes wat meer rasioneel en meer neutraal is, kan die individu leer om op 'n meer realistiese, kalm wyse te reageer. Hoewel RET meestal buite die konteks van aggressie toegepas is, kom daar tog enkele verwysings na die toepassing van RET op aggressie voor (Carr & Binkoff, 1981; Di Guiseppe, 1977). Die toepassing van RET vind gewoonlik in 'n aantal fases plaas. In die eerste fase verduidelik die terapeut die rasionaal van die terapie aan die kliënt, naamlik dat die inhoud van gedagtes 'n invloed op gedrag kan hê. In die volgende fase werk die kliënt en terapeut saam om irrasionele gedagtes, wat probleme veroorsaak, te identifiseer. Hierdie gedagtes word dan beredeneer, en hierdie proses kan die volgende behels: bespreking van getuienis wat die gedagte weerspreek, identifisering van teenstrydighede en beredeneringsoefeninge. In die finale fase moet die kliënt irrasionele gedagtes in sy alledaagse lewe identifiseer, en hul vervang met rasionele gedagtes.

Owens en Ashcroft (1985) wys egter daarop dat dit belangrik is om elke persoon se individualiteit met betrekking tot behandeling te erken. Hierdie skrywers wys op 'n paar aspekte wat van belang is by die gebruik van die

voorafgaande behandelingsprogramme, wat neerkom op 'n funksionele analise. Hierdie aspekte is soos volg:

1. Daar moet eerstens soveel moontlik inligting ingewin word oor 'n individuele aggressiewe gedrag. Owens en Ashcroft (1985) stel voor dat die inligting in terme van 'n ABC-model gekonseptualiseer word, waar A verwys na antesedente ("antecedents"), B na gedrag ("behaviour") en C na gevolg ("consequences"). Sodoende kan vasgestel word of klassieke of operante kondisionering betrokke is. Daar moet op hierdie stadium ook 'n basislyn van aggressiewe gedrag, ten opsigte van frekwensie, intensiteit en duur, verkry word.
2. Die tweede fase behels die integrasie van hierdie inligting, sodat 'n voorlopige verklaring van die gedrag gegee kan word – so 'n verklaring bied dan moontlike intervensieprosedures.
3. Die derde fase, wat byna gelyktydig met die tweede fase plaasvind, behels die evaluering van die intervensie. Deur die vergelyking van die frekwensie van aggressiewe gedrag voor en na die intervensie, is dit moontlik om te bepaal of die program effektief is. So kan die voorlopige verklaring van die probleemgedrag ook geëvalueer word.

7.3 DIE SISTEMIESE BENADERING

Daar is vanuit hierdie paradigma baie geskryf oor die hantering en voorkoming van aggressie op samelewingsvlak. Daar sal egter in hierdie afdeling slegs aandag gegee word aan die toepaslike psigoterapeutiese tegnieke wat uit hierdie benadering voortkom.

In Hoofstuk 5 is reeds gewys op die belang van die sosiale konteks van menslike probleme. Volgens die interaksionele benadering word abnormale of afwykende gedrag gedefinieer as versteurde interpersoonlike verhoudings, soos dit gemanifesteer word in ontoepaslike en ontoereikende interpersoonlike kommunikasie (Kiesler, 1979). Van Kessel (1975; 1978) is van mening dat iemand psigologiese probleme ondervind wanneer sy repertoire van interaksionele gedrag tot so 'n

mate beperk is dat hy nie meer daarmee kan voldoen aan die eise wat sy omgewing aan hom stel nie. Probleemgedrag en dus ook aggressiewe gedrag, kan in dié verband gesien word as 'n stereotipe en rigiede interaksiestyl, waar aggressiewe, verwerpende of dominerende gedrag altyd op die voorgrond is in die individu se interpersoonlike verhoudings. Anders het hy moontlik 'n geïnhibeerde interaksiestyl, wat meebring dat hy altyd deur ander gedomineer word en dat baie aggressie wat sodoende ontstaan, opgekrop word. Iemand se interaksiestyl ontwikkel uit sy verhoudings met belangrike persone in sy omgewing. Dit is verder ook moontlik dat persone wat probleme ondervind vanweë aggressiewe gedrag, nie beskik oor 'n verskeidenheid rolle of meer effektiewe maniere om op te tree in provokerende situasies nie. Hy is moontlik net in staat om op frustrasie of provokasie te reageer, omdat hy nooit meer effektiewe of sosiaal meer aanvaarbare gedrag vir sulke situasies aangeleer het nie. So 'n beperkte interaksiestyl verskraal die individu se belewingswêreld grootliks, omdat 'n spesifieke opstelling in interpersoonlike verhoudings en 'n bepaalde manier van kommunikasie 'n passende teenrol van die ander persoon in die verhouding vra. Dit beteken dat al die individu se interpersoonlike verhoudings min of meer dieselfde daar uitsien. Hierdie verskynsel word meer verstaanbaar in die lig van die sisteemteorie en die beginsel van sirkulêre veroorsaking (Van Dijck, 1974). Die individu leef nie in isolasie nie, maar hy is voortdurend lid van verskillende sosiale sisteme, en daar is 'n voortdurende wisselwerking tussen die lede van 'n sisteem. Die individu word beïnvloed deur ander persone in sy omgewing, maar terselfdertyd beïnvloed hy weer ander, en het hy 'n sekere effek op ander. Die individu ontvang dus nie net gedrag van ander nie, maar sy optrede vra juis sekere reaksies van ander.

Kiesler (1979) verwys hierna as die "impact message". Die individu se verbale en nie-verbale gedrag ontlok dus sekere emosionele, kognitiewe en gedragsresponse by ander, waarvan hyself dikwels nie bewus is nie.

Dit is dus moontlik dat 'n individu wat op 'n rigiede aggressiewe manier met ander omgaan, aggressie van sy omgewing ontlok sonder dat hy dit eintlik verlang, of dat hy bewus is daarvan dat dit sy gedrag is wat dit veroorsaak. Hierdie negatiewe terugvoering wat hy van sy omgewing kry, vorm sy selfbeeld, bring mee dat hy sy omgewing as vyandig en bedreigend begin waarneem, en met verdere aggressie

reageer om homself te handhaaf. Aggressiewe gedrag is egter ook 'n manier waarop iemand sy omgewing kontroleer en beheer. Slegs 'n klein bietjie aggressiewe gedrag besorg aan die aggressor primêre wins. In die meeste gevalle bring aggressie 'n sekondêre wins in die individu se interpersoonlike verhoudings mee (Delpont, 1981).

So kan aggressie moontlik 'n strategie wees om kontrole in interpersoonlike verhoudings te verkry of te behou. Dit kan ook 'n manier wees om ander persone van hom weg te hou, en op dié manier innige verhoudings te vermy. Met watter doel aggressiewe gedrag ook al geopenbaar word, het dit meestal die effek dat dit ander persone afstoot en vervreem, en op die manier afstand skep in interpersoonlike verhoudings. As aggressiewe gedrag dan gesien word as 'n rigiede en beperkte interaksiestyl, as 'n gebrek aan meer toepaslike rolle, of as 'n interpersoonlike strategie om kontrole en afstand in verhoudings te verkry, impliseer dit dat dit ook binne interpersoonlike verhoudings reggestel moet word. Dit kan gedoen word deur die individu te leer om op 'n ander, meer toepaslike manier te kommunikeer en sy interpersoonlike verhoudings te verbeter (Delpont, 1981). Delpont (1981) het hierdie benadering toegepas op vyf kleurlinggevangenes met 'n geskiedenis van aggressiewe gedrag. Hy het bevind dat prososiale gedrag betekenisvol toegeneem het en dat passiewe aggressie betekenisvol afgeneem het.

7.4 DIE PSIGOBIOLOGIESE BENADERING

Alhoewel daar 'n hele aantal tegnieke uit die psigobiologiese model ontwikkel is, kan hulle breedweg verdeel word in chirurgiese en chemoterapeutiese prosedures.

7.4.1 Chirurgiese prosedures

Sommige chirurgiese prosedures is daarop gerig om 'n siektetoestand, waarvan aggressie 'n simptome is, te genees. 'n Voorbeeld hiervan is die verwydering van 'n breintumor. Ander tegnieke is ontwikkel, almal met die primêre doelstelling om aggressie te verminder.

Die bekendste prosedure is waarskynlik prefrontale lobotomie, waar snitte gemaak word om die frontale lobbe te isoleer van die res van die brein. Die

resultate van hierdie operasies het baie gevarieer, nie net in terme van die primêre effek nie, maar ook wat nuwe-effekte betref, en daarom beskou sekere navorsers soos Moyer (1976) dit nie as 'n bevredigende prosedure om aggressie mee te behandel nie.

Amigdalektomie is 'n prosedure wat deur outeurs, soos Moyer (1976), as meer belowend beskou word. Carroll en O'Callaghan (1981) bevind dat die onderliggende rasionaal vir die tegniek onbevredigend is. In hul ondersoek van die empiriese data vind hulle 'n sukseskoers van slegs ongeveer 40%. Daar is ook in anekdotiese verslae verskeie nuwe-effekte gerapporteer.

Dit word algemeen aanvaar dat chirurgie, vanweë die onomkeerbaarheid, onbetroubaarheid en moontlike nuwe-effekte daarvan, eerder as 'n laaste-uitweg-prosedure beskou moet word (Moyer, 1976). Selfs dan beskou sekere navorsers die tegnieke as onaanvaarbaar (Carroll & O'Callaghan, 1981).

'n Alternatief vir breinchirurgie is die elektriese stimulerings van neurologiese strukture, wat 'n inhiberende effek op aggressie het. Alhoewel so 'n benadering voldoende bevestig is met dierenavorsing, is die waarde daarvan nog nie met mense bevestig nie (Owens & Ashcroft, 1985).

Kastrasie is ook gebruik as 'n tegniek om aggressie te verminder. Die vernaamste effek van kastrasie hou egter verband met seksuele opwekking, eerder as aggressie (Moyer, 1976). Verskeie nuwe-effekte is ook vermeld (Bremer, 1959). Die probleem van onomkeerbaarheid is ook hier betrokke, wat die tegniek onbevredigend maak.

7.4.2 Chemoterapeutiese prosedures

Die gebruik van chemoterapeutiese dwelmiddels vir die behandeling van aggressiewe gedrag het veral in die onlangse verlede meer algemeen geraak. Volgens Itil (1981) moet chemiese middels slegs gebruik word vir die hantering van akute aggressiewe gedrag. Middels wat in 'n noodsituasie gebruik word, soos barbiturate, kalmeermiddels en angsiolitiese middels, het gewoonlik

sederende eienskappe wat die psigomotoriese funksies inhibeer.

Volgens Itil (1981) is die behandeling van blywende episodiese aggressie veel meer gekompliseerd. Die middels wat gebruik word om chroniese aggressie te behandel, het verskillende en selfs teenoorgestelde effekte op die sentrale senuweestelsel. Depressante, stimulant, antikonvulsante, hormone en narkotiese middels is gebruik om aggressie te behandel. Omtrent al hierdie middels is oorspronklik ontwikkel om verskeie ander psigiatriese of neurologiese toestande te behandel. Hul effek op aggressie is dus nie spesifiek nie maar sekondêr.

So 'n benadering lewer ook probleme op. Daar bestaan probleme om hierdie behandeling van aggressie te verbind met die onderliggende fisiologiese proses (Itil, 1981). 'n Hele aantal ongewenste newe-effekte is gerapporteer (Kline & Angst, 1975). Etiese vraagstukke ontstaan rondom die toediening van middels aan sensitiewe groepe soos kinders, verstandelik gestremdes en ouer persone. Baie middels hou ook die gevaar van afhanklikheid in. Alhoewel verdowingsmiddels nog steeds gebruik sal word om aggressie te behandel, is dit nie 'n volkome effektiewe of bevredigende oplossing nie. Volgens Conn en Lion (1984) is die behandeling van aggressie met dwelmiddels meer suksesvol as dit gekombineer word met ander behandelingsmodaliteite, soos gesins, groep- en individuele psigoterapie.

Hiermee word die kritiese evaluering van die literatuur afgesluit. Uit die literatuuronderzoek was dit duidelik dat aggressie 'n verskynsel is wat deur biologiese, psigologiese en sosiale faktore beïnvloed word. Die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars is skynbaar kompleks en relatief min navorsing is daarvoor gedoen. In Hoofstuk 8 sal 'n uiteensetting van die empiriese ondersoek gegee word, en die spesifieke hipoteses wat in die huidige ondersoek geëvalueer gaan word, sal geformuleer word.

HOOFSTUK 8

NAVORSINGSHIPOTESES EN EMPIRIESE ONDERSOEK

In hierdie hoofstuk word 'n uiteensetting van die navorsingshipoteses wat getoets word gegee, terwyl die agtergrond en metode van die empiriese ondersoek ook beskryf word. Meer spesifiek sal die navorsingshipoteses, 'n loodsondersoek, die proefpersone, meetinstrumente, prosedure van die ondersoek en die wyse van die verwerking van die gegewens bespreek word.

Ter inleiding word die doelstellings van die ondersoek kortliks gegee. Die spesifieke doelstellings van die empiriese ondersoek is om:

- (a) eerstens, vas te stel of daar psigologies-betekenisvolle verskille in die ekspressie van aggressie tussen moordenaars in die verskillende gevangnisse is;
- (b) tweedens, vas te stel of daar psigologies-betekenisvolle verskille tussen 'n groep diewe, aanranders, moordenaars en 'n groep nie-oortreders, ten opsigte van aggressie-ekspressie, enkele persoonlikheidstrekke en biografiese en demografiese aspekte is.

Verdere doelstellings van die studie in geheel is:

- (a) om 'n vergelykende beskrywing van moordenaars wat as groepe ten opsigte van aggressie-ekspressie verskil (indien dit gevind sou word) te maak na aanleiding van die integrasie van inligting wat verkry is van biografiese en demografiese vraelyste en die 16 PF, TAT, Prentsituasietoets, Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes;
- (b) om op grond van die verkreë resultate aanbevelings te maak in verband met die behandeling van moordenaars.

8.1 NAVORSINGSHIPOTESES

Die navorsingshipoteses, wat deur die empiriese ondersoek geëvalueer word, is soos volg:

Hipotese 1

Aggressie speel nie dieselfde rol in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars in die verskillende gevangnisse nie.

Hierdie hipotese word getoets deur verskillende groepe moordenaars met mekaar te vergelyk ten opsigte van die wyse van aggressie-ekspressie, soos gemeet deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal. Hierdie bevinding sal verder geverifieer word deur 'n post hoc-trosontleding op die resultate van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets uit te voer. Die verskillende inrigtings se groepe sal met mekaar vergelyk word. Die oortreders word na afloop van 'n observasieperiode, op grond van 'n bepaalde rasionaal van die gevangenisowerhede, na die onderskeie gevangnisse uitgeplaas. Daar is nog nie empiriese navorsing gedoen om te evalueer of hierdie groepe uiteindelik wel verskil of volgens 'n konsekwente patroon verdeel word nie. Indien daar in die huidige ondersoek bevind word dat hierdie groepe wel verskil, sal hulle verder as aparte groepe in vergelyking met die diewe, aanranders en nie-oortreders hanteer word.

Die volgende operasionele hipotese, wat uit bogenoemde hipotese volg, word teen die agtergrond van die literatuurondersoek getoets:

1. Daar is 'n verskil tussen die moordenaars van verskillende gevangnisse se gemiddelde tellings op enige van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, naamlik Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Verbale Aggressie, Haatdraendheid, Agterdog en/of op die Totale Telling.

Hipotese 2

Aggressie speel nie dieselfde rol in die persoonlikheidsfunksionering van diewe, aanranders, moordenaars en 'n groep nie-oortreders nie.

Bogenoemde hipotese word getoets deur hierdie groepe te vergelyk ten opsigte van aggressie-ekspressie soos gemeet deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets, ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering soos gemeet deur die 16 PF en die TAT, en aan die hand van enkele biografiese en demografiese aspekte.

Die volgende geoperasionaliseerde hipoteses, wat uit bogenoemde hipotese volg, word teen die agtergrond van die literatuurondersoek getoets:

(a) Aggressie-ekspressie

1. Daar is 'n verskil tussen die moordenaars, diewe, aanrander en 'n groep nie-oortreders se gemiddelde tellings op enige van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, naamlik Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Verbale Aggressie, Haatdraendheid, Agterdog en/of op die Totale Telling.
2. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanrander en 'n groep nie-oortreders se gemiddelde tellings ten opsigte van enige van die subskale van die Prentsituasietoets, naamlik Direkte Aggressie, en Ontkenning van Aggressie, en Konstruktiewe en Destruktiewe Response

(b) Persoonlikheidsfunksionering

3. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanrander en 'n groep nie-oortreders se hoogste gemiddelde tellings ten opsigte van enige van die faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV}.
4. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanrander en 'n groep nie-oortreders se laagste gemiddelde tellings ten opsigte van enige van die faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV}.
5. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanrander en 'n groep nie-oortreders op enige van die faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, F,

G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV}, waarby 'n normafwykende verspreiding van tellings in ekstreme stiengroepe (1 tot 3 en 8 tot 10) voorgekom het (meer as 30% per groep in plaas van 16%).

6. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot hantering van verantwoordelikheidseise, soos gemeet deur Kaart 1 van die TAT.
7. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van heteroseksuele verhoudings, soos gemeet deur Kaart 4 van die TAT.
8. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van die moeder-seunverhouding, soos gemeet deur Kaart 6 BM van die TAT.
9. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van die vader-seunverhouding, soos gemeet deur Kaart 7 BM van die TAT.
10. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en aard van seksualiteit soos gemeet deur Kaart 13 MF van die TAT.
11. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie van aggressie en die aard van aggressie-ekspressie, soos gemeet deur Kaart 13 MF van die TAT.
12. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van die projeksie van aggressie en die aard van aggressie-ekspressie, soos gemeet deur Kaart 18 BM van die TAT.

(c) **Biografiese en demografiese aspekte**

13. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die agtergrondgegewens, soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.
14. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die skoolsituasie, soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.
15. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die werksituasie, soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.
16. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die gesinsituasie, soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.
17. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die huwelik, soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

8.2 **EMPIRIESE ONDERSOEK**

8.2.1 **Agtergrond**

Toestemming is by die gevangenisowerhede verkry om blanke manlike moordenaars, aanranders en diewe in die volgende gevangenis by die ondersoek te betrek: Pretoria Sentraalgevangenis, Kroonstad Blanke Mans Gevangenis, Zonderwatergevangenis en Pollsmoorgevangenis. Gedurende April 1985 is 'n loodsondersoek by die Pollsmoorgevangenis uitgevoer, en die formele ondersoek is daarna gedurende Julie 1985 en September 1985 by die oorblywende gevangenis uitgevoer. Hierna is 'n groep nie-oortreders (studente van die Vaaldriehoekkampus van die PU vir CHO) geëvalueer.

8.2.2 Loodsondersoek

Hierdie ondersoek is uitgevoer by die Pollsmoorgevangenis om te bepaal of die navorsingsprosedure uitvoerbaar was en om oorkombare probleme in die proses te identifiseer. Vrae wat die ondersoeker wou eksploreer, was byvoorbeeld: Wat sou die beste wyse wees om die deelnemers te motiveer? Wat is die persentasie bereidwillige deelnemers ongeveer? Hoe sou die toetsessies optimaal gestruktureer kon word? Watter situasionele faktore beïnvloed die geldigheid en betroubaarheid van die informasie wat ingewin word?

Blanke manlike moordenaars, aanranders en diene is by die loodsondersoek betrek. Daar was 'n totaal van 23 moordenaars beskikbaar, drie van hulle het nie aan die kriterium (kyk punt 8.2.3.1) voldoen nie, en ses het geweier om aan die ondersoek deel te neem. 'n Totaal van 14 moordenaars is getoets. Daar is slegs drie aanranders geïdentifiseer, en al drie is getoets. Daar was 75 diene beskikbaar, en 25 is op 'n ewekansige wyse geselekteer. Daar was weer eens 'n aantal wat geweier het om aan die ondersoek deel te neem, en 'n totaal van 16 diene is getoets. Die drie groepe is met behulp van vier psigologiese meetinstrumente geëvalueer, naamlik:

- (a) die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF);
- (b) die Prentsituasietoets (PST);
- (c) die Buss-Durkee-vyandigheidskaal (BUSS-DURKEE);
- (d) die Tematiese Appersepsietoets (TAT).

Uit hierdie ondersoek het die volgende geblyk:

1. Die motivering van die proefpersone was 'n baie belangrike faktor. Die oortreders moes deur 'n lid van die Gevangenisowerheid, en ook deur die ondersoeker self, verseker word dat deelname aan die ondersoek geen implikasie sou hê vir hul verdere verblyf in die gevangenis nie. Deelname aan die ondersoek sou hulle nie bevoordeel of benadeel nie. Daar moes ook duidelik aan hulle gestel word dat deelname aan die ondersoek volkome vrywillig was. Op grond van die hoeveelheid

proefpersone wat geweier het om aan die loodsondersoek deel te neem, en ook as gevolg van die beperkte getalle, is besluit om alle moordenaars en aanranders wat hulself beskikbaar stel in die formele ondersoek te toets, eerder as om te selekteer.

2. Dit het ook geblyk dat die toetsbattery in 'n aaneenlopende sessie afgeneem moes word, omdat 'n onderbreking die proefpersone se motivering negatief beïnvloed het. Daar is besluit om die toetsbattery in die hoofondersoek in aaneenlopende sessies af te neem.
3. Die teenwoordigheid van bewaarders in die toetslokaal is deur die oortreders as steurend ervaar, en daar is besluit om met die formele ondersoek 'n versoek tot die betrokke gevangenis te rig dat bewaarders eerder buite die lokaal wag.

Die loodsondersoek was sinvol, omdat verskeie probleme wat by die hoofondersoek in ag geneem kon word, daardeur uitgelig is.

8.2.3 Metode van die ondersoek

8.2.3.1 Die proefpersone

Drie groepe oortreders is gebruik, naamlik blanke manlike moordenaars, aanranders en dié in die Pretoria Sentraalgevangenis, Kroonstad Blanke Mans Gevangenis en Zonderwatergevangenis. 'n Vierde groep nie-oortreders, naamlik voltydse en na-uurse studente van die Vaaldriehoekskampus van die PU vir CHO is ook by die ondersoek betrek.

Die drie groepe oortreders is saamgestel aan die hand van inligting wat verkry is uit hul persoonlike lêers. Wat die moordenaars en aanranders betref, was die primêre kriterium vir insluiting dat hulle, volgens die SAP 62-vorm in hulle lêers, òf aan moord, òf aan aanranding deur 'n hof skuldig bevind is. Die dié se toelatingskriterium was dat hulle volgens die SAP 62-vorm in hulle lêers deur 'n hof aan diefstal skuldig bevind is. Dié wat volgens

die SAP 69 ook skuldig was aan aanranding of enige ander geweldsoortreding, is uitgeskakel.

Slegs moordenaars, aanranders en diene wat hulself beskikbaar gestel het, is by die ondersoek betrek. Die redes hiervoor was tweërlei: Eerstens is hierdie 'n gevangenisprojek en een van die voorwaardes van die Gevangenisowerheid was dat alle proefpersone vrywillig aan die ondersoek moes deelneem. Tweedens het die loodsondersoek getoon dat die motivering van die proefpersone van groot belang is, en dat ongemotiveerde proefpersone die resultate kan kontamineer. Die diene is ter wille van kontrole oor moontlike moderatorveranderlikes volgens ouderdom en opvoedkundige peil van die moordenaars en aanranders geselekteer. Hierdie beskikbare groep is ewekansig met die moordenaars as groep, en ewekansig met die aanranders as groep afgepaar. Slegs agt moordenaars kon nie suksesvol afgepaar word nie.

Die finale groep het bestaan uit 111 moordenaars, 26 aanranders en 129 diene. Die aanranders se getalle was beperk, omdat alle seksuele oortreders reeds by 'n soortgelyke ondersoek (Verwey, 1986) betrek is. Tabel 1 verskaf inligting rakende die verspreiding van proefpersone tussen die drie gevangenis.

TABEL 1

INSTANSIE EN SAMESTELLING VAN DIE ONDERSOEKGROEPE

Instansie	S	D	A	M
Sentraal		64	6	58
Zonderwater		53	11	43
Kroonstad		18	9	10
VDK	52			
Totaal	52	129	26	111

Daar was in totaal 127 moordenaars beskikbaar, waarvan 16 geweier het om aan die ondersoek deel te neem. Daar was in totaal 35 aanrander beskikbaar, waarvan nege geweier het om aan die ondersoek deel te neem.

Die nie-oortredergroep het bestaan uit 52 voltydse en na-uurse manlike Psigologiestudente. Hierdie groep is by die ondersoek betrek omdat daar nie Suid-Afrikaanse norms vir die TAT en die Buss-Durkee-vyandigheidskaal beskikbaar is nie, en dit 'n kritiese vraag kan wees of die wyse van aggressie-ekspressie kan verskil, nie net tussen moordenaars en ander oortreders nie, maar ook tussen oortreders en nie-oortreders.

8.2.3.2 Die meetinstrumente

Die volgende meetinstrumente is op al die proefpersone toegepas:

- (a) die Buss-Durkee-vyandigheidskaal (BUSS-DURKEE);
- (b) die Prentsituasietoets (PST);
- (c) die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF);
- (d) die Tematiese Appersepsietoets (TAT), en
- (e) die Biografiese vraelys.

Die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes (SAWIV) se gegewens was vir die moordenaars beskikbaar. Vanweë die lang tydsduur van afname was dit nie moontlik om die SAWIV ook binne die beskikbare toetstyd per sessie by die diene en aanrander af te neem nie. Hierdie addisionele inligting word in hierdie ondersoek gebruik, veral ter bereiking van Doelstelling 3, soos in Hoofstuk 1 uiteengesit.

8.2.3.2.1 Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

1. Rasionaal en ontwikkeling

Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal is ontwerp om verskeie vorms van aggressie en vyandigheid by volwassenes te meet. Die toets verskaf nie net 'n globale meting van die intensiteit van aggressie nie, maar meet ook die intensiteit

van verskillende subklasse van aggressie en vyandigheid (Buss & Durkee, 1957). Die onderliggende rasionaal is dat mense op verskillende wyses uiting aan hul aggressie gee (Buss, 1961).

2. Samestelling

Die vraelys bestaan uit 75 items wat in agt subskale verdeel is, naamlik: Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Haatdraendheid, Agterdog, Verbale Aggressie en Skuldgevoel (Buss & Durkee, 1957). Van die 75 items meet 66 aggressie en vyandigheid en nege skuldgevoel. Vyf van die skale (Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme en Verbale Aggressie) meet aggressiwiteit, en twee (Haatdraendheid en Agterdog) meet vyandigheid (Buss, 1961).

3. Afneming en administrasie

Die toets kan individueel of in groepe afgeneem word. Die verskillende subskaalitems is op toevallige wyse oor die hele vraelys versprei, en die proefpersoon dui slegs aan of 'n item waar of onwaar is. Daar is 60 waar en 15 onwaar items, 'n verhouding van vier tot een. 'n Telling word vir elke subskaal en vir die totale vraelys bereken. Daar is norms beskikbaar (Buss & Durkee, 1957) wat vir 'n Amerikaanse populasie bereken is, en wat dus nie in die huidige ondersoek gebruik kan word nie. Die vertaalde vraelys word in Bylae A aangeheg.

4. Betroubaarheid en geldigheid

Buss (1961) verskaf gegewens vir betroubaarheid ten opsigte van die aggressie-items. Die toets-hertoetsbetroubaarheid van die somtotaal was 0,82, wat dui op redelik goeie betroubaarheid. Die effek van sosiale wenslikheid is klein, en 'n korrelasie van 0,27 is by mans ten opsigte van die Buss-Durkee-vraelys en die Edwards Sosiale Wenslikheidskaal gevind. Edmunds en Kendrick (1980) verwys na verskeie ondersoeke wat die geldigheid van die vraelys ondersoek het, en kom tot die gevolgtrekking dat hoewel die Buss-Durkee-vraelys oor bevredigende konstruktgeldigheid beskik, dit nie as 'n voorspeller van aggressie gebruik moet word nie. Die skrywers wys ook daarop dat die

interpretasie van die Totale Telling met groot versigtigheid hanteer moet word, aangesien dit geen aanduiding gee van die mate van aggressie of vyandigheid by die persoon nie, maar 'n gekombineerde telling is. Die tellings op die subskale is meer diagnosties en is van waarde by die meting van verskillende tipes aggressiewe en vyandige gedrag (Edmunds & Kendrick, 1980).

5. Motivering vir die gebruik en keuse van die vraelys

Omdat die vraelys verskillende tipes aggressie meet en die hantering van aggressie by die moordenaar van belang is vir hierdie ondersoek, is besluit om hierdie meer objektiewe meetinstrument saam met die projektiewe Prentsituasietoets te gebruik vir die meting van aggressie by die proefpersone, om sodoende 'n volledige beeld te verkry. Lothstein en Jones (1978) het in hul ondersoek gevind dat die Buss-Durkee-vyandigheidskaal 'n bruikbare instrument is om te onderskei tussen oortreders met hoë en lae aggressie. Edmunds en Kendrick (1980) het in hul uitgebreide ondersoek na aggressieskale die Buss-Durkee-vyandigheidskaal vergelyk met ander skale soos die OH-skaal van Megargee en die Manifest Hostility Scale. Hulle het tot die gevolgtrekking gekom dat die Buss-Durkee-vyandigheidskaal 'n geldige instrument is om verskillende tipes aggressie te identifiseer.

8.2.3.2.2 Die Prentsituasietoets

1. Rasionaal en ontwikkeling

Die Prentsituasietoets (PST) is ontwikkel uit die Rosenzweig Picture Frustration Study (1945), en is deur die NIPN vir Suid-Afrikaanse omstandighede gestandaardiseer. Dit is egter nie gebaseer op dieselfde rasionaal as die Rosenzweig-toets, wat die reaksie op frustrasie binne 'n psigoanalitiese raamwerk meet nie. Die PST meet reaksies op aggressie-ontlokkende stimuli binne 'n alledaagse sosiale konteks. Die toets meet die tipe aggressie wat die individu toon, en ook die effek wat dit sal hê op die betrokke interpersoonlike situasie (National Institute for Personnel Research, 1971).

2. Samestelling

Die toets, wat 'n aanpassing van die prentassosiasiemetode is, bestaan uit 20 tekenprente wat 'n breë reeks van sosiale situasies uitbeeld. Hierdie situasies is aggressie-ontlokkend vir een van die twee karakters. Die een karakter sê iets wat aggressie kan ontlok, terwyl die "slagoffer" van die situasie se antwoord ontbreek. Die proefpersoon verskaf die moontlike antwoord van die "slagoffer" op 'n aparte antwoordblad (National Institute for Personnel Research, 1971).

3. Afneming en administrasie

Die PST kan deur een persoon in groepe van 20 afgeneem word. Die toets kan op beide Afrikaans- en Engelssprekende volwassenes toegepas word. Omdat die "slagoffer" van die toetsitems jonk en manlik is, kan dit waarskynlik veral op volwasse mans toegepas word. Die instruksies word hardop gelees en die toetsafnemer moet daarop let om nie te veel hulp te verleen nie. Die nasien en ontleding van die antwoorde geskied volgens twee hoofareas, naamlik die tipe aggressie en die effek van die respons op die interpersoonlike situasie. Elke hoofarea is in drie subkategorieë verdeel. By die tipe aggressie word onderskei tussen Direkte Aggressie, Indirekte Aggressie en Ontkenning van Aggressie. Ten opsigte van die effek van die respons, word gedifferensieer tussen Konstruktief, Nie-konstruktief en Destruktief. Die klem val dus op die wyse waarop die proefpersoon die interpersoonlike situasie hanteer, eerder as die kwaliteit van die oplossing van die probleem. Die drie skale is nie onafhanklik nie, en het 'n totaalstelling van 20. Wanneer die response geanaliseer word, word die middelkategorieë in elke area, naamlik Indirek en Nie-konstruktief, nie in berekening gebring nie, aangesien tellings in hierdie twee kategorieë volkome afhanklik is van die tellings in die ekstreme kategorieë. Met behulp van normtabelle kan 'n routelling omgeskakel word na 'n standaardstelling, 'n persentielrang en 'n stanage (National Institute for Personnel Research, 1971).

4. Betroubaarheid

Volgens die handleiding (National Institute for Personnel Research, 1971) is die gemiddelde interbeoordelaar-korrelasiekoëffisiënt 0,78. Volgens 'n

woordvoerder by die NIPN is geen ander gegewens beskikbaar ten opsigte van die betroubaarheid of geldigheid van die PST nie.

5. Motivering vir die gebruik en keuse van die toets

In die huidige ondersoek gaan dit juis om die vasstelling van die mate van aggressie wat by die proefpersone teenwoordig is, asook welke soort aggressie hulle openbaar. Aangesien die PST 'n projektiewe tegniek is, is dit minder deursigtig (en dus minder manipuleerbaar deur gekose responshoudings) en behoort dit saam met die TAT (wat later bespreek word) dieperliggende fasette van die persoonlikheid na vore te bring. Met die insluiting van die toets word 'n balans tussen projektiewe en sogenaamde objektiewe meetinstrumente verkry.

8.2.3.2.3 Die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF)

1. Rasionaal en ontwikkeling

Sedert die eerste publikasie van die 16 PF in 1949, het dit ontwikkel tot een van die belangrikste instrumente vir die meting van persoonlikheidseienskappe (Krug, 1983). Volgens Cattell, Eber en Tatsuoka (1982) het die 16 PF sekere eienskappe wat die toets geskik maak vir 'n verskeidenheid psigologiese gebruike. Die 16 PF se skale is gebaseer op die basiese konsepte wat verkry is uit navorsing oor die struktuur van persoonlikheid. Cattell het hierdie toets ontwikkel om te voldoen aan die behoefte van navorsingspsigoloë aan 'n meetinstrument wat geldig is vir die meet van basiese persoonlikheidsfaktore. Die vraelys meet 16 onafhanklike persoonlikheidsdimensies, wat met behulp van faktoranalise verkry is (Cattell et al., 1982). Vorm A, een van die beskikbare ses vorms van die toets wat in die huidige ondersoek gebruik is, is deur die Instituut vir Psigometriese Navorsing van die RGN vertaal en vir Suid-Afrikaanse omstandighede aangepas en gestandaardiseer.

2. Samestelling

Die 16 PF word by wyse van 16 bipolêre beskrywings voorgestel. Hulle bevat, met ander woorde, twee interpreteerbare pole wat negatief korreleer. Vyftien

faktore meet temperamentsfaktore, terwyl een algemene intelligensie meet. Die 16 PF word gebruik vir 'n persoonlikheidsbeskrywing van normale persone en verteenwoordig dus nie tellings op 'n patologieskaal nie. Uiterste afwykings kan egter aanduidend wees van patologie (Cattell et al., 1982).

Daar word vervolgens slegs 'n verkorte beskrywing van die 16 faktore gegee (Instituut vir Psigologiese en Edumetriese Navorsing, 1983). 'n Volledige beskrywing van die relevante faktore sal by die resultate se bespreking aangebied word.

Faktor A

-A	Terughoudendheid	+A	Hartlikheid

Faktor B

-B	Lae intelligensie	+B	Hoë intelligensie

Faktor C

-C	Egoswakheid	+C	Hoë egosterkte

Faktor E

-E	Onderdanigheid	+E	Dominansie

Faktor F

-F	Soberheid	+F	Sorgvryheid

Faktor G

-G	Lae superegosterkte	+G	Hoë superegosterkte

Faktor H

-H	Skugterheid	+H	Sosiale vrypostigheid

Faktor I

-I	Ontoegeeflikheid	+I	Emosionele gevoeligheid

Faktor L

-L	Cevoel van geborgenheid	+L	Agterdogtigheid

Faktor M

-M	Prakties	+M	Onkonvensioneel

Faktor N

-N	Naïwiteit	+N	Skerpsinnigheid

Faktor O

-O	Selfversekerdheid	+O	Gebrek aan selfversekerdheid

Faktor Q1

-Q1	Konserwatisme	+Q1	Radikalisme

Faktor Q2

-Q2	Groepsafhanklikheid	+Q2	Selfgenoegsaamheid

Faktor Q3

Gebrekkige selfsentiment	+Q3	Sterk selfsentiment

Faktor Q4

-Q4	Lae drangpeil	+Q4	Hoë drangpeil

Ten slotte kan gewys word op een van die probleme wat eie is aan 'n persoonlikheidsvraelys, naamlik dat 'n proefpersoon geneig is om 'n skewe beeld van homself weer te gee. Die persoon kan homself beter voordoen as wat hy werklik is (motiveringsverwringing), slegter voordoen as wat hy werklik is (sleg voordoen) en hy kan die vraelys bloot ewekansig invul (ewekansige beantwoording) (Cattell et al., 1982). Cattell et al. (1982) het drie empiriese skale ontwikkel om hierdie probleme te identifiseer en met korreksies te verbeter. Hierdie skale is nie in die huidige ondersoek gebruik nie, omdat hulle nog nie vir Suid-Afrikaanse omstandighede gestandaardiseer is nie.

3. Afnemings en administrasie

Die toets kan individueel of in 'n groep toegepas word. Die toetsafnemer moet seker maak dat die toetsling die instruksies verstaan. Vorm A bestaan uit 187 vrae wat tien tot 13 items vir elk van die 16 faktore bevat. Die iteminhoud is gerig op voorkeure, afkeure en stellings oor die lewe in die algemeen. Elke item het drie alternatiewe antwoorde (a, b of c). Aan elke antwoord word 0, 1 of 2 punte toegeken, behalwe by faktor B waar die puntetoekenning slegs 0 (verkeerd) of 1 (korrek) is. Die proefpersone beantwoord elke vraag op 'n antwoordblad wat deur 'n rekenaar of per hand nagesien word (Die Instituut vir Psigologiese en Edumetriese Navorsing, 1983).

Nadat die routellings vir elke faktor bepaal is, word dit omgesit in stientellings. Stientellings het 'n gemiddelde van 5,5 en 'n standaardafwyking van 2. Hoë tellings verwys na stientellings bokant 7, terwyl lae tellings onder 4 val. 'n Gemiddelde telling lê dus tussen 'n stien van 4 en 7 (Krug, 1983).

4. Geldigheid en betroubaarheid

Cattell et al. (1982) rapporteer 'n aantal ondersoeke ter ondersteuning van die geldigheid en betroubaarheid van die 16 PF. Ten opsigte van betroubaarheid bied hulle twee tipes betroubaarheidskoëffisiënte aan, naamlik 'n afhanklikheidskoëffisiënt wat wissel van 0,45 vir faktor B tot 0,93 vir faktor H, en 'n stabiliteitskoëffisiënt, wat wissel vanaf 0,21 vir Faktor N tot 0,88 vir faktor H.

Cattell et al. (1982) rapporteer 'n konsepgeldigheidskoëffisiënt, wat wissel vanaf 0,63 tot 0,96. Hulle het direkte geldigheid geëvalueer deur die 16 PF te korreleer met die Guilford-Zimmerman-skaal, die MMPI en die Eysenck-skaal. Die Guilford-Zimmerman-skaal toets ongeveer 75% van die area wat deur die 16 PF gedek word, maar die area word anders verdeel en daarom is daar nie groot ooreenstemming tussen die twee skale nie. Die Eysenck-skale, naamlik Neurotisme en Ekstroversie korreleer positief met die 16 PF se tweededordefaktore Angs en Ekstroversie, wat dui op hoë geldigheid.

Hoewel die verhouding van die 16 PF met die MMPI kompleks is, korreleer dit hoog met die 16 PF se tweedeordefaktor Angs.

5. Motivering vir die gebruik en keuse van die toets

Aangesien dit 'n doelstelling van hierdie ondersoek is om 'n breë persoonlikheidsbeeld van die moordenaar te probeer vorm, en die 16 PF 'n breë spektrum van persoonlikheidstrekke op 'n gestandaardiseerde wyse meet, word hierdie toets as besonder geskik geag. Die 16 PF het homself bewys as 'n geldige en betroubare meetinstrument, nie net in die buiteland nie, maar ook hier in Suid-Afrika. Perkin en Reeves (1975) het gevind dat faktor F aggressiewe en nie-aggressiewe oortreders van mekaar kon onderskei. Volgens Laufer et al. (1982) is egokontrolle 'n bruikbare konstruk om moordenaars van ander oortreders te onderskei. Die vraelys is ook 'n sogenaamde objektiewe meetinstrument, wat saam met die TAT 'n meer volledige aanduiding van die persoonlikheidsamestelling van moordenaars kan gee.

8.2.3.2.4 Die Tematiese Appersepsietoets

1. Rasionaal en ontwikkeling

Die TAT is 'n projektiewe tegniek wat, naas die Rorschach, waarskynlik die meeste gebruik word (Semeonoff, 1976; Walsh & Betz, 1985). Die TAT is 'n halfgestruktureerde toets, wat 'n voorstelling van gedeeltelik gestruktureerde situasies van mense, voorwerpe en gebeure bied (Du Toit & Piek, 1974). Die TAT is veral gerig op interpersoonlike situasies (Du Toit & Piek, 1974) in die hier-en-nou (Semeonoff, 1976).

2. Samestelling

Die toets bestaan uit 30 swart-en-wit prentkaarte met een blanko kaart. Sommige kaarte is spesifiek vir mans, seuns, vroue en/of dogters bedoel. 'n Volledige toepassing van die toets behels 20 kaarte wat in twee sessies van een uur elk afgeneem word. Van die proefpersoon word verwag om 'n storie oor elke kaart te vertel (H.A. Murray, 1962). Die TAT gee dus inligting oor hoe die persoon sy eie wêreld, en veral interpersoonlike verhoudings,

ervaar (Bellak, 1975). Elke kaart het sekere stimuluswaardes wat daarop gemik is om spesifieke response te ontlok (Henry, 1956; Stein, 1955).

In die huidige ondersoek is van die volgende ses kaarte gebruik gemaak, naamlik:

Kaart 1

Volgens Stein (1955) kan projeksies op hierdie kaart geëvalueer word as aanduiders van die toetsling se impuls versus kontrole-reaksies, of kan afleidings gemaak word ten opsigte van die projeksie van persoonlike eise versus omgewingseise en die reaksie daarop. Hierdie kaart word dikwels gebruik omdat dit 'n algemene aanduiding gee van die wyse waarop die persoon druk ten opsigte van verantwoordelikhede hanteer (Henry, 1956).

Kaart 4

Hierdie kaart is veronderstel om 'n konfliktsituasie tussen die paartjie op die voorgrond uit te beeld. Projeksies op die kaart kan dus 'n aanduiding gee van die belewing van heteroseksuele verhoudings (Stein, 1955).

Kaart 6 BM

Die kaart is veronderstel om projeksies van die toetsling se houdings teenoor moederlike figure te ontlok. Meer spesifiek sou dit as aanduidend van die toetsling se hantering van konflik in hierdie verhouding gebruik kon word (Henry, 1956).

Kaart 7 BM

Hierdie kaart se veronderstelde stimuluseise is sodanig dat dit projeksies van die belewing van hiërargiese persoonlike verhoudings, meer spesifiek dié van 'n jonger en minder ervare persoon teenoor 'n ouer, meer ervare persoon ontlok. Vader-seunverhoudings word dikwels geprojekteer (Stein, 1955).

Kaart 13 MF

Hierdie kaart is veronderstel om gevoelens en reaksies ten opsigte van seksualiteit te ontlok. Volgens Henry (1956) word die verhouding tussen

seksuele en aggressiewe gevoelens dikwels deur projeksies op die kaart weerspieël.

Kaart 18 BM

Hierdie kaart is veronderstel om stereotipe verhale van roof of dronkenskap, intense aggressies en houdings ten opsigte van verslawing in die geprojekteerde verhaal te ontlok (Rapaport, Gill & Schafer, 1968).

3. Afneming en administrasie

Du Toit en Piek (1974) onderskei twee basiese hoofrigtings wat gevolg kan word by die interpretasie van TAT-protokolle, naamlik eerstens kwantitatiewe metodes, wat gebruik maak van gestandaardiseerde en statistiese verwerkbare skemas van aantekeninge en interpretasie, en tweedens die meer psigodinamies ingestelde metodes, waar daar nie op so 'n rigiede, duidelik omlýnde basis te werk gegaan word nie, maar waar daar veral gepoog word om 'n omvattende, dinamiese persoonlikheidsbeeld op te bou. In hierdie ondersoek is van die kwantitatiewe metode gebruik gemaak. Meer spesifiek is van die metodes van Stone (1956), Louw (1975) en Verwey (1986) gebruik gemaak. Daar is 'n aanname gemaak dat die kaarte 'n sekere stimuluswaarde het soos deur Stein (1955) gepostuleer is. Spesifieke aspekte word per kaart geëvalueer en wel soos volg:

Kaart 1

In die evaluering van response is gefokus op hoe die individu pligte, verantwoordelikhede en take projekteer en hanteer. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen projeksie.
- (b) Eise geprojekteer asof dit van buite die hooffiguur kom en met verset hanteer word.
- (c) Eise geprojekteer asof dit van buite die hooffiguur kom en passief hanteer word.
- (d) Eise geprojekteer asof dit van buite die hooffiguur kom en dit konstruktief hanteer word.

- (e) Eise geprojekteer asof dit van binne uit die hooffiguur self kom, maar daar word nie konstruktief daarop gereageer nie.
- (f) Eise geprojekteer asof dit van binne uit die hooffiguur self kom, maar daar word negatief daarop gereageer.
- (g) Eise geprojekteer asof dit van binne uit die hooffiguur self kom, en die taak word konstruktief volvoer.

Kaart 4

In die evaluering van response is gefokus op die kwaliteit van die heteroseksuele verhouding wat geprojekteer is. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen heteroseksuele verhouding geprojekteer nie.
- (b) Negatiewe interaksie in die geprojekteerde heteroseksuele verhouding. As konflik teenwoordig was, en dit negatief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.
- (c) Positiewe interaksie in die geprojekteerde heteroseksuele verhouding. As konflik teenwoordig was en dit positief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.

Kaart 6 BM

In die evaluering van response is gefokus op die kwaliteit van die moeder-seunverhouding wat geprojekteer is. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen moeder-seunverhouding geprojekteer nie.
- (b) Negatiewe interaksie in die geprojekteerde moeder-seunverhouding. As konflik teenwoordig was en dit negatief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.

- (c) Positiewe interaksie in die geprojekteerde moeder-seunverhouding. As konflik teenwoordig was en dit positief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.

Kaart 7 BM

In die evaluering van response is gefokus op die kwaliteit van die vader-seunverhouding wat geprojekteer is. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen vader-seunverhouding geprojekteer nie.
- (b) Negatiewe interaksie in die geprojekteerde vader-seunverhouding. As konflik teenwoordig was en dit negatief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.
- (c) Positiewe interaksie in die geprojekteerde vader-seunverhouding. As konflik teenwoordig was en dit positief hanteer is, is hierdie kategorie ook gebruik.

Kaart 13 MF

In die evaluering van response is gefokus op die kwaliteit van die geprojekteerde seksuele respons. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen seksuele respons geprojekteer nie.
- (b) Seksuele response met skuldgevoelens geprojekteer.
- (c) Seksuele response sonder skuldgevoelens geprojekteer.

Kaart 13 MF

In die evaluering van die response is ook gefokus op die aard van aggressie

wat geprojekteer is. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen aggressie geprojekteer nie.
- (b) Verbale aggressie geprojekteer.
- (c) Fisieke aggressie geprojekteer.
- (d) Moordresponse geprojekteer.

Kaart 18 BM

In die evaluering van response is gefokus op die aard van aggressie wat geprojekteer is. Die volgende kategorieë is gebruik om die response te kodeer.

- (a) Geen aggressie geprojekteer nie.
- (b) Verbale aggressie geprojekteer.
- (c) Fisieke aggressie geprojekteer.

Elke storie is deeglik nagegaan om te bepaal in watter kategorie hy hoort. Elke storie is slegs een keer per kategorie geklassifiseer (behalwe in die geval van kaart 13 MF). Hierna is vasgestel watter persentasie van elke ondersoekgroep se response in elk van die onderskeie kategorieë val.

4. Betroubaarheid en geldigheid

Daar bestaan baie teenstrydighede in die literatuur oor die geldigheid en betroubaarheid van die TAT. Harrison (1965) rapporteer in sy ondersoek van die literatuur betroubaarheidskorrelasies van 0,70 en hoër. Volgens Harrison (1965) bestaan daar ook genoegsame bewyse dat die TAT oor konstruktgeldigheid beskik. Zubin, Eron en Shumer (1968) kom daarenteen, na hul ontleding van die literatuur, tot die gevolgtrekking dat die TAT nie 'n geldige instrument is om persoonlikheid te evalueer nie. Volgens hulle

is die TAT slegs bruikbaar en geldig in sekere omstandighede, vir sekere take. Die geldigheid van die TAT hang egter ook baie af van die interpretasietegniek en die algemene hantering van die toetssituasie, asook van die opleiding en vaardigheid van die toetsafnemer. Ten opsigte van die huidige ondersoek het die nasiensisteem wat gebruik is, interbeoordelaar-betroubaarheidskoëffisiënte van 0,66 tot 0,89 gelewer, nadat die data onafhanklik deur 'n ander geregistreerde kliniese sielkundige geëvalueer is. Die koëffisiënte vir elke kaart word in Tabel 2 aangegee.

TABEL 2

Betroubaarheidskoëffisiënte vir al die kaarte van die TAT volgens die nasiensisteem wat in die huidige ondersoek gebruik is

TAT-kaarte	Betroubaarheidskoëffisiënt *
Kaart 1	0,891
Kaart 4	0,728
Kaart 6 BM	0,746
Kaart 7 BM	0,746
Kaart 13 MF (S)	0,666
Kaart 13 MF (A)	0,729
Kaart 18 BM	0,696

* Die kontingensiekoëffisiënt is gebruik

5. Motivering vir gebruik en keuse van die toets

Aangesien die biografiese vraelys, die 16 PF en die Buss-Durkee-vyandigheidskaal op bewuste vlak funksioneer, word dit noodsaaklik geag om, benewens die Prentsisituasietoets, nog 'n projektiewe tegniek by die ondersoek in te sluit. Dit sal inligting verskaf oor die onbewuste persoonlikheidsdinamika van die vier groepe, en so die geheelbeeld voltooi. Die gebruik van die TAT word nie beperk deur faktore soos ouderdom, intellektuele vermoëns, akademiese peil en sosio-ekonomiese vlak nie, en kan met groot vrug in die huidige ondersoek gebruik word ten einde meer

Inligting te verskaf met betrekking tot interpersoonlike verhoudings en die wyse waarop die persoon in sy wêreld leef en funksioneer. Buss (1961) kom in sy opsomming van die literatuur tot die gevolgtrekking dat die TAT 'n goeie meting bied van antisosiale aggressie, maar nie van die meer sosiaal aanvaarbare vorms van aggressie nie. Volgens Buss (1961) hou TAT-aggressie direk verband met gewelddadige gedrag. Verskeie outeurs het gevind dat die TAT waardevolle inligting verskaf ten opsigte van die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars (McKie, 1974; Wille, 1974).

8.2.3.2.5 Biografiese vraelys

Om 'n meer volledige profiel van die moordenaar en ook die aanrander en die dief te verkry, was dit noodsaaklik om sekere biografiese en demografiese inligting te verkry.

Vir hierdie doel is gebruik gemaak van sekere gedeeltes van 'n biografiese vraelys wat deur Pienaar (wat ten tyde van die ondersoek hoof van die Departement Kriminologie aan die PU vir CHO was) in oorlegpleging met die RGN opgestel is. Die vraelys dek aspekte soos ouderdom, opvoedkundige kwalifikasies, beroep, huwelikstaat, inligting met betrekking tot ouers, kinderjare, huweliksverhouding en so meer. 'n Gedeelte rondom die misdadegebeure, wat aspekte insluit soos tyd en plek van die misdaad, verhouding met die slagoffer, die rol van alkohol, die tipe wapen wat gebruik is en so meer, is deur die ondersoeker saamgestel en by bogenoemde vraelys gevoeg. Die inligting wat deur hierdie vraelys verkry is sou moontlik kon lig werp op biografiese en situasionele faktore wat verband hou met die betrokke misdaad. Die biografiese vraelys word in Bylae B aangeheg.

8.2.3.2.6 Die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes

1. Rasionaal en ontwikkeling

Die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes (1958) is gebaseer op die Wechsler Adult Intelligence Scale, wat in 1955 deur David Wechsler opgestel is. Laasgenoemde skaal is meestal in die VSA en die Westerse wêreld gebruik maar is intussen met hersiene uitgawes vervang

(Frank, 1983; Matarazzo, 1979). Die toets meet algemene intellektuele vermoëns (Matarazzo, 1979).

2. Samestelling

Die toets bestaan uit 11 subtoetse, wat lei tot die berekening van 'n Verbale, Praktiese en Totale IK-telling. Die Verbale Skaal bestaan uit ses subtoetse, naamlik, Algemene Inligting, Algemene Begrip, Rekenkundige Redeneervermoë, Syferherhaling, Ooreenkomste en Woordeskat (laasgenoemde subtoets word nie benodig vir die berekening van die Totale IK nie, en word daarom, vanweë die tydsfaktor, dikwels in die praktyk uitgelaat). Die Praktiese Skaal bestaan uit vyf subtoetse, naamlik, Voltooing van Prente, Samevoeging van Voorwerpe, Blokpatrone, Syfersimboolvervanging, en Prentangskikking.

3. Afneming en administrasie

Die toets word individueel afgeneem in 'n sessie van ongeveer een en 'n half uur. Om 'n formele IK-punt te verkry wat op kognitiewe vermoëns dui, word die roupunt wat behaal is op elk van die subtoetse met behulp van tabelle in die handleiding omgeskakel na 'n genormaliseerde standaardtelling (Nasionale Instituut vir Personeelnavorsing, 1969). Hierdie waardes word verstrek vir ouderdomme van 18 tot 59 jaar. Hierdie tellings word dan bymekaargetel om 'n finale IK-punt te verkry.

Die klinies-diagnostiese inligting van die verskillende subtoetse, wat deur die verskeie navorsers (Frank, 1983; Matarazzo, 1979; Wechsler, 1948; Zimmerman, Woo-sam & Glasser, 1973) vermeld word, sal in die volgende hoofstuk met die bespreking van die resultate ter sprake gebring word.

4. Geldigheid en betroubaarheid

Wechsler (1958) verskaf in sy handleidings van die WAIS betroubaarheidskoëffisiënte wat wissel van 0,90 tot 0,98 vir die Totale Skaal, en 0,84 tot 0,96 vir die Verbale en Praktiese Skale. Anastasi (1976) rapporteer betroubaarheidskoëffisiënte van 0,97 vir Totale IK-tellings, 0,96 vir Verbale

IK-tellings en 0,93 tot 0,94 vir Praktiese IK-tellings. Die koëffisiënte van die onderskeie subtoetse wissel tussen 0,60 en 0,96. Matarazzo (1979) kom tot die gevolgtrekking dat die betroubaarheid van die WAIS vir die Verbale, Praktiese en Totale Skale bevredigend is, maar het daarop gewys dat die betroubaarheid van sekere individuele subtoetse onbevredigend is. Toets-hertoetsbetroubaarheid is, volgens Matarazzo (1979) en Zimmerman et al. (1973), deur verskeie ondersoeke bevestig.

Wechsler (1948) verskaf 'n syfer van 0,82 in 'n ondersoek waar die Stanford-Binet-intelligensieskaal as eksterne kriterium gebruik is. Matarazzo (1979) het in 'n opsomming, waarin die WAIS met ander toetse vergelyk word, 'n gemiddelde geldigheidskoëffisiënt van 0,75 bevind. Liddicoat en Roberts (1962) het 'n omvattende ondersoek met die SAWIV uitgevoer om die betroubaarheid en geldigheid, asook die diagnostiese gebruike hiervan, te evalueer, en het tot die gevolgtrekking gekom dat dit 'n waardevolle instrument is. Pieters en Louw (1987) het egter bevind dat die SAWIV verouderd is en geherstandaardiseer of vervang behoort te word.

5. Motivering vir die gebruik en keuse van die toets

Aangesien dit in hierdie navorsing gaan om 'n ondersoek na persoonlikheidseienskappe, en die intellektuele vermoëns 'n integrale deel uitmaak van die mens se totale persoonlikheidsfunksionering, is dit gepas dat inligting in verband met die intellektuele vermoëns van die proefpersone in ag geneem moes word. Die beweerde goeie geldigheid en betroubaarheid van die SAWIV, asook die feit dat dit waardevolle inligting van kliniese diagnostiese aard verskaf, was bykomende motiveringsredes vir die gebruik van hierdie beskikbare data by die moordenaars. Aangesien die doel met hierdie studie was om 'n diepteontleding van spesifiek die moordenaar se persoonlikheidsfunksionering te gee, word hierdie data gebruik. Daar is nie addisionele toetssessies vir die verkryging van hierdie gegewens by diene en aanranders gereël nie.

8.2.3.3 Procedure

Met die bevindings van die loodsondersoek in gedagte, is die proefpersone

by elke gevangenis as 'n groep toegesprek en die doel van die navorsing is aan hulle verduidelik. Daar is aan hulle gesê dat die doel van die navorsing was om inligting oor oortreders in te samel sodat beter begrip van die oortreders verkry kan word, om sodoende effektiewe rehabilitasieprogramme op te stel. Slegs vrywilligers is daarna by die ondersoek betrek.

Die proefpersone is telkens in groepe van tien elk in steuringsvrye lokale binne die gevangenis geëvalueer. Elke toetsessie het ongeveer drie en 'n half uur geduur, een in die oggend en een in die middag. Daar kon dus twee groepe per dag geëvalueer word.

Ten opsigte van die studente is na-uurse en voltydse studente afsonderlik in twee sessies van een en 'n half uur elk, een week uitmekaar geëvalueer.

Met betrekking tot die biografiese vraelys is die inhoud daarvan vraag vir vraag deurgewerk ten einde onduidelikhede uit die weg te ruim. Die vraelys is per hand nagesien en die antwoorde is, waar dit prakties moontlik was, met die besonderhede in die proefpersone se lêers in die gevangenis gekontroleer. Waar daar verskille was, is die besonderhede soos in die lêers aangedui, gebruik. Die proefpersone se prestasie in die SAWIV is ook vanuit die persoonlike lêers verkry. Die 16 PF, PST en Buss-Durkee-vraelys is ook in groepe van tien elk afgeneem en deur die ondersoeker per hand nagesien. Die TAT-kaarte is met behulp van skyfies aan groepe van tien proefpersone vertoon, en hulle het self hul stories neergeskryf. Hierdie is volgens Bellak (1975) 'n aanvaarbare metode. Die samewerking van die proefpersone was deurgaans bevredigend en dit moet vermeld word dat die ondersteuning van die onderskeie gevangnisse se personeel 'n atmosfeer geskep het wat samewerking van die kant van die proefpersone bevorder het.

8.3 VERWERKING VAN DIE GEGEWENS

Al die gegewens is deur die ondersoeker nagesien en gekodeer, en daarna is dit deur die Departement Statistiek en Operasionele Navorsing van die

Vaaldriehoekkampus (PU vir CHO) statisties verwerk met behulp van die SAS-rekenaarpakket.

8.3.1 Motivering vir die gebruik van beide beskrywende en inferensiële statistiek

Soos reeds in die vorige afdeling verduidelik is, bestaan die proefpersone uit vier groepe, naamlik 'n groep moordenaars wat ongeveer 80% van die populasie van moordenaars bevat, 'n groep aanranders wat ongeveer 80% van die populasie van aanranders bevat, 'n groep diewe wat op grond van ouderdom en opvoedkundige peil met genoemde twee groepe ewekansig afgepaar is, en 'n groep nie-oortreders. Die data kan eerstens vanuit die beskrywendestatistiek-raamwerk benader word. Hiervolgens word al die proefgroepe, dus die nie-oortreders, diewe, aanranders en die moordenaars as populasies beskou. Dit sou egter impliseer dat die interpretasie net op die genoemde groepe van toepassing is en nie sonder meer na ander veralgemeen kan word nie. Een van die doelstellings van hierdie ondersoek is om aanbevelings vir effektiewe terapeutiese ingrepe te maak, wat dus ook implikasies vir toekomstige moordenaars kan hê.

Vanuit die beskrywende raamwerk sou hierdie doelstelling wel deels bereik kon word. Die "toepasbaarmaking" van die huidige resultate op toekomstige terapeutiese ingrepe berus nie op 'n steekproefpopulasie-argument nie, maar op die argument dat die vonnisse van moordenaars van ongeveer ses tot 18 jaar wissel, en tensy die organisasie en basiese hantering deur die Gevangenisowerheid drasties verander, hierdie gegewens wel vir die volgende paar jaar van nut kan wees vir die terapeutiese hantering van die huidige groepe wat geëvalueer is.

Ten tweede kan die data vanuit 'n inferensiële statistiese raamwerk beskou word. Vir die doel van hierdie analise kan die oortredergroepe beskou word as steekproewe uit populasies van oortreders wat bestaan uit alle moordenaars, aanranders en diewe wat vorige, huidige en toekomstige jare in die gevangenis is, en waarvan die 1985-groepe dan 'n steekproef vorm. Vanuit hierdie raamwerk sou die interpretasie ook vir ander moordenaars kon geld. Streng

gesproke voldoen die groepe egter nie aan die vereistes van ewekansige steekproewe nie.

Omdat sommige groepe in die huidige ondersoek eerder as populasies beskou kan word (moordenaars en aanranders), terwyl ander eerder as beskikbaarheids- (nie-oortreders) en as ewekansig-afgepaarde (diewe) steekproewe beskryf kan word, en omdat soveel moontlik psigologies sinvolle, maar geldigheidsgeverifieerde afleidings uit die data gemaak wil word, is besluit om beide die beskrywende en inferensieel statistiese raamwerke te gebruik vir ontleding van data.

8.3.2 Metodes wat gebruik is om die gegewens te verwerk

Daar sal vervolgens 'n uiteensetting gegee word van die metodes wat gebruik is om die gegewens van die verskillende groepe moordenaars te verwerk, en dié wat gebruik is om die gegewens van die moordenaars, diewe, aanranders en die nie-oortreders te verwerk.

8.3.2.1 Differensiasie ten opsigte van verskillende groepe moordenaars

Die moordenaars is volgens hul gevangenisplasing in groepe verdeel en met mekaar vergelyk ten opsigte van hul gemiddelde tellings op al die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, vanuit die beskrywende en inferensiële raamwerke. Ten opsigte van die inferensiële statistiek is daar 'n seleksieprosedure (Gupta & Panchapakesan, 1979) toegepas. Hierdie metodes bestaan daaruit dat 'n deelversameling van die proefgroepe gekies word. Hierdie deelversameling sal met 'n waarskynlikheid van ten minste p^* , wat vooraf gespesifiseer moet word, die proefgroep met die hoogste of laagste gemiddeld selekteer. Vir die doel van die ontledings is p^* as 0,90 gekies. Vir elke meetinstrument is dus 'n deelversameling van die proefgroepe gekies, wat sodanig is dat die groep met die hoogste of laagste gemiddelde met 'n waarskynlikheid van ten minste 0,90 'n element van die deelversameling is. Seleksiemetodes is baie meer doeltreffend as die meervoudige vergelykingsmetodes van onder andere Tukey en Scheffé, wat in die meeste

gevalle nie een populasie as die hoogste of laagste kan aanwys nie. Die metodes kan slegs vergelykings tref tussen twee van die populasies op 'n keer, en kan vasstel of die twee populasies betekenisvol van mekaar verskil al dan nie. In gevalle waar die meervoudige vergelykingsprosedures wel 'n enkele populasie as die beste kan aanwys, is hierdie oplossing in die algemeen nie so doeltreffend soos die oplossing wat deur middel van seleksiemetodes verkry word nie (Swanepoel, 1982).

Daarna is twee stelle F-toetse op die gegewens toegepas om vas te stel of die groepe betekenisvol van mekaar verskil. Trosontledings is op die gegewens van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets uitgevoer om te bepaal of verskillende groepe moordenaars geïdentifiseer kon word.

8.3.2.2 Differensiasie ten opsigte van die moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders

8.3.2.2.1 Beskrywende statistiek

Bogenoemde groepe se hoogste gemiddelde tellings ten opsigte van aggressie-ekspressie, soos gemeet deur die Buss-Durkee-vraelys en die Prentsituasietoets, is met mekaar vergelyk. Ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering is beide die hoogste en die laagste gemiddelde tellings van die groepe, soos verkry met behulp van die 16 PF, met mekaar vergelyk. Die frekwensies van die uiterstes van die verdeling van die 16 PF van die groepe is met mekaar vergelyk, en die frekwensies van die response op die TAT van die groepe is met mekaar vergelyk. Die frekwensies van die response van die groepe op die biografiese vraelys is met mekaar vergelyk.

8.3.2.2.2 Inferensiële statistiek

Wat die inferensiële statistiek betref, is daar ten opsigte van aggressie-ekspressie 'n seleksieprosedure (Gupta & Panchapakesan, 1979) op die data van die Buss-Durkee en die Prentsituasietoets toegepas. Die Chi-kwadraattoets is ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering op die data van die TAT toegepas, terwyl die seleksieprosedure op die gegewens

van die 16 PF toegepas is. F-toetse is op die data van die biografiese vraelys toegepas.

8.3.2.3 Die verband tussen die beskrywende en inferensiële raamwerke

Ten opsigte van die bespreking van die resultate sou slegs die groep met die hoogste (laagste) gemiddelde vanuit die beskrywende raamwerk gerapporteer kon word. Dit kan egter gebeur dat twee of meer groepe gemiddeldes het wat baie na aan mekaar is, byvoorbeeld 18.1 vir die aanranders en 18.0 vir die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis op 'n bepaalde skaal. Die verskil tussen 18.1 en 18.0 is nie wesenlik nie, en mens sou liever beide groepe wou rapporteer. 'n Redelike manier om bogenoemde onduidelikhede te oorkom, is om alle groepe te rapporteer waarvan die gemiddeldes groter is as

1. die maksimum gemiddelde oor alle groepe minus 'n konstante.

Byvoorbeeld alle groepe waarvan die gemiddeldes hoër as $18.1 - 5 = 13.1$. Die konstante (5 in die voorbeeld hierbo) weerspieël 'n verskil op die onderhawige skaal, wat deur navorsers as 'n wesenlike verskil beskou sou word. Die bepaling van hierdie konstante is dan subjektief en mag van navorser tot navorser verskil. Daar sou gedeeltelik van die subjektiewe bepaling van die konstante ontslae geraak kon word deur die konstante te kies as 'n veelvoud of fraksie van die saamgevoegde standaardafwyking (Verwey, 1986), met ander woorde konstante = $c \times s$, waar s die saamgevoegde standaardafwyking aandui en c 'n konstante is. Die keuse van c bly steeds subjektief. Die prosedure wat so verkry word is dieselfde as 'n t-toets om gemiddeldes te vergelyk (soos byvoorbeeld by sekere meervoudige vergelykingsprosedures), waar die waarde van c deur die beduidendheidsspeil van die toets bepaal word. Daar sou dus geargumenteer kon word dat die inferensiële raamwerk gebruik kan word om 'n aanduiding van wesenlike verskille te gee, al is die inferensiële raamwerk streng gesproke nie van toepassing nie.

Deelversamelings wat in die huidige ondersoek met behulp van seleksiemetodes bepaal is, het dieselfde eienskap as in uitdrukking (1) hierbo. Alle groepe,

waarvan die gemiddelde groter is as die maksimum gemiddelde oor alle groepe minus $c \times s$, word ingesluit. Die konstante c gee 'n sekere waarskynlikheid van korrekte seleksie, mits die inferensiële raamwerk gebruik word. As daar egter bloot beskrywend gedink word, kan die deelversamelings beskou word as deelversamelings van groepe waarvan die gemiddelde nie wesenlik verskil nie, waar wesenlik geïnterpreteer word as betekenende $c \times s$. Dit is met inagneming van bogenoemde wat die resultate in die volgende hoofstukke gerapporteer word.

Die resultate sal in Hoofstuk 9 met behulp van tabelle en grafiese voorstellings (ten opsigte van aggressie-ekspressie) bespreek word.

HOOFSTUK 9

RESULTATE

In hierdie hoofstuk sal die resultate van die onderskeie toetse en vraelyste weergegee en bespreek word. Dit sal in die vorm van grafiese voorstellings (ten opsigte van aggressie-ekspressie) en tabelle aangebied en daarna bespreek word. In die tabelle sal beide beskrywende en inferensiële gegewens verskaf word, gevolg deur opsommende gevolgtrekkings. Tabelle met volledige statistiese gegewens word in Bylae C verskaf.

9.1 EVALUERING VAN VERSKILLENDIGE GROEP MOORDENAARS TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE-EKSPRESSIE

Eerstens sal die vier groepe moordenaars van die verskillende gevangnisse se gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal met mekaar vergelyk word. Tweedens sal daar deur die ontleding van F-toetse en deur die toepassing van trosontledings gemotiveer word om die moordenaars in twee groepe te verdeel.

9.1.1 Vergelyking van die vier groepe moordenaars se gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Die verskillende groepe moordenaars in die vier gevangnisse se gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal word in Tabel 3 weergegee.

TABEL 3

Vergelyking van die moordenaars in die vier gevangnisse se hoogste gemiddelde tellings op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Buss-Durkee-subskale	Beskrywende raamwerk gemiddeldes*				Inferensiële raamwerk deelvorsamelings**			
	S	Z1	Z2	K	S	Z1	Z1	K
Aggressie								
Aanranding		+				+	+	
Indirekte Aggressie		+			+	+		+
Prikkelbaarheid		+				+		+
Negativisme		+				+		
Verbale Aggressie		+			+	+	+	+
Vyandigheid								
Haatdraendheid		+				+		
Agterdog		+				+		+
Totale Skaal		+				+		

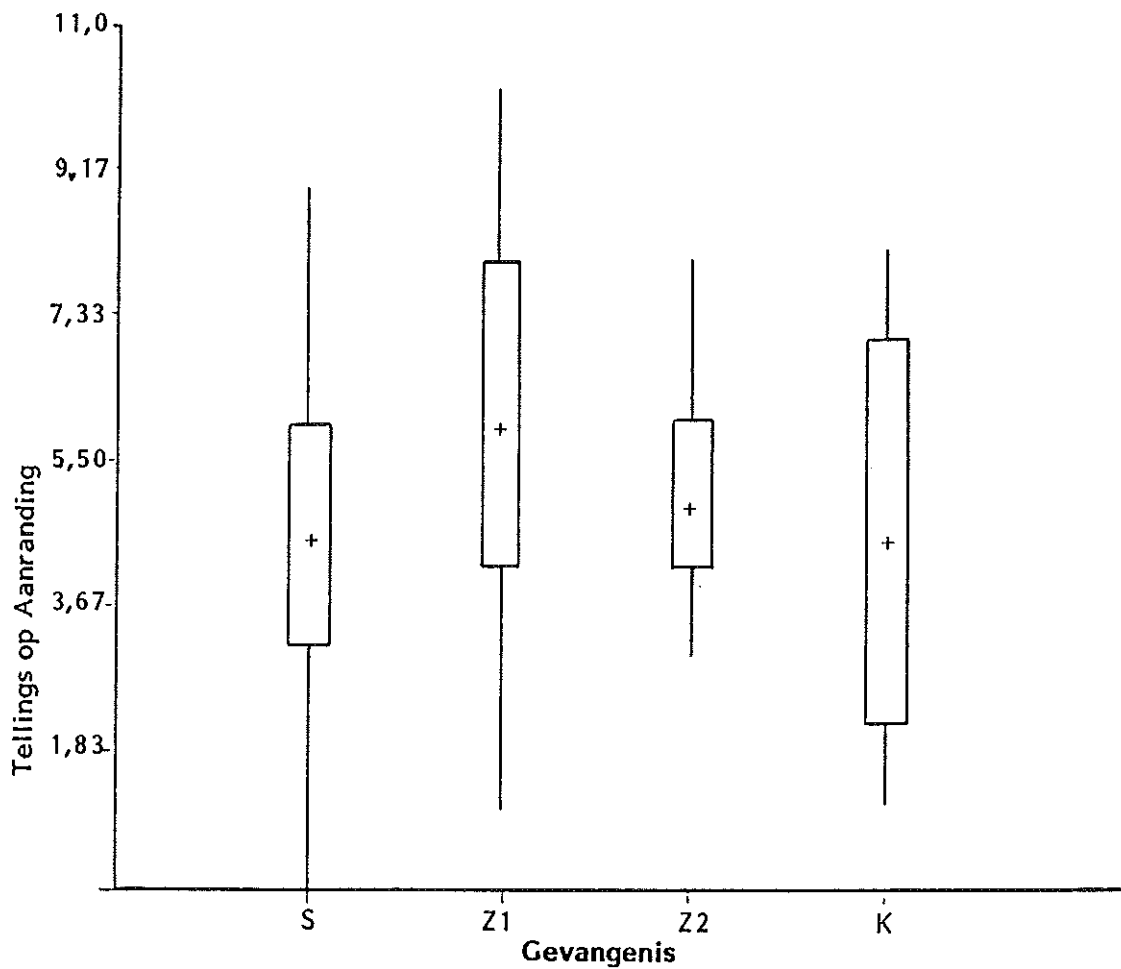
S = Pretoria Sentraalgevangenis, Z1 = nuwe Zonderwatergevangenis, Z2 = oop Zonderwatergevangenis, K = Kroonstad Blanke Mans Gevangenes

* Die hoogste gemiddeld word aangedui

** Deelvorsamelings van die versameling van die vier groepe moordenaars met 90%-waarskynlikheid vir korrekte seleksie

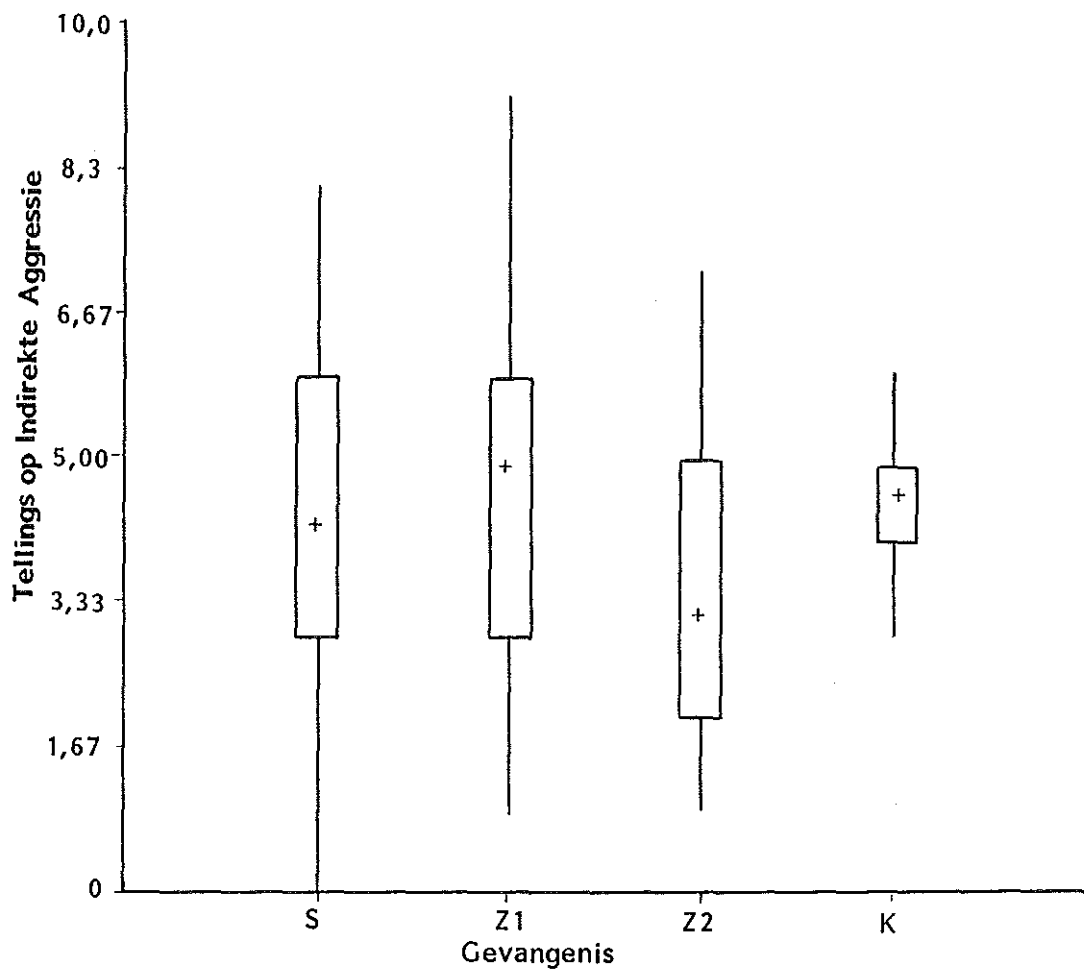
Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 3:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het konsekwent die hoogste telling behaal, as daar vanuit 'n beskrywende raamwerk na die gegewens gekyk word.
2. Met die seleksieprosedures is die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis op beide die Haatdraendheid en die Totale Subskaal geselekteer as die hoogste gemiddelde.

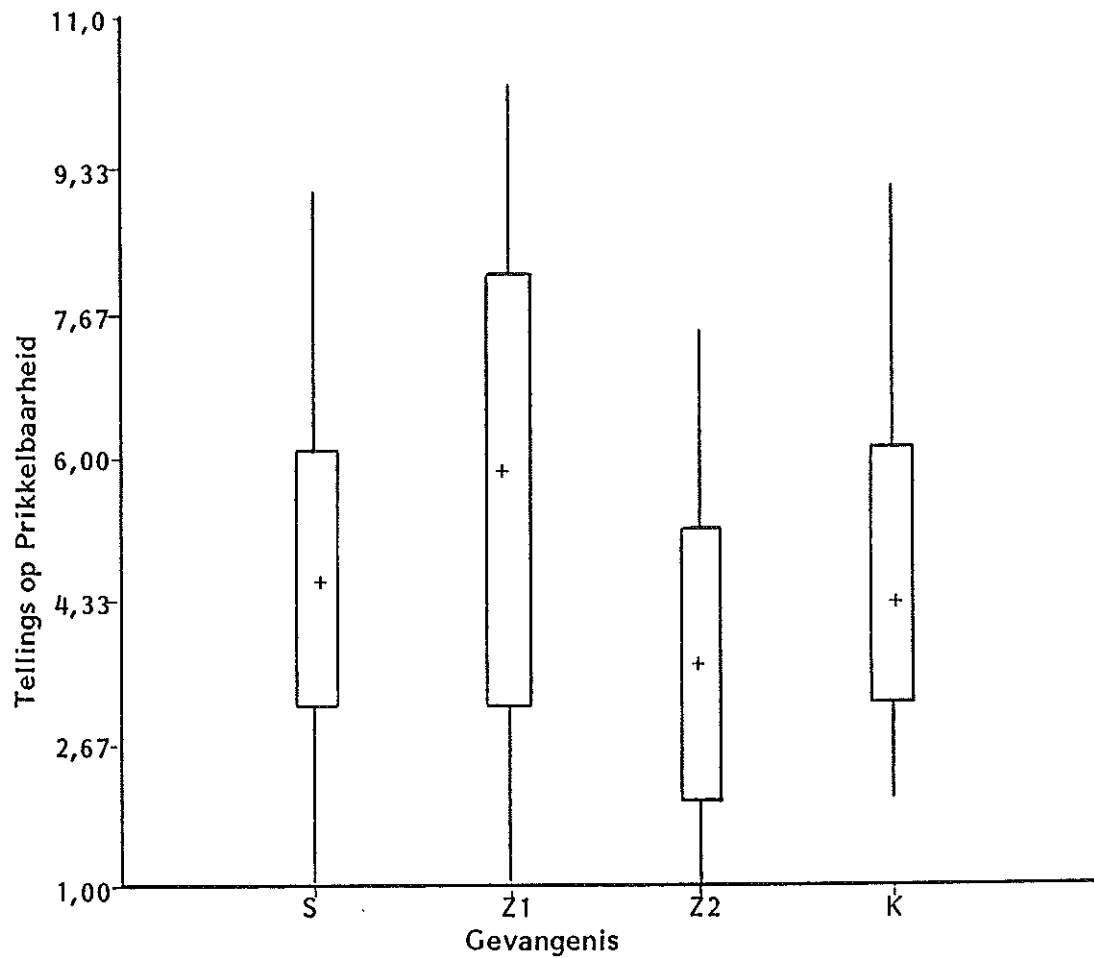
FIGUUR 1 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Aanranding-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
 + = gemiddeld

FIGUUR 2 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonder=watergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Indirekte Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

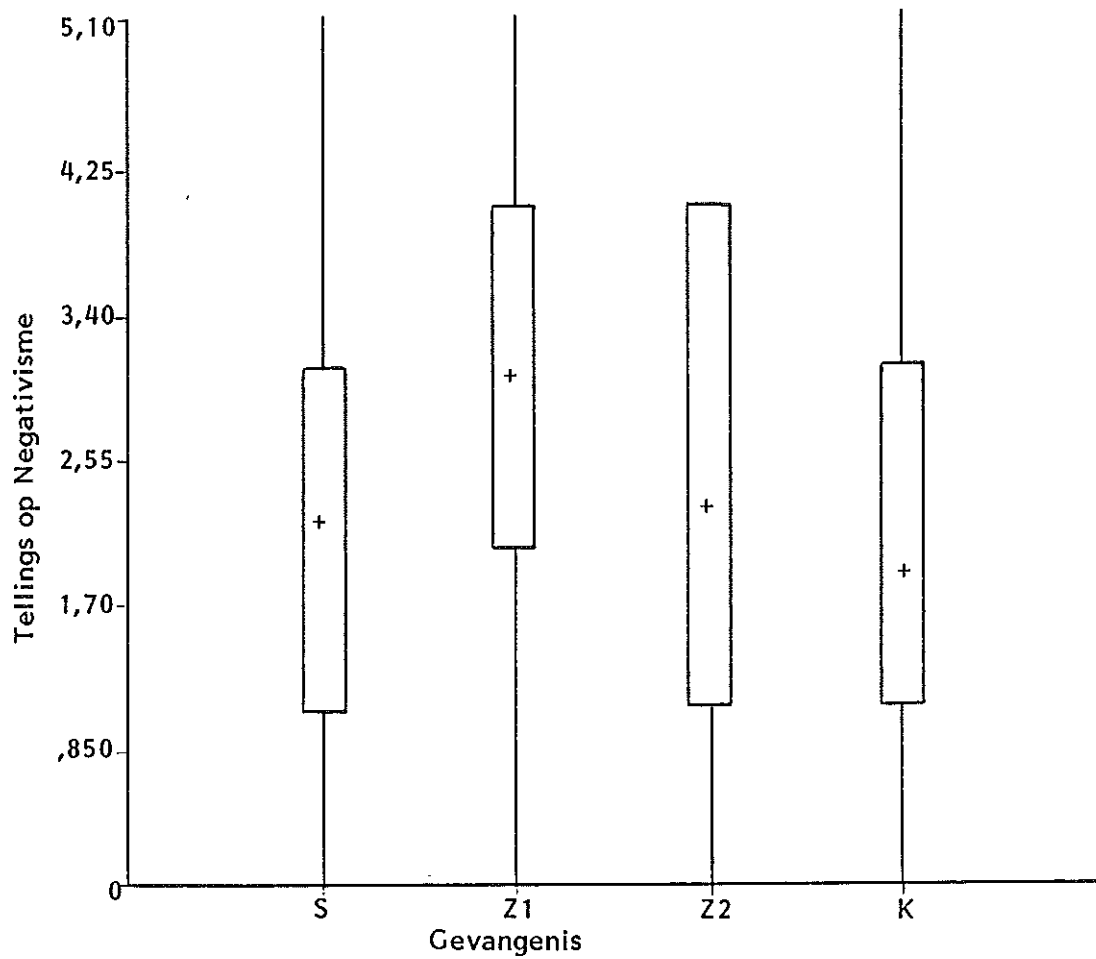
S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonder=watergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwater=gevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

FIGUUR 3

Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Prikkelbaarheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

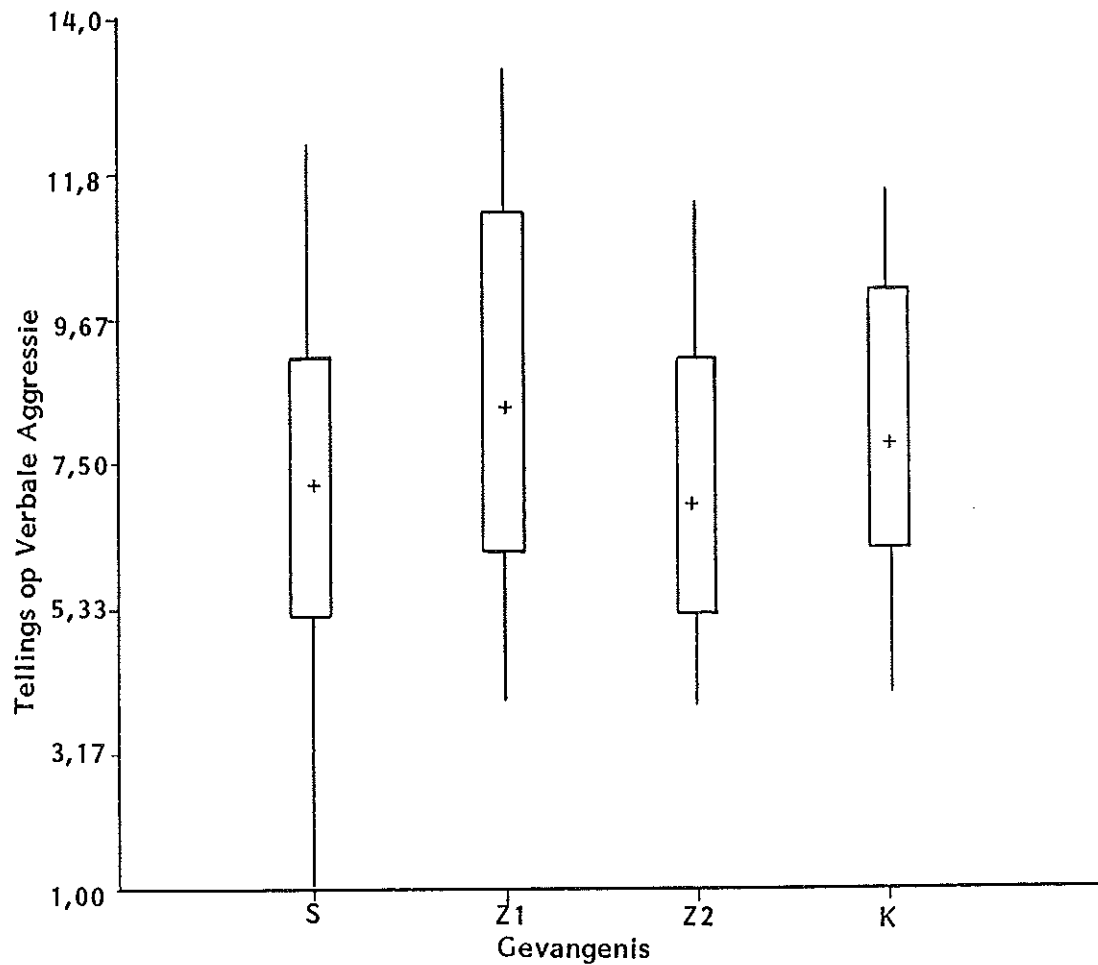
S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

FIGUUR 4

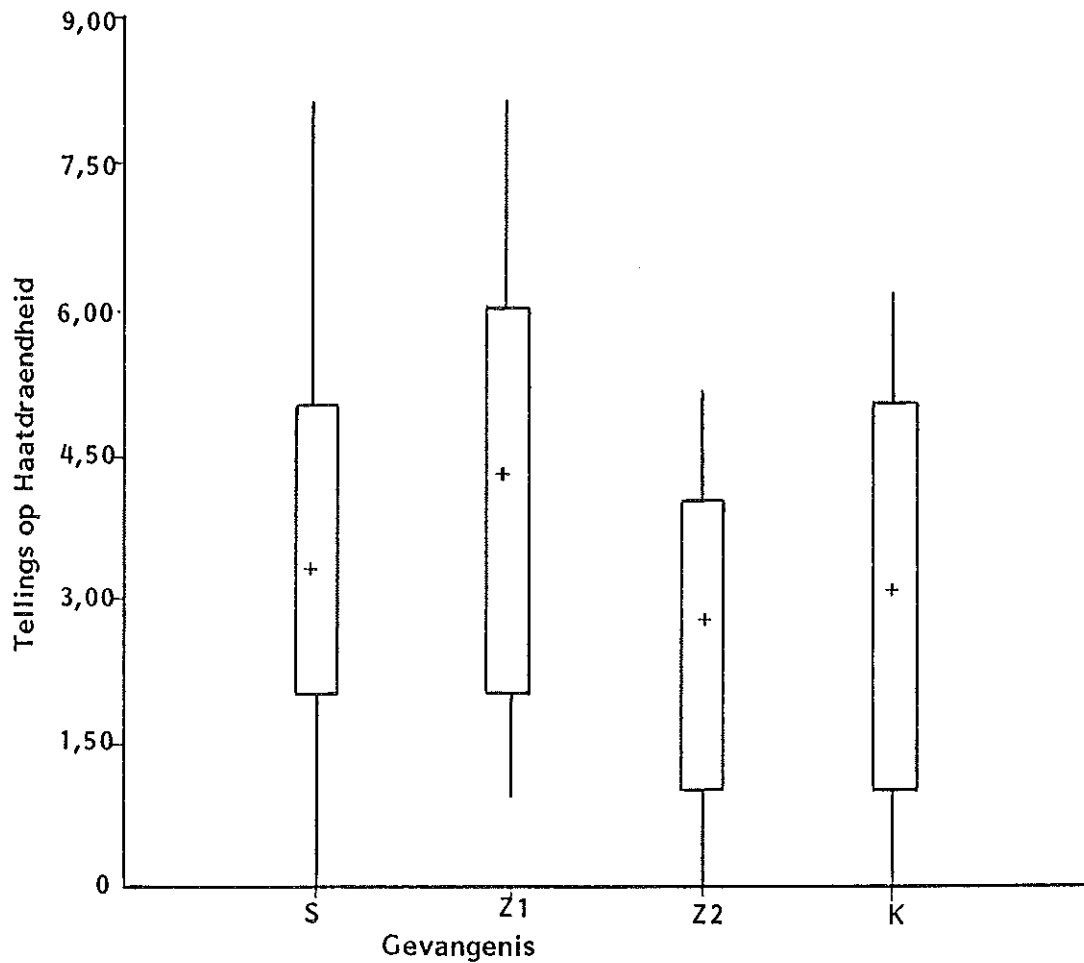
Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Negativisme-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

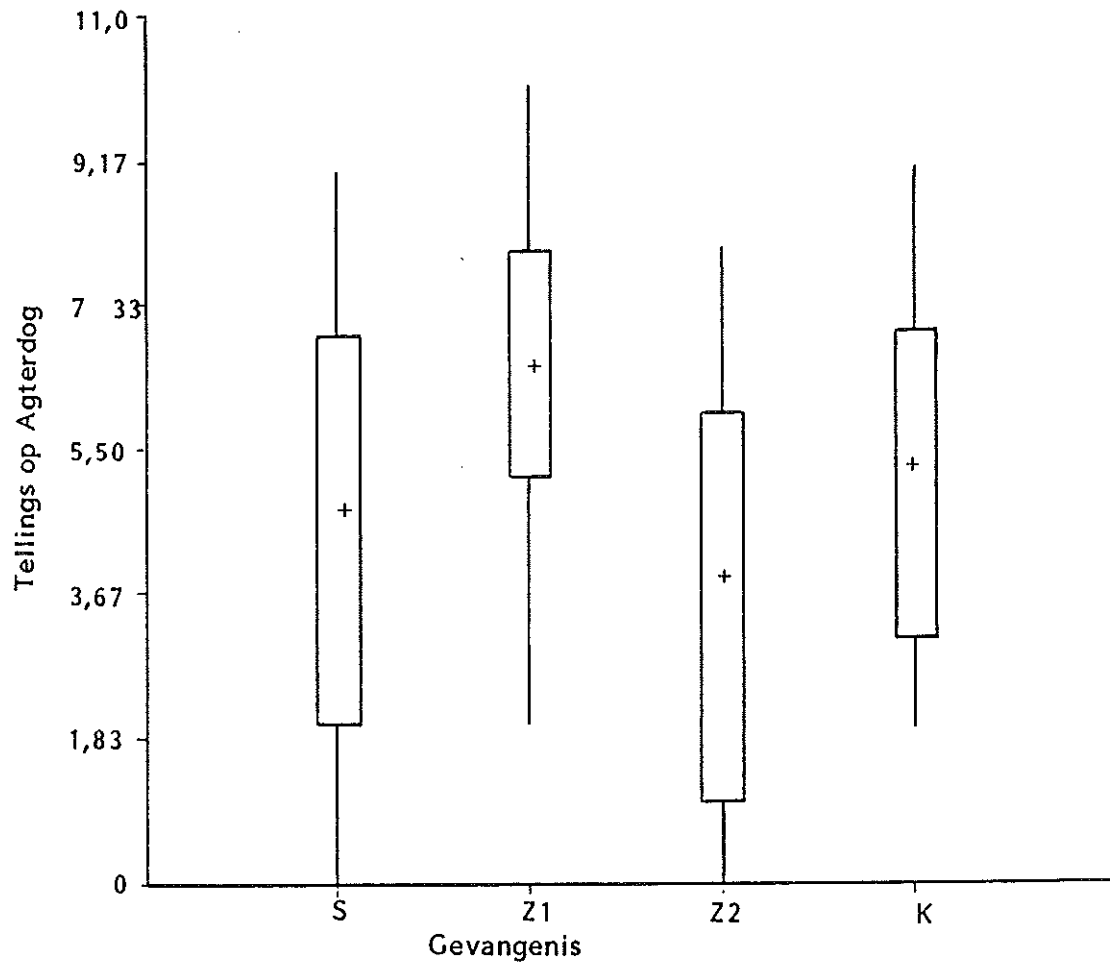
FIGUUR 5 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Verbale Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

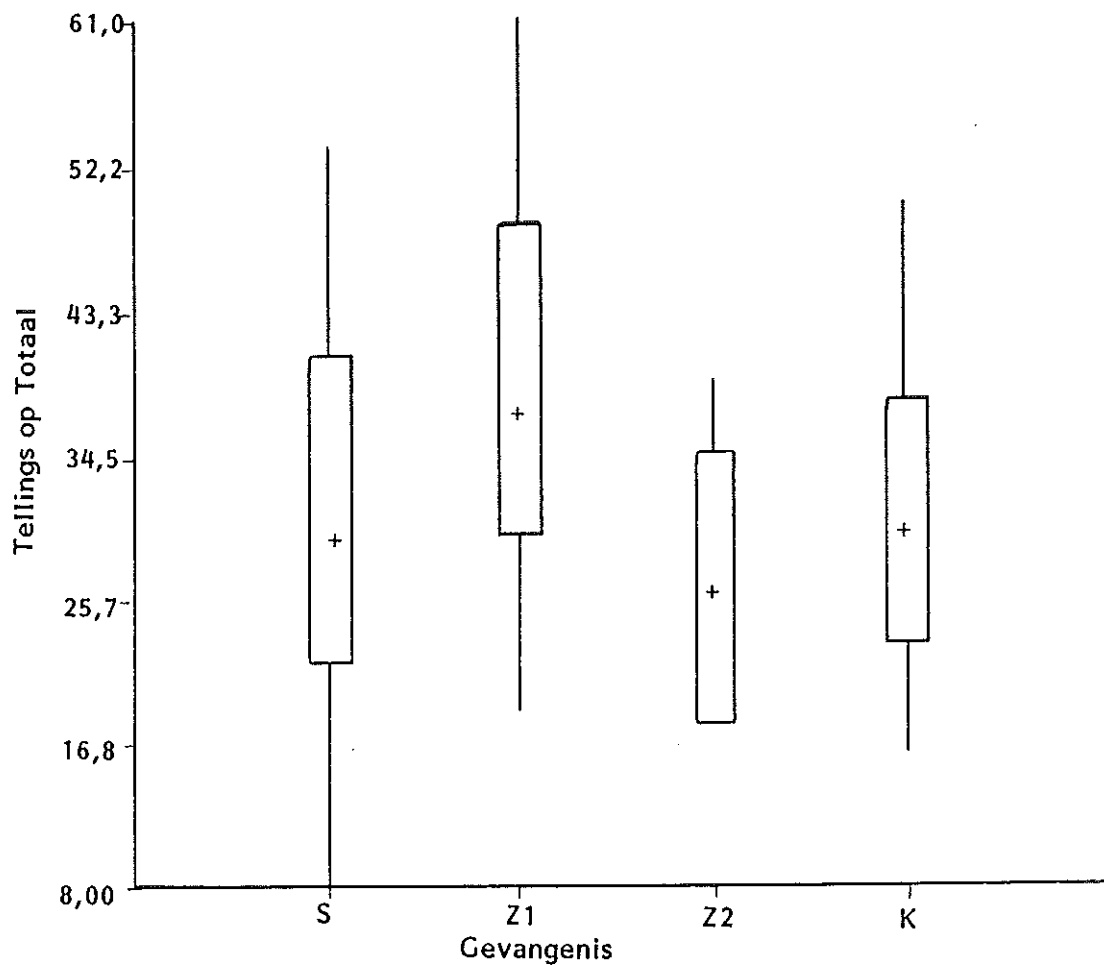
FIGUUR 6 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Haatdraendheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

FIGUUR 7 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Agterdog-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
 + = gemiddeld

FIGUUR 8

Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop en nuwe Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis ten opsigte van die Totale-subskaal van die Buss-Durkeevyandigheidskaal

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwatergevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans Gevangenis
+ = gemiddeld

3. Al vier groepe se gemiddeldes is op die Verbale Aggressie-subskaal geselekteer.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

1. Daar is 'n verskil tussen die verskillende groepe moordenaars volgens hul gevangenisplasing se gemiddelde tellings op enige van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, naamlik Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Verbale Aggressie, Haatdraendheid, Agterdog en/of die Totale Telling.

Hierdie hipotese kan aanvaar word ten opsigte van die subskale Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Haatdraendheid, Agterdog en die Totale Telling, maar nie ten opsigte van die subskaal Verbale Aggressie nie.

9.1.2 Motivering vir ontleding van die moordenaars se gegewens in twee groepe

Volgens 9.1.1 het geblyk dat die groepe moordenaars nie heeltemal homogeen met betrekking tot hul response op die Buss-Durkee-vyandigheidskaal is nie. Dit was veral die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis wat hoër tellings as die ander groepe behaal het. Daar is besluit om die gegewens van die moordenaars in Pretoria Sentraalgevangenis, die oop Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis vir verdere ontleding saam te groepeer en die nuwe Zonderwatergevangenis as 'n afsonderlike groep te hanteer. Om hierdie verdeling verder te verifieer is daar eerstens twee stappe F-toetse op die gegewens toegepas. Die bevindinge word in Tabela 4 en 5 weergegee. Verder is twee t-toetses op die gegewens van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsisuasietoets gedoen. Die bespreking volg na die bespreking van die F-toetse. In Tabel 4 word die groepe van Pretoria Sentraal-, Kroonstad- en die oop Zonderwatergevangenis met mekaar vergelyk. Hierdie groepe word saamgevoeg tot een groep en in Tabel 5 vergelyk met die groep van die nuwe Zonderwatergevangenis.

TABEL 4

Gemiddeldes en waarskynlikheidswaardes van die moordenaars in Sentraal, Zonderwater (Oop) en die Kroonstadgevangenis ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Buss-Durkee subskale	Gemiddeldes			Waarskynlikheids= waardes vir die F-statistiek *
	S	K	Z2	
<u>Aggressie</u>				
Aanranding	4,50	4,20	5,50	0,3441
Indirekte Aggressie	4,26	4,30	3,30	0,2976
Prikkelbaarheid	4,56	4,40	3,70	0,5427
Negativisme	2,30	,80	2,30	0,5728
Verbale Aggressie	7,17	7,50	6,70	0,8148
<u>Vyandigheid</u>				
Haatdraendheid	3,35	3,00	2,80	0,6877
Agterdog	4,54	5,10	3,70	0,4193
Totale skaal	30,69	30,40	28,00	0,7813

S = Sentraal, K = Kroonstad, Z2 = Zonderwater (Oop)

* Die waarskynlikheidswaarde maak gebruik van die standaardafwyking in elke groep. Kyk na Tabel 1 in Bylae C vir detail

Die waarskynlikheidswaardes in Tabel 4 is almal groot (groter as 0,05) en dus kan die hipotese van gelykheid van die gemiddeldes van die moordenaars in Pretoria Sentraal-, Kroonstad Blanke Mans- en die oop Zonderwatergevangenis nie verwerp word nie. Dit maak dus sin om hulle saam te voeg in een groep. Hierdie groep sal voortaan as die M2-moordenaars bekend staan.

TABEL 5

Gemiddeldes en waarskynlikheidswaardes van die moordenaars in Pretoria Sentraal, die Oop Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis saamgegroepeer (M2) en dié in die Nuwe Zonderwatergevangenis (M1) ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Buss-Durkee-subskale	Gemiddeldes		Waarskynlikheidswaardes vir die F-statistiek *
	Saamgevoeg M1	Zonderwater (Nuwe) M2	
Aggressie			
Aanranding	5,84	4,59	0,0153
Indirekte Aggressie	4,87	4,14	0,0612
Prikkelbaarheid	5,81	4,42	0,0070
Negativisme	3,26	2,23	0,0006
Verbale Aggressie	8,32	7,15	0,0474
Vyandigheid			
Haatdraendheid	4,32	3,3	0,0158
Agterdog	6,19	4,50	0,0016
Totaal	38,61		0,0006

M1 = Die Nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = Pretoria Sentraal, die Oop Zonderwatergevangenis en Kroonstad Blanke Mans Gevangenis

* = Die waarskynlikheidswaarde maak gebruik van die standaardafwyking in elke groep. Kyk na Tabel 1 in Balae C vir detail

Die waarskynlikheidswaardes in Tabel 5 is almal klein (kleiner as 0,05) en die hipotese van gelykheid van die gemiddeldes van die saamgevoegde groepe en die groep in die nuwe Zonderwatergevangenis moet dus verwerp word. Die M1-groep is dus verskillend van die M2-groep.

Volledig geskakelde trosvorming is gedoen met die gegewens van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en daar is gevind dat twee trosse gevorm word: een wat uit 75, en 'n ander wat uit 36 moordenaars bestaan. Van die groep van 36 was 20 afkomstig uit die nuwe Zonderwatergevangenis. Die

om 20 of meer in 'n groep van 36 te kry wanneer die toedeling ewekansig is, is kleiner as 0,1 persent. Dieselfde trosanalise is met die gegewens van die Prentsituasietoets gedoen en daar is gevind dat twee trosse gevorm word: een wat uit 67, en 'n ander wat uit 45 moordenaars bestaan. Van die groep van 45 was 24 afkomstig uit die nuwe Zonderwatergevangenis. Die waarskynlikheid om 24 of meer in 'n groep van 45 te kry wanneer die toedeling ewekansig is, is kleiner as 0,1 persent. Hierdie gegewens steun dus die bevinding dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis verskil van die saamgevoegde groep moordenaars, en daar sal dus voortaan met vyf groepe gewerk word naamlik, nie-oortreders, diewe, aanranders en die twee groepe moordenaars (M1 en M2).

9.2 VERGELYKING VAN DIE TWEE GROEPE MOORDENAARS, DIEWE, AANRANDERS EN NIE-OORTREDERS SE RESULTATE TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE-EKSPRESSIE, PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING EN BIOGRAFIESE EN DEMOGRAFIESE ASPEKTE

Die vyf groepe, naamlik die nie-oortreders, diewe, aanranders, saamgevoegde groep moordenaars (M2) en die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) se resultate sal vervolgens bespreek word ten opsigte van aggressie-ekspressie soos geëvalueer deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets, ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering soos geëvalueer deur die 16 PF en die TAT, en ten opsigte van enkele biografiese en demografiese gegewens soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

9.2.1 Vergelyking van die twee groepe moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van aggressie-ekspressie

Die resultate van die vyf groepe ten opsigte van aggressie-ekspressie soos geëvalueer deur die Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Prentsituasietoets word vervolgens bespreek.

9.2.1.1 Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Die resultate van die vergelyking van die gemiddelde tellings van die diewe, aanranders en moordenaars in Pretoria Sentraal, die oop Zonderwater- en Kroonstadgevangenis en dié in die nuwe Zonderwatergevangenis en die nie-oortreders word in Tabel 6 aangegee.

TABEL 6

Vergelyking van die diewe, aanranders, die twee groepe moordenaars en die nie-oortreders se hoogste gemiddeldes ten opsigte van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

Buss-Durkee-subskale	Beskrywende raamwerk gemiddeldes *					Inferensiële raamwerk deelversamelings **				
	S	D	A	M1	M2	S	D	A	M1	M2
Aggressie										
Aanranding			+					+	+	
Indirekte Aggressie			+			+		+	+	
Prikkelbaarheid			+				+	+	+	
Negativisme			+			+	+	+	+	
Verbale Aggressie			+			+	+	+	+	
Vyandigheid										
Haatdraendheid			+				+	+	+	
Agterdog			+				+	+	+	
Totale skaal			+					+	+	

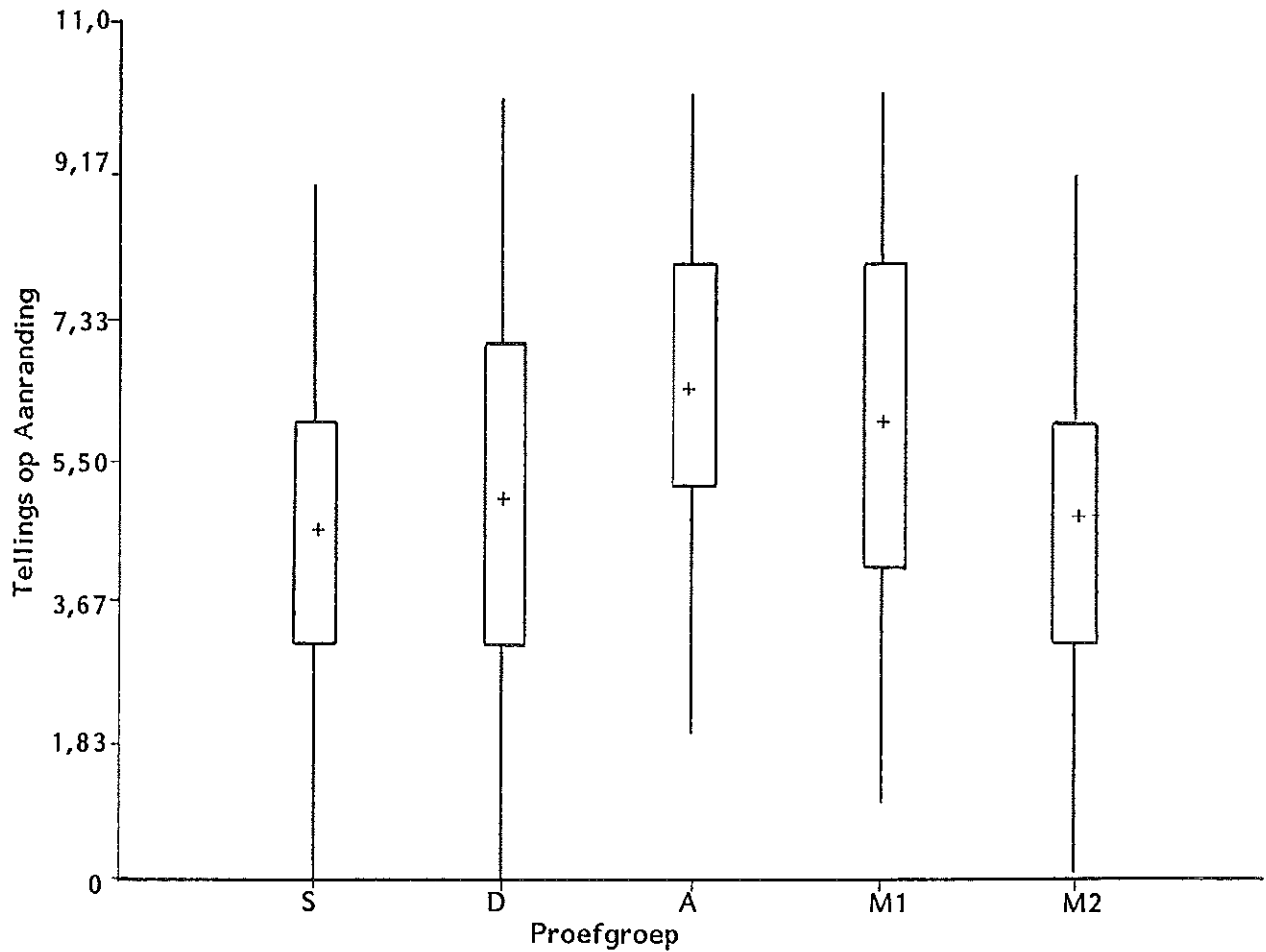
S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

* Die hoogste gemiddelde word aangegee

** Deelversamelings van die versameling nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars met 90% waarskynlikheid vir korrekte seleksie

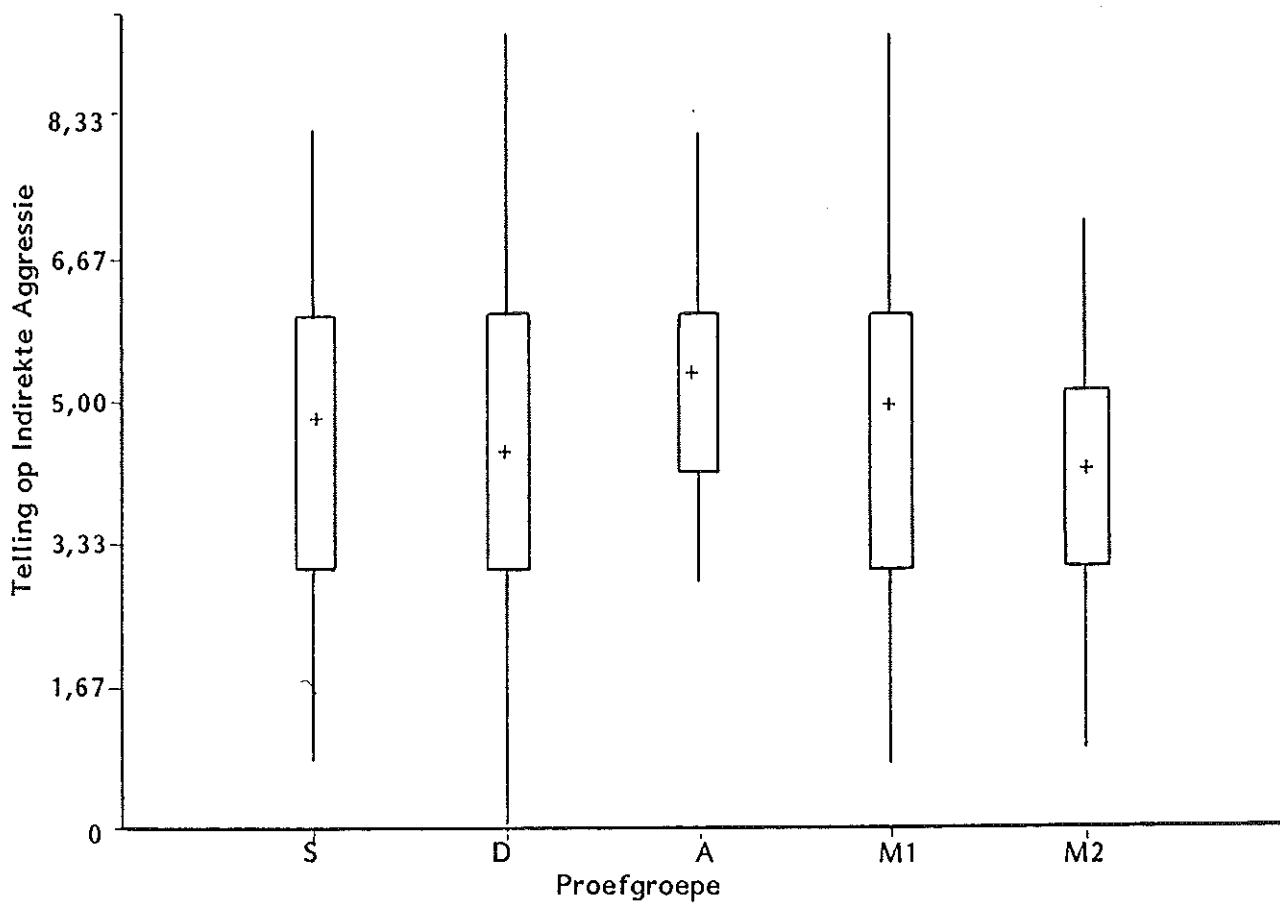
Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 6:

1. Vanuit die beskrywende raamwerk gesien, het die aanranders konsekwent die hoogste gemiddeld behaal op al die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal.
2. Die seleksieprosedures het deurlopend die aanranders en die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis op al die subskale geselekteer.
3. Die saamgevoegde groep moordenaars is nie op een van die subskale geselekteer nie.

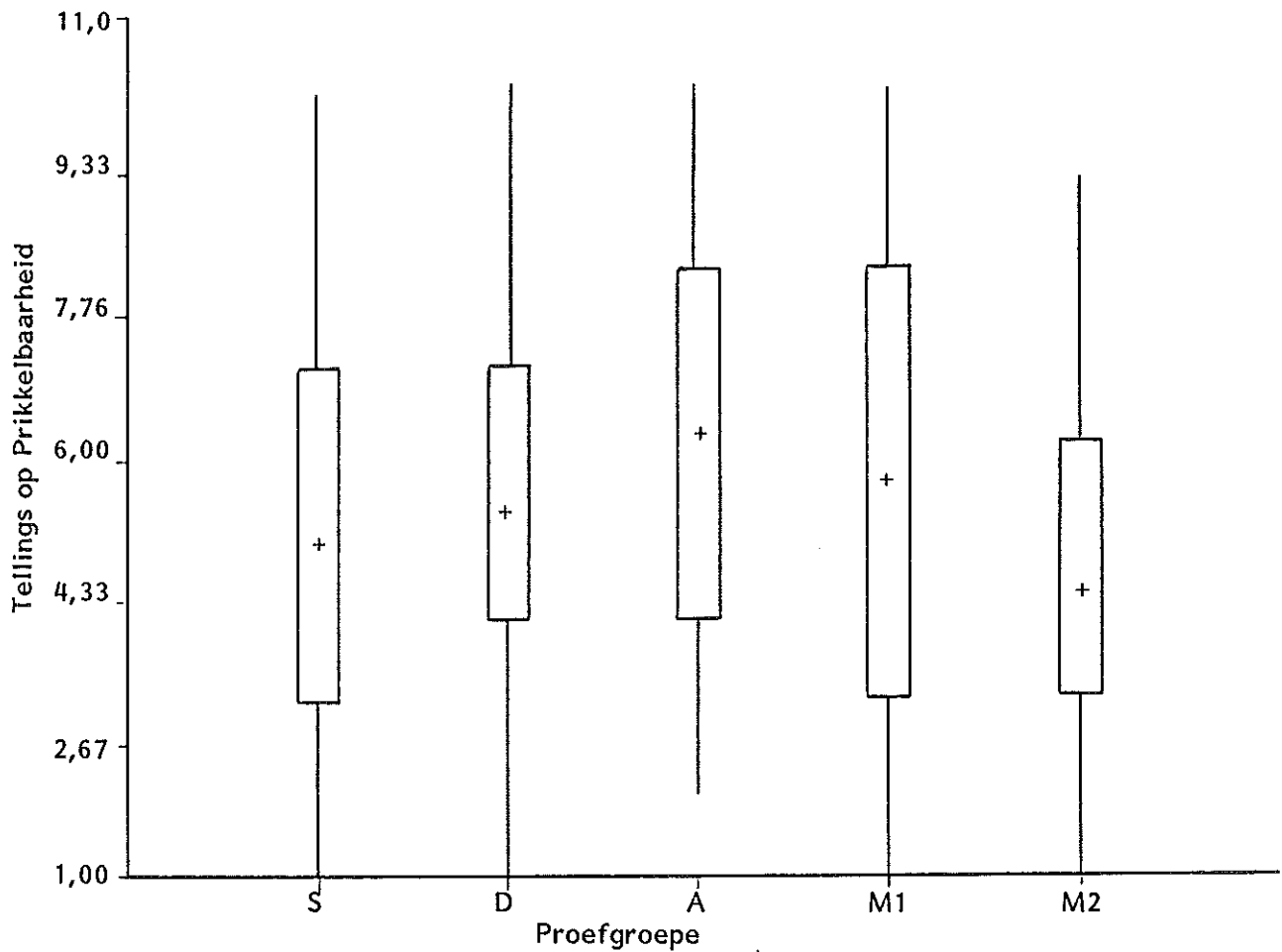
FIGUUR 9 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, dieve, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Aanranding-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = dieve, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

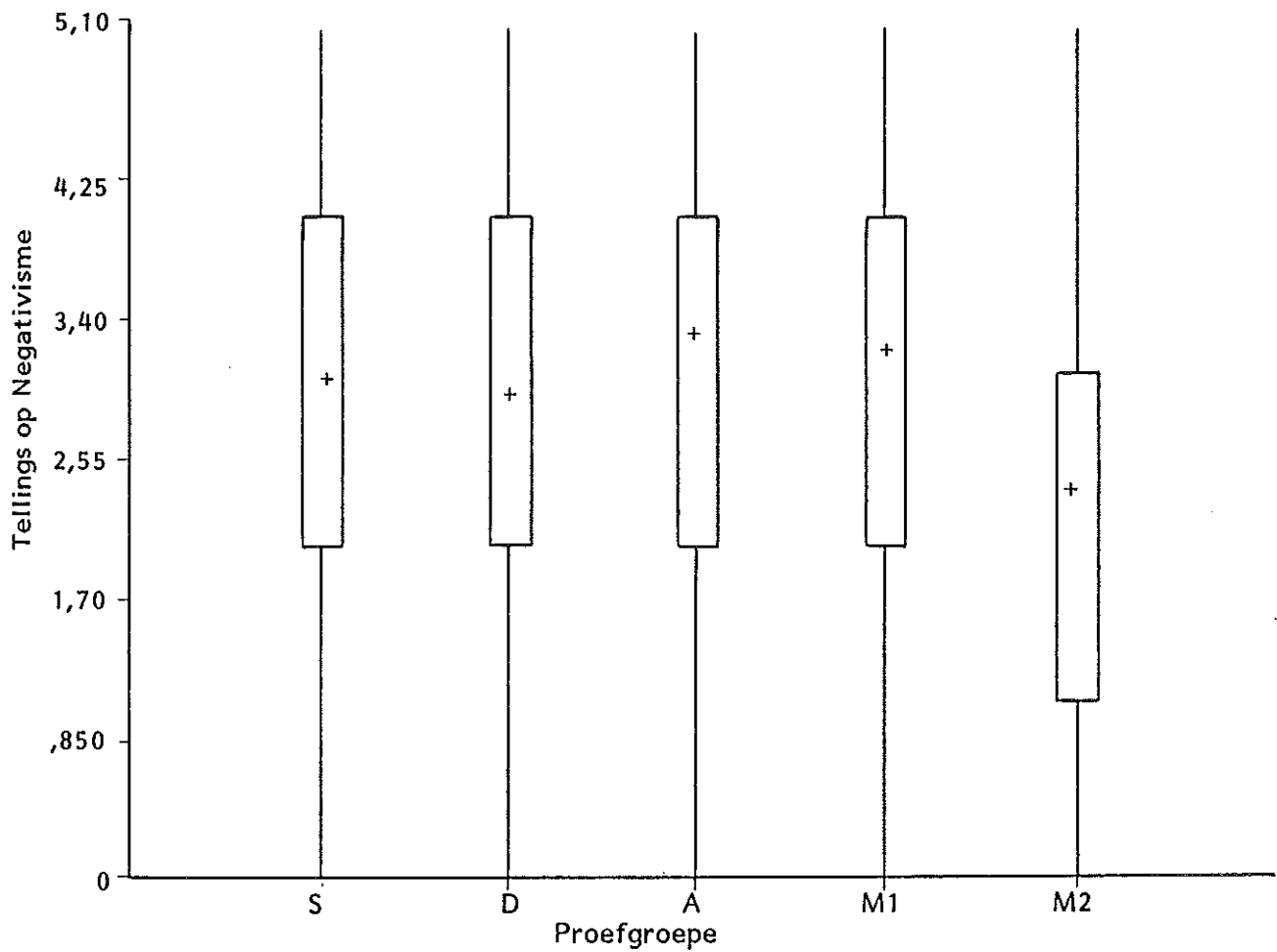
FIGUUR 10 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanraders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Indirekte Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanraders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

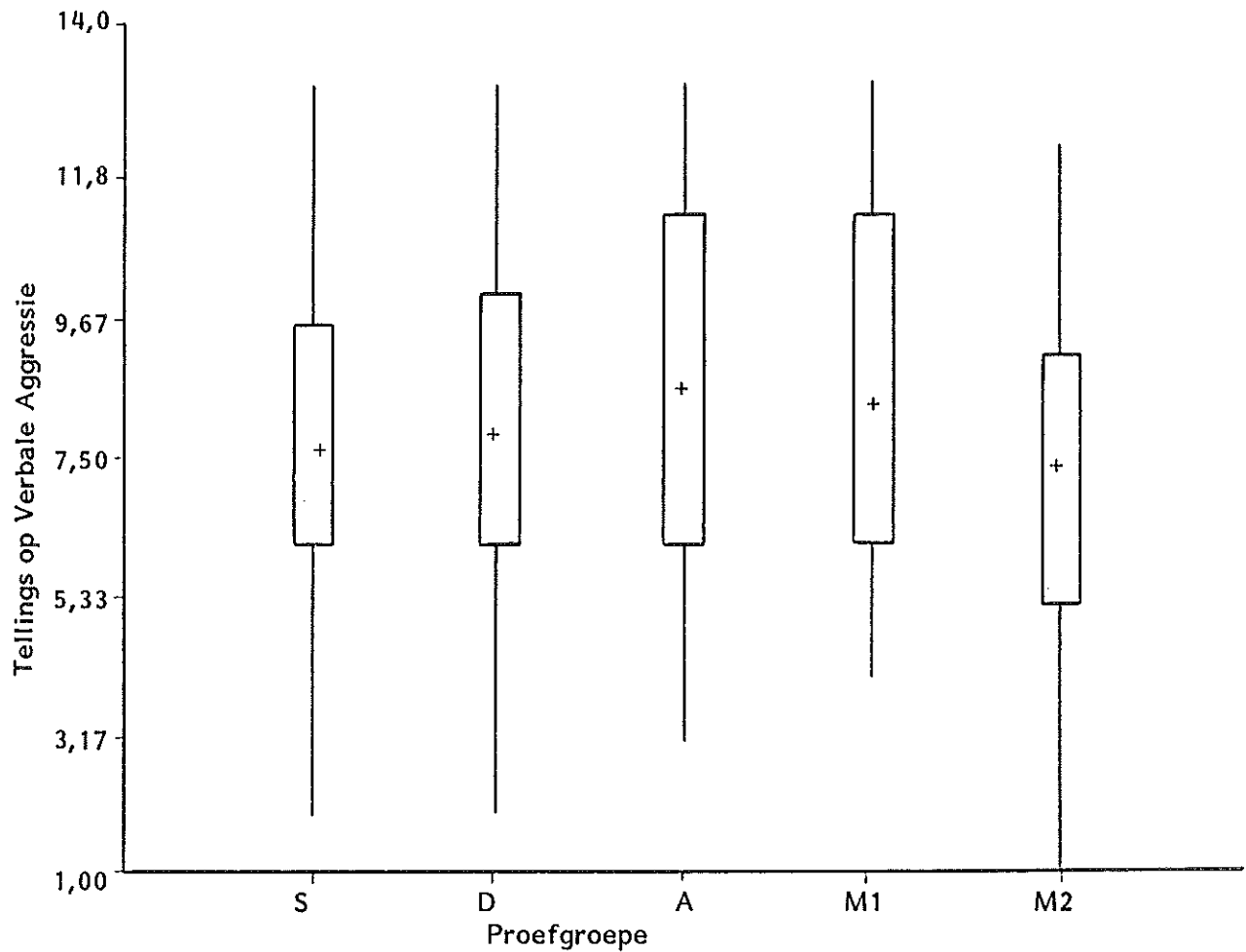
FIGUUR 11 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders, en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Prikkelbaarheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

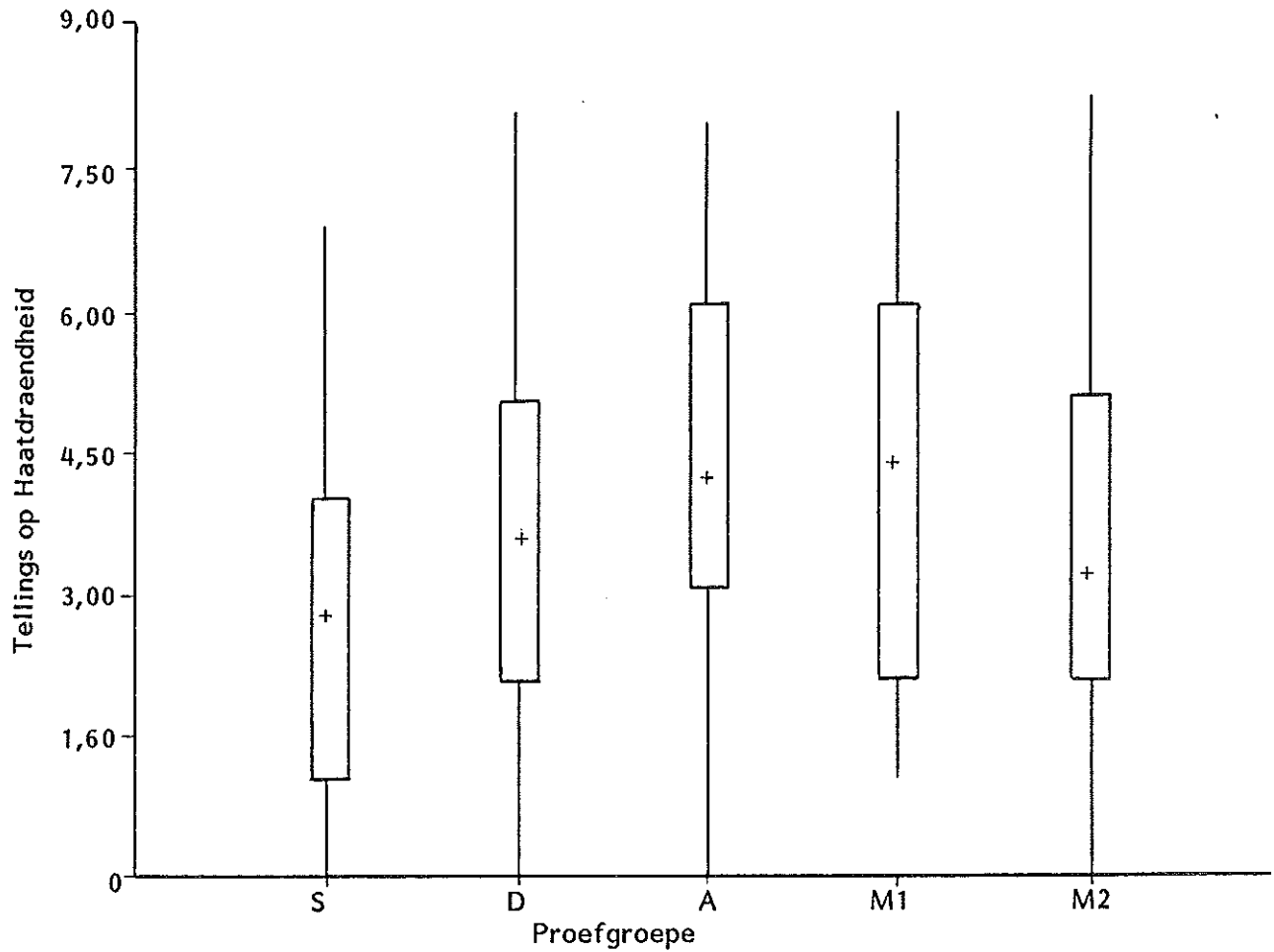
FIGUUR 12 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, die diewe, aanraders, en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Negativisme-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanraders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

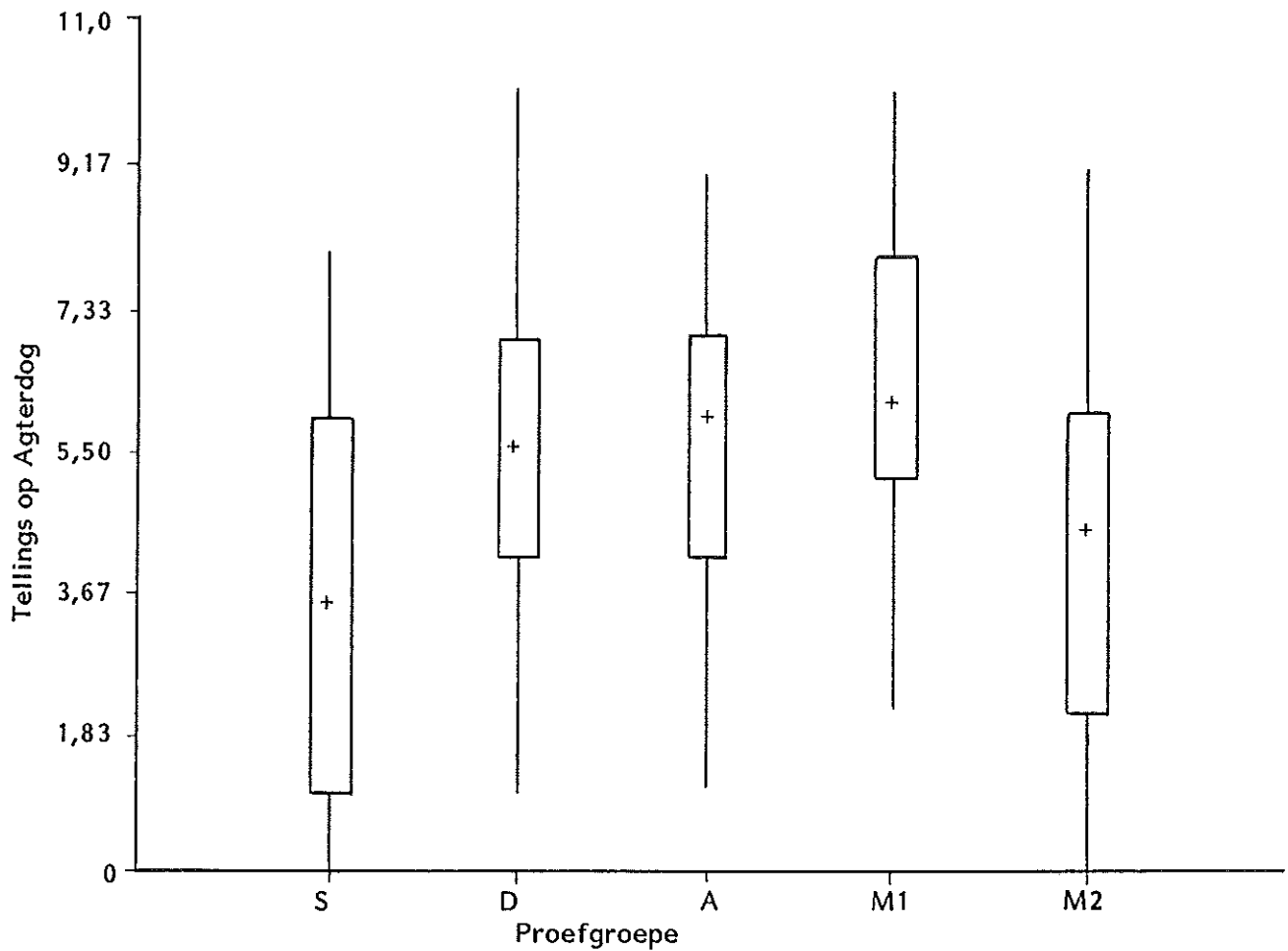
FIGUUR 13 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Verbale Aggressie-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

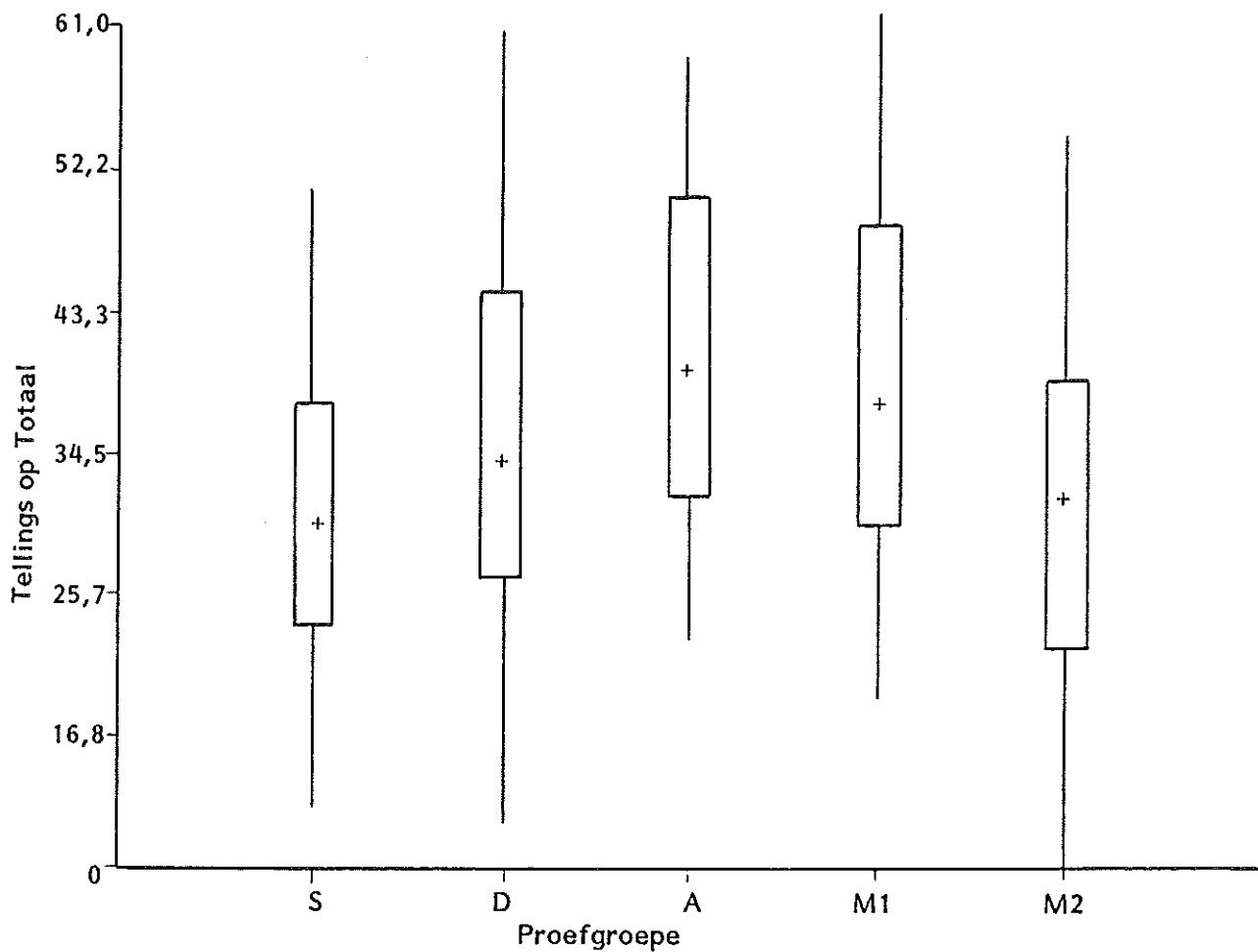
FIGUUR 14 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanraders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Hatdraendheid-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanraders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

FIGUUR 15 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Agterdog-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
+ = gemiddeld

FIGUUR 16 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Totale-subskaal van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

1. Daar is 'n verskil tussen die moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders se gemiddelde tellings op enige van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal, naamlik Aanranding, Indirekte Aggressie, Prikkelbaarheid, Negativisme, Verbale Aggressie, Haatdraendheid, Agterdog en/of die Totale Telling.

Ten opsigte van elkeen van sowel die subskale as die Totale Skaal word hierdie hipotese ondersteun, met ander woorde daar is verskille tussen die groepe.

9.2.1.2 Die Prentsituasietoets

Die resultate van die Prentsituasietoets ten opsigte van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders word in Tabel 7 weergegee.

TABEL 7

Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders se gemiddeldes ten opsigte van die Prentsituasietoets

Subskale	Beskrywende raamwerk gemiddeldes *					Inferensiële raamwerk deelversamelings **				
	S	D	A	M1	M2	S	D	A	M1	M2
<u>Tipe aggressie</u>										
Direk			+				+	+	+	+
Ontkenning		+				+	+	+	+	+
<u>Effek van respons</u>										
Konstruktief					+		+		+	+
Destruktief			+				+	+	+	

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

* Die hoogste gemiddeld word aangegee

** Deelversamelings van die versameling nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars met 90% vir korrekte seleksie

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 7:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

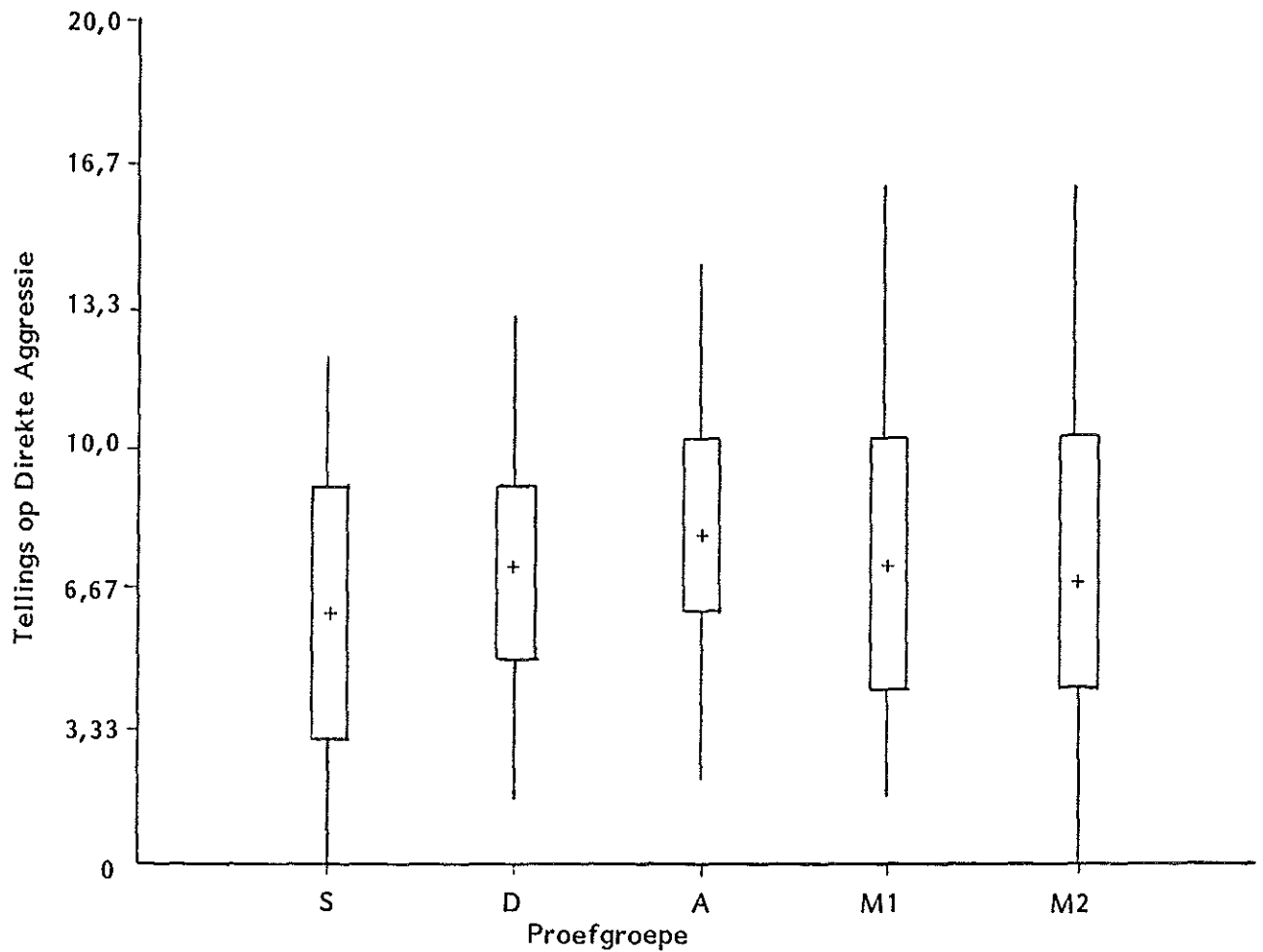
1. Die aanranders het die hoogste gemiddeldes behaal vir Direkte en Destruktiewe Aggressie.
2. Die diewe het die hoogste gemiddeld vir die Ontkenning van Aggressie behaal.
3. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het nêrens die hoogste telling nie.
4. Die saamgevoegde groep moordenaars het die hoogste gemiddeld vir Konstruktiewe Aggressie behaal.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. Al vyf groepe is geselekteer vir die Ontkenning van Aggressie.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is geselekteer vir sowel Direkte Aggressie as vir Konstruktiewe en Destruktiewe Aggressie.
3. Die saamgevoegde groep moordenaars is geselekteer vir Direkte en Konstruktiewe Aggressie.
4. Die aanranders is geselekteer vir Direkte en Destruktiewe Aggressie.

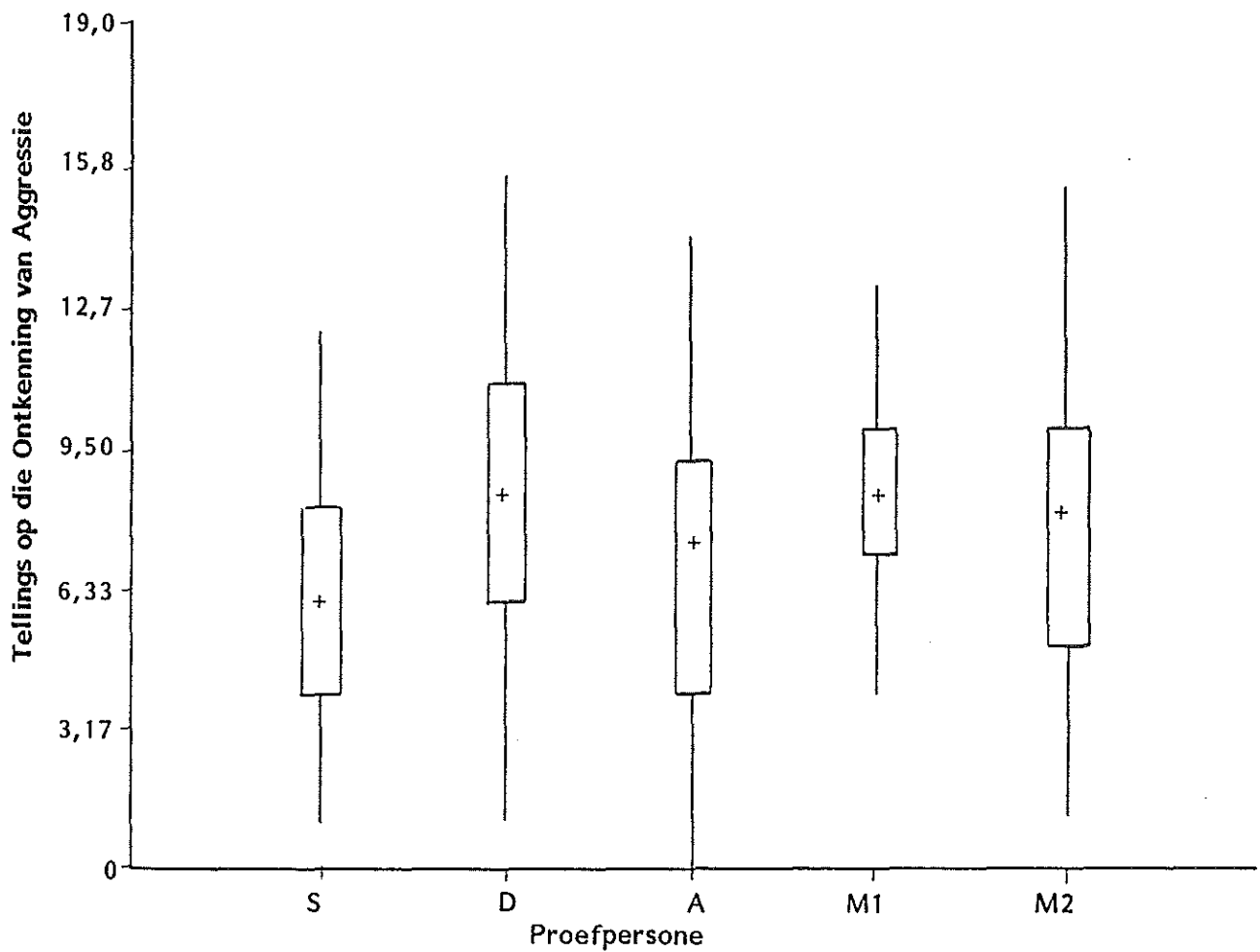
Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

2. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders se gemiddelde tellings ten opsigte van enige van die subskale van die Prentsituasietoets, naamlik Direkte en Ontkenning van Aggressie, en Konstruktiewe en Destruktiewe Response. Die hipotese word ondersteun ten opsigte van Direkte Aggressie, Konstruktiewe en Destruktiewe Response, maar nie ten opsigte van die subskaal Ontkenning van Aggressie nie.

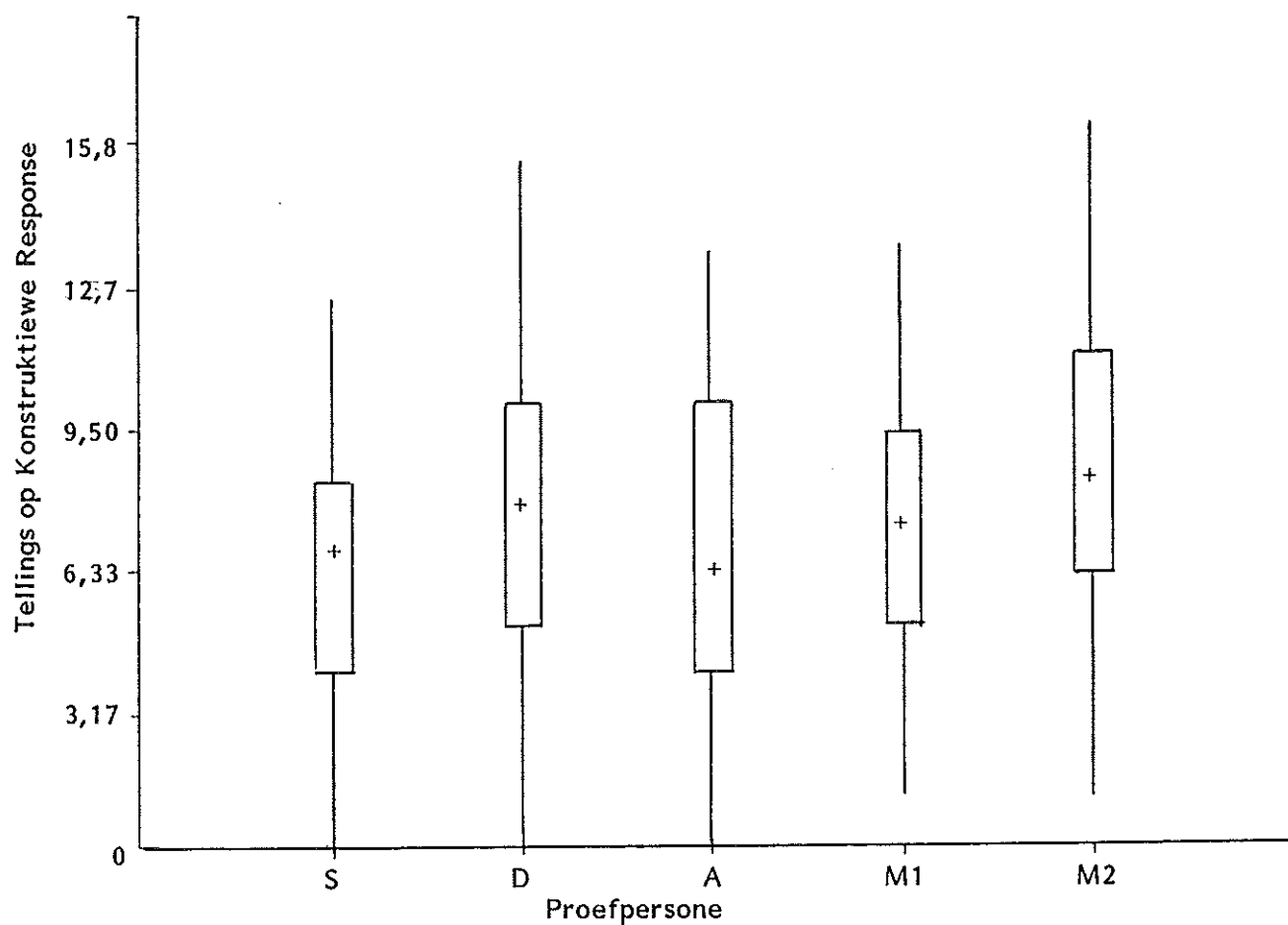
FIGUUR 17 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, dieve, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Direkte Aggressie-subskaal van die Prentsituasietoets

S = Pretoria Sentraal; Z1 = moordenaars in die nuwe Zonder=
watergevangenis; Z2 = moordenaars in die oop Zonderwater=
gevangenis; K = moordenaars in die Kroonstad Blanke Mans
Gevangenis
+ = gemiddeld

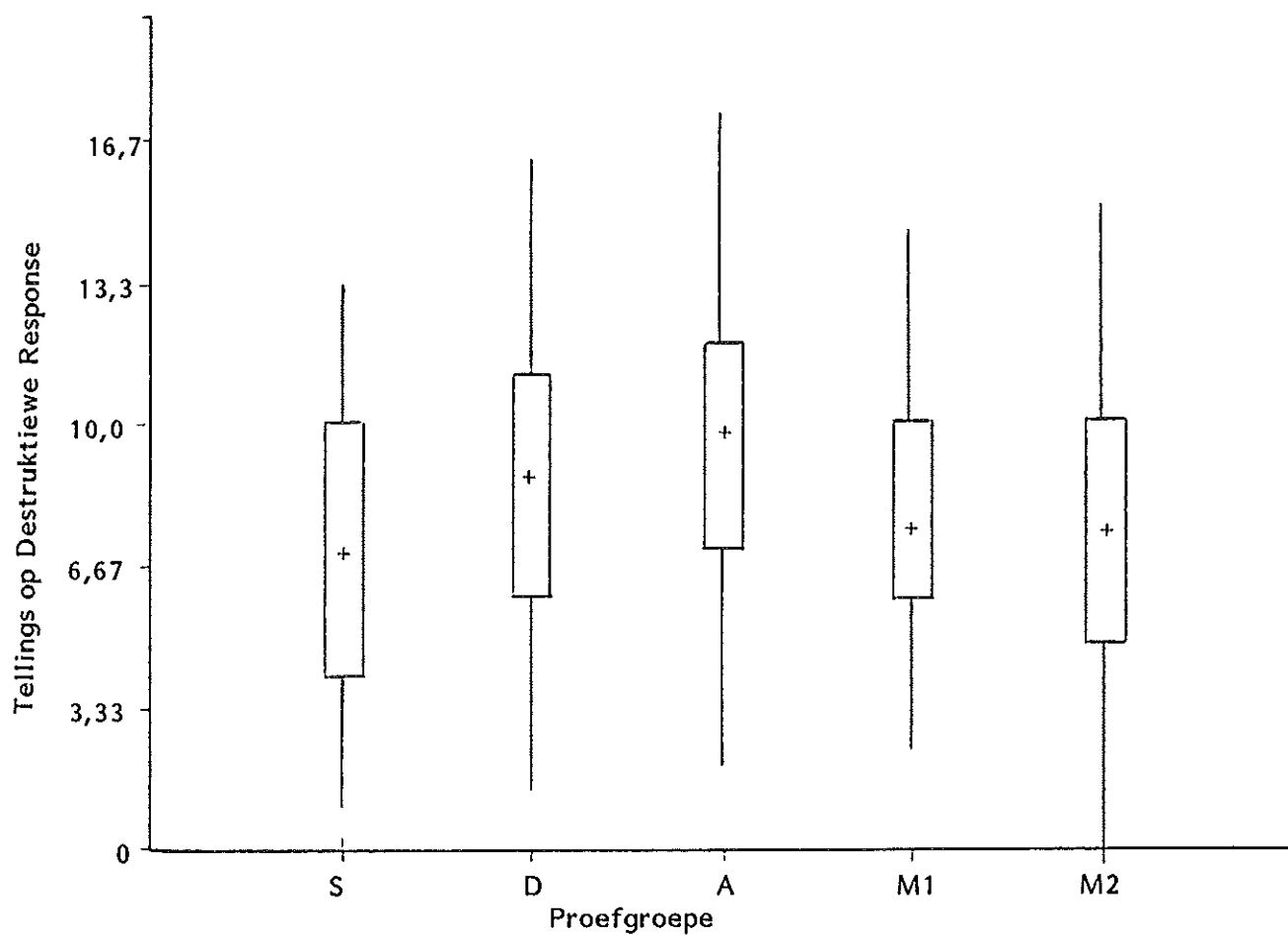
FIGUUR 18 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Ontkenning van Aggressie-subskaal van die Prentsituasietoets

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

FIGUUR 19 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders aanraders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Konstruktiewe Respons-subskaal van die Prentsituasietoets

S = nie-oortreders, D = dewers, A = aanraders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
+ = gemiddeld

FIGUUR 20 Vergelyking van die hoogste gemiddelde tellings van die nie-oortreders aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die Destruktiwe Respons-subskaal van die Prentsituasietoets

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars
 + = gemiddeld

9.2.2 Vergelyking van die twee groepe moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering

Die resultate van die vyf proefgroepe ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering soos geëvalueer deur die 16 PF en die TAT word vervolgens bespreek.

9.2.2.1 Die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys

In Hoofstuk 8 is daarop gewys dat die 16 PF se faktore twee interpreteerbare pole het, wat negatief korreleer, beide hoë en lae tellings is dus betekenisvol. Daar sal eerstens na die vergelyking van die hoogste gemiddeldes tussen die groepe gekyk word en tweedens sal die laagste gemiddeldes vergelyk word. Die resultate word in Tabelle 8 en 9 weergegee.

Hierdie gemiddeldes lê egter almal binne die middelgroep van die normale verspreiding, dit wil sê tussen en ingeslote stiene 4 en 7. Omdat gebruik van slegs die gemiddeldes 'n beperkte beeld gee is daar besluit om ook ondersoek in te stel na hoe dikwels ekstreme tellings (stiene 1 tot 3 en 8 tot 10) op faktore by die verskillende groepe voorkom. Hierdie resultate word in Tabel 10 weergegee.

9.2.2.1.1 Vergelyking van die vyf groepe ten opsigte van die hoogste gemiddelde tellings op die onderskeie faktore van die 16 PF

Die resultate van die vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die hoogste gemiddelde tellings op die faktore van die 16 PF word in Tabel 8 weergegee.

TABEL 8

Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van die hoogste gemiddelde tellings van al die faktore van die 16 PF

16 PF subskale	Beskrywende raamwerk gemiddeldes *					Inferensiële raamwerk deelversamelings **				
	S	D	A	M1	M2	S	D	A	M1	M2
A					+	+	+		+	+
B					+	+	+	+	+	+
C	+					+		+	+	+
E				+		+	+	+	+	
F	+					+		+	+	
G	+					+				+
H				+		+		+	+	+
I		+					+		+	
L	+					+	+	+	+	
M		+					+	+	+	+
N	+					+	+	+	+	+
O			+			+	+	+	+	
Q1		+					+	+	+	+
Q2		+				+	+	+	+	+
Q3					+	+			+	+
Q4		+				+	+	+	+	+
QI	+					+		+	+	
QII			+			+	+	+	+	
QIII			+			+	+	+	+	+
QIV				+		+	+	+	+	

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

* Die hoogste gemiddelde word aangegee

** Deelversamelings van die versameling nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars met 90%-waarskynlikheid vir korrekte seleksie

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 8:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die aanranders het die hoogste tellings behaal op faktore O, Q_{II}, Q_{III}.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die hoogste tellings behaal op faktore E, H en Q_{IV}.
3. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste tellings behaal op faktore A, B en Q₃.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. Die seleksiemetodes kon nie 'n vaste patroon onderskei nie.
2. Op faktore B, N, Q₂, Q₄ en Q_{III} is al die groepe geselekteer.
3. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) is op feitlik al die faktore geselekteer met die uitsondering van faktor G, terwyl die saamgevoegde groep moordenaars nie op faktore E, F, I, L, O, Q_I, Q_{II} en Q_{IV} geselekteer is nie.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

3. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diene, aanranders en 'n groep nie-oortreders se hoogste gemiddelde tellings ten opsigte van al die faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, G, H, I, L, M, N, Q, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV}.

Hierdie hipotese word ondersteun ten opsigte van faktore A, C, E, F, G, H, I, L, M, O, Q₁, Q₃, Q_I, Q_{II} en Q_{IV}, maar nie ten opsigte van faktore B, N, Q₂, Q₄ en Q_{III} nie.

9.2.2.1.2 Vergelyking van die vyf groepe ten opsigte van die laagste gemiddelde tellings op die onderskeie faktore van die 16 PF

Die resultate van die vergelyking van die laagste gemiddeldes van die vyf groepe ten opsigte van die faktortellings op die 16 PF word in Tabel 9 weergegee.

TABEL 9

Vergelyking van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die laagste gemiddelde tellings op al die faktore van die 16 PF

16 PF subskale	Beskrywende raamwerk gemiddeldes *					Inferensiële raamwerk deelversamelings **				
	S	D	A	M1	M2	S	D	A	M1	M2
A			+			+	+	+	+	+
B			+			+	+	+	+	+
C		+					+	+	+	
E					+	+	+	+		+
F					+		+	+		+
G		+					+	+	+	
H			+				+	+		+
I	+					+		+		+
L					+					+
M	+					+		+	+	
N			+			+	+	+	+	+
O					+	+			+	+
Q1	+					+		+	+	+
Q2	+					+	+	+	+	+
Q3			+			+	+	+	+	
Q4					+	+	+	+	+	+
QI					+		+	+		+
QII					+	+			+	+
QIII		+				+	+	+	+	+
QIV					+	+		+		+

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

* Die hoogste gemiddelde word aangegee

** Deelversamelings van die versameling nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars met 90%-waarskynlikheid vir korrekte seleksie

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 9:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die aanranders het die laagste tellings behaal op faktore A, B, H, N en Q₃.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het nie die laagste gemiddelde gehad op enige van die faktore nie.
3. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die laagste tellings op faktore E, F, L, O, Q₄, Q_I, Q_{II} en Q_{IV} behaal.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. Die seleksieprosedures kon nie 'n vaste patroon onderskei nie.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) is die enigste groep wat op faktor L geselekteer is.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

4. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders se laagste gemiddelde tellings ten opsigte van enige faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV}.

Die hipotese word ondersteun ten opsigte van faktore C, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₃, Q_I, Q_{II} en Q_{IV}, maar nie ten opsigte van faktore A, B, Q₂, Q₄ en Q_{III} nie.

9.2.2.1.3 Vergelyking van die diewe, aanranders, en twee groepe moordenaars ten opsigte van die persentasie ekstreme tellings op enkele faktore van die 16 PF

Die ondersoek na die persentasie van tellings wat tussen stiene 1 en 3 en tussen stiene 8 en 10 lê, toon dat daar heelwat uiterstes voorkom, en dus afwykings van die normale verspreidingskurwe en -persentasies verteenwoordig. Stiene word met behulp van normgroepe bepaal en in die normgroep is die

persentasietellings tussen sowel stiene 1 en 3 as stiene 8 en 10, 16%. Daar is besluit om net faktore en groepe waarvan en waarby die persentasies tussen stiene 1 en 3 en stiene 8 en 10 hoër as 30% is, te rapporteer, aangesien hierdie verskil nie aan toevallige faktore toegeskryf kan word nie (30% is ongeveer twee standaardafwykings hoër as 16% in die onderhawige groepe). Dit is opvallend dat nie by 'n enkele faktor 'n normafwykende persentasie ekstreme stientellings by die nie-oortredergroep verkry is nie.

TABEL 10

Vergelyking van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders op faktore waarby 'n normafwykende verspreiding van tellings in ekstreme stiengroepe (1 tot 3 en 8 tot 10) voorgekom het (meer as 30% per groep in plaas van 16%)

FAKTOR	STIENE	PERSENTASIE				
		S	D	A	M1	M2
B	1-3		34,88		38,71	
C	1-3		41,86	52,00	38,71	
F	1-3		32,56			36,49
G	1-3		36,43		35,48	
H	1-3		36,43			31,08
	8-10				32,26	
I	8-10		48,06	32,00	45,16	
L	1-3					48,65
N	1-3			36,00	35,48	
O	1-3					36,49
	8-10		37,21	52,00	32,26	
Q1	8-10		34,88		32,26	35,14
Q2	8-10			36,00	32,26	
Q4	1-3					33,78
QI	1-3		46,51	44,00	32,26	52,70
QII	8-10			40,00		
QIV	8-10			32,00		

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 10:

- (a) Heelwat van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het lae tellings (stiene 1 tot 3) op faktore B, C, G, N, Q₂ en Q_I gehad, en hoë tellings (stiene 8 tot 10) op faktore H, I en O gehad.
- (b) Heelwat van die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het lae tellings op faktore F, H, L, O, Q₁, Q₄ en Q_I gehad.
- (c) 'n Groot persentasie van die aanranders het lae tellings op faktore C, N, Q₂ en Q_I, en hoë tellings op faktore I, O, Q_{II} en Q_{IV} gehad.
- (d) Heelwat van die diewe het lae tellings op faktore B, C, F, G, H, Q₁ en Q_I, en hoë tellings op faktore I en O gehad.
- (e) Die nie-oortreders het nie op een van die faktore normafwykende ekstreme stientellings behaal nie.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

- 5. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders op enige van die faktore van die 16 PF, naamlik A, B, C, E, F, G, H, I, L, M, N, O, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_I, Q_{II}, Q_{III} en Q_{IV} waarby 'n normafwykende verspreiding van tellings in ekstreme stengroepe (1 tot 3 en 8 tot 10) voorgekom het (meer as 30% per groep in plaas van 16%).

Die hipotese word ondersteun ten opsigte van faktore B, C, F, G, H, I, L, N, O, Q₁, Q₂, Q₄, Q_I, Q_{II} en Q_{III}.

9.2.2.2 Die Tematiese Appersepsietoets

9.2.2.2.1 Kaart 1 : Hantering van verantwoordelikheidseise

Die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van die hantering van verantwoordelikheidseise, soos gemeet deur Kaart 1 van die TAT word in Tabel 11 aangegee.

TABEL 11

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die wyse van hantering van verantwoordelikheidseise (TAT, Kaart 1)

KAART 1	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	4,00	12,40	24,00	6,25	10,81
Eis van buite : verset	16,00	5,43	0,00	3,13	5,41
Eis van buite : passief	20,00	14,73	4,00	9,38	10,81
Eis van buite : hanteer konstruktief	12,00	21,71	4,00	21,88	12,16
Eis van binne : geen reaksie	24,00	26,36	44,00	31,25	39,19
Eis van binne : negatief hanteer	8,00	8,53	12,00	9,38	5,41
Eis van binne : konstruktief hanteer	16,00	10,85	12,00	18,75	16,22

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk uit Tabel 11:

1. Die aanranders het die meeste verhale vertel waarin daar geen projeksie van verantwoordelikheidseise was nie. Dit kan moontlik daarop kan dui dat hulle verantwoordelikhede nie eien nie.
2. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie persone gehad wat verantwoordelikheidseise passief of met verset hanteer het.
3. Die diewe en die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die hoogste persentasie persone gehad wat eise van buite herken en positief hanteer het. Dit kan moontlik 'n effek van rehabilitasie wees.
4. Die aanranders het die hoogste persentasie persone gehad wat eise van binne geprojekteer het en dit negatief hanteer het of nie gerealiseer het nie. Dit kan moontlik dui op impulsgeneigde tipe gedrag.

5. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die hoogste persentasie persone gehad wat eise van binne, wat konstruktief hanteer is, geprojekteer het.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

Die verwagte frekwensie van 40% van die selle was kleiner as 5 (rye Ontkenning, Passiewe Hantering en Verset). Vir die toepassing van die Chi-kwadraat toets op rye Eise van Binne, Negatiewe Hantering en Realisering is 'n p-waarde van 0,067 verkry, wat dui op 'n onbeduidende verskil tussen die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

6. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die hantering van verantwoordelikheidseise, soos gemeet deur Kaart 1 van die TAT.

Ofskoon dit op die oog af in Tabel 11 lyk of die resultate die bogenoemde hipotese van verskille ten opsigte van die groepe met betrekking tot die projeksie en hantering van verantwoordelikheidseise steun, kan dit nie bevestig word deur die resultate verkry vanuit die inferensiële raamwerk nie, en word konserwatief gekonkludeer dat die huidige resultate nie bogenoemde hipotese steun nie.

9.2.2.2.2 Kaart 4 : Heteroseksuele verhoudings

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van Kaart 4 van die TAT word in Tabel 12 weergegee.

TABEL 12

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die mate van herkenning van en die kwaliteit van heteroseksuele verhoudings (TAT, Kaart 4)

KAART 4	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	2,00	3,88	8,00	6,45	2,70
Negatiewe interaksie	58,00	65,89	76,00	48,39	60,81
Positiewe interaksie	40,00	30,23	16,00	45,16	36,49
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 12:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die aanranders het die swakste heteroseksuele verhoudings, en die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis die beste verhoudings geprojekteer.
2. Die aanranders het die minste heteroseksuele verhoudings geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. Die verwagte frekwensie van 26% van die selle was kleiner as 5 (eerste ry Geen Projeksie). Vir die toepassing van 'n Chi-kwadraat-toets op die rye Negatiewe Interaksie en Positiewe Interaksie is 'n p-waarde van 0,136 verkry wat daarop dui dat die groepe nie beduidend verskil nie.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

7. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van heteroseksuele verhoudings soos gemeet deur Kaart 4 van die TAT.

Ofskoon dit op die oog af lyk in Tabel 12 of die resultate die bogenoemde

hipotese ondersteun, kan dit nie bevestig word deur die resultate verkry vanuit die inferensiële raamwerk nie, en word konserwatief gekonkludeer dat die huidige resultate nie bogenoemde hipotese steun nie.

9.2.2.2.3 Kaart 6 BM : Moeder-seunverhouding

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van Kaart 6 BM van die TAT word in Tabel 13 weergegee.

TABEL 13

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die herkenning van en kwaliteit van die moeder-seunverhouding (TAT, Kaart 6 BM)

Kaart 6 BM	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	28,00	20,16	32,00	35,48	16,22
Negatiewe interaksie	22,00	37,98	28,00	22,58	24,32
Positiewe interaksie	50,00	41,86	40,00	41,94	59,46
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 13:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die diewe het die swakste moeder-seunverhoudings geprojekteer en die saamgevoegde groep moordenaars (M2) die beste verhoudings.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die minste moeder-seunverhoudings geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

'n Chi-kwadraat-toets is op die gegewens toegepas en 'n p-waarde van 0,073 is verkry wat daarop dui dat die groepe nie beduidend verskil nie.

Op grond van die bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

8. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van die moeder-seunverhouding soos gemeet deur Kaart 6 BM van die TAT.

Ofskoon dit op die oog af in Tabel 13 lyk of die resultate bogenoemde hipotese ondersteun, kan dit nie bevestig word deur die resultate verkry vanuit die inferensiële raamwerk nie, en word konserwatief gekonkludeer dat die huidige resultate nie bogenoemde hipotese steun nie.

9.2.2.2.4 Kaart 7 BM: Vader-seunverhouding

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van Kaart 7 BM van die TAT word in Tabel 14 gerapporteer.

TABEL 14

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die herkenning en kwaliteit van die vader-seunverhouding (TAT, Kaart 7 BM)

Kaart 7 BM	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	46,00	32,56	48,00	25,81	33,78
Negatiewe interaksie	12,00	26,36	16,00	16,13	17,57
Positiewe interaksie	42,00	41,09	36,00	58,06	48,65
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 14:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die diewe het die swakste vader-seunverhoudings geprojekteer en die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die beste verhoudings geprojekteer.
2. Die aanranders het die minste vader-seunverhoudings geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. 'n Chi-kwadraat-toets is op die gegewens toegepas en 'n p-waarde van 0,198 is verkry wat daarop dui dat die groepe nie beduidend verskil nie.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

9. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en kwaliteit van die vader-seunverhouding soos geëvalueer deur Kaart 7 BM van die TAT.

Ofskoon dit op die oog af in Tabel 14 lyk of die resultate die bogenoemde hipotese steun, kan dit nie bevestig word deur die resultate verkry vanuit die inferensiële raamwerk nie, en word konserwatief gekonkludeer dat die huidige resultate nie bogenoemde hipotese steun nie.

9.2.2.2.5 Kaart 13 MF : Seksualiteit

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van Kaart 13 MF van die TAT word in Tabel 15 weergegee.

TABEL 15

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie en aard van seksualiteit (TAT, Kaart 13 MF)

KAART 13 MF	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	72,00	83,72	79,17	80,65	90,00
Met skuld	22,00	13,18	16,67	16,13	4,29
Sonder skuld	6,00	3,10	4,17	3,23	5,71
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 15:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die nie-oortreders het beide die meeste seksuele response met en sonder skuld geprojekteer.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die minste seksuele response geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

Die verwagte frekwensie van 40% van die selle was kleiner as 5 (laaste ry Sonder Skuld). Vir die toepassing van die Chi-kwadraat-toets op die rye Geen Projeksie en Met Skuld is 'n p-waarde van 0,064 verkry wat dui op onbeduidende verskille tussen die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

10. Daar is verskille tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en aard van seksualiteit soos gemeet deur Kaart 13 MF van die TAT.

Ofskoon dit op die oog af lyk in Tabel 15 of bogenoemde hipotese deur die resultate gesteun word, kan dit nie bevestig word deur die resultate verkry vanuit die inferensiële raamwerk nie, en word konserwatief gekonkludeer dat die huidige resultate nie bogenoemde hipotese steun nie.

9.2.2.2.6 Kaart 13 MF : Aggressie

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van Kaart 13 MF van die TAT word in Tabel 16 weergegee.

TABEL 16

Vergelyking van die persentasies van nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie en aard van aggressie (TAT, Kaart 13 MF)

KAART 13 MF	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	80,00	41,86	52,00	32,26	51,39
Verbale aggressie	0,00	2,33	0,00	0,00	2,78
Fisieke aggressie	4,00	3,88	4,00	0,00	5,56
Moord	16,00	51,94	44,00	67,74	40,28
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 16:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die meeste moordresponse geprojekteer.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die meeste fisieke en verbale aggressie response geprojekteer.

3. Die nie-oortreders het die minste aggressieresponse geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. Die verwagte frekwensie van 45% van die selle was kleiner as 5 (tweede en derde ry Verbale en Fisieke Aggressie). Vir die toepassing van 'n Chi-kwadraat-toets op die rye Geen Projeksie en Moord is 'n p-waarde van ,001 verkry wat dui op 'n beduidende verskil tussen die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

11. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en aard van aggressie-ekspressie soos gemeet deur Kaart 13 MF van die TAT.

Hierdie hipotese kan aanvaar word, met ander woorde die groepe verskil van mekaar.

9.2.2.2.7 Kaart 18 BM : Aggressie

Die resultate van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van Kaart 18 BM van die TAT word in Tabel 17 weergegee.

TABEL 17

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van die projeksie van aggressie en die aard van aggressie-ekspressie (TAT, Kaart 18 BM)

KAART 18 BM	S	D	A	M1	M2
Geen projeksie	44,00	51,16	54,17	80,65	45,95
Verbale aggressie	24,00	25,58	16,67	16,13	35,14
Fisieke aggressie	32,00	23,26	29,17	3,23	18,92
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 17:

Vanuit die beskrywende raamwerk:

1. Die nie-oortreders het die meeste fisieke aggressie geprojekteer en die saamgevoegde groep moordenaars die meeste verbale aggressie.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die minste aggressiewe response geprojekteer.

Vanuit die inferensiële raamwerk:

1. 'n Chi-kwadraat-toets is op die gegewens toegepas en 'n p-waarde van 0,017 is verkry wat dui op beduidende verskille tussen die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

12. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van response met betrekking tot die projeksie en aard van aggressie-ekspressie soos gemeet deur Kaart 18 BM van die TAT.

Hierdie hipotese kan aanvaar word, met ander woorde die groepe verskil van mekaar.

9.2.3 Vergelyking van die moordenaars, diewe, aanranders en nie-oortreders ten opsigte van biografiese en demografiese aspekte

Die resultate van die biografiese vraelys sal ten opsigte van Agtergrondgegewens, Skoolsituasie, Werksituasie, Gesinslewe, Huweliksake en Misdadaatsituasie bespreek word.

9.2.3.1 Agtergrondgegewens

Hierdie gegewens sal slegs vanuit die beskrywende raamwerk bespreek word omdat die gegewens slegs as agtergrondinligting dien.

9.2.3.1.1 Ouderdom

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van ouderdom van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders word in Tabel 18 weergegee.

TABEL 18

Vergelyking van die persentasies van die nie-oortreders, diewe, aanranders en twee groepe moordenaars ten opsigte van verskillende ouderdomsklasse

OUDERDOM	S	D	A	M1	M2
18-21	26,15	9,30	4,00	9,68	10,81
22-27	23,08	24,81	40,00	38,71	16,22
28-35	33,85	31,01	32,00	22,58	24,32
36-45	12,31	27,91	24,00	22,58	37,84
46-60	4,62	6,98	0,00	6,45	10,81
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 18 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het meestal in die ouderdomsgroep 18 tot 35 geval.
2. Die diewe, aanranders en albei groepe moordenaars het meestal in die ouderdomsgroep 22 tot 45 geval.

9.2.3.1.2 Taal

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die moedertaal van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 19 weergegee.

TABEL 19

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van moedertaal

TAALGROEP	S	D	A	M1	M2
Afrikaans	100,00	72,87	76,00	51,61	77,03
Engels	0,00	24,81	24,00	48,39	21,62
Ander	0,00	2,33	0,00	0,00	1,35
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 19 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders was almal Afrikaanssprekend.
2. Van die diewe, aanranders en saamgevoegde groep moordenaars (M2) was ongeveer 75% Afrikaanssprekend en 25% Engelssprekend.
3. Ongeveer 52% van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis was Afrikaanssprekend, teenoor die 48% Engelssprekendes.

9.2.3.1.3 Agtergrond

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die agtergrond van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 20 weergegee.

TABEL 20

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van stedelike versus platte-landse afkoms

AGTERGROND	S	D	A	M1	M2
Stad	66,15	57,03	60,00	67,74	70,27
Platteland	33,85	42,97	40,00	32,26	29,73
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 20 blyk die volgende:

1. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste persentasie persone met 'n stedelike agtergrond gehad.
2. Die diewe het die hoogste persentasie persone met 'n landelike agtergrond gehad.

9.2.3.1.4 Opvoedkundige kwalifikasies

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van opvoedkundige kwalifikasie van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 21 weergegee.

TABEL 21

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders ten opsigte van opvoedkundige kwalifikasies

KWALIFIKASIE	S	D	A	M1	M2
St. 7	0,00	27,91	44,00	12,90	21,92
St. 8 en 9	0,00	45,74	40,00	54,84	49,32
St. 10	12,31	17,05	8,00	19,35	13,70
St. 10 + 1/2 jaar	20,00	4,65	4,00	9,68	9,59
St. 10 + 3 Jaar	12,31	1,55	4,00	3,23	2,74
St. 10 + 4 Jaar	55,38	3,10	0,00	0,00	2,74
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 21 blyk die volgende:

1. Die aanranders het die hoogste persentasie persone met 'n st. 7-kwalifikasie gehad.
2. Die diewe en albei groepe moordenaars het 'n hoë persentasie persone met 'n st. 8- en 9-kwalifikasie gehad.
3. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie met st. 10 en 1, 2, 3 of 4 jaar verdere opleiding gehad.

9.2.1.3.5 Beroep

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die beroep van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 22 weergegee.

TABEL 22

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van beroep

BEROEP	S	D	A	M1	M2
Professioneel A	6,35	2,33	4,00	0,00	0,00
Professioneel B	50,79	3,10	4,00	3,23	4,05
Administratief/ Besturende Beampte	1,59	10,08	0,00	12,90	12,16
Klerklike Werker	1,59	5,43	0,00	3,23	5,41
Verkoopsman	0,00	6,98	4,00	6,45	5,41
Boer	0,00	5,43	12,00	3,23	2,70
Myn/Steengroefwerker	0,00	14,73	8,00	0,00	10,81
Vervoer/Kommunikasie Werker	0,00	6,20	4,00	6,45	13,51
Geskoolde Ambagsman	1,59	22,48	24,00	25,81	24,32
Halfgeskoolde/Ongeskoolde Werker	0,00	14,73	16,00	16,13	9,46
Dienslewering	4,76	1,55	12,00	12,90	12,16
Ander	0,00	4,65	4,00	0,00	0,00
Persone nie besoldig A	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Persone nie besoldig B	33,33	2,33	8,00	9,68	0,00
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 22 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie persone in 'n professionele beroep gehad.

2. Die diewe, aanranders en albei groepe moordenaars het die hoogste persentasie geskoolde ambagsmanne gehad.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

13. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die agtergrondgegewens soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

Hierdie hipotese word ten opsigte van al die aspekte van die agtergrondgegewens gesteun.

9.2.3.2 Skoolsituasie

Hierdie gegewens sal vanuit die beskrywende en inferensiële raamwerk bespreek word.

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die skoolsituasie van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars, en die nie-oortreders word in Tabel 23 weergegee.

TABEL 23

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van aspekte van skoolsituasie

SKOOLSITUASIE	S	D	A	M1	M2
Standerds gedruip	18,46	48,06	54,17	64,52	51,35
Stokkies gedraai	12,31	48,44	48,00	33,33	19,18
Min vriende	0,00	8,66	16,00	10,00	5,41
Swak onderwyser	23,08	26,36	36,00	32,26	25,68
Goeie onderwyser	69,23	56,59	64,00	46,67	56,94
Kinderhuis	0,00	22,48	12,00	22,58	14,86
Nywerheidskool	0,00	24,41	28,00	25,81	12,33
Verbeteringskool	0,00	17,97	16,67	6,45	2,74

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Meer spesifiek blyk die volgende uit Tabel 23:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die grootste persentasie persone gehad wat standerds op skool gedruip het. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.
2. Die diene en aanranders het die hoogste persentasie persone gehad wat op skool stokkies gedraai het. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.
3. Die aanranders het die grootste persentasie persone gehad wat min vriende op skool gehad het. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0510 opgelew, wat dui op onbeduidende verskille tussen al die groepe.
4. Die aanranders het die grootste persentasie persone gehad wat onderwysers gehad het wat op hulle 'gepik' het. F-toetse het 'n p-waarde van 0,7271 opgelew, wat dui op onbeduidende verskille tussen die groepe.
5. Die nie-oortreders het die grootste persentasie persone gehad wat hul probleme met 'n onderwyser kon bespreek. F-toetse het 'n p-waarde van 0,2519 opgelew, wat dui op onbeduidende verskille tussen die groepe.
6. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die grootste persentasie persone gehad wat in 'n kinderhuis was. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0010 gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.
7. Die aanranders het die grootste persentasie persone gehad wat in 'n nywerheidskool was. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.
8. Die diene het die grootste persentasie persone gehad wat in 'n verbeteringskool was. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

14. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die skoolsituasie soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

Die hipotese word gesteun ten opsigte van die Aantal Standerds wat op Skool gedruip is, Stokkiesdraai, Persone in 'n Kinderhuis, Nywerheidskool en Verbeteringskool.

Die hipotese is nie gesteun ten opsigte van 'n Gebrek aan Vriende, Onderwysers wat op Persone "gepik" het nie en Onderwysers met wie Probleme bespreek kon word nie.

9.2.3.3 Werksituasie

Beroepstabiliteit en werkloosheid sal in hierdie afdeling bespreek word.

9.2.3.3.1 Beroepstabiliteit

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van beroepstabiliteit van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 24 weergegee.

TABEL 24

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die mate van beroepstabiliteit

TYDPERK IN BETREKKING	S	D	A	M1	M2
1-3 Maande	4,55	7,03	8,70	3,45	2,82
4-6 Maande	0,00	10,94	8,70	0,00	5,63
7-9 Maande	0,00	3,13	8,70	10,34	0,00
10-12 Maande	4,55	3,91	13,04	10,34	4,23
1-2 Jaar	6,82	18,75	30,43	17,24	11,27
3-4 Jaar	9,09	21,88	8,70	20,69	18,31
5-6 Jaar	27,27	17,19	17,39	17,24	23,94
7 Jaar en langer	47,73	17,19	4,35	20,69	33,80
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 24 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie persone gehad wat vyf tot sewe jaar en langer in 'n beroep was.
2. Die diewe het die hoogste persentasie persone gehad wat een tot vier jaar in 'n beroep was.
3. Die aanranders het die hoogste persentasie persone gehad wat een tot 12 maande in 'n beroep was.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelewes wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.3.2 Werkloosheid

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van werkloosheid by diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders word in Tabel 25 aangegee.

TABEL 25

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van werkloosheid

	S	D	A	M1	M2
Werkloos	1,92	63,28	56,00	46,67	23,29

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 25 blyk die volgende:

1. Die diewe het die hoogste persentasie persone gehad wat werkloos was. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 gelewes wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

15. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van die werksituasie soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

Hierdie hipotese word beide ten opsigte van beroepstabiliteit en werkloosheid gesteun.

9.2.3.4 Gesinslewe

In hierdie afdeling sal aspekte soos by wie die persoon grootgeword het, mortaliteit van ouers, gesondheid van ouers, ekonomiese welstand van ouers, gesinsmobilititeit, gesinsverhoudings en so meer bespreek word.

9.2.3.4.1 Versorger (by wie die persoon grootgeword het)

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die versorger van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 26 aangegee.

TABEL 26

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van hul versorger by wie hulle grootgeword het.

VERSORGER	S	D	A	M1	M2
Ouers	100,00	79,53	86,96	82,14	88,57
Ander	00,00	20,47	13,04	17,86	11,43
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 26 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het almal by hul ouers grootgeword.

2. Die diene het die hoogste persentasie persone wat by ander grootgeword het, gehad.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0025 opgelewer wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.2 Mortaliteit van ouers

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die mortaliteit van ouers van die diene, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 27 aangegee.

TABEL 27

Vergelyking van die persentasies van diene, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van mortaliteit van ouers

OUERS	S	D	A	M1	M2
Moeder leef	98,28	70,31	76,00	66,67	72,97
Vader leef	80,00	50,39	50,39	53,33	54,05

S = nie-oortreders, D = diene, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 27 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie nie-oortreders se ouers leef nog.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0011 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

2. By al die groepe is daar 'n groter persentasie moeders as vaders wat nog leef.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0177 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.3 Gesondheid van die ouers

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die gesondheid van die ouers van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 28 weergegee.

TABEL 28

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die ouers se psigiese gesondheid

FISIESE SIEKTE	S	D	A	M1	M2
NVT	0,00	6,30	13,04	9,68	2,74
Nee	93,75	74,02	69,57	61,29	73,97
Een ouer	4,69	13,39	13,04	19,35	21,92
Albei ouers	1,56	6,30	4,35	9,68	1,37
PSIGIESE PROBLEME					
NVT	0,00	2,34	0,00	12,90	4,05
Nee	87,69	68,75	68,00	58,06	77,03
In 'n mate	7,69	10,16	12,00	9,68	8,11
Ja	4,62	18,75	20,00	19,35	10,81

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 28 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie ouers, wat beide psigies en fisiek gesond was, gehad.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,3913 opgelewer wat dui op onbeduidende verskille tussen al die groepe.

2. Die aanranders het die hoogste persentasie ouers gehad wat psigiese probleme gehad het.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0760 opgelewer, wat op onbeduidende verskille dui.

9.2.3.4.4 Ekonomiese welstand van die ouers

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die ekonomiese welstand van die ouers van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 29 weergegee.

TABEL 29

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die ouers se ekonomiese welstand

FINANSIËLE PROBLEME	S	D	A	M1	M2
NVT	0,00	2,33	4,17	3,23	4,11
Nooit	56,92	38,76	29,17	41,94	42,47
Soms	41,54	37,98	58,33	32,26	42,47
Redelik dikwels	1,54	12,40	4,17	9,68	9,59
Baie dikwels	0,00	8,53	4,17	12,90	1,37

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 29 blyk die volgende:

1. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie ouers gehad wat nie finansiële probleme gehad het nie.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die grootste persentasie ouers gehad wat baie dikwels finansiële probleme gehad het.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0169 opgelewer wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.5 Moeder ekonomies aktief

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van 'n ekonomies-aktiewe moeder by die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 30 weergegee.

TABEL 30

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van 'n ekonomiese aktiewe moeder

MOEDER WERK	S	D	A	M1	M2
NVT	0,00	4,69	4,00	6,45	5,48
Nee	47,69	56,25	56,00	38,71	65,75
Ja, deelyds	30,77	24,22	20,00	38,71	12,33
Ja, voltyds	21,54	14,84	20,00	16,13	16,44
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 30 blyk die volgende:

1. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die grootste persentasie moeders gehad wat nie buitenshuis gewerk het nie.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) van die grootste persentasie moeders gehad wat deelyds gewerk het.
3. Die nie-oortreders het die grootste persentasie moeders gehad wat voltyds gewerk het.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,1366 opgelewer wat dui op onbeduidende verskille.

9.2.3.4.6 Gesinsmobilititeit

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van gesinsmobilititeit van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 31 weergegee.

TABEL 31

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van gesinsmobilititeit

	S	D	A	M1	M2
Gesin het rondgetrek	47,69	43,75	32,00	38,71	20,27
Rede					
Neutrale faktore	100,00	75,00	28,57	72,73	76,92
Negatiewe faktore	0,00	22,73	71,43	27,27	23,08

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 31 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie nie-oortreders se ouers het rondgetrek maar wel as gevolg van neutrale faktore.
2. Die grootste persentasie aanranders se ouers het rondgetrek as gevolg van negatiewe faktore.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0447 gelewer wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.7 Ouers se huweliksverhouding

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die huweliksverhouding van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 32 weergegee.

TABEL 32

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van die ouers se huweliksverhouding

HUWELIKSVERHOUDING	S	D	A	M1	M2
NVT	3,08	10,94	0,00	16,13	8,11
Baie gelukkig	56,92	39,84	40,00	29,03	33,78
Redelik gelukkig	27,69	26,56	40,00	29,03	40,54
Effens gelukkig	3,08	3,91	0,00	6,45	2,70
Effens ongelukkig	4,62	1,56	4,00	6,45	5,41
Redelik ongelukkig	4,62	8,59	8,00	6,45	2,70
Baie ongelukkig	0,00	8,59	8,00	6,45	6,76

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 32 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie nie-oortreders se ouers het baie gelukkige huweliksverhoudings gehad en die grootste persentasie aanranders se ouers het effens tot baie ongelukkige huweliksverhoudings gehad.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,3843 opgelewer, wat dui op onbeduidende verskille.

9.2.3.4.8 Besluitneming

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van wie verantwoordelik was vir besluitneming deur die ouers van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 33 weergegee.

TABEL 33

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die verantwoordelikheid vir besluitneming van die ouers

WIE NEEM BESLUIE	S	D	A	M1	M2
Vader	26,15	42,97	52,00	41,94	35,14
Moeder	4,62	14,06	12,00	22,58	5,41
Albei	64,62	36,72	36,00	29,03	51,35
NVT	4,62	6,25	0,00	6,45	8,11

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 33 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie aanranders se vaders het die besluite geneem terwyl die grootste persentasie moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se moeders die besluite geneem het.
2. By die grootste persentasie nie-oortreders het beide ouers besluite geneem.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0135 opgelewer wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.9 Kerklike ingesteldheid

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die kerklike ingesteldheid van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 34 weergegee.

TABEL 34

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van kerklike ingesteldheid

KERKLIK INGESTEL	S	D	A	M1	M2
Ja	48,44	55,81	52,00	48,39	87,84
Nee	6,25	32,56	48,00	38,71	12,16
SONDAGSKOOL BYGEWOON					
Ja	53,85	62,02	76,00	63,33	93,15
Nee	1,54	28,68	24,00	36,67	6,85

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 34 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie van die saamgevoegde groep moordenaars (M2) se gesinne was kerklik ingestel, en die grootste persentasie aanranders se gesinne was nie kerklik ingestel nie. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0005 opgelewer, wat dui op beduidende verskille.
2. Die grootste persentasie van die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het Sondagsskool bygewoon en die grootste persentasie moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het dit die minste bygewoon. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0447 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen die groepe.

9.2.3.4.10 Gesinsverhoudings

In hierdie afdeling sal die groepe se verhoudings met hul vader, moeder en ander kinders in die gesin bespreek word.

9.2.3.4.10.1 Verhouding met vader

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die vader-seunverhouding by die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 35 aangegee.

TABEL 35

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul verhouding met hul vader

VERHOUDING MET VADER	S	D	A	M1	M2
Uitstekend	38,46	17,97	12,00	26,67	20,55
Goed	43,08	34,38	28,00	36,67	42,47
Gemiddeld	12,31	21,88	20,00	20,00	23,29
Swak	3,08	17,19	32,00	13,33	6,85
NVT	3,08	8,59	8,00	3,33	6,85
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 35 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie van die nie-oortreders se verhoudings met hul vaders was uitstekend tot goed.
2. Die grootste persentasie aanranders se verhoudings met hul vaders was swak.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0098 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.10.2 Verhouding met moeder

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die moeder-seunverhouding van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 36 weergegee.

TABEL 36

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul verhouding met hul moeder

VERHOUDING MET MOEDER	S	D	A	M1	M2
Uitstekend	46,15	32,56	44,00	41,94	45,95
Goed	41,54	41,09	36,00	32,26	33,78
Gemiddeld	10,77	13,18	16,00	16,13	8,11
Swak	1,54	6,98	4,00	6,45	5,41
NVT	0,00	6,20	0,00	3,23	6,76
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 36 blyk die volgende:

1. Die groepe het nie groot onderlinge verskille getoon nie.
2. Die grootste persentasie nie-oortreders het 'n uitstekend tot goeie verhouding met hul moeders gehad, terwyl die grootste persentasie diewe 'n swak verhouding met hul moeders gehad het.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,4843 gelew, wat dui op onbeduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.4.10.3 Verhouding met ander kinders in die gesin

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die verhouding met ander kinders in die gesin van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 37 weergegee.

TABEL 37

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul verhoudings met ander kinders in die gesin

VERHOUDING MET ANDER KINDERS	S	D	A	M1	M2
	33,85	17,83	20,00	16,13	27,03
	50,77	41,86	32,00	41,94	50,00
	13,85	25,58	32,00	25,81	17,57
	0,00	8,53	12,00	12,90	2,70
	1,54	6,20	4,00	3,23	2,70
Totaal	100	100	100	100	100

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 37 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie nie-oortreders het uitstekend tot goeie verhoudings met die ander kinders gehandhaaf, terwyl die grootste persentasie aanranders gemiddeld tot swak verhoudings met die ander kinders gehad het.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0161 opgelewer, wat op beduidende verskille tussen al die groepe dui.

9.2.3.4.10.4 Aspekte van die verhouding met die vader

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van sekere aspekte van die vader-seunverhouding van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 38 weergegee.

TABEL 38

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van sekere aspekte van hul verhouding met hul vader

	S	D	A	M1	M2
Vader het nie 'n goeie voorbeeld gestel nie	15,63	28,35	40,00	32,26	25,00
Vader het moeder fisiek mishandel	47,69	28,68	32,00	19,35	17,81
Vader het proefpersoon fisiek mishandel	49,23	29,46	40,00	22,58	19,18
Vader het nie in sy aktiwiteite belanggestel nie	4,62	39,37	45,83	22,58	28,17

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 38 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie vaders wat 'n swak voorbeeld gestel het, word by die aanranders gevind. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.
2. Die grootste persentasie vaders wat die moeder fisiek mishandel het, word by die nie-oortreders gevind. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0966 gelever; die verskille tussen al die groepe was dus onbeduidend.
3. Die grootste persentasie vaders wat die proefpersoon die meeste mishandel het, word by die nie-oortreders gevind. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0923 gelever, wat dui op onbeduidende verskille.
4. Die grootste persentasie vaders wat nie in die proefpersoon se aktiwiteite belanggestel het nie word by die aanranders gevind. F-toetse het 'n p-waarde van 0,0001 opgelewer, wat dui op beduidende verskille tussen die groepe.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

16. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diewe, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van enige aspek van hul gesinsituasie soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

Hierdie hipotese word gesteun ten opsigte van die volgende aspekte:

- (a) by wie die persoon grootgeword het;
- (b) mortaliteit van ouers;
- (c) ekonomiese welstand van ouers;
- (d) gesinsmobilititeit;
- (e) besluitneming deur ouers;
- (f) kerklike ingesteldheid en Sondagskoolbywoning;
- (g) verhouding met vader;
- (h) verhouding met ander kinders in die gesin;
- (i) swak voorbeeld van vader;
- (j) gebrekkige belangstelling in aktiwiteite deur vader.

Die hipotese word nie ten opsigte van die volgende aspekte gesteun nie:

- (a) gesondheid van ouers;
- (b) moeder ekonomies aktief;
- (c) ouers se huweliksverhouding;
- (d) verhouding met moeder;
- (e) moeder fisiek mishandel deur vader;
- (f) proefpersoon fisiek mishandel deur vader.

9.2.3.5 Huweliksake

In hierdie afdeling word die groepe se huweliksverhouding, seksuele verhouding, fisieke mishandeling van die vrou en die misbruik van dwelmmiddels deur die egpaar bespreek.

9.2.3.5.1 Huweliksverhouding

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die huweliksverhouding van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 39 weergegee.

TABEL 39

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul huweliksverhouding

VERHOUDING	S	D	A	M1	M2
Baie gelukkig	27,27	52,78	100,00	50,00	46,67
Redelik gelukkig	54,55	25,00	0,00	33,00	53,00
Ietwat gelukkig	18,18	11,11	0,00	0,00	0,00
Ietwat ongelukkig	0,00	5,56	0,00	16,67	0,00
Redelik ongelukkig	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Baie ongelukkig	0,00	5,56	0,00	0,00	0,00

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 39 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie baie gelukkige huwelike word by die aanranders gevind.
2. Die grootste persentasie ongelukkige verhoudings word by die diewe gevind.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,5548 gelewer, wat dui op onbeduidende verskille.

9.2.3.5.2 Seksuele verhouding

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die seksuele verhoudings van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 40 weergegee.

TABEL 40

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van die kwaliteit van hul seksuele verhouding

SEKSUELE VERHOUDING	S	D	A	M1	M2
Goed	81,25	83,88	66,67	83,33	86,67
Swak	18,75	16,67	33,33	16,67	13,33

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 40 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie gesonde seksuele verhoudings word by die saamgevoegde groep moordenaars gevind.
2. Die grootste persentasie swak seksuele verhoudings word by die aanranders gevind.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,9503 gelew, wat dui op onbeduidende verskille tussen al die groepe.

9.2.3.5.3 Fisieke mishandeling van die vrou

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van fisieke mishandeling van die vrou by die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 41 aangegee.

TABEL 41

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van fisieke mishandeling van die vrou

VROU GESLAAN	S	D	A	M1	M2
Ja	0,00	25,00	33,33	50,00	13,33
Nee	100,00	75,00	66,67	50,00	86,67

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit tabel 41 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het hul vroue geslaan.
2. Die nie-oortreders wat getroud was het nog nooit aan hul vroue geslaan nie.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0656 gelewes wat dui op onbeduidende verskille.

9.2.3.5.4 Dwelmmiddelmisbruik

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van dwelmmiddelmisbruik deur die egpaar by die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en die nie-oortreders word in Tabel 42 weergegee.

TABEL 42

Vergelyking van die persentasies van die diewe, aanranders, twee groepe moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van dwelmmiddelmisbruik

ALKOHOL	S	D	A	M1	M2
Man	6,25	27,78	0,00	33,33	64,29
Vrou	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Albei	0,00	11,11	0,00	16,67	0,00
Geen een	93,75	61,11	100,00	50,00	35,71
DWELMS					
Man	0,00	19,44	0,00	33,33	7,69
Vrou	0,00	2,78	0,00	0,00	0,00
Albei	0,00	0,00	0,00	16,67	0,00
Geen een	100,00	77,00	100,00	50,00	92,31

S = nie-oortreders, D = diewe, A = aanranders, M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis, M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 42 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie alkoholmisbruik word by die saamgevoegde groep moordenaars (M2) gevind.
2. Die grootste persentasie dwelmmiddelmisbruik word by die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) gevind.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,0066 met betrekking tot alkoholmisbruik gelew, wat dui op beduidende verskille tussen al die groepe.

F-toetse het 'n p-waarde van 0,1082 met betrekking tot dwelmmiddelmisbruik gelew, wat dui op onbeduidende verskille.

Op grond van bogenoemde resultate word die volgende hipotese geëvalueer:

17. Daar is 'n verskil tussen moordenaars, diene, aanranders en 'n groep nie-oortreders ten opsigte van hul huweliksituasie soos geëvalueer deur die biografiese vraelys.

Hierdie hipotese word slegs ten opsigte van die Misbruik van Alkohol deur die proefpersoon gesteun, maar nie ten opsigte van die Huweliksverhouding, Seksuele Verhouding, Fisieke Mishandeling van die Vrou en die Misbruik van Dwelmmiddels gesteun nie.

9.2.3.6 Misdaadsituasie

Slegs die resultate van die twee groepe moordenaars ten opsigte van aspekte rondom die misdaadsituasie word gerapporteer vanuit die beskrywende raamwerk.

9.2.3.6.1 Vorige vonnis

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van 'n vorige vonnis van die twee groepe moordenaars word in Tabel 43 weergegee.

TABEL 43

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van 'n vorige vonnis en die aard daarvan

VORIGE VONNIS	M1	M2
Ja	19,35	15,07
Nee	80,65	84,93
TIPE		
Aggressief	33,33	9,09
Nie-aggressief	66,67	90,91

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 43 blyk die volgende:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het 'n groter persentasie vorige vonnisse vir oortredings van 'n aggressiewe aard uitgedien as die ander moordenaars.

9.2.3.6.2 Ouderdom tydens die misdaad

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die ouderdom van die twee groepe moordenaars word in Tabel 44 weergegee.

TABEL 44

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van hul ouderdom tydens die misdaad

OUDERDOM	M1	M2
18-21	32,26	22,97
22-25	19,35	10,81
26-30	16,13	17,57
31-35	16,13	18,92
36-45	12,90	25,68
46-60	3,23	4,05

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 44 blyk die volgende:

1. Die hoogste persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het in die ouderdomsgroep van 18 tot 21 jaar en 22 tot 25 jaar geval.
2. Die hoogste persentasies van die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het in die ouderdomsgroep van 18 tot 21 jaar en 36 tot 45 jaar geval.

9.2.3.6.3 Aantal slagoffers

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die aantal slagoffers van die twee groepe moordenaars word in Tabel 45 weergegee.

TABEL 45

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die aantal slagoffers

AANTAL SLAGOFFERS	M1	M2
1	83,87	93,24
2	16,13	4,05
3	0,00	2,70

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 45 blyk die volgende:

1. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste persentasie persone met een slagoffer gehad, terwyl die ander groep die hoogste persentasie persone met twee slagoffers gehad het.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste persentasie persone gehad wat drie slagoffers gehad het.

9.2.3.6.4 Ouderdom van die slagoffer

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die ouderdom van die slagoffer van die twee groepe moordenaars word in Tabel 46 weergegee.

TABEL 46

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die ouderdom van die slagoffer

OUDERDOM	M1	M2
Onder 8 jaar	3,23	0,00
8-12 jaar	3,23	1,43
13-15 jaar	0,00	0,00
16-20 jaar	9,68	10,00
21-25 jaar	16,13	10,00
26-30 jaar	25,81	31,43
31-49 jaar	22,58	28,57
40 jaar en ouer	19,35	18,57
Totaal	100	100

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 46 blyk die volgende:

1. Albei groepe moordenaars se slagoffers was 26 jaar en ouer, met die hoogste persentasies tussen 26 en 30 jaar.

9.2.3.6.5 Ras van die slagoffer

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die ras van die slagoffer van die twee groepe moordenaars word in Tabel 47 weergegee.

TABEL 47

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die ras van die slagoffer

RAS VAN SLAGOFFER	M1	M2
Blank	74,19	82,43
Kleurling	3,23	5,41
Indiër	0,00	0,00
Swart	22,58	12,16

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 47 blyk die volgende:

1. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste persentasie blankes en kleurlinge as slagoffers gehad.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die hoogste persentasie swart slagoffers gehad.

9.2.3.6.6 Verhouding met die slagoffer

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die verhouding wat die twee groepe moordenaars met die slagoffer gehad het word in Tabel 48 weergegee.

TABEL 48

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die verhouding met die slagoffer

VERHOUDING	M1	M2
Familielid	22,58	29,73
Vriendin	6,45	21,62
Vriend	12,90	1,35
Kennis	16,13	8,11
Vreemdeling	41,94	39,19

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 48 blyk die volgende:

1. Albei groepe se hoogste persentasie slagoffers was vreemdelinge, gevolg deur familieledede.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het ook 'n hoër persentasie vriendinne as slagoffers gehad.

9.2.3.6.7 Tyd van die misdaad

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die tyd wat die twee groepe moordenaars die misdaad gepleeg het word in Tabel 49 weergegee.

TABEL 49

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die tyd wat die misdaad gepleeg is

TYD VAN DAG	M1	M2
Oggend	9,68	17,57
Middag	19,35	14,86
Aand	54,84	44,59
Nag	16,13	22,97

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis
M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 49 blyk die volgende:

1. By albei groepe is die hoogste persentasie moorde in die aand gepleeg.

9.2.3.6.8 Maand van die jaar waarin die misdaad gepleeg is

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die maand van die jaar waarin die twee groepe moordenaars die misdaad gepleeg het, word in Tabel 50 weergegee.

TABEL 50

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die maand van die jaar waarin die misdaad gepleeg is

MAAND	M1	M2
Januarie	10,00	8,33
Februarie	20,00	6,94
Maart	6,67	12,50
April	10,00	8,33
Mei	10,00	5,56
Junie	10,00	5,56
Julie	13,33	2,78
Augustus	3,33	5,56
September	3,33	12,50
Oktober	0,00	5,56
November	3,33	11,11
Desember	0,00	15,28

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 50 blyk die volgende:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die hoogste persentasie oortredings in Februarie en Julie begaan.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die hoogste persentasie oortredings in Desember, Maart en September begaan.

9.2.3.6.9 Dag van die week waarop die misdaad gepleeg is

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die dag van die week waarop die twee groepe moordenaars die misdaad gepleeg het word in Tabel 51 weergegee.

TABEL 51

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die dag van die week waarop die misdaad gepleeg is

DAG	M1	M2
Maandag	13,79	16,42
Dinsdag	17,24	10,45
Woensdag	6,90	8,96
Donderdag	10,34	14,93
Vrydag	17,24	10,45
Saterdag	31,03	14,93
Sondag	3,45	23,88

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 51 blyk die volgende:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die meeste moorde op Saterdag, Dinsdag, Vrydag en Maandag gepleeg.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het die meeste moorde op Sondag, Maandag, Saterdag en Donderdag gepleeg.

9.2.3.6.10 Gevoel op die dag van die misdaad

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van hoe die twee groepe moordenaars op die dag van die misdaad gevoel het, word in Tabel 52 weergegee.

TABEL 52

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van hoe hulle op die dag van die misdaad gevoel het

GEVOEL	M1	M2
Anders gevoel	46,67	44,59
Aggressief	54,55	27,27
Depressief	45,45	72,73

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 52 blyk die volgende:

1. Die grootste persentasie moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het aggressief gevoel, terwyl die saamgevoegde groep (M2) depressief gevoel het.

9.2.3.6.11 Dwelmmiddels gebruik op dag van misdaad

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van dwelmmiddels wat die twee groepe moordenaars op die dag van die misdaad gebruik het, word in Tabel 53 weergegee.

TABEL 53

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van dwelmmiddels wat hulle op die dag van die misdaad gebruik het

DWELMMIDDELS	M1	M2
Alkohol	68,79	66,22
Dwelms	13,79	4,05
Geen	17,24	29,73

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 53 blyk die volgende:

1. Albei groepe moordenaars het 'n hoë persentasie persone gehad wat onder die invloed van alkohol was op die dag van die moord.
2. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die hoogste persentasie persone gehad wat onder die invloed van dwelmmiddels was.

9.2.3.6.12 Provokasie deur die slagoffer

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van gerapporteerde provokasie van die twee groepe moordenaars deur die slagoffer word in Tabel 54 weergegee.

TABEL 54

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van provokasie deur die slagoffer

PROVOKASIE	M1	M2
Ja	77,42	80,28
Nee	22,58	19,72

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis
M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 54 blyk die volgende:

1. Albei groepe het 'n hoë persentasie provokasie deur die slagoffer gerapporteer.

9.2.3.6.13 Reaksie van die slagoffer

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die reaksie van die slagoffer van die twee groepe moordenaars word in Tabel 55 weergegee.

TABEL 55

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die reaksie van die slagoffer

REAKSIE	M1	M2
Geen weerstand	36,00	53,06
Ligte weerstand	20,00	28,57
Sterk weerstand	44,00	18,37

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 55 blyk die volgende:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het die grootste persentasie slagoffers gehad wat sterk weerstand getoon het, en die saamgevoegde groep (M2) het die grootste persentasie slagoffers gehad wat geen of ligte weerstand getoon het.

9.2.3.6.14 Wapen gebruik

Die resultate van die biografiese vraelys ten opsigte van die wapen wat deur die twee groepe moordenaars gebruik is, word in Tabel 56 weergegee.

TABEL 56

Vergelyking van die persentasies van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van die wapen wat deur hulle gebruik is

WAPEN	M1	M2
Ja	86,67	78,08
<u>TIPE</u>		
Handpistool	29,03	47,30
Geweer	9,68	10,81
Mes	29,03	12,16
Gif	0,00	0,00
Hande	12,90	14,86
Ander	19,35	14,86

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 56 blyk die volgende:

1. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) het meestal 'n handpistool of mes gebruik.
2. Die saamgevoegde groep moordenaars (M2) het meestal 'n handpistool gebruik.

9.3 VERGELYKING VAN DIE TWEE GROEPE MOORDENAARS TEN OPSIGTE VAN HUL INTELLIGENSIE TELINGS

Die resultate van die twee groepe moordenaars ten opsigte van hul intelligensietellings soos gemeet deur die SAWIV, word in Tabel 57 weergegee.

TABEL 57

Vergelyking van die intelligensietellings van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die saamgevoegde groep moordenaars soos gemeet deur die SAWIV

IK	M1	M2
TIK	101,57	104,62

M1 = moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

M2 = saamgevoegde groep moordenaars

Uit Tabel 57 blyk die volgende:

1. Albei groepe se totale tellings dui op gemiddelde intellektuele vermoëns.

HOOFSTUK 10

INTERPRETASIE VAN DIE RESULTATE EN AANBEVELINGS

Uit die resultate het geblyk dat daar ten opsigte van verskeie veranderlikes betekenisvolle verskille tussen die twee groepe moordenaars, die diewe, die aanranders en die nie-oortreders is. Hierdie verskille sal eerstens per oortreder-groep bespreek word. Hierdie resultate sal geïnterpreteer, geïntegreer en waar toepaslik en nodig, in kontras met die resultate van die ander groepe gestel word. In aansluiting by die tema van hierdie ondersoek word die resultate van die nie-oortreders as groep nie afsonderlik bespreek nie, maar slegs gebruik as vergelykingsraamwerk by die bespreking van die bevindinge ten opsigte van die oortreder-groepe. Tweedens sal die afleidings wat uit die literatuuroorsig gemaak is, geëvalueer word. Daar sal dan 'n samevattende psigodinamiese beskrywing van die twee groepe moordenaars, asook aanbevelings vir effektiewe terapeutiese hantering van die moordenaars gegee word. Die hoofstuk sal afgesluit word met 'n finale gevolgtrekking.

10.1 INTEPRETASIE VAN DIE RESULTATE VAN DIE MOORDENAARS, DIEWE, EN AANRANDERS TEN OPSIGTE VAN AGGRESSIE-EKSPRESSIE, PERSOONLIKHEIDSFUNKSIONERING EN ENKELE BIOGRAFIESE EN DEMOGRAFIESE ASPEKTE

10.1.1 Die twee groepe moordenaars

10.1.1.1 Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

10.1.1.1.1 Aggressie-ekspressie

Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is net soos die aanranders op al die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal geselekteer vanuit die inferensiële raamwerk. Hul aggressie-ekspressie manifesteer dus op direkte fisieke wyse asook op verskeie indirekte wyses. Afgesien van hul geneigdheid tot fisieke geweld teenoor ander persone, is hulle eksplosief, negativisties en agterdogtig. Hulle is ook geneig om jaloers en hatig op ander te wees, en openbaar 'n vyandige houding. Hierdie bevinding stem

ooreen met Bromberg (1961) en Abrahamsen (1973) se beskrywings van moordenaars. Hierdie outeurs tipeer die moordenaar as aggressief en gewelddadig. Megargee (1966) se beskrywing van ondergekontroleerde, aggressiewe oortreders sou ook hier van toepassing kon wees. Volgens Megargee (1966) word hierdie oortreders gekenmerk deur 'n langdurende patroon van aggressiewe gedrag en hulle het min beheer oor hul aggressiewe impulse.

In teenstelling hiermee is die nie-oortreders slegs op die subskale Indirekte Aggressie, Negativisme, en Verbale Aggressie geselekteer. Die wyse van aggressie-ekspressie by die nie-oortreders word dus nie op 'n direkte fisieke wyse gemanifesteer nie, maar op 'n indirekte en sosiaal meer aanvaarbare wyse.

Die resultate van die Prentsituasietoets was grootliks in ooreenstemming met dié van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is op Direkte Aggressie, Ontkenning van Aggressie en op beide Konstruktiewe en Destruktiewe Response geselekteer vanuit die inferensiële raamwerk. Hierdie groep moordenaars se aggressie-ekspressie is dus meer direk en het soms konstruktiewe en soms destruktiewe gevolge vir die interpersoonlike konfliktsituasie. Die feit dat hierdie moordenaars aggressie soms konstruktief hanteer, kan moontlik toegeskryf word aan rehabilitasie wat reeds in die gevangenis plaasgevind het. Hierdie bevinding kan ook moontlik daarop dui dat hierdie groep moordenaars, tipies soos psigopate, weet wat die regte ding is om te doen, maar dit nie self toepas nie. Die gevangenisowerhede plaas juis gevangenes met psigopatiese neigings in die Zonderwatergevangenis na die aanvanklike observasieperiode. Die nie-oortreders is op die subskaal Ontkenning van Aggressie geselekteer, wat dus soortgelyk aan die bevindings van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal is. Hul aggressie word dus indirek sonder owerste fisieke aggressie gemanifesteer.

10.1.1.1.2 Persoonlikheidsfunksionering

Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het vanuit die

beskrywende raamwerk die hoogste gemiddelde tellings op faktore E, H en Q_{IV} van die 16 PF. Die seleksieprosedures het hierdie groep as die hoogste gemiddeldes op faktore E, F, H, L, Q_I, en Q_{IV} en as die laagste gemiddeld op faktor G geselekteer. Hierdie groep is dus aggressief en dominerend (faktor E), sorgvry en onverskillig (faktor F) en sosiaal vrypostig en waaghalsig (faktor H). In teenstelling hiermee is hulle emosioneel onseker (faktor I), agterdogtig, wantrouig en jaloers (faktor L) en het hulle gebrekkige superegosterkte (faktor G). Hierdie persoonlikheidsbeeld stem weer eens ooreen met die tipering van die moordenaar deur outeurs soos Abrahamsen (1973) en Bromberg (1961).

In teenstelling hiermee het die nie-oortreders, vanuit die beskrywende raamwerk die hoogste gemiddeldes op faktore C, F, G, L, N en Q_I behaal. Hiervolgens beskik hulle oor beide hoë ego- (faktor C) en superegosterkte (faktor G), is hulle sorgvry en geesdriftig (faktor F), maar net soos die moordenaars ook agterdogtig en jaloers (faktor L). Hulle is skynbaar ook skerpsinnig en wêreldwys (faktor N) en geneigd tot ekstroversie (faktor Q_I). Vanuit die beskrywende raamwerk het die groep die laagste gemiddeldes op faktore I, M, Q_I en Q₂ behaal. Hiervolgens is hulle ontoegeeflik en hard (faktor I), prakties, met albei voete op die aarde (faktor M), konserwatief (faktor Q_I) en sosiaal groepsafhanklik (faktor Q₂). Die seleksieprosedures het hulle as die hoogste gemiddeldes op faktore F, G, H, L en Q_I geselekteer. Hulle is dus ook buiten die genoemde eienskappe, sosiaal vrypostig (faktor H). Hoewel die nie-oortreders ook geneig is tot ekstroversie is soos die moordenaars, word dit getemper deur hul besorgdheid oor morele standaarde en reëls.

Al vyf groepe se gemiddelde tellings op die 16 PF het binne normale grense geval, dus tussen stiene 4 en 7. Ander navorsers (Laufer et al., 1981) rapporteer dieselfde bevinding. Dit maak die verskille wat wel tussen die groepe gevind word ten opsigte van hoogste en laagste tellings op die faktore van die 16 PF minder psigologies betekenisvol. In die huidige ondersoek is psigologies betekenisvolle resultate verkry deur nie net gemiddeldes te vergelyk nie, maar ook groepe te vergelyk ten opsigte van die verspreiding

van tellings. Duidelike afwykings van die normale verspreidingskurwe is by die oortreder-groepe verkry, terwyl die nie-oortreder-groep nie dergelike afwykings getoon het nie. 'n Abnormale hoeveelheid persone in die verskeie oortreder-groepe (meer as 30% in plaas van die normale 16%) het ekstreme stientellings (dus 1 tot 3 en 8 tot 10) op verskeie faktore van die 16 PF. Heelwat (meer as 30%) van die moordenaars in nuwe Zonderwatergevangenis het lae tellings (stiene 1 tot 3) op faktore B, C, G, N, Q₂ en Q₁, en hoë tellings (stiene 8 tot 10) op faktore H, I en O.

Hiervolgens is hierdie moordenaars dus minder intelligente (faktor B) en teruggetrokke (faktor Q₁) persone. Hulle het skynbaar 'n onvermoë om emosionele impulse realisties te hanteer en het 'n geneigdheid om daardeur oorweldig te word, wat dui op lae egosterkte (faktor C). Hulle is ook geneig om reëls te verontagsaam en nie die behoeftes van ander in ag te neem nie (faktor G), wat dui op lae superegosterkte (Madge & Du Toit, 1982). Gebrekkige egosterkte en superegosterkte word deur verskeie outeurs (Abrahamsen, 1973; Bromberg, 1961; Eason & Steinhilber, 1961; Guttmacher, 1973; Palmer, 1972) met moord geassosieer. Lae tellings op faktor G word ook met psigopatie geassosieer (Karson & O'Dell, 1976). Buch en Graham (1978) wys egter daarop dat die verband tussen moord en psigopatie nog onduidelik is. Die groep is ook sosiaal groepsafhanklik en is dus vatbaar vir beïnvloeding (Karson & O'Dell, 1976), (faktor Q₂). Hulle is sosiaal, vrypostig (faktor H) en het min sosiale insig (faktor N). Die groep is skynbaar emosioneel onseker en afhanklik (faktor I) en geneig tot skuldgevoelens (faktor O). Dit is opvallend dat hierdie groep wel skuldgevoelens ervaar. Dit kan moontlik geassosieer word met emosionele en onstabiele optrede, wat aan egoswakheid toegeskryf kan word.

Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die meeste moordresponse (67,74%) op Kaart 13 MF van die TAT geprojekteer. Dit ondersteun Satten et al. (1960) se bevinding dat daar dikwels moordtemas in die TAT-protokolle van moordenaars voorkom. Die saamgevoegde groep moordenaars het daarenteen die minste moordresponse van al die oortredergroepe geprojekteer (40,28%). Hierdie fantasieë kan dui op 'n wyse

om kontrole oor die aggressie-impuls uit te oefen. In teenstelling hiermee het die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis die minste aggressie op Kaart 18 BM geprojekteer. Dit ondersteun Wille (1974) se bevindings, naamlik dat moordenaars min aggressie op die TAT projekteer. Dit is egter ook moontlik dat die veronderstelde stimuluswaarde van die kaart foutief is.

Die nie-oortreders het daarenteen die hoogste persentasie fisieke aggressie op Kaart 18 BM geprojekteer. Hoewel hierdie bevinding vreemd is, sou dit ook moontlik verklaar kon word deur foutiewe veronderstelde stimuluswaardes.

10.1.1.1.3 Biografiese en demografiese aspekte

Met betrekking tot biografiese en demografiese faktore het geblyk dat die meeste moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis tussen die ouderdomme 20 en 40 jaar was, met die grootste persentasie in die 22 tot 27 jaar ouderdomsgroep. Die nie-oortreders het meestal in die ouderdomsgroep 18 tot 35 jaar geval. Die moordenaars was ongeveer 50% Engelssprekendes terwyl die nie-oortreders almal Afrikaanssprekend was. Die moordenaars se gemiddelde opvoedkundige peil was standerd agt en die meeste was geskoolde of halfgeskoolde werkers en ambagsmanne. Die nie-oortreders het die hoogste persentasie persone met st 10 of 'n hoër kwalifikasie gehad en was meestal in 'n professionele beroep. Hierdie diskrepansie kan moontlik daarop dui dat Merton (1968) se konsep van anomie hier 'n faktor kan wees. Dit is moontlik dat die moordenaars in teenstelling met die nie-oortreders probleme met opwaartse mobiliteit ervaar en nie hul doelstellings met die beskikbare middele kan bereik nie, wat kan lei tot frustrasie en 'n opbou van woede en aggressie.

Ten opsigte van die skoolsituasie het die grootste persentasie van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis standerds op skool gedruip. 'n Relatief hoër persentasie van die moordenaars was as kinders in 'n kindershuis. Daar was dus moontlik deprivasie ten opsigte van huislike omstandighede. Hierdie deprivasie kan moontlik ingemeng het met die prosesse van identifikasie met betekenisvolle ouerfigure en die internalisering van

waardes (Kellerman & Burry, 1981). Palmer (1972) het ook psigi
frustrasies soos deprivasie ten opsigte van huislike omstandighede met
geassosieer. Die nie-oortreders en hierdie moordenaars het relatief s
beroepsloopbane gehandhaaf, en die nie-oortreders het die kleinste pers
persone gehad wat werkloos was van al die groepe.

Die meeste van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevang
ouers het finansiële probleme ondervind. Palmer (1972) beskou fin
probleme as frustrasies wat 'n rol by moord kan speel.

Die grootste persentasie van hierdie moordenaars se moeder
verantwoordelik vir besluitneming wat moontlik kan dui op domi
Dit word deur sommige outeurs met moord geassosieer (Guttmacher,
Daarteenoor was die grootste persentasie van die nie-oortreders se
gelukkig getroud en albei ouers het besluite geneem.

Ten opsigte van die misdaadsituasie het slegs 19,35% van die moorc
in die nuwe Zonderwatergevangenis en 15,07% van die saamgevoegde
moordenaars 'n vorige vonnis gehad. Dit is in ooreenstemming met Mac
(1961) se bevinding dat moordenaars gewoonlik eerste oortreders is. V
ander ondersoeke het bevind dat moordenaars gewoonlik 'n vorige
gehad het (Banay, 1942; Gibson & Klein, 1962; Wille, 1974; Wolfgang,
Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se ouderdom te
van die oortreding was tussen 18 en 25 jaar. Die meeste ondersoe
bevind dat moordenaars tussen 20 en 40 jaar oud is (Danto et al.,
Wolfgang & Ferracuti, 1982). Hulle slagoffers was tussen 26 en 40 jaa
Lester en Lester (1975) rapporteer dat die slagoffer meestal 25 tot 3
oud is. Wat die ras van die slagoffer betref was 74,19% van die moord
in die nuwe Zonderwatergevangenis se slagoffers blank. Hulle het
die hoogste persentasie swart slagoffers (22,58%) gehad, teenoor die 1
van die saamgevoegde groep moordenaars. Ongeveer 40% van die slag
was vreemdelinge en 20% familieleden by die moordenaars in die
Zonderwatergevangenis. Hierdie bevinding ondersteun nie dié van

et al. (1982) en Curtis (1974) nie. Hulle het bevind dat die slagoffers meer dikwels familieleden is.

Die meeste moorde deur die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is in die aand en op Saterdag gepleeg, wat ooreenstem met die meeste ondersoekte se bevindinge (Curtis, 1974; Danto et al., 1982). Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het die grootste persentasie moorde in Februarie en Julie gepleeg. Volgens Danto et al. (1982) is Desember en Julie piekmaande vir moord.

Ongeveer 68% van hierdie moordenaars het alkohol ingeneem op die dag van die moord. Hierdie persentasie stem ooreen met dié wat deur ander navorsers bevind is (MacDonald, 1961 – 50%, Mayfield, 1976 – 66%; Virkhunen, 1974 – 79%; Voss & Hepburn, 1968 – 53,5%; Wille, 1974 – 34%). Soos reeds aangetoon is daar wel 'n verband tussen alkohol en geweld, maar die verband is nie noodwendig oorsaaklik nie (Lunde, 1976). Guttmacher (1973) en Wille (1974) se klassifikasies maak voorsiening vir 'n alkoholiese moordenaar wat onder die invloed van alkohol sy inhibisies teen aggressiewe impulse verloor.

In die huidige ondersoek het ook 42% van die slagoffers alkohol ingehad, wat ooreenstem met Bensing en Schroeder (1961) se bevinding van 36%. Volgens die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is hulle deur 77,42% van hul slagoffers geprovokeer. Vier en veertig persent rapporteer dat hul slagoffers baie sterk weerstand gebied het. Dit kan daarop dui dat hierdie groep se aggressiewe impulse baie sterk is en dat hulle dit glad nie kan kontroleer nie. Die feit dat hulle ten spyte van die sterk weerstand van hul slagoffers voortgaan met die aanval kan dui op gebrekkige empatie. Hierdie groep het ook meer kinders as slagoffers gehad, wat 'n moontlike gebrek aan empatie verder ondersteun.

Ten opsigte van die wapen wat gebruik is, het 39% van hierdie groep moordenaars 'n pistool, 9,68% 'n geweer en 29% 'n mes gebruik. Van die saamgevoegde groep moordenaars het 47,30% 'n pistool en 10,81% 'n geweer

gebruik en slegs 12,16% het 'n mes gebruik. Volgens vorige ondersoeke is 'n vuurwapen die mees gesogte wapen vir moord. Curtis (1974) het gevind dat 57% vuurwapens gebruik het en 21% messe gebruik het. Bensing en Schroeder (1961) het gevind dat 55% 'n vuurwapen en 25% messe verkies het.

Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het volgens hul prestasie in die SAWIV gemiddelde intellektuele vermoëns. Dit ondersteun Revitch en Schlesinger (1981) se bevinding dat daar nie 'n kenmerkende tendens ten opsigte van intelligensie by moordenaars waargeneem kan word nie.

10.1.1.2 Die saamgevoegde groep moordenaars

10.1.1.2.1 Aggressie-ekspressie

Die saamgevoegde groep moordenaars is nie op een van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal vanuit beide die beskrywende en die inferensiële raamwerke geselekteer nie. Daarteenoor is selfs die nie-oortreders wel op Indirekte Aggressie, Negativisme en Verbale Aggressie geselekteer. Hierdie afwesigheid van enige vorm van aggressie by die groep moordenaars kan moontlik dieselfde verskynsel wees as wat Megargee (1966) by die sogenaamde oorgekontroleerde aggressiewe oortreders (met 'n opvallende afwesigheid van aggressie) beskryf het.

Die groep is vanuit die inferensiële raamwerk net op twee van die subskale van die Prentsituasietoets geselekteer en op nie een vanuit die beskrywende raamwerk nie. Hoewel hul aggressie-ekspressie direk is, is dit nie noodwendig fisieke aggressie nie. Dit word konstruktief gekanaliseer tot probleemoplossing in die interpersoonlike situasie.

Daar is dus ten opsigte van die wyse van aggressie-ekspressie twee verskillende groepe moordenaars geïdentifiseer. Dit stem ooreen met Megargee (1966) se hipotese van ondergekontroleerde en oorgekontroleerde aggressiewe oortreders. Die huidige bevinding sluit ook aan by Bromberg (1961) se onderskeiding tussen psigopatiese en normale moordenaars.

Die oënskynlike teenstrydighede in die literatuur oor die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars kan dus toegeskryf word aan die feit dat moordenaars dikwels as 'n homogene groep hanteer word. McDonald en Paitich (1981) het ook in hul ondersoek daarop gewys. Volgens die bevindings van die huidige ondersoek blyk dit noodsaaklik om moordenaars te onderskei van mekaar ten opsigte van die wyse van aggressie-ekspressie.

10.1.1.2.2 Persoonlikheidsfunksionering

Die saamgevoegde groep moordenaars het vanuit die beskrywende raamwerk die hoogste gemiddeldes op faktore A, B en Q₃ van die 16 PF gehad. Hiervolgens is hulle hartlike, goedgeaarde en sorglose mense (faktor A) met hoër intellektuele vermoëns (faktor B). Hulle is ook selfbeheersd, het 'n streng wilskrag en is kompulsief (faktor Q₃). Hulle het die laagste gemiddeldes op faktore E, F, L, O, Q_I, Q_{II} en Q_{IV} gehad. Hiervolgens is hulle onderdanig en gehoorsaam (faktor E), ernstig en sober (faktor F), vertrouend en het 'n gevoel van geborgenheid (faktor L). Hulle is selfversekerd (faktor D) en bedaard (faktor Q_{II}) en is skynbaar introverte (faktor Q_I) en onafhanklik (faktor Q_{IV}). Die seleksieprosedures het die groep op faktore A, B, C, G, H, M, N, Q₁, Q₂, Q₃, Q₄, Q_{III} as die hoogste gemiddeldes geselekteer. Hulle is dus ook afgesien van die reeds genoemde eienskappe, persone met beide hoë ego (faktor C) en superegosterkte (faktor G). Hulle is verder sosiaal vrypostig en ongebonde (faktor H), onkonvensioneel en verbeeldingryk (faktor M), asook wêreldwys en skerpsinnig (faktor N), verfyn en sosiaalbewus (faktor Q₁). Hulle is ondersoekend, liberaal en vrydenkend (faktor Q₂), en selfgenoegsaam en hou daarvan om eie besluite te neem (faktor Q₄). Hulle is as die laagste gemiddeldes op al die faktore geselekteer behalwe faktore C, G, M en Q₃. Laasgenoemde faktore is dan die meer tiperende trekke. Die persoonlikheidsbeeld van hierdie groep moordenaars stem tot 'n groot mate ooreen met dié van die nie-oortreders. Die nie-oortreders is egter meer ekstroversief geneigd.

Ten opsigte van die uiterstes van die verspreiding het geblyk dat heelwat van die saamgevoegde groep moordenaars lae tellings (stiene 1 tot 3) op

faktore F, H, L, O, Q₁, Q₄ en Q_I behaal het. Hiervolgens is hulle teruggetrokke persone (faktor Q_I) wat geneig is tot depressie en/of 'n afgeplatte affek (faktor F) met aanduidings van skaamheid en onttrekking (faktor H) (Cattell et al., 1982). Abrahamsen (1973) assosieer depressie en selfmoordgeneigdheid met moord. Ook Wille (1974) het 'n depressiewe moordenaar geïdentifiseer, wat gewoonlik nie 'n rekord van anti-sosiale gedrag het nie. Hierdie groep moordenaars het ten spyte van laasgenoemde, skynbaar 'n gevoel van geborgenheid (faktor L) en is selfversekerd en bedaard (faktor D). Volgens Karson en O'Dell (1976) kan selfs ekstreme lae tellings op faktor L as 'n gesonde eienskap beskou word. Madge en Du Toit (1982) beweer dat lae tellings op faktor O met misdadigheid geassosieer word. Te min skuldgevoelens kan moontlik dui op gebrekkige superego-kontrole (Karson & O'Dell, 1976). Dit is ook moontlik dat hulle gebruik maak van die verdedigingsmeganisme van isolasie, waardeur gedagtes en toepaslike emosies geskei word (Kellerman & Burry, 1981). Hierdie groep is ook ontspanne en rustig (faktor Q₄) en is konserwatief en eerbiedig gevestigde idees (faktor Q_I).

Die saamgevoegde groep moordenaars het op Kaart 13 MF van die TAT die kleinste persentasie moordresponse van al die oortredergroepe geprojekteer. Hulle het egter die meeste fisieke en verbale aggressiereponse gelewer. Hierdie persentasies was egter baie laag en dit ondersteun Wille (1974) se bevinding dat moordenaars relatief min aggressiewe response op die TAT lewer. Die nie-oortreders het die minste aggressie op hierdie kaart geprojekteer. Op Kaart 18 BM het die saamgevoegde groep moordenaars die meeste verbale aggressie geprojekteer, terwyl die nie-oortreders die meeste fisieke aggressie geprojekteer het. Hierdie resultate dui daarop dat hierdie groep moordenaars wel soms aggressie projekteer. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat die TAT 'n projeksietegniek is wat response kan ontlok sonder verdedigings.

10.1.1.2.3 Biografiese en demografiese aspekte

Dit het geblyk dat hierdie groep moordenaars tussen 20 en 40 jaar oud is, met die hoogste persentasie tussen 36 en 45 jaar. Die groep moordenaars

is dus ouer as dié in die nuwe Zonderwatergevangenis en ook die nie-oortreders. Van die saamgevoegde groep moordenaars was 77% Afrikaanssprekend, wat hoër is as die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis. Van die groep moordenaars het ongeveer 70% 'n stedelike agtergrond gehad. Dit stem ooreen met Wolfgang en Ferracuti (1982) se verwagtings. Hierdie groep moordenaars se gemiddelde opvoedkundige peil was standerd 8 en hulle was meestal geskoolde of halfgeskoolde werkers en ambagsmanne. Daarteenoor het die nie-oortreders hoër opvoedkundige kwalifikasies gehad en het hulle professionele beroepe beoefen. Die saamgevoegde groep moordenaars het ten opsigte van die skoolsituasie soortgelyke inligting as die nie-oortreders gerapporteer. Van die groepe oortreders was hulle ook die minste werkloos gewees.

'n Hoë persentasie van hierdie groep moordenaars se gesinne was kerklik ingestel en die meerderheid het Sondagskool bygewoon. Die resultate van die 16 PF het egter gedui op 'n moontlike gebrek aan superegokontrolle. Hierdie groep het dus ten spyte van die kerklike ingesteldheid van hul gesinne skynbaar nie werklik hierdie waardes geïnternaliseer nie. Hierdie groep het die hoogste persentasie persone gehad wat alkohol misbruik het. Dit herinner aan Guttmacher (1973) se tipering van die alkoholiese moordenaar.

Ongeveer 80% van hierdie groep het nie 'n vorige vonnis gehad nie. Hul ouderdom ten tyde van die huidige oortreding was hoofsaaklik tussen 18 en 21, en tussen 36 en 45 jaar. Die slagoffers was in die ouderdomsgroep 26 tot 40 jaar. Lester en Lester (1975) rapporteer dat die slagoffer meestal 25 tot 35 jaar oud is. Wat die ras van die slagoffer betref was hierdie groep moordenaars se slagoffers oorwegend blank. Ongeveer 40% van die slagoffers was vreemdelinge en 30% familieleden. Laasgenoemde bevinding ondersteun nie dié van Danto et al. (1982) en Curtis (1974) nie. Die meeste moorde is in die aand of nag gepleeg, wat ooreenstem met die meeste ondersoeke se bevindings (MacDonald, 1961). Hierdie groep moordenaars het die meeste moorde in Desember, Maart en September gepleeg. Volgens Danto et al. (1982) is Desember en Julie piekmaande vir moord. Ongeveer 65% van die moordenaars het alkohol ten tyde van die moord ingeneem, wat ooreenstem

met persentasies wat deur ander navorsers vermeld word. Van die slagoffers het 42% alkohol in gehad, wat ooreenstem met Bensing en Schroeder (1961) se bevinding van 36%. Volgens 80% van hierdie groep het hul slagoffers hulle geprovokeer. Drie en vyftig persent van hierdie moordenaars se slagoffers het nie weerstand gebied nie. Slegs 18,37% het sterk weerstand gebied, teenoor die 44% van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis.

Ten opsigte van die wapen wat gebruik is, het 47% van hierdie groep 'n handpistool verkies. Dit is in ooreenstemming met vorige ondersoeke wat bevind het dat vuurwapens die mees gekose wapens vir moord is. Die groep moordenaars het volgens hul prestasie in die SAWIV gemiddelde intellektuele vermoëns. Daar was slegs 'n klein verskil tussen hierdie groep moordenaars en dié in die nuwe Zonderwatergevangenis se gemiddelde intelligensietellings. Dit kan daarop dui dat die verskille tussen hierdie twee groepe moordenaars ten opsigte van aggressie-ekspressie nie aan 'n verskil in intellektuele oordeelsvermoë toegeskryf kan word nie, maar eerder te make het met verskille in wyses van persoonlikheidsfunksionering.

10.1.2 Die aanranders

10.1.2.1 Aggressie-ekspressie

Die aanranders was beide vanuit die beskrywende en inferensiële raamwerke se evaluerings die mees aggressiewe groep. Hulle is net soos die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis op al die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal geselekteer. Hul aggressie-ekspressie word op direkte, fisieke wyses en ook op verskeie indirekte wyses gemanifesteer. Afsien van hul geneigdheid tot fisieke geweld teenoor ander, is hulle eksplosief, negativisties, agterdogtig en vyandig. Soos reeds vermeld is die nie-oortreders slegs op Indirekte Aggressie, Negativisme en Verbale Aggressie geselekteer, wat dus dui op 'n meer indirekte wyse van aggressie-ekspressie.

Ten opsigte van die Prentsituasietoets is die aanranders geselekteer op Direkte Aggressie en Destruktiewe Response. In interpersoonlike situasies is hul aggressie-ekspressie direk en hul hantering van die interpersoonlike situasie

is van so 'n aard dat probleme nie opgelos kan word nie (National Institute for Personnel Research, 1971). Dit ondersteun die bevindings van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal. Die aanranders funksioneer dus soortgelyk aan die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis ten opsigte van aggressie-ekspressie, terwyl die saamgevoegde groep moordenaars en nie-oortreders meer soortgelyk funksioneer.

10.1.2.2 Persoonlikheidsfunksionering

Die aanranders het die hoogste gemiddeldes vanuit die beskrywende raamwerk op faktore O, Q_{II} en Q_{III} van die 16 PF. Hiervolgens is hulle geneig tot skuldgevoelens (faktor O), angs (faktor Q_{II}) en onafhanklikheid (faktor Q_{IV}). Hierdie bevindings is vreemd-interessant omdat daar eerder 'n gebrek aan angs en skuldgevoelens by hierdie groep verwag kon word (Madge & Du Toit, 1982). Volgens Kellerman en Burry (1981) kan aggressiewe impulse wel lei tot angs. Hulle het die laagste gemiddeldes vanuit die beskrywende raamwerk gehad op faktore A, B, H, N en Q₃. Hiervolgens is hulle koud, teruggetrokke, afsydig en onbuigsaam (faktor A). Hulle is minder intelligent (faktor B), sosiaal vrypostig, waaghalsig en ongebonde (faktor H). Hulle is verder naïef, sonder pretensies, sosiaal lomp (faktor N) en ook onbeheersd, laks en minag sosiale reëls (faktor Q₃). Vanuit die inferensiële raamwerk is hulle as die hoogste gemiddeldes op faktore L, O en Q_{II} geselekteer. Hulle is dus ook buiten die reeds genoemde eienskappe, wantrouig en jaloers (faktor L). Die aanranders is as die laagste gemiddeldes geselekteer op faktor A, G, I en Q₃, wat verder dui op onvoldoende superegosterkte (faktor G) en ontoegeeflikheid (faktor I).

Die ontleding van die resultate van die uiterstes van die verspreiding het belangrike inligting verskaf. Heelwat van die aanranders het lae tellings (stiene 1 tot 3) op faktore C, N, Q₂ en Q_I gehad en hoë tellings (stiene 8 tot 10) op faktore I, O, Q_{II} en Q_{IV} gehad. Hiervolgens is hulle teruggetrokke (faktor Q_I) angstige (faktor Q_{II}) persone wat geneig is tot skuldgevoelens (faktor O) en emosioneel onstabiel en onseker is (faktor C en I). Hulle is sosiaal groepsafhanklik (faktor Q₂) en is naïef, sonder sosiale insig (faktor N). Volgens Karson en O'Dell (1976) kan persone met lae tellings op faktor

Q2 maklik beïnvloed word deur verkeerde elemente en betrokke raak by wetsoortredings. Ten spyte van hierdie faktore is hulle onafhanklik (faktor Q_{1V}) en volgens Cattell et al. (1982) kan dit dui op persone wat dinge op hul eie manier doen, en geneig is tot projeksie en dus moeilik kan wees om mee klaar te kom. Die nie-oortreders het daarenteen hoë superegosterkte, is sorgvry en geesdriftig, maar ook agterdogtig en jaloers. Hulle is sosiaal vrypostig en ekstroversief geneigd. Die aanranders se persoonlikheidsbeeld stem tot 'n groot mate ooreen met dié van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis.

10.1.2.3 Biografiese en demografiese aspekte

Ten opsigte van biografiese en demografiese faktore blyk dit dat die aanranders tussen 22 en 45 jaar oud is. Van hulle was 75% Afrikaanssprekend en 25% Engelssprekend. Die grootste persentasie het slegs standerd 7 geslaag en hulle is meestal geskoolde of halfgeskoolde arbeiders.

Wat die skoolsituasie betref, het 'n hoë persentasie van hulle gereeld stokkies gedraai. Die aanranders was die groep waarvan die hoogste persentasie persone in 'n nywerheidskool was. Daar was dus by hierdie groep van skooldae af antisosiale neigings en ook deprivasie ten opsigte van huislike warmte. Hierdie deprivasie kan moontlik ingemeng het met die prosesse van identifikasie met betekenisvolle ouerfigure en die internalisering van waardes (Kellerman & Burry, 1981).

Ten opsigte van die werksituasie het geblyk dat die nie-oortreders 'n meer stabiele beroepsloopbaan gehandhaaf het as die aanranders.

Wat die gesinsituasie betref het die aanranders se ouers die meeste rondgetrek as gevolg van negatiewe faktore soos alkoholisme en onstabielheid. Die aanranders het 'n onstabiele gesinsagtergrond gehad. 'n Groot persentasie aanranders se verhoudings met hul vaders was baie swak. Volgens hulle het hul vaders 'n swak voorbeeld gestel en nie in hul aktiwiteite belang gestel nie. Hulle vaders het die meeste besluite geneem in die ouerhuis en die

gesin was geensins kerklik ingestel nie. Die aanrander het ook 'n hoë persentasie persone gehad wat swak verhoudings met die ander kinders in die gesin gehad het. Hierdie aspekte het waarskynlik 'n bydrae gelewer tot hierdie groep se emosionele onstabiliteit.

10.1.3 Die diene

10.1.3.1 Aggressie-ekspressie

Die diene is vanuit die inferensiële raamwerk geselekteer op die subskale Prikkelbaarheid, Negativisme, Verbale Aggressie, Haatdraendheid en Agterdog van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal. Hul aggressie-ekspressie manifesteer dus op 'n indirekte wyse en word veral gekenmerk deur 'n vyandige houding.

Die nie-oortreders daarenteen is glad nie op die vyandigheidskaal naamlik, Haatdraendheid en Agterdog geselekteer nie. Die diene, aanrander en moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is op hierdie subskale geselekteer en dit kan dui op 'n bepaalde persoonlikheidstyl. Verskeie outeurs (Buss, 1961; Kaufmann, 1971) beskou vyandigheid as 'n blywende persoonlikheidseienskap.

Vanuit die beskrywende raamwerk is die diene op die Prentsituasietoets slegs op die Ontkenning van Aggressie geselekteer. Vanuit die inferensiële raamwerk is hulle op Direkte Aggressie en Ontkenning van Aggressie en op Konstruktiewe en Destruktiewe Response geselekteer. Hul aggressie manifesteer dus ook op direkte wyse en kan beide destruktiewe en konstruktiewe gevolge vir die interpersoonlike situasie hê. Hierteenoor was die nie-oortreders se aggressie baie meer indirek en passief.

10.1.3.2 Persoonlikheidsfunksionering

Die diene het vanuit die beskrywende raamwerk die hoogste gemiddeldes op faktore I, M, Q₁, Q₂ en Q₄ van die 16 PF gehad. Hiervolgens is die diene onseker en afhanklik (faktor I), onkonvensioneel en verbeeldingryk en onvolwasse (faktor Q₁). Hulle is radikaal, ondersoekend en liberaal (faktor

Q₂), en ook selfgenoegsaam en vindingryk en verkies om eie besluite te neem (faktor Q₄). Ten opsigte van die laagste gemiddeldes het hulle vanuit die beskrywende raamwerk op faktore C, G en Q_{III} die laagste gemiddeld gehad. Hiervolgens het hulle beide lae ego- (faktor C) en superegosterkte (faktor G), wat met misdadigheid verband hou en het hulle 'n gebrek aan kontrole (faktor Q₃) (Cattell et al., 1982). Die seleksieprosedures het hulle as die hoogste gemiddeldes op faktore I, L, M, O, Q_I, Q_{II} en Q_{IV} geselekteer. Hiervolgens is hulle dus buiten die reeds genoemde faktore jaloers en agterdogtig (faktor L) en geneig tot angs (faktor Q_{II}) en skuldgevoelens (faktor O). Hulle is ook radikaal (faktor Q_I) en onafhanklik (faktor Q_{IV}). Die seleksieprosedures het hulle as die laagste gemiddeldes op faktore C, F, G, H, Q₃ en Q_I geselekteer. Hulle is dus ook skaam (faktor H), ernstig (faktor F) en introversief geneigd (faktor Q_I) met onbeheersdheid en minagting van sosiale reëls (faktor Q₃).

Die ontleding van die uiterste van die verspreiding het getoon dat heelwat van die diewe laer tellings, (stiene 1 tot 3) op faktore B, C, F, G, H, Q_I en Q_I en hoër tellings (stiene 8 tot 10) op faktore I en O behaal het. Die diewe kan dus beskou word as minder intelligente (faktor B), teruggetrokke (faktor Q_I) persone, wat skaam is (faktor H), 'n depressiewe of afgeplatte affek het (faktor F) en neig tot skuldgevoelens (faktor O) (Cattell et al., 1982). Hulle het skynbaar 'n onvermoë om emosionele impulse realisties te hanteer en toon 'n geneigdheid om daardeur oorweldig te word (faktor C). Daarmee saam is hulle geneig om reëls te verontagsaam en is hulle emosioneel afhanklik (faktor G). Laasgenoemde hou volgens Madge en Du Toit (1982) verband met groepstelery en bende-aktiwiteite. Volgens Karson en O'Dell (1976) hou dit ook verband met psigopatie. Die hoë skuldgevoelens kan moontlik verband hou met lae egosterkte en emosionele onstabiliteit. Die persoonlikheidsbeeld van die diewe toon heelwat ooreenkomste met dié van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die aanranders. Die diewe is egter meer introversief geneig as die twee groepe.

10.1.3.3 Biografiese en demografiese aspekte

Ten opsigte van agtergrondsfaktore het die wewes meestal in die ouderdomsgroep 22 tot 45 geval teenoor die nie-oortreders wat jonger was, naamlik 18 tot 35. Ongeveer 75% van die wewes was Afrikaanssprekend en 25% was Engelssprekend. Die wewes het die hoogste persentasie persone met 'n landelike agtergrond gehad. Hulle het meestal 'n standerd 8- of 9-kwalifikasie gehad, wat dus hoër as dié van die aanranders was en dieselfde as die twee groepe moordenaars was. Hulle was net soos die ander oortreder-groepe meestal geskoolde of halfgeskoolde werkers en ambagsmanne. Ten opsigte van die skoolsituasie het die wewes die hoogste persentasie persone gehad wat op skool stokkiesgedraai het. Van hulle was die hoogste persentasie persone ook in verbeteringskole. Daar was dus reeds vroeg 'n patroon van antisosiale gedrag by hierdie groep aanwesig. Die wewes het dan ook die hoogste persentasie persone gehad wat werkloos was. Hierdie onstabielheid kon moontlik die wewes aanmoedig om verdere diefstal-verwante oortredings te begaan, of dit kan geassosieer word met die feit dat hulle juis vanweë hul gedrag dikwels afgedank is.

Ten opsigte van hul gesinsituasie het die wewes die hoogste persentasie persone gehad wat nie by hul ouers grootgeword het nie, wat kan dui op gebrekkige rolmodelle en deprivasie ten opsigte van huislike omstandighede.

Die afleidings wat op grond van die literatuur ten opsigte van moordenaars gemaak is, sal vervolgens geëvalueer word.

Aangesien daar in hierdie studie meer op die moordenaar gefokus word, sal die afleidings wat op grond van die literatuur ten opsigte van moordenaars se aggressie-ekspressie, persoonlikheidsfunksionering en biografiese aspekte gemaak is, vervolgens in die lig van die empiriese ondersoek geëvalueer word.

10.2 EVALUERING VAN DIE AFLEIDINGS UIT DIE LITERATUUR

Aan die einde van Hoofstuk 3, 4, 5 en 6 is afleidings uit die literatuur ten opsigte van moordenaars se aggressie-ekspressie, persoonlikheidsfunksionering en enkele biografiese en demografiese aspekte gemaak. Voorspellings op grond van hierdie afleidings sal vervolgens in die lig van die resultate van die empiriese ondersoek geëvalueer word.

10.2.1 Afleidings uit die dieptepsigologiese benadering

Die volgende voorspellings op grond van die afleidings uit die bevindinge en teorieë in die kader van dieptepsigologiese benadering word geëvalueer:

1. Volgens die benadering sal die moordenaar se aggressie-ekspressie gekenmerk word deur:
 - (a) direkte fisieke aggressie;
 - (b) die aggressie sal 'n destruktiewe effek hê op die interpersoonlike situasie.
2. Die moordenaar se persoonlikheidsfunksionering sal gekenmerk word deur:
 - (a) gebrekkige warmte;
 - (b) gebrekkige egosterkte;
 - (c) gebrekkige superegosterkte;
 - (d) swak ouer-kindverhoudings;
 - (e) skuldgevoelens ten opsigte van seksualiteit.

Bogenoemde voorspellings ten opsigte van aggressie-ekspressie by moordenaars kon slegs bevestig word ten opsigte van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en nie ook ten opsigte van die saamgevoegde groep moordenaars nie. Volgens die resultate van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal is die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis geneig tot direkte fisieke aggressie. Hierdie direkte aggressie-ekspressie gee dan ook aanleiding tot destruktiewe hantering van die interpersoonlike situasie soos blyk uit die resultate van die Prentsituasietoets.

Sommige van die voorspellings vanuit hierdie benadering ten opsigte van die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars is ook slegs in die geval van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis bevestig. Die resultate van die 16 PF toon dat hierdie groep beide 'n gebrekkige ego- en 'n gebrekkige superegofunksionering het. Die ander voorspellings is nie bewaarheid nie. Hoewel heelwat van die voorspellings vanuit hierdie benadering empiriese steun in die huidige ondersoek vind, blyk dit ook duidelik dat moordenaars nie as 'n homogene groep, wat as baie aggressief getipeer word, beskou kan word soos dikwels gedoen word nie. Die tipering van moordenaars soos in die dieptepsigologiese benadering gevind word, geld waarskynlik net ten opsigte van 'n bepaalde groep moordenaars, en wel diegene wat ooreenkom met die groep in die nuwe Zonderwatergevangenis in die huidige empiriese ondersoek. Daar moet egter op die feit gewys word dat die huidige ondersoek net moordenaars met versagtende omstandighede betrek het. Dit is moontlik dat die moordenaars wat in die literatuur beskryf is ook ander insluit (dit word nie altyd geëksplisiteer nie).

10.2.2 Afleidings uit die leerteoretiese benadering

Die volgende voorspellings word op grond van afleidings uit bevindinge en teorieë in die leerteoretiese benadering gemaak:

Volgens Henry en Short (1954) sal moordenaars gekenmerk word deur:

- (a) die aanwesigheid van frustrasie, soos finansiële probleme;
- (b) 'n swak ontoereikende superego;
- (c) fisieke mishandeling deur hul ouers.

Die eerste twee verwagtings word ten opsigte van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis bevestig. Volgens die resultate van die 16 PF openbaar hulle 'n gebrekkige superegosterkte. Uit die biografiese vraelys het geblyk dat hierdie groep moordenaars se ouers dikwels finansiële probleme ondervind het. Daar was egter geen aanduidings dat een van die twee groepe moordenaars deur hul ouers fisiek mishandel is nie.

Volgens Palmer (1972) sal moordenaars gekenmerk word deur:

- (a) fisieke frustrasie, soos fisieke mishandeling tydens die kinderjare;
- (b) psigologiese frustrasie soos lae sosio-ekonomiese status, gebrekkige rolmodelle, vaderafwesigheid en moederdominansie.

Soos reeds vermeld was daar geen aanduidings op enige van die meetinstrumente dat enige van die twee moordenaargroepe deur hul ouers fisiek mishandel is nie. Die resultate van die biografiese vraelys het wel getoon dat daar psigologiese frustrasie by albei groepe moordenaars voorgekom het. Albei groepe moordenaars is handarbeiders wat geassosieer kan word met laer sosio-ekonomiese status. Baie van hulle was in 'n kinderskool, nywerheidsskool of verbeteringsskool waar daar 'n gebrek aan rolmodelle kon wees.

Volgens Megargee (1966) sal oorgekontroleerde moordenaars gekenmerk word deur:

- (a) laer tellings op gemete skale van aggressie as nie-aggressiewe oortreders;
- (b) 'n hoër mate van kontrole oor aggressiewe impulse as die ander oortreders.

Albei verwagtings is bevestig in die geval van die saamgevoegde groep moordenaars, maar nie in die geval van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis nie. Die resultate van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal het getoon dat die saamgevoegde groep moordenaars nie ten opsigte van een van die subskale geselekteer is nie. Volgens die resultate van die 16 PF is hulle meer geïnhibeerd as die ander groepe. Die identifisering van twee groepe moordenaars in die huidige ondersoek ten opsigte van aggressie-ekspressie en persoonlikheidsfunksionering toon 'n groot mate van ooreenstemming met Megargee (1966) se identifisering van onder- en oorgekontroleerde aggressiewe oortreders. Hierdie bevinding beklemtoon weer eens dat moordenaars nie as 'n homogene groep hanteer behoort te word nie.

10.2.3 Afleidings uit die sistemiese benadering

Die volgende voorspellings op grond van afleidings vanuit die bevindinge en teorieë in die sistemiese benadering word geëvalueer:

1. Daar kan ten opsigte van samelewingsfaktore volgens Wolfgang en Ferracuti (1982) verwag word dat moordenaars in 'n gewelddadige subkultuur grootgeword het.
2. Volgens hierdie benadering word geweld in gesinsverband aangeleer en daar sou dus verwag kon word dat moordenaars uit gewelddadige huisgesinne afkomstig is.

Bogenoemde voorspellings word nie deur die bevindinge van die huidige empiriese ondersoek bewaarheid nie.

10.2.4 Afleidings uit die literatuur ten opsigte van psigiese en demografiese aspekte van moordenaars

Die volgende verwagtings word op grond van vorige literatuurbevindinge hier geëvalueer:

1. Daar sou verwag kon word dat moordenaars swak ouer-kindverhoudings sal hê en uit huise met 'n gebrek aan gesinsharmonie en stabiliteit sal kom (Allen, 1980). Hierdie verwagting is nie deur die huidige ondersoek bevestig nie.
2. Fisieke mishandeling van moordenaars deur hul ouers sal waarskynlik sterk figureer. Soos reeds in die voorafgaande bespreking aangedui is, kon hierdie verwagting ook nie ondersteun word nie.
3. Daar sou 'n oorbinding met die moeder verwag kon word (Corder et al., 1976). Daar is wel 'n moontlike oorbinding met die moeder by die saamgevoegde groep moordenaars geïdentifiseer.
4. Moordenaars sal waarskynlik patologie in die huweliksverhouding hê wat tot moord aanleiding kan gee (Barnard et al., 1982; Chimbos,

1978). Moordenaars se huweliksverhoudings sal dus konflikbelaa en onbevredigend wees. Daar is bevind dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis gelukkige heteroseksuele verhoudings op die TAT geprojekter het. Uit die biografiese vraelys het egter geblyk dat 50% van die groep hul vrouens fisiek mishandel het, wat dus kan dui op ontkenning van probleme in die verhouding. Dit is ook moontlik dat die vrouens baie ongelukkig is terwyl die mans gelukkig is met die verhouding omdat hulle dominerend en baasspelerig is.

5. Verskeie eienskappe is op grond van bevindings uit psigometriese ondersoeke aan moordenaars toegeskryf. Die volgende bevindings kan in die huidige empiriese ondersoek geëvalueer word:
 - (a) Moordenaars se intelligensietellings sal waarskynlik nie verskil van die tellings van die normale populasie nie. Hierdie voorspelling word deur die resultate van die SAWIV ten opsigte van beide groepe moordenaars ondersteun.
 - (b) Moordenaars se TAT-response sal waarskynlik gekenmerk word deur aggressiewe fantasieë en moordtemas (Satten et al., 1960). Seksuele skuld kan ook voorkom (McKie, 1974). Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se response op Kaart 13 MF is gekenmerk deur 'n hoë persentasie moordtemas, maar dié van die saamgevoegde groep moordenaars nie. Daar was nie by een van die groepe aanduidings van seksuele skuld nie, en min seksuele response is deur beide groepe op Kaart 13 MF geprojekter.
 - (c) Moordenaars sal betekenisvol hoër tellings op egokontrol behaal as die ander groepe (Laufer et al., 1981). Die resultate van die 16 PF het getoon dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis gebrekkige egokontrol het. Hierdie verwagting word dus nie ten opsigte van hierdie moordenaars bewaarheid nie. Die saamgevoegde groep moordenaars is nie by die laagste gemiddeld geselekteer op faktor C van die 16

PF nie. Hulle het waarskynlik meer egokontrolle as die ander oortreders, en dit is dus meer in lyn met bogenoemde verwagting.

- (d) Daar kan verwag word dat persoonlikheidstrekke soos histerie, afhanklikheid en affeksionele jaloesie by moordenaars sal voorkom (Langevin et al., 1982). Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is volgens die resultate van die 16 PF emosioneel sensitief en afhanklik en geneig tot jaloesie.
- (e) Ten opsigte van biografiese en demografiese kenmerke sou verwag kon word dat moordenaars ongeveer 20 tot 40 jaar oud sal wees (Danto et al., 1982). Hulle sal meer waarskynlik handarbeiders uit 'n laer sosio-ekonomiese klas wees (Wolfgang & Ferracutti, 1982). Die slagoffer sal waarskynlik tussen 25 en 35 jaar oud wees (Lester & Lester, 1975) en sal bekend wees aan die moordenaar (Danto et al., 1982). 'n Vuurwapen sal meer waarskynlik gebruik word vir die moord (Danto et al., 1982). die meeste moorde sou snags en oor naweke plaasvind (Curtis, 1974; Danto et al., 1982). Volgens Lunde sal alkoholmisbruik by sowel die moordenaar as die slagoffer 'n rol speel. MacDonald (1961) het beweer dat moordenaars gewoonlik eerste oortreders is. Volgens outeurs soos Wille (1974) sal moordenaars 'n vorige rekord van aggressiewe oortredings hê. Uit die biografiese vraelys het geblyk dat die meeste van hierdie verwagtings ten opsigte van albei groepe moordenaars bevestig word. Die moordenaars het 'n klein persentasie oortreders met 'n vorige rekord gehad. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se vorige oortredings was meer dikwels van 'n aggressiewe aard as dié van die saamgevoegde groep moordenaars.

In die geheel gesien is voorspellings uit die literatuur meer dikwels ten opsigte van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis ondersteun. Dit kan waarskynlik toegeskryf word aan die stereotipering van die moordenaar in die literatuur as baie aggressief. Teenstrydige bevindinge in die literatuur

kan dus toegeskryf word aan die evaluering van moordenaars as 'n homogene groep.

'n Psigodinamiese beskrywing van die twee groepe moordenaars sal vervolgens gegee word.

10.3 PSIGODINAMIESE BESKRYWING VAN DIE TWEE GEDIFFERENSIEERDE GROEPE MOORDENAARS

Uit die resultate blyk dat die twee groepe moordenaars betekenisvol van mekaar verskil ten opsigte van aggressie-ekspressie en persoonlikheidsfunksionering. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis kan beskou word as 'n aggressiewe ongekontroleerde groep en die groep saamgevoegde moordenaars as 'n nie-aggressiewe oorgekontroleerde groep. Hierdie identifisering van twee groepe moordenaars sluit aan by Megargee (1966) se teorie van onder- en oorgekontroleerde moordenaars. Daar sal vervolgens 'n psigodinamiese beeld van die persoonlikheidsfunksionering van die hier geïdentifiseerde groepe moordenaars gegee word. Die inligting wat verkry is vanuit die verskillende toetse wat in die huidige empiriese ondersoek gebruik is, word geïntegreer teen die agtergrond van Kellerman en Burry (1981) se psigodinamiese model van persoonlikheidsfunksionering.

Volgens hierdie outeurs is daar by individue wat goed aangepas is 'n soepel fluktuasie tussen impuls en kontrole en 'n toestand van ewewilbrium word gehandhaaf. In gevalle waar goeie aanpassing ontbreek, is die balans tussen impuls en kontrole dikwels versteur en is daar òf ontoereikende kontrole òf te onbuigsame kontrole. Dit kan dan tot 'n afname in stabiliteit of tot stereotipe gedragspatrone lei. Onbuigsame kontrole of 'n gebrek aan kontrole, wat beide vorms van onvolwasse funksionering is, kan tot 'n toenemende gevoel van spanning lei. Rigiede en of labiele wyses om die konflik tussen impuls en kontrole te hanteer kan volgens Kellerman en Burry (1981) op twee wyses gemanifesteer word. Daar kan 'n oorbeklemtoning van kontrolerende meganismes, of andersins 'n oorbeklemtoning van impulsekspressie wees. Dit manifesteer dan in persoonlikheidstipes wat òf deur kontrole òf deur impulse oorheers word. Dit is op hierdie wyse wat die geïdentifiseerde twee groepe moordenaars van die huidige ondersoek verskil.

Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se gedrag word deur impulsekspressie oorheers. Uit die bespreking van die resultate het geblyk dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis verskil het van die saamgevoegde groep moordenaars ten opsigte van aggressie-ekspressie soos gemeet deur al die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is skynbaar geneig tot direkte fisieke aggressie en ook verskeie indirekte vorms van aggressie wat vyandigheid weerspieël. Daar was dus duidelike aanduidings dat hulle deur aggressiewe impulse oorheers word. Die saamgevoegde groep moordenaars is daarenteen nie op een van die subskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal geselekteer nie en hulle toon selfs minder aggressie as die groep nie-oortreders, wat kan dui op 'n persoonlikheid waarin rigiede kontrolemeganismes gebruik word.

Volgens Kellerman en Burry (1981) veroorsaak impulse probleme as dit tot uiting kom in uitreageringsgedrag. Persone wat oorheers word deur impulse se oordeelsvermoë word versteur en hulle frustrasietoleransie is gewoonlik laag. Wanneer die impulse direk afgereageer word, sal die gevoel van spanning verminder. Kontrolemeganismes word gebruik om impulse te beheer en die gepaardgaande angs te hanteer. Die skrywers onderskei verskillende tipe kontrolemeganismes, naamlik kognitiewe kontrole, egokontrole, verdedigingsmeganismes, persoonlikheidstrekke as kontrole en vrees en fantasie as kontrole. Hierdie kontrolemeganismes word vervolgens bespreek met verwysing na die twee groepe moordenaars.

1. Kognitiewe kontrole bestaan wanneer die persoon se intellektuele funksionering buigsaam reageer op die strewinge, doelstellings en belange van die persoon. Daar moet ook 'n vermoë tot aandag, konsentrasie en abstraksie wees. Die resultate van die empiriese ondersoek het daarop gedui dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis swak gevorder het op skool, wat moontlik kan dui op probleme met kognitiewe kontrole.
2. Kellerman en Burry (1981) onderskei ook soos Hartmann vyf vlakke van egofunksionering wat reeds in Hoofstuk 3 volledig bespreek is. Met verwysing na impuls versus kontrole word die funksies van die ego beskryf as integrerend

en sinteties as dit effektief funksioneer om impulse doeltreffend te kanaliseer om die doelstellings van die individu te bereik. Uit die resultate van die 16 PF blyk dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis gebrekkige ego- en superego-kontrole het. Hierdie groep het 'n versteuring van die integrerende funksie van die ego en funksioneer dus hoogstens op vlak drie van Hartmann se hiërargie van egofunksionering. 'n Versteuring van hierdie funksie beteken dat hoewel die persoon in kontak is met die realiteit hy steeds die werklikheid kan verdraai, en geneig is tot labiliteit en uitreageringsgedrag. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis is volgens die resultate van die 16 PF emosioneel onstabiel en geneig om deur emosionele impulse oorweldig te word. Hierdie distorsies kom voor as gevolg van onbevredigende kontrole oor impulse en behoeftes. Die integrerende funksie van die ego verseker aanpassende gedrag en strategieë wat vereis word vir effektiwiteit en sukses ten opsigte van aspekte soos interpersoonlike verhoudings, skoolvordering en beroepsprestasie. Die resultate toon dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis swak gevorderd het op skool en dat hulle interpersoonlike verhoudings konflik-belaa is. Wanneer hierdie funksie van die ego versteur is, kan die verdedigingsmeganismes van die persoon nie spanning en konflik hanteer nie. Volgens Kellerman en Burry (1981) het hierdie persone probleme om intieme persoonlike verhoudings te vestig. Hierdie persone is ook egoïsties, afhanklik en onvolwasse. Die resultate van die 16 PF toon dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis sosiaal groepsafhanklik en vrypostig is en min sosiale insig het. Hulle is verder emosioneel onseker, prikkelbaar en afhanklik en geneig tot skuldgevoelens.

Hoewel die saamgevoegde groep moordenaars nie deur impulse oorheers word nie, kan hul oorkontrole ook geassosieer word met 'n versteuring van die integrerende funksie van die ego. Impulse kan nie sinvol gekanaliseer word om doelstellings te bereik nie. Té veel psigiese energie word verbruik om hierdie rigiede kontroles te handhaaf. Oorkontrole lei tot 'n verengde beleving en 'n beperking van alternatiewe gedragswyses. Die saamgevoegde groep moordenaars funksioneer dus ook hoogstens op vlak drie van Hartmann se hiërargie van egofunksionering.

Verdedigingsmeganismes kan ook dien as kontrole in dié sin dat dit spesifieke emosies moet rig en beheer. Sonder verdedigingsmeganismes sal alle impulse onmiddellike bevrediging eis. Persone wat deur impulse beheers word maak gewoonlik gebruik van repressie, verplasing en ontkenning (Kellerman & Burry, 1981). Uit die resultate van die TAT en die biografiese vraelys het geblyk dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis veral van die verdedigingsmeganisme van ontkenning gebruik maak. Hierdie groep moordenaars ontken byvoorbeeld probleme in hul huweliksverhoudings. Daar was ook tekens van 'n gebrek aan effektiewe algemene verdedigingsmeganismes, byvoorbeeld volgens die biografiese vraelys het 'n hoë persentasie van die groep moordenaars hul vrouens fisiek mishandel en het 'n hoë persentasie alkohol en dwelmmiddels misbruik.

Persone wie se gedrag deur oormatige kontrolemeganismes oorheers word maak gewoonlik gebruik van intellektualisering en isolasie. Die saamgevoegde groep moordenaars se gebrek aan skuldgevoelens op die 16 PF kan moontlik dui op die verdedigingsmeganisme van isolasie waardeur gedagtes geskei word van toepaslike gevoelens. Daar was ook meer aanduidings van sterk verdedigingsmeganismes by laasgenoemde groep. Op faktor L van die 16 PF het 48% van hierdie groep tussen stiene 1 tot 3 geval wat daarop dui dat hulle besonder vertrouend is. Hierdie bevinding kan moontlik dui op die gebruik van die verdedigingsmeganisme van reaksieformasie.

4. Persoonlikheidstrekke reflekteer 'n aspek van die kontrolemeganismes wat dui op 'n kenmerkende patroon van gedrag. Kellerman en Burry (1981) verdeel die organisasie van die trekke in 'n aktiewe en 'n passiewe patroon. Kompulsiewe trekke word as aktief beskou. Daar is 'n ekstreme behoefte aan kontrole wat aanleiding gee tot obsessionaliteit en ordelikheid. Alle angs en spanning word tot so 'n mate gebind dat min daarvan direk gemanifesteer word. Die resultate van die 16 PF het getoon dat die saamgevoegde groep moordenaars geneig is om angs te bind (faktor Q₃ en Q₄), hulle toon baie min angs of spanning en is rigied en kompulsief.

Persoonlikheidstrekke kan verder oorheers word deur sublimerende of impulsmechanismes. Sublimerende meganismes behels gewoonlik superego-meganismes en sluit trekke in soos verantwoordelikheid, pligsgetrouheid en volwassenheid. Impulsmechanismes behels gewoonlik id-meganismes en sluit trekke in soos aggressie, ongeduldigheid en onmiddellike behoeftebevrediging. Dit is dus duidelik dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis 'n persoonlikheidspatroon vertoon wat tipies is by impulsoorheersing, terwyl die saamgevoegde groep moordenaars se persoonlikheidsfunksionering veral gekenmerk word deur sublimerende meganismes.

5. Fantasia kan ook dien as kontrolemeganisme (Kellerman & Burry, 1981). Die element van kontrole behels dat gefantaseer word oor 'n bepaalde handeling sonder om dit uit te voer. As daar egter nie 'n duidelike onderskeid tussen die werklikheid en fantasia is nie, verdwyn die waarde van die kontrolefunksie van fantasia en word fantasieë in gedrag uitgeleef. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis het in vergelyking met die ander oortreder-groep die meeste moordresponse op die TAT geprojekteer. Hierdie aggressiewe fantasieë kan moontlik 'n poging wees om aggressiewe impulse te kontroleer. Volgens Kellerman en Burry (1981) kan vrees ook dien as kontrole.

Volgens Kellerman en Burry (1981) kan die balans tussen impuls en kontrole dien as 'n indeks van volwassenheid. Hiervolgens word beide oorheersing deur impulse en oorheersing deur kontrolemeganismes as onvolwasse beskou.

'n Impulsbeheersde persoon reflekteer in persepsie, denke, gevoel en gedrag die preokkupasies van onvolwassenheid, soos motoriese ekspressie en onmiddellike behoeftebevrediging. Die egoreserwes is gewoonlik beperk, soos blyk uit die resultate van die 16 PF van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis. Interpersoonlik beweeg die persoon weg van intieme verhoudings en vermy verbintenisse. Laasgenoemde groep moordenaars se projeksies op die TAT en hul rapportering in die biografiese vraelys dui op onbevredigende heteroseksuele verhoudings.

Iemand wat gekenmerk word deur oormatige kontrole het gewoonlik oormatige gedragsinhibisies. Daar is streng kontrole oor impulse en gedrag, en 'n oormatige kontrolering van angs. Die resultate van die 16 PF van die saamgevoegde groep moordenaars het getoon dat meer as 30% tussen stiene 1 en 3 gelê het op faktor Q_4 , wat dui op die afwesigheid van angs. As hierdie kontrole verswak, kan agitatie voorkom. So 'n persoon het nog nie die vermoë om impulse te kanaliseer in gedrag wat lei tot bevrediging en sosiaal aanvaarbaar is nie. Daar is dus 'n onderontwikkeling van konstruktiewe kontroles wat die persoon onvolwasse en onbevredig laat. Interpersoonlik strewe hierdie persone na dominerings. Hulle het probleme met emosionele nabyheid en het dikwels 'n gebrek aan empatie.

Volgens Kellerman en Burry (1981) ontstaan hierdie persoonlikheidstrekke as gevolg van probleme met die prosesse van identifikasie en internalisering. As gevolg hiervan is daar gewoonlik 'n gebrek aan 'n duidelike gevoel van identiteit en selfwaarde wat kan lei tot 'n opbou van woede.

Die empiriese ondersoek het getoon dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis deur impulse oorheers word en die saamgevoegde moordenaars deur kontrole oorheers word. Uit bogenoemde bespreking blyk dit dus duidelik dat hoewel die saamgevoegde groep moordenaars nie aggressief is nie, hulle ten opsigte van persoonlikheidsfunksionering net so onvolwasse is as die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis. Wanneer hulle krampagtige oorkontrole op 'n dag faal, bars die impulse uit en kan dit lei tot moord. Hierdie insigte in verband met die aard van persoonlikheidsfunksionering by hierdie twee groepe en die indikasies van verskille in psigodinamiese funksionering van die twee groepe moordenaars het belangrike implikasies vir hulle psigoterapeutiese hantering.

Met bogenoemde uiteensetting word Doelstelling 3 (soos in Hoofstuk 1 uiteengesit) bereik.

Aanbevelings vir psigoterapie sal vervolgens bespreek word.

10.4 AANBEVELINGS VIR EFFEKTIEWE TERAPEUTIESE INGREPE BY DIE MOORDENAARS

Uit die verkenning van die literatuur het dit geblyk dat daar baie min bekend is oor behandelingsprogramme vir moordenaars in die besonder. Die lang vonnisse van moordenaars stel ook besondere eise aan sulke programme. In die lig van die resultate van die huidige ondersoek vereis verskillende tipes moordenaars baie spesifieke terapeutiese ingrepe.

Outeurs soos Megargee (1966) en McGurk en McGurk (1979) het daarop gewys dat die twee groepe, naamlik ondergekontroleerde en oorgekontroleerde aggressiewe oortreders op verskillende wyses hanteer moet word. Volgens Megargee (1966) moet die ondergekontroleerde oortreder geleer word om sy aggressie te inhibeer deur 'n program van positiewe versterking. Daarteenoor moet die oorgekontroleerde oortreder 'n vorm van psigoterapie ontvang waarin hy leer om sy aggressiewe impulse te erken en konstruktief te kanaliseer. Volgens Megargee (1966) is die behandeling van die twee groepe lynreg in teenstelling met mekaar en moet hulle dus afsonderlik hanteer word. Die resultate van die huidige ondersoek sluit hierby aan. Die moordenaars soos dié in die nuwe Zonderwatergevangenis wat deur aggressiewe impulse oorheers word sal anders hanteer moet word as dié met 'n persoonlikheidsbeeld soos die huidige saamgevoegde groep moordenaars wat deur kontrolemeganismes oorheers word. Die meeste behandelingsprogramme met aggressiewe oortreders is gerig op die inhibisie van aggressie. Dit sou die saamgevoegde groep moordenaars egter net meer gekontroleerd maak en hul probleme om aggressiewe impulse te hanteer sodoende vererger. Afgesien van die hantering van aggressiewe impulse is persoonlikheidstagning in die gevangenis as gevolg van die relatief lang vonnisse van moordenaars 'n wesenlike probleem wat in 'n behandelingsprogram aangespreek moet word. Daar is verder ook, soos geblyk het uit die psigodinamiese beskrywings van die moordenaars, sekere aspekte van hul persoonlikheidsfunksionering wat aandag vereis. Een van die groot leemtes van bestaande behandelingsprogramme is die eensydige beklemtoning van die hantering van aggressie, terwyl groter persoonlikheidsgroei en ryping agterweë bly. Die lang tydperk in die gevangenis skep juis geleentheid vir persoonlikheidsgroei en verandering.

Daar sal vervolgens eerstens 'n breë raamwerk na aanleiding van die modelle van Carkhuff en Anthony (1979), Egan (1986) en Wissing (1986) gegee word waarbinne die terapeutiese ingrepe gestruktureer kan word. Hierdie breë raamwerk kan by beide groepe moordenaars gebruik word. Tweedens sal spesifieke ingrepe vir elke groep afsonderlik bespreek word. Om die belangrike psigodinamiese faktore aan te spreek kan die psigoterapieproses in drie fases verdeel word:

1. Die eksplorasiefase word gebruik om die persoon te help om in kontak te kom met sy beleweniswyse, gevoelens en persoonlikheidstyl. In hierdie aanvanklike fase moet die terapeut die verhouding vestig. Aspekte wat hanteer moet word is onder andere die aanvaarding van die vonnis, aanpassing by gevangenisomstandighede en verwerking van die misdadagebeure. Die eerste paar maande na gevangenisplasing is van die hoogste belang vir hierdie fase, aangesien die oortreder dan baie vatbaar is. 'n Empatiese verhouding met 'n onbevooroordeelde individu is noodsaaklik om toekomstige samewerking te verseker. Die oortreder moet veilig voel en die nodige vertroue hê om sy gevoelens te kan blootlê. In hierdie fase word die belewingswêreld van die persoon aktief verken en bewuswording van verdronge, ongeverbaliseerde ervarings gefasiliteer. Probleemklarifikasie word gedoen. Openbaring van respek, aktiewe luister en empatiese response is belangrike vaardighede vir die terapeut. Die "kliënt" se selfopenbaring word gefasiliteer en weerstande hanteer.
2. In die personaliseringsfase moet dieperliggende probleme geïdentifiseer en geëien word en insig bewerkstellig word. Die persoon word gehelp om ervarings, gedrag en gevoelens te interpreteer en te verstaan. Konsekwensies van gedrag word gekonfronteer, en persone leer om hulle eie probleme en geleenthede te eien. Die terapeut maak onder andere gebruik van konfrontasie, onmiddellikheid en gevorderde akkurate empatie, en selfopenbaring. Daarna moet spesifieke terapeutiese doelwitte geformuleer en 'n toekoms-scenario ontwikkel word. Aspekte wat hanteer moet word is insig in en begrip van persoonlikheidsfunksionering, vlak van egofunksionering, hantering van aggressiewe impulse en interpersoonlike

funksionering. Die terapeutiese benadering is nou meer direkief, maar steeds op individuele basis.

3. Wanneer bogenoemde aspekte hanteer is word daar oorgegaan na 'n aksiefase waarin die terapeutiese doelstellings deur middel van spesifieke strategieë bereik moet word. Realiteitstoetsing moet voortdurend plaasvind, suksesvolle gedrag moet versterk word en onsuksesvolle gedrag moet aangepas en vervang word. Groeppsigoterapie kan nou met vrug gebruik word.

Met bogenoemde raamwerk as agtergrond word daar vervolgens meer spesifieke aanbevelings op grond van die bevindings van die huidige ondersoek vir elk van die twee groepe moordenaars gemaak.

10.4.1 Aanbevelings ten opsigte van psigoterapie vir die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis

1. Eksplorasiefase

Die primêre doelstelling is die eksplorاسie van gevoelens, maar veral ook van gedrag en klarifikasie van probleme.

- (a) Uit die resultate van die huidige ondersoek blyk dat hierdie groep moordenaars aggressief en dominerend is en onmiddellik uiting gee aan aggressiewe impulse. Refleksie op die belewing en situasies van aggressie-ekspressie moet plaasvind. Probleemklarifikasie moet gedoen word, en die uitdaging tot selfkontrole moet aktief aanvaar word.
- (b) Die resultate van die huidige ondersoek toon dat hierdie groep moordenaars gebrekkige ego- en superegosterkte het, emosioneel onseker en onstabiel en agterdogtig is. Bewustheid van die huidige vlak van egofunksionering moet bewerkstellig word. Persone moet hul eie belewinge, gedrag en gevoel verken en tot selfkonfrontasie en belewing van kontrolemoontlikhede kom. Dit is egoversterkend.
- (c) Dit het verder geblyk dat hierdie groep moordenaars probleme met interpersoonlike verhoudings ondervind, sosiaal vrypostig is, nie die

behoefte van ander in ag neem nie en 'n gebrek aan empatie het. Die gevolge van hierdie interaksiestyl moet verken en gekonfronteer word, en die beleving van empatie aktief gefasiliteer word.

- (d) Die resultate van die biografiese vraelys het getoon dat hierdie oortreders moontlik probleme met alkoholmisbruik ondervind. Die misbruik van dwelmmiddels is 'n onderwerp wat deeglik bespreek moet word.

Die terapeutiese benadering moet aangepas word vir elke individuele geval. Sommige persone sal baat vind by 'n nie-direktiewe kliënt-gesentreerde benadering terwyl ander meer sal baat vind by 'n meer direktiewe benadering soos byvoorbeeld realiteitsterapie.

2. Personaliseringsfase

In hierdie fase moet die persoon insig ontwikkel in wat hyself doen, of nie kan doen nie, wat bydra tot sy probleme of die instandhouding daarvan. Daarna moet doelwitte geformuleer word. Doelwitte sal aspekte soos groter kontrole oor en inhibisie van aggressiewe gedrag behels. Voordat iemand hom aan doelwitte kan verbind moet daar eers 'n toekoms-scenario ontwikkel word wat dit sinvol maak. Konkreetheid is van groot belang. Hoër vlakke van egofunksionering moet bereik word en meer konstruktiewe verdedigingsmeganismes moet gefasiliteer word. 'n Ontleding van interpersoonlike vaardighede en sosiale interaksiepatrone moet gedoen word. 'n Funksionele analise van gedrag soos beskryf deur Owens en Ashcroft (1985) kan met vrug aangewend word. Die klem verskuif van emosies na kennisies in hierdie fase. Kognitiewe terapie soos RET kan gebruik word om disfunksionele kennisies ten opsigte van aggressie te identifiseer. Hierdeur kan kognitiewe kontrole versterk word. Harris (1986) en Rosenbaum (1986) wys in hul evaluering van behandelingsprogramme vir mans wat hul vrouens fisiek mishandel op die rol wat kennisies en houdings speel in die fasilitering van geweld.

3. Aksiefase

In hierdie fase word aktief gewerk aan oplossings vir en hantering van probleemgedrag om sodoende die gestelde doelwitte te bereik.

- (a) 'n Strategie vir die inhibisie van aggressie moet gevolg word. Filak, Abeles en Norquist (1986) het die effek van persone se interpersoonlike houdings voor psigoterapie op die sukseskoers van psigoterapie ondersoek. Hulle het bevind dat persone wat vooraf 'n vyandige houding het nie baat gevind het by korttermynpsigodinamiese terapie nie. Hierdie skrywers beveel aan dat sistematiese desensitisasie (wat 'n woedehiërargie gebruik) en ontspanningsterapie eerder gebruik moet word. In die lig van die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis se tellings op die vyandigheidskale van die Buss-Durkee-vyandigheidskaal sal hulle dus eerder baat vind by so 'n strategie. Die gebruik van ontspanningsterapie vir die behandeling van moordenaars is reeds suksesvol aangewend deur Kalliappan et al. (1982).
- (b) Opleiding in empatie (Feshbach, 1979) fokus nie op aggressiewe gedrag nie, maar op die verhoging van empatiese vermoë. Eisenberg en Miller (1987) kom in hul oorsig van die literatuur tot die gevolgtrekking dat empatie wel verband hou met pro-sosiale gedrag en ook sosiaal-effektiewe gedrag.

Opleiding in sosiale vaardighede sou ook hierdie groep se gebrek aan sosiale insig kon verbeter. Dit is noodsaaklik om hierdie groep ook meer betrokke by hul omgewing te kry. Op hierdie vlak kan groeppsigoterapie effektief aangewend word.
- (c) Indien alkoholisme ter sprake is, moet spesifieke aandag daaraan gegee word.
- (d) Daar moet gepoog word om persoonlikheidsgroei voortdurend te stimuleer deur geleenthede te skep vir selfverwesenliking en ontwikkeling. Bestaande programme kan aangepas word.

Wanneer bepaalde aspekte deurgewerk is, moet die siklus van verkenning of eksplorاسie, personalisering en aksie herhaal word op 'n hoër vlak van integrاسie. Dit is belangrik vir versterking van verworwe insig en vaardighede, identifisering van ander probleme en ontwikkeling van 'n probleemoplossingstyl en groter egokontrole.

10.4.2 Aanbevelings ten opsigte van psigoterapie vir die saamgevoegde groep moordenaars

1. Eksplorasiefase

Die primêre doelstelling is weer eens selfinsig deur die eksplorاسie van gevoelens, en ervarings en gedrag.

- (a) Uit die resultate van die huidige ondersoek het geblyk dat daar 'n opvallende afwesigheid van owerste aggressie by hierdie groep moordenaars voorkom. Daar was ook aanduidings dat hulle selfbeheersd en gekontroleerd is. Dit is moontlik dat hulle glad nie in kontak met eie dieperliggende gevoelens is nie. Blokkeringe tot selfopenbaring en selfverkenning moet verwyder word. Verdronge of ongeverbaliseerde gevoelens en ervarings moet geëksploreer word, en grense van 'n verengde ervaringswêreld moet gesien word. Gestalttegnieke sou met vrug gebruik kon word om hulle in kontak met onder andere hul hulpelose en/of aggressiewe gevoelens te bring.
- (b) Soos reeds in die vorige afdeling aangedui is, funksioneer hierdie groep op egovlak drie van Hartmann (1964) se hiërargieë van egofunksionering. Hul vlak van egofunksionering moet verken word, sodat perspektiewe vir hoër vlakke van funksionering kan ontwikkel.
- (c) Uit die resultate blyk dat hierdie groep moordenaars teruggetrokke is, neig om te onttrek en depressief is. Die depressie sal verder ondersoek moet word en die moontlikheid van gekompliseerde rou moet oorweeg word, veral waar vroue of vriendinne vermoor is.
- (d) 'n Ontleding van sosiale vaardighede sou ook wenslik wees.
- (e) Die moontlikheid van alkoholmisbruik moet ondersoek word.

2. Personaliseringsfase

Persoonlike probleme moet geïdentifiseer word en doelwitte moet geformuleer word. Insig in hul eie persoonlikheidsdinamiek moet ontwikkel word. Die ontwikkeling van 'n toekoms-scenario moet gefasiliteer word waarbinne vryer, assertiewe pro-sosiale gedrag figureer. Aspekte soos die meer bevredigende ekspressie van aggressie en die hantering van depressie sal hanteer moet word. Stimulering om na egovlakke vier en vyf te beweeg is noodsaaklik. Kognitiewe terapie sou ook by hierdie groep gebruik kon word om disfunksionele kennisies met betrekking tot aggressie te identifiseer. Hul verdedigingsmeganismes moet verminder word, om meer spontaneïteit en vryheid in ekspressie te bewerkstellig en sodoende die opbou van negatiewe impulse te verminder.

3. Aksiefase

- (a) 'n Strategie vir die herkenning van aggressiewe impulse en die meer bevredigende kanalisering daarvan moet geïmplementeer en geëvalueer word.
- (b) Die groep moordenaars moet leer om hul aggressie op meer aanvaarbare wyses te kanaliseer. Uit die resultate het geblyk dat die saamgevoegde groep moordenaars baie geïnhibeer is. Assertiwiteitsopleiding kan 'n belangrike bydrae tot wyer, maar konstruktiewe ekspressie van negatiewe gevoelens lewer. Laasgenoemde is juis deur gedragsterapeute gebruik om die inhibisies van oorgeïnhibeerde persone te verminder. Volgens Wolpe (1958) word ang ontlok deur assertiewe gedrag as gevolg van vroeëre ervarings, en die persoon vermy dan hierdie gekondisioneerde ang deur assertiewe gedrag te vermy. So 'n persoon ervaar dikwels probleme, omdat hy nie daartoe in staat is om sy woede op 'n toepaslike en aanvaarbare wyse uit te druk nie, en tree dan soms aggressief op. Assertiwiteitsopleiding leer dus die individu om sy aggressie konstruktief uit te druk. Quinsey, Maquire en Varrey (1983) het bevind dat oorgekontroleerde moordenaars soos geïdentifiseer met Megargee se OH-skaal, betekenisvol minder assertief as ander groepe is en dat assertiwiteitsopleiding aangedui is.

- (c) Daar is reeds gewys op hierdie groep se neigings tot onttrekking en moontlike gebrek aan sosiale vaardighede. Opleiding in sosiale vaardighede is dus wenslik.
- (d) Indien alkoholisme ter sprake is moet spesifieke aandag daaraan gegee word.
- (e) Net soos by die ander groep moordenaars is dit noodsaaklik om ook hierdie groep meer sosiaal betrokke by hul omgewing te kry. Geleenthede tot persoonlikheidsontwikkeling en selfverwesenliking moet geskep word.

Uit bogenoemde aanbevelings is dit dus duidelik dat die twee groepe moordenaars wat in die empiriese ondersoek geïdentifiseer is psigodinamies verskillend funksioneer en dienoreenkomstig behandel moet word. Hiermee word Doelstelling 4 soos dit in Hoofstuk 1 uiteengesit is, bereik. Hierdie hoofstuk word vervolgens afgesluit met 'n finale gevolgtrekking.

10.5 FINALE GEVOLGTREKKING

Die navorsingsvraag wat in die huidige ondersoek beantwoord wou word is: Wat is die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van drie groepe oortreders, en veral dan by moordenaars? Die vraag het ontstaan of die rol van aggressie in die persoonlikheidsfunksionering van moordenaars nie oorbeklemtoon word nie, en/of ander faktore soos situasionele en persoonlikheidsfaktore 'n rol speel. Indien aggressie wel 'n rol speel, hoe word dit gemanifesteer en hoe funksioneer dit, nie alleen by moordenaars nie, maar ook by ander tipes oortreders en nie-oortreders?

Die algemene doelstelling van die huidige ondersoek was om deur 'n kritiese literatuurondersoek en deur empiriese navorsing die aard van aggressie, veral in die persoonlikheidsfunksionering van oortreders met spesifieke fokus op die moordenaar te evalueer, en om daarna aanbevelings te maak vir die terapeutiese hantering van moordenaars met versagende omstandighede. Op grond van die

literatuuronderzoek kan gekonkludeer word dat aggressie 'n baie komplekse verskynsel is, wat eerder multidimensioneel benader moet word. Dit blyk dat daar in teenstelling met die massa navorsingsgegewens oor aggressie, weinig bekend is oor die psigologie van die moordenaar. Die literatuur oor moord word gekenmerk deur teenstrydige bevindings. Ontoereikende meetinstrumente is vantevore gebruik om moordenaars van ander oortreders te onderskei. Met die uitsondering van die werk van Megargee (1966) en McGurk (1979) word moordenaars in die literatuur gestereotipeer as baie aggressief. Dit blyk dat daar dus 'n leemte bestaan ten opsigte van empiriese navorsing met moordenaars.

Die spesifieke doelstellings van die empiriese ondersoek was eerstens om vas te stel of daar psigologies betekenisvolle verskille tussen verskillende groepe moordenaars ten opsigte van aggressie-ekspressie bestaan of nie. Die grootste bydrae van die huidige ondersoek is waarskynlik die identifisering van twee groepe moordenaars ten opsigte van aggressie-ekspressie. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis (M1) is duidelik fisiek aggressief van aard, terwyl die saamgevoegde groep moordenaars (M2) byna geen aggressie toon nie.

Tweedens wou vasgestel word of daar verskille tussen 'n groep diewe, aanranders, moordenaars en nie-oortreders ten opsigte van aggressie-ekspressie, persoonlikheidstrekke en biografiese en demografiese aspekte bestaan of nie. Uit die resultate van die empiriese ondersoek blyk dat die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die aanranders beide ten opsigte van aggressie-ekspressie en persoonlikheidsfunksionering ooreenkomste toon. Dit blyk ook dat die saamgevoegde groep moordenaars soortgelyk aan die nie-oortreders funksioneer. Die diewe se aggressie-ekspressie blyk meer indirek en word gekenmerk deur 'n vyandige houding. Hulle stem persoonlikheidsgewys meer ooreen met die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis en die aanranders.

'n Verdere doelstelling van die ondersoek was om 'n vergelykende beskrywing van geïdentifiseerde verskillende groepe moordenaars te maak na aanleiding van die integrasie van inligting wat verkry is van biografiese en demografiese vraelyste en die 16 PF, TAT, Prentsituasietoets, Buss-Durkee-vyandigheidskaal en die Suid-

Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes. Daar kan gekonkludeer word dat die twee groepe moordenaars ook psigodinamies van mekaar verskil. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis word deur impulse oorheers, terwyl die saamgevoegde groep moordenaars deur kontrolemeganismes oorheers word. By albei hierdie groepe is daar dus 'n onvolwasse balans tussen impuls en kontrole.

Vierdens was die doel van die ondersoek om op grond van die voorafgaande resultate aanbevelings te maak in verband met die behandeling van moordenaars. Dit blyk dat die twee geïdentifiseerde groepe moordenaars verskillend behandel moet word. Die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis moet geleer word om hul aggressiewe impulse te inhibeer en te kontroleer terwyl die saamgevoegde groep moordenaars aangemoedig moet word tot vryer en spontane ekspressie sodat daar nie 'n opbou van negatiewe impulse plaasvind nie. Al die doelstellings is dus in die huidige ondersoek verwesenlik.

Die huidige ondersoek het egter bepaalde leemtes. In die eerste plek is die samestelling van die proefgroepe van so 'n aard dat hulle nie as volwaardige ewekansige steekproewe beskou kan word nie. Hierdie feit het belangrike implikasies ten opsigte van die veralgemeenbaarheid van die resultate. Tweedens moes die proefpersone vrywillig aan die ondersoek deelneem en 'n sekere persentasie het geweier om deel te neem. Vrywillige deelname kan tot sydigheid lei. Derdens is slegs moordenaars met versagtende omstandighede by die ondersoek betrek wat weer eens implikasies vir die veralgemeenbaarheid van die resultate het. Vierdens is daar nie gekontroleer vir die tydperk wat die oortreders alreeds in die gevangenis deurgebring het nie en die vraag kan ontstaan of die resultate 'n weerspieëling van die effek van gevangenskap kan wees. Vyfdens was die resultate verkry met die TAT onbevredigend. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat die veronderstelde onderliggende stimuluswaardes van die kaarte foutief was en dat die nasiensistiem wat gebruik is ontoereikend was. Sisdens is te min meetinstrumente gebruik om gesinsinvloede doeltreffend te evalueer.

Daar word vervolgens 'n paar aanbevelings ten opsigte van toekomstige navorsing gemaak.

- (a) Uit die resultate het geblyk dat die aanranders soortgelyk aan die moordenaars in die nuwe Zonderwatergevangenis funksioneer. Dit is moontlik dat hierdie groep as potensiële moordenaars beskou kan word. Meer navorsing met hierdie groep is belangrik met die oog op voorkoming en behandeling.
- (b) Die Buss-Durkee-vyandigheidskaal het geblyk om 'n bruikbare instrument te wees om groepe ten opsigte van aggressie-ekspressie te onderskei. Hierdie instrument moet egter gestandaardiseer word vir Suid-Afrikaanse omstandighede.
- (c) 'n Psigoterapieprogram moet in die lig van die resultate van die huidige ondersoek opgestel, geïmplementeer en geëvalueer word.
- (d) Die TAT-gegewens van die huidige ondersoek het waardevolle inligting bevat wat nie optimaal benut is nie. 'n Kwalitatiewe ontleding kan waardevolle verdere inligting verskaf.
- (e) Die huidige ondersoek het slegs op groeptendense gekonsentreer en sodoende kon inligting wat psigodinamies van belang is verlore gegaan het. Die gevallestudiemetode behoort verder of aanvullend met vrag gebruik te kan word.

70. Ek het mense teëgekom wat my sover gedryf het dat ons mekaar te lyf gegaan het.
71. Ek laat nie toe dat 'n klomp onbelangrike dinge my irriteer nie.
72. Ek voel selde dat mense probeer om my kwaad te maak of te beledig.
73. In die laaste tyd is ek ietwat knorrig.
74. Ek sou eerder tot die twispunt instem voordat ek daaroor argumenteer.
75. Somtyds gee ek my woede te kenne deur hard op die tafel te slaan.

Waar/Vals	

BYLAE B

BIOGRAFIESE VRAELYS

VOLGNOMMER

AGTERGRONDGEGEWENS

KAARTNOMMER

1. Wat is u huidige ouderdom?

- (1) 18-21
 (2) 22-27
 (3) 28-35
 (4) 36-45
 (5) 46-60
 (6) 60 en ouer

	1
	2
	3
	4
	5
	6

2. Wat is u huistaal?

- (1) Afrikaans
 (2) Engels
 (3) Indien ander, spesifiseer

	1
	2
	3

3. Waar het u grootgeword?

- (1) Stad
 (2) Platteland

	1
	2

4. Wat is die hoogste opvoedkundige kwalifikasie wat u verwerf het?

1

Standerd 7 en laer of soortgelyk		1
Standard 8 of 9 of soortgelyk (byvoorbeeld NTS I of II)		2
Standard 10, matriek, of soortgelyk (byvoorbeeld NTS III)		3
Standard 10 plus 1 of 2 jaar verdere opleiding (byvoorbeeld NTS IV/V, GTS I/II of NDT)		4
Staderd 10 plus 3 jaar verdere opleiding (byvoorbeeld B.A. of Nas. Dipl. vir Tegnici)		5
Standerd 10 plus 4 of meer jaar verdere opleiding (byvoorbeeld M.Sc., B.A. en H.O.D., B.Arch., NHDT, ens.)		6

5. Wat is die hoogste opvoedkundige kwalifikasie wat deur u eggenote verwerf is?

N.v.t. - nie tans getroud nie		0
Standerd 7 en laer of soortgelyk		1
Standerd 8 of 9 of soortgelyk (bv. NTS I of NTS II)		2

Standerd 10, matriek of soortgelyk (bv. NTS III)		3
Standerd 10 plus 1 of 2 jaar verdere opleiding (bv. NTS IV/V, GTS I/II of NDT)		4
Standerd 10 plus 3 jaar verdere opleiding (bv. B.A. of Nas. Dipl. vir Tegnici)		5
Standerd 10 plus 4 of meer jare verdere opleiding (bv. M.Sc.; B.A. en HOD; B.Arch.; NHDT, ens.)		6

6. Wat is u huidige beroep?
Merk die toepaslike kategorie hieronder.

1

Professioneel A Advokaat, regter, prokureur, geoktrooieerde rekenmeester, mediese praktisyn, argitek, bourekenaar, apteker, ens.		01
Professioneel B Natuur- of geesteswetenskaplike, mediese hulpdienste, onderwyser, dosent, kunstenaar, tekenaar, sosiale werker, ens.		02
Administratiewe, uitvoerende of besturende beampte Direkteur, selfgeëmplojeerde eienaar, senior staatsamptenaar (R18 000 + per jaar) ens.		03
Klerklike werker Klerk, boekhouer, kassier, rekenmeester, junior staatsamptenaar, ens.		04
Verkoopsman Assuransie- en eiendomsagent, handelsreisiger, ens.		05
Boer of visserman Boer, plaasbestuurder, bosbouer, sorteerder of gradeerder		06
Myn-, steengroef of verwante werker Mynkaptein, myner, skofbaas, skagsinker, reduksiewerker, uitgrawer, steengroefwerker, ens.		07
Vervoer of kommunikasiewerker Masjinis, huurmotorbestuurder, vragmotorbestuurder, navigator, kondukteur, telefonis, radio-operateur, brandweerman		08
Geskoolde ambagsman Persone wat vakopleiding ondergaan het en gekwalifiseerd is as bv. bouer, ens.		09
Halfgeskoolde en ongeskoolde werker bv. vakleerling, arbeider, ens.		10
Dienslewering Polisieman, gevangenisdiens- en verdedigingsmagpersoneel		11
Ander Kelner, gids, haarkapper, opsigter, begrafnisondernemer, vermaaklikheidskunstenaar, ens.		12

Persone wat nie besoldig word nie A Huisvrou		13
Persone wat nie besoldig word nie B Pensioentrekker, student, werkloos, ongeskik vir werk		14

1

7. As u tans getroud is, wat is u eggenoot/eggenote se huidige beroep?
Merk die toepaslike kategorie hieronder.

N.v.t. - nie getroud nie		00
Professioneel A Advokaat, regter, prokureur, geoktrooieerde rekenmeester, mediese praktisyn, argitek, bourekenaar, apteker, ens.		01
Professioneel B Natuur- of geesteswetenskaplike, mediese hulpdienste, onderwyser, dosent, kunstenaar, tekenaar, sosiale werker, ens.		02
Administratiewe, uitvoerende of besturende beampte Direkteur, selfgeëmplojeerde eienaar, senior staatsamptenaar (R18 000 + per jaar) ens.		03
Klerklike werker Klerk, boekhouer, kassier, rekenmeester, junior staatsamptenaar, ens.		04
Verkoopsman Assuransie- en eiendomsagent, handelsreisiger, ens.		05
Boer of visserman Boer, plaasbestuurder, bosbouer, sorteerder en gradeerder		06
Myn-, steengroef of verwante werker Mynkaptein, myner, skofbaas, skagsinker, reduksiewerker, uitgrawer, steengroefwerker, ens.		07
Vervoer of kommunikasiewerker Masjinis, huurmotorbestuurder, vragmotorbestuurder, navigator, kondukteur, telefonis, radio-operateur, brandweerman		08
Geskoolde ambagsman Persone wat vakopleiding ondergaan het en gekwalifiseer is as bv. bouer		09
Halfgeskoolde en ongeskoolde werker bv. vakleerling, arbeider, ens.		10
Dienslewering Polisieman, gevangenisdiens- en verdedigingsmagpersoneel		11
Ander Kelner, gids, haarkapper, opsigter, begrafnisondernemer, vermaaklikheidskunstenaar, ens.		12
Persone wat nie besoldig word nie A Huisvrou		13

Persone wat nie besoldig word nie B Pensioentrekker, student, werkloos, ongeskik vir werk		14

SKOOLSITUASIE

1

8. Het u enige standers op skool gedruip?

Ja	Nee
1	2

9. Het u dikwels stokkiesgedraai?

Ja	Nee
1	2

10. Was daar onderwysers wat op u gepik het?

Ja	Nee
1	2

11. Het u vriende op skool gehad?

Ja	Nee
1	2

12. Was daar 'n onderwyser met wie u u probleem kon bespreek het?

Ja	Nee
1	2

13. Is u ooit na 'n kinderhuis gestuur?

Ja	Nee
1	2

14. Is u ooit na 'n nywerheidskool gestuur?

Ja	Nee
1	2

15. Is u ooit na 'n verbeteringskool gestuur?

Ja	Nee
1	2

16. Wat was die langste tydperk wat u in een betrekking aangebly het?

1-3 mnde	4-6 mnde	7-9 mnde	10-12 mnde	1-2 jr	3-4 jr	5-6 jr	Langer as 7 jr
1	2	3	4	5	6	7	8

17. Was u al werkloos gewees?

Ja	Nee
1	2

18. Aanvaar u te alle tye gesag in u werk?

Ja	Nee
1	2

1

GESINSLEWE

19. Leef u eie moeder nog? Indien nie, hoe oud was u met haar afsterwe?

Moeder leef/ Ek weet nie	Moeder is oorlede toe ek:			
	0-5 jr	6-10 jr	11-16 jr	Ouer as 17 jaar was
1	2	3	4	5

20. Leef u eie vader nog? Indien nie, hoe oud was u met sy afsterwe?

Vader leef/ Ek weet nie	Vader is oorlede toe ek:			
	0-5 jr	6-10 jr	11-16 jr	Ouer as 17 jaar was
1	2	3	4	5

21. Terwyl u grootgeword het, het enige of beide van u ouers (of substituuouers bv. pleegouers) 'n ernstige of langdurige siekbed beleef?

N.v.t. - bv. in inrigting grootge= word	Nee	Ja	
		Een ouer	Beide ouers
0	1	2	3

22. Hoe gelukkig dink u was u ouers se huwelik terwyl u grootgeword het (d.w.s. tot op 16-jarige ouderdom)?

N.v.t. - nie by albei ouers gewoon nie	Baie gelukkig	Redelik gelukkig	Effens gelukkig	Effens ongelukkig	Redelik ongelukkig	Baie ongelukkig
0	1	2	3	4	5	6

23. Terwyl u grootgeword het (d.w.s. tot op 16-jarige ouderdom), het enige van u ouers (of substituuouers) oor 'n tydperk van ten minste etlike jare sielkundige probleme ervaar?

N.v.t. - bv. in 'n inrigting grootgeword	Nee	Ja - in 'n mate	Ja - beslis
0	1	2	3

24. In soverre u kan onthou, of aan u vertel is, hoe goed was u eie liggaamlike gesondheidstoestand tydens u kinderjare (d.w.s tot u omtrent 11 jaar oud was)?

Baie goed	Redelik	Swak	Baie swak
1	2	3	4

25. Het u ouers (of substituutouers) ooit probleme ondervind om finansieel kop bo water te hou terwyl u grootgeword het (d.w.s. tot u ongeveer 16 jaar oud was)?

N.v.t. - bv. in 'n inrigting grootgeword	Nee - nooit	Ja - soms	Ja - redelik dikwels	Ja - baie dikwels
0	1	2	3	4

26. Het u moeder buitenshuis gewerk terwyl u grootgeword het (d.w.s. tot u ongeveer 16 jaar oud was)?

N.v.t. - bv. het nie by moeder/ substituut grootgeword nie	Nee	Ja - 'n deel van die tyd	Ja - heeltyd of die meeste van die tyd
0	1	2	3

27. Wat was die gehalte van die verhouding tussen u en u vader?

N.v.t.	Uitstekend	Goed	Gemiddeld	Swak
	1	2	3	4

28. Wat was die gehalte van die verhouding tussen u en u moeder?

N.v.t.	Uitstekend	Goed	Gemiddeld	Swak
	1	2	3	4

29. Wat was die gehalte van die verhouding tussen u en die ander kinders?

N.v.t.	Uitstekend	Goed	Gemiddeld	Swak
	1	2	3	4

30. Het u vader vir u in alle opsigte 'n voorbeeld gestel?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

31. Het u gesin rondgetrek?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

32. Wat was die redes vir die rondtrekkery?

Spesifiseer

33. Was u as gesin enigsins kerklik ingestel?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

34. Het u 'n Sondagskool bygewoon?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

35. Het u vader u moeder fisies mishandel?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

36. Het hy u fisies mishandel?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

37. By wie het u grootgeword?

Spesifiseer

38. Wie het die besluite in u ouerhuis geneem?

Vader	Moeder	Albei	Nvt
1	2	3	4

39. Het u vader in u aktiwiteite belanggestel?

Nvt	Ja	Nee
1	2	3

HUWELIKSAKE

Indien u nie getroud is nie, of vervreemd is, laat hierdie vrae uit en gaan aan met die volgende afdeling.

40. Hoe gelukkig dink u was u huwelik oor die algemeen voordat u na die gevangenis gestuur is?

Baie gelukkig	Redelik gelukkig	Ietwat gelukkig	Ietwat ongelukkig	Redelik ongelukkig	Baie ongelukkig
1	2	3	4	5	6

41. Het u en u vrou 'n gesonde seksuele verhouding gehad?

Ja	Nee
1	2

42. Het u al u vrou geslaan?

Ja	Nee
1	2

43. Is of was daar enige van u kinders in die volgende inrigtings?

'n Plek van veiligheid		1
'n Kinderhuis		1
'n Nywerheidskool		1
'n Verbeteringskool		1
Het nie kinders nie		1

44. Het u of u vrou drank misbruik?

Man	Vrou	Albei	Geeneen
1	2	3	4

45. Het u of u vrou dwelms gebruik?

Man	Vrou	Albei	Geeneen
1	2	3	4

46. Wat is, volgens u, u tipe persoonlikheid?

Spontaan	1
Teruggetrokke	1
Tussen die twee	1
Buierig	1

47. Wat maak u die kwaadste in die lewe?

Spesifiseer

MISDAADSITUASIE

48. Watter tyd van die dag is die daad gepleeg?

Oggend	Middag	Aand	Nag
1	2	3	4

49. Het u op die bepaalde dag anders as ander dae gevoel?

Ja	Nee	Onseker
1	2	3

50. Indien 'JA' geantwoord, hoe het u gevoel?

Spesifiseer

51. Waar het die daad plaasgevind?

Spesifiseer

52. Wat was u eerste reaksie na die daad?

Spesifiseer

53. Wat sou u sê was die hoofrede vir die pleging van die daad?

Spesifiseer

54. Het u nog ander misdade gepleeg?

Ja	Nee
1	2

55. Het u die slagoffer geken?

Ja	Nee
1	2

56. Indien 'JA' in watter verband?

Spesifiseer

57. Was daar enige provokasie (uitdaging) van die slagoffer se kant voordat die daad plaasgevind het?

Ja	Nee
1	2

58. Het u van enige wapen of voorwerp gebruik gemaak?
Ja	Nee
1	2

Spesifiseer

59. Beskryf die voorwerp of wapen.

Spesifiseer

60. Het u alreeds 'n vorige vonnis uitgedien?

Ja	Nee
1	2

61. Wat was die aard daarvan?

Spesifiseer

.....

62. Hoeveel werklik goeie vriende het u?

Genoeg, vir my behoeftes	Ek sou meer wou hê	Baie min/Geen
3	2	1

63. Hoe dikwels gaan u kerk toe, of woon u godsdienstige byeenkomste by?

Meer as een keer per week	Omtrent een keer per week	Een of twee keer per maand	Verskeie kere per jaar	Een keer per jaar of minder	Nooit
6	5	4	3	2	1
					4

64. Dui asseblief aan watter van die volgende lewenservarings u self tydens die afgelope jaar (12 maande) voor gevangenissetting beleef het

	Ja	Nee
Probleme met u werkgewer	1	2
Probleme met ander mense by die werk	1	2
Oortollig geraak, of is afgedank by die werk	1	2
Iemand baie na aan u is oorlede	1	2

	Ja/Nee	
U (of u eggenote) was swanger, of het geboorte geskenk aan 'n kind	1	2
'n Ernstige siekte of besering beleef	1	2
Ernstige gedrags- of gesondheidsprobleme van 'n familielid	1	2
Betrokke in 'n hofgeding	1	2
Ernstige probleme met u skoonfamilie	1	2
U finansiële posisie het baie agteruitgegaan	1	2
'n Egskeiding of vervreemding	1	2
'n Drastiese toename in struwelinge tussen u en u huweliksmaat	1	2
'n Groot toename in werksverantwoordelikhede of werksure	1	2
Trek na 'n ander omgewing of dorp	1	2
Kansellasië van 'n verband of lening	1	2
Was 'n slagoffer van roof of aanranding	1	2
'n Werksverandering gemaak waarvoor u daarná spyt was	1	2
U (of u eggenoot) is opgeroep vir 'n tydperk van militêre diensplig	1	2
'n Lang, intieme vriendskap verbreek	1	2
U (of u eggenote) het 'n miskraam of doodgeboorte gehad	1	2
U het afgetree	1	2
U het verskeie minder ernstige siektes gehad	1	2
Iemand naby u is ernstig beseer of was ernstig siek	1	2

1. Wat was u ouderdom tydens die misdaad?

- (1) 18-21 jaar
- (2) 22-25 jaar
- (3) 26-30 jaar
- (4) 31-35 jaar
- (5) 36-45 jaar
- (6) 46-60 jaar
- (7) Ouer as 60 jaar

	1
	2
	3
	4
	5
	6
	7

2. Wat was die ouderdom van die slagoffer?

- (1) Onder 8 jaar
- (2) 8-12 jaar
- (3) 13-15 jaar
- (4) 16-20 jaar
- (5) 21-25 jaar
- (6) 26-30 jaar
- (7) 31-40 jaar
- (8) Ouer as 40 jaar

	1
	2
	3
	4
	5
	6
	7
	8

3. Was u onder die invloed van die volgende tydens die misdaad:

- (1) Alkohol
- (2) Dwelms
- (3) Geen van 1 of 2 nie

	1
	2
	3

4. Was die slagoffer onder die invloed van die volgende tydens die misdaad:

- (1) Alkohol
- (2) Dwelms
- (3) Geen van 1 of 2 nie

	1
	2
	3

5. Wat was die ras van die slagoffer?

- (1) Blank
- (2) Kleurling
- (3) Indiër
- (4) Swart

	1
	2
	3
	4

6. Wat was u verhouding met die slagoffer?

- (1) Familielid
- (2) Vriendin
- (3) Kennis
- (4) Vreemdeling
- (5) Vriend

	1
	2
	3
	4
	5

7. Hoe lank was die slagoffer aan u bekend?

- (1) Onbekend
- (2) Korter as 6 maande
- (3) 6 maande tot 1 jaar
- (4) 13 maande tot 3 jaar
- (5) Langer as 3 jaar

	1
	2
	3
	4
	5

8. Was die slagoffer in dieselfde buurt as u woonagtig?

- (1) Ja
- (2) Nee

	1
	2

9. Indien die slagoffer in dieselfde buurt woonagtig was, dui aan hoe ver van u af:
	1
	2
	3
	4
- (1) Minder as 1 kilometer
(2) 1 tot 5 kilometer
(3) 6 tot 10 kilometer
(4) Nie van toepassing nie
10. In watter maand van die jaar is die misdaad gepleeg?
Spesifiseer
11. Op watter dag van die week is die misdaad gepleeg?
Spesifiseer
12. Waar is die misdaad gepleeg?
	1
	2
	3
	4
	5
- (1) In die dader se huis
(2) In die slagoffer se huis
(3) Binnenshuis maar nie in (1) of (2) nie
(4) Buitenshuis
(5) In 'n voertuig
13. Hoe lank voor die moord het u besluit om die daad te pleeg?
	1
	2
	3
	4
	5
- (1) Minder as 1 uur
(2) 1 tot 5 uur
(3) 6 tot 12 uur
(4) 13 tot 24 uur
(5) Langer as 24 uur
14. Was die moord
	1
	2
- (1) alleen gepleeg
(2) saam met 'n groep gepleeg
15. Het u 'n wapen gebruik? Indien 'JA' spesifieer:
.....
	1
	2
	3
	4
- (1) Handpistool
(2) Mes
(3) Gif
(4) Ander
16. Dui die reaksie van die slagoffer aan:
	1
	2
	3
- (1) Geen weerstand
(2) Ligte weerstand (smeeke, huil, skree)
(3) Sterk weerstand (veg fisies terug)

17. Watter optrede deur die slagoffer sou gekeer het dat jy die misdaad pleeg?

Spesifiseer

18. Het u 'n seksuele daad met die slagoffer gepleeg voor die moord?

- (1) Ja
 (2) Nee

	1
	2

19. Het u die slagoffer meer as een keer geskiet/gesteek?

- (1) Ja
 (2) Nee

	1
	2

Indien 'Ja', spesifiseer

BYLAE C

TABEL 1

RESULTATE VAN DIE BUSS-DURKEE-VYANDIGHEIDSKAAL : VERGELYKING TUSSEN DIE MOORDENAARS IN SENTRAAL-, ZONDERWATER (NUWE)-, ZONDERWATER (OOP)- EN KROONSTADGEVANGENISSE

SUBSKALE	SENTRAAL		ZONDERWATER (N)		ZONDERWATER (O)		KROONSTAD	
	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking
Aanranding	4,50 41,00	2,20	5,83	2,74	5,50	1,50	4,20	2,52
Indirekte Vyandigheid	4,25	1,80	4,87	1,82	3,30	1,88	4,30	1,76
Prikkelbaarheid	4,55	2,30	5,80	2,65	3,70	1,88	4,40	2,17
Negativisme	2,29	1,29	3,25	1,31	2,30	1,56	1,80	1,61
Haatdraendheid	3,35	2,03	4,32	2,18	2,80	1,93	3,00	2,26
Agterdog	4,53	2,33	6,19	2,54	3,70	2,62	5,10	2,46
Verbale Aggressie	7,16	2,97	8,32	2,59	6,70	2,35	7,50	2,27
TOTAAL	30,6852	11,4987	38,6129	11,1435	28,0000	8,4591	30,4000	11,0071

TABEL 2

RESULTATE VAN DIE BUSS-DURKEE-VYANDIGHEIDSKAAL : VERGELYKING TUSSEN NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

BUSS-DURKEE- SUBSKALE	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
Aanranding	4,48	2,19	4,89	2,52	6,48	2,00	5,83	2,74	4,59	2,17
Indirekte Vyandigheid	4,80	1,69	4,42	2,05	5,24	1,50	4,87	1,82	4,13	1,81
Prikkelbaarheid	4,98	2,36	5,42	2,42	6,28	2,37	5,80	2,65	4,41	2,22
Negativisme	2,88	1,19	2,96	1,39	3,20	1,44	3,25	1,31	2,22	1,37
Haatdraendheid	2,68	1,95	3,91	1,98	4,20	2,19	4,32	2,18	3,22	2,03
Agterdog	3,36	2,45	5,48	2,34	5,92	2,19	6,19	2,54	4,50	2,38
Verbale Aggressie	7,36	2,70	7,73	2,63	8,48	2,94	8,32	2,59	7,14	2,78
TOTAAL	30,61	9,64	34,78	11,30	39,84	11,02	38,61	11,14	30,28	10,98

TABEL 3

RESULTATE VAN DIE PRENTSITUASIE TOETS : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

PRENTSITUASIE TOETS - SUBSKALE	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUME) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
<u>TIPE AGGRESSIE</u>										
Direk	5,82	3,02	7,21	3,69	8,46	4,18	7,21	3,48	7,01	3,89
Ontken	7,00	3,92	8,09	3,70	6,96	3,75	8,06	3,96	7,66	3,87
<u>EFFEK VAN RESPONS</u>										
Konstruktief	6,58	3,69	7,64	3,52	6,46	3,53	7,30	3,52	8,07	3,92
Destruktief	6,78	3,21	8,56	3,55	9,65	4,05	8,51	3,47	7,48	4,06

TABEL 4

RESULTATE VAN DIE 16 PF : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

16 PF SUBSKALE	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE MOORDENAARS)		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking	Gemiddeld	Standaard-afwyking
A	5,90	2,08	5,90	2,25	5,52	1,93	6,00		6,39	1,91
B	4,63	1,44	4,76	2,25	4,44	2,10	4,50	2,11	5,00	2,08
C	5,20	1,95	4,14	2,07	4,36	2,05	4,60	2,38	5,05	2,14
E	5,54	2,00	5,22	2,13	5,00	2,06	5,80	2,02	4,83	1,93
F	5,36	1,76	4,47	1,85	4,60	1,95	5,10	2,17	4,18	1,79
G	5,95	1,64	4,92	1,47	5,16	1,37	5,03	1,42	5,83	1,20
H	6,06	1,98	5,37	2,03	5,28	1,81	6,20	2,18	5,63	2,06
I	5,43	1,79	6,60	1,95	5,64	1,70	6,26	2,01	5,86	1,64
L	6,06	2,01	5,79	2,17	6,00	1,87	5,66	2,30	4,79	2,11
M	5,40	1,58	6,23	1,47	5,72	1,42	5,96	0,96	5,95	1,52
N	5,45	1,94	4,98	1,89	4,64	2,13	4,83	1,70	4,79	1,84
O	6,04	1,66	6,37	2,10	6,92	2,41	6,23	2,22	5,52	2,20
Q1	5,15	1,76	5,85	1,69	5,76	1,94	5,90	2,00	5,77	2,09
Q2	4,93	2,08	5,39	2,10	5,08	2,43	5,36	1,79	5,40	1,79
Q3	5,72	1,64	5,66	1,94	5,24	2,12	6,06	1,79	6,32	1,91
Q4	5,95	2,06	5,90	2,07	6,32	1,88	5,93	1,81	5,50	2,04
QI	5,75	1,68	5,03	1,70	5,03	1,53	5,66	1,71	4,99	1,54
QII	6,41	1,70	6,74	1,96	7,11	1,95	6,50	2,06	5,92	2,09
QIII	4,39	1,82	3,88	1,80	4,51	1,68	4,07	1,71	4,06	1,65
QIV	7,11	1,31	7,40	1,30	7,12	1,31	7,54	1,53	6,92	1,14

TABEL 5

RESULTATE VAN DIE BIOGRAFIESE VRAELYS : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

BIOGRAFIESE GEGEWENS	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
AGTERGROND										
Ouderdom	2,46	1,14	2,98	1,09	2,76	0,87	2,77	1,11	3,21	1,17
Huistaal	1,00	0,00	1,29	0,50	1,24	0,43	1,48	0,50	1,24	0,46
Waar grootgeword	1,33	0,47	1,42	0,49	1,40	0,50	1,32	0,47	1,29	0,46
Opvoedkundige kwalifikasie	5,10	1,11	2,15	1,12	1,84	1,02	2,35	0,95	2,30	1,16
Beroep	6,57	5,77	7,35	2,970	8,60	3,13	8,32	3,38	7,40	2,74
SKOOLSITUASIE										
Standards gedruip	1,81	0,39	1,51	0,50	1,45	0,50	1,35	0,48	1,48	0,50
Stokkiesgedraai	1,87	0,33	1,51	0,50	1,52	0,50	1,66	0,47	1,80	0,39
Goeie onderwyser	1,30	0,46	1,43	0,49	1,36	0,48	1,53	0,50	1,43	0,49
Kinderhuis	2,00	0,00	1,77	0,41	1,88	0,33	1,77	0,42	1,85	0,35
Nywerheidskool	2,00	0,00	1,75	0,43	1,72	0,45	1,74	0,44	1,87	0,33
Verbeteringskool	2,00	0,00	1,82	0,38	1,83	0,38	1,93	0,24	1,97	0,16
BEROEP										
Stabiliteit	6,84	1,71	5,36	2,15	4,65	1,96	5,72	1,84	6,35	1,84
Werkloosheid	1,98	0,13	1,36	0,48	1,44	0,50	1,53	0,50	1,76	0,42

TABEL 6

RESULTATE VAN DIE BIOGRAFIESE VRAELYS : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

BIOGRAFIESE GEGEWENS	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
<u>GESINSLEWE</u>										
Moeder leef	1,06	0,52	1,99	1,63	1,96	1,74	2,23	1,81	1,94	1,63
Vader leef	1,70	1,49	2,55	1,78	2,24	1,64	2,60	1,90	2,59	1,84
Ouers fisiek gesond	1,07	0,32	1,19	0,64	1,08	0,66	1,29	0,78	1,21	0,50
Ouers se huwelik gesond	1,63	1,09	2,05	1,76	2,24	1,61	2,03	1,72	1,98	1,50
Ouers psigies gesond	1,16	0,48	1,45	0,82	1,52	0,82	1,35	0,95	1,25	0,70
Finansiële probleme	1,44	0,53	1,86	0,96	1,75	0,79	1,87	1,08	1,61	0,77
Moeder werk	1,73	0,79	1,49	0,80	1,56	0,86	1,64	0,83	1,39	0,82
Verhouding met vader	1,73	0,83	2,21	1,18	2,56	1,29	2,13	1,07	2,02	0,99
Verhouding met moeder	1,67	0,73	1,82	0,97	1,80	0,86	1,80	0,98	1,59	0,93
Verhouding met sibbe	1,76	0,70	2,12	1,00	2,28	1,06	2,29	1,00	1,90	0,81
Vader voorbeeld	1,75	0,71	2,11	0,66	2,32	0,62	2,25	0,57	2,16	0,55
Gesin rondgetrek	2,33	0,64	2,48	0,57	2,68	0,47	2,48	0,62	2,74	0,49
Redes vir rondtrekkery	2,00	0,00	1,72	0,49	1,28	0,48	1,72	0,46	1,76	0,43
Kerklik ingestel	1,60	0,60	2,20	0,63	2,48	0,50	2,25	0,68	2,12	0,32
Sondagskool bygewoon	1,56	0,52	2,19	0,58	2,24	0,43	2,36	0,49	2,06	0,25
Vader mishandel moeder	2,46	0,56	2,55	0,63	2,68	0,47	2,74	0,51	2,68	0,59

TABEL 7

RESULTATE VAN DIE BIOGRAFIESE VRAELYS : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
<u>GESINSLEWE</u>										
Vader mishandel proefpersoon	2,47	0,53	2,58	0,60	2,60	0,50	2,70	0,52	2,72	0,53
By wie grootgeword	1,00	0,00	1,20	0,40	1,13	0,34	1,17	0,39	1,11	0,32
Wie neem besluite	2,47	0,93	2,06	1,02	1,84	0,94	2,00	1,00	2,32	1,04
Vader toon belangstelling	1,66	0,56	2,24	0,69	2,37	0,64	2,16	0,52	2,22	0,53
<u>HUWELIK</u>										
Hoe gelukkig	1,90	0,70	1,91	1,33	1,00	0,00	1,83	1,16	1,53	0,51
Seksuele verhouding	1,18	0,40	1,16	0,37	1,33	0,57	1,16	0,40	1,13	0,35
Vrou mishandel	2,00	0,00	1,75	0,43	1,66	0,57	1,50	0,54	1,86	0,35
U of vrou het drank gebruik	3,81	0,00	3,05	1,22	4,00	0,00	2,83	1,47	2,07	0,83
U of vrou het dwelms gebruik	4,00	0,75	3,36	1,32	4,00	0,00	2,83	1,47	3,76	1,49
<u>MISDAADSITUASIE</u>										
Watter tyd van dag			2,29	1,09	2,16	1,24	2,77	0,84	2,72	1,01
Hoe gevoel					1,64	0,70	1,76	0,81	1,68	0,70
Vorige vonnis			1,49	0,50	1,56	0,50	1,80	0,40	1,84	0,36
Aard van vonnis			1,98	0,12	1,50	0,52	1,66	0,51	1,90	0,30
Ouderdom met misdaad			3,24	1,51	2,40	1,44	2,67	1,55	3,25	1,60
Aantal slagoffers							1,16	0,37	1,09	0,37
Ouderdom van slagoffer					5,27	1,72	5,96	1,72	6,30	1,30

TABEL 8

RESULTATE VAN DIE BIOGRAFIESE VRAELYS : VERGELYKING VAN DIE NIE-OORTREDERS, DIEWE, AANRANDERS EN TWEE GROEPE MOORDENAARS

BIOGRAFIESE GEGEWENS	NIE-OORTREDERS		DIEWE		AANRANDERS		ZONDERWATER (NUWE) MOORDENAARS		SAAMGEVOEGDE MOORDENAARS	
	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking	Gemiddeld	Standaard- afwyking
MISDAADSITUASIE (VERVOLG)										
Invloed van verdowingsmiddels					1,68	0,94520	1,48	0,78	1,63	0,91
Verdowingsmiddels by slagoffer					2,23	0,94370	2,04	0,97	2,13	0,99
Ras van slagoffer					2,00	1,29100	1,71	1,27	1,41	0,99
Verhouding met slagoffer					3,40	1,04080	3,16	1,39	2,60	1,31
Maand en jaar van misdaad					4,95	3,30320	5,26	3,41	6,91	3,82
Dag van misdaad					4,26	2,08370	4,06	1,96	4,32	2,19
Wapen					4,36	1,65530	2,90	1,81	2,74	1,97
Reaksie van slagoffer					2,26	0,81000	2,08	0,90	1,65	0,77
VIK			96,60	14,10	87,6	13,4188	98,93	11,04	98,29	15,22
PIK			83,60	11,71	80,50	15,9374	95,06	11,78	95,67	17,59
TIK			101,80	18,93	90,50	11,7230	101,57	12,35	104,61	16,86

B R O N N E L Y S

ABRAHAMSEN, D. (1973). The murdering mind. New York : Harper & Row.

ADLER, A. (1917). Study of organ inferiority and its physical compensation: A contribution to clinical medicine. New York : Nervous and Mental Disease Publication Company. (Original work published 1907.)

ADLER, A. (1927). Understanding human nature. New York : Greenberg.

ADLER, A. (1931). What life should mean to you. New York : Putnam's.

ADLER, A. (1963). The problem child : The life style of the difficult child as analyzed in specific cases. New York : Capricorn Books. (Original work published 1930.)

ADLER, A. (1964). Problems of neurosis. New York : Harper & Row. (Original work published 1929.)

AIRD, R.B., & YAMAMOTO, T. (1966). Behavior disorders of childhood. Electroencephalographic and Clinical Neurophysiology, 21, 148-156.

ALLEN, N.H. (1980). Homicide : Perspectives on prevention. New York : Human Sciences Press.

ALLEN, R.P., SATER, D., & COVI, L. (1975). Effects of psychostimulants on aggression. Journal of Nervous and Mental Disease, 160, 138-145.

ALLPORT, G.W. (1961). Pattern and growth in personality. New York : Holt, Rinehart and Winston.

ANASTASI, A. (1976). Psychological testing (4th ed.). New York: MacMillan.

ANDERSON, W.P., & HOLCOMB, W.R. (1983). Accused murderers : Five MMPI personality types. Journal of Clinical Psychology, 139, 761-768.

ARTHURS, R.G., & CAHOON, E.B. (1964). A clinical and electroencephalographic survey of psychopathic personality. American Journal of Psychiatry, 120, 875-877.

AVERILL, J.R. (1982). Anger and aggression : An essay on emotion. New York: Springer-Verlag.

AYD, F.J. (1970). Does chlordiacepoxide or diazepam induce or release hostility? Medical Counter-Point, 2, 53-59.

AZRIN, N.H., HUTCHINSON, R.R., & McLAUGHLIN, R. (1965). The opportunity for aggression as an operant reinforcer during aversive stimulation. Journal of the Experimental Analysis of Behavior, 8, 171-180.

BACH, G.R. (1980). Spouse killing : The final abuse. Journal of Contemporary Psychotherapy, 11, 91-103.

BACH-y-RITA, G. (1974). Habitual violence and self-mutilation. American Journal of Psychiatry, 131, 1018-1020.

BANAY, R.S. (1969). Unconscious motivation in crime. Medical Aspects of Human Sexuality, 1, 91-102.

BANAY, R.S. (1942). Alcoholism and crime. Quarterly Journal of Studies on Alcoholism, 2, 686-716.

BANDURA, A. (1960). A relationship of family patterns to child behavior disorders, Stanford, CA : California Stanford University.

BANDURA, A. (1965). Influence of model's reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. Journal of Personality and Social Psychology, 1, 589-595.

BANDURA, A. (1971). Psychological modeling : Conflicting theories. Chicago: Aldine Atherton.

BANDURA, A. (1973). Aggression : A social learning analysis, Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

BANDURA, A. (1977). Social learning theory, Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

BANDURA, A. (1978). Learning and behavioral theories of aggression. In I.L. Kutash, S.B. Kutash, & L.B. Schlesinger (Eds.), Violence : Perspectives on murder and aggression, (pp.29-57). San Francisco : Jossey-Bass.

BANDURA, A. (1983). Psychological mechanisms of aggression. In R.G. Geen, & E.I. Donnerstein. Aggression : Theoretical and empirical reviews (vol. 1), (p.2-35). New York : Academic Press.

BANDURA, A., & BAROB, P.G. (1971). Conditions governing nonreinforced imitation. Developmental Psychology, 5, 244-255.

BANDURA, A., & ROSENTHAL, T.L. (1966). Vicarious classical conditioning as a function of arousal level. Journal of Personality and Social Psychology, 54-62.

BANDURA, A., & WALTERS, R.H. (1959). Adolescent aggression. New York: Ronald Press.

BANDURA, A., & WALTERS, R.H. (1963). Social learning and personality development, New York : Holt, Rinehart & Winston.

BARKER, R., DEMBO, T., & LEWIN, K. (1941). Frustration and regression: An experiment with young children. University of Iowa Studies in Child Welfare, 18, (386) (whole edition).

BARNARD, G.W., VERA, H., VERA, M., & NEWMAN, G. (1982). Till death do us part : A study of spouse murder. Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law, 10, 271-280.

BARON, R.A. (1971a). Magnitude of victim's pain cues and level of prior anger arousal as determinants of adult aggressive behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 17, 236-243.

BARON, R.A. (1971b). Aggression as a function of magnitude of victims' pain cues, level of prior anger arousal, and aggressor-victim similarity. Journal of Personality and Social Psychology, 18, 48-54.

BARON, R.A. (1973). Threatened retaliation from the victim as an inhibitor of physical aggression. Journal of Research in Personality, 7, 103-115.

BARON, R.A. (1977). Human Aggression, New York : Plenum Press.

BATT, J.C. (1948). Homicidal incidence in the depressive psychoses. Journal of Mental Science, 94, 782-792.

BAUER, G.E., & CLARK, J.A. (1976). Personality deviancy and prison incarceration. Journal of Clinical Psychology, 32, 279-283.

BECKER, W.C., PETERSON, D.R., LURIA, Z., SHOEMAKER, D.J., & HELLMER, L.A. (1962). Relations of factors derived from parent-interview ratings to behavior problems of five-year-olds. Child Development, 33, 509-553.

BELLAK, L. (1975). The TAT, CAT and SAT in clinical use. New York : CPS, Inc.

BENDER, L.A. (1938). Visual Motor Gestalt Test and its clinical use. Research Monographs, no. 3. New York : American Orthopsychiatric Association.

BENDER, L. (1959). Children and adolescents who have killed. American Journal of Psychiatry, 116, 510-513.

BENNETT, R.M., BUSS, A.H., & CARPENTER, J.A. (1969). Alcohol and human physical aggression. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 30, 870-876.

BENSING, R.C., & SCHROEDER, O. (1961). Homicide in an urban community. Springfield, Il : Charles C. Thomas.

BERG. O.A., & FOX, V. (1947). Factors in homicides committed by 200 males. Journal of Social Psychology, 26, 109-119.

BERGER, S.M. (1962). Conditioning through vicarious instigation. Psychological Review, 69, 450-460.

BERKOWITZ, L. (1959). Anti-Semitism and the displacement of aggression. Journal of Abnormal and Social Psychology, 59, 182-187.

BERKOWITZ, L. (1962). Aggression : A social-psychological analysis. New York: McGraw-Hill.

BERKOWITZ, L. (1965). Some aspects of observed aggression. Journal of Personality and Social Psychology, 2, 359-369.

BERKOWITZ, L. (1968). Impulse, aggression and the gun. Psychology today, 2, 18-22.

BERKOWITZ, L. (1983). The experience of anger as a parallel process in the display of impulsive, "angry" aggression. In R.G. Geen & E.I. Donnerstein (Eds.), Aggression : Theoretical and empirical reviews, Vol. 2, (pp.103-131). New York: Academic Press.

BERKOWITZ, L., & GEEN, R.G. (1967). Stimulus qualities of the target of aggression : A further study. Journal of Personality and Social Psychology, 5, 364-368.

BERKOWITZ, L., & LE PAGE, A. (1967). Weapons as aggression-eliciting stimuli. Journal of Personality and Social Psychology, 7, 202-207.

BLACKBURN, R. (1968). Personality in relation to extreme aggression in psychiatric offenders. British Journal of Psychiatry, 114, 821-828.

BLACKBURN, R. (1971). Personality types among abnormal homicides. British Journal of Criminology, Delinquency and Deviant Social Behavior, 11, 14-31.

BLACKBURN, R. (1975). An empirical classification of psychopathic personality. British Journal of Psychiatry, 127, 456-460.

BLACKHAM, G.J., & SILBERMAN, A. (1971). Modification of child behavior. Belmont, CA : Wadsworth.

BLUM, R.H. (1969). Society and Drugs. San Francisco: Jossey-Bass.

BOOTZIN, R.R., & ACOCELLA, J.R. (1984). Abnormal Psychology : Current perspectives (4th ed.). New York : Random House.

BORDEN, R.J. (1975). Witnessed aggression : Influence of an observer's sex and values on aggressive responding. Journal of Personality and Social Psychology, 31, 567-573.

BORDEN, R.J., & TAYLOR, S.P. (1973). The social instigation and control of physical aggression. Journal of Applied Social Psychology, 3, 354-361.

BORNSTEIN, P.H., WINEGARDNER, J., RYCHTARIK, R.G., PAUL, W.P., NAITEH, S.J., SWEENEY, T.M., & JUSTMAN, A. (1979). Interpersonal skills training: Evaluation of a programme with adult male offenders. Criminal Justice and Behavior, 6, 119-132.

BOYATZIS, R.E. (1975). The predisposition towards alcohol-related interpersonal aggression in man. Journal of Studies on Alcohol, 36, 1196-1207.

BOYLE, D., & TOBIN, J.M. (1961). Pharmaceutical management of behavior disorders : Chlordiazepoxide in covert and overt expressions of aggression. Journal of the Medical Society of New Jersey, 58, 427-429.

BRAIN, P.F. (1977). Hormones and aggression, (vol 1). Montreal : Eden Press.

BRAIN, P.F. (1978). Hormones and aggression, (vol 2). Montreal : Eden Press.

BRAIN, P.F. (1979). Hormones, drugs and aggression, (vol. 3). Montreal : Eden Press.

BRAIN, P.F., & BENTON, D. (1981). Multidisciplinary approaches to aggression research, Amsterdam : Elsevier/North-Holland Biomedical Press.

BRAIN, P.F., & EVANS, C.M. (1973). Some recent studies on the effects of corticotrophin on agonistic behavior in the house mouse and the golden hamster. Journal of Endocrinology, 57, xxix-xi.

BRAIN, P.F., & NOWELL, N.W. (1970). Activity and defaecation related to aggressiveness and adrenal stress response in adult male laboratory mice. Physiology and Behavior, 5, 259-261.

BRAIN, P.F., NOWELL, N.W., & WOUTERS, A. (1971). Some relationships between adrenal function and effectiveness of a period of isolation in inducing intermale aggression in albino mice. Physiology and Behavior, 6, 27-29.

BRAMEL, D., TAUB, B., & BLUM, B. (1968). An observer's reaction to the suffering of his enemy. Journal of Personality and Social Psychology, 8, 384-392.

BREMER, J. (1959). Asexualization, New York : Macmillan.

BRENNER, C. (1971). The psychoanalytic concept of aggression. International Journal of Psychoanalysis, 52, 137-144.

BRICKLIN, B., PIOTROWSKI, A.A., & WAGNER, E.E. (1962). The hand test, Springfield, IL : Charles C. Thomas.

BROMBERG, W. (1961). The mold of murder. New York : Grune & Stratton.

BROWN, D.G., & TYLER, V.O., Jr. (1968). Time out from reinforcement : A technique for dethroning the "duke" of an institutionalized group. Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 9, 203-211.

BROWN, G.L., BALLANGER, J.C., MINICHELLO, M.D., & GOODWIN, F.K. (1979). Human aggression and its relationship to cerebrospinal fluid, 5-hydroxyindoleacetic acid, 3-methoxy-e-hydroxyphenylglycot, and homovanillic acid. In M. Sandler (Ed.). Psychopharmacology of aggression (pp.131-148). New York : Raven Press.

BRUUN, K. (1962). Significance of roles and norms in the small group for individual behavioral changes while drinking. In D.J. Pittman & C.R. Snyder (Eds.). (p.293-305). Society, culture and drinking patterns. New York : Wiley.

BUCH, J.A., & GRAHAM, J.R. (1978). The 4-3 MMPI profile type : A failure to replicate. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 46, 344.

BUNNEY, W.E., GOODWIN, F.K., & MURPHY, D.L. (1972). The switch process in manic-depressive illness III : Theoretical implications. Archives of Geriatric Psychiatry, 27, 312-317.

BURCHARD, J., & TYLER, V.O. Jn. (1965). The modification of delinquent behavior through operant conditioning. Behavior Research and Therapy, 2, 245-250.

BURGE, K.G., & EDWARDS, D.A. (1971). The adrenal gland and the pre- and post-castrational aggressive behavior of male mice. Physiology and Behavior, 1, 885-888.

BURNSTEIN, N., & WORCHEL, P. (1962). Arbitrariness of frustration and its consequences for aggression in a political situation. Journal of Personality, 30, 528-540.

BUSS, A.H. (1961). The psychology of aggression. New York : Wiley.

BUSS, A.H. (1963). Physical aggression in relation to different frustrations. Journal of Abnormal and Social Psychology, 67, 1-7.

BUSS, A.H. (1966a). Instrumentality of aggression, feedback, and frustration as determinants of physical aggression. Journal of Personality and Social Psychology, 3, 153-162.

BUSS, A.H. (1966b). The effect of harm on subsequent aggression. Journal of Experimental Research in Personality, 1, 249-255.

BUSS, A.H. (1971). Aggression pays. In J.L. Singer (Ed.). The control of aggression and violence : Cognitive and physiological factors, (pp.7-8). New York: Academic Press.

BUSS, A.H., & DURKEE, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. Journal of Consulting Psychology, 21, 343-349.

BUSS, A.H., BOOKER, A., & BUSS, E. (1972). Firing a weapon and aggression. Journal of Personality and Social Psychology, 22, 296-302.

CAMPION, J.A. (1985). A study of fifteen matricidal men. American Journal of Psychiatry, 142, 312-317.

CARKHUFF, R.R., & ANTHONY, W.A. (1979). The skills of helping. Amherst, MA : HRD.

CARR, E.G. (1981). Contingency management. In A.P. Goldstein, E.G. Carr, W.S. Davidson & P. Wehr (Eds.). In Response to Aggression : Methods of control and prosocial alternatives, (pp.1-65). New York : Pergamon Press.

CARR, E.G., & BINKHOFF, J.A. (1981). Self control in A.P. Goldstein, E.G. Carr, W.S. Davidson & P. Wehr (Eds.). In response to aggression, (pp.111-145). New York : Pergamon Press.

CARROLL, J.L., & FULLER, G.B. (1971). An MMPI comparison of three groups of criminals. Journal of Clinical Psychology, 27, 240-242.

CARROLL, D., & O'CALLAGHAN, M.A.J. (1981). Psychosurgery and the control of aggression. In P.F. Brain, & D. Benton (Eds.) The biology of aggression, (pp.457-471). Alphen aan den Rijn : Sijthoff & Noordhof.

CARSON, R.C., BUTCHER, J.N., & COLEMAN, J.C. (1988). Abnormal psychology and modern life (8th ed.). Glenview, IL : Scott, Foresman & Co.

CASEY, M.D. (1969). The family and behavioral history of patients with chromosome abnormality in the special hospitals of Rampton and Moss Side. In D.J. West (Ed.), Criminological implications of chromosome abnormalities, (pp.49-60). Cambridge : Institute of Criminology, University of Cambridge.

CASEY, M.D., SEGALL, L.J., STREET, D.R.K., & BLANK, M. (1966). Sex chromosome abnormalities in two state hospitals for patients requiring special security. Nature, 269, 641-642.

CATTELL, R.B., EBER, H.W., & TATSUOKA, M.M. (1982). Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire (16 PF). Champaign, IL : Institute for Personality and Ability Testing.

CERBUS, G. (1970). Seasonal variation in some mental health statistics. Journal of Clinical Psychology, 26, 61-63.

CHANDLER, D.B. (1973). Toward a classification of violence. Sociological Symposium, 9, 69-83.

CHANDLER, M.J. (1973). Egocentrism and antisocial behavior : The assessment and training of social perspective-taking skills. Developmental Psychology, 9, 326-332.

CHIMBOS, P.D. (1978). Marital violence : A study of interspouse homicide. San Francisco : R & E Research Associates.

CHRISTY, P.R., GELFAND, D.M., & HARTMANN, D.P. (1971). Effects of competition-induced frustration on two classes of modeled behavior. Developmental Psychology, 5, 104-111.

CLIMENT, C., & ERVIN, F. (1972). Historical data in the evaluation of violent subjects. Archives of General Psychiatry, 27, 621-624.

CLINE, V.B., CROFT, R.G., & COURRIER, S. (1973). Desensitization of children to television violence. Journal of Personality and Social Psychology, 27, 360-365.

CLOWARD, R.A., & OHLIN, L.E. (1960). Delinquency and opportunity. New York: Free Press.

COHEN, A.K. (1955). Delinquent boys : The culture of gangs. New York: Free Press.

COHEN, A.K., & SHORT, J.F. (1958). Research in delinquent subcultures. Journal of Social Issues, 14, 20-37.

COHEN, S. (1960). Lysergic acid diethylamide : Side effects and complications. Journal of Nervous and Mental Disease, 130, 30-40.

COHEN, S., & DITMAN, K.S. (1963). Prolonged adverse reactions to lysergic acid diethylamide. Archives of General Psychiatry, 8, 475-480.

COLLINS, R. (1975). Conflict sociology : toward an explanatory science. New York : Academic Press.

CONN, L.M., & LION, J.R. (1984) Pharmacologic approaches to violence. Psychiatric Clinics of North America, 7, 879-886.

COOPER, J.R., BLOOM, F.E., & ROTH, R.H. (Eds.). (1978). The biochemical basis of neuropsychopharmacology. New York : Oxford University Press.

CORDER, B.F., BALL, B.C., HAIZLIP, T.M., ROLLINS, R., & BEAUMONT, R. (1976). Adolescent parricide : A comparison with other adolescent murder. American Journal of Psychiatry, 133, 957-961.

CORMIER, B.M. (1966). On the history of men and genocide. Canadian Medical Association Journal, 94, 276-291.

COSER, L.A. (1956). The functions of social conflict. New York : Free Press.

COSER, L.A. (1967). Continuities in the study of social conflict. New York: Free Press.

COWAN, P.A., & WALTERS, R.H. (1963). Studies of reinforcement of aggression: I. Effects of scheduling. Child Development, 34, 543-551.

CRAIG, K.D., & WEINSTEIN, M.S. (1965). Conditioning vicarious affective arousal. Psychological Reports, 17, 955-963.

CURTIS, L.A. (1974). Criminal violence : National patterns and behavior. Lexington, MA : Lexington Books.

DALY, R.J., & KANE, F.J. (Jr.). (1965). Two severe reactions to benzodiazepine compounds. American Journal of Psychiatry, 122, 577-578.

DANTO, B.L., BRUHNS, J., & KUTSCHER, A.H. (1982). The human side of homicide. New York : Columbia University Press.

DAVIS, J.M. (1985). Minor tranquilizers, sedatives, and hypnotics. In H.I. Kaplan & B.J. Sadock (Eds.), Comprehensive textbook of Psychiatry/iv (4th ed.) (Vol. 2). Baltimore : Williams & Wilkens.

DAVIS, G.H., & METTEE, D.R. (1971). Internal vs. external control and magnitude of aggression toward self and others. Psychological Reports, 29, 403-411.

DAVIS, K.R., & SINES, J.O. (1971). An antisocial behavior pattern associated with a specific MMPI profile. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 36, 229-234.

DAVISON, G.C., & NEALE, J.M. (1986). Abnormal psychology. An experimental clinical approach. New York : Wiley.

DEIKER, T.E. (1973). WAIS characteristics of indicted male murderers. Psychological Reports, 32, 1966.

DELPORT, J.J. (1981). Individuele psigoterapie met aggressiewe oortreders vanuit 'n interaksionele benadering. Ongepubliseerde meesters verhandeling, UNISA, Pretoria.

DENGERINK, H.A., & COVEY, M.K. (1983). Implications of an escape-avoidance theory of aggressive responses to attack. In R.G. Geen & E.I. Donnerstein (Eds.). Aggression : Theoretical and empirical reviews Vol. 1, (pp.163-186). New York: Academic Press.

DEUR, J.D., & PARKE, R.D. (1970). Effects of inconsistent punishment on aggression in children. Developmental Psychology, 2, 401-411.

DEUTSCH, M., & KRAUSS, R.M. (1960). The effect of threat upon interpersonal bargaining. Journal of Abnormal and Social Psychology, 61, 168-175.

DIAGNOSTIC AND STATISTICAL MANUAL OF MENTAL DISORDERS, (3rd ed.) (1980). Washington, DC : APA.

DI GIUSEPPE, R.A. (1977). The use of behavior modification to establish rational selfstatements in children. Rational Living, 10, 18-20.

DIMASCIO, A., & BARRETT, J.E. (1965). Comparative effects of oxazepam in high and low anxious student volunteers. Psychosomatics, 6, 298-302.

DOLEYS, E.J., OTTO, J.E., OSBORNE, F.E., HARRIS, C.D., & SNYDER, D. (1967). Varying amounts of alcohol and personality inventory performances. Journal of Clinical Psychology, 23, 484-486.

DOLLARD, J., & MILLER, N.E. (1950). Personality and psychotherapy : An analysis in terms of learning, thinking and culture. New York : McGraw-Hill.

DOLLARD, J., MILLER, N., DOOB, L., MOWRER, O.H., & SEARS, R.R. (1939). Frustration and aggression. New Haven : Yale University Press.

DONNERSTEIN, E., DONNERSTEIN, M., SIMONS, S., & DITRICHS, R. (1972). Variables in interracial aggression : Anonymity, expected retaliation and a riot. Journal of Personality and Social Psychology, 22, 236-245.

DULANEY, D.E. Jr. (1961). Hypothesis and habits in verbal "operant conditioning". Journal of Abnormal and Social Psychology, 63, 257-263.

DUNCAN, W.J., & DUNCAN, G.M. (1971). Murder in the family : A study of some homicidal adolescents. American Journal of Psychiatry, 127, 1498-1502.

DURAN DE BOUSINGEN, R. (1971). Essai de comparaison entre l'histoire clinique et les testes psychologiques en particulier les testes projectifs (Rorschach et TAT) chez l'adolescent et l'enfant meurfrier. Revue de la Neuropsychiatrie Infantile, 19, 219-223.

DURKHEIM, E. (1938). The rules of sociological method. New York : Free Press.

DURKHEIM, E. (1964). Suicide. Glencoe, IL : Free Press.

DU PONT, R.C., & GRUNEBAUM, H. (1968). Willing victims : The husbands of paranoid women. American Journal of Psychiatry, 125, 151.

DU TOIT, S.I., & PIEK, J.P. (1974). Die tematiese appersepsietoets. Pretoria: Academica.

DYCK, R.J., & RULE, B.G. (1978). Effect on retaliation of causal attributions concerning attack. Journal of Personality and Social Psychology, 36, 521-529.

EASON, W.M., & STEINHILBER, R.M. (1961). Murderous aggression by children and adolescents. Archives of General Psychiatry, 4, 47-55.

- EDMUNDS, G., & KENDRICK, D.C. (1980). The measurement of human aggressiveness, New York : Wiley.
- EGAN, G. (1986). The skilled helper : a systematic approach to effective helping, Monterey, CA : Brooks & Cole.
- EHRENKRANZ, J., BLISS, E., & SHEARD, M. (1974). Plasma testosterone correlation with aggressive behavior and social dominance in man. Psychosomatic Medicine, 36, 469-475.
- EICHELMAN, B., ELLIOTT, G.R., & BARCHAS, J.D. (1981). Biochemical, pharmacological and genetic aspects of aggression. In D.A. Hamburg & M.B. Trudeau (Eds.). Biobehavioral aspects of aggression, (pp.51-84). New York : Alan, R. Liss.
- EISENBERG, N., & MILLER, P.A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. Psychological Bulletin, 101, 91-119.
- ELLINGSON, R.J. (1956). The electroencephalogram and criminal responsibility. Journal of Forensic Medicine, 3, 115-121.
- ELLINWOOD, E.H. (1971). Assault and homicide associated with amphetamine abuse. American Journal of Psychiatry, 127, 1170-1175.
- ELLIS, A. (1962). Reason and emotion in psychotherapy. New York : Lyle Stuart.
- ELLIS, D.P., WEINER, P., & MILLER, L. (1971). Does the trigger pull the finger? An experimental test of weapons as aggression-eliciting stimuli. Sociometry, 34, 435-465.
- ERON, L.D., BANTA, T.J., WALDER, L.O., & LAULICHT, J.H. (1961). Comparison of data obtained from mothers and fathers on child-rearing practices and their relation to child aggression. Child Development, 32, 457-472.
- EVANS, D.R. (1971). Specific aggression, arousal and reciprocal inhibition therapy. Western psychologist, 1, 125-130.
- EWEN, R.B. (1980). An introduction to theories of personality. New York: Academic Press.

FARRINGTON, K.M. (1980). Stress and family violence. In M.A. Straus & G.T. Hotaling (Eds.). The social causes of husband-wife violence. (pp.94-114). Minneapolis : University of Minnesota Press.

FAUMAN, M.A., & FAUMAN, B.J. (1979). Violence associated with phencyclidine abuse. American Journal of Psychiatry, 136, 1584-1586.

FELDMAN, P.E. (1962). An analysis of the efficiency of diazepam. Journal of Neuropsychiatry, 3, 562-567.

FENICHEL, O. (1945). The psychoanalytic theory of neurosis. New York : Norton.

FERGUSON, T.J., & RULE, B.G. (1983). An attributional perspective on anger and aggression. In R.G. Geen & E.I. Donnerstein (Eds.). Aggression: Theoretical and empirical reviews, Vol 1, (pp.41-69). New York : Academic Press.

FERSTER, C.B., & SKINNER, B.F. (1957). Schedules of reinforcement. New York : Appleton-Century-Crofts.

FESHBACH, S. (1964). The function of aggression and the regulation of the aggressive drive. Psychological Review, 71, 257-272.

FESHBACH, S. (1970). Aggression. In P.H. Mussen (Ed.). Carmichael's Manual of Child Psychology, (Vol. 2), (3rd ed.). New York : Wiley.

FESHBACH, N.D. (1979). Empathy training : A field study in affective education. In S. Feshbach & A. Fraczek (Eds.). Aggression and behavior change : Biological and social processes. (pp.271-286). New York : Praeger Publishers.

FESHBACH, N., & FESHBACH, S. (1969). The relationship between empathy and aggression in two age groups. Developmental Psychology, 1, 102-107.

FESHBACH, S., STILES, W.B., & BITTER, E. (1967). The reinforcing effect of witnessing aggression. Journal of Experimental Research in Personality, 2, 133-139.

FIDDES, D.O. (1981). Scotland in the seventies: Adolescents in care and custody. A survey of adolescent murder in Scotland. Journal of Adolescence, 4, 47-65.

FIELD, J.G. (1960). The performance - verbal IQ discrepancy in a group of sociopaths. Journal of Clinical Psychology, 16, 321-323.

- FILAK, J., ABELES, N., & NORQUIST, S. (1986). Clients' pretherapy interpersonal attitudes and psychotherapy outcome. Professional Psychology : Research and practice, 17, 217-222.
- FISHER, G. (1970). Discriminating violence emanating from over-controlled versus under-controlled aggressivity. British Journal of Social and Clinical Psychology, 9, 54-59.
- FORSSMAN, H., & HAMBERT, G. (1963). Incidence of Klinefelter's syndrome among mental patients. Lancet, 1, 1327.
- FOSS, J.E. (1980). The paradoxical nature of family relationships and family conflict. In M.A. Straus & G.T. Hotaling (Eds.). The social causes of husbandwife violence. (pp.115-135). Minneapolis : University of Minnesota Press.
- FOSTER, A.L. (1959). A note concerning the intelligence of delinquents. Journal of Clinical Psychology, 15, 78-79.
- FOY, E.W., EISLER, R.M., & PINKSTON, S. (1975). Modelled assertion in a case of explosive rages. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 6, 135-138.
- FRANK, G. (1983). The Wechsler enterprise : An assessment of the development, structure and use of the Wechsler tests of intelligence, Oxford : Pergamon Press.
- FREDERIKSEN, L.W., JENKINS, J.O., FOY, D.W., & EISLER, R.M. (1976). Social-skills training to modify abusive verbal outbursts in adults. Journal of Applied Behavior Analysis, 9, 117-125.
- FREUD, S. (1933). New introductory lectures on psycho-analysis, New York: Norton.
- FREUD, S. (1950). Why war? In J. Strachey (Ed.). Collected papers, Vol 5. London: Hogarth Press.
- FREUD, S. (1953a). Formulations on the two principles of mental functioning. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 12). London : Hogarth Press. (Original work published 1911.)

FREUD, A. (1953b). The ego and the id. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol 19). London : Hogarth Press. (Original work published 1923.)

FREUD, S. (1953c). Three essays on the theory of sexuality. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol 7). London : Hogarth Press. (Original work published 1905.)

FREUD, S. (1957). Instincts and their vicissitudes. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 14). London : Hogarth Press. (Original work published 1915).

FREUD, S. (1959a). Group psychology and the analysis of the ego. New York: Norton. (Original work published 1921.)

FREUD, S. (1959b). Family romances. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 9). London : Hogarth Press. (Original work published 1909.)

FREUD, S. (1961a). Civilization and its discontents. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 21). London : Hogarth Press. (Original work published 1930.)

FREUD, S. (1961b). Economic problem of masochism. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol 19). London : Hogarth Press. (Original work published 1924).

FREUD, S. (1961c). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 18). London : Hogarth Press. (Original work published 1920).

FREUD, S. (1961d). Civilization and its discontents. In J. Strachey (Ed.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 21). London : Hogarth Press. (Original work published 1930).

FREUD, S. (1966). Introductory lectures on psychoanalysis, (Rev. ed.). New York : Norton. (Original work published 1916-17).

FREUD, S. (1969). An outline of psychoanalysis. New York : Norton. (Original work published 1940).

FRIEDRICH, L.K., & STEIN, A.H. (1973). Aggressive and prosocial television programs and the natural behavior of pre-school children. Monographs of the Society for Research in Child Development, 38, no. 151.

FROMM, E. (1947). Man for himself : An inquiry into the psychology of ethics. New York : Holt, Rinehart & Winston.

FROMM, E. (1955). The sane society, New York : Holt, Rinehart & Winston.

FROMM, E. (1973). The anatomy of human destructiveness, New York : Holt, Rinehart & Winston.

GAEBELEIN, J.W. (1973). Third-party instigation of aggression : An experimental approach. Journal of Personality and Social Psychology, 27, 389-395.

GAEBELEIN, J.W., & HAY, W.M. (1974). Third party instigation of aggression as a function of attack and vulnerability. Journal of Research in Personality, 7, 324-333.

GARDOS, G.A., DIMASCIO, A., SALZMAN, C., & SHADER, R.I. (1968). Differential actions of chlordiazepoxide and oxazepam on hostility. Archives of General Psychiatry, 18, 757-760.

GEARING, M.L. (1979). The MMPI as a primary differentiator and predictor of behavior in prison : A methodological critique and review of the recent literature. Psychological Bulletin, 86, 929-963.

GEEN, R.G. (1970). Perceived suffering of the victim as an inhibitor of attack - induced aggression. Journal of Social Psychology, 81, 209-216.

GEEN, R.G., & BERKOWITZ, L. (1966). Name-mediated aggressive cue properties. Journal of Personality, 34, 456-465.

GEEN, R.G., & PIGG, R. (1970). Acquisition of an aggressive response and its generalization to verbal behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 15, 165-170.

GEEN, R.G., & STONNER, D. (1971). Effects of aggressiveness habit strength on behavior in the presence of aggression-related stimuli. Journal of Personality and Social Psychology, 17, 149-153.

GEEN, R.G., & STONNER, D. (1973). Reactions to aggression-related stimuli following reinforcement of aggression. Journal of Psychology, 83, 95-102.

GELLES, R.J. (1979). Family violence, Beverly Hills : Sage Publications.

GIBBS, F.A. (1955). Subjective complaints and behavior disturbances associated with 14 and 6 per second positive spikes. Electroencephalography and Clinical Neurophysiology, 7, 315-316.

GIBBS, E.L., & GIBBS, F.A. (1951). Electroencephalographic evidence of thalamic and hypothalamic epilepsy. Neurology, 1, 136-144.

GIBBS, F.A., & GIBBS, E.L. (1963). Fourteen and six per second positive spikes. Electroencephalography and Clinical Neurophysiology, 15, 4.

GIBSON, E., & KLEIN, S. (1961). Murder : A home office research unit report. London : Her Majesty's Stationary Office.

GIL, D.G. (1979). Child abuse and violence, New York : AMS Press.

GILLIES, H. (1965). Murder in the west of Scotland. British Journal of Psychiatry, 111, 1087-1094.

GLOOR, P. (1967). Discussion. In C.D. Clemente & D.B. Lindsey (Eds.), Aggression and defense, neural mechanisms and social patterns, (pp.116-127). Los Angeles: University of California Press.

GLUECK, S., & GLUECK, E. (1950). Unraveling juvenile delinquency, Cambridge, MA : Harvard University Press.

GODDARD, P., & LOKARE, V.G. (1970). Diazepam in the management of epilepsy. British Journal of Psychiatry, 177, 213-214.

GOLDSTEIN, J.H. (1986). Aggression and crimes of violence (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

GOLDSTEIN, M.J., BAKER, B.L., & JAMISON, K.R. (1986). Abnormal Psychology. Experience, Origins and Interventions (2nd ed.). Boston : Little, Brown and Company.

GOOD, M. (1978). Primary affective disorder, aggression and criminality. Archives of General Psychiatry, 35, 954-960.

GOODE, W.J. (1971). Force and violence in the family. Journal of Marriage and the Family, 33, 624-635.

- GOODMAN, L.S., & GILMAN, A. (Eds.). (1975). The pharmacological basis of therapeutics. (5th ed.). New York : MacMillan.
- GREEN, C.M. (1981). Matricide by sons. Medical Science Law, 21, 207-214.
- GREENBERG, L.A. (1970). The appearance of some congeners of alcoholic beverages and their metabolites in blood. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 5, 20-25.
- GREENBERG, I.M., & POLLACK, M. (1966). Clinical correlates of 14 and 6/sec positive spiking in schizophrenic patients. Electroencephalography and Clinical Neurophysiology, 20, 197-200.
- GREENBLATT, D.J., & SHADER, R.I. (1974). Benzodiazepines in clinical practice, New York : Raven Press.
- GREIF, E.B., & HOGAN, R. (1973). The theory and measurement of empathy. Journal of Counseling Psychology, 20, 280-284.
- GRIFFITHS, A.W., RICHARDS, B.W., ZAREMBA, J., ABRAMOWICZ, T., & STEWART, A. (1970). Psychological and sociological investigation of XYY prisoners. Nature, 227, 290-292.
- GUERTIN, W.H., FRANK, G.H., & RABIN, A.I. (1956). Research with the Wechsler-Bellevue Intelligence Scale : 1950-1955. Psychological Bulletin, 53, 235-257.
- GUNN, J. (1977). Epileptics in prison, New York : Academic Press.
- GUNN, J. (1978). Epileptic homicide : A case report. British Journal of Psychiatry, 132, 510-513.
- GUNN, J., & BONN, J. (1971). Criminality and violence in epileptic prisoners. British Journal of Psychiatry, 118, 337-343.
- GUNN, J., & FENTON, G. (1971). Epilepsy, automatism and crime. Lancet, A Journal of British and Foreign Medicine, Surgery, Obstetrics, Physiology, Pathology, Pharmacology, Public Health and News, 1, 1173-1176.
- GUPTA, S.S., & PANCHAPAKESAN, S. (1979) Multiple Decision procedures. New York : Wiley.

GUTTMACHER, M.S. (1955). Criminal responsibility in certain homicide cases involving family members. In P.H. Hoch & J. Zubin (Eds.), Psychiatry and the Law, (pp.73-96). New York : Grune & Stratton.

GUTTMACHER, M.S. (1973). The mind of the murderer. New York : Arno Press.

HALLECK, S.L. (1978). Violence : Treatment versus correction. In I.L. Kutash, S.B. Kutash & L.B. Schlesinger (Eds.), Violence : Perspectives on murder and aggression, (pp.377-393). San Francisco : Jossey Bass.

HAMBERT, G. (1966). Males with positive sex chromatin. Copenhagen : Munksgaard.

HARE, R.D., & McPHERSON, L.M. (1984). Violent and aggressive behavior by criminal psychopaths. International Journal of Law and Psychiatry, 7, 35-50.

HARRIS, J. (1986). Counseling violent couples using Walker's model. Psychotherapy, 23, 613-621.

HARRISON, R. (1965). Thematic apperceptive methods. In B.B. Wolman (Ed.), Handbook of clinical psychology, (pp.562-620). New York : McGraw-Hill.

HARTMANN, H. (1964). Essays on ego psychology. New York : International Universities Press.

HARTMANN, H., KRIS, E., & LOWENSTEIN, R. (1964). Papers on psychoanalytic psychology (Vol. 4). New York : International Universities Press.

HAYS, J.R., SOLWAY, K.S., & SCHREINER, D. (1978). Intellectual characteristics of juvenile murderers versus status offenders. Psychological Reports, 43, 80-82.

HEARN, M.T., & EVANS, D.R. (1972). Anger and reciprocal inhibition therapy. Psychological Reports, 30, 943-948.

HEILBRUN, A.B. (1979). Psychopathy and violent crime. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 47, 509-516.

HENDERSON, M. (1983). Self-reported assertion and aggression among violent offenders with high or low levels of overcontrolled hostility. Personality and Individual Differences, 4, 113-115.

HENRY, W.E. (1956). The analysis of fantasy, New York : Wiley.

HENRY, A.F., & SHORT, J.F., Jr. (1954). Suicide and homicide, New York: Free Press.

HERGENHAHN, B.R. (1984). An introduction to theories of personality, (2nd ed.). Englewood-Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

HETHERINGTON, E.M., & WRAY, N.P. (1964). Aggression need for social approval and human preferences. Journal of Abnormal and Social Psychology, 68, 685-689.

HEWLINGS, D. (1971). The treatment of murderers. Howard Journal of Penology and Crime Prevention, 13, 96-106.

HILLMAN, D.S., & BLACKMAN, N. (1966). Enuresis, firesetting and cruelty to animals : A triad predictive of adult crime. American Journal of Psychiatry, 122, 1431-1435.

HINDE, R.A. (1974). Biological bases of human social behavior, New York: McGraw-Hill.

HIROSE, S. (1979). Depression and homicide : A psychiatric and forensic study of four cases. Acta Psychiatrica Scandinavica, 59, 211-217.

HOGAN, R. (1969). Development of an empathy scale. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 33, 307-316.

HOLCOMB, W.R., & ADAMS, N. (1982). Racial influences on intelligence and personality measures of people who commit murder. Journal of Clinical Psychology, 38, 793-796.

HOLCOMB, W.R., & ADAMS, N. (1983). The inter-domain among personality and cognition variables in people who commit murder. Journal of Personality Assessment, 47, 524-530.

HOLCOMB, W.R., & ADAMS, N.A. (1985). Personality mechanisms of alcohol-related violence. Journal of Clinical Psychology, 41, 714-722.

HOLCOMB, W.R., ADAMS, N.A., & PONDER, H.M. (1985). The development and cross-validation of an MMPI typology of murderers. Journal of Personality Assessment, 49, 240-244.

HOLLAND, T.R., BECKETT, G.E., & LEVI, M. (1981). Intelligence, personality and criminal violence : A multivariate analysis. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 49, 106-111.

HONIG, W.K. (Ed.). (1966). Operant behavior : Areas of research and application. New York : Appleton-Century-Crofts.

HOOK, E.B. (1979). Extra sex chromosomes and human behavior : The nature of the evidence regarding XYY, XXY, XXYY, and XXX genotypes. In: H.L. Villet & I.H. Porter (Eds.). Genetic Mechanisms of Sexual Development. (pp.437-465). New York : Academic Press.

HOPE, K., PHILLIP, A.E., & LOUGHRAN, J.M. (1967). Psychological characteristics associated with XYY sex-chromosome complement in a state mental hospital. British Journal of Psychiatry, 113, 495-498.

HORAI, J., & TEDESCHI, J.T. (1969). Effects of credibility and magnitude of punishment on compliance to threats. Journal of Personality and Social Psychology, 12, 164-169.

HORNEY, K. (1939). New ways in psychoanalysis. New York : Norton.

HUESMANN, L.R., LEFKOWITZ, M.M., & ERON, L.D. (1978). Sum of MMPI scales, F, 4 and 9 as a measure of aggression. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 46, 1071-1078.

HUDGENS, R.W. (1965). Murder by a manic-depressive. International Journal of Neuropsychiatry, 1, 381-383.

HUNTLEY, M.S. (1973). Effects of alcohol and fixation-task difficulty on choice reaction time to extrafoveal stimulation. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 34, 89-103.

HUTCHINGS, B., & MEDNICK, S.A. (1975). Registered criminality in the adoptive and biological parents of registered male criminal adoptees. In: R.R. Fieve, D. Rosenthal & H. Brill (Eds.). Genetic Research in Psychiatry. (pp.105-116). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

HUTT, M.L. (1968). The projective use of the Bender-Gestalt test. In: A.I. Rabin (Ed.). Projective techniques in personality assessment. (pp.397-421). New York: Springer Verlag.

INGRAM, J.M., & TIMBURY, G.C. (1960). Side effects of Librium. Lancet, 2, 766.

INSTITUUT VIR PSIGOLOGIESE EN EDUMETRIESE NAVORSING. (1983). Riglyne vir die toepassing, nasien en interpretasie van die 16-PF. Pretoria : RGN.

ITIL, T.M. (1981). Drug therapy in the management of aggression. In: P.F. Brain & D. Benton (Eds.). Multidisciplinary approaches to aggression research, (pp.489-501). Amsterdam : Elsevier.

ITIL, T.M., & WADUD, A. (1975). Treatment of human aggression with major tranquilizer, antidepressants and newer psychotropic drugs. Journal of Nervous and Mental Disease, 160, 83-99.

JACOBS, P.A., BRUNTON, M., & MELVILLE, M.M. (1965). Aggressive behavior, mental subnormality and the XYY male. Nature, 208, 1351-1352.

JACOBS, P.A., PRICE, W.H., RICHMOND, S., & RATCLIFFE, R.A.W. (1971). Chromosome surveys in penal institutions and approved schools. Journal of Medical Genetics, 8, 49-58.

JAKOBI, U., SELG, H., & BELSCHNER, W. (1971). The aggressive instinct. In: H. Selg (Ed.). The making of human aggression. (pp.39-58). Stuttgart : Kohlhammer.

JENNER, F.A., KERRY, R.J., & PARKIN, D. (1961). A controlled trial of methaminodiazepoxide (chlordiazepoxide, "librium") in the treatment of anxiety in neurotic patients. Journal of Mental Science, 107, 575-582.

JENSEN, A.R. (1957). Aggression in fantasy and overt behavior. Psychological Monographs, 445, 1-13.

JOHNSON, R.N. (1972). Aggression in man and animals. London: W.B. Saunders.

KAHN, M.W.A. (1967). Correlates of Rorschach reality adherence in the assessment of murderers who plead insanity. Journal of Projective Techniques and Personality Assessment, 31, 44-47.

KAHN, M.W.A. (1968). Superior Performance IQ of murderers as a function of overt act or diagnosis. Journal of Social Psychology, 76, 113-116.

KAHN, M.W.A. (1971). Murderers who plead insanity : A descriptive factor analytic study of personality, social, and history variables. Genetic Psychology Monographs Child Behavior, Animal Behavior and Comparative Psychology, 84, 296-360.

KALIAPPAN, K.V., GOPALAN, R., & VIJAYAKUMAR, V.S.R. (1982). Effect of relaxation therapy on somatic defense and anxiety. Journal of Psychological Research, 26, 128-132.

KALIN, R., McCLELLAND, D.C., & KAHN, M. (1965). The effects of male social drinking on fantasy. Journal of Personality and Social Psychology, 1, 441-452.

KALINA, R.K. (1964). Diazepam : Its role in a prison setting. Diseases of the Nervous System, 25, 101-107.

KAPLAN, H., & SADOCK, B.J. (1985). Modern synopsis of comprehensive textbook of psychiatry / IV, (4th ed). (Vol. 3). Baltimore : Williams & Wilkens.

KARSON, S., & O'DELL, J.W. (1976). A guide to the clinical use of the 16 PF. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing.

KASTL, A.J. (1969). Changes in ego functioning under alcohol. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 30, 371-383.

KATKIN, E.S. HAYS, W.N., TEGER, A.I., & PRUITT, D.G. (1970). Effects of alcoholic beverages differing in congener content on psychomotor tasks and risk taking. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 5, 101-114.

KATZ, R.L. (1963). Empathy : Its nature and uses. London : Free Press of Glencoe.

KAUFMANN, H. (1970). Aggression and altruism. New York : Holt, Rinehart & Winston.

KAUFMANN, L.M., & WAGNER, B.R. (1972). Barb : A systematic treatment technology for temper control disorders. Behavior Therapy, 3, 84-90.

KAUFMAN, A., BARON, A., & KAPP, R.E. (1966). Some effects of instructions on human operant behavior. Psychonomic Monograph Supplements, 1, 243-250.

KEIRSEY, D.W. (1969). Systematic exclusion : Eliminating chronic classroom disruptions. In J.D. Krumbolt & C.E. Thoresen (Eds.), Behavioral counseling : Cases and techniques. (pp.89-113). New York : Holt, Rinehart & Winston.

KELLERMAN, H., & BURRY, A. (1981). Handbook of psychodiagnostic testing, personality analysis and report writing. New York : Grune & Stratton.

KELLEY, H.H. (1965). Experimental studies of threats in interpersonal negotiations. Journal of Conflict Resolution, 9, 79-105.

KENDALL, R. (1970). Relationship between aggression and depression. Archives of General Psychiatry, 22, 308-318.

KIESLER, D.J. (1979). An interpersonal communication analysis of relationships in psychotherapy. Psychiatry, 42, 299-311.

KILHAM, W., & MANN, L. (1974). Level of destructive obedience as a function of transmitter and executant roles in the Milgram obedience paradigm. Journal of Personality and Social Psychology, 29, 696-702.

KILLEFFER, F.A., & STERN, E. (1970). Chronic effects of hypothalamic injury. Archives of Neurology, 22, 419-429.

KLEIN, M. (1952). The psychoanalysis of children, Lender : Hogarth.

KLINE, N.S., & ANGST, J. (1975). Side-effects of psychiatric drugs. Psychiatric Annales, 5, 411-458.

KLING, A. (1975). Testosterone and aggressive behavior in man and nonhuman primates. In B.E. Eleftheriou & R.L. Sprott, (Eds.). Hormonal correlates of behavior, Vol 1. A Lifespan view, (pp.305-325). New York : Plenum Press.

KNOTT, J.R. (1965). Electroencephalograms in psychopathic personality and murders. In W. Wilson (Ed.). Applications of electroencephalography in psychiatry, (pp.19-29). Durham : Duke University Press.

KNOTT, P.D., & DROST, B.A. (1972). Effects of status of attacker and intensity of attack on the intensity of counter-aggression. Journal of Personality, 40, 450-459.

KOHLBERG, L. (1964). The development of moral character and moral ideology. In L.W. Hoffman & M. Hoffman (Eds.). Review of Child Development Research, (pp.383-433). New York : Russel Sage Foundation.

KOLB, L.C. (1973). Modern clinical psychiatry, (8th ed). Philadelphia: W.B. Saunders.

KOLB, L.C., & BRODIE, H.K.H. (1982). Modern Clinical Psychiatry, (10th ed.) Philadelphia : W.B. Saunders.

KOPELL, B.S. (1969). The role of progestins and progesterone in brain function and behavior. In H.A. Salthanick, D.M. Kipnis & R.L. van de Wiele (Eds.). Metabolic effects of gonadal hormones and contraceptive steroids. (pp.649-667). New York: Plenum.

KOZMA, L., & SUCKERMANN, M. An investigation of some hypothesis concerning rape and murder. Personality and Individual Differences, 4, 23-29.

KRAFFT-EBING, R. (1934). Psychopathia Sex, (F.J. Rebman, Trans.) New York: Physicians and Surgeons Book Company. (Original work published 1886).

KREUZ, L.E., & ROSE, R.M. (1972). Assessment of aggressive behavior and plasma testosterone in a young criminal population. Psychosomatic Medicine Experimental and Clinical Studies, 34, 321-332.

KRUG, S.E. (1983). Interpreting 16 PF profile patterns. Champaign, IL : Institute for Personality and Ability Testing.

KUNCE, J.T., RYAN, J.T., & ECKELMAN, C.C. (1976). Violent behavior and differential WAIS characteristics. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 44, 42-45.

KURLAND, A., MORGENSTERN, J., & SHEETS, C. (1955). A comparative study of wife murderers admitted to a state psychiatric hospital. Journal of Social Therapy, 1, 7-15.

KUTASH, S.B. (1965). Psychoneuroses. In B.B. Wolman (Ed.). Handbook of Clinical Psychology, (pp.948-975). New York : McGraw-Hill.

KUTASH, I.L. (1978) Psychoanalytic theories on aggression. In I.L. Kutash, S.B. Kutash & L.B. Schlesinger (Eds.). Violence : Perspectives on murder and aggression, (pp.7-28). Washington : Jossey-Bass.

KUTASH, I.L., KUTASH, S.B., & SCHLESINGER, L.B. (1978). Violence: Perspectives on murder and aggression. Washington : Jossey-Bass.

LANG, A.R., GOECKNER, D.J., ADESSO, V.J., & MARLATT, G.A. (1975). Effects of alcohol on aggression in male social drinkers. Journal of Abnormal Psychology, 84, 508-518.

LANGEVIN, R. (1983). Childhood and family background of killers seen for psychiatric assessment: A controlled study. Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law, 11, 331-341.

LANGEVIN, R., PAITICH, D., ORCHARD, B., HANDY, L., & RUSSON, A. (1982). Diagnoses of killers seen for psychiatric assessment : A controlled study. Acta Psychiatrica Scandinavica, 66, 216-228.

LANZKRON, J. (1963). Murder and insanity. American Journal of Psychiatry, 119, 754-758.

LAUFER, W.S., JOHNSON, J.A., & HOGAN, R. (1981). Ego control and criminal behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 41, 179-184.

LEFKOWITZ, M.M., ERON, L.D., WALDER, L.O., & HUESMANN, L.R. (1977). Growing up to be violent : A longitudinal study on the development of aggression. New York : Pergamon Press.

LEIGH, G., TONG, J.E., & CAMPBELL, J.A. (1975). Effects of ethanol and tobacco on divided attention. Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 36, 1233-1239.

LESHNER, A.I. (1981). The role of hormones in the control of submissiveness. In F. Brain & D. Benton (Eds.). Multidisciplinary approaches to aggression research, (pp.309-322). Amsterdam : Elsevier/North-Holland Biomedical Press.

LESHNER, A.I., WALKER, W.A., JOHNSON, A.E., KELLING, J.S., KREISLER, S.J., & SVARE, B.B. (1973). Pituitary-adrenocortical activity in intermale aggressiveness in isolated mice. Physiology and Behavior, 11, 705-711.

LESTER, D. (1973a). External restraints suicide, and homicide : comparison of Norway and France. Perceptual and Motor Skills, 36, 646.

LESTER, D. (1973b). Murder : A review. Corrective and Social Psychiatry and Journal of Applied Behavior Therapy, 19, 40-50.

LESTER, D., & LESTER, G. (1975). Crime of passion : Murder and the murderer. Chicago : Nelson-Hall.

LESTER, D., & PERDUE, W.C. (1971). Suicide, homicide and color-shading response on the Rorschach. Perceptual and Motor Skills, 35, 562.

LESTER, D., & PERDUE, W.C. (1973). Movement responses of murderers to Rorschach stimuli. Perceptual and Motor Skills, 37, 668.

LESTER, D., & PERDUE, W.C. (1974). Body image of murderers. Journal of General Psychology, 90, 187-189.

LESTER, D., & WRIGHT, T. (1978). Murderers and overcontrolled hostility. Psychological Reports, 43, 1202.

LESTER, D., PERDUE, W.C., & BROOKHART, D. (1974). Murder and the control of aggression. Psychological Reports, 34, 706.

LEYENS, J.P., & PARKE, R.E. (1975). Aggressive slides can induce a weapons' effect. European Journal of Social Psychology, 5, 229-236.

LEYENS, J.P., PARKE, R.D., CAMINO, L., & BERKOWITZ, L. (1975). The effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion. Journal of Personality and Social Psychology, 32, 346-360.

LIDDICOAT, R., & ROBERTS, A.O.H. (1962). Interim standardization of the SA version of the Wechsler-Bellevue Adult Intelligence Test. Psychologia Africana, 9, 273-285.

LIEBERT, R.M., NEALE, J.M., & DAVIDSON, E.S. (1973). The early window: Effects of television on children and youth. New York : Pergamon Press.

LION, J.R., AZCARATE, C.L., & KOEPKE, H.H. (1975). "Paradoxical rage reactions" during psychotropic medication. Diseases of the Nervous System, 36, 557-558.

LITTLE, A.J. (1968). Psychological characteristics and patterns of crime among males with an XYY sex chromosome complement in a maximum security hospital. Unpublished dissertation for the B.A. SP. Hons. degree, Sheffield.

LOEW, C.A. (1967). Acquisition of a hostile attitude and its relation to aggressive behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 5, 552-558.

LORENZ, K. (1963). Das sogenannte Böse : Zur Naturgeschichte der aggression. Wien : Borotha-Schoeler.

LORENZ, K. (1965). Evolution and modification of behavior. London : Methuen.

LOTHSTEIN, L.M., & JONES, P. (1978). Discriminating violent individuals by means of various psychological tests. Journal of Personality Assessment, 42, 237-243.

LOUW, D.A., (1975). Jeugmisdaad : 'n Psigologiese ondersoek, Ongepubliseerde D. Phil. proefskrif, PU vir CHO, Potchefstroom.

LOUW, D.A., & GAGIANO, C.A. (1988). Die biologiese benadering tot terapie. (In druk).

LUDWIG, A.M., MARX, A.J., HILL, P.A., & BROWNING, R.M. (1969). The control of violent behavior through faradic shock. The Journal of Nervous and Mental Disease, 148, 624-637.

LUNDE, D.T. (1976). Murder and Madness, San Francisco : San Francisco Book Company.

LYGHT, C.E. (1966). The Merck manual of diagnosis and therapy. West Point: Merck.

MACDONALD, J.M. (1958). Psychiatry and the criminal, Springfield, Il : Charles C. Thomas.

MACDONALD, J.M. (1961). The murderer and his victim, Springfield, Il : Charles C. Thomas.

MACDONALD, J.M. (1968). Homicidal Threats, Springfield, Il : Charles C. Thomas.

MACDONALD, J.M. (1975). Armed Robbery : Offenders and their victims, Springfield : Charles C. Thomas.

MADGE, E.M., & DU TOIT, L.B.H. (1982). 'n Samevatting van die bestaande kennis in verband met die primêre persoonlikheidsfaktore wat deur die Persoonlikheidsvraelys vir Kinders (PVK), die Hoërskoolpersoonlikheidsvraelys (HSPV) en die Sestien-Persoonlikheidsfaktorvraelys (16 PF) gemeet word, Pretoria: RGN.

MALAMUD, N. (1967). Psychiatric disorders with intracranial tumors of the limbic system. Archives of Neurology, 17, 113-123.

MANDLER, G. (1975). Mind and emotion. New York : Wiley.

MANNHEIM, H. (1965). Comparative Criminology. New York : Houghton Mifflin.

MANTELL, D.M., & PANZARELLA, R. (1976). Obedience and responsibility. British Journal of Social and Clinical Psychology, 15, 239-246.

MARINOW, A. (1965). The diagnostic value of the spontaneous painting in a homicide offense. Simulation by drawing. Confinia Psychiatrica, 8, 229-236.

MARK, V.H. (1978). Sociobiological theories of abnormal aggression. In I.L. Kutash, S.B. Kutash & L.B. Schlesinger (Eds.). Violence : Perspectives on murder and aggression. (pp.101-132). San Francisco : Jossey Bass.

MARK, V.H., & ERVIN, F.R. (1970). Violence and the brain. New York : Harper & Row.

MARLATT, G.A., & ROHSENOW, D.J. (1980). Cognitive processes in alcohol use: Expectancy and the balanced placebo design. In N.K. Mello (Ed.), Advances in substance abuse: Behavioral and biological research, (pp.159-200). Greenwich, CT: J.A.I. Press.

MARMOR, J. (1978). Psychosocial roots of violence. In R.L. Sadoff (Ed.). Violence and responsibility, (pp.7-16). New York : SP Medical and Scientific Books.

MATARAZZO, J.D. (1979). Wechsler's measurement and appraisal of adult intelligence, (5th ed.). New York : Oxford University Press.

MATTHEWS, R. (1979). Testosterone levels in aggressive offenders. In M. Sandler, (Ed.). Psychopharmacology of aggression, (p.123-130). New York: Raven Press.

MATTSON, A., SCHALLING, D., OLWEUS, D., LÖW, H., & SVENSON. (1980). Plasma testosterone, aggressive behavior, and personality dimensions in young male delinquents. Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 1, 254-269.

MAYFIELD, D. (1976). Alcoholism, alcohol intoxication and assaultive behavior. Diseases of the Nervous System. Journal of Clinical Psychiatry, 37, 288-291.

- MAYFIELD, D., & ALLEN, D. (1967). Alcohol and affect : A psychopharmacological study. American Journal of Psychiatry, 123, 1346-1351.
- McCORD, W., McCORD, J., & HOWARD, A. (1961). Familial correlates of aggression in nondelinquent male children. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63, 493-503.
- McCULLOUGH, J.P., HUTSINGER, G.M., & NAY, W.R. (1977). Selfcontrol treatment of aggression in a 16-year-old male. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 45, 322-331.
- McDONALD, A., & PAITICH, D. (1981). A study of homicide : The validity of predictive test factors. Canadian Journal of Psychiatry, 26, 549-554.
- McGURK, B.J. (1978). Personality types among "normal" homicides. British Journal of Criminology, 18, 146-161.
- McGURK, B.J. (1981). The validity and utility of a typology of homicides based on Megargee's theory of control. Personality and Individual Differences, 2, 129-136.
- McGURK, B.J., & McGURK, R.E. (1979). Personality types among prisoners and prison officers. British Journal of Criminology, 19, 31-49.
- McKERRACHER, D.W. (1971). Psychological aspects of a sex chromatin abnormality. Canadian Psychologist, 12, 270-281.
- McKIE, R.R. (1974). The mind of the murderer: A view from inside. In W.S. Wille (Ed.). Citizens who commit murder, (pp.18-41). St. Louis, MO : Warren Green.
- MEGARGEE, E.I. (1966). Undercontrolled and overcontrolled personality types in extreme and social aggression. Psychological Monographs, 80, (whole edition).
- MEGARGEE, E.I., & MENDELSON, G.A. (1962). A cross-validation of twelve MMPI indices of hostility and control. Journal of Abnormal Social Psychology, 63, 431-438.
- MEGARGEE, E.I., COOK, P.E., & MENDELSON, G.A. (1967). Development and evaluation of an MMPI scale of assaultiveness in overcontrolled individuals. Journal of Abnormal Psychology, 72, 519-528.

MEHRABIAN, A., & EPSTEIN, N. (1972). A measure of emotional empathy. Journal of Personality, 40, 525-543.

MEICHENBAUM, D. (1977). Cognitive behavior modification : An integrative approach. New York : Plenum Press.

MERTON, R. (1968). Social theory and social structure. New York : Free Press.

MERTON, R.K., & NISBET, R.A. (1961). Contemporary social problems: an introduction to the sociology of deviant behavior and social disorganization. New York : Harcourt Brace.

MEYER-BAHLBURG, H.F.L. (1981a). Sex chromosomes and aggression in humans. In P.F. Brain & D. Benton (Eds.). The biology of aggression, (pp.109-123). Alphen aan den Rijn : Sijthoff & Noordhof.

MEYER-BAHLBURG, H.F.L. (1981b). Androgens and human aggression. In P.F. Brain & D. Benton (Eds.). The biology of aggression, (pp.263-286). Alphen van den Rijn : Sijthoff & Noordhof.

MEYERSON, A. (1966). Amnesia for homicide. Archives of General Psychiatry, 14, 509-515.

MICHAEL, R.P., & ZUMPE, D. (1983). Sexual violence in the United States and the role of season. American Journal of Psychiatry, 140, 883-886.

MILGRAM, S. (1974). Obedience to authority. New York : Harper & Row.

MILLER, N.E. (1941). The frustration-aggression hypothesis. Psychological Review, 48, 337-342.

MILLER, N.E. (1944). Experimental studies of conflict. In J.M. Hunt (Ed.). Personality and the behavior disorders (Vol 1). (pp.431-465). New York : Ronald Press.

MILLER, N.E. (1948). Theory and experiment relating psychoanalytic displacement to stimulus-response generalization. Journal of Abnormal and Social Psychology, 43, 155-178.

MILLER, W.B. (1958). Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency. Journal of Social Issues, 14, 5-19.

MILLER, D., & LOONEY, J. (1974). The prediction of adolescent homicide: Episodic dyscontrol and dehumanization. American Journal of Psychoanalysis, 34, 187-198.

MILLER, W.B., GEERTZ, H., & CUTTER, H.S.G. (1961). Aggression in a boys' streetcorner group. Psychiatry, 24, 282-298.

MILLS, K.C., & EWING, J.A. (1977). The effect of low dose intravenous alcohol on human information processing. In M. Gross (Ed.). Advances in experimental medicine and biology, Vol 85B Alcohol intoxication and withdrawal IIb; Studies in alcohol dependence, (pp.333-345). New York : Plenum Press.

MINUCHIN, S. (1974). Families and family therapy. Cambridge : Harvard University Press.

MINUCHIN, S., ROSMAN, B.L., & BAKER, L. (1978). Psychosomatic families: Anorexia nervosa in context. Cambridge : Harvard University Press.

MONEY, J., & EHRHARDT, A.A. (1972). Man and woman : Boy and girl, Baltimore: John Hopkins Press

MONROE, R.R. (1970). Episodic behavioral disorders : A psychodynamic and neurophysiologic analysis. Cambridge : Harvard University Press.

MONROE, R.R. (1975). Anticonvulsants in the treatment of aggression. Journal of Nervous and Mental Disease, 160, 119-126.

MONROE, R.R. (1978). Brain dysfunction in aggressive animals. Lexington: Lexington Books.

MORRIS, D. (1968). The naked ape. New York : McGraw-Hill.

MORRIS, P., & MORRIS, T. (1962). The experience of imprisonment. British Journal of Criminology, 2, no. 4.

MOYER, K.E. (1976). The psychobiology of aggression. New York : Harper & Row.

MURDOCH, B.D. (1972). Electroencephalograms, aggression and emotional maturity in psychopathic and non-psychopathic prisoners. Psychological Africana, 14, 216-231.

MURRAY, H.A. (1962). Explorations in personality. New York : Science Editions. (Original work published 1938).

MURRAY, N. (1962). Covert effects of chlórdiazepoxide therapy. Journal of Neuropsychiatry, 3, 168-170.

NASIONALE INSTITUUT VIR PERSONEEL NAVORSING (NIPN). (1969). SA Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes. Johannesburg.

NATIONAL INSTITUTE FOR PERSONNEL RESEARCH (NIPR). (1971). Test administrator's manual for Picture Situation Test. Johannesburg.

NEL, Z.J. (1981). Die sisteemteoretiese beskouing van persoonlikheid. In A.T. Möller (Red.). Persoonlikheidsielkunde. (p.216-227). Durban : Butterworth.

NIELSEN, J. (1968). The XYY syndrome in a mental hospital : Genetically determined criminality. British Journal of Criminology, 8, 186-202.

NIELSEN, J., STURUP, G., TSUBOI, T., & ROMANO, D. (1969). Prevalence of the XYY syndrome in an institution for psychologically abnormal criminals. Acta Psychiatrica Scandinavica, 45, 383.

NOVACO, R.W. (1975). Anger control. Lexington : Lexington Books.

NOVACO, R.W. (1977a). Stress inoculation : A cognitive therapy for anger and its application to a case of depression. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 45, 600-608.

NOVACO, R.W. (1977b). A stress inoculation approach to anger management in the training of law enforcement officers. American Journal of Community Psychology, 5, 327-346.

NOVACO, R.W. (1979). The cognitive regulation of anger and stress. In P.C. Kendall & S.D. Hollon (Eds.). Cognitive-behavioral techniques and procedures. (pp.241-286). New York : Academic Press.

OBERKIRCH, A., (1985). Psychotherapy of a murderer : Excerpts. American Journal of Psychotherapy, 39, 499-514.

O'LEARY, M.R., & DINGERINK, H.A. (1973). Aggression as a function of the intensity and pattern of attack. Journal of Research in Personality, 7, 61-70.

OLWEUS, D., MATTSON, A., SHALLING, D., & LÖW, H. (1980). Testosterone aggression, physical and personality dimensions in normal adolescent males. Psychosomatic Medicine, 42, 253-269.

ORLEMANS, J.W.G. (1978). Inleiding tot de gedragstherapie. Deventer : Van Loghum Slaterus.

OSMAN, E., & LEE, C. (1978). Sociological theories of aggression. In: I.L. Kutash, S.B. Kutash, L.B. Schlesinger (Eds.). Violence: Perspectives on murder and aggression, (pp.58-73). San Francisco : Jossey Bass.

OUNSTED, C. (1969). Aggression and epilepsy rage in children with temporal lobe epilepsy. Journal of Psychosomatic Research, 13, 237-242.

OWENS, D.R. (1972). The 47, XYY male : A review. Psychological Bulletin, 78, 209-233.

OWENS, R.G., & ASHCROFT, J.B. (1985). Violence : A guide for the caring professions. London : Croom Helm.

PAGE, M.M., & SCHEIDT, R.J. (1971). The elusive weapons effect : Demand awareness, evaluation apprehension, and slightly sophisticated subjects. Journal of Personality and Social Psychology, 20, 304-318.

PALMER, S. (1960). A study of murder. New York : Thomas Y. Crowell.

PALMER, S. (1972). The violent society. New Haven : College and University Press.

PANTON, J.H. (1958). The response of prison inmates to seven new MMPI scales. Journal of Clinical Psychology, 15, 196-197.

PARKE, R.D. (1969). Effectiveness of punishment as an interaction of intensity, timing, agent nurturance, and cognitive structuring. Child Development, 40, 213-235.

PARKE, R.D., & WALTERS, R.H. (1967). Some factors influencing the efficacy of punishment training for inducing response inhibition. Monographs of the Society for Research in Child Development, xxxii, no. 1, Serial no. 109.

PATTERSON, G.R., & COBB, J.A. (1971). A dyadic analysis of "aggressive" behaviors : An additional step toward a theory of aggression. In: J.P. Hill (Ed.), Minnesota symposia on child psychology, (pp.72-139). Minneapolis : University of Minneapolis Press.

PATTERSON, G.R., & COBB, J.A. (1973). Stimulus control for classes of noxious behaviors. In: J.F. Knutson (Ed.) The control of aggression : Implications for basic research, (pp.145-200). Chicago : Aldine.

PATTERSON, G.R., & REID, J.B. (1970). Reciprocity and coercion: Two facets of social systems. In C. Neuringer & J. Michael (Eds.), Behavior modification in clinical psychology, (pp.133-177). New York : Appleton-Century-Crofts.

PATTERSON, G.R., LITTMAN, R.A., & BRICKER, W. (1967). Assertive behavior in children : A step toward a theory of aggression. Monographs of the Society for Research in Child Development, 32, (5) (whole edition).

PATTERSON, G.R., LUDWIG, M., & SONODA, B. (1961). Reinforcement of aggression in children, Unpublished manuscript, University of Oregon, Oregon.

PAVLOV, I.P. (1927). Conditional reflexes : An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex, New York : Oxford University Press.

PEPITONE, A. (1975). Social psychological perspectives on crime and punishment. Journal of Social Issues, 31, 197-216.

PERDUE, W.C., & LESTER, D. (1973). Those who murder kin : A Rorschach study. Perceptual and Motor Skills, 36, 606.

PERDUE, W.C., & LESTER, D. (1974). Temperamentally suited to kill : The personality of murderers. Corrective and Social Psychiatry and Journal of Behavior, Technology Methods and Therapy, 20, 13-15.

PERKIN, M.L., & REEVES, J.E. (1975). Cattell's 16 PF as a measure of inmate offence types. Journal of Clinical Psychology, 31, 35-48.

PERLS, F. (1969). In and out of the garbage pail. Lafayette, CA : Real People Press.

PERSKY, H., SMITH, K.D., & BASU, G.K. (1971). Relation of psychologic measures of aggression and hostility to testosterone production in man. Psychosomatic Medicine, 33, 265-277.

PERSONS, R.W., & MARKS, P.A. (1971). The violent 4-3 MMPI personality type. Journal of Consulting Clinical Psychology, 36, 189-196.

PETERSON, R., PITTMAN, D., & O'NEAL, P. (1962). Stabilities in deviance: A study of assaultive and non-assaultive offenders. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 53, 44-48.

PIAGET, J. (1948). The moral judgement of the child, New York : Free Press.

PIETERS, H., & LOUW, D.A. (1987). Die Suid-Afrikaanse Wechsler-Intelligensieskaal vir Volwassenes: 'n Kritiese perspektief. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Sielkunde, 17, 145-149.

PISANO, R., & TAYLOR, S.P. (1971). Reduction of physical aggression : The effects of four strategies. Journal of Personality and Social Psychology, 19, 237-242.

PLINER, P., & COPPELL, H. (1974). Modification of affective consequences of alcohol: A comparison of social and solitary drinking. Journal of Abnormal Psychology, 83, 418-425.

PODOBNIKAR, I.G. (1971). Implementation of psychotherapy by Librium in a pioneering rural - industry psychiatric practice. Psychosomatics, 12, 205-209.

PODOLSKY, E. (1956). The paranoid murderer. Journal of Forensic Medicine, 3, 149-151.

PODOLSKY, E. (1964). The chemistry of murder. Pakistan Medical Journal, 15, 9-14.

POKORNY, A.D. (1964). Moon phases, suicide and homicide. American Journal of Psychiatry, 121, 66-67.

POKORNY, A.D. (1966). Sunspots, suicide and homicide. Diseases of the Nervous System, 27, 347-348.

POKORNY, A.D., & DAVIS, F. (1964). Homicide and weather. American Journal of Psychiatry, 120, 806-808.

POKORNY, A.D., & MEFFERD, R.B. (1966). Geomagnetic fluctuations and disturbed behavior. Journal of Nervous and Mental Disease, 143, 140-151.

PONTIUS, A.A., & YUDOWITZ, B.S. (1980). Frontal lobe system dysfunction in some criminal actions shown in the narrative test. Journal of Nervous and Mental Disease, 168, 111-117.

POSEY, C.D., & HESS, A.K. (1985). Aggressive response sets and subtle-obvious MMPI scale distinctions in male offenders. Journal of Personality Assessment, 49, 235-239.

PRICE, R.H., & LYNN, S.J. (1986). Abnormal psychology (2nd ed.). Chicago: Dorsey.

PRICE, W.H., & WHATMORE, P.B. (1967). Behavior disorders and pattern of crime among XYY males identified at a maximum security hospital. British Medical Journal, 1, 533-536.

PROCTOR, R.C. (1962). The clinical use of chlordiacepoxide. In: J.H. Nodine & J.H. Moyer (Eds.). Psychosomatic Medicine, (pp.480-488). Philadelphia: Lea & Febiger.

QUINSEY, V.L., MAGUIRE, A., & VARREY, G.W. (1983). Assertion and overcontrolled hostility among mentally disordered murderers. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 51, 550-556.

RADA, R.T., LAWS, D.R., & KELLNER, R. (1976). Plasma testosterone levels in the rapist. Psychosomatic Medicine, 38, 257-268.

RAPAPORT, R.A., GILL, M.M., & SCHAFER, R. (1968). Diagnostic psychological testing. New York : International Universities Press.

RATCLIFFE, S.G., AXWORTHY, D., & GINSBORG, A. (1979). The Edinburgh study of growth and development in children with sex chromosome abnormalities. In: A. Robinson, H.A. Lubs & D. Bergsma (Eds.). Sex Chromosome Aneuploidy: Prospective Studies on Children, (pp.243-260). New York : Alan R. Liss.

REDLICH, F.C., & FREEDMAN, D.X. (1966). The theory and practice of psychiatry. New York : Basic Books.

REEVES, A.G., & BLUM, F. (1969). Hyperphagia, rage and dementia accompanying a ventromedial hypothalamic neoplasm. Archives of Neurology, 20, 616-624.

REICH, P., & HEPPS, R.B. (1972). Homicide during a psychosis induced by L.S.D. Journal of the American Medical Association, 219, 869-871.

REVITCH, E. (1954). The problem of conjugal paranoia. Diseases of the Nervous System, 15, 271-277.

REVITCH, E. (1975). Psychiatric evaluation and classification of antisocial activities. Diseases of the Nervous System, 36, 419-421.

REVITCH, E. (1977). Classification of offenders for prognostic and dispositional evaluation. Bulletin of the American Academy of Psychiatry and Law, 5, 41-50.

REVITCH, E. (1979). Patients who kill their physician. Journal of the Medical Society of New Jersey, 76, 429-431.

REVITCH, E., & SCHLESINGER, L.B. (1981). Psychopathology of homicide, Springfield, IL : Charles C. Thomas.

RIMM, D.C., HILL, G.A., BROWN, N.N., & STUART, J.E. (1974). Group assertive training in treatment of expression of inappropriate anger. Psychological Reports, 34, 791-798.

RIZZO, N.D. (1982). Murder in Boston: Killers and their victims. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 26, 36-42.

ROBERSON, C. (1976). Patterns of victim involvement in criminal homicide. A case study of San Francisco, Unpublished doctor's dissertation, United States International University, San Diego.

ROBINSON, A., LUBS, H.A., NIELSEN, J., & SORENSEN, K. (1979). Summary of clinical findings : Profiles of children with 47, XXY, 47, XXX and 47, XYY karyotypes. In: A. Robinson, H.A. Lubs & D. Bergsma (Eds.). Sex Chromosome Aneuploidy : Prospective Studies on Children, (pp.261-267). New York: Allen R. Liss.

RODIN, E. (1973). Psychomotor epilepsy and aggressive behavior. Archives of General Psychiatry, 28, 210-213.

ROGERS, C.R. (1957). On becoming a person : a therapist's view of psychotherapy, London : Constable.

ROGERS, L.R., & TRUAX, C.B. (1967). The therapeutic conditions antecedent to change : A theoretical view. In: C.R. Rogers (Ed.). The therapeutic relationship and its impact : A study of psychotherapy with schizophrenics, (pp.97-109). Madison: University of Wisconsin Press.

ROSE, H.M. (1979). Lethal aspects of urban violence. Lexington, MA : Lexington Books.

ROSEN, L.J., & LEE, C.L. (1976). Acute and chronic effects of alcohol use on organizational processes in memory. Journal of Abnormal Psychology, 85, 309-317.

ROSENBAUM, A. (1986). Group treatment for abusive men: Process and outcome. Psychotherapy, 23, 607-612.

ROSENZWEIG, S. (1981). Toward a comprehensive definition and classification of aggression. In: P.F. Brain & D. Benton (Eds.). Multidisciplinary approaches to aggression research, (pp.17-22). Amsterdam : Elsevier/North Holland Biomedical Press.

ROSENZWEIG, S., & FLEMING, E.E. (1949). Apperceptive norms for the Thematic Apperception Test: An empirical investigation. Journal of Personality, 17, 483-503.

ROTTER, J.B. (1966). Generalized expedancies for internal vs external control of reinforcement. Psychological Monographs, 80, no. 609. (Whole edition).

RULE, B.G., & LEGER, G.L. (1976). Pain cues and differing functions of aggression. Canadian Journal of Behavioral Science, 8, 213-223.

RUSSELL, G.W. (1981). Aggression in sport. In P.F. Brain, & D. Benton (Eds.). Multidisciplinary approaches to aggression research, (pp.431-446). Amsterdam: Elsevier/North-Holland Biomedical Press.

RUTTER, M., GRAHAM, P., & YULE, W. (1970). A neuropsychiatric study in childhood. Clinics in Developmental Medicine, (35/36). London : SIMP/Heinemann.

SALTZMAN, C., KOCHANSKY, G.E., SHADER, R.I., HARMATZ, J.S., & OGELTREE, A.M. (1975). Is oxazepam associated with hostility? Diseases of the Nervous System, 26, 30-32.

SALTZMAN, C., KOCHANSKY, G.E., SHADER, R.I., PORRINO, L.J., HARMATZ, J.S., & SWETT, C.P. (1974). Chlordiazepoxide - induced hostility in a small group setting. Archives of General Psychiatry, 31, 401-405.

SANDLER, M., RUTHVEN, C.R.J., GOODWIN, B.L., FIELD, H., & MATTHEWS, R. (1979). Phenylethylamine in human aggressive behavior. In: M. Sandler (Ed.). Psychopharmacology of Aggression. (pp.149-182). New York : Raven Press.

SANO, K. (1962). Sedative neurosurgery with special reference to posteromedial hypothalamotomy. Neurologia Medica Chirurgical, 4, 112-142.

SARBIN, T.R., WENK, E.A., & SHERWOOD, D.W. (1968). An effort to identify assault-prone offenders. Journal of Research in Crime and Delinquency, 5, 66-71.

SATTEN, J., MENNINGER, K.A., & MAYMAN, M. (1960). Murder without apparent motive : A study in personality disorganization. American Journal of Psychiatry, 117, 48-53.

SAVITSKY, J.C., ROGERS, R.W., IZARD, C.E., & LIEBERT, R.M. (1971). Role of frustration and anger in the imitation of filmed aggression against a human victim. Psychological Reports, 29, 807-810.

SAYED, Z.A., LEWIS, S.A., & BRITTAIN, R.P. (1969). An electroencephalographic and psychiatric study of thirty-two insane murderers. British Journal of Psychiatry, 115, 1115-1124.

SCARAMELLA, T.J., & BROWN, W.A. (1978). Serum testosterone and aggressiveness in hockey players. Psychosomatic Medicine, 40, 262-265.

SCHACHTER, S., & SINGER, J.E. (1962). Cognitive, social and physiological determinants of emotional state. Psychological Review, 69, 379-399.

SCHERER, K.R., ABELES, R.P., & FISCHER, C.S. (1975). Human aggression and conflict interdisciplinary perspectives. Englewood Cliffs, NJ : PrenticeHall.

SCHIPKOWENSKY, N. (1968). Affective disorders. International Psychiatry Clinics, 5, 59-75.

SCHLESINGER, L.B., & REVITCH, E. (1981). Psychopathology of homicide. Springfield, IL : Charles C. Thomas.

SCHNECK, J.M. (1983). Hypnotic relief of guilt associated with murder of a parent. International Journal of Eclectic Psychotherapy, 2, 1017.

SCHMUTTE, G.T., LEONARD, K.E., & TAYLOR, S.P. (1979). Alcohol and expectations of attack. Psychological Reports, 45, 163-167.

SCHWADE, E.D., & GEIGER, S.C. (1960). Severe behavior disorders with abnormal electroencephalograms. Diseases of the Nervous System, 21, 616-620.

SCOTT, J.P. (1958). Aggression. Chicago : The University of Chicago Press.

SEARS, J. (1977). The effects of the aggressive behavior of intoxicated and nonintoxicated subjects. Unpublished master's dissertation, Kent State University.

SEARS, R.R., MACCOBY, E.E., & LEVIN, H. (1957). Patterns of child rearing. New York : Harper & Row.

SELG, H. (Ed.). (1971). The making of human aggression. London : Quartet Books.

SEMEONOFF, B. (1976). Projective techniques. London : Wiley.

SENAY, E.L., & WETTSTEIN, R. (1983). Drugs and homicide : A theory. Drug and Alcohol Dependence, 12, 157-166.

SENDI, T.B., & BLOMGREN, P.G. (1975). A comparative study of predictive criteria in the predisposition of homicidal adolescents. American Journal of Psychiatry, 132, 423-427.

SERAFETINIDES, E.A. (1965). Aggressiveness in temporal lobe epileptics and its relation to cerebral dysfunction and environmental factors. Epilepsia, 6, 33-42.

SHAH, S.A. (1976). The 46, XYY chromosomal abnormality: A critical appraisal with respect to anti-social and violent behavior. In W.L. Smith & A. Kling (Eds.). Issues in brain/behavior control. (pp.49-69). New York : Spectrum.

SHAWVER, L., & JEW, C. (1978). Predicting violent behavior from WAIS characteristics: A replication failure. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 46, 206.

- SHEARD, M.H. (1971). Effect of lithium in human aggression. Nature, 230, 113-114.
- SHEARD, M. (1975). Lithium in the treatment of aggression. Journal of Nervous and Mental Disease, 160, 108-118.
- SHOMER, R.W., DAVIS, A.H., & KELLEY, H.H. (1966). Threats and the development of coordination : Further studies of the Deutsch and Krauss trucking game. Journal of Personality and Social Psychology, 4, 119-126.
- SHORT, J.F., & STRODTBECK, C.L. (1965). Group process and gang delinquency. Chicago : The University of Chicago Press.
- SHORTELL, J., EPSTEIN, S., & TAYLOR, S.P. (1970). Instigation to aggression as a function of degree of defeat and the capacity for massive retaliation. Journal of Personality, 38, 313-328.
- SHUNTICH, R.J., & TAYLOR, S.P. (1972). The effects of alcohol on human physical aggression. Journal of Experimental Research in Personality, 6, 34-38.
- SHUPE, L.M. (1954). Alcohol and crime : A study of the urine alcohol concentration found in 882 persons arrested during or immediately after commission of a felony. Journal of Criminal Law and Criminology, 44, 661-664.
- SIMONS, L.S., & TURNER, C.W. (1976). Evaluation apprehension, hypothesis awareness, and the weapons effect. Aggressive Behavior, 2, 77-87.
- SINGH, A. (1979). A study of the personality and adjustment of murderers. Indian Journal of Clinical Psychology, 6, 201-204.
- SKINNER, B.F. (1969). Contingencies of reinforcement. New York : Appleton Century Crofts.
- SKINNER, B.F. (1971). Beyond freedom and dignity. New York : Knopf.
- SKINNER, B.F. (1975). The steep and thorny way to a science behavior. American Psychologist, 1, 42-49.
- SLOANE, H.N., JOHNSTON, M.K., & BIJOU, S.W. (1967). Successive modification of aggressive behavior and aggressive fantasy play by management of contingencies. Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 8, 217-226.

SMELSER, N.J. (1962). Theory of collective behavior. New York : Free Press.

SMITH, B.D., & VETTER, H.J. (1982). Theoretical approaches to personality. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

SMITH, R.C., PARKER, E.S., & NOBLE, E.P. (1975). Alcohol and affect in dyadic social interaction. Psychosomatic Medicine, 37, 25-40.

SNYMAN, C.R. (1981). Strafreg. Durban : Butterworths.

SNYMAN, C.R. (1984). Criminal law. Pretoria : Butterworths.

SPIELBERGER, C.D. (1965). Theoretical and epistemological issues in verbal conditioning. In S. Rosenberg (Ed.). Directions in psycholinguistics. (pp.149-200). New York : Macmillan.

SPRY, W.B. (1984). Schizophrenia and crime. In M. Craft, & A. Craft, (Eds.). Mentally abnormal offenders, (pp.125-137). London : Bailliere Tindall.

STAPLES, F.R., & WALTER, R.H. (1964). Influence of positive reinforcement of aggression on subjects differing in initial aggression level. Journal of Consulting Psychology, 28, 547-552.

STEARNS, F.R. (1972). Anger : Psychology, physiology, pathology. Springfield, IL : Charles C. Thomas.

STEHLER, H.C. (1960). Thalamic dysfunction involved in destructive-aggressive behavior directed against persons and property. Electroencephalography and Clinical Physiology, 12, 264-265.

STEIN, M.L. (1955). The thematic apperception test. An introductory manual for its clinical use with adults. Cambridge : Addison-Wesley.

STEINMETZ, S.K., & STRAUS, M.A. (Eds.). (1975). Violence in the family. New York : Dodd, Mead.

STEVENS, J.R. (1966). Psychiatric implications of psychomotor epilepsy. Archives of General Psychiatry, 14, 461-471.

STEUER, F.B., APPLEFIELD, J.M., & SMITH, R. (1971). Televised aggression and the interpersonal aggression of preschool children. Journal of Experimental Child Psychology, 11, 442-447.

STONE, H. (1956). The TAT aggressive content scale. Journal of Projective Techniques, 4, 445-452.

STONE, L. (1971). Reflections on the psychoanalytic concept of aggression. Psychoanalytic Quarterly, 40, 195-244.

STRAUSS, M.A., & HOTALING, G.T. (Ed.). (1980). The social causes of husband-wife violence. Minneapolis : University of Minnesota Press.

STREET, D.P.K., & WATSON, R.A. (1969). Patients with chromosome abnormalities in Rampton Hospital : A report. In D.J. West (Ed.). Criminological Implications of Chromosome Abnormalities. (pp.61-67). Cambridge : University of Cambridge Press.

STOTLAND, E. (1969). Exploratory investigation of empathy. In L. Berkowitz (Ed.). Advances in experimental social psychology (Vol. 4). (p.271-314). New York : Academic Press.

SUE, D., SUE, D., & SUE, S. (1986). Understanding Abnormal Behavior (2nd ed.). Dallas : Houghton Mifflin.

SULLIVAN, H.S. (1953). Conceptions of modern psychiatry. New York : Norton. (Original work published 1947).

SULLIVAN, H.S. (1968). The interpersonal theory of psychiatry. New York: Norton. (Original work published 1953).

SULLIVAN, H.S. (1973). Clinical studies in psychiatry. New York : Norton. (Original work published in 1956).

SUTHERLAND, E.H. & CRESSEY, D.R. (1970). Criminology. (8th ed.). New York : Lippincott.

SUTKER, P.B., ALLAIN, A.N. & GEYER, S. (1978). Female criminal violence in differential MMPI characteristics. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 46, 1141-1143.

SVALASTOGA, K. (1982). On deadly vilence. Oslo : Universiteitsforlaget.

SWANEPOEL, J.W.H. (1982). 'n Oorsig oor seleksiemetodes. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Natuurwetenskappe en Tegnologie, 1, 91-96.

SWART, C., & BERKOWITZ, L. (1976). The effect of a stimulus associated with a victim's pain on later aggression. Journal of Personality and Social Psychology, 33, 623-631.

TANAY, E. (1972). Psychiatric aspects of homicide prevention. American Journal of Psychiatry, 128, 815-818.

TANNER, J.M. (1975). Growth and endocrinology of the adolescent. In L.A. Gardner (Ed.). Endocrine and Genetic Diseases of childhood and adolescence, (2nd ed.). (pp.14-64). Philadelphia : W.B. Saunders.

TAYLOR, D.C. (1969). Aggression and epilepsy. Journal of Psychosomatic Research, 13, 229-236.

TAYLOR, S.P. (1967). Aggressive behavior and physiological arousal as a function of provocation and the tendency to inhibit aggression. Journal of Personality, 35, 297-310.

TAYLOR, S.P., & GAMMON, C.B. (1975). Effects of type and dose of alcohol on human physical aggression. Journal of Personality and Social Psychology, 32, 169-175.

TAYLOR, S.P., & LEONARD, K.E. (1983). Alcohol and human aggression. In: R.G. Geen & E.I. Donnerstein (Eds.). Aggression : Theoretical and empirical reviews, (Vol. 2). (pp.77-99). New York : Academic Press.

TAYLOR, S.P., GAMMON, C.B., & CAPASSO, D.R. (1976). Aggression as a function of the interaction of alcohol and threat. Journal of Personality and Social Psychology, 34, 938-941.

TAYLOR, S.P., SCHMUTTE, G.T., LEONARD, K.E., & CRANSTON, J.W. (1979). The effects of alcohol and extreme provocation on the use of a highly noxious shock. Motivation and Emotion, 3, 73-81.

TAYLOR, S.P., VARDARIS, R.M., RAWTICH, A.B., GAMMON, C.B., CRANSTON, J.W., & LUBETKIN, A.I. (1976). The effects of alcohol and delta-9-tetrahydrocannabinol on human physical aggression. Aggressive Behavior, 2, 153-161.

TEDESCHI, J.T., MELBURG, V., & ROSENFELD, P. (1981). Is the concept of aggression useful? In: P.F. Brain & D. Benton (Eds.). Multidisciplinary approaches to aggression research, (pp.23-37). Amsterdam : Elsevier/North-Holland Biomedical Press.

THEILGAARD, A. (1981). Aggression in men with XYY and XXY karyotypes. In P.F. Brain & D. Benton (Eds.). The biology of aggression, (pp.125-130). Alphen aan den Rijn : Sijthoff & Noordhof.

THIESSEN, D.D. (1976). The evolution and chemistry of aggression, Springfield, II : Charles C. Thomas.

TINKLENBERG, J.R., & STILLMAN, R.C. (1970). Drug use and violence. In: D.N. Daniels, M.F. Gilula & E.M. Ochberg (Eds.). Violence and the struggle for existence, (p.327-367). Boston : Little, Brown.

TINKLENBERG, J., MURPHY, P.L., DARLEY, C.F., ROTH, W.T., & KOPELL, B.S. (1974). Drug involvement in criminal assaults by adolescents. Archives of General Psychiatry, 30, 685-689.

TOBIN, J.M., & LEWIS, N.D.C. (1960). New psychotherapeutic agent, chlordiasepoxide its use in treatment of anxiety states and related symptoms. Journal of the American Medical Association, 174, 1242-1249.

TREFFERT, D.A. (1964). The psychiatric patient with an EEG temporal lobe focus. American Journal of Psychiatry, 120, 765-771.

TUPIN, J.P., MAHAR, D., & SMITH, D. (1973). Two types of violent offenders with psychological descriptors. Diseases of the Nervous System, 34, 356-363.

TURNER, C.W., & SIMONS, L.S. (1974). Effects of subject sophistication and evaluation apprehension on aggressive responses to weapons. Journal of Personality and Social Psychology, 30, 341-348.

TURNER, C.W., LAYTON, J.F., & SIMONS, L.S. (1975). Naturalistic studies of aggressive behavior : Aggressive stimuli, victim visibility, and horn honking. Journal of Personality and Social Psychology, 31, 1098-1107.

TURNER, C.W., SIMONS, L.S., BERKOWITZ, L., & FRODI, A. (1977). The stimulating and inhibiting effects of weapons on aggressive behavior. Aggressive Behavior, 3, 355-278.

TYLER, V.O. Jr., & BROWN, G.D. (1967). The use of swift, brief isolation as a group control device for institutionalized delinquents. Behavior Research and Therapy, 5, 1-9.

UHLIN, D.M. (1978). The use of drawings for psychiatric evaluation of a defendant in a case of homicide. Mental Health and Society, 4, 61-73.

USDIN, E., HAMBURG, D.A., & BARCHAS, J.D. (Eds.). (1977). Neuroregulators and psychiatric disorders. New York : Oxford University Press.

VAN KESSEL, W. (1975). Van refleksie tot interventie. Tijdschrift voor Psychiatrie, 17, 342-354.

VAN KESSEL, W. (1978). Interactie : Een model voor gestoord gedrag en voor psychotherapie. Utrecht : Rijksuniversiteit Utrecht.

VERWEY, E.T. (1986). Die verkragter : 'n Vergelykende psigologiese ondersoek. Ongepubliseerde D.Phil., PU vir CHO, Potchefstroom.

VALZELLI, L. (1981). Psychobiology of aggression and violence. New York: Raven Press.

VAN DER WESTHUIZEN, J. (Red.). (1982). Geweldsmisdaad in Suid-Afrika. Pretoria : Universiteit van Pretoria.

VAN DIJCK, R. (1974). De toepassing van kommunikasie teorie en sisteem teorie in die psigiatrie. Tijdschrift voor Psigiatrie, 16, 18-36.

VIRKHUNEN, M.D. (1974). Alcohol as a factor precipitating aggression and conflict behavior leading to homicide. British Journal of Addiction, 69, 149-154.

VON BERTALANFFY, L. (1968). General systems theory : foundations, development, applications. London : Penguin Press.

VONDERAHE, A.R. (1944). The anatomic substratum of emotion. The New Scholasticism, 18, 76-95.

VON HENTIG, H. (1948). The criminal and his victim. New Haven, CT : Yale University Press.

VON HENTIG, H. (1967). The criminal and his victim, Hamden, CT : Archon Books.

VOSS, H.L., & HEPBURN, J.K. (1968). Patterns in criminal homicide in Chicago. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 59, 499-508.

WAGNER, E.E., & KLEIN, I. (1977). WAIS differences between murderers and attackers referred for evaluation. Perceptual and Motor Skills, 44, 125-126.

WALKER, W.A., & LESHNER, A.I. (1972). Role of adrenals in aggression. American Zoologist, 12, 652.

WALSH, W.B., & BETZ, N.E. (1985). Tests and Assessment. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall.

WALSHE-BRENNAN, K.S. (1976). An analysis of homicide by young persons in England and Wales. Acta Psychiatrica Scandinavica, 54, 92-98.

WALTERS, R.H., & BROWN, M. (1963). Studies of reinforcement of aggression. III : Transfer of responses to an interpersonal situation. Child Development, 34, 563-571.

WARD, J.H. (1963). Hierarchical groupings to optimize an objective function. Journal of the American Statistical Association, 58, 236-244.

WECHSLER, D. (1948). The measurement of adult intelligence. 3rd ed, Baltimore: Williams & Wilkens.

WECHSLER, D. (1958). The measurement and approval of adult intelligence. Baltimore : Williams & Wilkens.

WEINS, A.W., MATTARAZZO, J.D., & GAVOR, K.D. (1959). Performance and verbal IQ in a group of sociopaths. Journal of Clinical Psychology, 15, 191-193.

WELSCH, A.S., & WELSCH, B.L. (1968). Effects of stress and parachlorophenylalanine upon brain serotonin, 5-hydroxyindoleacetic acid and catecholamines in grouped and isolated mice. Biochemical Pharmacology, 17, 699-708.

- WEST, D.J. (1965). Murder followed by suicide. London : Heineman/SIMP.
- WILBANKS, W. (1983). Female homicide offenders in the United States. International Journal of Women's Studies, 6, 302-310.
- WILLE, W.S. (1974). Citizens who commit murder. St. Louis, MO : Warren H. Green.
- WILSON, R. (1984). A review of self-control treatments for aggressive behavior. Behavioral Disorders, 9, 131-140.
- WISSING, M.P. (1986). 'n Algemene model vir fasiliterende gespreksvoering. Ongepubliseerde aantekeninge, PU vir CHO, Potchefstroom.
- WITKIN, H.A., MEDNICK, S.A., SCHULSINGER, F., BAKKESTRÖM, E., CHRISTIANSEN, K.O., GOODENOUGH, D.R., HIRSCHORR, K., LUNDSTEEN, C., OWEN, D.R., PHILIP, J., RUBIN, D.B., & STOCKING, M. (1976). Criminality in XYY and XXY men. Science, 196, 547-555.
- WOLFGANG, M.E. (1958). Patterns in criminal homicide. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.
- WOLFGANG, M.E. (1978). Violence in the family. In: I.L. Kutash, S.B. Kutash & L.B. Schlesinger (Eds.). Violence : Perspectives on murder and aggression. (pp.238-253). San Francisco : Jossey Bass.
- WOLFGANG, M.E., & FERRACUTI, F. (1967). The subculture of violence. London: Tavistock.
- WOLFGANG, M.E., & FERRACUTI, F. (1982). The subculture of violence. Beverly Hills : Sage Publications.
- WOLFGANG, M.E., & STROHM, R.B. (1956). The relationship between alcohol and criminal homicide. Quarterly Journal on Studies of Alcohol, 17, 411-425.
- WOLPE, J. (1958). Psychotherapy through reciprocal inhibition. Stanford: Stanford University Press.

WOLPE, J. (1973). The practice of behavior therapy, (2nd ed.). New York : Pergamon Press.

WOLPE, J., & LAZARUS, A.A. (1966). Behavior therapy techniques : A guide to the treatment of neuroses. New York : Pergamon Press.

WOODS, S.M. (1961). Adolescent violence and homicide : Ego disruption and the 6 and 14 dysrhythmia. Archives of General Psychiatry, 5, 528-534.

WRIGHT, J.D., ROSSI, P.H., & DALY, K. (1983). Under the gun : Weapons, crime and violence in America. New York : Aldine.

YABLONSKI, L. (1960). The violent gang. Commentary, 30, 125-130.

YABLONSKY, L. (1962). The violent gang. New York : Macmillan.

ZEICHNER, A., & PIHL, R.O. (1979). Effects of alcohol and behavior contingencies on human aggression. Journal of Abnormal Psychology, 88, 153-160.

ZEMAN, W., & KING, F.A. (1958). Tumors of the septum pellucidum and adjacent structures with abnormal affective behavior : An anterior midline structure syndrome. Journal of Nervous and Mental Disease, 127, 490-502.

ZILLMANN, D. (1979). Hostility and aggression. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum.

ZILLMANN, D., & CANTOR, J.R. (1976). Effects of timing of information about mitigating circumstances on emotional response to provocation and retaliatory behavior. Journal of Experimental Social Psychology, 12, 38-55.

ZIMMERMAN, I.L., WOO-SAM, J.M., & GLASSER, A.J. (1973). Clinical interpretation of the Wechsler Adult Intelligence Scale. New York : Grune & Stratton.

ZIMRING, F.E. (1971). Perspectives on deterrence. Washington, D.C. : Government Printing Office.

ZUBIN, J., ERON, L.D., & SCHUMER, F. (1965). An experimental approach to projective techniques. New York : Wiley.